॥ अथ शिक्षादि वेदषडङ्ग प्रारम्भः ॥

॥ अथ शिक्षादि वेदषडङ्ग प्रारम्भः ॥

॥ अथ शिक्षादिवेदषडंगप्रारंभः ॥

वेदषडंगानामनुक्रमणिका ।

इमानि पुस्तकानि प्राचीनपुस्तकैः वैदिकपाठक्रमेण संवाद्य वैदिकद्वारा च संशोध्य तत्र श्रौतसूत्रमेतावंतं केनाप्यमुद्रितं च मुद्रयित्वाऽध्येतृवर्गसौलभ्यायास्माभिर्मुद्रितानि । मूल्यं १।.

अथशिक्षा—पाणिनीया।

श्रीगणेशायनमः ॥ ॥ हरिः ॐ ॥ अथशिक्षांप्रवक्ष्यामिपाणिनीयंमतंयथा ॥ शास्त्रानुपूर्वंतद्विद्याद्यथोक्तंलोक-
वेदयोः ॥ प्रसिद्धमपिशब्दार्थमविज्ञातमबुद्धिभिः ॥ पुनर्व्यक्तीकरिष्यामिवाचउच्चारणेविधिं ॥ त्रिषष्टिश्चतुःषष्टि-
र्वावर्णाःशंभुमतेमताः ॥ प्राकृतेसंस्कृतेचापिस्वयंप्रोक्ताःस्वयंभुवा ॥ स्वराविंशतिरेकश्चस्पर्शानांपंचविंशतिः ॥
यादयश्चस्मृताह्यष्टौचत्वारश्चयमाःस्मृताः ॥ अनुस्वारोविसर्गश्च ᳵकᳵपौचापिपराश्रितौ ॥ दुःस्पृष्टश्चेतिविज्ञेयोऌ-
कारःप्लुतएवच ॥ १ ॥ आत्माबुद्ध्यासमेत्यार्थान्मनोयुङ्क्तेविवक्षया ॥ मनःकायाग्निमाहंतिसप्रेरयतिमारुतम् ॥
मारुतस्तूरसिचरन्मंद्रंजनयतिस्वरम् ॥ प्रातःसवनयोगंतंछंदोगायत्रमाश्रितम् ॥ कंठेमाध्यंदिनयुगंमध्यमंत्रैष्टुभा-
नुगम् ॥ तारंतार्तीयसवनंशीर्षण्यंजागतानुगम् ॥ सोदीर्णोमूर्ध्न्यभिहतोवक्त्रमापद्यमारुतः ॥ वर्णान्जनयतेतेषांवि-
भागःपंचधास्मृतः ॥ स्वरतःकलातःस्थानात्प्रयत्नानुप्रदानतः ॥ इतिवर्णविदःप्राहुर्निपुणंतन्निबोधत ॥ २ ॥
उदात्तश्चानुदात्तश्चस्वरितश्चस्वरास्त्रयः ॥ ह्रस्वोदीर्घःप्लुतइतिकालतोनियमाअचि ॥ उदात्तेनिषादगांधारावनुदा-
त्तऋषभधैवतौ ॥ स्वरितप्रभवाह्येतेषड्जमध्यमपंचमाः ॥ अष्टौस्थानानिवर्णानामुरःकंठःशिरस्तथा ॥ जिह्वामूलं-

चदंताश्चनासिकोष्ठौचतालुच ॥ ओभावश्चविवृत्तिश्चशषसारेफएवच ॥ जिह्वामूलमुपध्माचगतिरष्टविधोष्मणः ॥
यद्योभावप्रसंधानमुकारादिपरंपदं ॥ स्वरांतंतादृशंविद्याद्यदन्यद्व्यक्तमूष्मणः ॥ ३ ॥ हकारंपंचमैर्युक्तमंतःस्थाभि-
श्चसंयुतं ॥ औरस्यंतंविजानीयात्कंठ्यमाहुरसंयुतं ॥ कंठ्यावहाविचुयशास्तालव्याओष्ठजावुपू ॥ स्युर्मूर्धन्याऋटु-
रषादंत्याऌतुलसाःस्मृताः ॥ जिह्वामूलेतुकुःप्रोक्तोदंत्योष्ठ्योवःस्मृतोबुधैः ॥ एऐतुकंठतालव्याओऔकंठोष्ठजौ
स्मृतौ ॥ अर्धमात्रातुकंठ्यास्यादेकारैकारयोर्भवेत् ॥ ओकारौकारयोर्मात्रातयोर्विवृतसंवृतं ॥ संवृतंमात्रिकंज्ञेयं-
विवृतंतुद्विमात्रिकं ॥ घोषावासंवृताःसर्वेअघोषाविवृताःस्मृताः ॥ ४ ॥ स्वराणामूष्मणांचैवविवृतंकरणंस्मृतं ॥
तेभ्योपिविवृतावेङौताभ्यामैचौतथैवच ॥ अनुस्वारयमानांचनासिकास्थानमुच्यते ॥ अयोगवाहाविज्ञेयाआश्रय-
स्थानभागिनः ॥ अलाबुवीणानिर्घोषोदंत्यमूल्यस्वराननु ॥ अनुस्वारस्तुकर्तव्योनित्यंह्वोःशषसेषुच ॥ अनुस्वारे-
विवृत्यांतुविरामेचाक्षरद्वये ॥ द्विरोष्ठ्यौतुविगृह्णीयाद्यत्रौकारवकारयोः ॥ व्याघ्रीयथाहरेत्पुत्रान्दंष्ट्राभ्यांनचपी-
डयेत् ॥ भीतापतनभेदाभ्यांतद्वद्वर्णान्प्रयोजयेत् ॥ ५ ॥ यथासौराष्ट्रिकानारीतक्रँइत्यभिभाषते ॥ एवंरंगाःप्रयो-
क्तव्याःखेअराँइवखेदया ॥ रंगवर्णंप्रयुंजीरन्नोग्रसेत्पूर्वमक्षरं ॥ दीर्घस्वरंप्रयुंजीयात्पश्चान्नासिक्यमाचरेत् ॥ हृदये-
चैकमात्रस्त्वर्धमात्रस्तुमूर्धनि ॥ नासिकायांतथार्धंचरंगस्यैवंद्विमात्रता ॥ हृदयादुत्करेतिष्ठन्कांस्येनसमनुस्वरन् ॥

मार्दवंचद्विमात्रंचजघन्वाँइतिनिदर्शनं ॥ मध्येतुकंपयेत्कंपमुभौपार्श्वौसमौभवेत् ॥ सरंगंकंपयेत्कंपरथीवेतिनिद-
र्शनं ॥ एवंवर्णाःप्रयोक्तव्यानाव्यक्तानचपीडिताः ॥ सम्यग्वर्णप्रयोगेणब्रह्मलोकेमहीयते ॥ ६ ॥ गीतीशीघ्री
शिरःकंपीतथालिखितपाठकः ॥ अनर्थज्ञोल्पकंठश्चषडेतेपाठकाधमाः ॥ माधुर्यमक्षरव्यक्तिःपदच्छेदस्तुसुस्वरः ॥
धैर्यंलयसमर्थंचषडेतेपाठकागुणाः ॥ शंकितंभीतमुद्धृष्टमव्यक्तमनुनासिकं ॥ काकस्वरंशिरसिगतंतथास्थानविव-
र्जितं ॥ उपांशुदष्टंत्वरितंनिरस्तंविलंबितंगद्गदितंप्रगीतं ॥ निष्पीडितंग्रस्तपदाक्षरंचवदेन्नदीनंनतुसानुनास्यं ॥
प्रातःपठेन्नित्यमुरःस्थितेनस्वरेणशार्दूलरुतोपमेन ॥ मध्यंदिनेकंठगतेनचैवचक्राह्वसंकूजितसंनिभेन ॥ तारंतुविद्या-
त्सवनंतृतीयंशिरोगतंतच्चसदाप्रयोज्यं ॥ मयूरहंसान्यभृतस्वराणांतुल्येननादेनशिरःस्थितेन ॥ ७ ॥ अचोस्पृष्टाय-
णस्त्वीषन्नेमस्पृष्टाशलःस्मृताः ॥ शेषाःस्पृष्टाहलःप्रोक्तानिबोधानुप्रदानतः ॥ अमोनुनासिकानह्रोनादिनोहझषः
स्मृताः ॥ ईषन्नादायणंजश्चश्वासिनस्तुखफादयः ॥ ईषच्छ्वासांश्चरोविद्याद्गोर्धामैतत्प्रचक्षते ॥ दाक्षीपुत्रःपाणिनि-
नायेनेदंव्यापितंभुवि ॥ छंदःपादौतुवेदस्यहस्तौकल्पोथपठ्यते ॥ ज्योतिषामयनंचक्षुर्निरुक्तंश्रोत्रमुच्यते ॥ शिक्षा-
घ्राणंतुवेदस्यमुखंव्याकरणंस्मृतं ॥ तस्मात्सांगमधीत्यैवब्रह्मलोकेमहीयते ॥ ८ ॥ उदात्तमाख्यातिवृषोंगुलीनांप्रदे-
शिनीमूलनिविष्टमूर्धा ॥ उपांतमध्येस्वरितंधृतंचकनिष्ठिकायामनुदात्तमेव ॥ उदात्तंप्रदेशिनींविद्यात्प्रचयंमध्यतों-

गुलिं ॥ निहतंतुकनिष्ठिक्यास्वरितोपकनिष्ठिकां ॥ अंतोदात्तमाद्युदात्तमुदात्तमनुदात्तंनीचस्वरितं ॥ मध्योदात्तं-स्वरितंद्युदात्तंत्र्युदात्तमितिनवपदशय्या ॥ अग्निःसोमःप्रवोवीर्यंहविषांस्वर्बृहस्पतिरिंद्राबृहस्पती ॥ अग्निरित्यंतो-दात्तंसोमइत्याद्युदात्तंप्रेत्युदात्तंवइत्यनुदात्तंवीर्यंनीचस्वरितं ॥ हविषांमध्योदात्तंस्वरितिस्वरितं ॥ बृहस्प-तिरितिद्युदात्तमिंद्राबृहस्पतीइतित्र्युदात्तं ॥ अनुदात्तोहृदिज्ञेयोमूर्ध्न्युदात्तउदाहृतः ॥ स्वरितःकर्णमूलीयःस-र्वास्येप्रचयःस्मृतः ॥ ९ ॥ चाषस्तुवदतेमात्रांद्विमात्रंत्वेववायसः ॥ शिखीरौतित्रिमात्रंतुनकुलस्त्वर्धमात्रकं ॥ कुतीर्थादागतंदग्धमपवर्णंचभक्षितं ॥ नतस्यपाठेमोक्षोस्तिपापाहेरिवकिल्बिषात् ॥ सुतीर्थादागतंव्यक्तंस्वाम्नाय्यं-सुव्यवस्थितं ॥ सुस्वरेणसुवक्रेणप्रयुक्तंब्रह्मराजते ॥ मंत्रोहीनःस्वरतोवर्णतोवामिथ्याप्रयुक्तोनतमर्थमाह ॥ सवाग्व-ज्रोयजमानंहिनस्तियथेंद्रशत्रुःस्वरतोपराधात् ॥ अवक्षरंहनायुष्यंविस्वरंव्याधिपीडितं ॥ अक्षताशस्त्ररूपेणवज्रंप-ततिमस्तके ॥ हस्तहीनंतुयोधीतेस्वरवर्णविवर्जितं ॥ ऋग्यजुःसामभिर्दग्धोवियोनिमधिगच्छति ॥ हस्तेनवेदंयोधीते-स्वरवर्णार्थसंयुतं ॥ ऋग्यजुःसामभिःपूतोब्रह्मलोकेमहीयते ॥ १० ॥ शंकरःशांकरींप्रादाद्दाक्षीपुत्रायधीमते ॥ वाङ्मयेभ्यःसमाहृत्यदेवींवाचमितिस्थितिः ॥ येनाक्षरसमाम्नायमधिगम्यमहेश्वरात् ॥ कृत्स्नंव्याकरणंप्रोक्तंतस्मै-पाणिनयेनमः ॥ येनधौतागिरःपुंसांविमलैःशब्दवारिभिः ॥ तमश्चाज्ञानजंभिन्नंतस्मैपाणिनयेनमः ॥ अज्ञानांधस्य

लोकस्यज्ञानांजनशलाकया ॥ चक्षुरुन्मीलितंयेनतस्मैपाणिनयेनमः ॥ त्रिनयनमभिमुखनिःसृतामिमांयइहपठेत्प्रयतश्चसदाद्विजः ॥ सभवतिधनधान्यपशुपुत्रकीर्तिमानतुलंचसुखंसमश्नुतेदिवीतिदिवीति ॥ ११ ॥ अथशिक्षामात्मोदात्तश्चहकारंस्वराणांयथागीत्यचोस्पृष्टोदात्तंचाषस्तुशंकरएकादश ॥ ॥ इतिपाणिनीयशिक्षासमाप्ता ॥ ॥

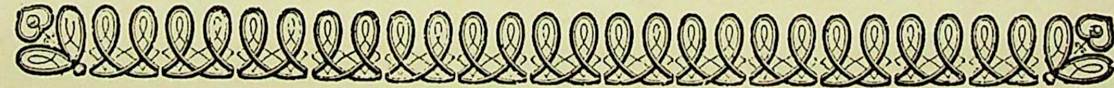

॥ इतिपाणिनीयशिक्षासंपूर्णा ॥

अथज्योतिषं–लगधः।

श्रीगणेशायनमः ॥ हरिः ॐ ॥ पंचसंवत्सरमयंयुगाध्यक्षंप्रजापतिं ॥ दिनर्त्वयनमासांगंप्रणम्यशिरसाशुचिः ॥ प्रणम्यशिरसाकालमभिवाद्यसरस्वतीं ॥ कालज्ञानंप्रवक्ष्यामिलगधस्यमहात्मनः ॥ ज्योतिषामयनंकृत्स्नंप्रवक्ष्याम्य-नुपूर्वशः ॥ विप्राणांसंमतंलोकेयज्ञकालार्थसिद्धये ॥ निरेकंद्वादशार्धाब्दंद्विगुणंगतसंज्ञिकं ॥ षष्ठ्याषष्ठ्यायुतंद्वाभ्यां-पर्वणांराशिरुच्यते ॥ स्वरार्कमेकेसोमार्कौयदासाकंसवासवौ ॥ स्यात्तदादियुगंमाघस्तपःशुक्लोदिनंत्यजः ॥ १ ॥ प्रपद्येतेश्रविष्ठादौसूर्याचांद्रमसावुदक् ॥ सार्पार्धेदक्षिणार्कस्तुमाघश्रावणयोःसदा ॥ घर्मवृद्धिरपांप्रस्थःक्षपाह्रासउ-दग्गतौ ॥ दक्षिणेतौविपर्यस्तौषण्मुहूर्त्ययनेनतु ॥ द्विगुणंसप्तमंचाहुरयनाद्यंत्रयोदश ॥ चतुर्थंदशमंचैवद्वियुग्माद्यं-बहुलेप्यृतौ ॥ वसुस्त्वष्टाभगोजश्चमित्रःसर्पाश्विनौजलं ॥ धाताकश्चायनाद्याश्चार्धपंचनभस्त्वृतुः ॥ भांशाःस्युरष्ट-काःकार्याःपक्षाद्वादशचोद्गताः ॥ एकादशगुणःस्योनःशुक्लेर्धंचैंदवायदि ॥ २ ॥ कार्याभांशाष्टकास्थानेकलाएका-न्नविंशतिः ॥ ऊनस्थानेद्विसप्ततीरुद्धपेदूनसंमिताः ॥ त्र्यहंशीभशेषोदिवसांशभागश्चतुर्दशस्याप्युपनीतभिन्नं ॥ भार्धेधिकेचाधिगतेपरेंशेद्वावुत्तमैकंनवकैरवेद्यं ॥ पक्षात्पंचदशाच्चोर्ध्वंतद्भुक्तमितिनिर्दिशेत् ॥ नवभिस्तूद्गतोंशः

मुहूर्तोदयपर्वणां ॥ दिनर्त्वयनमासांगंव्याख्यातंलगधोब्रवीत् ॥ सोमसूर्यस्त्रिचरितोलोकाँल्लोकेचसंमितं ॥ सोम-
सूर्यस्त्रिचरितोविद्वान्वेदविदश्नुते ॥ ६ ॥ विषुवंतद्गुणंद्वाभ्यांरूपहीनंतुषड्गुणं ॥ यल्लब्धंतानिपर्वाणितथोर्ध्वंसातिथि
र्भवेत् ॥ माघशुक्लप्रवृत्तस्तुपौषकृष्णसमापिनः ॥ युगस्यपंचवर्षाणिकालज्ञानंप्रचक्षते ॥ तृतीयांनवमींचैवपौर्णमा-
सींत्रयोदशीं ॥ षष्ठींचविषुवांप्रोक्तोद्वादश्यांचसमंभवेत् ॥ चतुर्दशीमुपवसथस्तथाभवेद्यथोदितोदिनमुपैतिचंद्र-
माः ॥ माशुक्लाह्निकोयुंक्तेश्रविष्ठायांचवार्षिकीं ॥ यथाशिखामयूराणांनागानांमणयोयथा ॥ तद्वद्वेदांगशास्त्रा-
णांज्योतिषंमूर्धनिस्थितं ॥ वेदाहियज्ञार्थमभिप्रवृत्ताःकालानुपूर्वाविहिताश्चयज्ञाः ॥ तस्मादिदंकालविधानशास्त्रं-
योज्योतिषंवेदसवेदयज्ञान्योज्योतिषंवेदसवेदयज्ञानिति ॥ ७ ॥ ॥ पंचसंवत्सरंप्रपद्ये तेकार्याःकलादशचयाःपर्व-
सविताविषुवंसप्त ॥ ॥ इतिवेदांगज्योतिषंसमाप्तम् ॥ ॥ ॥ ॥

॥ इतिवेदांगज्योतिषंसंपूर्णं ॥

अथछन्दः–पिंगलनागः।

श्रीगणेशायनमः ॥ हरिःॐम् ॥ मयरसतजभनलगसंमितंभ्रमतिवाङ्मयंजगतियस्य ॥ सजयतिपिंगलनागःशिवप्रसादाद्विशुद्धमतिः ॥ त्रिगुरुंविद्धिमकारंलघ्वादिसमन्वितंयकाराख्यं ॥ लघुमध्यमंतुरेफंसकारमंतेगुरुनिबद्धं ॥ लघ्वंत्यंहितकारंजकारमुभयोर्लघुंविजानीयात् ॥ आदिगुरुंचभकारंनकारमिहपैंगलेत्रिलघुं ॥ दीर्घसंयोगपरंतथास्वरव्यंजनांतमूष्मांतं ॥ सानुस्वारंचगुरुंक्वचिदवसानेपिलघ्वंत्यं ॥ आदिमध्यावसानेषुयरतायांतिलाघवं ॥ भजसागौरवंयांतिमनौतुगुरुलाघवं ॥ त्रिविरामंदशवर्णंषण्मात्रमुवाचपिंगलःसूत्रं ॥ छंदोवर्गपदार्थप्रत्ययहेतोश्चशास्त्रादौ ॥ १ ॥ धीश्रीस्त्रीम्। वरासाय्। कागुहार्। वसुधास्। सातेक्वत्। कदासज्। किंवदभ्र्। नहसन्। गृल्। गंते। ध्रादिपरः। हे। लौसः। ग्लौ। अष्टौवसवइति ॥ २ ॥ छंदः। गायत्री। दैव्येकं। आसुरीपंचदश। प्राजापत्याष्टौ। यजुषांषट्। साम्नांद्विः। ऋचांत्रिः। द्वौद्वौसाम्नांवर्धेत। त्रींस्त्रीनृचां। चतुरश्चतुरःप्राजापत्यायाः। एकैकंशेषे। जह्यादासुरी। तान्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपंक्तित्रिष्टुब्जगत्यः। तिस्रस्तिस्रःसनाम्न्यएकैकाब्राह्मयः। प्राग्यजुषामार्ष्यइति ॥ ३ ॥ पादः। इयादिपूरणः। गायत्र्यावसवः। जगत्याआदित्याः। विराजो-

धैवतनिषादाः। सितसारंगपिशंगकृष्णनीललोहितगौरावर्णाः। आग्निवेश्यकाश्यपगौतमांगिरसभार्गवकौशिकवासि-
ष्ठानिगोत्राणि। श्यामान्यतिच्छंदांसि। रोचनाभाःकृतयः। अनुक्तानांकामतोवर्णाइति ॥ ७ ॥ चतुःशतमुत्कृतिः।
चतुरश्चतुरस्त्यजेदुत्कृतेः। तान्यभिसंव्याप्रेभ्यःकृतिः। प्रकृत्याचोपसर्गवर्जितः। धृत्यष्टिशक्करीजगत्यः। पृथक्-
पृथक्पूर्वतएतान्येवैषां। द्वितीयंद्वितीयमतितः। अथलौकिकं। आत्रैष्टुभाच्चयदार्षं। पादश्चतुर्भागः। यथा-
वृत्तसमाप्तिर्वा। लःसमुद्रागणः। गौगंतमध्यादिर्न्लश्च। स्वराअर्धंचार्यार्धं। अत्रायुङ्नज्। षष्ठोज्। न्लौवा।
न्लौचेत्पदंद्वितीयादि। सप्तमःप्रथमादि। अंत्येपंचमः॥ ८ ॥ षष्ठश्चल्। त्रिषुगणेषुपादःपथ्याद्येच। विपुला-
न्या। चपलाद्वितीयचतुर्थौग्मध्येजौ। पूर्वेमुखपूर्वा। जघनपूर्वेतरत्र। उभयोर्महाचपला। आद्यर्धसमागीतिः।
अंत्येनोपगीतिः। उत्क्रमेणोद्गीतिः। अर्धेवसुगणआर्यागीतिः। वैतालीयंद्विःस्वराअयुक्पादेयुग्वसवोंतेर्ल्गः।
गौपच्छंदसिकं। आपातलिकाभ्गौग्। शेषेपरेणयुङ्नसाकं। षट्चामिश्रायुजि। पंचमेनपूर्वःसाकंप्राच्यवृत्तिः।
अयुक्तृतीयेनोदीच्यवृत्तिः। आभ्यांयुगपत्प्रवृत्तकं। अयुक्चारुहासिनी ॥ ९ ॥ युगपरांतिका। गंताद्विर्वसवो-
मात्रासमकल्नवमः। द्वादशश्चवानवासिका। विश्लोकःपंचमाष्टमौ। चित्रानवमश्च। परयुंक्तेनोपचित्रा। एभिः
पादाकुलकं। गीत्यार्यालः। शिखाविपर्यस्तार्धा। लःपूर्वश्चेज्ज्योतिः। गश्चेत्सौम्या। चूलिकैकान्नत्रिंदशैकत्रिंशदं-

तेग् । साग्येननसमालांग्लइति ॥ १० ॥ वृत्तं । सममर्धसमंविषमंच । समंतावत्कृत्वःकृतमर्धसमंविषमंच । राश्यूनं । ग्लितिसमानी । ल्गितिप्रमाणी । वितानमन्यत् । पादस्यानुष्टुब्वक्रं । नप्रथमात्स्नौ । द्वितीयचतुर्थयो रश्च । वान्यत् । यच्चतुर्थात् । पथ्यायुजोज् । विपरीतैकीयं । चपलायुजोन् । विपुलायुग्लःसप्तमः । सर्वतःसैतवस्य । भ्रौन्तौच । प्रतिपादंचतुर्वृद्ध्यापदचतुरूर्ध्वं । गावंतआपीडः ॥ ११ ॥ गावादौचेत्प्रत्यापीडः । प्रत्यापीडोगावादौच । प्रथमस्यविपर्यासेमंजरीलवल्यमृतधाराः । उद्गतामेकतसजौस्लौन्सौज्गौभ्नौज्लौगूस्जौस्जौग् । तृतीयस्यसौरभकंनौभ्गौ । ललितंनौसौ । उपस्थितप्रचुपितंपृथगाद्यम्सौज्भौगौस्नौज्रौग्नौस्नौन्जौय् । वर्धमानंतृतीयेनौस्नौन्सौ । शुद्धविराळृषभंतज्राः । अर्धे । उपचित्रकंसौस्लौग्भौभ्गौग् । द्रुतमध्याभौभ्गौद्नजौज्यौ । वेगवतीसौस्गौभौभ्गौग् । भद्रविराट्तजौगौम्सौज्गौग् । केतुमतीस्जौस्गौभ्रौन्गौग् । आख्यानकीतौज्गौग्ज्तौज्गौग् । विपरीताख्यानकीज्तौज्गौग्तौज्गौग् । हरिणप्लुतासौस्लौद्नभौभ्रौ । अपरवक्रंनौलौद्नजौज्रौ । पुष्पिताग्रानौयौन्जौज्रौग् ॥ १२ ॥ यवमतीजौजौज्रौज्रौग् । शिखैकान्नत्रिंशदेकत्रिंशदंतेग् । खंजामहत्ययुजीति ॥ १३ ॥ यतिर्विविच्छेदः । तनुमध्यात्यौ । कुमारललिताज्सौग् । माणवकाक्रीडितकंभ्तौल्गौ । चित्रपदाभौगौ । विद्युन्मालामौगौ । भुजगशिशुभृतानौम् । हलमुखीनौस् । शुद्धविराण्म्सौज्गौ । पणवोम्नौय्गौ । रुक्मवतीभ्मौस्गौ । मयूरसा-

रिणीजौंगौं । मत्ताम्भौस्गौ । उपस्थितात्जौज्गौ । एकरूपंसौज्गौग् । इंद्रवज्रातौज्गौग् । उपेंद्रवज्राज्तौज्गौग् । वाद्यंतावुपजातयः । दोधकंम्भौभ्गौग् । शालिनीम्तौत्गौग्समुद्रऋषयः ॥ १४ ॥ वातोर्मीम्भौत्गौग्च । भ्रमरविलसितंम्भौन्लौग् । रथोद्धतानौंलौग् । स्वागतानौंभ्गौग् । वृत्तानौस्लौग् । श्येनीजौलौग् । जगती । वंशस्थाज्तौज्रौ । इंद्रवंशातौज्रौ । द्रुतविलंबितंन्भौभ्रौ । तोटकंसः । पुटोनौम्यौवसुसमुद्राः । जलोद्धतगतिज्सौज्सौरसर्तवः । भुजंगप्रयातंयः । स्रग्विणीरः । प्रमिताक्षरास्जौसौ । वैश्वदेवीमौयाविंद्रियऋषयः । नवमालिनीन्जौभ्याविति ॥ १५ ॥ प्रहर्षिणीम्नौज्रौग्त्रिकदशकौ । रुचिराज्भौस्जौग्समुद्रनवकौ । मत्तमयूराम्तौय्सौग् । असंबाधाम्तौन्सौगाविंद्रियनवकौ । अपराजितानौसौंल्गौस्वरऋषयः । प्रहरणकलितानौभ्नौल्गौच । वसंततिलकात्भौजौगौ । सिंहोन्नताकाश्यपस्य । उद्धर्षिणीसैतवस्य । चंद्रावर्तानौनौस् । मालर्तुनवकौचेत् । मणिगुणनिकरोवस्वृषयः । मालिनीनौम्यौय्च । ऋषभगजविलसितंभ्रौनौन्गौस्वरनवकौ । हरिणीन्सौम्रौस्लौग्रससमुद्रऋषयः । पृथ्वीज्सौज्सौय्लौग्वसुनवकौ । वंशपत्रपतितंभ्रौन्भौन्लौग्दिगृषयः । मंदाक्रांताम्भौन्तौद्गौग्समुद्रर्तुस्वराः । शिखरिणीय्मौन्सौभ्लौगृतुरुद्राः । कुसुमितलतावेल्लितामृतौन्यौयाविंद्रियर्तुस्वराः ॥ १६ ॥ शार्दूलविक्रीडितंम्सौज्सौतौगादित्यऋषयः । सुवदनाम्रौभ्नौय्भौल्गौस्वरऋषिरसाः । ग्लितिवृत्तं । स्रग्धराम्रौभ्नौयौय्त्रिःसप्तकाः । मद्रकंभ्रौत्रौत्रौन्गौ-

दिगादित्याः । अश्वललितंन्जौभ्जौभ्जौभ्लौग्गुद्रादित्याः । मत्ताक्रीडामौत्नौनौन्लौग्वसुपंचदशकौ । तन्वीभ्तौन्सौ-
भौन्यौद्विरादित्याः । क्रौंचपदाभ्मौस्भौनौनौग्भूतेंद्रियवस्वृषयः । भुजंगविजृंभितंमौत्नौनौसौंल्गौवसुरुद्रऋषयः ।
अपवाहकोम्नौनौनौन्सौगौनवकर्तुरसेंद्रियाणि । दंडकोनौरः । प्रथमश्चंडवृष्टिप्रयातः । अन्यत्ररातमांडव्याभ्यां ।
शेषःप्रचितइति ॥ १७ ॥ अत्रानुक्तंगाथा । द्विकौग्लौ । मिश्रौच । पृथग्लामिश्राः । वसवस्त्रिकाः । लर्धे ।
सैकेग् । प्रतिलोमगुणंद्विर्लाद्यं । ततोग्येकंजह्यात् । द्विरर्धे । रूपेशून्यं । द्विःशून्ये । तावदर्धेतद्गुणितं । द्विर्द्व्यूनं ।
तदंतानां । एकोनेद्धा । परेपूर्णंपरेपूर्णमिति ॥ १८ ॥ मयद्वादशधीःपंचदशछंदःषोडशपादःपरोष्णिक्प्रस्तारपंक्ति-
र्विंशतिर्विंशतिरेकाविंशतिर्दैवतादितोष्टौचतुःशतंषष्ठोविंशतिर्विंशतिर्युगपरांतिकात्रयोदशवृत्तंगावादौविंशतिर्विंशति-
र्यवमतीत्रीणियतिर्विंशतिर्वातोर्मीमिष्टादशप्रहर्षिणीविंशतिःशार्दूलविक्रीडितंपञ्चदशात्रानुक्तंसप्तदशाष्टादश ॥ १९ ॥
इतिछंदःसमाप्तः ॥ ॥ ॥

॥ इतिवेदांगछंदःसमाप्तः ॥

अथ निघंटुः यास्कः ।

श्रीगणेशायनमः ॥ हरिःॐम् ॥ गौः । ग्मा । ज्मा । क्ष्मा । क्षा । क्षमा । क्षोणी । क्षितिः । अवनिः । उर्वी । पृथ्वी । मही । रिपः । अदितिः । इळा । निर्ऋतिः । भूः । भूमिः । पूषा । गातुः । गोत्रेत्येकविंशतिःपृथिवीनामधेयानि ॥ १ ॥ हेम । चंद्रं । रुक्मं । अयः । हिरण्यं । पेशः । कृशनं । लोहं । कनकं । कांचनं । भर्म । अमृतं । मरुत् । दत्रं । जातरूपमितिपंचदशहिरण्यनामानि ॥ २ ॥ अंबरं । वियत् । व्योम । बर्हिः । धन्व । अंतरिक्षं । आकाशं । आपः । पृथिवी । भूः । स्वयंभूः । अध्वा । पुष्करं । सगरः । समुद्रः । अध्वरमितिषोळशांतरिक्षनामानि ॥ ३ ॥ स्वः । पृश्निः । नाकः । गौः । विष्टप् । नभइतिषट्साधारणानि ॥ ४ ॥ खेदयः । किरणाः । गावः । रश्मयः । अभीशवः । दीधितयः । गभस्तयः । वनं । उस्राः । वसवः । मरीचिपाः । मयूखाः । सप्तऋषयः । साध्याः । सुपर्णाइतिपंचदशरश्मिनामानि ॥ ५ ॥ आताः । आशाः । उपराः । आष्ठाः । काष्ठाः । व्योम । ककुभः । हरितइत्यष्टौदिङ्नामानि ॥ ६ ॥ श्यावी । क्षपा । शर्वरी । अक्तुः । ऊर्म्या । राम्या । यम्या । नम्या । दोषा । नक्ता । तमः । रजः । असिक्नी । पयस्वती । तमस्वती । घृताची । शिरिणा । मोकी । शोकी । ऊधः । पयः । हिमा । वस्वीतित्रयोविंशतीरात्रिनामानि ॥ ७ ॥ विभावरी । सूनरी । भास्वती । ओ-

दंती । चित्रामघा । अर्जुनी । वाजिनी । वाजिनीवती । सुम्नावरी । अहुना । द्योतना । श्वेत्या । अरुषी । सूनृता । सूनृतावती । सूनृतावरीतिषोळशोषोनामानि ॥ ८ ॥ वस्तोः । द्युः । भानुः । वासरं । स्वसराणि । घ्रंसः । घर्मः । घृणः । दिनं । दिवा । दिवेदिवे । द्यविद्यवीतिद्वादशाहर्नामानि ॥ ९ ॥ अद्रिः । ग्रावा । गोत्रः । वलः । अश्नः । पुरुभोजाः । वलिशानः । अश्मा । पर्वतः । गिरिः । व्रजः । चरुः । वराहः । शंबरः । रौहिणः । रैवतः । फलिगः । उपरः । उपलः । चमसः । अहिः । अभ्रं । बलाहकः । मेघः । दृतिः । ओदनः । वृषंधिः । वृत्रः । असुरः । कोशइतित्रिंशन्मेघनामानि ॥ १० ॥ श्लोकः । धारा । इळा । गौः । गौरी । गांधर्वी । गभीरा । गंभीरा । मंद्रा । मंद्राजनी । वाशी । वाणी । वाणीची । वाणः । पविः । भारती । धमनिः । नाळी । मेळिः । मेना । सूर्या । सरस्वती । निवित् । स्वाहा । वग्नुः । उपब्दिः । मायुः । काकुत् । जिह्वा । घोषः । स्वरः । शब्दः । स्वनः । ऋक् । होत्रा । गीः । गाथा । गणः । धेना । ग्नाः । विपा । नना । कशा । धिषणा । नौः । अक्षरं । मही । अदितिः । शची । वाक् । अनुष्टुप् । धेनुः । वल्गुः । गल्दा । सरः । सुपर्णी । वेकुरेतिसप्तपंचाशद्वाङ्नामानि ॥ ११ ॥ अर्णः । क्षोदः । क्षद्म । नभः । अंभः । कबंधं । सलिलं । वाः । वनं । घृतं । मधु । पुरीषं । पिप्पलं । क्षीरं । विषं । रेतः । कशः । जन्म । बृबूकं । बुसं । तुग्र्या । बर्बुरं । सुक्षेमं ।

धरुणं । सुरा । अररिंदानि । ध्वस्मन्वत् । जामि । आयुधानि । क्षपः । अहिः । अक्षरं । स्रोतः । तृप्तिः । रसः । उदकं । पयः । सरः । भेषजं । सहः । शवः । यहः । ओजः । सुखं । क्षत्रं । आवयाः । शुभं । यादुः । भूतं । भुवनं । भविष्यत् । आपः । महत् । व्योम । यशः । महः । सर्णीकं । स्वृतीकं । सतीनं । गहनं । गभीरं । गंभरं । ईं । अन्नं । हविः । सद्म । सदनं । ऋतं । योनिः । ऋतस्ययोनिः । सत्यं । नीरं । रयिः । सत् । पूर्णं । सर्वं । अक्षितं । बर्हिः । नाम । सर्पिः । अपः । पवित्रं । अमृतं । इंदुः । हेम । स्वः । सर्गाः । शंबरं । अभ्वं । वपुः । अंबु । तोयं । तूयं । कृपीटं । शुक्रं । तेजः । स्वधा । वारि । जलं । जलाषं । इदमित्येकशतमुदकनामानि ॥ १२ ॥ अवनयः । यव्याः । खाः । सीराः । स्रोत्याः । एन्यः । धुनयः । रुजानाः । वंक्षणाः । खादोअर्णाः । रोधचक्राः । हरितः । सरितः । अग्रुवः । नभन्वः । वध्वः । हिरण्यवर्णाः । रोहितः । सस्रुतः । अर्णाः । सिंधवः । कुल्याः । वर्यः । उर्व्यः । इरावत्यः । पार्वत्यः । स्रवंत्यः । ऊर्जस्वत्यः । पयस्वत्यः । तरस्वत्यः । सरस्वत्यः । हरस्वत्यः । रोधस्वत्यः । भास्वत्यः । अजिराः । मातरः । नद्यइतिसप्तत्रिंशन्नदीनामानि ॥ १३ ॥ अत्यः । हयः । अर्वा । वाजी । सप्तिः । वह्निः । दधिक्राः । दधिक्रावा । एतग्वः । एतशः । पैद्वः । दौर्गहः । औच्चैश्रवसः । तार्क्ष्यः । आशुः । ब्रध्नः । अरुषः । मांश्चत्वः । अव्यथयः । श्येनासः ।

सुपर्णाः । पतंगाः । नरः । ह्वार्याणां । हंसासः । अश्वाइतिषड्विंशतिरश्वनामानि ॥ १४ ॥ हरीइंद्रस्य । रोहि-
तोग्नेः । हरितआदित्यस्य । रासभावश्विनोः । अजाःपूष्णः । पृषत्योमरुतां । अरुण्योगावउषसां । श्यावाः
सवितुः । विश्वरूपाबृहस्पतेः । नियुतोवायोरितिदशादिष्टोपयोजनानि ॥ १५ ॥ भ्राजते । भ्राशते । भ्राश्यति ।
दीदयति । शोचति । मंदते । भंदते । रोचते । ज्योतते । द्योतते । द्युमदित्येकादशज्वलतिकर्माणः ॥ १६ ॥
जमत् । कल्मलीकिनं । जंजणाभवन् । मल्मलाभवन् । अर्चिः । शोचिः । तपः । तेजः । हरः । हृणिः । शृंगा-
णिशृंगाणीत्येकादशज्वलतोनामधेयानि ॥ १७ ॥ गौर्हेमांबरस्व१ःखेदयआताःश्यावीविभावरीवस्तोरद्रिश्लोकोर्णो-
वर्नयोत्योहरीइंद्रस्यभ्राजतेजमदितिसप्तदश ॥ इतिनिघंटेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अपः । अप्नः । दंसः । वेषः । वेपः । विष्ट्वी । व्रतं । कर्वरं । करुणं । शक्म । क्रतुः । करणानि । करांसि ।
करिक्रत् । करंती । चक्रत् । कर्त्वं । कर्तोः । कर्तवै । कृत्वी । धीः । शची । शमी । शिमी । शक्तिः । शिल्प-
मितिषड्विंशतिःकर्मनामानि ॥ १ ॥ तुक् । तोकं । तनयः । तोक्म । तक्म । शेषः । अप्नः । गयः । जाः ।
अपत्यं । यहुः । सूनुः । नपात् । प्रजा । बीजमितिपंचदशापत्यनामानि ॥ २ ॥ मनुष्याः । नरः । धवाः ।
जंतवः । विशः । क्षितयः । कृष्टयः । चर्षणयः । नहुषः । हरयः । मर्याः । मर्त्याः । मर्ताः । व्राताः । तुर्वशाः ।

द्रुह्यवः । आयवः । यदवः । अनवः । पूरवः । जगतः । तस्थुषः । पंचजनाः । विवस्वतः । पृतनाइतिपंचविं-
शतिर्मनुष्यनामानि ॥ ३ ॥ आयती । च्यवाना । अभीशू । अप्नवाना । विनंगृसौ । गभस्ती । करस्नौ । बाहू ।
भुरिजौ । क्षिपस्ती । शक्करी । भरित्रेइतिद्वादशबाहुनामानि ॥ ४ ॥ अग्रुवः । अण्व्यः । क्षिपः । विशः ।
शर्याः । रशनाः । धीतयः । अथर्यः । विपः । कक्ष्याः । अवनयः । हरितः । स्वसारः । जामयः । सनाभयः ।
योक्त्राणि । योजनानि । धुरः । शाखाः । अभीशवः । दीधितयः । गभस्तयइतिद्वाविंशतिरंगुलिनामानि ॥ ५ ॥
वश्मि । उश्मसि । वेति । वेनति । वेसति । वांछति । वष्टि । वनोति । जुषते । हर्यति । आचके । उशिक् ।
मन्यते । छन्त्सत् । चाकनत् । चकमानः । कनति । कानिषदित्यष्टादशकांतिकर्माणः ॥ ६ ॥ अंधः । वाजः ।
पयः । श्रवः । पृक्षः । पितुः । सुतः । सिनं । अवः । क्षु । धासिः । इरा । इळा । इषं । ऊर्क् । रसः । स्वधा ।
अर्कः । क्षद्म । नेमः । ससं । नमः । आयुः । सूनृता । ब्रह्म । वर्चः । कीलालं । यशइत्यष्टाविंशतिरन्ननामानि
॥ ७ ॥ आवयति । भवति । बभस्ति । वेति । वेवेष्टि । अविष्यन् । वप्सति । भसथः । बब्धां । ह्वरतीतिदशा-
त्तिकर्माणः ॥ ८ ॥ ओजः । पाजः । शवः । तवः । तरः । त्वक्षः । शर्धः । बाधः । नृम्णं । तविषी । शुष्मं ।
शुष्णं । दक्षः । वीळु । च्यौत्नं । शूषं । सहः । यहः । वधः । वर्गः । वृजिनं । वृक् । मज्मना । पौंस्यानि ।

धर्णसिः । द्रविणं । स्पंद्रासः । शंबरमित्यष्टाविंशतिर्बलनामानि ॥ ९ ॥ मघं । रेक्णः । रिक्थं । वेदः । वरिवः ।
श्वात्रं । रत्नं । रयिः । क्षत्रं । भगः । मीळ्हुं । गयः । द्युम्नं । इंद्रियं । वसु । रायः । राधः । भोजनं । तना ।
नृम्णं । बंधुः । मेधा । यशः । ब्रह्म । द्रविणं । श्रवः । वृत्रं । वृतमित्यष्टाविंशतिरेवधननामानि ॥ १० ॥
अघ्न्या । उस्रा । उस्रिया । अही । मही । अदितिः । इळा । जगती । शक्करीतिनवगोनामानि ॥ ११ ॥ रेळते ।
हेळते । भामते । भृणीयते । श्रीणाति । भ्रेषति । दोधति । वनुष्यति । कंपते । भोजतइतिदशक्रुध्यतिकर्माणः
॥ १२ ॥ हेळः । हरः । हृणिः । त्यजः । भामः । एहः । ह्वरः । तपुषी । जूर्णिः । मन्युः । व्यथिरित्येकादश-
क्रोधनामानि ॥ १३ ॥ वर्तते । अयते । लोटते । लोठते । स्यंदते । कसति । सर्पति । स्यमति । स्रवति ।
संस्रते । अवति । श्चोतति । ध्वंसति । वेनति । मार्ष्टि । भुरण्यति । शवति । कालयति । पेलयति । कंठति ।
पिस्यति । बिस्यति । मिस्यति । प्रवते । प्लवते । च्यवते । कवते । गवते । नवते । क्षोदति । नक्षति । सक्षति ।
न्यक्षति । सचति । ऋच्छति । तुरीयति । चतति । अतति । गाति । इयक्षति । सश्चति । त्सरति । रंहति ।
यतते । भ्रमति । ध्रजति । रजति । लजति । क्षियति । धमति । मिनाति । ऋण्वति । ऋणोति । स्वरति ।
सिसर्ति । वेविष्टि । योषिष्टि । रिणाति । रीयते । रेजति । दध्यति । दभ्नोति । युध्यति । धन्वति । अरुषति ।

आर्यैति । डीयंते । तर्कति । दीर्यति । ईर्षति । फर्णति । हर्नति । अर्दैति । मर्दैति । सस्तृते । नर्सते । हर्यैति । इर्यर्ति । ईर्तें । ईर्खते । ऋर्यति । श्वात्रंति । गंर्ति । आगंनीगंति । जंगैति । जिन्वंति । जर्सति । गर्मति । ध्रर्ति । ध्रार्ति । ध्रर्यति । वह्ते । रथर्यति । जेह्ते । ष्वःर्कति । क्षुंर्पति । प्सार्ति । वार्ति । यार्ति । इषर्ति । द्रार्ति । द्रूळति । एर्जति । जर्मति । जर्वति । वंर्चति । अनिति । पवंते । हंर्ति । सेर्धति । अर्गन् । अजंगन् । जिगांति । पर्तति । इन्वंति । द्रर्मति । द्रर्वति । वेर्ति । हर्यंतात् । एर्ति । जुगायात् । अयुथुरितिद्वाविंशंशतंगतिकर्माणः ॥ १४ ॥ नु । मक्षु । द्रवत् । ओर्षं । जीराः । जूर्णिः । शूर्ताः । शूघनासः । शीभं । तृषु । तूयं । तूर्णिः । अजिरं । भुरण्युः । शु । आशु । प्राशुः । तूतुजिः । तूतुजानः । तुज्यमानासः । अज्राः । साचीवित् । द्युगत् । ताजत् । तरणिः । वातरंहाइतिषड्विंशतिःक्षिप्रनामानि ॥ १५ ॥ तळित् । आसात् । अंबरं । तुर्वशें । अस्तमीके । आके । उपाके । अर्वाके । अंतमानां । अवमे । उपमइत्येकादशांतिकनामानि ॥ १६ ॥ रर्णः । विवाक् । विखादः । नदनुः । भरें । आक्रंदे । आहवे । आजौ । पृतनाज्यं । अभीकें । समीके । ममसत्यं । नेमधिता । संकाः । समितिः । समनं । मीळ्हे । पृतनाः । स्पृधः । मृधः । पृत्सु । समत्सु । समर्ये । समरणे । समोहे । समिथे । संख्ये । संगे । संयुगे । संगथे । संगमे । वृत्रतूर्यें । पृक्षे । आणौ ।

शूरसातौ । वाजसातौ । समनीके । खले । खजे । पौंस्ये । महाधने । वाजे । अज्म । सद्म । संयत् । संवतइतिषट्चत्वारिंशत्संग्रामनामानि ॥ १७ ॥ इन्वति । नक्षति । आक्षाणः । आनट् । आष्ट । आपनः । अशत् । नशत् । आनशे । अश्नुतइतिदशव्याप्तिकर्माणः ॥ १८ ॥ दभ्नोति । श्नथति । ध्वरति । धूर्वति । वृणक्ति । वृश्चति । कृण्वति । कृंतति । श्वसिति । नभते । अर्दयति । स्तृणाति । स्नेहयति । यातयति । स्फुरति । स्फुलति । निर्वपंतु । अवतिरति । वियातः । आतिरत् । तळित् । आखंडल । द्रूणाति । रम्णाति । शृणाति । शम्नाति । तृणेढ्वि । ताढ्वि । नितोशते । निर्बर्हयति । मिनाति । मिनोति । धमतीतित्रयस्त्रिंशद्वधकर्माणः ॥ १९ ॥ दिद्युत् । नेमिः । हेतिः । नमः । पविः । सृकः । वृकः । वधः । वज्रः । अर्कः । कुत्सः । कुलिशः । तुंजः । तिग्मः । मेनिः । स्वधितिः । सायकः । परशुरित्यष्टादशवज्रनामानि ॥ २० ॥ इरज्यति । पत्यते । क्षयति । राजतीतिचत्वारऐश्वर्यकर्माणः ॥ २१ ॥ राष्ट्री । अर्यः । नियुत्वान् । इनइनइतिचत्वारीश्वरनामानि ॥ २२ ॥ अपस्तुञ्मनुष्याआयत्य१ग्रवौवरस्यंधआर्वयत्योजोमघमह्यारेळतेहेळोवर्ततेनुतळिद्रणइन्वतिदभ्नोतिदिद्युदिरज्यतिराष्ट्रीद्वाविंशतिः ॥ इतिनैघंटुकेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ॥

ॐउरु । तुवि । पुरु । भूरि । शश्वत् । विश्वं । परीणसा । व्यानशिः । शतं । सहस्रं । सलिलं । कुविदि-

ति॒द्वादशबहुनामानि ॥ १ ॥ ऋ॒हन् । ह्र॒स्वः । नि॒घृष्वः॑ । मा॒यु॒कः । प्र॒ति॒ष्ठा । कृ॒धु । व॒म्र॒कः । द॒भ्रं॑ । अ॒र्भ॒कः ।
क्षु॒ल्ल॒कः । अल्पइत्येकादशह्रस्वनामानि ॥ २ ॥ म॒हत् । ब्र॒ध्नः । ऋ॒ष्वः । बृ॒हत् । उ॒क्षि॒तः । त॒वसः॑ । त॒वि॒षः ।
म॒हि॒षः । अ॒भ्वः॑ । ऋ॒भु॒क्षाः । उ॒क्षाः । वि॒हा॑याः । य॒ह्वः । व॒वक्षि॑थ । वि॒व॑क्षसे । अं॒भृ॒णः । माहि॑नः । ग॒भी॒रः ।
क॒कु॒हः । र॒भ॒सः । व्राध॑न् । वि॒र॒प्शी । अद्भु॑तं । बंहि॑ष्ठः । बर्हि॑षदितिपंचविंशतिर्महन्नामानि ॥ ३ ॥ गयः॑ ।
कृ॒द॑रः । गर्तः॑ । ह॒र्म्यं॑ । अस्तं॑ । पस्त्यं॑ । दु॒रो॒णे । नी॒ळं । दु॒र्याः॑ । स्व॒स॑राणि । अ॒मा । दमे॑ । कृत्तिः॑ । योनिः॑ ।
सद्म॑ । श॒र॒णं । व॒रू॑थं । छ॒र्दिः॑ । छ॒दिः । छा॒या । शर्म॑ । अज्मेतिद्वाविंशतिर्गृहनामानि ॥ ४ ॥ इ॒र॒ज्यति॑ ।
वि॒धे॑म । स॒प॒र्यति॑ । न॒म॒स्यति॑ । दु॒व॒स्यति॑ । ऋ॒ध्नोति॑ । ऋ॒णद्धि॑ । ऋ॒च्छति॑ । सप॑ति । विवासतीतिदशपरिचरण-
कर्मा॑णः ॥ ५ ॥ शिं॒बाता॑ । श॒तरा॑ । शात॑पंता । शि॒ल्गुः । स्यू॒म॒कं । शे॒वृ॑धं । मयः॑ । सु॒ग्म्यं॑ । सु॒दिनं॑ ।
शू॒षं । शु॒नं । श॒ग्मं । भे॒ष॒जं । ज॒ला॒षं । स्यो॒नं । सु॒म्नं । शेवं॑ । शि॒वं । शं । कमितिविंशतिःसुखनामानि ॥ ६ ॥
नि॒र्णिक् । व॒व्रिः । वर्पः॑ । वपुः॑ । अ॒मतिः॑ । अप्सः॑ । प्सु । अप्नः॑ । पि॒ष्टं । पेशः॑ । कृश॑नं । म॒रुत् । अर्जु॑नं ।
ता॒म्रं । अ॒रु॒षं । शिल्पमितिषोडशरूपनामानि ॥ ७ ॥ अ॒स्रे॒मा । अने॑मा । अने॑द्यः । अ॒न॒व॒द्यः । अन॑भिशस्त्यः ।
उ॒क्थ्यः॑ । सु॒नी॒थः । पाकः॑ । वा॒मः । वयुनमितिदशप्रशस्यनामानि ॥ ८ ॥ के॒तुः । केतः॑ । चेतः॑ । चि॒त्तं । क्रतुः॑ ।

असुः । धीः । शची । माया । वयुनं । अभिख्येत्येकादशप्रज्ञानामानि ॥ ९ ॥ बट् । श्रत् । सत्रा । अद्धा । इत्था । ऋतमितिषट्सत्यनामानि ॥ १० ॥ चिक्यत् । चाकनत् । अचक्षम । चष्टे । विचष्टे । विचर्षणिः । विश्वचर्षणिः । अवचाकशदित्यष्टौपश्यतिकर्माणः ॥ ११ ॥ हिकं । नुकं । सुकं । आहिकं । आकीं । नकिः । माकिः । नकीं । आकृतमितिनवोत्तराणिपदानिसर्वपदसमाम्नानाय ॥ १२ ॥ इदमिव । इदंयथा । अग्निर्नये । चतुरश्चिद्ददमानात् । ब्राह्मणाव्रतचारिणः । वृक्षस्यनुतेपुरुहूतवयाः । जारआभगं । मेषोभूतो३ऽभियंनयः । तद्रूपः । तद्वर्णः । तद्वत् । तथेत्युपमाः ॥ १३ ॥ अर्चति । गायति । रेभति । स्तोभति । गूर्धयति । गृणाति । जरते । ह्वयते । नदति । पृच्छति । रिहति । धमति । कृपायति । कृपण्यति । पनस्यति । पनायते । वल्गूयति । मंदते । भंदते । छंदति । छदयते । शशमानः । रंजयति । रजयति । शंसति । स्तौति । यौति । रौति । नौति । भनति । पणायति । पणते । सपति । पपृक्षाः । महयति । वाजयति । पूजयति । मन्यते । मंदति । रसति । स्वरति । वेनति । मंद्रयते । जल्पतीतिचतुश्चत्वारिंशदर्चतिकर्माणः ॥ १४ ॥ विप्रः । विग्रः । गृत्सः । धीरः । वेनः । वेधाः । कण्वः । ऋभुः । नवेदाः । कविः । मनीषी । मंधाता । विधाता । विपः । मनश्चित् । विपश्चित् । विपन्यवः । आकेनिपः । उशिजः । कीस्तासः । अद्धातयः । मतयः । मतुथाः । वाघतइतिचतुर्विंशतिर्मेधाविना-

मानि ॥ १५ ॥ रेभः । जरिता । कारुः । नदः । स्तामुः । कीरिः । गौः । सूरिः । नादः । छंदः । स्तुप् । रुद्रः ।
कृपण्युरितित्रयोदशस्तोतृनामानि ॥ १६ ॥ यज्ञः । वेनः । अध्वरः । मेधः । विदथः । नार्यः । सवनं । होत्रा ।
इष्टिः । देवताता । मखः । विष्णुः । इंदुः । प्रजापतिः । धर्मइतिपंचदशयज्ञनामानि ॥ १७ ॥ भरताः ।
कुरवः । वाघतः । वृक्तबर्हिषः । यतस्रुचः । मरुतः । सबाधः । देवयवइत्यष्टावृत्विङ्नामानि ॥ १८ ॥ ईमहे ।
यामि । मन्महे । दद्धि । शग्धि । पूर्धि । मिमिड्ढि । मिमीहि । रिरिड्ढि । रिरीहि । पीपरत् । यंतारः । यंधि ।
इषुध्यति । मदेमहि । मनामहे । मायतइतिसप्तदशयाच्ञाकर्माणः ॥ १९ ॥ दाति । दाशति । दासति । राति ।
रासति । पृणक्षि । पृणाति । शिक्षति । तुंजति । मंहतइतिदशदानकर्माणः ॥ २० ॥ परिस्रव । पवस्व ।
अभ्यर्ष । आशिषइतिचत्वारोध्येषणाकर्माणः ॥ २१ ॥ स्वपिति । सस्तीतिद्वौस्वपितिकर्माणौ ॥ २२ ॥ कूपः ।
कातुः । कर्तः । वव्रः । काटः । खातः । अवतः । क्रिविः । सूदः । उत्सः । ऋश्यदात् । कारोतरात् । कुशयः ।
केवटइतिचतुर्दशकूपनामानि ॥ २३ ॥ तृपुः । तक्वा । रिभ्वा । रिपुः । रिक्वा । रिहायाः । तायुः । तस्करः ।
वनर्गुः । हुरश्चित् । मुषीवान् । मलिम्लुचः । अघशंसः । वृकइतिचतुर्दशैवस्तेननामानि ॥ २४ ॥ निण्यं । सस्वः ।
सनुतः । हिरुक् । प्रतीच्यं । अपीच्यमितिषण्णिर्णीतांतर्हितनामधेयानि ॥ २५ ॥ आके । पराके । पराचैः ।

आरे । परावतइतिपंचदूरनामानि ॥ २६ ॥ प्रत्नं । प्रदिवः । प्रवयाः । सनेमि । पूर्व्यं । अह्नायेतिषट्पुराणनामानि ॥ २७ ॥ नवं । नूत्नं । नूतनं । नव्यं । इदा । इदानीमितिषळेवनवनामानि ॥ २८ ॥ प्रपित्वे । अभीके । दभ्रं । अर्भकं । तिरः । सतः । त्वः । नेमः । ऋक्षाः । स्तृभिः । वम्रीभिः । उपजिह्विका । ऊर्दरं । कृदरं । रंभः । पिनाकं । मेना । ग्नाः । शेपः । वैतसः । अया । एना । सिषक्तु । सचते । भ्यसते । रेजतइतिषड्विंशतिर्द्विशउत्तराणिनामानि ॥ २९ ॥ स्वधे । पुरंधी । धिषणे । रोदसी । क्षोणी । अंभसी । नभसी । रजसी । सदसी । सद्मनी । घृतवती । बहुले । गभीरे । गंभीरे । ओण्यौ । चम्वौ । पार्श्वौ । मही । उर्वी । पृथ्वी । अदिती । अही । दूरेअंते । अपारेअपारेइतिचतुर्विंशतिर्द्यावापृथिव्योर्नामधेयानिनामधेयानि ॥ ३० ॥ उर्व्र्१ह- न्महद्व्रयंइरज्यतिशिंबातानिर्णिंगस्त्रेमाकेतुर्बद्धचिक्यद्धिकमिदमिवाचंतिविप्रोरेभोयज्ञोभरताईमहेदातिपरिस्त्रवस्वपितिकूपस्त्रिपुर्निण्यमाकेप्रत्नंनवंप्रपित्वेस्वधेत्रिंशत् ॥ इतिनैघंटुकेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

ॐ जहा । निधा । शिताम । मेहना । दमूनाः । मूषः । इषिरेण । कुरुतन । जठरे । तितउ । शिप्रे । मध्या । मंदू । इर्मांतासः । कायमानः । लोधं । शीरं । विद्रधे । द्रुपदे । तुग्वनि । नंसंते । नसंतः । आहनसः । अम्नसत् । इष्मिणः । वाहः । परितक्म्या । सुविते । दयते । नूचित् । नूच । दावने । अकूपारस्य । शिशीते ।

सुतुकः । सुप्रायणाः । अप्रायुवः । च्यवनः । रजः । हरः । जुहुरे । व्यंतः । क्राणाः । वाशी । विषुणः । जामिः ।
पिता । शंयोः । अदितिः । एरिरे । जसुरिः । जरते । मंदिने । गौः । गातुः । दंसयः । तूताव । चयसे ।
वियुते । ऋधक् । अस्याः । अस्येतिद्विषष्टिःपदानि ॥ १ ॥ सस्निं । वाहिष्ठः । दूतः । वावशानः । वार्यं । अंधः ।
असश्चंती । वनुष्यति । तरुष्यति । भंदनाः । आहनः । नदः । सोमोअक्षाः । श्वात्रं । ऊतिः । हासमाने । पड्भिः ।
सुसं । द्विता । व्राः । वराहः । स्वसराणि । शर्याः । अर्कः । पविः । वक्षः । धन्व । सिनं । इत्था । सचा ।
चित । आ । द्युम्नं । पवित्रं । तोदः । स्वंचाः । शिपिविष्टः । विष्णुः । आघृणिः । पृथुज्रयाः । अथर्युं । काणुका ।
अध्रिगुः । आंगूषः । आपांतमन्युः । श्मशा । उर्वशी । वयुनं । वाजपस्त्यं । वाजगंध्यं । गध्यं । गधिता ।
कौरयाणः । तौरयाणः । अह्रयाणः । हरयाणः । आरितः । व्रंदी । निष्षपी । तूर्णाशं । क्षुंपं । निचुंपुणः ।
पदिं । पादुः । वृकः । जोषवाकं । कृत्तिः । श्वघ्नी । समस्य । कुटस्य । चर्षणिः । शंबः । केपयः । तूतुमाकृषे ।
अंसत्रं । काकुदं । बीरिटे । अच्छ । परि । ईं । सीं । एनं । एनां । सृणिरितिचतुरुत्तरमशीतिःपदानि ॥ २ ॥
आशुशुक्षणिः । आशाभ्यः । काशिः । कुणारुं । अलातृणः । सलल्लूकं । कत्पयं । विस्रुहः । वीरुधः । नक्षद्दाभं ।
अस्कृधोयुः । निशृंभाः । बृबदुक्थं । ऋदूदरः । ऋदूपे । पुलुकामः । असिन्वती । कपना । भाऽऋजीकः ।

रुजानाः । जूर्णिः । ओमना । उपलप्रक्षिणी । उपसि । प्रकलवित् । अभ्यर्धयज्वा । ईक्षे । क्षोणस्य । अस्मे । पार्थः । सर्वीमनि । सप्रथाः । विदथानि । श्रायंतः । आशीः । अजींगः । अमूरः । शशमानः । देवोदेवाच्या-कृपा । विजामातुः । ओमासः । सोमानं । अनवायं । किमीदिने । अमवान् । अमीवा । दुरितं । अप्वा । अमतिः । श्रुष्टी । पुरंधिः । रुशत् । रिशादसः । सुदत्रः । सुविदत्रः । आनुषक् । तुर्वणिः । गिर्वणसे । असूर्ते-सूर्ते । अम्यक् । यादृश्मिन् । जारयायि । अग्रिया । चनः । पचता । शुरुधः । अमिनः । जज्झतीः । अप्रति-ष्कुतः । शाशदानः । सृप्रः । सुशिप्रः । शिप्रे । रंसु । द्विबर्हाः । अक्रः । उराणः । स्तियानां । स्तिपाः । जबारु । जरूथं । कुलिशः । तुंजः । बर्हणा । ततनुष्टिं । इलीबिशः । कियेधाः । भ्रिमिः । विष्पितः । तुरीपं । रास्पिनः । ऋंजतिः । ऋजुनीती । प्रतद्वसू । हिनोत । चोष्कूयमाणः । चोष्कूयते । सुमत् । दिविष्टिषु । दूतः । जिन्वति । अमत्रः । ऋचीषमः । अनर्शरातिं । अनर्वा । असामि । गल्दया । जल्हवः । बकुरः । बेकनाटान् । अभिधेतन । अंहुरः । बतः । वाताप्यं । चाकन् । रथर्यति । असक्रां । आधवः । अनवब्रवः । सदान्वे । शिरिंबिठः । पराशरः । क्रिविर्दती । करूळती । दनः । शरारुः । इदंयुः । कीकटेषु । बुंदः । वृंदं । किः । उल्बं । ऋबीसमृबीसमितित्रयस्त्रिंशच्छतंपदानि ॥ ३ ॥ जहासस्त्रिमाशुशुक्षणिस्त्रीणि ॥ इतिनैघंटुकेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

॥ ॐ अग्निः । जातवेदाः । वैश्वानरइतित्रीणिपदानि ॥ १ ॥ द्रविणोदाः । इध्मः । तनूनपात् । नराशंसः । इळः । बर्हिः । द्वारः । उषासानक्ता । दैव्याहोतारा । तिस्रोदेवीः । त्वष्टा । वनस्पतिः । स्वाहाकृतयइतित्रयोदशपदानि ॥ २ ॥ अश्वः । शकुनिः । मंडूकाः । अक्षाः । ग्रावाणः । नराशंसः । रथः । दुंदुभिः । इषुधिः । हस्तघ्नः । अभीशवः । धनुः । ज्या । इषुः । अश्वा । अश्वाजनी । उलूखलं । वृषभः । द्रुघणः । पितुः । नद्यः । आपः । ओषधयः । रात्रिः । अरण्यानी । श्रद्धा । पृथिवी । अप्वा । अग्नायी । उलूखलमुसले । हविर्धाने । द्यावापृथिवी । विपाट्छुतुद्री । आर्त्नी । शुनासीरौ । देवीजोष्ट्री । देवीऊर्जाहुतीतिषट्त्रिंशत्पदानि ॥ ३ ॥ वायुः । वरुणः । रुद्रः । इंद्रः । पर्जन्यः । बृहस्पतिः । ब्रह्मणस्पतिः । क्षेत्रस्यपतिः । वास्तोष्पतिः । वाचस्पतिः । अपांनपात् । यमः । मित्रः । कः । सरस्वान् । विश्वकर्मा । तार्क्ष्यः । मन्युः । दधिक्राः । सविता । त्वष्टा । वातः । अग्निः । वेनः । असुनीतिः । ऋतः । इंदुः । प्रजापतिः । अहिः । अहिर्बुध्न्यः । सुपर्णः । पुरूरवाइतिद्वात्रिंशत्पदानि ॥ ४ ॥ श्येनः । सोमः । चंद्रमाः । मृत्युः । विश्वानरः । धाता । विधाता । मरुतः । रुद्राः । ऋभवः । अंगिरसः । पितरः । अथर्वाणः । भृगवः । आप्त्याः । अदितिः । सरमा । सरस्वती । वाक् । अनुमतिः । राका । सिनीवाली । कुहूः । यमी । उर्वशी । पृथिवी । इंद्राणी । गौरी । गौः ।

धेनुः । अघ्न्या । पथ्या । स्वस्तिः । उषाः । इळा । रोदसीतिषट्त्रिंशत्पदानि ॥ ५ ॥ अश्विनौ । उषाः । सूर्या । वृषाकपायी । सरण्यूः । त्वष्टा । सविता । भगः । सूर्यः । पूषा । विष्णुः । विश्वानरः । वरुणः । केशी । केशिनः । वृषाकपिः । यमः । अजएकपात् । पृथिवी । समुद्रः । अथर्वा । मनुः । दध्यङ् । आदित्याः । सप्तऋषयः । देवाः । विश्वेदेवाः । साध्याः । वसवः । वाजिनः । देवपत्न्योदेवपत्न्यइत्येकत्रिंशत्पदानि ॥ ६ ॥ अग्निर्द्रविणोदाअश्वोवायुःश्येनोश्विनौषट् ॥ इतिनैघंटुकेपंचमोऽध्यायः ॥

इदं पुस्तकं पणशीकरोपाह्वलक्ष्मणशर्मतनुजनुषा वासुदेवशर्मणा संस्कृतं तच्च तुकाराम जावजी इत्येतैः स्वीये “ निर्णयसागराख्य ” मुद्रणालये मुद्रयित्वा प्रकाशितम् । शके १८३६, सन १९१४.

॥ शिक्षादिवेदांगचतुष्टयंसमाप्तम् ॥

॥ अथनिरुक्तपूर्वषट्कप्रारंभः ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ हरिःॐ॥ समाम्नायःसमाम्नातःसव्याख्यातव्यस्तमिमंसमाम्नायंनिघंटवइत्याचक्षतेनिघंटवःकस्मा
न्निगमाइमेभवंतिच्छंदोभ्यःसमाहृत्यसमाहृत्यसमाम्नातास्तेनिगंतवएवसंतोनिगमनान्निघंटवउच्यंतइत्यौपमन्यवोऽपि
वाहननादेवस्युःसमाहताभवंतियद्वासमाहृताभवंतितद्यान्येतानिचत्वारिपदजातानिनामाख्यातेचोपसर्गनिपाताश्च
तानीमानिभवंतितत्रैतन्नामाख्यातयोर्लक्षणंप्रदिशंतिभावप्रधानमाख्यातंसत्त्वप्रधानानिनामानितद्यत्रोभेभावप्रधाने
भवतःपूर्वापरीभूतंभावमाख्यातेनाचष्टेव्रजतिपचतीत्युपक्रमप्रभृत्यपवर्गपर्यंतंमूर्तंसत्त्वभूतंसत्त्वनामभिर्व्रज्यापक्तिरि
त्यदइतिसत्वानामुपदेशोगौरश्वःपुरुषोहस्तीतिभवतीतिभावस्यास्तेशेतेव्रजतितिष्ठतीतींद्रियनित्यंवचनमौदुंबरायणः
॥ १ ॥ तत्रचतुष्ट्वंनोपपद्यतेयुगपदुत्पन्नानांवाशब्दानामितरेतरोपदेशःशास्त्रकृतोयोगश्चव्याप्तिमत्त्वात्तुशब्दस्याणी
यस्त्वाच्चशब्देनसंज्ञाकरणंव्यवहारार्थंलोकेतेषांमनुष्यवद्देवताभिधानंपुरुषविद्यानित्यत्वात्कर्मसंपत्तिर्मंत्रोवेदेषड्भाव
विकाराभवंतीतिवार्ष्यायणिर्जायतेऽस्तिविपरिणमतेवर्धतेऽपक्षीयतेविनश्यतीतिजायतइतिपूर्वभावस्यादिमाचष्टेना
परभावमाचष्टेनप्रतिषेधत्यस्तीत्युत्पन्नस्यसत्त्वस्यावधारणंविपरिणमतइत्यप्रच्यवमानस्यतत्वाद्विकारंवर्धतइतिस्वांगा
भ्युच्चयंसांयौगिकानांवार्थानांवर्धतेविजयेनेतिवावर्धतेशरीरेणेतिवाऽपक्षीयतइत्येतेनैवव्याख्यातःप्रतिलोमंविनश्य
तीत्यपरभावस्यादिमाचष्टेनपूर्वभावमाचष्टेनप्रतिषेधति ॥ २ ॥ अतोऽन्येभावविकाराएतेषामेवविकाराभवंतीतिह

स्मार्हतेयथावचनमभ्यूहितव्यांननिर्बद्धाउपसर्गाअर्थान्निराहुरितिशाकटायनोनामाख्यातयोस्तुकर्मोपसंयोगद्योतका
भवंत्युच्चावचाःपदार्थाभवंतीतिगार्ग्यस्तद्यऽएषुपदार्थःप्राहुरिमेतन्नामाख्यातयोरर्थविकरणमाइत्यर्वागर्थेप्रपरेत्येतस्य
प्रातिलोम्यमभीत्याभिमुख्यंप्रतीत्येतस्यप्रातिलोम्यमतिसुइत्यभिपूजितार्थेनिर्दुरित्येतयोःप्रातिलोम्यंन्यवेतिविनिग्र
हार्थीयाउदित्येतयोःप्रातिलोम्यंसमित्येकीभावंव्यपेत्येतस्यप्रातिलोम्यमन्वितिसादृश्यापरभावमपीतिसंसर्गमुपेत्युप
जनंपरीतिसर्वतोभावमधीत्युपरिभावमैश्वर्यंवैवमुच्चावचानर्थान्प्राहुस्तउपेक्षितव्याः ॥ ३ ॥ अथनिपाताउच्चाव
चेष्वर्थेषुनिपतंत्यप्युपमार्थेऽपिकर्मोपसंग्रहार्थेऽपिपदपूरणास्तेषामेतेचत्वारउपमार्थेभवंतींवेतिभाषायांचान्वध्यायं
चाग्निरिवेंद्रइवेतिनेतिप्रतिषेधार्थीयोभाषायामुभयमन्वध्यायंनेंद्रंदेवममंसतेतिप्रतिषेधार्थीयःपुरस्तादुपाचारस्तस्य
यत्प्रतिषेधतिदुर्मदासोनसुरायामित्युपमार्थीयउपरिष्टादुपाचारस्तस्ययेनोपमिमीतेचिदित्येषोऽनेककर्माचार्यश्चिदिदं
ब्रूयादितिपूजायामाचार्यःकस्मादाचार्यआचारंग्राहयत्याचिनोत्यर्थानाचिनोतिबुद्धिमितिवादधिचिदित्युपमार्थेकु
ल्माषांश्चिदाहरेत्यवकुत्सितेकुल्माषाःकुलेषुसीदंतिनुइत्येषोऽनेककर्मेदंनुकरिष्यतीतिहेत्वपदेशेकथंनुकरिष्यतीत्यनुपृ
ष्टेनन्वेतदकार्षीदितिचाथाप्युपमार्थेभवति ॥ वृक्षस्य॒नुतेपुरुहूतव॒याः ॥ वृक्षस्येवतेपुरुहूतशाखावयाःशाखावेते ॥ २ ॥
र्वातायनाभवंतिशाखाःखशयाःशक्नोतेर्वाथयस्यागमादर्थपृथक्त्वमहविज्ञायतेनत्वौद्देशिकमिवविग्रहेणपृथक्त्वात्सक

र्मोपसंग्रहश्चेतिसमुच्चयार्थउभाभ्यांसंप्रयुज्यतेऽहंचत्वंचवृत्रहन्नित्येतस्मिन्नेवार्थेदेवेभ्यश्चपितृभ्यएत्याकारोवेतिविचा
रणार्थेहंताहंपृथिवीमिमांनिदधानीहवेहवेत्यथापिसमुच्चयार्थेभवति ॥ ४ ॥ वायुर्वात्वामनुर्वात्वेति । अहइतिचह
इतिचविनिग्रहार्थीयौपूर्वेणसंप्रयुज्येतेअयमहेदंकरोत्वयमिदमिदंहकरिष्यतीदंनकरिष्यतीत्यथाप्युकारएतस्मिन्नेवा
र्थेउत्तरेणमृषेमेवदंतिसत्यमुतेवदंतीत्यथापिपदपूरणइदमुतदुहीत्येषोऽनेककर्मेदंहिकरिष्यतीतिहेत्वपदेशेकथंहिकरि
ष्यतीत्यनुपृष्टेकथंहिव्याकरिष्यतीत्यसूयायांकिलेतिविद्याप्रकर्षएवंकिलेत्यथापिननन्विइत्येताभ्यांसंप्रयुज्यतेऽनुपृष्टेन
किलैवंननुकिलैवंमेतिप्रतिषेधेमाकार्षीर्माहार्षीरितिचखल्वितिचखलुकृत्वाखलुकृतमथापिपदपूरणएवंखलुतद्बभूवेति
शश्वदितिविचिकित्सार्थीयोभाषायांशश्वदेवमित्यनुपृष्टएवंशश्वदित्यस्वयंपृष्टेनूनमितिविचिकित्सार्थीयोभाषायामुभं
यमन्वध्यायंविचिकित्सार्थीयश्चपदपूरणश्चागस्त्यइंद्रायहविर्निरुप्यमरुद्भ्यःसंप्रदित्सांचकारसइंद्रएत्यपरिदेवयांचक्रे
॥ ५ ॥ ननूनमस्तिनोश्वःकस्तद्वेदयदद्भुतं । अन्यस्यचित्तमभिसंचरेण्यमुताधीतंविनश्यति ॥ ननूनमस्त्यद्यतनं
नोएवश्वस्तनंमद्यास्मिन्द्यविद्युरित्यह्नोनामधेयंद्योततइतिसतःश्वउपाशंसनीयःकालोह्योहीनःकालः ॥ कस्तद्वेदयद
द्भुतं ॥ कस्तद्वेदयदभूतमिदमपीतरदद्भुतमभूतमिवान्यस्यचित्तमभिसंचरेण्यमभिसंचार्यन्योनानेयश्चित्तंचेततेरुता
धीतंविनश्यतीत्यप्याध्यातंविनश्यत्याध्यातमभिप्रेतमथापिपदपूरणः ॥ ६ ॥ नूनंसातेप्रतिवरंजरित्रेदुहीयदिन्द्रद

क्षिणामघोनीं । शिक्षास्तोतृभ्योमातिंधग्भगोंनोबृहद्वंदेमविदथेंसुवीराः ॥ सातेप्रतिदुग्धांवरंजरित्रेवरोवरयितव्यो
भवतिंजरितागरितादक्षिणामघोनींमघवतीमघमितिधननामधेयंमंहतेर्दानकर्मणोंदक्षिणादक्षतेःसमर्धयतिंकर्मणो
व्यृद्धंसमर्धयतींत्यपिवाप्रदक्षिणागमनांद्दिशमभिप्रेत्यंदिग्घस्तप्रकृतिंर्दक्षिणोहस्तोदक्षतेरुत्साहकर्मणोंदाशतेर्वास्याद्दा
नकर्मणोंहस्तोहंतेःप्राशुर्हननेंदेहिस्तोतृभ्यःकामांन्मास्मानतिदंहींर्मास्मानतिहायदाभगोनोऽस्तुंबृहद्वदेमस्वेवेदनेंभ
गोभजतेर्बृहदितिमहतोनामधेयंपरिवृढंभवतिंवीरवंतःकल्याणवीरावांवीरोवीरयत्यमित्रांन्वेतेर्वास्याद्गतिकर्मणोंवी
रयतेर्वासीमितिंपरिग्रहार्थीयोवापदपूरणोवा । प्रसीमादित्योअसृजत् ॥ प्रासृजदितिवांप्रासृजत्सर्वतइतिवांविसीम
तःसुरुचोवेनआवरितिचंव्यवृणोत्सर्वतआदित्यःसुरुचआदित्यरश्मयःसुरोचनादपिवासीमेत्येतदनर्थकमुपबंधमाद
दीतंपंचमीकर्माणंसीम्नःसीमतःसीमातोमर्यादातःसीमामर्यादांविषीव्यतिदेशाविर्तित्वइतिविनिग्रहार्थीयंसर्वनामानु
दात्तंमर्धनामेत्येके ॥ ७ ॥ ऋचांत्वःपोषमास्तेपुपुष्वान्गायत्रंत्वोगायतिशक्करीषु । ब्रह्मात्वोवदतिजातविद्यांयज्ञस्यमा
त्रांविमिमीतउत्वः ॥ इत्यृत्विक्कर्मणांविनियोगमाचष्टेऋचामेकःपोषमास्तेपुपुष्वांन्होतगर्चनीगायत्रमेकोगायतिशक्क
रीषूद्गातागायत्रंगायतेःस्तुतिकर्मणःशक्कर्यऋचःशक्नोतेस्तद्यदाभिर्वृत्रमशकद्धंतुंतच्छक्करीणांशक्करीत्वमितिविज्ञायतें
ब्रह्मैकोजातेजातेविद्यांवदतिंब्रह्मासर्वविद्यःसर्वंवेदितुमर्हतिंब्रह्मापरिवृढःश्रुततोब्रह्मपरिवृढंसर्वतोयज्ञस्यमात्रांविमि

मीतएकोऽध्वर्युरध्वर्युरध्वरयुरध्वरंयुनक्त्यध्वरस्यनेताध्वरंकामयतइतिवापिवाधीयानेयुरुपबंधोऽध्वरइतियज्ञनाम
ध्वरतिर्हिंसाकर्मातत्प्रतिषेधोनिपातइत्येकेतत्कथमनुदात्तप्रकृतिनामस्याद्दृष्टव्ययंतुभवत्युतत्वंसख्येस्थिरपीतमाहुरि
तिद्वितीयायामुतोत्वस्मैतन्वंविसस्रइतिचतुर्थ्यामथापिप्रथमाबहुवचने ॥ ८ ॥ अक्षण्वन्तःकर्णवंतःसखायोमनोजवे
ष्वसमाबभूवुः । आदघ्नासउपकक्षासउत्वेह्रदाइवस्नात्वाउत्वेददृश्रे ॥ अक्षिमंतःकर्णवंतःसखायोऽक्षिचष्टेरनक्तेरि
त्याग्रायणस्तस्मादेतेव्यक्ततरेइवभवतइतिहविज्ञायतेकर्णःकृंततेर्निकृत्तद्वारोभवत्यृच्छतेरित्याग्रायणऋच्छंतीवखेउ
दगंतामितिहविज्ञायतेमनसांप्रजवेष्वसमाबभूवुरास्यदघ्नाअपरउपकक्षदघ्नाअपरआस्यमस्यतेरास्यंदतएनदन्नमिति
वादघ्नंदघ्यतेःस्रवतिकर्मणोदस्यतेर्वास्याद्विदस्ततरंभवतिप्रस्नेयाह्रदाइवैकेप्रस्नेयाददृशिरेस्नानार्हाह्रदोह्रादतेःशब्दक
र्मणोह्लादतेर्वास्याच्छीतीभावकर्मणोऽथापिसमुच्चयार्थेभवतिपर्यायाइवत्वदाश्विनमाश्विनंचपर्यायाश्चेत्यथयेप्रवृत्तेऽ
र्थेऽमिताक्षरेषुग्रंथेषुवाक्यपूरणाआगच्छंतिपदपूरणास्तेमिताक्षरेष्वनर्थकाःकमीमिद्विति ॥ ९ ॥ निष्टक्तासश्चि
दिन्नरोभूरितोकावृकादिव । बिभ्युस्यंतोववाशिरेशिशिरंजीवनायकं ॥ शिशिरंजीवनाय ॥ शिशिरंश्टणातेःशम्नाते
र्वा । एमेनंसृजतासुते । आसृजतैनंसुते । तमिद्वर्धंतुनोगिरः । तंवर्धयंतुनोगिरःस्तुतयोगिरोगृणातेः । अयमुंतेस
मतसि । अयंतेसमतसीवोऽपिदृश्यतेसुविदुरिवसुविज्ञायेतेइवाथापिनेत्येषइदित्येतेनसंप्रयुज्यतेपरिभये ॥ १० ॥

हुविर्भिरेकेस्वरितःसंचंतेसुन्वंतएकेसवनेषुसोमान् । शचीर्मदंतउतदक्षिणाभिर्नेज्जिह्मायंत्योनरकंपतामेतिंनरकंन्यर
कंनीचैर्गमनंनास्मिन्रमणंस्थानंमल्पमप्यस्तीतिवांथापिनचेत्येषइदित्येतेनंसंप्रयुज्यतेनुपृष्टेनचेत्सुरांपिबंतीतिंसुरासुनो
तेरेवमुच्चावचेष्वर्थेषुनिपतंतितिंतउपेक्षितव्याः ॥ ११ ॥ इतीमानिचत्वारिपदजातान्यनुक्रांतानिंनामाख्यातेचोपस
र्गनिपाताश्चंतत्रनामान्याख्यातजानीतिंशाकटायनोनैरुक्तसमयश्चंनसर्वाणीतिगार्ग्योवैयाकरणानांचैकेंतद्यत्रस्वरसं
स्कारौसमर्थौप्रादेशिकेनगुणेनान्वितौस्यातांसंविज्ञातानितानिंयथागौरश्वःपुरुषोहस्तीत्यथचेत्सर्वाण्याख्यातजानि
नामानिस्युर्यःकश्चतत्कर्मकुर्यात्सर्वंतत्सत्वंतथाचक्षीरन्यःकश्चाध्वानमश्नुवीतांश्वःसवचनीयःस्याद्यत्किंचित्तृंद्यात्तृणंतं
दथापिचेत्सर्वाण्याख्यातजानिनामानिस्युर्यावद्भिर्भावैःसंप्रयुज्येतंतावद्भ्योनामधेयप्रतिलंभःस्यात्तत्रैवंस्थूणादरश
यावासंजनीचस्यात् ॥ १२ ॥ अथापियएषांन्यायवान्कार्मनामिकःसंस्कारोयथाचापिप्रतीतार्थानिस्युस्तथैनान्या
चक्षीरन्पुरुषंपुरिशयइत्याचक्षीरन्नष्टेत्यश्वंतर्दनमितितृणमथापिनिष्पन्नेऽभिव्याहारेऽभिविचारयंतिप्रथनात्पृथिवी
त्याहुःकएनामप्रथयिष्यत्किमाधारश्चेत्यथानन्वितेऽर्थेऽप्रादेशिकेविकारेपदेभ्यःपदेतरार्धान्त्संचस्कारशाकटायनंएत
तेःकारितंचंयकारादिंचांतकरणंमस्तेःशुद्धंचसकारादिंचांथापिसत्त्वपूर्वोभावइत्याहुरपरस्माद्भावात्पूर्वस्यप्रदेशोनोप
पद्यतइतितिंतदेतन्नोपपद्यते ॥ १३ ॥ यथोहिनुवाएतंत्तद्यत्रस्वरसंस्कारौसमर्थौप्रादेशिकेनगुणेनान्वितौस्यातांसर्वंप्रा

देशिकमित्येवंसत्यनुपालंभएषभवतींतियथोएतद्यःकश्चतत्कर्मकुर्यात्सर्वंतत्सत्वंतथाचक्षीरन्निितिपश्यामःसमानकर्मणां
नामधेयप्रतिलंभमेकेषांनैकेषांयथातक्षापरिव्राजकोजीवनोभूमिजइत्येतेनैवोत्तरःप्रत्युक्तोयथोएतद्यथाचापिप्रतीता
र्थानिस्युस्तथैनान्याचक्षीरन्निितिसंत्यल्पप्रयोगाःकृतोप्यैकपदिकायथाव्रततिर्दमूनाजाट्यआट्णारोजागरूकोदर्विहोमी
तियथोएतन्निष्पन्नेऽभिव्याहारेभिविचारयंतीतिभवतिहिनिष्पन्नेऽभिव्याहारेयोगपरीष्टिःप्रथनात्पृथिवीत्याहुःकए
नामप्रथयिष्यत्किमाधारश्चेत्यथवैदर्शनेनपृथुरप्रथिताचेदप्यन्यैरथाप्येवंसर्वएवदृष्टप्रवादाउपालभ्यंतेयथोएतत्पदे
भ्यःपदेतरार्धान्संचस्कारेतियोनन्वितेर्थेसंचस्कारसतेनगर्ह्यःसैषापुरुषगर्हानशास्त्रगर्हाइतियथोएतदपरस्माद्भावा
त्पूर्वस्यप्रदेशोनोपपद्यतइतिपश्यामःपूर्वोत्पन्नानांसत्वानामपरस्माद्भावान्नामधेयप्रतिलंभमेकेषांनैकेषांयथाबिल्वादो
लंबचूडकइतिबिल्वंभरणाद्वाभेदनाद्वा ॥ १४ ॥ अथापीदमंतरेणमंत्रेष्वर्थप्रत्ययोनविद्यतेऽर्थमप्रतियतोनात्यंतं
स्वरसंस्कारोद्देशस्तदिदंविद्यास्थानंव्याकरणस्यकार्त्स्न्यंस्वार्थसाधकंचयदिमंत्रार्थप्रत्ययायानर्थकंभवतीतिकौत्सोऽन
र्थकाहिमंत्रास्तदेतेनोपेक्षितव्यंनियतवाचोयुक्तयोनियतानुपूर्व्याभवंत्यथापिब्राह्मणेनरूपसंपन्नाविधीयंतउरुप्रथस्वे
तिप्रथयतिप्रोहाणीतिप्रोहत्यथाप्यनुपपन्नार्थाभवंत्योषधेत्रायस्वैनंस्वधितेमैनंहिंसीरित्याहहिंसन्नथापिविप्रतिषिद्धा
र्थाभवंति । एकएवरुद्रोऽवतस्थेनद्वितीयः । असंख्यातासहस्राणियेरुद्राअधिभूम्यां ॥ अशत्रुरिंद्रजज्ञिषेशतंसेना

अजयत्साकमिंद्रइंत्यथापिजानंतंसंप्रेष्यंत्यग्नयेसमिध्यमानायानुब्रूहीत्यथाप्याहांदितिःसर्वमित्यंदितिर्द्यौरदितिरंतरि
क्षमितिंतदुपरिष्टाद्व्याख्यास्यामोंथाप्यविस्पष्टार्थाभवंन्त्यम्यग्याद्दश्मिन्जारयायिकाणुकेति ॥ १५ ॥ अर्थवंतःश
ब्दसामान्यांदेतद्वैयज्ञस्यसमृद्धंयद्रूपसमृद्धंयत्कर्मक्रियमाणंमृग्यजुर्वाभिवदतीतिचब्राह्मणंक्रीळंतौपुत्रैर्नप्तृभिरितिय
थोएतंन्नियतवाचोयुक्तयोंनियतानुपूर्व्याभवंतीतिंलौकिकेष्वप्येतंद्यथेंद्राग्नीपितापुत्राविितियथोऽएतंद्व्राह्मणनरूपसंप
न्नाविधीयंतइत्युदितानुवादःसभवतियथोऽएतंदनुपपन्नार्थाभवंतींत्याम्नायवचनादहिंसाप्रतीयेतंयथोऽएतद्विप्रतिषि
द्धार्थाभवंतीतिंलौकिकेष्वप्येतंद्यथासपत्नोऽयंब्राह्मणोऽनमित्रोराजेतिंयथोएतज्जानंतंसंप्रेष्यतीतिंजानंतमभिवादय
तेंजानतेमधुपर्कंप्राहेतियथोऽएतददितिःसर्वमितिंलौकिकेष्वप्येतंद्यथासर्वरसाऽअनुप्राप्ताःपानीयमितिंयथोएतदवि
स्पष्टार्थाभवंतीतिंनैषस्थाणोरपराधोंयदेनमंधोनपश्यतिंपुरुषापराधःसभवतिंयथाजानपदीषुविद्यातःपुरुषविशेषोभव
तिंपारोवर्यवित्सुतुखलुवेदितृषुंभूयोविद्यःप्रशस्योभवति ॥ १६ ॥ अथापीदमंतरेणंपदविभागोनविद्यते । अव
सायपद्धतेरुद्रमृळतिंपद्वदवसंगावंःपथ्यदनमवतेर्गत्यर्थस्यांसोनामकरणंस्तस्मान्नावगृह्णंत्यवसायाश्वानितिंस्यतिरुपसृ
ष्टोविमोचनेंतस्मादवगृह्णंतिंदूतोनिर्ऋत्याइदमाजगामेतिंपंचम्यर्थप्रेक्षावांषष्ठ्यर्थप्रेक्षावाःकारांतंपरोनिर्ऋत्याआचक्ष्वें
तिंचतुर्थ्यर्थप्रेक्षैकारांतंपरःसंनिकर्षःसंहितांपदप्रकृतिःसंहितांपदप्रकृतीनिसर्वचरणानांपार्षदांन्यथापियाज्ञेदैवतैनबह

वःप्रदेशाभवंतितदेतेनोपेक्षितव्यंतेचेद्ब्रूयुर्लिंगज्ञाअत्रस्मइति । इंद्रंनत्वाशवसादेवतावायुंपृणंतीतिवायुलिंगंचेंद्रलिंगं
चाग्नेयेमंत्रेग्निरिवमन्योत्विषितःसहस्वेतितथाऽग्निर्मान्यवेमंत्रेत्विषितोज्वलितस्त्विषिरित्यप्यस्यदीप्तिनामभवत्यथा
पिज्ञानप्रशंसाभवत्यज्ञाननिंदाच ॥ १७ ॥ स्थाणुरयंभारहारःकिलाभूदधीत्यवेदंनविजानातियोर्थं । योर्थज्ञइत्स
कलंभद्रमश्नुतेनाकमेतिज्ञानविधूतपाप्मा । यद्गृहीतमविज्ञातंनिगदेनैवशब्द्यते । अनग्नाविवशुष्कैधोनतज्ज्वलतिकर्हि
चित् । स्थाणुस्तिष्ठतेरर्थोऽर्तेररणस्थोवा ॥ १८ ॥ उतत्वःपश्यन्नददर्शवाचमुतत्वःशृण्वन्नशृणोत्येनां । उतोत्वस्मै
तन्वं विसस्रेजायेवपत्यउशतीसुवासाः ॥ अप्येकःपश्यन्नपश्यतिवाचमपिचशृण्वन्नशृणोत्येनामित्यविद्वांसमाहार्ध
मप्येकस्मैतन्वंविसस्रइतिस्वमात्मानंविवृणुतेज्ञानंप्रकाशनमर्थस्याहानयावाचोपमोत्तमयावाचाजायेवपत्येकामयमा
नासुवासाऋतुकालेषुसुवासाःकल्याणवासाःकामयमानाऽऋतुकालेषुयथासएनांपश्यतिसशृणोतीत्यर्थज्ञप्रशंसातस्यो
त्तराभूयसेनिर्वचनाय ॥ १९ ॥ उतत्वंसख्येस्थिरपीतमाहुर्नैनंहिन्वंत्यपिवाजिनेषु । अधेन्वाचरतिमाययैषवाचं
शुश्रुवाँअफलामपुष्पां ॥ अप्येकंवाक्सख्येस्थिरपीतमाहूरममाणंविपीतार्थंदेवसख्येरमणीयेस्थानइतिवाविज्ञातार्थं
यंनाप्नुवंतिवाग्ज्ञेयेषुबलवत्स्वप्यधेन्वाह्येषचरतिमाययावाक्प्रतिरूपयानास्मैकामान्दुग्धेवाग्दोह्यान्देवमनुष्यस्थानेषु
योवाचंश्रुतवान्भवत्यफलामपुष्पामित्यफलास्माअपुष्पावाग्भवतीतिवाकिंचित्पुष्पफलेतिवार्थंवाचःपुष्पफलमाहया

ज्ञदैवतेंपुष्पफलेदेवताध्यात्मेवासाक्षात्कृतधर्माणऋषयोबभूवुंस्तेऽवरेभ्योऽसाक्षात्कृतधर्मभ्यंऽउपदेशेनमंत्रान्त्संप्रादु
रुपदेशायग्लायंतोऽवरेंबिल्मग्रहणायेमंग्रंथंसमाम्नासिषुर्वेदंचवेदांगानिचंबिल्मंभिल्मंभासनमितिवैंतावंतःसमानक
र्माणोंधातवोधातुर्दधातेंरेतावंत्यस्यसत्त्वस्यनामधेयांन्येतावतामर्थानामिदमभिधानंनैघंटुकमिदंदेवतानामंप्राधान्ये
नेदमितितद्यदन्यदैवतेमंत्रेंनिपततिनैघंटुकंतत् । अश्वंनत्वावारवंतं । अश्वमिवत्वावालवंतंवालादंशवारणार्थाभवं
तिदंशोदशतेंः । मृगोनभीमःकुंचरोगिंरिष्ठाः । मृगइवभीमःकुचरोगिरिष्ठांमृगोमार्ष्टेर्गतिकर्मणोंभीमोबिभ्यत्यस्मां
द्भीष्मोऽप्येतस्मादेवंकुचरइतिचरतिकर्मकुत्सितंमथचेद्देवताभिधानंक्कायंनचरतीतिंगिरिष्ठागिरिस्थायींगिरिःपर्वतंः
समुद्गीर्णोंभवतिंपर्ववान्पर्वतंःपर्वपुनःपृणातेःप्रीणातेर्वांर्धमासपर्वदेवानस्मिन्प्रीणंतीतिंतत्प्रकृतीतरंत्संधिसामान्यान्मे
घस्थायींमेघोपिगिरिरेतस्मादेवंतद्यानिनामानिंप्राधान्यस्तुतीनांदेवतानांतद्दैवतमित्याचक्षतेंतदुपरिष्टाद्व्याख्यास्या
मोंनैघंटुकानिनैगमानीहेह ॥ २० ॥ (समाम्नायस्तत्रचतुष्टंमतोऽन्येऽथनिपातावायुर्वात्वाननूनंनूनंसातऋचांत्वो
क्षण्वंतोंनिष्टक्कासोहविर्भिरितीमान्यथापियोयथोहिन्वथापीदमर्थवंतोंऽथापीदंस्थाणुरयंमुतत्वःपश्यन्नुतत्वंसख्योविं
शतिः) ॥ इतिनिरुक्तपूर्वषट्केप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

ॐ ॥ अथनिर्वचनंतद्येषुपदेषुस्वरसंस्कारौसमर्थौप्रादेशिकेनगुणेनान्वितौस्यातांतथातानिनिर्ब्रूयादथानन्वितेऽ
र्थेऽप्रादेशिकेविकारेऽर्थनित्यःपरीक्षेतकेनचिद्वृत्तिसामान्येनाविद्यमानेसामान्येऽप्यक्षरवर्णसामान्यान्निर्ब्रूयान्नत्वेवन
निर्ब्रूयान्नसंस्कारमाद्रियेतविशयवत्योहिवृत्तयोभवंतियथार्थंविभक्तीःसंनमयेत्प्रत्तमवत्तमितिधात्वादीएवशिष्येतेअ
थाप्यस्तेर्निवृत्तिस्थानेष्वादिलोपोभवतिस्तःसंतीत्यथाप्यंतलोपोभवतिगत्वागतमित्यथाप्युपधालोपोभवतिजग्मतुर्ज
ग्मुरित्यथाप्युपधाविकारोभवतिराजादंडीत्यथापिवर्णलोपोभवतितत्त्वायामीत्यथापिद्विवर्णलोपस्तृचइत्यथाप्यादि
विपर्ययोभवतिज्योतिर्घनोबिंदुर्वाट्यइत्यथाप्याद्यंतविपर्ययोभवतिस्तोकारज्जुःसिकतास्तर्क्वित्यथाप्यंतव्यापत्तिर्भव
ति ॥१॥ ओघोमेघोनाधोगाधोवधूर्मध्वित्यथापिवर्णोपजनआस्थद्वारोभरूजेतितद्यत्रस्वरादनंतरांतस्थांतर्धातुभवति
तद्द्विप्रकृतीनांस्थानमितिप्रदिशंतितत्रसिद्धायामनुपपद्यमानायामितरयोपपिपादयिषेत्तत्राप्येकेऽल्पनिष्पत्तयोभवंति
तद्यथैतदूतिर्मृदुःपृथुःपृषतःकुणारुमित्यथापिभाषिकेभ्योधातुभ्योनैगमाःकृतोभाष्यंतेदमूनाःक्षेत्रसाधाइत्यथापिनै
गमेभ्योभाषिकाउष्णंघृतमित्यथापिप्रकृतयएवैकेषुभाष्यंतेविकृतयएकेषुशवतिर्गतिकर्माकंबोजेष्वेवभाष्यतेकंबोजाः
कंबलभोजाःकमनीयभोजावाकंबलःकमनीयोभवतिविकारमस्यार्येषुभाषंतेशवइतिदातिर्लवनार्थेप्राच्येषुदात्रमुदीच्ये
ष्वेवमेकपदानिनिर्ब्रूयादथतद्धितसमासेष्वेकपर्वसुचानेकपर्वसुचपूर्वंपूर्वमपरमपरंप्रविभज्यनिर्ब्रूयाद्दंड्यःपुरुषोदंडपुरु

षोदंडमर्हतीतिवादंडेनसंपद्यतइतिवादंडोददतेर्धारयतिकर्मणोऽक्रूरोददतेमणिमित्यभिभाषंतेदमनादित्यौपमन्यवो
दंडमस्याकर्षतेतिगर्हायांकक्ष्यारज्जुरश्वस्यकक्षंसेवतेकक्षोगाहतेःक्सइतिनामकरणःख्यातेर्वानर्थकोऽभ्यासःकिमस्मि
न्ख्यानमितिकषतेर्वातत्सामान्यान्मनुष्यकक्षोबाहुमूलसामान्यादश्वस्य ॥ २ ॥ राज्ञःपुरुषोराजपुरुषोराजाराज
तेःपुरुषःपुरिषादःपुरिशयःपूरयतेर्वापूरयत्यंतरित्यंतरपुरुषमभिप्रेत्य ॥ यस्मात्परंनापरमस्तिकिंचिद्यस्मान्नाणीयोन
ज्यायोऽस्तिकश्चित् । वृक्षइवस्तब्धोदिवितिष्ठत्येकस्तेनेदंपूर्णंपुरुषेणसर्वमित्यपिनिगमोभवतिविश्वकद्राकर्षोवीतिचक
द्रइतिश्वगतौभाष्यतेद्रातीतिगतिकुत्सनाकद्रातीतिद्रातिकुत्सनाचकद्रातिकद्रातीतिसतोऽनर्थकोऽभ्यासस्तदस्मिन्न
स्तीतिविश्वकद्रःकल्याणवर्णरूपःकल्याणवर्णस्येवास्यरूपंकल्याणंकमनीयंभवतिवर्णोवृणोतेरूपंरोचतेरेवंतद्धितसमा
सान्निर्ब्रूयान्नैकपदानिनिर्ब्रूयान्नावैयाकरणायनानुपसन्नायाऽनिदंविदेवानित्यंह्यविज्ञातुर्विज्ञानेऽसूयोपसन्नायतुनिर्ब्रू
याद्योवालंविज्ञातुंस्यान्मेधाविनेतपस्विनेवा ॥ ३ ॥ विद्याहवैब्राह्मणमाजगामगोपायमाशेवधिष्टेऽहमस्मि । अ
सूयकायानृजवेऽयतायनमाब्रूयावीर्यवतीतथास्यां । यआतृणत्त्यवितथेनकर्णावदुःखंकुर्वन्नमृतंसंप्रयच्छन् । तंमन्ये
तपितरंमातरंचतस्मैनद्रुह्येत्कतमच्चनाह । अध्यापितायेगुरुंनाद्रियंतेविप्रावाचामनसाकर्मणावा । यथैवतेनगुरोर्भो
जनीयास्तथैवतान्नभुनक्तिश्रुतंतत् । यमेवविद्याःशुचिमप्रमत्तंमेधाविनंब्रह्मचर्योपपन्नं । यस्तेनद्रुह्येत्कतमच्चनाहतस्मै

माब्रूयानिधिपायंब्रह्मन्निति निधिःशेवधिरिति ॥ ४ ॥ अथातोऽनुक्रमिष्यामो गौरिति पृथिव्यानामधेयंयद्दूरंगताभव
तियच्चास्यांभूतानिगच्छंतिगातेर्वौकारोनामकरणोऽथापिपशुनामेहभवत्येतस्मादेवाऽथाप्यस्यांताद्धितेनकृत्स्नवन्निग
माभवंतिगोभिःश्रीणीतमत्सरमितिपयसोमत्सरःसोमोमंदतेस्तृप्तिकर्मणोमत्सरइतिलोभनामाभिमत्तएनेनधनंभवति
पयःपिबतेर्वाप्यायतेर्वाक्षीरंक्षरतेर्घसेर्वेरोनामकरणंउशीरमितियथाशुंदुहंतोअध्यासतेगवीत्यधिषवणचर्मणोऽशुःशम
ष्टमात्रोभवत्यननायशंभवतीतिवाचर्मचरतेर्वोच्चृत्तंभवतीतिवाथापिचर्मचश्लेष्माचगोभिःसंनद्धोअसिवीळयस्वेतिरथ
स्तुतौवथापिस्नावचश्लेष्माचगोभिःसंनद्धापततिप्रसूतेतीषुस्तुतौज्यापिगौरुच्यतेगव्याचेत्ताद्धितमथचेन्नगव्यागमय
तीषूनिति ॥ ५ ॥ वृक्षेवृक्षेनियतामीमयद्गौस्ततोवयःप्रपतान्पूरुषादः । वृक्षेवृक्षेधनुषिधनुषिवृक्षोव्रश्चनाद्वृत्वाक्षा
न्तिष्ठतीतिवाक्षाक्षियतेर्निवासकर्मणोनियतामीमयद्गौःशब्दंकरोतिमीमयतिःशब्दकर्माततोवयःप्रपतंतिपुरुषानदना
यविरितिशकुनिनामवेतेर्गतिकर्मणोऽथापीषुनामेहभवत्येतस्मादेवादित्यो(ऽपि)पौरुच्यते । उतादःपरुषेगवि । पर्वव
तिभास्वतीत्यौपमन्यवोऽथाप्यस्यैकोरश्मिश्चंद्रमसंप्रतिदीप्यतेतदेतेनोपेक्षितव्यमादित्यतोऽस्यदीप्तिर्भवतीतिसुषुम्नः
सूर्यरश्मिश्चंद्रमागंधर्वइत्यपिनिगमोभवतिसोऽपिगौरुच्यते । अत्राहगोरमन्वतेतितदुपरिष्टाद्व्याख्यास्यामःसर्वेऽपि
रश्मयोगावउच्यंते ॥ ६ ॥ तावांवास्तून्युश्मसिगमध्यैयत्रगावोभूरिशृंगाअयासः । अत्राहतदुरुगायस्यवृष्णःपरमं

पदमवभातिभूरि । तानिवांवास्तूनिकामयामहेगमनायंयत्रगावोभूरिशृंगाबहुशृंगाभूरीतिबहुनोनामधेयंप्रभवतीति सतःशृंगंश्रयतेर्वाशृणातेर्वाशम्नातेर्वाशरणायोद्गतमितिवाशिरसोनिर्गतमितिवायासोऽयनास्तत्रतदुरुगायस्यविष्णो र्महागतेःपरमंपदंपरार्ध्यस्थमवभातिभूरि । पादःपद्यतेस्तन्निधानात्पदंपशुपादप्रकृतिःप्रभागपादःप्रभागपादसामान्या दितराणिपदान्येवमन्येषामपिसत्त्वानांसंदेहाविद्यंतेतानिचेत्समानकर्माणिसमाननिर्वचनानिनानाकर्माणिचेन्नाना निर्वचनानियथार्थनिर्वक्तव्यानीतीमान्येकविंशतिःपृथिवीनामधेयान्यनुक्रांतानितत्रनिर्ऋतिर्निरमणादृच्छतेःकृच्छ्रा पत्तिरितरासापृथिव्यासंदिह्यतेतयोर्विभागस्तस्याएषाभवति ॥ ७ ॥ यईंचकारनसोअस्यवेदयईंददर्शहिरुगिन्नुत स्मात् । समातुर्योनापरिवीतोअंतर्बहुप्रजानिर्ऋतिमाविवेश । बहुप्रजाःकृच्छ्रमापद्यतइतिपरिव्राजकावर्षकर्मेतिनैरु क्तायईंचकारेतिकरोतिकिरतीसंदिग्धौवर्षकर्मणानसोऽस्यवेदमध्यमःसएवास्यवेदमध्यमोयोददर्शादित्योपहितंसमा तुर्योनौमातांतरिक्षंनिर्मीयंतेऽस्मिन्भूतानियोनिरंतरिक्षंमहानवयवःपरिवीतोवायुनायमपीतरोयोनिरेतस्मादेवपरियु तोभवतिबहुप्रजाभूमिमापद्यतेवर्षकर्मणाशाकपूर्णिःसंकल्पयांचक्रेसर्वादेवताजानामीतितस्मैदेवतोभयलिंगाप्रादुर्बभू वतांनजज्ञेतांपप्रच्छविविदिषाणित्वेतिसास्माएतामृचमादिदेशैषामद्देवतेति ॥ ८ ॥ अयंसशिङ्क्तेयेनगौरभीवृता ॥ ८ ॥
मिमातिमायुंध्वसनावधिश्रिता । साचित्तिभिर्निहिचकारमर्त्यंविद्युद्भवन्तीप्रतिवव्रिमौहत । अयंसशब्दायतेयेन

गौरभिप्रवृत्तामिमातिमायुंशब्दंकरोतिमायुमिवादित्यमितिवावागेषामाध्यमिकाध्वंसनेमेघेऽधिश्रितासाचित्तिभिः
कर्मभिर्नीचैर्निकरोतिमर्त्यैविद्युद्द्रवंतीप्रत्यूहतेवव्रिवव्रिरितिरूपनामवृणोतीतिसतोवर्षेणप्रच्छाद्यपृथिवींतत्पुनरादत्ते
॥ ९ ॥ हिरण्यनामान्युत्तराणिपंचदशहिरण्यंकस्माद्ध्रियतऽआयम्यमानमितिवाह्रियतेजनाज्जनमितिवाहितरमणं
भवतीतिवाहृदयरमणंभवतीतिवाहर्यतेर्वास्यात्प्रेप्साकर्मणोऽतरिक्षनामान्युत्तराणिषोळशांतरिक्षंकस्मादंतराक्षांतंभवं
त्यंतरेमेइतिवाशरीरेष्वंतरक्षयमितिवातत्रसमुद्रइत्येतत्पार्थिवेनसमुद्रेणसंदिह्यतेसमुद्रःकस्मात्समुद्द्रवंत्यस्मादापःसम
भिद्रवंत्येनमापःसंमोदंतेऽस्मिन्भूतानिसमुदकोभवतिसमुनत्तीतिवातयोर्विभागस्तत्रेतिहासमाचक्षतेदेवापिश्चार्ष्टिषे
णःशंतनुश्चकौरव्यौभ्रातरौबभूवतुःसशंतनुःकनीयानभिषेचयांचक्रेदेवापिस्तपःप्रतिपेदेततःशंतनोराज्येद्वादशवर्षाणि
देवोनववर्षतमूचुर्ब्राह्मणाऽअधर्मस्त्वयाचरितोज्येष्ठंभ्रातरमंतरित्याभिषेचितंतस्मात्तेदेवोनवर्षतीतिसशंतनुर्देवापिंशि
शिक्षराज्येनतमुवाचदेवापिःपुरोहितस्तेऽसानियाजयानिचत्वेतितस्यैतद्वर्षकामसूक्तंतस्यैषाभवति ॥ १० ॥ आर्ष्टि
षेणोहोत्रमृषिर्निषीदन्देवापिर्देवसुमतिंचिकित्वान् । सउत्तरस्मादधरंसमुद्रमपोदिव्याअसृजद्वर्ष्याअभि । आर्ष्टिषेण
ऋष्टिषेणस्यपुत्रइषितसेनस्येतिवासेनासेश्वरासमानगतिर्वापुत्रःपुरुत्रायतेनिपरणाद्वापुंनरकंततस्त्रायतइतिवाहोत्रमृ
षिर्निषीदन्नृषिर्दर्शनात्स्तोमान्ददर्शेत्यौपमन्यवस्तद्यदेनांस्तपस्यमानान्ब्रह्मस्वयंभ्वभ्यानर्षत्तऋषयोऽभवंस्तदृषीणामृषि

त्वमितिविज्ञायतेंदेवापिर्देवानामार्ष्ट्यांस्तुत्याचप्रदानेनचंदेवसुमतिंदेवानांकल्याणींमतिंचिकित्वांश्चेतनावान् । सउ
त्तरस्मादधरंसमुद्रं । उत्तरउद्धततरोभवत्यधरोऽधोरोऽधोनधावतीत्यूर्ध्वगतिःप्रतिषिद्धांतस्योत्तराभूयसेनिर्वचनाय
॥ ११ ॥ यद्देवापिःशंतनवेपुरोहितोहोत्रायवृतःकृपयन्नदींधेत् । देवश्रुतंवृष्टिवनिंररांणोबृहस्पतिर्वाचमस्माऽअय
च्छत् । शंतनुःशंतनोस्त्विवतिवांशमस्मैतन्वाऽअस्त्विवतिवापुरोहितःपुरएनंदधतिंहोत्रायवृतःकृपायमाणोऽन्वध्यायदे
वश्रुतंदेवाएनंशृण्वंतिंवृष्टिवनिंवृष्टियाचिनंरराणोरातिरभ्यस्तोबृहस्पतिर्ब्रह्मासींत्सोऽस्मैवाचमयच्छद्बृहदुपव्याख्या
तं ॥ १२ ॥ साधारणान्युत्तराणिषड्दिवश्चादित्यस्यचंयानित्वस्यप्राधान्येनोपरिष्टांत्तानिव्याख्यास्यामंआदित्यःक
स्मांदादत्तेरसानादत्तेभासंज्योतिषांमादीप्तोभासेतिवांदितेःपुत्रइतिवाल्पप्रयोगंत्वस्यैतदांर्चाभ्याम्नायेसूक्तभाक्सूर्यमा
दितेयमदितेःपुत्रमन्यासामपिदेवतानांमादित्यप्रवादाःस्तुतयोभवंतिंतद्यथैतन्मित्रस्यवरुणस्यांर्यम्णोदक्षस्यभगस्यांश
स्येत्यंथापिमित्रावरुणयोः । आदित्यादानुनस्पतींदानपती । अथापिमित्रस्यैकस्य । प्रसमित्रमर्तोऽअस्तुप्रयस्वांन्य
स्तआदित्यशिक्षतिव्रतेनेत्यपिनिगमोभवंत्यथापिवरुणस्यैकस्य । अथांवयमांदित्यव्रतेतवं । व्रतमितिकर्मनामंनिवृत्ति
कर्मवारयतीतिंसतइदमपीतरद्व्रतंमेतस्मादेववृणोतीतिसतोंऽन्नमपिव्रतमुच्यतेंयदावृणोतिशरीरं ॥ १३ ॥ स्वरादि
त्योभवतिंसुअरणःसुईरणंःस्वृतोरसान्त्स्वृतोभासंज्योतिषांस्वृतोभासेतिवैंतेनद्यौर्व्यांख्याता । पृश्निरादित्योभवतिं

॥ ९ ॥

प्राश्नुतएनंवर्णइतिनैरुक्ताः संस्प्रष्टारसान्तसंस्प्रष्टाभासंज्योतिषांसंस्पृष्टोभासेतिवाथद्यौः संस्पृष्टाज्योतिर्भिः पुण्यकृद्भिश्च।
नाकआदित्योभवतिनेतारसानांनेताभासांज्योतिषांप्रणयोऽथद्यौः कमितिसुखनामतत्प्रतिषिद्धंप्रतिषिध्येतनवाअमुं
लोकंजग्मुषेकिंचनाकंनवाअमुंलोकंगतवतेकिंचनासुखंपुण्यकृतोह्येवतत्रगच्छंति।गौरादित्योभवतिगमयतिरसान्गच्छं
त्यंतरिक्षेऽथद्यौर्यत्पृथिव्याअधिदूरंगताभवतियच्चास्यांज्योतींषिगच्छंति । विष्टबादित्योभवत्याविष्टोरसानांविष्टोभा
सांज्योतिषांमाविष्टोभासेतिवाथद्यौराविष्टाज्योतिर्भिः पुण्यकृद्भिश्च । नभआदित्योभवतिनेतारसानांनेताभासांज्यो
तिषांप्रणयोऽपिवाभनएवस्याद्विपरीतोननभातीतिवैतेनद्यौर्व्याख्याता ॥ १४॥ रश्मिनामान्युत्तराणिपंचदशरश्मि
र्यमनात्तेषामादितः साधारणानिपंचाश्वरश्मिभिर्दिङ्नामान्युत्तराण्यष्टौदिशः कस्माद्दिशतेरासदनादपिवाभ्यशनात्त
त्रकाष्ठाइत्येतदनेकस्यापिसत्त्वस्यनामभवतिकाष्ठादिशोभवंतिक्रांत्वास्थिताभवंतिकाष्ठाउपदिशोभवंतीतरेतरंक्रांत्वा
स्थिताभवंत्यादित्योऽपिकाष्ठोच्यतेक्रांत्वास्थितोभवत्याज्यंतोऽपिकाष्ठोच्यतेक्रांत्वास्थितोभवत्यापोऽपिकाष्ठाउच्यंते
क्रांत्वास्थिताभवंतीतिस्थावराणां ॥ १५ ॥ अतिष्ठंतीनामनिवेशनानांकाष्ठानांमध्येनिहितंशरीरं । वृत्रस्यनिण्यंविच
रंत्यापोदीर्घंतमआशयदिंद्रशत्रुः । अतिष्ठंतीनामनिविशमानानामित्यस्थावराणांकाष्ठानांमध्येनिहितंशरीरंमेघः श
रीरंशृणातेः शम्नातेर्वावृत्रस्यनिण्यंनिर्णामंविचरंतिविजानंत्यापइतिदीर्घंद्राघतेस्तमस्तनोतेराशयदाशेतेरिंद्रशत्रुरिंद्रोऽ

स्यशमयितावाशातयितावातस्मादिंद्रशत्रुस्तत्कोवृत्रोमेघइतिनैरुक्तास्त्वाष्ट्रोऽसुरइत्यैतिहासिकाअपांचज्योतिषश्चमि
श्रीभावकर्मणोवर्षकर्मजायतेतत्रोपमार्थेनयुद्धवर्णाभवंत्यहिवत्तुखलुमंत्रवर्णाब्राह्मणवादाश्चविवृद्ध्याशरीरस्यस्रोतांसि
निवारयांचकारतस्मिन्हतेप्रसस्यंदिरआपस्तदभिवादिन्येषग्भवति ॥ १६ ॥ दासपत्नीरहिगोपाअतिष्ठन्निरुद्धाआपः
पणिनेवगावः । अपांबिलमपिहितंयदासीद्वृत्रंजघन्वाँऽअपतद्ववार । दासपत्नीर्दासादिपत्न्योदासोदस्यतेरुपदासयति
कर्माण्यहिगोपाअतिष्ठन्नहिनागुप्ताअहिरयनादेत्यंतरिक्षेऽयमपीतरोऽहिरेतस्मादेवनिर्ह्रसितोपसर्गआहंतीति । निरु
द्धाआपःपणिनेवगावः । पणिर्वणिग्भवतिपणिःपणनाद्वणिक्पण्यंनेनेक्ति । अपांबिलमपिहितंयदासीत् । बिलंभरं
भवतिबिभर्तेर्वृत्रंजघ्निवानपववारतद्वृत्रोवृणोतेर्वावर्ततेर्वावर्धतेर्वायदवृणोत्तद्वृत्रस्यवृत्रत्वमितिविज्ञायतेयदवर्ततत्तद्वृ
त्रस्यवृत्रत्वमितिविज्ञायतेयदवर्धततद्वृत्रस्यवृत्रत्वमितिविज्ञायते ॥ १७ ॥ रात्रिनामान्युत्तराणित्रयोविंशती
रात्रिःकस्मात्प्ररमयतिभूतानिनक्तंचारीण्युपरमयतीतराणिध्रुवीकरोतिरातेर्वास्याद्दानकर्मणःप्रदीयन्तेऽस्यामवश्या
यांउषोनामान्युत्तराणिषोळशोषाःकस्मादुच्छतीतिसत्यारात्रेरपरःकालस्तस्याएषाभवति ॥ १८ ॥ इदंश्रेष्ठंज्यो
तिषांज्योतिरागाच्चित्रःप्रकेतोअजनिष्टविभ्वा । यथाप्रसूतासवितुःसवायँऽएवारात्र्युषसेयोनिमारैक् ॥ इदंश्रेष्ठंज्योति
षांज्योतिरागमच्चित्रंप्रकेतनंप्रज्ञाततममजनिष्टविभूततमंयथाप्रसूतासवितुःप्रसवायरात्रिरादित्यस्यैवंरात्र्युषसेयोनि

मरिचत्स्थानंस्त्रीयोनिरभियुतएनांगर्भस्तस्याएषापराभवति ॥ १९ ॥ रुशद्वत्सारुशतीश्वेत्यागादारैगुकृष्णासदना
न्यस्याः । समानबंधूअमृतेअनूचीद्यावावर्णंचरतआमिनाने । रुशद्वत्सासूर्यवत्सारुशदितिवर्णनामरोचतेर्ज्वलतिक
र्मणःसूर्यमस्यावत्समाहसाहचर्याद्रसहरणाद्वा रुशतीश्वेत्यागात् । श्वेत्याश्वेततेररिचत्कृष्णासदनान्यस्याःकृष्णवर्णा
रात्रिःकृष्णंकृष्यतेर्निकृष्टोवर्णोऽथैनेसंस्तौतिसमानबंधूसमानबंधनेअमृतेअमरणधर्माणावनूचीअनूच्याविवितीतरेतर
मभिप्रेत्यद्यावावर्णंचरतस्तेएवंद्यावौद्योतनादपिवाद्यावाचरतस्तयासहचरतइतिस्यादामिनानेऽआमिन्वानेअन्योन्य
स्याध्यात्मंकुर्वाणेऽअहर्नामान्युत्तराणिद्वादशाहःकस्मादुपाहरंत्यस्मिन्कर्माणितस्यैषनिपातोभवतिवैश्वानरीयायामृ
चि ॥ २० ॥ अहश्चकृष्णमहरर्जुनंचविवर्तेतेरजसीवेद्याभिः । वैश्वानरोजायमानोनराजावातिरज्योतिषाग्निस्तमांसि ।
अहश्चकृष्णंरात्रिःशुक्लंचाहरर्जुनंविवर्तेतेरजसीवेद्याभिर्वेदितव्याभिःप्रवृत्तिभिर्वैश्वानरोजायमानइवोद्यन्नादित्यःसर्वे
षांज्योतिषांराजावाहन्नग्निर्ज्योतिषातमांसिमेघनामान्युत्तराणित्रिंशन्मेघःकस्मान्मेहतीतिसतआउपरउपलइत्येताभ्यां
साधारणानिपर्वतनामभिरुपरउपलोमेघोभवत्युपरमंतेऽस्मिन्नभ्राण्युपरताआपइतिवातेषामेषाभवति ॥२१॥ देवानां
मानेप्रथमाऽअतिष्ठन्कृंतत्रादेषामुपराउदायन् । त्रयस्तपंतिपृथिवीमनूपाद्वाबृबूकंवहतःपुरीषं । देवानांनिर्माणेप्रथमा
ऽअतिष्ठन्माध्यमकादेवगणाःप्रथमइतिमुख्यनामप्रतमोभवतिकृंतत्रमंतरिक्षंविकर्तनंमेघानांविकर्तनेनमेघानामुदकं

जायते ॥ त्रयस्तपंतिपृथिवीमनूपाः । पर्जन्योवायुरादित्यःशीतोष्णवर्षैरोषधीःपाचयंत्यनूपाअनुवपंतिलोकान्स्वेनः
स्वेनकर्मणायमपीतरोऽनूपएतस्मादेवानूप्यतेऽउदकेनापिवान्वाबितिस्याद्यथाप्रागितितस्यानूपइतिस्याद्यथाप्राचीन
मिति । द्वाबृबूकंवहतःपुरीषं । वाय्वादित्याउदकंबृबूकमित्युदकनामब्रवीतेर्वाशब्दकर्मणोभ्रंशतेर्वापुरीषंपृणातेःपूर
यतेर्वा ॥ २२ ॥ वाङ्नामान्युत्तराणिसप्तपंचाशद्वाक्कस्माद्वचेस्तत्रसरस्वतीत्येतस्यनदीवद्देवतावच्चनिगमाभवंतितद्य
द्देवतावदुपरिष्टात्तद्व्याख्यास्यामोऽथैतन्नदीवत् ॥२३॥ इयंशुष्मेभिर्बिसखाऽइवारुजत्सानुगिरीणांतविषेभिरूर्मिभिः।
पारावतघ्नीमवसेसुवृक्तिभिःसरस्वतीमाविवासेमधीतिभिः। इयंशुष्मैःशोषणैःशुष्ममितिबलनामशोषयतीतिसतोबिसं
बिस्यतेर्भेदनकर्मणोवृद्धिकर्मणोवासानुसमुच्छ्रितंभवतिसमुन्नुन्नमितिवामहद्भिरूर्मिभिःपारावतघ्नींपारावारघातिनीं
पारंपरंभवत्यवारमवरमवनायसुप्रवृत्ताभिःशोभनाभिःस्तुतिभिःसरस्वतींनदींकर्मभिःपरिचरेमोदकनामान्युत्तराण्ये
कशतमुदकंकस्मादुनत्तीतिसतोनदीनामान्युत्तराणिसप्तत्रिंशन्नद्यःकस्मान्नदनाइमाभवंतिशब्दवत्योबहुलमासांनैघं
टुकंवृत्तमाश्चर्यमिवप्राधान्येनतत्रेतिहासमाचक्षतेविश्वामित्रऋषिःसुदासःपैजवनस्यपुरोहितोबभूवविश्वामित्रःसर्वमि
त्रःसर्वंसंसृतंसुदाःकल्याणदानःपैजवनःपिजवनस्यपुत्रःपिजवनःपुनःस्पर्धनीयजवोवामिश्रीभावगतिर्वासवित्तंगृही
त्वाविपाट्छुतुद्र्योःसंभेदमाययावनुययुरितरेसविश्वामित्रोनदीस्तुष्टावगाधाभवतेत्यपिद्विवदपिबहुवत्तद्यद्द्विवदुपरि

ष्टां॑त्तद्व्याख्यास्यामो॑ऽथैतद्वहुवत् ॥ २४ ॥ रम॑ध्वंमे॒वच॑सेसो॒म्याय॒ऋता॑वरी॒रुप॑मुहू॒र्तमे॒वैः । प्रसिं॑धु॒मच्छा॑बृह॒तीम॑नी॒
षाव॒स्युर॑ह्वेकुशि॒कस्य॑सू॒नुः । उपरमध्वंमेवचसेसोम्याय॑सोमसंपादि॑नऋतावरीर्ऋ॑तवत्य॑ऋतमित्युदकनाम॑प्रत्यृतंभवति॑
मुहूर्तमेवैरयनैरवनैर्वा॑मुहूर्तो॑मुहुर्ऋ॑तुर्ऋ॑तुरर्ते॑र्गतिकर्मणो॑मुहुर्मूढइवकालो॑यावदभीक्ष्णंचेत्य॑भीक्ष्णमभिक्षणंभवति॑क्षणः
क्षणोतेःप्रक्ष्णुतःका॑लःकालःकालयतेर्गतिकर्मणः॑प्राभिह्वयामिसिंधुं॑बृहत्यामहत्यामनीषया॑मनसईषया॑स्तुत्याप्रज्ञयावा॑
वनायकुशिकस्यसूनुः॑कुशिकोराजाबभूव॑क्रोशतेःशब्दकर्मणः॑क्रंशतेर्वा॑स्यात्प्रकाशयतिकर्मणः॑साधुविक्रोशयितार्था॑ना॑
मितिवानद्यःप्रत्यूचुः ॥ २५ ॥ इंद्रो॑अ॒स्माँ॑ऽअरद॒द्वज्र॑बाहु॒रपा॑हन्वृ॒त्रंप॑रि॒धिंन॒दीना॑म् । दे॒वो॑ऽनयत्सवि॒तासु॑पा॒णिस्तस्य॑
व॒यंप्र॑स॒वेया॑मउ॒र्वीः । इंद्रोअस्मानरदद्वज्रबाहू॑रदतिःखनतिकर्मा॑पाहन्वृत्रंपरिधिंनदीनामितिव्याख्यातं॑देवोऽनयत्स
वितासुपाणिःकल्याणपाणिः॑पाणिःपणायतेःपूजाकर्मणः॑प्रगृह्यपाणीदेवान्पूजयंति । तस्य॑व॒यंप्र॑स॒वेया॑मउ॒र्वीः । उर्व्य॑
ऊर्णोते॑र्वृणोतेरित्यौर्णवाभः॑प्रत्याख्यायांततआशुश्रुवुः ॥ २६ ॥ आते॑कारोशृणवामा॒वचां॑सिय॒याथ॑दू॒रादन॑सा॒रथे॑
न । निते॑नंसैपीप्या॒नेव॒योषा॒मर्या॑येवक॒न्या॑शश्व॒चैते॑ । आशृणवामतेकारोवचनानि॑याहिदूरादनसाचरथेनच॑निनमाम
तेपाययमानेव॑योषापुत्रंमर्या॑येव॑कन्यापरिष्वजनाय॑निनमाइतिवा॑ऽश्वनामान्युत्तराणि॑षड्विंशतिस्तेषामष्टाउत्तराणिब
हुवदश्वःकस्मा॑दश्नुतेऽध्वानं॑महाशनोभवतीतिवा॑तत्रदधिक्राइत्येतद्दधत्क्रामतीतिवा॑दधत्क्रंदतीतिवा॑दधदाकारीभव

तीतिवातस्याश्ववद्देवतावच्चनिगमाभवंतितद्यद्देवतावदुपरिष्टात्तद्व्याख्यास्यामोऽथैतदश्ववत् ॥ २७ ॥ उतस्यवाजी
क्षिपणिंतुरण्यतिग्रीवायांबद्धोअपिकक्षआसनि । क्रतुंदधिक्राअनुसंतवीत्वत्पथामंकांस्यन्वापनीफणत् । अपिसवाजी
वेजनवान्क्षेपणमनुतूर्णमश्नुतेऽध्वानंग्रीवायांबद्धोग्रीवागिरतेर्वागृणातेर्वागृह्णातेर्वापिकक्षआसनीतिव्याख्यातंक्रतुंद
धिक्राःकर्मवाप्रज्ञांवा । अनुसंतवीत्वत् । तनोतेःपूर्वयाप्रकृत्यानिगमःपथामंकांसिपथांकुटिलानिपंथाःपततेर्वापद्यते
र्वापंथतेर्वाकोंऽचतेरापनीफणदितिफणतेश्चर्करीतवृत्तंदशोत्तराण्यादिष्टोपयोजनानीत्याचक्षतेसाहचर्यज्ञानायज्वलति
कर्माणउत्तरेधातवएकादशतावंत्येवोत्तराणिज्वलतोनामधेयानिनामधेयानि ॥ २८ ॥ (अथनिर्वचनमोघोराज्ञोवि
द्याहवाअथातोऽनुक्रमिष्यामोवृक्षेवृक्षेतावांवास्तूनियईंचकारायंसशिङ्क्ते हिरण्यनामान्यार्ष्टिषेणोयद्देवापिःसाधारणा
निस्वरादित्योरश्मिनामान्यतिष्ठंतीनांदासपत्नीरात्रिनामानीदंश्रेष्ठंरुशद्वत्साहश्चकृष्णंदेवानांमानेवाङ्नामानीयंशुष्मे
भीरमध्वंमइंद्रोअस्मानातेकारउतस्यवाज्यष्टाविंशतिः) ॥ इतिनिरुक्तेपूर्वषट्केद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥
ॐ ॥ कर्मनामान्युत्तराणिषड्विंशतिःकर्मकस्मात्क्रियतइतिसतोऽपत्यनामान्युत्तराणिपंचदशापत्यंकस्मादपततंभ
वतिनानेनपततीवातद्यथाजनयितुःप्रजैवमर्थीयेऋचाउदाहरिष्यामः ॥ १ ॥ परिषद्यंह्यरणस्यरेक्णोनित्यस्यरायः
पतयःस्याम । नशेषोअग्नेअन्यजातमस्त्यचेतानस्यमापथोविदुक्षः । परिहर्तव्यंहिनोपसर्तव्यमरणस्यरेक्णोऽरणो

पार्णोभवतिरेक्णइतिधननामरिच्यतेप्रयतोनित्यस्यरायःपतयःस्यामपित्र्यस्येवधनस्य । नशेषोअग्नेअन्यजातमस्ति ।
शेषइत्यपत्यनामशिष्यतेप्रयतोऽचेतयमानस्यतत्प्रमत्तस्यभवतिमानःपथोविदूदुषइतितस्योत्तराभूयसेनिर्वचनाय ॥२॥
नहिग्रभायारणःसुशेवोऽन्योदर्योमनसामंतवाउ । अधाचिदोकःपुनरित्सएत्यानोवाज्यभीषाळेतुनव्यः । नहिग्रहीतव्योऽरणःसुसुखतमोऽप्यन्योदर्योमनसापिनमंतव्योममायंपुत्रइत्यथसओकःपुनरेवतदेतियतआगतोभवत्योकइति
निवासनामोच्यतएतुनोवाजीवेजनवानभिषहमाणःसपत्नान्नवजातःसएवपुत्रइत्यथैतांदुहितृदायाद्यउदाहरंतिपुत्रदा
याद्यइत्येके ॥ ३ ॥ शासद्वह्निर्दुहितुर्नप्त्यंगाद्विद्वाँऽऋतस्यदीधितिंसपर्यन् । पितायत्रदुहितुःसेकमृंजन्त्संशग्म्येन
मनसादधन्वे । प्रशास्तिवोढासंतानकर्मणेदुहितुःपुत्रभावंदुहितादुर्हितादूरेहितादोग्धेर्वानप्तारमुपागमद्दौहित्रंपौत्र
मितिविद्वान्प्रजननयज्ञस्यरेतसोवांगादंगात्संभूतस्यहृदयादधिजातस्यमातरिप्रत्यृतस्यविधानंपूजयन्नविशेषेणमिथु
नाःपुत्रादायादाइतितदेतदृक्श्लोकाभ्यामभ्युक्तं । अंगादंगात्संभवसिहृदयादधिजायसे । आत्मावैपुत्रनामासिसजीव
शरदःशतमित्यविशेषेणपुत्राणांदायोभवतिधर्मतः । मिथुनानांविसर्गादौमनुःस्वायंभुवोऽब्रवीत् । नदुहितरइत्येके
तस्मात्पुमान्दायादोऽदायादास्त्रीतिविज्ञायतेतस्मात्स्त्रियंजातांपरास्यंतिनपुमांसमितिचस्त्रीणांदानविक्रयातिसर्गावि
द्यंतेनपुंसःपुंसोऽपीत्येकेशौनःशेपेदर्शनात् । अभ्रातृमतीवादइत्यपरं । अमूर्यायंतिजामयःसर्वालोहितवाससः ।

अभ्रातरइवयोषास्तिष्ठंतिहतवर्त्मनः । अभ्रातृकाइवयोषास्तिष्ठंतिसंतानकर्मणेपिंडदानायहतवर्त्मानइत्यभ्रातृकाया अनिर्वाहऔपमिकस्तस्योत्तराभूयसेनिर्वचनाय ॥ ४ ॥ अभ्रातेवपुंसएतिप्रतीचीगर्तारुगिवसनयेधनानां । जायेवपत्य उशतीसुवासाउषाहस्रेवनिरिणीतेअप्सः । अभ्रातृकेवपुंसःपितृनेत्यभिमुखीसंतानकर्मणेपिंडदानायनपतिंगर्तारोहिणी वधनलाभायदाक्षिणाजीगर्तःसभास्थाणुर्गृणातेःसत्यसंगरोभवतितंतत्रयापुत्रायापतिकासारोहतितांतत्राक्षैराघ्नंतिसा रिक्थंलभतेश्मशानसंचयोऽपिगर्तउच्यतेगुरतेरपगूर्णोभवतिश्मशानंश्मशयनंश्मशरीरंशरीरंशृणातेःशम्नातेर्वाश्म श्रुलोमश्मनिश्रितंभवतिलोमलुनातेर्वालीयतेर्वानोपरस्याविःकुर्याद्यदुपरस्याविःकुर्याद्गर्तेष्ठाःस्यात्प्रमायुकोयजमानइ त्यपिनिगमोभवतिरथोऽपिगर्तउच्यतेगृणातेःस्तुतिकर्मणःस्तुततमंयानं । आरोहथोवरुणमित्रगर्तमित्यपिनिगमोभ वतिजायेवपत्येकामयमानासुवासाऋतुकालेषूषाहसनेवदंतान्विवृणुतेरूपाणीतिचतस्रउपमानाभ्रात्रीमुपयच्छेततोकं ह्यस्यतद्भवतीत्यभ्रातृकायाउपयमनप्रतिषेधःप्रत्यक्षःपितुश्चपुत्रभावःपितायत्रदुहितुरप्रत्तायारेतःसेकंप्रार्जयतिसंदधा त्यात्मानंसंगमेनमनसेत्यथैतांजाम्यारिक्थप्रतिषेधउदाहरंतिज्येष्ठंपुत्रिकायाइत्येके ॥ ५ ॥ नजामयेतान्वोरिक्थमा रैक्चकारगर्भंसनितुर्निधानं । यदीमातरोजनयंतवह्निमन्यःकर्तासुकृतोरन्यऋंधन् । नजामयेभगिन्यैजामिरन्येऽस्यां जनयंतिजामपत्यंजमतेर्वास्याद्गतिकर्मणोनिर्गमनप्रायाभवतितान्वआत्मजःपुत्रोरिक्थंप्रारिचत्प्रादाच्चकारैनांगर्भनि

धार्नींसनितुर्हस्तग्राहस्यंयदिहमातरोजनयंतवह्निंपुत्रमवह्निंचस्त्रियमन्यतरःसंतानकर्ताभवतिपुमान्दायादोऽन्य
तरोऽर्धयित्वाजामिःप्रदीयतेपरस्मै ॥६॥ मनुष्यनामान्युत्तराणिपंचविंशतिर्मनुष्याःकस्मान्मत्वाकर्माणिसीव्यंतिमन
स्यमानेनसृष्टामनस्यतिःपुनर्मनस्वीभावेमनोरपत्यंमनुषोवातत्रपंचजनाइत्येतस्यनिगमाभवंति ॥ ७ ॥ तदद्यवाचः
प्रथमंमंसीययेनासुराँऽअभिदेवाऽअसाम। ऊर्जादउतयज्ञियासःपंचजनाममहोत्रंजुषध्वं। तदद्यवाचःपरमंमंसीययेना
सुरानभिभवेमदेवाअसुराअसुरताःस्थानेष्वस्ताःस्थानेभ्यइतिवापिवासुरितिप्राणनामास्तःशरीरेभवतितेनतद्वंतःसोर्दे
वानसृजततत्सुराणांसुरत्वंमसोरसुरानसृजततदसुराणामसुरत्वमितिविज्ञायते । ऊर्जादउतयज्ञियासः । अन्नादा
श्चयज्ञियाश्चोर्गित्यन्ननामोर्जयतीतिसतःपक्वंसुप्रवृक्णमितिवा । पंचजनाममहोत्रंजुषध्वं । गंधर्वाःपितरोदेवाअसुरा
रक्षांसीत्येकेचत्वारोवर्णानिषादःपंचमइत्यौपमन्यवोनिषादःकस्मान्निषदनोभवतिनिषण्णमस्मिन्पापकमितिनैरुक्ताः।
यत्पांचजन्ययाविशा । पंचजनीनयाविशापंचपृक्तासंख्यास्त्रीपुंनपुंसकेष्वविशिष्टाबाहुनामान्युत्तराणिद्वादशबाहूक
स्मात्प्रबाधतआभ्यांकर्माण्यंगुलिनामान्युत्तराणिद्वाविंशतिरंगुलयःकस्मादग्रगामिन्योभवंतीतिवाग्रगालिन्योभवंती
तिवाग्रकारिण्योभवंतीतिवाग्रसारिण्योभवंतीतिवांकनाभवंतीतिवांजनाभवंतीतिवापिवाभ्यंचनादेवस्युस्तासामेषा
भवति॥८॥दशावनिभ्योदशकक्ष्येभ्योदशयोक्त्रेभ्योदशयोजनेभ्यः।दशाभीशुभ्योअर्चताजरेभ्योदशधुरोदशयुक्ताव

हद्भ्यः । अवनयोऽगुलयोभवंत्यवंतिकर्माणिकक्ष्याःप्रकाशयंतिकर्माणियोक्त्राणियोजनानीतिव्याख्यातमभीशवोऽ
भ्यश्नुवतेकर्माणि । दशधुरोदशयुक्तावहद्भ्यः । धूर्धूर्वतेर्वधकर्मणइयमपीतराधूरेतस्मादेवविहंतिवहंधारयतेर्वाकांतिक
र्माणउत्तरेधातवोऽष्टादशान्ननामान्युत्तराण्यष्टाविंशतिरन्नंकस्मादानतंभूतेभ्योऽत्तेर्वात्तिकर्माणउत्तरेधातवोदशबल
नामान्युत्तराण्यष्टाविंशतिर्बलंकस्माद्बलंभरंभवतिबिभर्तेर्धननामान्युत्तराण्यष्टाविंशतिरेवधनंकस्माद्धिनोतीतिसतो
गोनामान्युत्तराणिनवक्रुध्यतिकर्माणउत्तरेधातवोदशक्रोधनामान्युत्तराण्येकादशगतिकर्माणउत्तरेधातवोद्वाविंशश
तंक्षिप्रनामान्युत्तराणिषड्विंशतिःक्षिप्रंकस्मात्संक्षिप्तोविकर्षोऽतिकनामान्युत्तराण्येकादशांतिकंकस्मादानीतंभवतिसं
ग्रामनामान्युत्तराणिषट्चत्वारिंशत्संग्रामःकस्मात्संगमनाद्वासंगरणाद्वासंगतौग्रामावितिवातत्रखलइत्येतस्यनिगमाभ
वंति ॥९॥अभी३दमेकमेकोअस्मिनिष्षाळभीद्वाकिमुत्रयःकरंति । खलेनपर्षान्प्रतिहन्मिभूरिकिंमानिंदंतिशत्रवोऽनिं
द्राः।अभिभवामीदमेकमेकोऽस्मिनिष्षहमाणःसपत्नानभिभवामिद्वौकिंमात्रयःकुर्वंत्येकइतासंख्याद्वौद्रुततरासंख्या
त्रयस्तीर्णतमासंख्याचत्वारश्चलिततमासंख्याष्टावश्नोतेर्नवनवननीयानावाप्तावादशदस्ताद्दृष्टार्थावाविंशतिर्द्विर्दशतः
शतंदशदशतःसहस्रंसहस्वदयुतंनियुतंप्रयुतंतत्तदभ्यस्तमंबुदोमेघोभवत्यरणमंबुतद्दोंबुदोऽबुमद्भातीतिवांबुमद्भवती
तिवासयथामहान्बहुर्भवतिवर्षंस्तदिवार्बुदं।खलेनपर्षान्प्रतिहन्मिभूरि । खलइवपर्षान्प्रतिहन्मिभूरिखलइतिसंग्रामना

मंखलतेर्वास्खलतेर्वायमपीतरःखलएतस्मादेवंसमास्कन्नोभवति । किंमानिंदंतिशत्रवोऽनिंद्राः । यइंद्रंनविविदुरिंद्रोह्य
हमस्म्यनिंद्राइतरइतिवाव्याप्तिकर्माणउत्तरेधातवोदशतत्रद्वेनामनी आक्षाणआश्नुवानआपानआप्नुवानोवधकर्माण
उत्तरेधातवस्त्रयस्त्रिंशत्तत्रवियातइत्येतद्वियातयतइतिवावियातयेतिवा । आखण्डलप्रहूयसे।आखंडयितःखंडंखंडयते
स्तळिदित्यंतिकवधयोःसंसृष्टकर्मताडयतीतिसतः ॥ १० ॥ त्वयावयंसुवृधाब्रह्मणस्पतेस्पार्हावसुमनुष्यादददीमहि । या
नोदूरेतळितोयाअरातयोऽभिसंतिजंभयाताअनप्नसः । त्वयावयंसुवर्धयित्राब्रह्मणस्पतेस्पृहणीयानिवसूनिमनुष्येभ्य
आददीमहियाश्चनोदूरेतळितोयाश्चांतिकेऽरातयोऽदानकर्माणोवादानप्रज्ञावाजंभयताअनप्नसोऽप्नइतिरूपनामाप्नो
तीतिसतोविद्युत्तळिद्भवतीतिशाकपूर्णिःसाह्यवताडयतिदूराच्चदृश्यतेऽपित्विदमंतिकनामैवाभिप्रेतंस्यात्। दूरेचित्संत
ळिदिवातिरोचसे । दूरेऽपिसन्नंतिकइवसंदृश्यसइतिवज्रनामान्युत्तराण्यष्टादशवज्रःकस्माद्वर्जयतीतिसतस्तत्रकुत्सइ
त्येतत्कृंततेर्ऋषिःकुत्सोभवतिकर्तास्तोमानामित्यौपमन्यवोऽत्राप्यस्यवधकर्मैवभवतितत्सखइंद्रःशुष्णंजघानेत्यैश्वर्यक
र्माणउत्तरेधातवश्चत्वारईश्वरनामान्युत्तराणिचत्वारितत्रेनइत्येतत्सनितऐश्वर्येणेतिवासनितमनेनैश्वर्यमितिवा॥ ११॥
यत्रासुपर्णाअमृतस्यभागमनिमेषंविदथाभिस्वरंति । इनोविश्वस्यभुवनस्यगोपाःसमाधीरःपाकमत्राविवेश। यत्रसुपर्णाः
सुपतनाआदित्यरश्मयोऽमृतस्यभागमुदकस्यानिमिषंतोवेदनेनाभिस्वरंतीतिवाभिप्रयंतीतिवेश्वरःसर्वेषांभूतानांगोपा

यितादित्यंःसमाधीरःपाकमत्राविवेशेतिंधीरोधीमान्पाकःपक्तव्योभवतिंविपक्कप्रज्ञआदित्यइत्युपनिषद्वर्णोभवतीत्य
धिदैवतमथाध्यात्मंयत्रसुपर्णाःसुपतनानींद्रियाण्यमृतस्यभागंज्ञानस्यांनिमिषंतोवेदनेनांभिस्वरंतीतिवांभिप्रयंतीतिवे
श्वरःसर्वेषामिंद्रियाणांगोपायितात्मांसमाधीरःपाकमत्राविवेशेतिंधीरोधीमान्पाकःपक्तव्योभवतिंविपक्कप्रज्ञआत्मेत्या
त्मगतिमाचष्टे ॥ १२ ॥ बहुनामान्युत्तराणिद्वादशंबहुकस्मात्प्रभवतीतिसतोंह्रस्वनामान्युत्तराण्येकादशंह्रस्वोह्रसतेर्म
हन्नामान्युत्तराणिंपंचविंशतिर्महान्कस्मांन्मानेनान्यान्जहातीतिशाकपूणिर्मंहनीयोभवतीतिवांतत्रववक्षिथविवक्षस
इत्येतेंवक्तेर्वावहतेर्वासाभ्यासांद्गृहनामान्युत्तराणिंद्वाविंशतिर्गृहाःकस्माद्गृह्णंतीतिंसतांपरिचरणकर्माणंउत्तरेधातवोद
शंसुखनामान्युत्तराणिंविंशतिःसुखंकस्मांत्सुहितंखेभ्यःखंपुनःखनतेंरूपनामान्युत्तराणिंषोळशरूपंरोचतेंःप्रशस्यनामा
न्युत्तराणिंदशप्रज्ञानामान्युत्तरांण्येकादशसत्यनामान्युत्तराणिंषट्सत्यंकस्मांत्सत्सुतायतेसत्प्रभवंभवतीतिवांष्टाउत्तरा
णिपदानिंपश्यतिकर्माणउत्तरेधातवंश्चायतिप्रभृतीनिचंनामान्यासिश्राणिंनवोत्तराणिपदानिंसर्वपदसमाम्नानायांथा
तउपमायदंतत्तत्सदृशमितिगार्ग्यंस्तदासांकर्मज्यायसावांगुणेनप्रख्याततमेनवांकनीयांसंवांप्रख्यातंवोपमिमीतेंऽथापि
कनीयसाज्यायांसं ॥ १३ ॥ तनूत्यजेंवतस्कंरावनर्गूरंशनाभिंर्दशभिंरभ्यंधीतां । तनूत्यक्तनूत्यक्तांवनर्गूवनगामिनाव
ग्निमंथनौबाहूतस्कराभ्यामुपमिमीतेंतस्करस्तत्करो भव तिंयत्पापकमितिनैरुक्तांस्तनोतेर्वास्यात्संततकर्माभवंत्यहोरा

॥१५॥

त्रकर्मावा । रशनाभिर्दशभिरभ्यधीता । अभ्यधीतामित्यभ्यधाताञ्ज्यायांस्तत्रगुणोऽभिप्रेतः ॥ १४ ॥ कुहस्विद्दो
षाकुहवस्तोरश्विनाकुहाभिपित्वंकरतःकुहोषतुः । कोवांशयुत्राविधवेवदेवरंमर्यंनयोषाकृणुतेसधस्थआ । क्वस्विद्रात्रौ
भवथःक्वदिवाक्वाभिप्राप्तिंकुरुथःक्ववसथःकोवांशयनेविधवेवदेवरंदेवरःकस्माद्द्वितीयोवरउच्यतेविधवाविधातृकाभ
वतिविधवनाद्वाविधावनाद्वेतिचर्मशिराअपिवाधवइतिमनुष्यनामतद्वियोगाद्विधवादेवरोदीव्यतिकर्मामर्योमनुष्यो
मरणधर्मायोषायौतेराकुरुतेसहस्थानेऽथनिपाताःपुरस्तादेवव्याख्यातायथेतिकर्मोपमा । यथावातोयथावनंयथासमु
द्रएजति । भ्राजंतोअग्नयोयथा । आत्मायक्ष्मस्यनश्यतिपुराजीवगृभोयथा । आत्माऽततेर्वाप्तेर्वापिवाप्तइवस्याद्या
वद्व्याप्तिभूतइति । अग्निर्नयेभ्राजसारुक्मवक्षसः । अग्निरिवयेमरुतोभ्राजमानारोचिष्णूरस्काभ्राजस्वंतोरुक्मव
क्षसः ॥ १५ ॥ चतुरश्चिद्ददमानाद्बिभीयादानिधातोः । नदुरुक्तायस्पृहयेत् । चतुरोऽक्षान्धारयतइतितद्यथाकि
तवाद्बिभीयादेवमेवदुरुक्ताद्बिभीयान्नदुरुक्तायस्पृहयेत्कदाचिदाइत्याकारउपसर्गःपुरस्तादेवव्याख्यातोऽथाप्युपमा
र्थेदृश्यते । जारआभगं । जारइवभगमादित्योऽत्रजारउच्यतेरात्रेर्जरयितासएवभासांतथापिनिगमोभवति ।
स्वसुर्जारःशृणोतुनइत्युषसमस्यस्वसारमाहसाहचर्याद्रसहरणाद्वापित्वयंमनुष्यजारएवाभिप्रेतःस्यात्स्त्रीभगस्तथास्या
भजतेर्मेषइतिभूतोपमा । मेषोभूतोऽभियन्नयः । मेषोमिषतेस्तथापशुःपश्यतेरग्निरितिरूपोपमा । हिरण्यरूपःस

हिरण्यसंदृगपांनपात्सेदुहिरण्यवर्णः। हिरण्यवर्णस्येवास्यरूपंथाइतिच। तंप्रत्नथापूर्वथाविश्वथेमथा। प्रत्नइवपूर्व
इवविश्वइवेमइवेत्ययमेततरोऽमुष्मादसावस्ततरोऽस्मादमुथायथासाविति व्याख्यातंवदितिसिद्धोपमा। ब्राह्मणवद्वृ
षलवत्। ब्राह्मणाइववृषलाइवेतिवृषलोवृषशीलोभवतिवृषाशीलोवा॥ १६॥ प्रियमेधवदत्रिवज्जातवेदोविरूपवत्।
अंगिरस्वन्महिव्रतप्रस्कण्वस्यश्रुधीहवं। प्रियमेधःप्रियाअस्यमेधायथैतेषामृषीणामेवंप्रस्कण्वस्यशृणुह्वानंप्रस्कण्वःक
ण्वस्यपुत्रःकण्वप्रभवोयथाप्राग्रमर्चिषिभृगुःसंबभूवभृगुर्भृज्यमानोनदेहेऽगारेष्वंगिराअंगाराअंकनाअंचनाअत्रैवतृती
यमृच्छतेत्यूचुस्तस्मादत्रिर्नत्रयइतिविखननाद्वैखानसोभरणाद्भारद्वाजोविरूपोनानारूपोमहिव्रतोमहाव्रतइति॥१७॥
अथलुप्तोपमान्यर्थोपमानीत्याचक्षतेसिंहोव्याघ्रइतिपूजायांश्वाकाकइतिकुत्सायांकाकइतिशब्दानुकृतिस्तदिदंशकुनि
षुबहुलंनशब्दानुकृतिर्विद्यतइत्यौपमन्यवःकाकोऽपकालयितव्योभवतितित्तिरिस्तरणात्तिलमात्रचित्रइतिवाकपिंज
लःकपिरिवजीर्णःकपिरिवजवतईषत्पिंगलोवाकमनीयंशब्दंपिंजयतीतिवाश्वाशुयायीशवतेर्वास्याद्गतिकर्मणःश्वसिते
र्वासिंहःसहनाद्धिंसेर्वास्याद्विपरीतस्यसंपूर्वस्यवाहंतेःसंहायहंतीतिवाव्याघ्रोव्याघ्राणाद्व्यादायहंतीतिवा॥ १८॥ अ
र्चतिकर्माणउत्तरेधातवश्चतुश्चत्वारिंशन्मेधाविनामान्युत्तराणिचतुर्विंशतिर्मेधावीकस्मान्मेधयातद्वान्भवतिमेधामतौ
धीयतेस्तोतृनामान्युत्तराणित्रयोदशस्तोतास्तवनाद्यज्ञनामान्युत्तराणिपंचदशयज्ञःकस्मात्प्रख्यातंयजतिकर्मेतिनैरु

क्तायाच्ञोभवतीतिवायजुरुन्नोभवतीतिवाबहुकृष्णाजिनइत्यौपमन्यवोयजूंष्येनंनयन्तीतिवर्त्विङ्नामान्युत्तराण्यष्टा
वृत्विक्कस्मादीरणऋग्यष्टाभवतीतिशाकपूणिर्ऋतुयाजीभवतीतिवायाच्ञाकर्माणउत्तरेधातवःसप्तदशदानकर्माणउत्त
रेधातवोदशाध्येषणाकर्माणउत्तरेधातवश्चत्वारःस्वपितिसस्तीतिद्वौस्वपितिकर्माणौकूपनामान्युत्तराणिचतुर्दशकूपः
कस्मात्कुपानंभवतिकुप्यतेर्वास्तेननामान्युत्तराणिचतुर्दशैवस्तेनःकस्मात्संस्त्यानमस्मिन्पापकमितिनैरुक्तानिर्णीतांत
र्हितनामधेयान्युत्तराणिषण्णिर्णीतंकस्मान्निर्णिक्तंभवतिदूरनामान्युत्तराणिपंचदूरंकस्माद्द्रुतंभवतिदुरयंवापुराणना
मान्युत्तराणिषट्पुराणंकस्मात्पुरानवंभवतिनवनामान्युत्तराणिषळेवनवंकस्मादानीतंभवति ॥ १९ ॥ द्विशउत्तराणि
नामानिप्रपित्वेऽभीकइत्यासन्नस्यप्रपित्वेप्राप्तेऽभीकेऽभ्यक्ते । आपित्वेनःप्रपित्वेतूयमागहि । अभीकेचिदुलोककृ
दित्यपिनिगमौभवतोदभ्रमर्भकमित्यल्पस्यदभ्रंदभ्नोतेःसुदंभंभवत्यर्भकमवहृतंभवति । उपोपमेपरामृशमामेदभ्रा
णिमन्यथाः । नमोमहद्भ्योनमोअर्भकेभ्यइत्यपिनिगमौभवतस्तिरःसतइतिप्राप्तस्यतिरस्तीर्णंभवतिसतःसंसृतंभवति ।
तिरश्चिदर्य्ययापरिवर्तिर्यातमदाभ्या । पात्रेवभिंदन्त्सतएतिरक्षसइत्यपिनिगमौभवतस्त्वोनेमइत्यर्धस्यत्वोऽपततोने
मोऽपनीतोऽर्धंहरतेर्विपरीताद्धारयतेर्वास्यादुद्धृतंभवत्यृध्नोतेर्वास्यादृद्धतमोविभागः । पीयतित्वोअनुत्वोगृणाति ।
नेमेदेवानेमेऽसुराइत्यपिनिगमौभवतऋक्षाःस्तृभिरितिनक्षत्राणांनक्षत्राणिनक्षतेर्गतिकर्मणोनेमानिक्षत्राणीतिचब्राह्म

र्णंमृक्षाउदीर्णानीवख्यायंतेंस्तृभिस्तीर्णानीवख्यायंते । अमीयऋक्षानिहितासउच्चा । पश्यंतोद्यामिवस्तृभिरित्यपि
निगमौभवतोंवम्रीभिरुपजिह्विकाइतिसीमिकानांवम्र्योवमनात्सीमिकास्यमनादुपजिह्विकाउपजिघ्र्यः । वम्रीभिःपुत्र
मग्रुवोंअदानं । यदत्त्युपजिह्विकायद्वम्रोअतिसर्पतीत्यपिनिगमौभवतंऊर्दरंकुदरमित्यावपनंस्योर्दरमुदीर्णंभवत्यूर्जेदी
र्णंवा । तमूर्दरंनपृणतायवेनेत्यपिनिगमोभवतितंमूर्दरसिवपूरयतियवेनंकृदरंकृतदरंभवति । समिद्धोअंजन्कृदरंम
तीनामित्यपिनिगमोभवति ॥ २० ॥ रंभःपिनाकमितिदंडस्य । रंभआरभंतएनं । आत्वारंभंनजिव्रयोररभ्मेत्यपि
निगमोभवंत्यारभामहेत्वाजीर्णाइवदंडंपिनाकंप्रतिपिनष्ट्येनेनंकृत्तिवासाःपिनाकहस्तोंऽवततधन्वेत्यपिनिगमोभवतिं
मेनाग्नाइतिस्त्रीणांस्त्रियस्त्यायतेरपत्रपणकर्मणोंमेनामानयंत्येनांग्नागच्छंत्येनाः । अमेनांश्चिज्जनिवतश्चकर्थ । ग्नास्त्वा
कृंतन्नपसोऽतन्वतेनेत्यपिनिगमौभवतंःशेपोवैतसइतिपुंस्प्रजननस्यंशेपःशपतेःस्पृशतिकर्मणोंवैतसोवितस्तंभवंति । य
स्यांमुशंतंःप्रहरांमशेपं । त्रिःस्मम्माह्नःश्नथयोवैतसेनेत्यपिनिगमौभवतोंऽयैनेत्युपदेशस्य । अयातेअग्नेसमिधाविधेमेति
स्त्रियाः । एनावोअग्निमितिनपुंसकस्य । एनापत्यातन्वंसंसृजस्वेतिपुंसः । सिषक्तुसचतइतिसेवमानस्य । सनंःसि
षक्तुयस्तुरः । सनंःसेवतांयस्तुरः । सचंस्वानःस्वस्तयें । सेवस्वनेःस्वस्तयें । स्वस्तीत्यविनाशिनामांस्तिरभिपूजितः
स्वस्तीतिभ्यसतेंरेजतइतिभयवेपनयोः । यस्यशुष्माद्रोदंसीअभ्यंसेतां । रेजतेअग्नेपृथिवीमखेभ्यइत्यपिनिगमौभवतों

द्यावापृथिवीनामधेयान्युत्तराणिचतुर्विंशतिस्तयोरेषाभवति ॥ २१ ॥ कतरापूर्वाकतरापरायोःकथाजातेकवयःको विवेद । विश्वंत्मनाबिभृतोयद्धनामविवर्तेतेअहनीचक्रियेव । कतरापूर्वाकतरापरैनयोःकथंजातेकवयःकएनेविजाना तिसर्वमात्मनाबिभृतोयद्धैनयोःकर्मविवर्तेतेचैनयोरहनीअहोरात्रेचक्रयुक्तेइवेतिद्यावापृथिव्योर्महिमानमाचष्टआच ष्टे ॥ २२ ॥ (कर्मनामानिपरिषद्यंनहिग्रभायशासद्गुर्हिरभ्रातेवनजामयेमनुष्यनामानितदद्यंदशावनिभ्योऽभीदं त्वयावयंयत्रासुपर्णाबहुनामानितनूत्यजेवंकुहस्विच्चतुरश्चित्प्रियमेधवदथलुप्तोपमान्यर्चेतिद्विशोरभंःकतरापूर्वाद्वाविं शतिः ॥) इतिनिरुक्तेपूर्वषट्केतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

ॐ ॥ एकार्थमनेकशब्दमित्येतदुक्तंमथयान्यनेकार्थान्येकशब्दानितान्यतोऽनुक्रमिष्यामोऽनवगतसंस्कारांश्चनि गमांस्तदैकपदिकमित्याचक्षतेजहाजघानेत्यर्थः ॥ १ ॥ कोनुमर्याअमिथितःसखासखायमब्रवीत् । जहाकोअस्मदी षते । मर्याइतिमनुष्यनाममर्यादाभिधानंवास्यान्मर्यादामर्यैरादीयतेमर्यादामर्यादिनोर्विभागोमेथतिराक्रोशकर्मा पापकंजघानकमहंजातुकोऽस्मद्भीतःपलायतेनिधापाश्याभवतियन्निधीयतेपाश्यापाशसमूहःपाशःपाशयतेर्वि पाश नात् ॥ २ ॥ वयःसुपर्णाउपसेदुरिंद्रंप्रियमेधाऋषयोनाधमानाः । अपध्वांतमूर्णुहिपूर्धिचक्षुर्मुमुग्ध्य१स्मान्निधये वबद्धान् । वयोवेर्बहुवचनंसुपर्णाःसुपतनाआदित्यरश्मयउपसेदुरिंद्रंयाचमानाअपोर्णुह्याध्वस्तंचक्षुश्चक्षुःख्यातेर्वाच

ष्टेवींपूर्धिपूरयदेहीतिवामुंचास्मान्पाशैरिवबद्धान्पार्श्वतःश्रोणितःशितामतःपार्श्वंपर्शुमयमंगंभवतिपर्शुःस्पृशतेःसंस्प्र
ष्टापृष्ठदेशंपृष्ठंस्पृशतेःसंस्पृष्टमंगैरंगमंगनादंचनाद्वाश्रोणिःश्रोणतेर्गतिचलाकर्मणःश्रोणिश्चलतीवगच्छतोदोःशिताम
भवतिदोर्द्रवतेर्योनिःशितामेतिशाकपूणिर्विषितोभवतिश्यामतोयकृत्तइतितैटीकिःश्यामंश्यायतेर्यकृद्यथाकथाचकृ
त्यतेशितिमांसतोमेदस्तइतिगालवःशितिःश्यतेर्मांसंमाननंवामानसंवामनोऽस्मिन्त्सीदतीतिवामेदोमेद्यतेः ॥ ३ ॥
यादिंद्रचित्रमेहनास्तित्वादातमद्रिवः । राधस्तन्नोविदद्वसउभयाहस्त्याभर । यदिंद्रचित्रचायनीयंमहनीयंधनम
स्तियन्मइहनास्तीतिवात्रीणिमध्यमानिपदानित्वयानस्तद्दातव्यमद्रिवन्नद्रिरादृणात्येनेनापिवात्तेःस्यात्तेसोमादइति
हविज्ञायतेराधइतिधननामराध्नुवंत्येनेनतन्नस्त्वंवित्तधनोभाभ्यांहस्ताभ्यामाहरोभौसमुब्धौभवतोदमूनादममनावा
दानमनावादांतमनावापिवादमइतिगृहनामतन्मनाःस्यान्मनोमनोतेः ॥ ४ ॥ जुष्टोदमूनाअतिथिर्दुरोणइमंनो
यज्ञमुपयाहिविद्वान् । विश्वाअग्नेअभियुजोविहत्याशत्रूयतामाभराभोजनानि । अतिथिरभ्यतितोगृहान्भवत्यभ्ये
तितिथिषुपरकुलानीतिवापरगृहाणीतिवादुरोणइतिगृहनामदुरवाभवंतिदुस्तर्पाइमंनोयज्ञमुपयाहिविद्वान्त्सर्वाअग्ने
अभियुजोविहत्यशत्रूयतामाहरभोजनानिनिहत्यान्येषांबलानिशत्रूणांभवनादाहरभोजनानीतिवाधनानीतिवामूषो
मूषिकाइत्यर्थोमूषिकाःपुनर्मुष्णातेर्मूषोऽप्येतस्मादेव ॥ ५ ॥ संमातपंत्युभितःसपत्नीरिवपर्शवः । मूषोनशि

श्वाव्यंदंतिमाध्यः स्तोतारंते शतक्रतो वित्तंमे अस्यरोदसी । संतपंतिमामभितः सपत्न्यइवेमाः पर्शवः कूपपर्शवो मूषिका
इवास्नातानिसूत्राणिव्यदंतिस्वांगाभिधानंवास्याच्छिश्नानिव्यदंतीतिवा सन्तपन्तिमाध्यः कामाः स्तोतारंते शतक्रतो वि
त्तंमे अस्यरोदसी । जानीतंमेऽस्यद्यावापृथिव्याविति त्रितंकूपेऽवहितमेतत्सूक्तंप्रतिबभौतत्रब्रह्मेतिहासमिश्रमृङ्मि
श्रंगाथामिश्रंभवति त्रितस्तीर्णतमोमेधयाबभूवापिवासंख्यानामैवाभिप्रेतंस्यादेकतोद्वितस्त्रितइतित्रयोबभूवुः ॥ ६ ॥
इषिरेणते मनसासुतस्यभक्षीमहिपित्र्यस्येवरायः । सोमराजन्प्रणआयूंषितारीरहानीवसूर्योवासराणि । ईषणेनवैषणे
नवार्षणेनवातेमनसासुतस्यभक्षीमहिपित्र्यस्येवधनस्यप्रवर्धयचनआयूंषिसोमराजन् । अहानीवसूर्योवासराणि । वा
सराणिवेसराणिविवासनानिगमनानीतिवा कुरुतनेत्यनर्थकाउपजनाभवन्तिकर्तनहंतनयातनेति जठरमुदरंभवतिज
ग्धमस्मिन्ध्रियतेधीयतेवा ॥ ७ ॥ मरुत्वाँइंद्रवृषभोरणायपिबासोमंमनुष्वधंमदाय । आसिंचस्वजठरेमध्वऊ
र्मिंत्वंराजासिप्रदिवःसुतानां । मरुत्वानिंद्रमरुद्भिस्तद्वान्वृषभोवर्षितापांरणायरमणीयायसंग्रामायपिबसोममनुष्व
धमन्वन्नंमदायमदनीयायजैत्रायासिंचस्वजठरेमधुनऊर्मिंमधुसोममित्यौपमिकंमाद्यतेरिदमपीतरन्मध्वेतस्मादेवत्वं
राजासिपूर्वेष्वप्यहःसुसुतानां ॥ ८ ॥ तितउपरिपवनंभवतिततवद्वातुन्नवद्वातिलमात्रतुन्नमितिवा ॥ ९ ॥ सक्तु
मिवतितउनापुनंतोयत्रधीरामनसावाचमक्रत । अत्रासखायःसख्यानिजानतेभद्रैषांलक्ष्मीर्निहिताधिवाचि । सक्तु

मिवपरिपवनेनपुनंतःसक्तुःसचतेर्दुर्धावोभवतिकसतेर्वास्याद्विपरीतस्यविकसितोभवतियत्रधीरामनसावाचमक्रुषतप्र
ज्ञानंधीराःप्रज्ञानवंतोध्यानवन्तस्तत्रसखायःसख्यानिसंजानतेभद्रैषांलक्ष्मीर्निहिताधिवाचीतिभद्रंभगेनव्याख्यातं
भजनीयंभूतानामभिद्रवणीयंभवद्रमयतीतिवाभाजनवद्वालक्ष्मीर्लाभाद्वालक्षणाद्वालप्स्यनाद्वालाञ्छनाद्वालषतेर्वा
स्यात्प्रेप्साकर्मणोलग्यतेर्वास्यादाश्लेषकर्मणोलज्जतेर्वास्यादश्लाघाकर्मणःशिप्रेइत्युपरिष्टाद्व्याख्यास्यामः ॥ १० ॥ त
त्सूर्यस्यदेवत्वंतन्महित्वंमध्याकर्तोर्विततंसंजभार । यदेदयुक्तहरितःसधस्थादाद्रात्रीवासस्तनुतेसिमस्मै । तत्सूर्यस्य
देवत्वंतन्महित्वंमध्येयत्कर्मणांक्रियमाणानांविततंसंहियतेयदासावयुंक्तहरणानादित्यरश्मीन्हरितोऽश्वानितिवाथरा
त्रीवासस्तनुतेसिमस्मैवेसरमहरवयुवतीसर्वस्मादपिवोपमार्थेस्याद्रात्रीववासस्तनुतइतितथापिनिगमोभवति । पुनः
समव्यद्विततंवयंती । समनात्सीत् ॥ ११ ॥ इंद्रेणसंहिद्दक्षसेसंजग्मानोअबिभ्युषा । मंदूसमानवर्चसा । इं
द्रेणहिसंदृश्यसेसंगच्छमानोऽबिभ्युषागणेनमंदूमदिष्णूयुवांस्थोऽपिवामंदुनातेनेतिस्यात्समानवर्चसेत्येतेनव्याख्यातं
॥ १२ ॥ ईर्मांतासःसिलिकमध्यमासःसंशूरणासोदिव्यासोअत्याः । हंसाइवश्रेणिशोयतंतेयदाक्षिषुर्दिव्यमज्ममश्वाः । ईर्मांताःसमीरितांताःसुसमीरितांताःपृथ्वंतावासिलिकमध्यमाःसंसृतमध्यमाःशीर्षमध्यमावापिवाशिरआदि
त्योभवतियदनुशेतेसर्वाणिभूतानिमध्येचैषांतिष्ठतीदमपीतरच्छिरएतस्मादेवसमाश्रितान्येतानींद्रियाणिभवंति ॥ सं

शूरणासोदिव्यासोअत्याः । शूरःशवतेर्गतिकर्मणोदिव्यादिविजाअत्याअतनाः । हंसाइवश्रेणिशोयतंते । हंसाहंते र्घ्नंत्यध्वानंश्रेणिशइतिश्रेणिःश्रयतेःसमाश्रिताभवन्तियदाक्षिषुर्यदार्पन्दिव्यमज्ममजनिमाजिमश्वाअस्त्यादित्यस्तुति रश्वस्यादित्यादश्वोनिस्तष्टइति । सूरादश्वंवसवोनिरतष्टेत्यपिनिगमोभवति ॥ १३ ॥ काय॑मानोवनात्वंयन्मातॄरज गन्नपः । नतत्तेअग्नेप्रमृषेनिवर्तनंयद्दूरेसन्निहाभवः । कायमानश्चायमानःकामयमानइतिवावनानित्वंयन्मातॄरपोऽ गमउपशाम्यंन्नतत्तेअग्नेप्रमृष्यतेनिवर्तनंदूरेयत्सन्निहभवसिजायमानः । लोधंनयन्तिपशुमन्यमानाः । लुब्धमृषिंन यन्तिपशुंमन्यमानाः । शीरंपावकशोचिषं । पावकदीप्तिं । अनुशायिनमितिवाशिनमितिवा ॥ १४ ॥ कनीनकेव विद्रधेनवेद्रुपदेऽअर्भके । बभ्रूयामेषुशोभेते । कनीनकेकन्यकेकन्याकमनीयाभवतिक्वेयंनेतव्येतिवाकमनेनानीयतइ तिवाकनतेर्वास्यात्कान्तिकर्मणःकन्ययोरधिष्ठानप्रवचनानिसप्तम्याएकवचनानीतिशाकपूणिर्विद्धयोर्दारुपाद्योर्दारु दृणातेर्वाद्रूणातेर्वातस्मादेवद्रुनवेनवजातेअर्भकेअवृद्धेतेयथातदधिष्ठानेषुशोभेतेएवंबभ्रूयामेषुशोभेतेबभ्र्वोरश्वयोः संस्तवइदंचमेऽदादिदंचमेऽदादित्यृषिःप्रसंख्यायाह । सुवास्त्वाअधितुग्वनि । सुवास्तुर्नदीतुग्वतीर्थंभवतितूर्णमेतदा यन्ति । कुविन्नंसंतेमरुतःपुनर्नः । पुनर्नोनमंतेमरुतोनसंतइत्युपरिष्टाद्व्याख्यास्यामः । येतेमदाआहनसोविहायस स्तेभिरिंद्रंचोदयदातवेमघं । येतेमदाआहननवंतोवचनवंतस्तैरिंद्रंचोदयदानायमघं ॥ १५ ॥ उपोअदर्शिशुंध्युवोन

वक्षोनोधाइवाविरक्तुतश्रियाणि । अज्ञसन्नसस्ततोवोधयंतीशश्वत्तमागात्पुनरेयुषीणां । उपादर्शिशुन्ध्युर्वःशुन्ध्युरा दित्योभवतिशोधनात्तस्यैववक्षोभासोध्यूढमिदमपीतरद्वक्षएतस्मादेवाध्यूढंकायेशकुनिरपिशुंध्युरुच्यतेशोधनादेवोद कचरोभवत्यापोऽपिशुंध्यवउच्यंतेशोधनादेवनोधाऋषिर्भवतिनवनंदधातिसयथास्तुत्याकामानाविष्कुरुतएवमुषारू पाण्याविष्कुरुतेऽज्ञसदज्ञान्नंभवत्यज्ञसादिनीतिवान्नसानिनीतिवा । ससतोवोधयंतीशश्वत्तमागात्पुनरेयुषीणां । स्वपतोवोधयंतीशाश्वतिकतमागात्पुनरागामिनीनां । तेवाशीमंतइग्मिर्णः । ईषणिनइतिवैषणिनइतिवार्षणिनइति वावाशीतिवाङ्नामवाश्यतइतिसत्याः । शंसावाध्वर्योप्रतिमेगृणीहींद्रायवाहःकृणवावजुष्टं । अभिवहनस्तुतिमधि षवणप्रवादास्तुतिमन्यंतऐंद्रीत्वेवशस्यतेपरितक्म्येत्युपरिष्टाद्व्याख्यास्यामः ॥ १६ ॥ सुवितेसुइतेसूतेसुगतेप्रजाया मितिवा । सुवितेमाधाइत्यपिनिगमोभवतिदयतिरनेककर्मा । नवेनपूर्वंदयमानाःस्यामेत्युपदयाकर्मा । यएकइद्वि दयतेवस्वितिदानकर्मावाविभागकर्मावा । दुर्वर्तुर्भीमोदयतेवनानीतिदहतिकर्मादुर्वर्तुर्दुर्वारः । विदद्वसुर्दयमानो विशत्रूनितिहिंसाकर्मा । इमेसुताइंदवःप्रातरित्वनासजोषसापिबतमश्विनातान् । अयंहिवामूतयेवंदनायमांवायसो दोषादयमानोअबूबुधत् । दयमानइति । नूचिदितिनिपातःपुराणनवयोर्नूचेतिच । अद्याचिन्नूचित्तदपोनदीनां । अद्यचपुराचतदेवकर्मनदीनां । नूचपुराचसदनंरयीणां । अद्यचपुराचसदनंरयीणांरयिरितिधननामरातेर्दानकर्मणः

॥ १७ ॥ विद्यामतस्यंतेवयमकूपारस्यदावनै । विद्यामतस्यतेवयमकुपरणस्यदानस्यादित्योऽप्यकूपारउच्यतेऽकूपारोभवतिदूरपारःसमुद्रोऽप्यकूपारउच्यतेऽकूपारोभवतिमहापारःकच्छपोऽप्यकूपारउच्यतेऽकूपारोनकूपमृच्छतीतिकच्छपःकच्छंपातिकच्छेनपातीतिवाकच्छेनपिबतीतिवाकच्छःखच्छःखच्छदोऽयमपीतरोनदीकच्छएतस्मादेवकमुदकंतेनछाद्यते । शिशीतेशृंगेरक्षसेविनिक्षे । निश्यतिशृंगेरक्षसोविनिक्षणनायरक्षोरक्षितव्यमस्माद्रहसिक्षणोतीतिवारात्रौनक्षतइतिवा । अग्निःसुतुकःसुतुकेभिरश्वैः । सुतुकनःसुतुकनैरितिवासुप्रजाःसुप्रजोभिरितिवा । सुप्रायणाअस्मिन्यज्ञेविश्रयंतां । सुप्रगमनाः ॥ १८ ॥ देवानोयथासदमिद्वृधेअसन्नप्रायुवोरक्षितारोदिवेदिवे । देवानोयथासदावर्धनायस्युरप्रायुवोऽप्रमाद्यंतोरक्षितारश्चाहन्यहनिच्यवनऋषिर्भवतिच्यावयितास्तोमानांच्यवानमित्यप्यस्यनिगमाभवंति । युवंच्यवानंसनयंयथारथंपुनर्युवानंचरथायतक्षथुः । युवांच्यवनंसनयंपुराणंयथारथंपुनर्युवानंचरणायततक्षथुर्युवाप्रयौतिकर्माणितक्षतिःकरोतिकर्मारजोरजतेर्ज्योतीरजउच्यतउदकंरजउच्यतेलोकारजांस्युच्यंतेऽसृगहनीरजसीउच्येते । रजांसिचित्राविचरंतितन्यवइत्यपिनिगमोभवतिहरोहरतेर्ज्योतिर्हरउच्यतउदकंहरउच्यतेलोकाहरांस्युच्यंतेऽसृगहनीहरसीउच्येते । प्रत्यग्नेहरसाहरःशृणीहीत्यपिनिगमोभवति । जुहुरेविचितयंतः । जुह्विरेविचेतयमानाव्यंतइत्येषोऽनेककर्मापदंदेवस्यनमसाव्यंतइतिपश्यतिकर्मावीहिशूरपुरोळाशमितिखादतिकर्मा । वीतंपातंप

यंसउस्रियायाः । अश्नीतंपिबतंपयसउस्रियायाउस्रियेतिगोनामोस्राविणोऽस्यांभोगाउस्रेतिच । त्वामिंद्रमतिभिःसुते सुनीथासोवसूयवः । गोभिःक्राणाअनूषतगोभिःकुर्वाणाअस्तोषत । आतूषिंचहरिमींद्रोरुपस्थेवाशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभिः । आसिंचहरिंद्रोरुपस्थेद्रुममयस्यहरिःसोमोहरितवर्णोऽयमपीतरोहरिरेतस्मादेव । वाशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभिः । वाशीभिरश्ममयीभिरितिवावाग्भिरितिवा । सर्शर्धद्योविषुणस्यजंतोर्माशिश्नदेवाअपिगुर्ऋतंनः । सउत्सहतांयोविषुणस्यजंतोर्विषमस्यमाशिश्नदेवाअब्रह्मचर्याःशिश्नंश्नथतेः । अपिगुर्ऋतंनः । सत्यंवायज्ञंवा ॥ १९ ॥ आघातागच्छानुत्तरायुगानियत्रजामयःकृणवन्नजामि । उपबर्बृहिवृषभायबाहुमन्यमिच्छस्वसुभगेपतिंमत् । आगमिष्यन्तितान्युत्तराणियुगानियत्रजामयःकृणवंत्यजामिकर्माणिजाम्यतिरेकनामबालिशस्यवासमानजातीयस्यवोपजन उपधेहिवृषभायबाहुमन्यमिच्छस्वसुभगेपतिंमदितिव्याख्यातं ॥ २० ॥ द्यौर्मेपिताजनितानाभिरत्रबंधुर्मेमातापृथिवीमहीयं । उत्तानयोश्चम्वोर्योनिरंतरत्रापितादुहितुर्गर्भमाधात् । द्यौर्मेपितापातावापालयितावाजनयितानाभिरत्रबंधुर्मेमातापृथिवीमहतीयंबंधुःसंबंधनान्नाभिःसन्नहनान्नाभ्यासन्नद्धागर्भाजायन्तइत्याहुरेतस्मादेवज्ञातीन्त्सनाभयइत्याचक्षतेसबंधवइतिचज्ञातिःसंज्ञानात् । उत्तानयोश्चम्वोर्योनिरंतः । उत्तानउत्ततानऊर्ध्वतानोवातत्र पितादुहितुर्गर्भंदधातिपर्जन्यःपृथिव्याःशंयुःसुखयुः । अथानःशंयोररपोदधात । रपोरिप्रमितिपापनामनीभवतःश

मनंचरोगाणांयावनंचभयानामथापिशंयुर्बार्हस्पत्यउच्यते । तच्छंयोरावृणीमहेगातुंयज्ञायगातुंयज्ञपतयइत्यपिनिग
मोभवतिगमनंयज्ञायगमनंयज्ञपतये ॥ २१ ॥ अदितिरदीनादेवमाता ॥ २२ ॥ अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमदिति
र्मातासपितासपुत्रः । विश्वेदेवाअदितिःपंचजनाअदितिर्जातमदितिर्जनित्वं । इत्यदितेर्विभूतिमाचष्टएनान्यदीना
नीतिवा । यमेरिरेभृगवः । एरिरइतीर्तिरुपसृष्टोऽभ्यस्तः ॥ २३ ॥ उतस्मैनंवस्त्रमथिंनतायुमनुक्रोशंतिक्षितयोभरे
षु । नीचायमानंजसुरिंनश्येनंश्रवश्चाच्छापशुमच्चयूथं । अपिस्मैनंवस्त्रमथिमिववस्त्रमाथिनंवस्त्रंवस्तेस्तायुरितिस्तेनना
मसंस्त्यानमस्मिन्पापकमितिनैरुक्तास्तस्यतेर्वास्यादनुक्रोशन्तिक्षितयःसंग्रामेषुभरइतिसंग्रामनामभरतेर्वाहरतेर्वानी
चायमानंनीचैरयमानंनीचैर्निचितंभवत्युच्चैरुच्चितंभवतिजस्तमिवश्येनंश्येनःशंसनीयंगच्छति । श्रवश्चाच्छापशुमच्च
यूथं । श्रवश्चापिपशुमच्चयूथंप्रशंसांचयूथंचधनंचयूथंचेतिवायूथंयौतेःसमायुतंभवति । इन्धानएनंजरतेस्वाधीः ।
गृणाति । मन्दीमन्दतेःस्तुतिकर्मणः । प्रमंदिनेपितुमदर्चतावचः । प्रार्चतमंदिनेपितुमद्वचोगौर्व्याख्यातः ॥ २४ ॥
अत्राहगोरमन्वतनामत्वष्टुरपीच्यं । इत्थाचंद्रमसोगृहे । अत्रहगोःसममंसतादित्यरश्मयःस्वंनामापीच्यमपगतमपचि
तमपिहितमंतर्हितंवामुत्रचंद्रमसोगृहेगातुर्व्याख्यातोगातुंकृणवन्नुषसोजनायेत्यपिनिगमोभवतिदंसयःकर्माणिदंसयं
त्येनानि । कुत्सायमन्मन्नह्यश्चदंसयइत्यपिनिगमोभवति ॥ सतूतावनैनमश्नोत्यंहतिः । सतुतावनैनमंहतिरश्नोत्यं

हर्तिश्वांहश्वांहुश्चहंतौर्निरूढोपधाद्विपरीतात् । बृहस्पतेचर्यसइत्पियारुं । बृहस्पतेयच्चातयसिदेवपीयुंपीयतिर्हिंसाकर्मा
वियुतेद्यावापृथिव्यौवियवनात् । समान्यावियुंतेदूरेअंते । समानंसंमानमात्रंभवतिमात्रामानांदूरंव्याख्यातमंतोऽ
ततेर्ऋधगितिपृथग्भावस्यप्रवचनंभवत्यथाप्यृध्नोत्यर्थेदृश्यते । ऋधगयाऋधगुताशमिष्ठाः । ऋध्नुवन्नयाक्षीर्ऋध्नुवन्नश
मिष्ठाइतिचास्याइतिचास्येतिचोदात्तंप्रथमादेशेऽनुदात्तमन्वादेशेतीव्रार्थतरमुदात्तमल्पीयोऽर्थतरमनुदात्तं । अस्या
ऊषुणउपसातयेभुवोऽहेळमानोररिवाँऽअजाश्वश्रवस्यतामजाश्व । अस्यैनःसातयउपभवाहेळमानोऽक्रुध्यन्नरिवान्नाति
रभ्यस्तोऽजाश्वेतिपूषणमाहाजाश्वाजाअजनाअथानुदात्तं । दीर्घायुरस्यायःपतिर्जीवातिशरदःशतं । दीर्घायुरस्यायः
पतिर्जीवतुसशरदःशतंशरच्छृताअस्यामोषधयोभवंतिशीर्णाआपइतिवास्येत्यस्याइत्येतेनव्याख्यातं ॥ २५ ॥ अस्यवा
मस्यपलितस्यहोतुस्तस्यभ्रातामध्यमोअस्त्यश्नः । तृतीयोभ्राताघृतपृष्ठोअस्यात्रापश्यंविश्पतिंसप्तपुत्रं । अस्यवामस्यव
ननीयस्यपलितस्यपालयितुर्होतुर्ह्वातव्यस्यतस्यभ्रातामध्यमोऽस्त्यशनोभ्राताभरतेर्हरतिकर्मणोहरतेभागंभर्तव्यो
भवतीतिवातृतीयोभ्राताघृतपृष्ठोऽस्यायमग्निस्तत्रापश्यंसर्वस्यपातारंवापालयितारंवाविश्पतिंसप्तपुत्रंसप्तमपुत्रंसर्पण
पुत्रामतिवासप्तसृप्तासंख्यासप्तादित्यरश्मयइतिवदंति ॥ २६ ॥ सप्तयुंजंतिरथमेकंचक्रमेकोअश्वोवहतिसप्तनामा ।
त्रिनाभिचक्रमजरमनर्वंयत्रेमाविश्वाभुवनाधितस्थुः । सप्तयुंजंतिरथमेकचक्रमेकचारिणंचक्रंचकतेर्वाचरतेर्वाक्रामते

वैंकोऽश्वोवहतिंसप्तनामादित्यंःसप्तास्मैरश्मयोंरसानभिसंनामयंतिंसप्तैनमृषयःस्तुवंतीतिवेंदमपीतरन्नामैंतस्मादेवा
भिसंनामात्संवत्सरंप्रधानउत्तरोऽर्धर्चेंस्त्रिनाभिचक्रंत्यृतुःसंवत्सरोंग्रीष्मोवर्षाहेमंतइतिंसंवत्सरःसंवसंतेऽस्मिन्भूतानिं
ग्रीष्मोग्रस्यंतेऽस्मिन्रसांवर्षांवर्षत्यासुपर्जन्योंहेमंतोहिमवांन्हिमंपुनर्हंतेवांहिनोतेवांजरमजरणधर्मांणमनर्वमप्रत्यृतम
न्यस्मिंन्यत्रेभानिसर्वांणिभूतांन्यभिसंतिष्ठंतेंतंसंवत्सरंसर्वमात्राभिःस्तौति । पंचारेचक्रेपरिवर्तमानइतिपंचर्तुतयापंच
र्तवंःसंवत्सरस्येतिचब्राह्मणंहेमंतशिशिरयोःसमासेनंषळरआहुरर्पितमितिंषळृतुतयाराःप्रत्यृतानाभौषट्पुनःसहतेः ।
द्वादंशारंनहितज्जरांय । द्वादशप्रधयश्चक्रमेकमितिमासानांमासामानात्प्रधिःप्रहितोभवति । तास्मिंन्त्साकंत्रिंशतान
शङ्कवोंऽर्पिताःषष्टिर्नचंलाचलासंः । षष्टिश्चहवैत्रीणिचशतानिंसंवत्सरस्याहोरात्राइतिचंब्राह्मणंसमासेन । सप्तशता
निंविंशतिश्चंतस्थुः । सप्तचवैशतानिंविंशतिश्चसंवत्सरस्याहोरात्राइतिचब्राह्मणंविभागेनविभागेन ॥२७॥ (एकार्थं
कोनुवयःसुपर्णीयदिंद्रजुष्टोदमूनांःसंमातपंतीषिरेणंमरुत्वाँतितउसक्तुमिवंतत्सूर्यस्येंद्रेणसमीर्मातासंःकायमानःकनी
नकेवोपोअदर्शिंसुवितेविद्यामदेवानंआघाद्यौमेंऽदितिरदितिंरुतस्मात्राहास्यवामस्यंसप्तयुंजंतिसप्तविंशतिः)॥ इति
निरुक्तेपूर्वषट्केचतुर्थोऽध्यायःसमाप्तः ॥ ४ ॥ ॥छ॥ ॥छ॥

ॐ ॥ सस्निमविंदच्चरणेनदीनां । संस्नातंमेघं । वाहिष्ठोवांहवानांस्तोमोदूतोहुवंनरा । वोळ्हतमोह्वानानांस्तोमोदूतो
हुवंनरौनरामनुष्यानृत्यंतिकर्मसुदूतोजवतेर्वाद्रवतेर्वावारयतेर्वा । दूतोदेवानामससिमर्त्यानामित्यपिनिगमोभवतिवाव
शानोवष्टेर्वावाश्यतेर्वा । सप्तस्वसृररुषीर्वावशानइत्यपिनिगमोभवतिवार्यंवृणोतेरथापिवरतमं । तद्वार्यंवृणीमहेवरिं
ष्ठंगोपयत्यं । तद्वार्यंवृणीमहेवर्षिष्ठंगोपायितव्यंगोपायितारोयूयंस्थयुष्मभ्यमितिवांधइत्यन्ननामाध्यानीयंभवति ।
आमत्रेभिःसिंचतामद्यमंधः । आसिंचतामत्रैर्मदनीयमंधोऽमत्रंपात्रममाअस्मिन्नदंत्यमापुनरनिर्मितंभवतिपात्रंपाना
त्तमोऽप्यंधउच्यतेनास्मिन्ध्यानंभवतिनदर्शनमंधंतमइत्यभिभाषंतेऽयमपीतरोऽधएतस्मादेव । पश्यदक्षण्वान्नविचेत
दंधइत्यपिनिगमोभवति ॥ १ ॥ असश्चंतीभूरिधारेपयस्वती । असज्यमानेइतिवाव्युदस्यंत्यावितिवाबहुधारेउदक
वत्यौवनुष्यतिर्हंतिकर्मानवगतसंस्कारोभवति । वनुयामवनुष्यतइत्यपिनिगमोभवति । दीर्घप्रयज्युमतियोवनुष्यतिंव
यंजयेमपृतनासुदूढ्यः । दीर्घप्रततयज्ञमभिजिगांसतियोवयंतंजयेमपृतनासुदूढ्यंदुर्धियंपापधियंपापःपातापेयानांपा
पत्यमानोऽवाङेवपततीतिवापापत्यतेर्वास्यात्तरुष्यतिरप्येवंकर्मा । इंद्रेणयुजातरुषेमवृत्रमित्यपिनिगमोभवतिभंदना
भंदतेःस्तुतिकर्मणः । पुरुप्रियोभंदतेधामभिःकविरित्यपिनिगमोभवति । सभंदनाउदियर्तिप्रजावतीरितिच । अन्ये
नमदाहनोयाहितूयं । अन्येनमदहनोगच्छक्षिप्रंमाहंसीवभाषमाणेत्यसभ्यभाषणादाहनाइवभवत्येतस्मादाहनःस्याद्द

षिर्नदोभवतिनदतेःस्तुतिकर्मणः । नदस्यमारुधतःकामआगन् । नदनस्यमारुधतःकामआगमत्संरुद्धप्रजननस्यब्रह्मचारिणइत्यृषिपुत्र्याविलपितंवेदयंते ॥ २ ॥ नयस्यद्यावापृथिवीनधन्वनांतरिक्षंनाद्रयःसोमोअक्षाः । अश्नोतेरित्येके । अनूपेगोमान्गोभिरक्षाःसोमोदुग्धाभिरक्षाः । लोपाशःसिंहंप्रत्यंचमत्साः । क्षियतिनिगमःपूर्वःक्षरतिनिगमउत्तरइत्येकेऽनूपेगोमान्गोभिर्यदाक्षियत्यथसोमोदुग्धाभ्यःक्षरतिसर्वेक्षियतिनिगमाइतिशाकपूणिःश्वात्रमितिक्षिप्रनामाशुअतनंभवति । सपतत्रीत्वरंस्थाजगद्यच्छ्वात्रमग्निरकृणोज्जातवेदाः । सपतत्रिचेत्वरंस्थावरंजंगमंचयत्तत्क्षिप्रमग्निरकरोज्जातवेदाऊतिरवनात् । आत्वारथंयथोतयइत्यपिनिगमोभवतिहासमानेइत्युपरिष्टाद्व्याख्यास्यामः । वम्रकःपड्भिरुपसर्पदिंद्रं । पानैरितिवास्पाशनैरितिवास्पर्शनैरितिवा । ससंनपक्वमविदच्छुचंतं । स्वपनमेतन्माध्यमिकंज्योतिरनित्यदर्शनंतदिवाविदज्जाज्वल्यमानं । द्विताचसत्तास्वधयाचशंभुः । द्वैधंसत्तामध्यमेचस्थानउत्तमेचशंभुःसुखभूः । मृगंनव्रामृगयंते । मृगमिवव्रात्याःप्रैषाः ॥ ३ ॥ वराहोमेघोभवतिवराहारः । विध्यद्वराहंतिरोअद्रिमस्तेत्यपिनिगमोभवत्ययमपीतरोवराहएतस्मादेववरमाहारमाहार्षीरितिचब्राह्मणंवृहतिमूलानिवरंवरंमूलंवृहतीतिवा । वराहमिंद्रएमुषमित्यपिनिगमोभवत्यंगिरसोऽपिवराहाउच्यंते । ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैः । अथाप्येतेमाध्यमकादेवगणावराहवउच्यंते । पश्यन्हिरण्यचक्रानयोदंष्ट्रान्विधावतोवराहून् । स्वसराण्यहानिभवंतिस्वयंसारीण्यपिवास्वरादित्योभव

तिंसएनानिसारयति। उस्राइवस्वसराणीत्यपिनिगमोभवतिंशर्याअंगुलयोभवंतिंशर्याइषवःशरमय्यःशरःशृणातेः। श
र्याभिर्नभरमाणोगभस्त्योरित्यपिनिगमोभवंत्यर्कोदेवोभवतिंयदेनमर्चंत्यर्कोमंत्रोभवतिंयदनेनार्चंत्यर्कमन्नंभवंत्यर्चति
भूतान्यर्कोवृक्षोभवतिंसवृतःकटुकिम्ना ॥ ४ ॥ गायंतित्वागायत्रिणोऽर्चंत्यर्कमर्किणः । ब्रह्माणंस्त्वाशतक्रतउद्वंश
मिंवयेमिरे । गायंतित्वागायत्रिणःप्रार्चंतितेऽर्कमर्किणोंब्राह्मणास्त्वाशतक्रतउद्येमिरेवंशमिवंवंशोवनशयोभवतिंवन
नाच्छ्रूयतइतिवांपवीरथनेमिर्भवतिंयद्विपुनातिभूमिं । उतपव्यारथांनामाद्रिभिंदंत्योजंसा । तंमरुतःक्षुरपविनाव्ययु
रित्यपिनिगमौभवतोंवक्षोव्याख्यातंधन्वांतरिक्षंधन्वंत्यस्मादापस्तिरोधन्वातिरोचतइत्यपिनिगमोभवतिंसिनमन्नंभव
तिंसिनातिभूतानि । येनस्मासिनंभरथःसखिभ्यइत्यपिनिगमोभवतींत्थामुथेत्येतेनव्याख्यातंसचासहेत्यर्थः । वसुं
भिःसचाभुवां । वसुभिःसहभुवौंचिदितिनिपातोऽनुदात्तःपुरस्तादेवव्याख्यातोंऽथापिपशुनामेहभवंत्युदात्तश्चिदसिं
मनासिचितास्त्वयिभोगांश्चेतयसइतिवा आइत्याकारउपसर्गःपुरस्तादेवव्याख्यातोंऽथाप्यध्यर्थेंदृश्यते । अभ्रआँ
अपः। अभ्रे आ अपः। अपोऽभ्रेऽधीतिद्युम्नंद्योततेर्यशोवान्नंवा। अस्मेद्युम्नमधिरत्नंचधेहि। अस्मासुद्युम्नंचरत्नंचधे
हि ॥ ५ ॥ पवित्रंपुनातेर्मंत्रःपवित्रमुच्यते । येनदेवाःपवित्रेणात्मानंपुनतेसदेत्यपिनिगमोभवतिंरश्मयःपवित्रमुच्यं
ते। गभस्तिपूतोनृभिरद्रिभिःसुतइत्यपिनिगमोभवंत्यापःपवित्रमुच्यंते । शतपवित्राःस्वधयामदंतीर्बहूदकाः। अग्निः

पवित्रमुच्यतेवायुःपवित्रमुच्यतेसोमःपवित्रमुच्यतेसूर्यःपवित्रमुच्यतइंद्रःपवित्रमुच्यते । अग्निःपवित्रंसमापुनातुवा
युःसोमःसूर्यइंद्रःपवित्रंतेमापुनंत्वित्यपिनिगमोभवतितोदस्तुद्यतेः ॥ ६ ॥ पुरुत्वादाश्वान्वोचेऽरिरग्नेतवस्विदा ।
तोदस्येवशरणआमहस्य । वहुदाश्वांस्त्वामेवाभिह्वयाम्यरिरमित्रऋच्छतेरीश्वरोऽप्यरिरेतस्मादेवयदन्यदेवत्याअग्ना
वाहुतयोहूयंतइत्येतदृष्ट्वैवमवक्ष्यत् । तोदस्येवशरणआमहस्य । तुदस्येवशरणेऽधिमहतःस्वंचाःसुअंचनः । आजुह्वा
नोघृतपृष्ठःस्वंचाइत्यपिनिगमोभवतिशिपिविष्टोविष्णुरितिविष्णोर्द्वेनामनीभवतःकुत्सितार्थीयंपूर्वंभवतीत्यौपमन्यवः
॥ ७ ॥ किमित्तेविष्णोपरिचक्ष्यंभूत्प्रयद्ववक्षेशिपिविष्टोअस्मि । मावर्पोअस्मदपगूहएतद्यदन्यरूपःसमिथेबभूथ ।
किंतेविष्णोऽप्रख्यातमेतद्भवत्यप्रख्यापनीयंयन्नःप्रब्रूषेशेपइवनिर्वेष्टितोऽस्मीत्यप्रतिपन्नरश्मिरपिवाप्रशंसानामैवाभिप्रे
तंस्यात्किंतेविष्णोप्रख्यातमेतद्भवतिप्रख्यापनीयंयदुतप्रब्रूषेशिपिविष्टोऽस्मीतिप्रतिपन्नरश्मिःशिपयोऽत्ररश्मयउच्यंते
तैराविष्टोभवति । मावर्पोअस्मदपगूहएतत् । वर्पइतिरूपनामवृणोतीतिसतोयदन्यरूपःसमिथेसंग्रामेभवसिसंयतर
श्मिस्तस्योत्तराभूयसेनिर्वचनाय ॥ ८ ॥ प्रतत्तेअद्यशिपिविष्टनामार्यःशंसामिवयुनानिविद्वान् । तंत्वागृणामितवसम
तव्यान्क्षयंतमस्यरजसःपराके । तत्तेऽद्यशिपिविष्टनामार्यःप्रशंसाम्यर्योऽहमस्मीश्वरःस्तोमानामर्यस्त्वमसीतिवातंत्वा
स्तौमितवसमतव्यांस्तवसइतिमहतोनामधेयमुदितोभवतिनिवसंतमस्यरजसःपराकेपराक्रांते।आघृणिरागतहृणिः। आ

घृणेसंसचावहै । आगतहृणेसंसेवावहैपृथुज्रयाःपृथुजवः । पृथुज्रयाअमिनादायुर्दस्योः । प्रामापयदायुर्दस्योः ॥ ९ ॥
अग्निंनरोदीधितिभिररण्योर्हस्तच्युतीजनयंतप्रशस्तं । दूरेदृशंगृहपतिमथर्युं । दीधितयोऽगुलयोभवंतिधीयंतेकर्मस्वर
णीप्रत्यृतएनेअग्निःसमरणाज्जायतइतिवाहस्तच्युतीहस्तप्रच्युत्याजनयंतप्रशस्तंदूरेदर्शनंगृहपतिमतनवंतं ॥ १० ॥
एकयाप्रतिधापिबत्साकंसरांसित्रिंशतं । इंद्रःसोमस्यकाणुका । एकेनप्रतिधानेनापिबत्साकंसहेत्यर्थइंद्रःसोमस्यकाणु
कांकांतकानीतिवाक्रांतकानीतिवाकृतकानीतिवेंद्रःसोमस्यकांतइतिवाकणेघातइतिवाकणेहतःकांतिहतस्तत्रैतद्याज्ञि
कावेदयंतेत्रिंशदुक्थपात्राणिमाध्यंदिनेसवनएकदेवतानितान्येतस्मिन्कालएकेनप्रतिधानेनपिबंतितान्यत्रसरांस्यु
च्यंतेत्रिंशदपरपक्षस्याहोरात्रास्त्रिंशत्पूर्वपक्षस्येतिनैरुक्तास्तद्याएताश्चांद्रमस्यआगामिन्यआपोभवंतिरश्मयस्ताअपरप
क्षेपिबंतितथापिनिगमोभवतियमक्षितमक्षितयःपिबंतीतितंपूर्वपक्षआप्याययंतितथापिनिगमोभवतियथादेवाअंशु
माप्याययंतीत्यध्रिगुर्मंत्रोभवतिगव्यधिकृतत्वादपिवाप्रशासनमेवाभिप्रेतंस्यात्तच्छब्दवत्त्वादध्रिगोशमीध्वंसुशमिश
मीध्वंशमीध्वमध्रिगवित्यग्निरप्यध्रिगुरुच्यते । तुभ्यंश्चोतंत्यध्रिगोशचीवोऽधृतगमनकर्मवान्निंद्रोप्यध्रिगुरुच्यते ।
अध्रिगवओहमिंद्रायेत्यपिनिगमोभवत्यांगूषःस्तोमआघोषः । एनांगूषेणवयमिंद्रवंतः । अनेनस्तोमेनवयमिंद्रवंतः
॥ ११ ॥ आपांतमन्युस्तृपलप्रभर्माधुनिःशिमीवाञ्छरुमाँऋजीषी । सोमोविश्वान्यतसावनानिनार्वागिंद्रंप्रतिमाना

निदेभुः। आपातितमन्युस्तृप्रप्रहारीक्षिप्रप्रहारींसृप्रप्रहारीसोमोवेंद्रोवाधुनिर्धूनोतेः शिमीतिकर्मनामशमयतेर्वाशक्नोते
र्वेर्जीषीसोमोयत्सोमस्यपूयमानस्यातिरिच्यतेतदृजीषमपार्जितंभवतितेनर्जीषीसोमोथाप्यैंद्रोनिगमोभवत्यृत्जीषीवज्री
तिहर्योरस्यसभागोधानाश्चेतिधानाभ्राष्ट्रेहिताभवंतिफलेहिताभवंतीतिवाबब्धांतेहरीधानाउपऋजीषंजिघ्रतामित्य
पिनिगमोभवत्यादिनाभ्यासेनोपहितेनोपधामादत्तेबभस्तिरत्तिकर्मासोमःसर्वाण्यतसानिवनानिनार्वागिंद्रंप्रतिमाना
निदभ्नुवंतियैरेनंप्रतिमिमतेनैनंतानिदभ्नुवंत्यर्वागेवैनमप्राप्यविनश्यंतीतींद्रप्रधानेत्येकेनैघंटुकंसोमकर्मोभयप्रधानेत्य
परंश्मशाशुअश्नुतइतिवाश्माश्नुतइतिवा। अवश्मशारुधद्वाः। अवारुधच्छ्मशावारिति ॥ १२ ॥ उर्वश्यप्सराउर्व
भ्यश्नुतंऊरुभ्यामश्नुतंउरुर्वावशोऽस्याअप्सराअप्सारिण्यपिवाप्सइतिरूपनामाप्सातेरप्सानीयंभवत्यादर्शनीयंव्याप
नीयंवास्पष्टंदर्शनायेतिशाकपूणिर्यदप्सइत्यभक्षस्याप्सोनामेतिव्यापिनस्तद्राभवतिरूपवतीतदनयात्तमितिवातदस्यै
दत्तमितिवातस्यादर्शनान्मित्रावरुणयोरेतश्चस्कंदतदभिवादिन्येषर्ग्भवति ॥ १३ ॥ उतासिमैत्रावरुणोवसिष्ठोर्वश्या
ब्रह्मन्मनसोऽधिजातः। द्रप्संस्कन्नंब्रह्मणादैव्येनविश्वेदेवाःपुष्करेत्वाददंत। अप्यसिमैत्रावरुणोवसिष्ठोर्वश्याब्रह्म
न्मनसोऽधिजातोद्रप्संस्कन्नंब्रह्मणादैव्येनद्रप्सःसंभृतप्सानीयोभवतिसर्वेदेवाःपुष्करेत्वाधारयंतपुष्करमंतरिक्षंपो
षतिभूतान्युदकंपुष्करंपूजाकरंपूजयितव्यंवेदमपीतरत्पुष्करमेतस्मादेवपुष्करंवपुष्करंवापुष्पंपुष्पतेर्वयुनंवेतेःकांतिर्वा

प्रज्ञावा ॥ १४ ॥ सइत्तमोऽवयुनंततन्वत्सूर्येणवयुनंवचकार । सतमोऽप्रज्ञानंततन्वंतंसतंसूर्येणप्रज्ञानवच्चकारंवाज
पस्त्यंवाजपतनं । सनेमवाजपस्त्यमित्यपिनिगमोभवतिवाजगन्ध्यंगध्यत्युत्तरपदं । अश्यामवाजगंध्यमित्यपिनिग
मोभवतिगध्यंगृह्णातेः । ऋत्रावाजंनगध्यंयुयूषन्नित्यपिनिगमोभवतिगध्यतिर्मिश्रीभावकर्मा । आगधितापरिगधि
तेत्यपिनिगमोभवतिकौरयाणःकृतयानः । पाकस्थामाकौरयाणइत्यपिनिगमोभवतितौरयाणस्तूर्णयानः । सतौ
रयाणउपयाहियज्ञं । मरुद्भिरिंद्रसखिभिःसजोषाइत्यपिनिगमोभवत्यह्रयाणोह्रीतयानः । अनुष्टुयाकृणुह्यह्रयाणेत्य
पिनिगमोभवतिहरयाणोहरमाणयानः । रजतंहरयाणइत्यपिनिगमोभवति । यआरितःकर्मणिकर्मणिस्थिरः ।
प्रत्यृतःस्तोमान्त्रंदीत्रंदतेर्मृदूभावकर्मणः ॥ १५ ॥ नियद्दृणक्षिश्वसनस्यमूर्धनिशुष्णस्यचिद्व्रंदिनोरोरुवद्वना । निवृ
णक्षियच्छ्वसनस्यमूर्धनिशब्दकारिणःशुष्णस्यादित्यस्यचशोषयितूरोरूयमाणोवनानीतिवावधेनेतिवा । अत्रदंतवीळि
तेत्यपिनिगमोभवतिवीळयतिश्चव्रीडयतिश्चसंस्तंभकर्माणौपूर्वेणसंप्रयुज्येतेनिष्षपीस्त्रीकामोभवतिविनिर्गतपसाःपसः
सपतेःस्पृशतिकर्मणः । मानोमघेवनिष्षपीपरादाः । सयथाधनानिविनाशयतिमानस्त्वंतथापरादास्तूर्णाशमुदकंभ
वतितूर्णमश्नुते । तूर्णाशंनगिरेरधीत्यपिनिगमोभवतिक्षुंपमहिच्छत्रकंभवतियत्क्षुभ्यते ॥ १६ ॥ कुदामर्तंमराधसंप
दाक्षुंपमिवस्फुरत् । कुदानःशुश्रवद्गिरइंद्रोअंग । कदामर्तमनाराधयंतंपादेनक्षुंपमिवावस्फुरिष्यतिकदानःश्रोष्य

तिचगिरंइंद्रोअंगांगेतिक्षिप्रनामांचितमेवांकितंभवतिनिचुंपुणःसोमोनिचांतपृणोनिचमनेनप्रीणाति ॥ १७ ॥ पत्नी
वंतःसुताइमउशंतोयंतिवीतये । अपांजग्मिर्निचुंपुणः । पत्नीवंतःसुताइमेऽद्भिःसोमाःकामयमानायंतिवीतयेपाना
यापांगंतानिचुंपुणःसमुद्रोऽपिनिचुंपुणउच्यतेनिचमनेनपूर्यतेऽवभृथोऽपिनिचुंपुणउच्यतेनीचैरस्मिन्क्कणंतिनीचैर्दध
तीतिवा । अवभृथनिचुंपुणेत्यपिनिगमोभवतिनिचुंपुणनिचुंकुणेतिचपदिर्गंतुर्भवतियत्पद्यते ॥ १८ ॥ सुगुरसत्सुहि
रण्यःस्वश्वोबृहदस्मैवयइंद्रोदधाति । यस्त्वायंतंवसुनाप्रातरित्वोमुक्षीजयेवपदिमुत्सिनाति । सुगुर्भवतिसुहिरण्यः
स्वश्वोमहच्चास्मैवयइंद्रोदधातियस्त्वायंतमन्नेनप्रातरागामिन्नतिथे । मुक्षीजयेवपदिमुत्सिनाति । कुमारोमुक्षीजामो
चनाच्चसयनाच्चततनाच्चपादुःपद्यतेः । आविःस्वःकृणुतेगूहतेबुसंसपादुरस्यनिर्णिजोनमुच्यते । आविःकुरुतेभास
मादित्योगूहतेबुसंबुसमित्युदकनामब्रवीतेःशब्दकर्मणोभ्रंशतेर्वायद्वर्षन्पातयत्युदकंरश्मिभिस्तत्प्रत्यादत्ते ॥ १९ ॥
वृकश्चंद्रमाभवतिविवृतज्योतिष्कोवाविकृतज्योतिष्कोवाविक्रांतज्योतिष्कोवा ॥ २० ॥ अरुणोमासकृद्वृकःपथायंतं
ददर्शहि । उज्जिहीतेनिचाय्यातष्टेवपृष्ट्यामयीवित्तंमेअस्यरोदसी । अरुणआरोचनोमासकृन्मासानांचार्धमासानां
चकर्ताभवतिचंद्रमावृकःपथायंतंददर्शनक्षत्रगणमभिजिहीतेनिचाय्ययेनयेनयोक्ष्यमाणोभवतिचंद्रमास्तक्ष्णुवन्निवपृ
ष्टरोगीजानीतंमेऽस्यद्यावापृथिव्यावित्यादित्योऽपिवृकउच्यतेयदावृंक्ते । अजोहवीदश्विनावर्तिकावामास्नोयत्सीम

मुंचतंवृकस्य । आह्वयदुषाअश्विनावादित्येनाभिग्रस्तांतामश्विनौप्रमुमुचतुरित्याख्यानंश्वापिवृकउच्यतेविकर्तनात् ।
वृकश्चिदस्यवारणउरामथिः । उरणमथिः । उरणऊर्णावान्भवत्यूर्णापुनर्वृणोतेरूर्णोतेर्वावृद्धवाशिन्यपिवृक्युच्यते
शतंमेषान्वृक्येचक्षदानमृज्राश्वंतंपितांधंचकारेत्यपिनिगमोभवतिजोषवाकमित्यविज्ञातनामधेयंजोषयितव्यंभवति
॥ २१ ॥ यइंद्राग्नीसुतेषुवांस्तवत्तेष्वृतावृधा । जोषवाकंवदतःपज्रहोषिणानदेवाभसथश्चन । यइंद्राग्नीसुतेषुवांसोमे
षुस्तौतितस्याश्नीथोऽथयोऽयंजोषवाकंवदतिविजंजपःप्रार्जितहोषिणौनदेवौतस्याश्नीथःकृत्तिःकृंततेर्यशोवान्नंवा । म
हीवकृत्तिःशरणातइंद्र । सुमहत्तइन्द्रशरणमंतरिक्षेकृत्तिरिवेतीयमपीतराकृत्तिरेतस्मादेवसूत्रमय्युपमार्थेवा । कृत्तिं
वसानआचरपिनाकंबिभ्रदागहीत्यपिनिगमोभवतिश्वघ्नीकितवोभवतिस्वंहंतिस्वंपुनराश्रितंभवति । कृतंनश्वघ्नीवि
चिनोतिदेवने । कृतमिवश्वघ्नीविचिनोतिदेवनेकितवःकिंतवास्तीतिशब्दानुकृतिःकृतवान्वाशीर्नामकःसममितिपरि
ग्रहार्थीयंसर्वनामानुदात्तं ॥२२॥ मानःसमस्यदूढ्यः१परिद्वेषसोअंहतिः । ऊर्मिर्ननावमावधीत् । मानःसर्वस्यदुर्धि
यःपापधियःसर्वतोद्वेषसोऽहतिरूर्मिरिवनावमावधीदूर्मिरूर्णोतेर्नौःप्रणोत्तव्याभवतिनमतेर्वातत्कथमनुदात्तप्रकृति
नामस्याद्दृष्टव्ययंतुभवत्युतोसमस्मिन्नाशिशीहिनोवसोइतिसप्तम्यांशिशीतिर्दानकर्मा । उरुष्याणोअघायतःसमस्मा
दितिपंचम्यांमुरुष्यतीरक्षाकर्माथापिप्रथमाबहुवचनेनभंतामन्यकेसमे ॥ २३ ॥ हविषांजारोअपांपिपर्तिपपुरिर्नरा ।

पिताकुटस्यचर्षणिः । हविषापांजरयितापिपर्तिपपुरिरितिपृणातिनिगमौवाप्रीणातिनिगमौवापिताकृतस्यकर्मणश्चा
यितादित्यःशंबइतिवज्रनामशमयतेर्वाशातयतेर्वा। उग्रोयःशंबःपुरुहूततेनेत्यपिनिगमोभवतिकेपयःकपूयाभवंतिकपू
यमितिपुनातिकर्मकुत्सितंदुष्पूयंभवति ॥ २४ ॥ पृथक्प्रायन्प्रथमादेवहूतयोऽकृण्वतश्रवस्यानिदुष्टरा। नयेशेकुर्यज्ञि
यांनावमारुहमीर्मैवतेन्यविशंतकेपयः । पृथक्प्रायन्पृथक्प्रथतेःप्रथमादेवहूतयोयेदेवानाह्वयंताकुर्वतःश्रवणीयानिय
शांसिदुरनुकराण्यन्यैर्येऽशक्नुवन्यज्ञियांनावमारोढुमथयेनाशक्नुवन्यज्ञियांनावमारोढुमीर्मैवतेन्यविशंतेहैवतेन्यविशं
तकृणेहैवतेन्यविशंतास्मिन्नेवलोकइतिवेर्मइतिबाहुनामसमीरिततरोभवति । एताविश्वासवनातूतुमाकृषेस्वयंसूनोस
हसोयानिदधिषे । एतानिसर्वाणिस्थानानितूर्णमुपाकुरुषेस्वयंबलस्यपुत्रयानिधत्स्वासत्रमंहसस्त्राणंधनुर्वाकवचंवाक
वचंकुअंचितंभवतिकांचितंभवतिकायेंऽचितंभवतीतिवा ॥ २५ ॥ प्रीणीताश्वान्हितंजयाथस्वस्तिवाहंरथमित्कृणु
ध्वं। द्रोणाहावमवतमश्मचक्रमंसत्रकोशंसिंचतानृपाणं । प्रीणीताश्वान्त्सुहितंजयथजयनंवोहितमस्तुस्वस्तिवाहनंर
थंकुरुध्वंद्रोणाहावंद्रोणंद्रुममयंभवत्याहावआह्वानादावहआवहनादवतोऽवातितोमहान्भवत्यश्मचक्रमशनचक्रमस
नचक्रमितिवासत्रकोशमंसत्राणिवःकोशस्थानीयानिसंतुकोशःकुष्णातेर्विकुषितोभवत्ययमपीतरःकोशएतस्मादेवसंच
यआचितमात्रोमहान्भवतिसिंचतनृपाणंनरपाणंकूपकर्मणासंग्राममुपमिमीतेकाकुदंतालवित्याचक्षतेजिह्वाकोकुवासा

स्मिन्धीयते जिह्वा कोकुवा कोकूयमाना वर्णान्नुदतीति वा कोकूयतेर्वा स्याच्छब्दकर्मणो जिह्वा जोहुवा तालु तरतेस्तीर्णतमम् अंगं लततेर्वा स्याद्विपरीतो यथा तलल्लतेत्यविपर्ययः ॥ २६ ॥ सुदेवो असि वरुण यस्य ते सप्त सिन्धवः । अनुक्षरन्ति काकुदं सूर्म्यं सुषिरामिव । सुदेवस्त्वं कल्याणदेवः कमनीयदेवो वा भवसि वरुण यस्य ते सप्त सिन्धवः सिन्धुः स्रवणाद्यस्य ते सप्त स्रोतांसि तानि ते काकुदमनुक्षरन्ति सूर्मि कल्याणोर्मिः स्रोतः सुषिरमनु यथा बीरिटं तैटीकिरन्तरिक्षमेवमाह पूर्वं वयतेरुत्तरमिरतेर्वयांसीरन्त्यस्मिन्भांसि वा तदेतस्यामृच्युदाहरन्त्यपि निगमो भवति ॥ २७ ॥ प्र वावृजे सुप्रया बर्हिरेषामा विश्पतीव बीरिट इयाते । विशामक्तोरुषसः पूर्वहूतौ वायुः पूषा स्वस्तये नियुत्वान् । प्रवृज्यते सुप्रायणं बर्हिरेषामेयाते सर्वस्य पातारौ वा पालयितारौ वा बीरिटमन्तरिक्षं भियो वा भासो वा ततिरपि वोपमार्थे स्यात्सर्वपती इव राजानौ बीरिटे गणे मनुष्याणां रात्र्या विवासे पूर्वस्यामभिहूतौ वायुश्च नियुत्वान्पूषा च स्वस्त्ययनाय नियुत्वान्नियुतो ऽस्याश्वा नियुतो नियमनाद्वा नियोजनाद्वा ऽच्छाभेराप्तुमिति शाकपूणिः परीं सीमिति व्याख्याताव् एनमेना मस्या अस्येत्येतेन व्याख्यातं सृणिरंकुशो भवति सरणादंकुशोऽञ्चतेराकुचितो भवतीति वा नेदीय इत्सृण्यः पक्वमेयादित्यपि निगमो भवत्यन्तिकतममंकुशादायात्पक्वमौषधमागच्छत्विति ॥ २८ ॥ (सस्निमविन्दच्चरणे नदीनामपावृणोद्दुरो अश्मव्रजानाम् । …

पांतमन्युंरुर्वश्यप्सराउतासिंसइन्नियत्कदामर्तपत्नीवंतःसुगुरसद्भुकश्चंद्रमाअरुणोमायइंद्राग्नीमानःसमस्यहविषाजा
रःपृथक्प्रायन्प्रीणीताश्वान्सुदेवःप्रवावृजेऽष्टाविंशतिः) ॥ इतिनिरुक्तेपूर्वषट्केपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ छ ॥
ॐ ॥ त्वमग्नेद्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परि । त्वंवनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वंनृणानृपतेजायसेशुचिः ।
त्वमग्नेद्युभिरहोभिस्त्वमाशुशुक्षणिराशुइतिचशुइतिचक्षिप्रनामनीभवतःक्षणिरुत्तरःक्षणोतेराशुशुचाक्षणोतीतिवास
नोतीतिवाशुक्शोचतेःपंचम्यर्थेवाप्रथमातथाहिवाक्यसंयोगआइत्याकारउपसर्गःपुरस्ताच्चिकीर्षितजउत्तरआशुशो
चयिषुरितिशुचिःशोचतेर्ज्वलतिकर्मणोऽयमपीतरःशुचिरेतस्मादेवनिष्षिक्तमस्मात्पापकमितिनैरुक्ताः । इंद्रआशा
भ्यस्परिसर्वाभ्योअभयंकरत् । आशादिशोभवंत्यासदनादाशाउपदिशोभवंत्यभ्यशनात्काशिर्मुष्टिःप्रकाशनान्मुष्टि
र्मोचनाद्वामोषणाद्वामोहनाद्वा । इमेचिदिंद्ररोदसीअपारेयत्संगृभ्णामघवन्काशिरित्ते । इमेचिदिंद्ररोदसीरोधसी
द्यावापृथिव्यौविरोधनाद्रोधःकूलंनिरुणद्धिस्रोतःकूलंरुजतेर्विपरीताल्लोष्ठोऽविपर्ययेणापारेदूरपारेयत्संगृभ्णासिमघ
वन्काशिस्तेमहान् । अहस्तमिंद्रसंपिणक्कुणारुं । अहस्तमिंद्रकृत्वासंपिंढिपरिक्वणनंमेघं ॥ १ ॥ अलातृणोवलइंद्रव्र
जोगोःपुराहंतोर्भयमानोव्यार । सुगान्पथोअकृणोन्निरजेगाःप्रावन्वाणीःपुरुहूतंधमंतीः । अलातृणोऽलमातर्दनो
मेघोवलोवृणोतेर्व्रजोव्रजत्यंतरिक्षेगोरेतस्यामाध्यमिकायावाचःपुराहननाद्भयमानोव्यार । सुगान्पथोअकृणोन्निरजे

गाः । सुगमनान्पथोऽकरोंन्निर्गमनायगवां । प्रावन्वाणीःपुरुहूतंधमंती: । आपोवावहनाद्वाचोवावदनांद्बहुभिराहूत
मुदकंभवतिंधमतिर्गतिकर्मा ॥ २ ॥ उद्बृहरक्षंःसहमूंलमिंद्रवृश्चामध्यंप्रत्यग्रंशृणीहि । आकीवंतःसलल्रूकंचकर्थब्रह्मद्वि
षेतर्पुषिंहेतिमंस्य । उद्धररक्षःसहमूलमिंद्रंमूलंमोचनाद्वामोषणाद्वामोहनाद्वांवृश्चमध्यंप्रतिशृणीह्यग्रंमग्रमागतंभवंत्या
कियतोदेशांत्सलल्रूकंसल्लुब्धंभवतिंपापकमितिनैरुक्तां:सररूकंवास्यांत्सर्तेरभ्यस्तांत्तपुषिस्तपतेर्हेतिर्हंते: । त्यंचिंदित्था
कंत्पयंशयांनं । सुखपयसंसुखमस्यपयः । विस्रुहआपोभवंतिविस्रवणात् । वयाइवरुरुहुःसप्तविस्रुहइत्यपिनिगमो
भवतिंवीरुधओषधयोभवंतिविरोहणात् । वीरुधःपारयिष्णवइत्यपिनिगमोभवतिंनक्षद्दाभमश्नुवानदाभंमभ्यशने
नदभ्नोतीति । नक्षद्दाभंततुरिंपर्वतेष्ठामित्यपिनिगमोभवंत्यस्कृधोयुरकृध्वायुंःकृध्वितिह्रस्वनामंनिकृत्तंभवति । यो
अस्कृधोयुरजरःस्ववांनित्यपिनिगमोभवतिंनिशृंभानिश्रथ्यहारिणः ॥ ३ ॥ आजासंःपूषणंरथेंनिशृंभास्तेजंनश्रियं ।
देवंवंहंतुबिभ्रंतः। आवहंत्वजाःपूषणंरथेंनिःश्रथ्याहारिणस्तेंजनश्रियंजातश्रियंबृबदुक्थोमहदुक्थोंवक्तव्यमस्माउक्थ
मितिबृबदुक्थोवा । बृबदुक्थंहवामहइत्यपिनिगमोभवंत्यृदूदरःसोमोमृदूदरोंमृदुरुदरेष्वितिवा । ऋदूदरेणसख्या
सचेयेत्यपिनिगमोभवंत्यृदूपेइत्युपरिष्टाद्व्याख्यास्यामंःपुलुकामःपुरुकामः । पुलुकामोहिमर्त्यइत्यपिनिगमोभवंत्यसि
न्वतीअसंखादंत्यौ । असिन्वतीबप्सतीभूर्यत्तइत्यपिनिगमोभवतिंकपनाःकंपनाःक्रिमयोभवंति । मोषथावृक्षंकपने

ववेधसइत्यपिनिगमोभवतिंभाऋजीकःप्रसिद्धभाः । धूमकेतुःसमिधाभाऋजीकइत्यपिनिगमोभवतिंरुजानानद्योभवं
तिंरुजंतिकूलानि । संरुजानाःपिपिषइंद्रशत्रुरित्यपिनिगमोभवतिंजूर्णिर्जवतेर्वाद्रवतेर्वादूनोतेर्वा । क्षिप्ताजूर्णिर्नव
क्षतीत्यपिनिगमोभवति । परिंद्रंसमोमनांवांवयोंऽगात् । पर्यगाद्धांग्रंसंमहरवनायान्नं ॥ ४ ॥ उपलप्रक्षिण्युपले
षुप्रक्षिणांत्युपलप्रक्षेपिणीवैंद्रऋषीन्पप्रच्छंदुर्भिक्षेकेनजीवतीतिंतेषामेकःप्रत्युवाचंशकटःशाकिनीगावोंजालमस्यंदनंव
नंमुदधिःपर्वतोराजांदुर्भिक्षेनववृत्तयइतिंसानिगदव्याख्याता ॥ ५ ॥ कारुरहंततोभिषगुंपलप्रक्षिणींनना । नानां
धियोवसूयवोऽनुगाइवतस्थिमेंद्रायेंदोपरिंस्रव । कारुरहमस्मिकर्त्तास्तोमानांततोभिषक्तइतिसंताननामंपितुर्वापु
त्रस्यवोंपलप्रक्षिणीसक्तुकारिकांननानमतेंर्मातावादुहितावांनानाधियोनानाकर्माणोंवसूयवोवसुकामांअन्वास्थिता
स्मोगावइवलोकांमिंद्रायेंदोपरिस्रवेत्यध्येषणा । आसीनऊर्ध्वामुपसिक्षिणांत्युपस्थेप्रकलविद्वणिग्भवतिंकलाश्चवे
दप्रकलाश्च । दुर्मित्रासःप्रकलविन्मिमानाइत्यपिनिगमोभवंत्यभ्यर्धयज्वाभ्यर्धयन्यजति । सिषक्तिपूषाअभ्यर्धयज्वे
त्यपिनिगमोभवतींक्षईशिषे । ईक्षेहिवस्वउभयस्यराजन्नित्यपिनिगमोभवतिक्षोणस्यक्षयणस्य । महःक्षोणस्याश्वि
नाकण्वायेत्यपिनिगमोभवति ॥ ६ ॥ अस्मेतेबन्धुः । वयमित्यर्थः । अस्मेयांतंनासत्यासजोषाः । अस्मानित्यर्थः ।
अस्मेसंमानेभिर्वृषभपौंस्येभिः । अस्माभिरित्यर्थः । अस्मेप्रयंधिमघवन्नृजीषिन् । अस्मभ्यमित्यर्थः । अस्मेआराच्चि

द्वेषःसनुतर्युयोतु । अस्मदित्यर्थः । ऊर्वइवपप्रथेकामोअस्मे । अस्माकमित्यर्थः । अस्मेधत्तवसवोवसूनि । अस्मास्वि
त्यर्थः । पाथोऽतरिक्षंपथाव्याख्यातं । श्येनोनदीयन्नन्वेतिपाथइत्यपिनिगमोभवत्युदकमपिपाथउच्यतेपानात् ।
आचष्टआसांपाथोनदीनामित्यपिनिगमोभवत्यन्नमपिपाथउच्यतेपानादेव । देवानांपाथउपवक्षिविद्वानित्यपिनिग
मोभवतिसवीमनिप्रसवे । देवस्यवयंसवितुःसवीमनीत्यपिनिगमोभवतिसप्रथाःसर्वतःपृथुः । त्वमग्नेसप्रथाअसीत्य
पिनिगमोभवतिविदथानिवेदनानि । विदथानिप्रचोदयन्नित्यपिनिगमोभवति ॥ ७ ॥ श्रायंतइवसूर्यंविश्वेदिंद्रस्यभ
क्षत । वसूनिजातेजनमानओजसाप्रतिभागंनदीधिम । समाश्रिताःसूर्यमुपतिष्ठंतेऽपिवोपमार्थेस्यात्सूर्यमिवेंद्रमुपति
ष्ठंतइतिसर्वाणींद्रस्यधनानिविभक्ष्यमाणाःसयथाधनानिविभजतिजातेचजनिष्यमाणेचतंवयंभागमनुध्यायामौजसा
बलेनौजओजतेर्वोब्जतेर्वाशीराःश्रयणाद्वाश्रपणाद्वाथेयमितराशीराशास्तेः । इंद्रायगावआशिरमित्यपिनिगमोभवति
सामेसत्याशीर्देवेष्वितिच । यदातेमर्तोअनुभोगमानळादिद्ग्रसिष्ठओषधीरजीगः । यदातेमर्तोभोगमन्वापदथग्रसि
तृतमओषधीरगारीर्जिगर्तिर्गिरतिकर्मावागृणातिकर्मावागृह्णातिकर्मावा । मूराअमूरनवयंचिकित्वोमहित्वमग्नेत्वम
गवित्से । मूढावयंस्मोऽमूढस्त्वमसिनवयंविद्मोमहत्त्वमग्नेत्वंतुवेत्थशशमानःशंसमानः । योवांयज्ञैःशशमानोहदा
शतीत्यपिनिगमोभवति । देवोदेवाच्याकृपा । देवोदेवान्प्रत्यक्तयाकृपाकृक्कृपतेर्वाकल्पतेर्वा ॥ ८ ॥ अश्वंहिभूरि

दावंत्तरावांविजामातुरुतवाघास्यालात् । अथासोमस्यप्रयंतीयुवभ्यामिंद्राग्नीस्तोमंजनयामिनव्यं । अश्रौषंहिवहुदा
तृतरौवांविजामातुरसुसमाप्तांज्जामातुर्विजामातेतिंशश्वद्दाक्षिणार्जाःक्रीतापतिमाचक्षतेंऽसुसमाप्तइदवरोऽभिप्रेतो
जामाताजाअपत्यंतन्निर्मातोतवाघास्यालादपिचस्यालात्स्यालआसन्नःसंयोगेनेतिनैदानाःस्याल्लाजानावपतीतिवाला
जालाजतेःस्यंशूर्पंस्यतेःशूर्पमशनपवनंशृणातेर्वाऽथसोमस्यप्रदानेनंयुवाभ्यामिंद्राग्नीस्तोमंजनयामिनव्यं । नवतरमोमा
सइत्युपरिष्टाद्व्याख्यास्यामः ॥ ९ ॥ सोमानंस्वरणंकृणुहिब्रह्मणस्पते । कक्षीवंतंयऔशिजः । सोमानंसोतारंप्रका
शनवन्तंकुरुब्रह्मणस्पतेकक्षीवंतमिवयऔशिजःकक्षीवान्कक्ष्यावानौशिजउशिजःपुत्रउशिग्वष्टेःकान्तिकर्मणोऽपित्व
यंमनुष्यकक्षएवाभिप्रेतःस्यात्तंसोमानंसोतारंमाप्रकाशनवन्तंकुरुब्रह्मणस्पते ॥ १० ॥ इन्द्रासोमासमघशंसमभ्यं१
घंतपुर्ययस्तुचरुरग्निवाँइव । ब्रह्मद्विषेक्रव्यादेघोरचक्षसेद्वेषोधत्तमनवायंकिमीदिने । इन्द्रासोमावघस्यशंसितारमघं
हन्तेर्निर्ह्रसितोपसर्गआहन्तीतितपुस्तपतेश्चरुर्मृच्चयोभवतिचरतेर्वासमुच्चरन्त्यस्मादापोब्रह्मद्विषेब्राह्मणद्वेष्ट्रेक्रव्यादेक्र
व्यमदतेघोरचक्षसेघोरख्यानायक्रव्यंविकृत्ताज्जायतइतिनैरुक्ताद्वेषोधत्तमनवायमनवयवंयदन्येनव्यवेयुरद्वेषसइति
वाकिमीदिनेकिमिदानीमितिचरतेकिमिदंकिमिदमितिवापिशुनायचरतेपिशुनःपिंशतेर्विपिंशतीति ॥ ११ ॥ कृणु
ष्वपाजःप्रसितिंनपृथ्वींयाहिराजेवामवाँइभेन । तृष्वीमनुप्रसितिंद्रूणानोऽस्तासिविध्यरक्षसस्तपिष्ठैः । कुरुष्वपाजः

पाजःपालनात्प्रसितिमिवपृथ्वींप्रसितिःप्रसयनात्तंतुर्वाजालंवांयाहिराजेवामात्यवानभ्यमनवांन्त्स्ववान्वेराभृतागणे
नंगतभयेनहस्तिनेतिवांतृष्व्यानुप्रसित्याद्रूणानंस्तृष्वीतिक्षिप्रनामंतरतेर्वात्वरतेर्वासितासिविध्यरक्षसस्तपिष्ठैस्तप्ततमै
स्तृप्ततमैःप्रपिष्टतमैरितिवा । यस्तेगर्भममींवादुर्णामायोनिमाशयें । अमीवाभ्यमनेनव्याख्यातोंदुर्णामाक्रिमिर्भव
तिंपापनामाक्रिमिःक्रव्येमेद्यतिंक्रमतेर्वास्यात्संरणकर्मणःक्रामतेर्वा । अतिक्रामन्तोदुरितानिविश्वा । अतिक्रममा
णादुर्गतिगमनानिसर्वाण्यप्वायदेनयांविद्धोऽपवीयतेव्याधिर्वाभयंवा । अप्वेपरेहीत्यपिनिगमोभवंत्यमतिरमामयी
मतिरात्ममयी । ऊर्ध्वायस्यामतिर्भाअदिद्युतत्सवीमनीत्यपिनिगमोभवतिंश्रुष्टीतिक्षिप्रनामाशुअष्टीति ॥ १२ ॥ तां
अंध्वरउंशतोयंक्ष्यग्नेश्रुष्टीभगंनासत्यापुरंधिं । तानध्वरेयज्ञउशतःकामयमानान्यजाग्नेश्रुष्टीभगंनासत्यौचाश्विनौस
त्यावेवनासत्यावित्यौर्णवाभःसत्यस्यप्रणेताराविल्याग्रायणोनासिकाप्रभवौबभूवतुरितिवांपुरन्धिर्बहुधीस्तत्कःपुरन्धि
र्भगःपुरस्तांत्तस्यान्वादेशइत्येकंमिन्द्रइत्यपरंसबहुकर्मतमःपुरांचदारयितृतमोंवरुणइत्यपरंतंप्रज्ञयास्तौति । इमामूनु
कवितमस्यमायामित्यपिनिगमोभवतिंरुशदितिवर्णनामंरोचतेर्ज्वलतिकर्मणः । समिद्धस्यरुशददर्शिपाजइत्यपिनिगमो
भवति ॥ १३ ॥ अस्तिहिवःसजात्यंरिशादसोदेवासोऽअस्त्याप्यं । अस्तिहिवःसमानजातितारेशयदारिणोदेवा
अस्त्याप्यमाप्यमाप्नोतेःसुदत्रःकल्याणदानः । त्वष्टासुदत्रोविदधातुरायइत्यपिनिगमोभवतिंसुविदत्रःकल्याणवि

द्यः । आग्नेयाहिसुविदत्रेभिरर्वाङित्यपिनिगमोभवत्यानुषगितिनामानुपूर्वस्यानुषक्तंभवति । स्तृणन्तिबर्हिरा
नुषगित्यपिनिगमोभवतितुर्वणिस्तूर्णवनिः । सतुर्वणिर्महाँअरेणुपौंस्यइत्यपिनिगमोभवतिगिर्वणादेवोभवतिगीर्भि
रेनंवनयन्ति । जुष्टंगिर्वणसेबृहदित्यपिनिगमोभवति ॥ १४ ॥ असूर्तेसूर्तेरजसिनिषत्तेयेभूतानिसमकृण्वन्निमानि ।
असुसमीरिताःसुसमीरितेवातसमीरितामाध्यमकादेवगणायेरसेनपृथिवींतर्पयंतोभूतानिचकुर्वन्तिततआयजंतेत्यति
क्रांतंप्रतिवचनं । अम्यक्सातइन्द्रऋष्टिः । अमाक्तेतिवाभ्यक्तेतिवा । यादृश्मिन्धायितमपस्ययाविदत् ।
यादृशेऽधायितमपस्ययाविदत् । उस्रःपितेवजारयायियज्ञैः । उस्रइवगोपिताजायियज्ञैः ॥ १५ ॥ प्रवो
ऽच्छाजुजुषाणासोअस्थुरभूतविश्वेअग्रियोतवाजाः । प्रास्थुर्वोजोषयमाणाअभवतसर्वेऽग्रगमनेनेतिवाग्रगरणेने
तिवाग्रसंपादिनइतिवापिवाग्रमित्येतदनर्थकमुपबंधमाददीत । अद्धीदिंद्रप्रस्थितेमाहवींषिचनोदधिष्वपचतोत
सोमं । अद्धीन्द्रप्रस्थितानीमानिहवींषिचनोदधिष्वचनइत्यन्ननामपचतिर्नामीभूतस्तंमेदस्तःप्रतिपचताग्रभीष्टामि
त्यपिनिगमोभवत्यपिवामेदसश्चपशोश्चसात्वंद्विवचनंस्याद्यत्रह्येकवचनार्थःप्रसिद्धंतद्भवति । पुरोळाअग्नेपचतइ
तियथाशुरुधआपोभवन्तिशुचंसंरुंधंति । ऋतस्यहिशुरुधःसन्तिपूर्वीरित्यपिनिगमोभवत्यमिनोऽमितमात्रोमहान्भ
वत्यभ्यमितोवा । अमिनःसहोभिरित्यपिनिगमोभवतिजज्झतीरापोभवंतिशब्दकारिण्यः । मरुतोजज्झतीरि

वेत्यपिनिगमोभर्वत्यप्रतिष्कुतोऽप्रतिष्कृतोऽप्रतिस्खलितोवा । अस्मभ्यमप्रातष्कुतइत्यपिनिगमोभवर्तिशाशदानः शाशाद्यमानः । प्रस्वांमतिमतिरच्छाशदानइत्यपिनिगमोभवति ॥ १६ ॥ सृप्रःसर्पणादिदमपीतरंत्सृप्रमेतस्मादेवंस र्पिर्वातैलंवा । सृप्रकरस्नमूतयइत्यपिनिगमोभवर्तिकरस्नौबाहूकर्मणांप्रस्नातारौसुशिप्रमेतेनव्याख्यातं । वाजेसुशि प्रगोमतीत्यपिनिगमोभवर्तिशिप्रेहनूनासिकेर्वाहनुर्हंतेर्नासिकानसतेः । विष्यस्वशिप्रेविसृजस्वधेनेइत्यपिनिगमोभ वर्तिधेनादधातेरंसुरमणात् । सचित्रेणचिकितेरंसुभासेत्यपिनिगमोभवर्तिद्विवर्हाद्वयोःस्थानयोंःपरिवृढोमध्यमेचस्था नउत्तमेच । उतद्विवर्हाअमिनःसहोभिरित्यपिनिगमोभवंत्यक्रआक्रमणात् । अक्रोनबभ्रिःसामथेमहीनामित्यपिनिग मोभवंत्युराणउरुकुर्वाणः । दूतईयसेप्रदिवउराणइत्यपिनिगमोभवतिस्तियाआपोभवन्तिस्त्यायनात् । वृषासिंधू नांवृषभःस्तियानामित्यपिनिगमोभवर्तिस्तिपाःस्तियापालनंउपस्थितान्पालयतीतिवा । सनःस्तिपाउतभवातनूपाइ त्यपिनिगमोभवर्तिजबारुजवमानरोहिंजरमाणरोहिगरमाणरोहीतिवा । अग्रेरुपआरुपितंजबार्वित्यपिनिगमोभवर्ति जरूथंगरूथंगृणातेः । जरूथंहन्यक्षिरायेपुरंधिमित्यपिनिगमोभवर्तिकुलिशइतिवज्रनामंकूलशातनोभवति । स्कंधां सीवकुलिशेनाविवृक्णाहिंःशयतउपपृक्पृथिव्याः । स्कंधोवृक्षस्यसमास्कन्नोभवंत्ययमपीतरस्कन्धएतस्मादेवास्कन्नं कायेंऽहिःशयतउपपर्चनःपृथिव्यांस्तुंजस्तुंजतेर्दानकर्मणः ॥ १७ ॥ तुंजेतुंजेयउत्तरेस्तोमाइंद्रस्यवज्रिणंः । नविंन्धे

अस्यसुष्टुतिं । दानेदानेयउत्तरेंस्तोमाइंद्रस्यवज्रिणोनास्यतैर्विदामिसमाप्तिंस्तुतैर्बर्हणापरिबर्हणा । बृहच्छ्रवाअसुरोबर्हणाकृतइत्यपिनिमोभवति ॥१८॥ योअंस्मैघ्रंसउतवायऊधनिसोमंसुनोतिभवतिद्युमाँअहं । अपापशक्रस्ततनुष्टिमूहतितनूशुभ्रंमघवायःकवासखः । घ्रंसइत्यहर्नामग्रस्यंतेऽस्मिन्रसागोरूधउद्धततरंभवत्युपोन्नद्धमितिवास्नेहानुप्रदानसामान्याद्रात्रिरप्यूधउच्यतेंसयोऽस्माअहन्यपिवारात्रौसोमंसुनोतिभवत्यहद्योतनवानपोहत्यपोहतिंशक्रस्तितनिषुंधर्मसंतानादपेतंमलंकरिष्णुमयज्वानंतनूशुभ्रंतनूशोभयितारंमघवायःकवासखोयस्यकपूयाःसखायः । न्याविध्यदिलीबिशस्यदृह्वाविशृंगिणमभिनच्छुष्णमिंद्रः । निरविध्यदिलाबिलशयस्यदृह्वानिव्यभिनच्छृंगिणंशुष्णमिंद्रः ॥ १९ ॥ अस्माइदुप्रभरातूतुजानोवृत्रायवज्रमीशानःकियेधाः । गोर्नपर्वविरदातिरश्चेष्यन्नर्णांस्यपांचरध्यै । अस्मैप्रहरतूर्णंत्वरमाणोवृत्रायवज्रमीशानःकियेधाःकियद्धाइतिवाक्रममाणधाइतिवागोरिवपर्वाणिविरदमेघस्येष्यन्नर्णांस्यपांचरणायभूमिर्भ्राम्यतेः । भूमिरस्यृषिकृन्मर्त्यानामित्यपिनिगमोभवतिविष्पितोविप्राप्तः । पारंनोअस्यविष्पितस्यपर्षन्नित्यपिनिगमोभवति ॥ २० ॥ तन्नस्तुरीपमद्भुतंपुरुवारंपुरुत्मना । त्वष्टापोषायविष्यतुरायेनाभानोअस्मयुः । तन्नस्तूर्णापिमहत्संभृतमात्मनात्वष्टाधनस्यपोषायविष्यत्वित्यस्मयुरस्मान्कामयमानोरास्पिनोरास्पीरपतेर्वारसतेर्वा । रास्पिनस्यायोरित्यपिनिगमोभवत्यृंजतिःप्रसाधनकर्मा । आवऋंजसऊर्जांव्युष्टिष्वित्यपिनिगमोभवत्यृजुरित्यप्यस्यभ

वति । ऋजुनीतीनोवरुणइत्यपिनिगमोभवतिप्रतद्वसूप्राप्तवसू । हरीइंद्रप्रतद्वसूअभिस्वरेत्यपिनिगमोभवति ॥ २१॥
हिनोतानोअध्वरंदेवयज्याहिनोतब्रह्मसनयेधनानां । ऋतस्ययोगेविष्यध्वमूधःश्रुष्टीवरीर्भूतनास्मभ्यमापः । प्रहिणुत
नोऽध्वरंदेवयज्यायैप्रहिणुतब्रह्मधनस्यसननायऋतस्ययोगेयज्ञस्ययोगेयाज्ञेशकटइतिवाशकटंशकृदितंभवतिशनकैस्त
कतीतिवाशब्देनतकतीतिवा । श्रुष्टीवरीर्भूतनास्मभ्यमापः । सुखवत्योभवतास्मभ्यमापः । चोष्कूयमाणइंद्रभूरिवामं ।
ददद्दिंद्रबहुवननीयं । एधमानद्विळुभयस्यराजाचोष्कूयतेविशइंद्रोमनुष्यान् । व्युदस्यत्येधमानानहद्वेष्टसुन्वतःसुन्व
तोऽभ्यादधात्युभयस्यराजादिव्यस्यचपार्थिवस्यचचोष्कूयमाणइतिचोष्कूयतेश्चर्करीतवृत्तंसुमतस्वयमित्यर्थः । उप
प्रागात्सुमन्मेऽधायिमन्म । उपप्रैतुमांस्वयंयन्मेमनोऽध्यायियज्ञेनैत्याश्वमेधिकोमंत्रोदिविविष्टिषुदिवएषणेषु । स्थूरंरा
धःशताश्वंकुरुंगस्यादिविष्टिषु । स्थूरःसमाश्रितमात्रोमहान्भवत्यणुरनुस्थवीयांसमुपसर्गोलुप्तनामकरणोयथासंप्रतिकु
रुंगोराजाबभूवकुरुगमनाद्वाकुलगमनाद्वाकुरुःकृंततेःक्रूरमित्यप्यस्यभवतिकुलंकुष्णातेर्विकुषितंभवतिदूतोव्याख्या
तोजिन्वतिःप्रीतिकर्मा । भूमिंपर्जन्याजिन्वन्तिदिवंजिन्वन्त्यग्नयइत्यपिनिगमोभवति ॥२२॥ अमत्रोऽमात्रोमहान्भ
वत्यभ्यमितोवा । महाँअमत्रोवृजनेविरप्शीत्यपिनिगमोभवति । स्तवैवज्र्यृचीषमः । स्तूयतेवज्र्यृचासमोऽनर्शरातिमन
श्लीलदानमश्लीलंपापकमश्रिमद्विषमं । अनर्शरातिंवसुदामुपस्तुहीत्यपिनिगमोभवत्यनर्वाप्रत्यृतोऽन्यस्मिन् । अनर्वा

णंवृषभंमन्द्रजिह्वंबृहस्पतिंवर्धया नव्यमर्कैः । अनर्वमप्रत्यृतमन्यस्मिन्वृषभंमन्द्रजिह्वंमन्दनजिह्वंमोदनजिह्वमितिवा
बृहस्पतिंवर्धयनव्यमर्कैरर्चनीयैःस्तोमैरसामिसामिप्रतिषिद्धंसामिस्यतेः।असाम्योजोबिभृथासुदानवः।असुसमाप्तंबलं
बिभृथकल्याणदानाः॥२३॥ मात्वासोमस्यगल्दयासदायाचन्नहंगिरा।भूर्णिंमृगंनसवनेषुचुक्रुधंकईशानंनयाचिषत्।
माचुक्रुधंत्वासोमस्यगालनेनंसदायाचन्नहंगिरागीत्यास्तुत्याभूर्णिमिवमृगंनसवनेषुचुक्रुधंकईशानंनयाचिष्यतइतिंग
ल्दाधमनयोभवतिंगिलनमासुधीयते। आत्वाविशन्त्विन्दवआगल्दाधमनीनां । नानाविभक्तीत्येतेभवतआगलनाधम
नीनामित्यत्रार्थः ॥२४॥ नपापासोमनामहेनारायासोनजल्हवः । नपापामन्यामहेनाधनानज्वलनेनहीनाअस्त्यस्मासु
ब्रह्मचर्यमध्ययनंतपोदानकर्मेत्यृषिरवोचद्बकुरोभास्करोभयंकरोभासमानोद्रवतीतिवा ॥ २५ ॥ यवंवृकेणाश्विनावपं
तेषंदुहंतामनुषायदस्रा । अभिदस्युंबकुरेणाधमन्तोरुज्योतिश्चक्रथुरार्याय । यवमिववृकेणाश्विनौनिवपंतौवृकोलांगलं
भवतिविकर्तनाल्लांगलंलगतेर्लांगूलवद्वालांगूलंलगतेर्लगतेर्लंबतेर्वान्नंदुहंतौमनुष्यायदर्शनीयावभिधमंतौदस्युंबकुरेण
ज्योतिषावोदकेनवार्यईश्वरःपुत्रोबेकनाटाःखलुकुसीदिनोभवतिद्विगुणकारिणोवाद्विगुणदायिनोवाद्विगुणंकामयंत
इतिवा । इंद्रोविश्वान्बेकनाटाँअहर्दृशउतक्रत्वापणीँरभि ।इंद्रोयःसर्वान्बेकनाटानहर्दृशःसूर्यदृशोयइमान्यहानिपश्यं
तिनपराणीतिवाभिभवतिकर्मणापणींश्चवणिजः ॥ २६ ॥ जीवान्नोअभिधेतनादित्यासःपुराहथात् । कद्धस्थहवन

श्रुतः। जीवतोनोऽभिधावतादित्याः पुराहननात्कनुस्थहानश्रुतइतिमत्स्यानांजालमापन्नानामेतदार्षंवेदयन्तेमत्स्याम
धाउदकेस्यंदंतेमाद्यन्तेऽन्योन्यंभक्षणायेतिवाजालंजलचरंभवतिजलेभवंवाजलेशयंवांहुरोंऽहस्वानंहूरणमित्यप्यस्य
भवति। कृण्वन्नंहूरणादुर्वित्यपिनिगमोभवति। सप्तमर्यादाः कवयस्ततक्षुस्तासामेकामिदभ्यंहुरोगात्। सप्तैवमर्यादाः
कवयश्चक्रुस्तासामेकामप्यधिगच्छंन्नंहस्वान्भवतिस्तेयमतल्पारोहणंब्रह्महत्यांभ्रूणहत्यांसुरापानंदुष्कृतस्यकर्मणः पुनः
पुनःसेवांपातकेनृतोद्यमितिबतइतिनिपातःखेदानुकंपयोः ॥ २७ ॥ बतोबतासियमनैवतेमनोहृदयंचाविदाम। अन्या
किलत्वांकक्ष्यैवयुक्तंपरिष्वजातेलिबुजेववृक्षं । बतोबलादतीतोभवतिदुर्बलोबतासियमनैवतेमनोहृदयंचविजानीमो
ऽन्याकिलत्वांपरिष्वंक्ष्यतेकक्ष्येवयुक्तंलिबुजेववृक्षंलिबुजाव्रततिर्भवतिलीयतेविभजंतीतिव्रततिर्वरणाच्चसयनाच्चतत
नाच्चवाताप्यमुदकंभवतिवातएतदाप्याययति। पुनानोवाताप्यंविश्वश्चंद्रमित्यपिनिगमोभवति । वनेनवायोन्यधा
यिचाकन् । वनइववायोवेःपुत्रश्चायन्निति वाकामयमानइतिवावेतिचयइतिर्चचकारशाकल्यउदात्तंत्वेवमाख्यातम
भविष्यदसुसमाप्तश्चार्थोरथर्यतीतिसिद्धस्तत्प्रेप्सूरथंकामयतइतिवा । एषदेवोरथर्यतीत्यपिनिगमोभवति ॥ २८ ॥
धेनुंनइषंपिन्वतमसक्रां। असंक्रमणीं। आधवआधवनात्। मतीनांचसाधनंविप्राणांचाधवमित्यपिनिगमोभवत्यन
वब्रवोऽनवक्षिप्तवचनः। विजेषकृदिंद्रइवानवब्रवइत्यपिनिगमोभवति ॥ २९ ॥ अरायिकाणेविकटेगिरिंगच्छसदा

न्वे । शि॒रिं॑बि॒ठस्य॒सत्वं॑भिस्तेभिष्ट्वाचातयामसि । अदायिनिकाणेविकटेकाणोऽविक्रांतदर्शनइत्यौपमन्यवःकणतेर्वा स्यादणूभावकर्मणःकणतिःशब्दाणूभावेभाष्यतेऽनुकणतीतिमात्राणूभावात्काणोदर्शनाणूभावात्काणोविकटोविक्रां तगतिरित्यौपमन्यवःकुटतेर्वास्याद्विपरीतस्यविकुटितोभवतिगिरिंगच्छसदानोनुवेशब्दकारिके । शि॒रिं॑बि॒ठस्य॒सत्व॑ भिः । शिरिंबिठोमेघःशीर्यतेबिठेविठमंतरिक्षंबिठंबीरिटेनव्याख्यातंतस्यसत्त्वैरुदकैरितिस्यात्तैष्ट्वाचातयामोऽपिवा शिरिंबिठोभारद्वाजःकालकर्णोपेतोऽलक्ष्मीर्निर्नाशयांचकारतस्यसत्त्वैःकर्मभिरितिस्यात्तैष्ट्वाचातयामश्चातयतिर्नाशने पराशरःपराशीर्णस्यवसिष्ठस्यस्थविरस्यजज्ञे । पराशरःशतयातुर्वसिष्ठइत्यपिनिगमोभवतींद्रोऽपिपराशरउच्यतेप राशातयितायातूनां । इंद्रोयातूनामभवत्पराशरइत्यपिनिगमोभवतिंक्रिविर्दतीविकर्तनदंती । यत्रावोदिद्युद्रदति क्रिविर्दतीत्यपिनिगमोभवतिकरूळतीकृत्तदती । अपिवादेवंकंचित्कृत्तदंतंदृष्ट्वैवमवक्ष्यत् ॥ ३० ॥ वा॒मंवा॑मंतआदुरे दे॒वोद॑दात्वर्य॒मा । वा॒मंपू॒षावा॒मंभगोवा॒मंदे॒वःकरू॑ळती । वामंवनयीयंभवत्यादुरिरादरणात्तत्कःकरूळतीभगःपुर स्तात्तस्यान्वादेशइत्येकंपूषेत्यपरंसोऽदन्तकोऽदंतकःपूषेतिचब्राह्मणं । दनो॒विशंइंद्रमृ॒ध्रवा॑चः । दानमनसोनोमनु ष्यानिंद्रमृदुवाचःकुरु । अ॒वीरा॑मिव॒माम॒यंश॒रारु॒र॒भिमं॑न्यते । अवलामिवमामयंबालोऽभिमन्यतेसंशिशरिषुरिदंयु रिदंकामयमानोऽथापितद्वदर्थेभाष्यतेवसूयुरिन्द्रोवसुमानित्यत्रार्थः । अश्वयुर्गव्यूरथयुर्वसूयुरिंद्रइत्यपिनिगमोभव

ति ॥२१॥ किंतेकृण्वंतिकीकटेषुगावोनाशिरंदुह्रेनतपंतिघर्मं । आनोभरप्रमगंदस्यवेदोनैचाशाखंमघवन्रंधयानः ।
किंतेकुर्वन्तिकीकटेषुगावः कीकटानामदेशोऽनार्यनिवासः कीकटाः किंकृताः किंक्रियाभिरितिप्रेप्सावानैवचाशिरंदुह्रेन
तपंतिघर्मंहर्म्यमाहरनंःप्रमगंदस्यधनानिमगंदःकुसीदीमांगदोमामागमिष्यतीतिचददातितदपत्यंप्रमगंदोऽत्यंतकुसी
दिकुलीनःप्रमदकोवायोऽयमेवास्तिलोकोनपरइतिप्रेप्सुःपंडकोवापंडकःपंडगःप्रार्दकोवाप्रार्दयत्यांडावांडावाणीइवव्री
डयतितत्स्थंनैचाशाखंनीचाशाखोनीचैःशाखःशाखाःशक्नोतेराणिररणात्तन्नोमघवन्रंधयेतिरध्यतिर्वशगमनेबुंदयिषुर्भ
वतिबुंदोवाभिंदोवाभयदोवाभासमानोद्रवतीतिवा ॥ २२ ॥ तुविक्षंतेसुकृतंसूमयंधनुःसाधुर्बुंदोहिरण्ययः । उभाते
बाहूरण्यासुसंस्कृतऋदूपेचिद्दृदूवृधा । तुविक्षंबहुविक्षेपंमहाविक्षेपंवातेसुकृतंसूमयंसुसुखंधनुःसाधयितातेबुंदोहिरण्म
यंउभौतेबाहूरण्यौरमणीयौसंग्राम्यौवर्दूपेअर्दनपातिनौगमनपातिनौशब्दपातिनौदूरपातिनौवामर्मण्यर्दनवेधिनौगम
नवेधिनौशब्दवेधिनौदूरवेधिनौवा ॥ २३ ॥ निराविध्यद्गिरिभ्यआधारयत्पक्वमोदनं । इंद्रोबुंदंस्वाततं । निरविध्य
द्गिरिभ्यआधारयत्पक्वमोदनमुदकदानंमेघं । इंद्रोबुंदंस्वाततं । वृंदंबुंदेनव्याख्यातंवृंदारकश्च ॥२४॥ अयंयोहोताकि
रुसयमस्यकमप्यूहेयत्संमंजन्तिदेवाः । अहरहर्जायतेमासिमास्यथादेवादधिरेहव्यवाहं । अयंयोहोताकर्तासयम
स्यकमप्यूहेऽन्नमभिवहतियत्समश्नुवंतिदेवाअहरहर्जायतेमासेमासेऽर्धमासेऽर्धमासेवाथदेवानिदधिरेहव्यवाहमुल्बमू

र्णोतेर्वृणोतेर्वा । महत्तदुल्बंस्थविरंतदासीदित्यपिनिगमोभवंत्यृबीसमपगतभासंमपहृतभासंमंतर्हितभासंगतभासंवा
॥ ३५ ॥ हिमेनाग्निंघ्रंसमवारयेथांपितुमतीमूर्जमस्माऽअधत्तं । ऋबीसेअत्रिमश्विनावनीतमुन्निन्यथुःसर्वंगणंस्वस्ति ।
हिमेनोदकेनंग्रीष्मांतेग्निंघ्रंसमहरवारयेथामन्नवतींचास्माऊर्जमधत्तमग्नयेयोऽयमृबीसेपृथिव्यामग्निरंतरौषधिवनस्प
तिष्वप्सुंतमुन्निन्यथुःसर्वगणंसर्वनामानंगणोगणगाद्गुणश्चयद्धृष्टओषधयउद्यन्तिप्राणिनश्चपृथिव्यांतदश्विनोरूपंतेनै
नौस्तौतिस्तौति ॥ ३६ ॥ (त्वमग्नेऽलातृणउद्धृहाजासंउपलप्रक्षिणीकारुरहमस्मेतेंश्रायंतइवाश्रवंहिंसोमानंस्वरणांमिं
द्रासोमाकृणुष्वपाजंस्ताँअध्वरेऽस्तिहिवोऽसूर्तेंसूर्तेंप्रवोच्छासृप्रस्तुंजेतुंजेयोअस्माअस्माइत्तन्नस्तुरीपंहिनोतानोऽमत्रो
मात्वांनपापासोयवंवृकेणंजीवान्नोबतोबतासिंधेनुंनोऽरायिकाणेंवामंवामंकिंतेतुविक्षंतेंनिराविध्यदयंयोंहिमेनाग्निंषट्
त्रिंशत्) ॥ इतिनिरुक्तेपूर्वषट्केषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ इतिनिरुक्तपूर्वषट्कःसमाप्तः ॥ ॥ ॥

॥ इति निरुक्तपूर्वषट्कः समाप्तः ॥

॥ अथ निरुक्तोत्तरषट्कप्रारम्भः ॥

ॐ ॥ अथातोदैवतंतद्यानिनामानिंप्राधान्यस्तुतीनादेवतानांतद्दैवतमित्याचक्षतेंसैषादेवतोपपरीक्षांयत्कामऋषि
र्यस्यांदेवतायांमार्थपत्यमिच्छन्स्तुतिंप्रयुंक्तेंतद्दैवतःसमंत्रोभवतिंतास्त्रिविधाऋचंःपरोक्षकृताःप्रत्यक्षकृतांआध्यात्मि
क्यश्चंतत्रपरोक्षकृतांःसर्वाभिर्नामविभक्तिभिर्युज्यंतेंप्रथमपुरुषैश्चाख्यातस्य ॥ १ ॥ इंद्रोदिवइंद्रईशेपृथिव्यांइंद्रमिद्गा
थिनोबृहांदिंद्रेणैतेतृत्सवोवेविषाणांइंद्रायसामगायतंनेंद्राद्दतेपवतेधामाकिंचनेंद्रस्यनुवीर्याणिप्रवोचंमिंद्रेकामाअयंसतें
त्यथप्रत्यक्षकृतांमध्यमपुरुषयोगांस्त्वमितिचैतेनसर्वनाम्नांत्वमिंद्रबलादांधिविनइंद्रमृधोजहींत्यथापिप्रत्यक्षकृतांःस्तो
तारोभवन्तिपरोक्षकृतानिस्तोतव्यानिंमाचिदन्यद्विशंसतंकण्वाअभिप्रगायतोंपप्रेतकुशिकाश्चेतयध्वमिंत्यथाध्यात्मि
क्यंउत्तमपुरुषयोगांअहमितिचैतेनसर्वनाम्नांयथैतादिंद्रोवैकुंठोंलवसूक्तंवागांभृणीयमिति ॥ २ ॥ परोक्षकृताःप्रत्यक्ष
कृताश्चंमंत्राभूयिष्ठांअल्पशआध्यात्मिकांअथापिस्तुतिरेवभवतिनाशीर्वादंइंद्रस्यनुवीर्याणिप्रवोचमितिंयथैतस्मिन्सू
क्तेंऽथाप्याशीरेवनस्तुतिंःसुचक्षाअहमक्षीभ्यांभूयासंसुवर्चामुखेनसुश्रुत्कर्णाभ्यांभूयासमितिंतदेतद्बहुलमाध्वर्यवेंयाज्ञे
षुचमंत्रेंष्वथापिशपथाभिशापौ । अद्यामुरीययदिंयातुधानोअस्मि । अधासवीरैर्दशभिर्वियूयाइत्यथापिकस्यचिद्भाव
स्याचिख्यासा । नमृत्युरासीदमृतंनतर्हि । तमंआसीत्तमंसागूह्ळमग्रे । अथापिपरिदेवनाकस्माच्चिद्भावात् । सुदेवो
अद्यप्रपतेदनांवृत् । नविजानामियदिवेदमस्मीत्यंथापिनिंदाप्रशंसे । केवंलाघोभवतिकेवलादी । भोजस्येदंपुष्करि

णीववेश्मेत्येवमक्षसूक्ते द्यूतनिंदा च कृषिप्रशंसा चैवमुच्चावचैरभिप्रायैर्ऋषीणां मंत्रदृष्टयो भवंति ॥ ३ ॥ तद्येऽनादिष्टदे
वता मंत्रास्तेषु देवतोपपरीक्षा यद्देवतः स यज्ञो वा यज्ञांगं वा तद्देवता भवंत्यथान्यत्र यज्ञात्प्राजापत्या इति याज्ञिका नाराशंसा
इति नैरुक्ता अपि वा सा कामदेवता स्यात्प्रायोदेवता वास्ति ह्याचारो बहुलं लोके देवदेवत्यमतिथिदेवत्यं पितृदेवत्यं याज्ञदैव
तो मंत्र इत्यपि ह्यदेवता देवतावत्स्तूयंते यथाश्वप्रभृतीन्योषधिपर्यंतान्यथाप्यष्टौ द्वंद्वानि स न मन्येतागंतूनिवार्थान्देवता
नां प्रत्यक्षदृश्यमेतद्भवति माहाभाग्याद्देवताया एक आत्मा बहुधा स्तूयत एकस्यात्मनोऽन्ये देवाः प्रत्यंगानि भवंत्यपि च स
त्वानां प्रकृतिभूमभिर्ऋषयः स्तुवंतीत्याहुः प्रकृतिसार्वनाम्याच्चेतरेतरजन्मानो भवंतीतरेतरप्रकृतयः कर्मजन्मान आत्मज
न्मान आत्मैवैषां रथो भवत्यात्माश्वा आत्मायुधमात्मेषव आत्मा सर्वं देवस्य देवस्य ॥ ४ ॥ तिस्र एव देवता इति नैरुक्ता अ
ग्निः पृथिवीस्थानो वायुर्वेंद्रो वांतरिक्षस्थानः सूर्यो द्युस्थानस्तासां माहाभाग्यादेकैकस्या अपि बहूनि नामधेयानि भवंत्यपि वा
कर्मपृथक्त्वाद्यथा होताध्वर्युर्ब्रह्मोद्गातेत्यप्येकस्य सतोऽपि वा पृथगेव स्युः पृथग्घि स्तुतयो भवंति तथाभिधानानि यथो एत
त्कर्मपृथक्त्वादिति बहवोऽपि विभज्य कर्माणि कुर्युस्तत्र संस्थानैकत्वं संभोगैकत्वं चोपेक्षितव्यं यथा पृथिव्यां मनुष्याः पश
वो देवा इति स्थानैकत्वं संभोगैकत्वं च दृश्यते यथा पृथिव्याः पर्जन्येन च वाय्वादित्याभ्यां च संभोगोऽग्निना चेतरस्य लोकस्य
तत्रैतन्नरराष्ट्रमिव ॥ ५ ॥ अथाकारचिंतनं देवतानां पुरुषविधाः स्युरित्येकं चेतनावद्धि स्तुतयो भवंति तथाभिधाना

न्यंथापिपौरुषविधिकैरंगैः संस्तूयंते । ऋुष्वातइंद्रुस्थविरस्यबाहूयत्संगृभ्णामघवन्काशिरित्ते । अथापिपौरुषविधिकै
र्द्रव्यसंयोगैः । आद्वाभ्यांहरिभ्यामिंद्रयाहि । कल्याणीर्जायासुरणंगृहेते । अथापिपौरुषविधिकैः कर्मभिः । अद्धींद्र
पिबचप्रस्थितस्याश्रुत्कर्णश्रुधीहवं । अपुरुषविधाः स्युरित्यपरमपितुयद्दृश्यते ॥ ६ ॥ अपुरुषविधंतद्यथाग्निर्वायुरादि
त्यः पृथिवीचंद्रमाइतियथोएतच्चेतनावद्वद्धिस्तुतयोभवंतीत्यचेतनान्यप्येवंस्तूयंतेयथाक्षप्रभृतीन्योषधिपर्यंतानियथो
एतत्पौरुषविधिकैरंगैः संस्तूयंतइत्यचेतनेष्वप्येतद्भवत्यभिक्रंदंतिहरितेभिरासभिरितिग्रावस्तुतिर्यथोएतत्पौरुषविधि
कैर्द्रव्यसंयोगैरित्येतदपिताद्दशमेवंसुखंरथंयुयुजेसिंधुरश्विनमितिनदीस्तुतिर्यथोएतत्पौरुषविधिकैः कर्मभिरित्येतद
पिनाद्दशमेवंहोतुश्चित्पूर्वेहविरद्यमाशतेतिग्रावस्तुतिरेवापिवोभयविधाः स्युरपिवापुरुषविधानामेवसतांकर्मात्मानएते
स्युर्यथायज्ञोयजमानस्यैषचाख्यानसमयः ॥ ७ ॥ तिस्रएवदेवताइत्युक्तंपुरस्तात्तासांभक्तिसाहचर्यंव्याख्यास्यामोऽ
थैतान्यग्निभक्तीन्ययंलोकः प्रातः सवनंवसंतोगायत्रीत्रिवृत्स्तोमोरथंतरंसामयेचदेवगणाः समाम्नाताः प्रथमेस्थानेऽग्ना
यीपृथिवीळेतिस्त्रियोऽथास्यकर्मवहनंचहविषामावाहनंचदेवतानांयच्चकिंचिद्दार्ष्टिविषयिकंमग्निकर्मैवतदथास्यसंस्तवि
कादेवाइंद्रः सोमोवरुणः पर्जन्यऋतवआग्नावैष्णवंहविर्नत्वृक्संस्तविकीदशतयीषुविद्यतेऽथाप्याग्नापौष्णंहविर्नतुसंस्तवं
स्तत्रैतांविभक्तिस्तुतिमृचमुदाहरंति ॥ ८ ॥ पूषात्वेतश्च्यावयतुप्रविद्वाननष्टपशुर्भुवनस्यगोपाः । सत्वैतेभ्यः परिदद

त्पितृभ्योऽग्निर्देवेभ्यःसुविदत्रियेभ्यः । पूषात्वेतःप्रच्यावयतुविद्वाननष्टपशुर्भुवनस्यगोपाइत्येषहिसर्वेषांभूतानांगोपा
यितादित्यःसत्वैतेभ्यःपरिददत्पितृभ्यइतिसांशयिकस्तृतीयःपादःपूषापुरस्तात्तस्यान्वादेशइत्येकमग्निरुपरिष्टात्तस्यप्र
कीर्तनेत्यपरं । अग्निर्देवेभ्यःसुविदत्रियेभ्यः । सुविदत्रंधनंभवतिविंदतेर्वैकोपसर्गाद्ददातेर्वास्याद्व्युपसर्गात् ॥ ९ ॥
अथैतानींद्रभक्तीन्यंतरिक्षलोकोमाध्यंदिनंसवनंग्रीष्मस्त्रिष्टुप्पंचदशस्तोमोबृहत्सामयेचदेवगणाःसमाम्नातामध्यमेस्था
नेयाश्चस्त्रियोऽथास्यकर्मरसानुप्रदानंवृत्रवधोयाचकाचबलकृतिरिंद्रकर्मैवतदथास्यसंस्तविकादेवाअग्निःसोमोवरुणः
पूषाबृहस्पतिर्ब्रह्मणस्पतिःपर्वतःकुत्सोविष्णुर्वायुरथापिमित्रोवरुणेनसंस्तूयतेपूष्णारुद्रेणचसोमोऽग्निनाचपूषावातेन
चपर्जन्यः ॥ १० ॥ अथैतान्यादित्यभक्तीन्यसौलोकस्तृतीयसवनंवर्षाजगतीसप्तदशस्तोमोवैरूपंसामयेचदेवगणाः
समाम्नाताउत्तमेस्थानेयाश्चस्त्रियोऽथास्यकर्मरसादानंरश्मिभिश्चरसाधारणंयच्चकिंचित्प्रवल्हितमादित्यकर्मैवतच्चंद्र
मसावायुनासंवत्सरेणेतिसंस्तवएतेष्वेवस्थानव्यूहेष्वृतुच्छंदःस्तोमपृष्ठस्यभक्तिशेषमनुकल्पयीतशरदनुष्टुबेकविंशस्तो
मोवैराजंसामेतिपृथिव्यायतनानिहेमंतःपंक्तिस्त्रिणवस्तोमःशाक्वरंसामेत्यंतरिक्षायतनानिशिशिरोऽतिच्छंदास्त्रयस्त्रिं
शस्तोमोरैवतंसामेतिद्युभक्तीनि ॥ ११ ॥ मंत्रामननाच्छंदांसिछादनात्स्तोमस्तवनाद्यजुर्यजतेःसामसंमितमृचास्यतेर्व
र्चासमंमेनइतिनैदानागायत्रीगायतेःस्तुतिकर्मणस्त्रिगमनावाविपरीतागायतोमुखादुदपतदितिचब्राह्मणमुष्णिगुत्स्ना

॥ ३ ॥

ताभवतिस्निह्यतेर्वास्यात्कांतिकर्मणउष्णीषिणीवेत्यौपमिकमुष्णीषंस्नायतेःककुप्ककुभिनीभवतिककुप्चकुब्जश्चकुजते
र्वोब्जतेर्वानुष्टुबनुष्टोभनाद्गायत्रीमेवत्रिपदांसतींचतुर्थेनपादेनानुष्टोभतीतिचब्राह्मणंबृहतीपरिबर्हणात्पंक्तिःपंचपदा
त्रिष्टुप्स्तोभत्युत्तरपदाकातुत्रितास्यात्तीर्णतमंछंदस्त्रिवृद्वज्रस्तस्यस्तोभनीतिवायत्त्रिरस्तोभत्तत्त्रिष्टुभस्त्रिष्टुप्त्वमितिविज्ञा
यते ॥ १२ ॥ जगतीगततमंछन्दोजलचरगतिर्वाजल्गल्यमानोऽसृजदितिचब्राह्मणंविराड्विराजनाद्वाविराधनाद्वा
विप्रापणाद्वाविराजनात्संपूर्णाक्षराविराधनादूनाक्षराविप्रापणादधिकाक्षरापिपीलिकमध्येत्यौपमिकंपिपीलिकापेलते
र्गतिकर्मणइतीमादेवताअनुक्रांताःसूक्तभाजोहविर्भाजऋग्भाजश्चभूयिष्ठाःकाश्चिन्निपातभाजोऽथोताभिधानैःसंयुज्य
हविश्चोदयतीन्द्रायवृत्रघ्नेइंद्रायवृत्रतुरइंद्रायांहोमुचइतितान्यप्येकेसमामनंतिभूयांसितुसमाम्नानाद्यत्तुसंविज्ञानभूतं
स्यात्प्राधान्यस्तुतितत्समामनेऽथोतकर्मभिर्ऋषिर्देवताःस्तौतिवृत्रहापुरंदरइतितान्यप्येकेसमामनंतिभूयांसितुसमा
म्नानाद्व्यंजनमात्रंतुतत्तस्याभिधानस्यभवतियथाब्राह्मणायबुभुक्षितायौदनंदेहिस्नातायानुलेपनंपिपासतेपानीयमिति
॥ १३ ॥ अथातोऽनुक्रमिष्यामोऽग्निःपृथिवीस्थानस्तंप्रथमंव्याख्यास्यामोऽग्निःकस्मादग्रणीर्भवत्यग्रंयज्ञेषुप्रणीय
तेऽगंनयतिसंनममानोऽक्नोपनोभवतीतिस्थौलाष्ठीविर्नक्नोपयतिनस्नेहयतित्रिभ्यआख्यातेभ्योजायतइतिशाकपूणि
रितादक्ताद्दग्धाद्वानीतात्सखल्वेतेरकारमादत्तेगकारमनक्तेर्वादहतेर्वानीःपरस्तस्यैषाभवति ॥ १४ ॥ अ॒ग्निमी॑ळेपु॒रो

हितंयज्ञस्यदेवमृत्विजं । होतारंरत्नधातमं । अग्निमीळेऽग्निंयाचामीळिरध्येषणाकर्मापूजाकर्मावापुरोहितोव्याख्यातो
यज्ञश्चदेवोदानाद्वादीपनाद्वाद्योतनाद्वाद्युस्थानोभवतीतिवायोदेवःसादेवताहोतारंह्वातारंजुहोतेर्होतेत्यौर्णवाभोरत्न
धातमंरमणीयानांधनानांदातृतमंतस्यैषापराभवति ॥ १५ ॥ अग्निःपूर्वेभिर्ऋषिभिरीड्योनूतनैरुत । सदेवाँऽएहव
क्षति । अग्निर्यःपूर्वैर्ऋषिभिरीळितव्योवंदितव्योऽस्माभिश्चनवतरैःसदेवानिहावहत्विति सनमन्येतायमेवाग्निरित्यप्ये
तेउत्तरेज्योतिषीअग्नीउच्येतेततोनुमध्यमः ॥ १६ ॥ अभिप्रवंतसमनेवयोषाःकल्याण्यः स्मयमानासोअग्निं । घृतस्य
धाराःसमिधोनसंततांजुषाणोहर्यतिजातवेदाः । अभिनवंतसमनसइवयोषाःसमनंसमननाद्वासंमाननाद्वाकल्याण्यः
स्मयमानासोअग्निमित्यौपमिकंघृतस्यधाराउदकस्यधाराःसमिधोनसंतंनसतिराप्नोतिकर्मावानमतिकर्मावा । ताजुषा
णोहर्यतिजातवेदाः । हर्यतिःप्रेप्साकर्माविहर्यतीतिसमुद्रादूर्मिर्मधुमाँऽउदारदित्यादित्यमुक्तंमन्यंतेसमुद्राद्ध्येषोद्भ्यउ
देतीतिचब्राह्मणंमथापिब्राह्मणंभवत्यग्निःसर्वादेवताइतितस्योत्तराभूयसेनिर्वचनाय ॥ १७ ॥ इंद्रंमित्रंवरुणमग्निमाहु
रथोदिव्यःससुपर्णोगरुत्मान् । एकंसद्विप्राबहुधावदंत्यग्निंयमंमातरिश्वानमाहुः । इममेवाग्निंमहांतमात्मानमेकमात्मा
नंबहुधामेधाविनोवदंतींद्रंमित्रंवरुणमग्निंदिव्यंचगरुत्मंतंदिव्योदिविजोगरुत्मान्गरणवान्गुर्वात्मामहात्मेतिवायस्तु
सूक्तंभजतेयस्मैहविर्निरुप्यतेऽयमेवसोग्निर्निपातमेवैतेउत्तरेज्योतिषीएतेननामधेयेनभजेते ॥ १८ ॥ जातवेदाःकस्मा

ज्ञातानिवेदजातानिवैनंविदुर्जातेजातेविद्यतइतिर्वाजातवित्तोवाजातधनोंजातविद्योवाजातप्रज्ञानोंयत्तज्जातःपशून
विंदतेतिंतज्जातवेदसोजातवेदस्त्वमितिब्राह्मणंतस्मात्सर्वानृतून्पशवोंऽग्निमभिसर्पंतीतिचतस्यैषाभवति ॥ १९ ॥
प्रनूनंजातवेदसमश्वंहिनोतवाजिनं । इदंनोबर्हिरासदे । प्रहिणुतजातवेदसंकर्मभिःसमश्नुवानमपिवोपमार्थेस्यादश्व
मिवजातवेदसमितीदंनोबर्हिरासीदत्विति तिंतदेतदेकमेवंजातवेदसंगायत्रंतृचंदशतयीषुविद्यतेंयत्तुकिंचिदाग्नेयंतज्जात
वेदसानांस्थानेयुज्यतेंसनमन्येतायमेवाग्निरित्यप्येतेउत्तरेज्योतिषींजातवेदसीउच्यतेंततोनुमध्यमः । अभिप्रवंतस
मनेवयोषाइतितत्पुरस्ताद्व्याख्यातमथासावादित्यंउदुत्यंजातवेदसमितितदुपरिष्टाद्व्याख्यास्यामोंयस्तुसूक्तंभजतेंयस्मै
हविर्निरुप्यतेंऽयमेवसोऽग्निर्जातवेदानिपातमेवैतेउत्तरेज्योतिषींएतेननामधेयेनभजेते ॥ २० ॥ वैश्वानरःकस्मा
द्विश्वान्नरान्नयतिविश्वएनंनरानयंतीतिवापिवाविश्वानरएवस्यात्प्रत्यृतःसर्वाणिभूतानितस्यवैश्वानरस्तस्यैषाभवति
॥ २१ ॥ वैश्वानरस्यसुमतौस्यामराजाहिकंभुवनानामभिश्रीः । इतोजातोविश्वमिदंविचष्टेवैश्वानरोयततेसूर्येण ।
इतोजातःसर्वमिदमभिविपश्यतिवैश्वानरःसंयततेसूर्येणराजायःसर्वेषांभूतानामभिश्रयणीयस्तस्यवयंवैश्वानरस्यक
ल्याण्यांमतौस्यामेतितत्कोवैश्वानरोंमध्यमइत्याचार्यावर्षकर्मणाह्येनंस्तौति ॥ २२ ॥ प्रनूमहित्वंवृषभस्यवोचंयंपूरवो
वृत्रहणंसचंते । वैश्वानरोदस्युमग्निर्जघन्वाँऽअधूनोत्काष्ठाअवशम्बरंभेत् । प्रब्रवीमितन्महत्वंमाहाभाग्यंवृषभस्य

वर्षितुरपांयंपूरवःपूरयितव्यामनुष्यांवृत्रहणंमेघहनंसचंतेसेवंतेवर्षकामांदस्युर्दस्यतेःक्षयार्थादुपदस्यंत्यस्मिन्रसांउप
दासयतिकर्माणितमग्निर्वैश्वानरोघ्नन्नवाधूनोंदपःकाष्ठाअभिनच्छंम्बरंमेघंमथासावादित्यइतिपूर्वेयाज्ञिकांएषांलोका
नांरोहेणंसवनानांरोहआम्नातोंरोहात्प्रत्यवरोहश्चिकीर्षितंस्तामनुकृतिंहोतांग्निमारुतेशस्त्रेवैश्वानरीयेणसूक्तेनप्रतिपद्य
तेंसोऽपिनस्तोत्रियमाद्रियेताग्नेयोहिभवतिंततआगच्छतिंमध्यस्थानादेवतांरुद्रंचमरुतश्चंततोऽग्निमिहस्थानंमत्रैवस्तो
त्रियंशंसंत्यथापिवैश्वानरीयोद्वादशकपालोभवंत्येतस्यहिद्वादशविधंकर्मांथापिब्राह्मणंभवंत्यसौवाआदित्योंऽग्निर्वैश्वा
नरइंत्यथापिनिवित्सौर्यवैश्वानरीभवंत्यायोद्यांभात्यापृथिवीमिंत्येषहिद्यावापृथिव्यावाभासयंत्यथापिछान्दोमिकंसू
क्तंसौर्यवैश्वानरंभवतिंदिविपृष्टोअरोचतेंत्येषहिदिविपृष्टोअरोचतेत्यथापिहविष्पांतीयंसूक्तंसौर्यवैश्वानरंभवंत्ययमेवा
ग्निर्वैश्वानरइतिशाकपूणिर्विश्वानरावित्यप्येतेउत्तरेज्योतिषींवैश्वानरोऽयंयत्ताभ्यांजायतेंकथंन्वयमेताभ्यांजायतइ
तियत्रवैद्युतःशरणमभिहंतियावदनुपात्तोभवतिंमध्यमधर्मैवतावद्भवत्युंदकेंधनःशरीरोपशमनंउपादीयमानंएवायंसं
पद्यतंउदकोपशमनःशरीरदीप्तिरथादित्यादुदीचिप्रथमसमावृत्तआदित्येकंसंवामणिंवापरिमृज्यंप्रतिस्वरेयत्रशुष्कगो
मयंमसंस्पर्शयन्धारयतिंतत्प्रदीप्यतेंसोऽयमेवसंपद्यतेथाप्याहवैश्वानरोयततेसूर्येणेतिंनचपुनरात्मनात्मानंसंयततेंन्ये
नैवान्यःसंयततंइतइममादधांत्यमुतोऽमुष्यरश्मयःप्रादुर्भवंतीतोऽस्यार्चिषस्तयोर्भासोःसंसंगंदृष्ट्वैवमवक्ष्यदंथयान्ये

तान्यौत्तमिकानिसूक्तानिभागानिवासाविंत्राणिवांसौर्याणिवापाष्णानिवावैष्णवानिवावैश्वदेव्यानिवातेषुवैश्वानरी
याःप्रवादाअभविष्यन्नादित्यकर्मणाचैनमस्तोष्यन्नित्युदेषीत्यस्तमेषीतिविपर्येषीत्याग्नेयेष्वेवहिसूक्तेषुवैश्वानरीयाःप्रवा
दाभवन्त्यग्निकर्मणाचैनंस्तौतीतिवहसीतिपचसीतिंदहसीतितियथोएतद्वर्षकर्मणाह्येनंस्तौतीत्यस्मिन्नप्येतदुपपद्यते । स
मानमेतदुदकमुच्चैत्यवचाहभिः । भूमिंपर्जन्याजिन्वंतिदिवंजिन्वंत्यग्नयः । इतिसानिगदव्याख्याता ॥ २३ ॥
कृष्णंनियानंहरयःसुपर्णाअपोवसानादिवमुत्पतंति । तआववृत्रन्त्सदनादृतस्यादिद्धृतेनपृथिवीव्युद्यते । कृष्णंनिरय
णंरात्रिरादित्यस्यहरयःसुपर्णाहरणाआदित्यरश्मयस्तेयदामुतोऽर्वांचःपर्यावर्ततेसहस्थानादुदकस्यादित्यादथघृतेनो
दकेनपृथिवीव्युद्यतेघृतमित्युदकनामजिघर्तेःसिंचतिकर्मणोऽथापिब्राह्मणंभवत्यग्निर्वाइतोवृष्टिंसमीरयतिधामच्छदि
वखलुवैभूत्वावर्षतिमरुतःसृष्टांवृष्टिंनयंतियदाखलुवाअसावादित्योन्यङ्रश्मिभिःपर्यावर्ततेऽथवर्षतीतियथोएतद्रोहा
त्प्रत्यवरोहश्चिकीर्षितइत्याम्नायवचनादेतद्भवतियथोएतद्वैश्वानरीयोद्वादशकपालोभवतीत्यनिर्वचनंकपालानिभवं
त्यस्तिहिसौर्यएककपालःपंचकपालश्चयथोएतद्ब्राह्मणंभवतीतिबहुभक्तिवादीनिहिब्राह्मणानिभवंतिपृथिवीवैश्वानरः
संवत्सरोवैश्वानरोब्राह्मणोवैश्वानरइतियथोएतन्निवित्सौर्यवैश्वानरीभवतीत्यस्यैवसाभवतियोविड्भ्योमानुषीभ्योदीदे
दित्येषहिविड्भ्योमानुषीभ्योदीप्यतेयथोएतच्छांदोमिकंसूक्तंसौर्यवैश्वानरंभवतीत्यस्यैवतद्भवतिजमदग्निभिराहुतइति

जमदग्नयः प्रजमिताग्नयो वा प्रज्वलिताग्नयो वा तैरभिहुतो भवति यथो एतद्धविष्पांतीयं सूक्तं सौर्यं वैश्वानरं भवतीत्यस्यैवत
द्भति ॥ २४ ॥ हविष्पांतमजरं स्वर्विदि दिविस्पृश्याहुतं जुष्टमग्नौ । तस्य भर्मणे भुवनाय देवा धर्मणे कं स्वधया पप्रथंत ।
हविर्यत्पानीयमजरं सूर्यविदि दिविस्पृश्यभिहुतं जुष्टमग्नौ तस्य भरणाय च भावनाय च धारणाय चैतेभ्यः सर्वेभ्यः कर्मभ्यो
देवा इममग्निमन्नेनापप्रथंता थाप्याह ॥ २५ ॥ अपामुपस्थे महिषा अगृभ्णत विशो राजानमुपतस्थुर्ऋग्मियं । आदूतो अ
ग्निमभरद्विवस्वतो वैश्वानरं मातरिश्वा परावतः । अपामुपस्थ उपस्थाने महत्यन्तरिक्षलोक आसीना महांत इति वा गृह्णत
माध्यमिका देवगणा विश इव राजानमुपतस्थुर्ऋग्मियमृग्मंतमिति वार्चनीयमिति वा पूजनीयमिति वाहरद्यं दूतो देवानां
विवस्वत आदित्याद्विवस्वान्विवासनवान्प्रेरितवतः परागताद्वापि वास्याग्नेर्वैश्वानरस्य मातरिश्वानमाहर्तारमाह मातरि
श्वा वायुर्मातर्यन्तरिक्षे श्वसिति मातर्याश्वनितीति वाथैनमेताभ्यां सर्वाणि स्थानान्यभ्यापादं स्तौति ॥ २६ ॥ मूर्धा भुवो
भवति नक्तमग्निस्ततः सूर्यो जायते प्रातरुद्यन् । मायामूतु यज्ञियानामेतामपो यत्तूर्णिश्चरति प्रजानन् । मूर्धा मूर्तमस्मि
न्धीयते मूर्धा यः सर्वेषां भूतानां भवति नक्तमग्निस्ततः सूर्यो जायते प्रातरुद्यन्त्स एव प्रज्ञां त्वेतां मन्यंते यज्ञियानां देवानां यज्ञ
संपादिनामपो यत्कर्म चरति प्रजानन्त्सर्वाणि स्थानान्यनुसंचरति त्वरमाणस्तस्योत्तरा भूयसे निर्वचनाय ॥ २७ ॥ स्तोमे
न हि दिवि देवासो अग्निमजीजनन्छक्तिभी रोदसिप्रां । तमू अकृण्वन्त्रेधा भुवे कं स ओषधीः पचति विश्वरूपाः । स्तोमे

नयंहिदिविदेवासोअग्निमजनयञ्छक्तिभिःकर्मभिर्द्यावापृथिव्योरापूरणंतमकुर्वंस्त्रेधाभावायपृथिव्यामंतरिक्षेदिवीति
शाकपूणिर्यदस्यदिवितृतीयंतदसावादित्यइतिहिब्राह्मणंतदग्नीकृत्यस्तौत्यथैनमेतयादित्यीकृत्यस्तौति ॥ २८ ॥ यदे
देनमदधुर्यज्ञियासोदिविदेवाःसूर्यमादितेयं । यदाचरिष्णूमिथुनावभूतामादित्प्रापश्यन्भुवनानिविश्वा । यदेनम
दधुर्यज्ञियाःसर्वेदिविदेवाःसूर्यमादितेयमदितेःपुत्रंयदाचरिष्णूमिथुनौप्रादुरभूतांसर्वदासहचारिणावुषाश्चादित्यश्च
मिथुनौकस्मान्मिनोतिःश्रयतिकर्माथुइतिनामकरणस्थकारोवानयतिःपरोवनिर्वासमाश्रितावन्योन्यंनयतोवनुतोवा
मनुष्यमिथुनावप्येतस्मादेवमेथंतावन्योन्यंवनुतइतिवाथैनमेतयाग्नीकृत्यस्तौति ॥ २९ ॥ यत्राववदेतेअवरःपरश्चयज्ञ
न्योःकतरोनौविवेद । आशेकुरित्सधमादंसखायोनक्षंतयज्ञंकइदंविवोचत् । यत्रविवदेतेदैव्यौहोतारावयंचाग्निरसौ
चमध्यमःकतरोनौयज्ञेभूयोवेदेत्याशक्नुवंतिसत्सहमदनंसमानाख्यानाऋत्विजस्तेषांयज्ञंसमश्नुवानानांकोनइदंविवक्ष्य
तीतितस्योत्तराभूयसेनिर्वचनाय ॥ ३० ॥ यावन्मात्रमुषसोनप्रतीकंसुपर्ण्योवसतेमातरिश्वः । तावद्दधात्युपयज्ञ
मायन्ब्राह्मणोहोतुरवरोनिषीदन् । यावन्मात्रमुषसःप्रत्यक्तंभवतिप्रदिदर्शनमितिवास्त्युपमानस्यसंप्रत्यर्थेप्रयोगइहेव
निधेहीतियथासुपर्ण्यःसुपतनाएतारात्रयोवसतेमातरिश्वञ्ज्योतिर्वर्णस्यतावदुपदधातियज्ञमागच्छन्ब्राह्मणोहोतास्या
ग्नेर्होतुरवरोनिषीदन्होतृजपस्त्वनग्निर्वैश्वानरीयोभवतिदेवसवितरेतंत्वावृणतेऽग्निंहोत्रायसहपित्रावैश्वानरेणेतीममे

वाग्निंसवितारमाहंसर्वस्यप्रसवितारंमध्यमंवोत्तमंवापितरंयस्तुसूक्तंभजतेयस्मैहविर्निरुप्यतेऽयमेवसोग्निर्वैश्वानरोनि
पातमेवैतेउत्तरेज्योतिषीएतेननामधेयेनभजेतेभजेते ॥ ३१ ॥ (अथातोदैवतमिंद्रोदिवःपरोक्षकृतास्तद्येनतिस्रोऽथा
कारचिंतनमपुरुषविधंतत्तिस्रएवदेवताइत्युक्तंपूषात्वाथैतानींद्रभक्तीन्यथैतान्यादित्यभक्तीनिमंत्रामननाजगतीगतत
मथातोनुक्रमिष्यामोऽग्निमीळेऽग्निःपूर्वेभिरभिप्रवंतेद्रंमित्रंजातवेदाःकस्मात्प्रनूनंजातवेदसंवैश्वानरःकस्माद्वैश्वान
रस्यप्रनूमहित्वंकृष्णंनियानंहविष्पांतमपामुपस्थेमूर्धाभुवस्तोमेनहियदेदेनंयत्रावदेतेयावन्मात्रमेकात्रिंशत्) ॥ इतिनि
रुक्तउत्तरषट्केप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

ॐ ॥ द्रविणोदाःकस्माद्धनंद्रविणमुच्यतेयदेनदभिद्रवंतिबलंवाद्रविणंयदेनेनाभिद्रवंतितस्यदाताद्रविणोदास्त
स्यैषाभवति ॥ १ ॥ द्रविणोदाद्रविणसोग्रावहस्तासोऽअध्वरे । यज्ञेषुदेवमीळते । द्रविणोदायस्त्वंद्रविणसइतिद्रवि
णसादिनइतिवाद्रविणसानिनइतिवाद्रविणसस्तस्मात्पिबत्विति वा । यज्ञेषुदेवमीळते । याचंतिस्तुवंतिवर्धयंतिपूजयं
तीतिवातत्कोद्रविणोदाइंद्रइतिक्रौष्टुकिःसबलधनयोर्दातृतमस्तस्यचसर्वाबलकृतिरोजसोजातमुतमन्यएनमितिचाहा
थाप्यग्निंद्राविणोदसमाहैषपुनरेतस्माज्जायते।योअश्मनोरंतरग्निंजजानेत्यपिनिगमोभवत्यथाप्यृतुयाजेषुद्राविणोदसाः
प्रवादाभवंतितेषांपुनःपात्रस्येंद्रपानमितिभवत्यथाप्येनंसोमपानेनस्तौत्यथाप्याहद्रविणोदाःपिबतुद्राविणोदसइत्यय

॥ ७ ॥

मेवाग्निर्द्रविणोदाइतिशाकपूणिराग्नेयेष्वेवहिसूक्तेषुद्राविणोदसाःप्रवादाभवंति । देवाअग्निंधारयन्द्रविणोदामित्यपि
निगमोभवतियथोएतत्सबलधनयोर्दातृतमइतिसर्वासुदेवतास्वैश्वर्यंविद्यतेयथोएतदोजसोजातमुतमन्यएनमितिचा
हैत्ययमप्यग्निरोजसाबलेनमथ्यमानोजायतेतस्मादेनमाहसहसस्पुत्रंसहसःसूनुंसहसोयहुंयथोएतदाग्निंद्राविणोदसमाहै
त्यृत्विजोऽत्रद्रविणोदसउच्यंतेहविषोदातारस्तेचैनंजनयंति । ऋषीणांपुत्रोअधिराजएषइत्यपिनिगमोभवतियथोएत
त्तेषांपुनःपात्रस्यैंद्रपानमितिभवतीतिभक्तिमात्रंतद्भवतियथावायव्यानीतिसर्वेषांसोमपात्राणांयथोएतत्सोमपानेनैनं
स्तौतीत्यस्मिन्नप्येतदुपपद्यते । सोमंपिबमंदसानोगणश्रिभिरित्यपिनिगमोभवतियथोएतद्द्रविणोदाःपिबतुद्राविणोद
सइत्यस्यैवतद्भवति ॥ २ ॥ मेद्यंतुतेवह्नयोयेभिरीयसेऽरिषण्यन्वीळयस्वावनस्पते । आयूयाधृष्णोअभिगूर्यात्वंने
ष्ट्रात्सोमंद्रविणोदःपिबऋतुभिः । मेद्यंतुतेवह्नयोवोढारोयैर्यास्यऋष्यन्दृढीभवायूयधृष्णोअभिगूर्यत्वंनेष्ट्रीयाद्धिष्ण्या
द्धिष्ण्योधिषण्योधिषणाभवोधिषणावाग्धिषेर्दधात्यर्थेधीसादिनीवाधीसानिनीतिवावनस्पतइत्येनमाहैषहिवनानांपा
तावापालयितावावनंवनोतेःपिबर्तुभिःकालैः ॥ ३ ॥ अथातआप्रियआप्रियःकस्मादाप्नोतेःप्रीणातेर्वाप्रीभिराप्रीणा
तीतिचब्राह्मणंतासामिध्मःप्रथमागामीभवतीध्मःसमिन्धनात्तस्यैषाभवति ॥ ४ ॥ समिद्धोअद्यमनुषोदुरोणेदेवोदे
वान्यजसिजातवेदः । आचवहमित्रमहश्चिकित्वान्त्वंदूतःकविरसिप्रचेताः । समिद्धोऽद्यमनुष्यस्यमनुष्यस्यगृहेदेवोदे

॥ ८ ॥

वान्यजसिजातवेदआचवहमित्रमहश्चिकित्वाँश्चेतनावांस्त्वंदूतःकविरसिप्रचेताःप्रवृद्धचेतायज्ञेध्मइतिकात्थक्योऽग्नि
रितिशाकपूणिस्तनूनपादाज्यंभवतिनपादित्यननंतरायाःप्रजायानामधेयंनिर्णततमाभवतिगौरत्रतनूरुच्यतेततास्यां
भोगास्तस्याःपयोजायतेपयसआज्यंजायतेऽग्निरितिशाकपूणिरापोऽत्रतन्वउच्यंतेततअंतरिक्षेताभ्यओषधिवनस्पत
योजायंतओषधिवनस्पतिभ्यएषजायतेतस्यैषाभवति ॥ ५ ॥ तनूनपात्पथऋतस्ययानान्मध्वासमंजन्त्स्वदयासुजि
ह्व । मन्मानिधीभिरुतयज्ञमृन्धन्देवत्राचकृणुह्यध्वरंनः । तनूनपातपथऋतस्ययानान्यज्ञस्ययानान्मधुनासमंजन्त्स्वद
यकल्याणजिह्वमननानिचनोधीभिर्यज्ञंचसमर्धयदेवान्नोयज्ञंगमयनराशंसोयज्ञइतिकात्थक्योनराअस्मिन्नासीनाःशंसं
त्यग्निरितिशाकपूणिर्नरैःप्रशस्योभवतितस्यैषाभवति ॥ ६ ॥ नराशंसस्यमहिमानमेषामुपस्तोषामयजतस्ययज्ञैः । येसु
क्रतवःशुचयोधियंधाःस्वदंतिदेवाउभयानिहव्या । नराशंसस्यमहिमानमेषामुपस्तुमोयज्ञियस्ययज्ञैर्येसुकर्माणःशुच
योधियंधारयितारःस्वदयंतुदेवाउभयानिहवींषिसोमंचेतराणिचेतिवातांत्राणिचावापिकानिचेतिवेळईट्टेःस्तुतिकर्मण
इंधतेर्वातस्यैषाभवति ॥ ७ ॥ आजुह्वानईड्योवंद्यश्चायाह्यग्नेवसुभिःसजोषाः । त्वंदेवानामसियह्वहोतासएनान्यक्षी
षितोयजीयान् । आहूयमानईळितव्योवंदितव्यश्चायाह्यग्नेवसुभिःसहजोषणस्त्वंदेवानामसियह्वहोतायह्वइतिमहतो
नामधेयंयातश्चहूतश्चभवति । सएनान्यक्षीषितोयजीयान् । इषितःप्रेषितइतिवाधीष्टइतिवायजीयान्यष्टृतरोबर्हिः

॥ ८ ॥

परिबर्हणात्तस्यैषाभवति ॥ ८ ॥ प्राचीनंबर्हिःप्रदिशापृथिव्यावस्तोरस्यावृज्यतेअग्रेअह्नां । व्युप्रथतेवितरंवरीयोदेवे
भ्योअदितयेस्योनं । प्राचीनंबर्हिःप्रदिशापृथिव्यावसनायास्याःप्रवृज्यतेऽग्रेऽह्नांबर्हिःपूर्वाह्णेतद्विप्रथतेवितरंवितीर्ण
तरमितिवाविस्तीर्णतरमितिवावरीयोवरतरमुरुतरंवादेवेभ्यश्चादितयेचस्योनंस्योनमितिसुखनामस्यतेरवस्यन्त्येतत्से
वितव्यंभवतीतिवाद्वारोजवतेर्वाद्रवतेर्वावारयतेर्वातासामेषाभवति ॥ ९ ॥ व्यचस्वतीरुर्वियाविश्रयंतांपतिभ्योन
जनयःशुंभमानाः । देवीर्द्वारोबृहतीर्विश्वमिन्वादेवेभ्योभवतसुप्रायणाः । व्यंचनवत्यउरुत्वेनविश्रयंतांपतिभ्यइव
जायाऊरूमैथुनेधर्मेशुशोभिषमाणावरतममंगमूरूदेव्योद्वारोबृहत्योमहत्योविश्वमिन्वाविश्वमाभिरेतियज्ञेगृहद्वारइ
तिकात्थक्योऽग्निरितिशाकपूणिरुषासानक्तोषाश्चनक्ताचोषाव्याख्यातानक्तेतिरात्रिनामानक्तिभूतान्यवश्यायेनापि
वानक्ताव्यक्तवर्णातयोरेषाभवति ॥ १० ॥ आसुष्वयंतीयजतेउपाकेउषासानक्तासदतांनियोनौ । दिव्येयोषणेबृह
तीसुरुक्मेअधिश्रियँशुक्रपिशंदधाने । सेष्मीयमाणेइतिवासुष्वापयंत्यावितिवासीदतामितिवान्यासीदतामितिवाय
ज्ञियेउपक्रांतेदिव्येयोषणेबृहत्यौमहत्यौसुरुक्मेसुरोचनेअधिदधानेशुक्रपेशसंश्रियँशुक्रंशोचतेर्ज्वलतिकर्मणःपेशइति
रूपनामपिंशतेर्विपिशितंभवतिदैव्याहोतारादैव्यौहोतारावयंचाग्निरसौचमध्यमस्तयोरेषाभवति ॥ ११ ॥ दैव्याहो
तारापथमासुवाचामिमानायज्ञंमनुषोयजध्यै । प्रचोदयंताविदथेषुकारूप्राचीनंज्योतिःप्रदिशादिशंता । दैव्यौहोता

रौप्रथमौसुवाचौनिर्मिमानौयज्ञंमनुष्यस्यमनुष्यस्ययजनायप्रचोदयमानौयज्ञेषुकर्तारौपूर्वस्यांदिशियष्टव्यमितिप्रदिशं
तौतितिस्रोदेवीस्तिस्रोदेव्यस्तासामेषाभवति ॥ १२ ॥ आनोयज्ञंभारतीतूयमेत्विळामनुष्वदिहचेतयंती । तिस्रोदेवी
र्बर्हिरेदंस्योनंसरस्वतीस्वपसःसदंतु । ऐतुनोयज्ञंभारतीक्षिप्रंभरतआदित्यस्तस्यभाइडाचमनुष्यवदिहचेतयमानाति
स्रोदेव्योबर्हिरिदंसुखंसरस्वतीचसुकर्माणआसीदंतुत्वष्टातूर्णमश्नुतइतिनैरुक्तास्त्विषेर्वास्याद्दीप्तिकर्मणस्त्वक्षतेर्वास्या
त्करोतिकर्मणस्तस्यैषाभवति ॥१३॥ यइमेद्यावापृथिवीजनित्रीरूपैरपिंशद्भुवनानिविश्वा । तमद्यहोतरिषितोयजीया
न्देवंत्वष्टारमिहयक्षिविद्वान् । यइमेद्यावापृथिव्यौजनयित्र्यौरूपैरकरोद्भूतानिचसर्वाणितमद्यहोतरिषितोयजीयान्दे
वंत्वष्टारमिहयजविद्वान्माध्यमिकस्त्वष्टेत्याहुर्मध्यमेचस्थानेसमाम्नातोऽग्निरितिशाकपूणिस्तस्यैषापराभवति ॥ १४ ॥
आविष्ट्योवर्धतेचारुरासुजिह्मानामूर्ध्वःस्वयशाउपस्थे । उभेत्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्प्रतीचीसिंहंप्रतिजोषयेते । आ
विरावेदनात्तत्योवर्धतेचारुरासुचारुचरतोजिह्मंजिहीतेरूर्ध्वउच्छ्रितोभवतिस्वयशाआत्मयशाउपस्थउपस्थानउभेत्वष्टु
र्बिभ्यतुर्जायमानात्प्रतीचीसिंहंप्रतिजोषयेते । द्यावापृथिव्यावितिवाहोरात्रेइतिवारणीइतिवाप्रत्यक्तेसिंहंसहनंप्रत्या
सेवेते ॥ १५ ॥ वनस्पतिर्व्याख्यातस्तस्यैषाभवति ॥ १६ ॥ उपावसृजत्मन्यासमंजन्देवानांपाथऋतुथाहवींषि ।
वनस्पतिःशमितादेवोअग्निःस्वदंतुहव्यंमधुनाघृतेन । उपावसृजात्मनात्मानंसमंजन्देवानामन्नमृतावृतौहवींषिकाले

कालेवनस्पतिःशमितादेवोअग्निरित्येतेत्रयंःस्वदयंतुहव्यंमधुनाचघृतेनचंतत्कोवनस्पतिर्यूपइतिकात्थक्योऽग्निरिति
शाकपूणिस्तस्यैषापराभवति ॥ १७ ॥ अंजंतित्वामध्वरेदेवयंतोवनस्पतेमधुनादैव्येन । यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्रविणेहधत्ताद्य
द्वाक्षयोमातुरस्याउपस्थे । अंजंतित्वामध्वरेदेवान्कामयमानावनस्पतेमधुनादैव्येनचघृतेनचयदूर्ध्वःस्थास्यसिद्रविणा
निचनोदास्यसियद्वातेकृतःक्षयोमातुरस्याउपस्थउपस्थानेऽग्निरितिशाकपूणिस्तस्यैषापराभवति ॥ १८ ॥ देवेभ्योव
नस्पतेहवींषिहिरण्यपर्णप्रदिवस्तेअर्थं । प्रदक्षिणिद्रशनयानियूयंऋतस्यवक्षिपथिभीरजिष्ठैः । देवेभ्योवनस्पतेहवींषि
हिरण्यपर्णऋतपर्णापिवोपमार्थेस्याद्धिरण्यवर्णपर्णेतिप्रदिवस्तेअर्थंपुराणस्तेसोऽर्थोयंतेप्रब्रूमोयज्ञस्यवहपथिभीरजिष्ठैर्ऋ
जुतमैरजस्वलतमैस्तपिष्ठतमैरितिवातस्यैषापराभवति ॥ १९ ॥ वनस्पतेरशनयानियूयपिष्टतमयावयुनानिविद्वान् ।
वहदेवत्रादिधिषोहवींषिप्रचदातारममृतेषुवोचः । वनस्पतेरशनयानियूयसुरूपतमयावयुनानिविद्वान्प्रज्ञानानिप्र
जानन्वहदेवान्यज्ञेदातुर्हवींषिप्रब्रूहिचदातारममृतेषुदेवेषुस्वाहाकृतयःस्वाहेत्येतत्सुआहेतिवास्वावागाहेतिवास्वंप्राहे
तिवास्वाहुतंहविर्जुहोतीतिवातासामेषाभवति ॥ २० ॥ सद्योजातोव्यमिमीतयज्ञमग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः । अस्य
होतुःप्रदिश्यृतस्यवाचिस्वाहाकृतंहविरदंतुदेवाः । सद्योजायमानोनिरमिमीतयज्ञमग्निर्देवानामभवत्पुरोगाम्यस्यहो
तुःप्रदिश्यृतस्यवाच्यास्यैस्वाहाकृतंहविरदन्तुदेवायजंतीतीमाआप्रीदेवताअनुक्रांताअथकिंदेवताःप्रयाजानुयाजाआ

ग्नेयाइत्येके ॥ २१ ॥ प्रयाजान्मेअनुयाजांश्चकेवलानूर्जस्वन्तंहविषोदत्तभागं । घृतंचापांपुरुषंचौषधीनामग्नेश्चदीर्घमायुरस्तुदेवाः । तवप्रयाजाअनुयाजाश्चकेवलऊर्जस्वंतोहविषःसंतुभागाः । तवाग्नेयज्ञो३यमस्तुसर्वस्तुभ्यंनमंतांप्रदिशश्चतस्रः । आग्नेयावैप्रयाजाआग्नेयाअनुयाजाइतिचब्राह्मणंछन्दोदेवताइत्यपरंछन्दांसिवैप्रयाजाश्छंदांस्यनुयाजाइतिचब्राह्मणंमृदुदेवताइत्यपरंमृतवोवैप्रयाजाऋतवोऽनुयाजाइतिचब्राह्मणंपशुदेवताइत्यपरंपशवोवैप्रयाजाःपशवोऽनुयाजाइतिचब्राह्मणंप्राणदेवताइत्यपरंप्राणावैप्रयाजाःप्राणावाअनुयाजाइतिचब्राह्मणंमात्मदेवताइत्यपरंमात्मावैप्रयाजाआत्मावाअनुयाजाइतिचब्राह्मणमाग्नेयाइतितुस्थितिर्भक्तिमात्रमितरत्किमर्थंपुनरिदमुच्यतेयस्यैदेवतायैहविर्गृहीतंस्यात्तामनसाध्यायेद्वषट्करिष्यन्नितिहविज्ञायतेतान्येतान्येकादशाप्रीसूक्तानितेषांवासिष्ठमात्रेयंवाध्र्यश्वंगार्त्समदमितिनाराशंसवंतिमैधातिथंदैर्घतमसंप्रैषिकमित्युभयवंत्यतोऽन्यानितनूनपात्वंतितनूनपात्वंति ॥ २२ ॥ (द्रविणोदाःकस्माद्द्रविणोदाद्रविणसोमेद्यंतुतेऽथातआप्रियःसमिद्धोअद्यतनूनपान्नराशंसस्याजुह्वानःप्राचीनंव्यचस्वतीरासुष्वयंतीदैव्याहोतारानोयज्ञंयइमेआविश्वोवनस्पतिरुपावसृजांजंतिदेवेभ्योवनस्पतेवनस्पतेरशनयानियूयसद्योजातःप्रयाजान्मेद्वाविंशतिः) ॥ इतिनिरुक्तउत्तरषट्केद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ छ ॥

ॐ ॥ अथयानिपृथिव्यायतनानिसत्त्वानिस्तुतिंलभंतेतान्यतोऽनुक्रमिष्यामस्तेषामश्वःप्रथमागामीभवत्यश्वो
व्याख्यातस्तस्यैषाभवति ॥ १ ॥ अश्वोवोह्लासुखंरथंहसनामुपमंत्रिणः । शेपोरोमण्वन्तौभेदौवारिन्मंडूकइच्छ
तींद्रायेंदोपरिस्रव । अश्वोवोह्लासुखंवोह्लारथंवोह्लासुखमितिकल्याणनामकल्याणंपुण्यंसुहितंभवतिसुहितंगम्यतीति
वाहसैतावापातावापालयितावाशेपमृच्छतीतिवारिवारयतिमानोव्याख्यातस्तस्यैषाभवति ॥ २ ॥ मानोमित्रोवरुणो
अर्यमायुरिंद्रऋभुक्षामरुतःपरिख्यन् । यद्वाजिनोदेवजातस्यसप्तेःप्रवक्ष्यामोविदथेवीर्याणि । यद्वाजिनोदेवैर्जातस्य
सप्तेःसरणस्यप्रवक्ष्यामोयज्ञेविदथेवीर्याणिमानस्त्वंमित्रश्चवरुणश्चार्यमाचायुश्चवायुरयनइंद्रश्चोरुक्षयणऋभूणांराजेति
वामरुतश्चपरिख्यन्छकुनिःशक्नोत्युन्नेतुमात्मानंशक्नोतिनदितुमितिवाशक्नोतितकितुमितिवासर्वतःशंकरोऽस्त्वितिवा
शक्नोतेर्वातस्यैषाभवति ॥ ३ ॥ कनिक्रदज्जनुषंप्रब्रुवाणइयर्तिवाचमरितेवनावम् । सुमंगलश्चशकुनेभवासिमात्वाका
चिदभिभाविश्व्याविदत् । न्यक्रंदीज्जन्मप्रब्रुवाणोयथास्यशब्दस्तथानामेरयतिवाचमीरयितेवनावंसुमंगलश्चशकुने
भवकल्याणमंगलोमंगलंगिरतेर्गृणात्यर्थेगिरत्यनर्थानितिवांगलमंगवन्मज्जयतिपापकमितिनैरुक्तामागच्छत्वितिवा
माचत्वाकाचिदभिभूतिःसर्वतोविदद्गृत्समदमर्थमभ्युत्थितंकपिंचलोऽभिववाशेतदभिवादिन्येषर्ग्भवति ॥ ४ ॥ भद्रं
वददक्षिणतोभद्रमुत्तरतोवद । भद्रंपुरस्तान्नोवदभद्रंपश्चात्कपिंजल । इतिसानिगदव्याख्यातागृत्समदोगृत्समदनो

गृत्सइतिमेधाविनामगृणातेःस्तुतिकर्मणोमंडूकामज्जूकामज्जनान्मदतेर्वामोदतिकर्मणोमंदतेर्वातृप्तिकर्मणोमंडयतेरि
तिवैयाकरणामंडएषामोकइतिवामंडोमदेर्वामुदेर्वातेषामेषाभवति ॥ ५ ॥ संवत्सरंशशयानाब्राह्मणाव्रतचारिणः ।
वाचंपर्जन्यजिन्वितांप्रमंडूकाअवादिषुः । संवत्सरंशिश्यानाब्राह्मणाव्रतचारिणोऽब्रुवाणाअपिवोपमार्थेस्याद्ब्राह्मणाइ
वव्रतचारिणइतिवावाचंपर्जन्यप्रीतांप्रावादिषुर्मंडूकावसिष्ठोवर्षकामःपर्जन्यंतुष्टावतंमंडूकाअन्वमोदंतसमंडूकाननुमो
दमानान्दृष्ट्वातुष्टावतदभिवादिन्येषर्गभवति ॥६॥ उपप्लवदमंडूकिवर्षमावदतादुरि । मध्येहृदस्यप्लवस्वनिगृह्यचतुरः
परः । इतिसानिगदव्याख्यातांक्षाअश्नुवतएनानितिवाभ्यश्नुवतएभिरितिवातेषामेषाभवति ॥ ७ ॥ प्रावेपामाबृह
तोमादयंतिप्रवातेजाइरिणेवर्वृतानाः । सोमस्येवमौजवतस्यभक्षोविभीदकोजागृविर्मह्यमच्छान् । प्रवेपिणोमामहतो
विभीदकस्यफलानिमादयंतिप्रवातेजाःप्रवणेजाइरिणेवर्तमानाइरिणंनिर्ऋणंमृणातेरपार्णंभवत्यपरताअस्मादोषधयइ
तिवा । सोमस्येवमौजवतस्यभक्षः । मौजवतोमूजवतिजातोमूजवान्पर्वतोमुंजवान्मुंजोविमुच्यतइषीकयैषीकेषतेर्गति
कर्मणइयमपीतरेषीकैतस्मादेवविभीदकोविभेदनाज्जागृविजागरणान्मह्यमचच्छदत्प्रशंसत्येनान्प्रथमयानिंदत्युत्तरा
भिर्ऋषेरक्षपरिद्यूनस्यैतदार्षवेदयंतेग्रावाणोहन्तेर्वागृणातेर्वागृह्णातेर्वातेषामेषाभवति ॥ ८॥ प्रैतेवदन्तुप्रवयंवदामग्रा
वभ्योवाचंवदतावदद्भ्यः । यदद्रयःपर्वताःसाकमाशवःश्लोकंघोषंभरथेंद्रायसोमिनः । प्रवदंत्वेतेप्रवदामवयंग्रावभ्यो

वाचंवदतवदद्भ्योयदद्रयःपर्वताअदरणीयाःसहसोममाशवःक्षिप्रकारिणःश्लोकःशृणोतेर्घोषोघुष्यतेःसोमिनोयूयंस्थे
तिवासोमिनोगृहेष्वितिवायेननराःप्रशस्यंतेसनाराशंसोमंत्रस्तस्यैषाभवति ॥९॥ अमंदान्स्तोमान्प्रभरेमनीषासिंधाव
धिक्षियतोभाव्यस्य । योमेसहस्रममिमीतसवानतूर्तोराजाश्रवइच्छमानः । अमंदान्स्तोमानबालिशाननल्पान्वाबालो
बलवतीभर्तव्योभवत्यंबास्माअलंभवतीतिवाबास्मैबलंभवतीतिवाबलोवाप्रतिषेधव्यवहितःप्रभरेमनीषयामनसईषया
स्तुत्याप्रज्ञयावासिंधावधिनिवसतोभावयव्यस्यराज्ञोयोमेसहस्रंनिरमिमीतसवानतूर्तोराजातूर्णइतिवात्वरमाणइति
वाप्रशंसामिच्छमानः ॥ १० ॥ यज्ञसंयोगाद्राजास्तुतिंलभेतराजसंयोगाद्युद्धोपकरणानितेषांरथःप्रथमागामीभवति
रथोरंहतेर्गतिकर्मणःस्थिरतेर्वास्याद्विपरीतस्यरममाणोऽस्मिंस्तिष्ठतीतिवारपतेर्वारसतेर्वातस्यैषाभवति ॥ ११ ॥ वन
स्पतेवीड्वंगोहिभूयाअस्मत्सखाप्रतरणःसुवीरः । गोभिःसन्नद्धोअसिवीळयस्वास्थाताजयतुजेत्वानि । वनस्पतेदृढां
गोहिभवास्मत्सखाप्रतरणःसुवीरःकल्याणवीरोगोभिःसंनद्धोअसिवीळयस्वेतिसंस्तंभस्वास्थाताजयतुजेतव्यानिदुंदु
भिरितिशब्दानुकरणंद्रुमोभिन्नइतिवादुंदुभ्यतेर्वास्याच्छब्दकर्मणस्तस्यैषाभवति ॥ १२ ॥ उपश्वासयपृथिवीमुतद्यांपु
रुत्रातेमनुतांविष्ठितंजगत् । सदुंदुभेसजूरिंद्रेणदेवैर्दूराद्दवीयोअपसेधशत्रून् । उपश्वासयपृथिवींचदिवंचबहुधातेघोषं
मन्यतांविष्ठितंस्थावरंजंगमंचयत्सदुंदुभेसहजोषणइंद्रेणचदेवैश्चदूराद्दूरतरमपसेधशत्रून्निषुधिरिषूणांनिधानंतस्यैषाभ

वति ॥ १३ ॥ बह्वीनांपिताबहुरस्यपुत्रश्चिश्चाकृणोतिसमनावगत्य । इषुधिःसंकाःपृतनाश्चसर्वाःपृष्ठेनिनद्धोजय
तिप्रसूतः । बहूनांपिताबहुरस्यपुत्रइतीषूनभिप्रेत्यप्रस्मयतइवापाव्रियमाणःशब्दानुकरणंवासंकाःसचतेःसंपूर्वाद्वा
किरतेःपृष्ठेनिनद्धोजयतिप्रसूतइतिव्याख्यातंहस्तघ्नोहस्तेहन्यतेतस्यैषाभवति ॥ १४ ॥ अहिरिवभोगैःपर्येतिबाहुं
ज्यायाहेतिंपरिबाधमानः । हस्तघ्नोविश्वावयुनानिविद्वान्पुमान्पुमांसंपरिपातुविश्वतः । अहिरिवभोगैःपरिवेष्टयति
बाहुंज्यायावधात्परित्रायमाणोहस्तघ्नःसर्वाणिप्रज्ञानानिप्रजानन्पुमान्पुरुमनाभवतिपुंसतेर्वाभीशवोव्याख्यातास्तेषा
मेषाभवति ॥ १५ ॥ रथेतिष्ठन्नयतिवाजिनःपुरोयत्रयत्रकामयतेसुषारथिः । अभीशूनांमहिमानंपनायतमनःपश्चा
दनुयच्छंतिरश्मयः । रथेतिष्ठन्नयतिवाजिनःपुरस्तात्सतोयत्रयत्रकामयतेसुषारथिःकल्याणसारथिरभीशूनांमहि
मानंपूजयामिमनःपश्चात्संतोऽनुयच्छंतिरश्मयोधनुर्धन्वतेर्गतिकर्मणोवधकर्मणोवाधन्वंत्यस्मादिषवस्तस्यैषाभवति
॥ १६ ॥ धन्वनागाधन्वनाजिंजयेमधन्वनातीव्राःसमदोजयेम । धनुःशत्रोरपकामंकृणोतिधन्वनासर्वाःप्रदिशो
जयेम । इतिसानिगदव्याख्यातासमदःसमदोवात्तेःसंमदोवामदतेर्ज्याजयतेर्वाजिनातेर्वाप्रजावयतीषूनितिवातस्या
एषाभवति ॥ १७ ॥ वक्ष्यंतीवेदागनीगंतिकर्णंप्रियंसखायंपरिषस्वजाना । योषेवशिंक्तेविततधिधन्वन्ज्याइयंसमने
पारयंती । वक्ष्यंतीवागच्छतिकर्णंप्रियमिवसखायमिषुंपरिष्वजमानायोषेवशिंक्तेशब्दंकरोतिविततधिधनुषिज्येयंस

मनेसंग्रामेपारयंतीपारंनयंतीपुरीषतेर्गतिकर्मणोवधकर्मणोवातस्यैषाभवति ॥ १८ ॥ सुपर्णंवस्तेमृगोअस्यादंतोगो
भिःसंनद्धापततिप्रसूता । यत्रानरःसंचविचद्रवंतितत्रास्मभ्यमिषवःशर्मयंसन् । सुपर्णंवस्तइतिवाजानभिप्रेत्यमृग
मयोऽस्यादंतोमृगयतेर्वागोभिःसंनद्धापततिप्रसूतेतिव्याख्यातंयत्रनराःसंद्रवंतिचविद्रवंतिचतत्रास्मभ्यमिषवःशर्म
यच्छंतुशरणंसंग्रामेष्वश्वाजनींकशेत्याहुःकशाप्रकाशयतिभयमश्वायकृष्यतेर्वाणूभावाद्वाकपुनःप्रकाशयत्यर्थान्खश
याक्रोशतेर्वाश्वकशायाएषाभवति ॥ १९ ॥ आजंघंतिसान्वेषांजघनाँऽउपजिघ्नते । अश्वाजनिप्रचेतसोऽश्वान्त्समत्सु
चोदय । आघ्नंतिसानून्येषांसरणानिसक्थीनिसक्थिसचतेरासक्तोऽस्मिन्कायोजघनानिचोपघ्नंतिजघनंजंघन्यतें
रश्वाजनिप्रचेतसःप्रवृद्धचेतसोऽश्वान्त्समत्सुसमरणेषुसंग्रामेषुचोदयोलूखलमुरुकरंवोर्करंवोर्ध्वखंवोरुमेकुर्वित्यब्रवी
त्तदुलूखलमभवदुरुकरंचैतदुलूखलमित्याचक्षतेपरोक्षेणेतिचब्राह्मणंतस्यैषाभवति ॥ २० ॥ यच्चिद्धित्वंगृहेगृहउलू
खलकयुज्यसे । इहद्युमत्तमंवदजयतामिवदुंदुभिः । इतिसानिगदव्याख्याता ॥ २१ ॥ वृषभःप्रजांवर्षतीतिवातिबृह
तिरेतइतिवातद्वृषकर्मावर्षणाद्वृषभस्तस्यैषाभवति ॥ २२ ॥ न्यक्रंदयन्नुपयंतएनममेहयन्वृषभंमध्यआजेः । तेनसूभ
र्वंशतवत्सहस्रंगवांमुद्गलःप्रधनेजिगाय । न्यक्रंदयन्नुपयंतएनमितिव्याख्यातंममेहयन्वृषभंमध्यआजेराजयनस्याज
वनस्येतिवातेनतंसूभर्वंराजानंभर्वतिरत्तिकर्मातद्वासूभर्वंसहस्रंगवांमुद्गलःप्रधनेजिगायप्रधनइतिसंग्रामनामप्रकीर्णा

न्यस्मिन्धनानिभवंतिद्रुघणोद्रुममयोघनस्तत्रेतिहासमाचक्षतेमुद्गलोभार्म्यश्वऋषिर्वृषभंचद्रुघणंचयुक्त्वासंग्रामेव्यवहृ
त्याजिंजिगायतदभिवादिन्येषर्ग्भवति ॥ २३ ॥ इमंतंपश्यवृषभस्ययुंजंकाष्ठायामध्येद्रुघणंशयानं । येनजिगायशत
वत्सहस्रंगवांमुद्गलःपृतनाज्येषु । इमंतंपश्यवृषभस्यसहयुजंकाष्ठायामध्येद्रुघणंशयानंयेनजिगायशतवत्सहस्रंगवांमु
द्गलःपृतनाज्येषुपृतनाज्यमितिसंग्रामनामपृतनानामजनाद्वाजयनाद्वामुद्गलोमुद्गवान्मुद्गगिलोवामदनंगिलतीतिवाम
दंगिलोवामुदंगिलोवाभार्म्यश्वोभृम्यश्वस्यपुत्रोभृम्यश्वोभृमयोऽस्याश्वाअश्वभरणाद्वापितुरित्यन्ननामपातेर्वापिबते
र्वाप्यायतेर्वातस्यैषाभवति ॥ २४ ॥ पितुंनुस्तोषंमहोधर्माणंतविषीं । यस्यत्रितोव्योजसावृत्रंविपर्वमर्दयत् । तंपि
तुंस्तौमिमहतोधारयितारंबलस्यतविषीतिबलनामतवतेर्वावृद्धिकर्मणोयस्यत्रितओजसाबलेनत्रितस्त्रिस्थानइंद्रोवृत्रं
विपर्वाणंव्यर्दयतिनद्योव्याख्यातास्तासामेषाभवति ॥ २५ ॥ इमंमेगंगेयमुनेसरस्वतिशुतुद्रिस्तोमंसचतापरुष्ण्या ।
असिक्न्यामरुद्वृधेवितस्तयार्जीकीयेशृणुह्यासुषोमया । इमंमेगंगेयमुनेसरस्वतिशुतुद्रिपरुष्णिस्तोममासेवध्वमसि
क्न्याचसहमरुद्वृधेवितस्तयाचार्जीकीयआशृणुहिसुषोमयाचेतिसमस्तार्थोऽथैकपदनिरुक्तंगंगागमनाद्यमुनाप्रयुवतीग
च्छतीतिवाप्रयुवितंगच्छतीतिवासरस्वतीसरइत्युदकनामसर्तेस्तद्वतीशुतुद्रीशुद्राविणीक्षिप्रद्राविण्याशुतुन्नेवद्रवतीति
वैरावतींपरुष्णीत्याहुःपर्ववतीभास्वतीकुटिलगामिन्यसिक्न्यशुक्लासितासितमितिवर्णनामतत्प्रतिषेधोऽसितंमरुद्वृधाः

सर्वानद्योमरुतएनावर्धयंतिवितस्ताविदग्धाविवृद्धामहाकूलार्जीकीयांविपाळित्याहुर्ऋजीकप्रभवावर्जुगामिनीवाविपा
ड्विपाटनाद्वाविपाशनाद्वाविप्रापणाद्वापाशाअस्यांव्यपाश्यंतवसिष्ठस्यमुमूर्षतस्तस्माद्विपाळुच्यतेपूर्वमासीदुरुंजिरासु
षोमासिंधुर्यदेनामभिप्रसुवंतिनद्यःसिंधुःस्यंदनादापआप्नोतेस्तासामेषाभवति ॥ २६ ॥ आपोहिष्ठामयोभुवस्तान
ऊर्जेदधातन । महेरणायचक्षसे । आपोहिस्थसुखभुवस्तानोऽन्नायधत्तमहतेचनोरणायरमणीयायचदर्शनायौषध
यओषद्धयंतीतिवौषत्येनाधयंतीतिवादोषंधयंतीतिवातासामेषाभवति ॥ २७ ॥ याओषधीःपूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रियु
गंपुरा । मनैनुबभ्रूणामहंशतंधामानिसप्तच । याओषधयःपूर्वाजातादेवेभ्यस्त्रीणियुगानिपुरामन्येनुतद्बभ्रूणामहंब
भ्रुवर्णानांहरणानांभरणानामितिवाशतंधामानिसप्तचेतिधामानित्रयाणिभवंतिस्थानानिनामानिजन्मानीतिजन्मा
न्यत्राभिप्रेतानिसप्तशतंपुरुषस्यमर्मणांतेष्वेनादधतीतिवारात्रिर्व्याख्याततस्याएषाभवति ॥ २८ ॥ आरात्रिपा
र्थिवंरजःपितरःप्रायुधामभिः । दिवःसदांसिबृहतीवितिष्ठसआत्वेषंवर्ततेतमः । आपूपुरस्त्वंरात्रिपार्थिवंरजःस्थानैर्म
ध्यमस्यदिवःसदांसिबृहतीमहतीवितिष्ठसआवर्ततेत्वेषंतमोरजोऽरण्यान्यरण्यस्यपत्न्यरण्यमपार्णंग्रामादरमणंभवती
तिवातस्याएषाभवति ॥ २९ ॥ अरण्यान्यरण्यान्यसौयाप्रेवनश्यसि । कथाग्रामंनपृच्छसिनत्वाभीरिवविंदतीँ ३ ।
अरण्यानीत्येनामामंत्रयतेयासावरण्यानिवनानिपराचीवनश्यसिकथंग्रामंनपृच्छसिनत्वाभीर्विंदतीवेतीवःपरिभयार्थे

वां श्रद्धा श्रद्धानात्तस्या एषा भवति ॥ ३० ॥ श्रद्धयाग्निः समिध्यते श्रद्धया हूयते हविः । श्रद्धां भगस्य मूर्धनि वचसा वेदयामसि । श्रद्धयाग्निः साधु समिध्यते श्रद्धया हविः साधु हूयते श्रद्धां भगस्य भागधेयस्य मूर्धनि प्रधानाङ्गे वचनेनावेदयामः पृथिवी व्याख्याता तस्या एषा भवति ॥ ३१ ॥ स्योना पृथिवि भवानृक्षरा निवेशनी । यच्छा नः शर्म सप्रथः । सुखा नः पृथिवि भवानृक्षरा निवेशन्यृक्षरः कण्टक ऋच्छतेः कंटकः कंतपो वा कृंततेर्वा कंटतेर्वा स्याद्गतिकर्मण उद्गततमो भवति यच्छ नः शर्म यच्छंतु शरणं सर्वतः पृथ्वपा व्याख्याता तस्या एषा भवति ॥ ३२ ॥ अमीषां चित्तं प्रतिलोभयंती गृहाणांगान्यप्वे परेहि । अभिप्रेहि निर्दह हृत्सु शोकैरंधेनामित्रास्तमसा सचंतां । अमीषां चित्तानि प्रज्ञानानि प्रतिलोभयमाना गृहाणांगान्यप्वे परेह्यभिप्रेहि निर्दहैषां हृदयानि शोकैरंधेनामित्रास्तमसा संसेव्यंतामग्नाय्यग्नेः पत्नी तस्या एषा भवति ॥ ३३ ॥ इहेंद्राणीमुपह्वये वरुणानीं स्वस्तये । अग्नायीं सोमपीतये । इति सा निगदव्याख्याता ॥ ३४ ॥ अथातोऽष्टौ द्वंद्वान्युलूखलमुसले उलूखलं व्याख्यातं मुसलं मुहुःसरं तयोरेषा भवति ॥ ३५ ॥ आयजी वाजसातमा ता ह्यु१च्चा विजर्भृतः । हरी इवांधांसि बप्सता । आयष्टव्ये अन्नानां संभक्ततमे ते ह्युच्चैर्विह्रियेते हरी इवान्नानि भुंजाने हविर्धाने हविषां निधाने तयोरेषा भवति ॥ ३६ ॥ आ वामुपस्थमद्रुहा देवाः सीदंतु यज्ञियाः । इहाद्य सोमपीतये । आसीदंतु वामुपस्थ उपस्थानमद्रोग्धव्ये इति वा यज्ञिया देवा यज्ञसंपादिन इहाद्य सोमपानाय द्यावापृथिव्यौ व्याख्याते तयोरेषा भवति ॥ ३७ ॥ द्यावा

नःपृथिवीइमंसिध्रमद्यदिविस्पृशं । यज्ञंदेवेषुंयच्छतां । द्यावापृथिव्यौनइमंसाधनमद्यदिविस्पृशंयज्ञंदेवेषुनियच्छतां
विपाट्छुतुद्र्यौव्याख्यातेतयोरेषाभवति ॥ ३८ ॥ प्रपर्वतानामुशतीउपस्थादश्वेइवविषितेहासमाने । गावेवशुभ्रेमा
तरारिहाणेविपाट्छुतुद्रीपयसाजवेते । पर्वतानामुपस्थादुपस्थानादुशत्यौकामयमानेअश्वेइवविमुक्तेइतिवाविषण्णेइ
तिवाहासमानेहासतिःस्पर्धायांहर्षमाणेवागावाविवशुभ्रेशोभनेमातरौसंरिहाणेविपाट्छुतुद्र्यौपयसाप्रजवेतेआर्त्नीअ
र्तन्यौवारण्यौवारिषण्यौवातयोरेषाभवति ॥ ३९ ॥ तेआचरंतीसमनेवयोषामातेवपुत्रंबिभृतामुपस्थे । अपशत्रून्वि
ध्यतांसंविदानेआर्त्नीइमेविस्फुरंतीअमित्रान् । तेआचरंत्यौसमनसाविवयोषेमातेवपुत्रंबिभृतामुपस्थउपस्थानेऽपवि
ध्यतांशत्रून्त्संविदानेआर्त्न्याविमेविघ्नत्यावमित्रान्छुनासीरौशुनोवायुःशुएत्यंतरिक्षेसीरआदित्यःसरणात्तयोरेषाभव
ति ॥ ४० ॥ शुनासीराविमांवाचंजुषेथांयद्दिविचक्रथुःपयः । तेनेमामुपसिंचतं । इतिसानिगदव्याख्याताढेवीजो
ष्ट्रीदेव्यौजोषयित्र्यौद्यावापृथिव्याविंतिवाहोरात्रेइतिवासस्यंचसमाचेतिकात्थक्यंस्तयोरेषसंप्रैषोभवति ॥ ४१ ॥
देवीजोष्ट्रीवसुधितीययोरन्याघाद्वेषांसियुयवदान्यावक्षद्वसुवार्याणियजमानायवसुवनेवसुधेयस्यवीतांयज । देवीजो
ष्ट्रीदेव्यौजोषयित्र्यौवसुधितीवसुधान्यौययोरन्याघानिद्वेषांस्यवयावयत्यावहत्यन्यावसूनिवरणीयानियजमानायव
सुवननायचवसुधानायचवीतांपिवेतांकामयेतांवायजेतिसंप्रैषोदेवीऊर्जाहुतीदेव्याऊर्जाह्वान्यौद्यावापृथिव्याविंतिव

होरात्रेइतिवांसस्यंचसमाचेतिकात्थक्यंस्तयोरेषसंप्रैषोभवति ॥ ४२ ॥ देवीऊर्जाहुतीइषमूर्जमन्यावंक्षत्सग्धिंसपींति
मन्यानवेंनपूर्वंदयमानाःस्यामंपुराणेननवंतामूर्जमूर्जाहुंतीऊर्जयमानेअधातांवसुवनेंवसुधेयस्यवीतांयज । देवीऊर्जाहु
तीदेव्याऊर्जाह्वान्यांवन्नंचरसंचावहत्यावहत्यन्यांसहजग्धिंचसहपीतिंचान्यांनवेनपूर्वंदयमानाःस्यामपुराणेननवंता
मूर्जमूर्जाहुतीऊर्जयमानेअधातांवसुवननायचवसुधानायचंवीतांपिबेतांकामयेतांवायजेतिसंप्रैषोयजेतिसंप्रैषः ॥४३॥
(अथयान्यश्वोवोह्वांमानोमित्रःकनिक्रदंज्ज्द्रंवदसंवत्सरंमुपप्लवदप्रावेपांःप्रैतेवदंत्वमंदान्यंज्ञसंयोगाद्वनस्पतंउपश्वा
सयवह्वीनांमहिरिवभोगैरथेतिष्ठंन्धन्वनागावक्ष्यंतींवसुपर्णंवस्तआजंघंतिंयच्चिद्धित्वंवृषभोन्यक्रंदयंन्निमंतंपितुंन्विमं
मआपोहिंयाओषधीरारात्र्यरण्यानिंश्रद्धयास्योनामीषांमिहेंद्राणीमथातोष्टांवायजीआवामुपस्थंद्यावानंःप्रपर्वतानांते
आचरंतींशुनासीरौंदेवीजोष्ट्रींदेवीऊर्जाहुतीत्रिचत्वारिंशत्) ॥ इतिनिरुक्तउत्तरषट्केतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥
ॐ ॥ अथातोमध्यस्थानादेवतांस्तासांवायुःप्रथमागामीभवतिंवायुर्वातेर्वेतेर्वास्याद्गतिकर्मणंएतेरितिस्थौलाष्ठीविं
रनर्थकोवकारस्तस्यैषाभवति ॥ १ ॥ वायवायांहिदर्शतेमेसोमाअरंकृताः । तेषांपाहिश्रुधीहवं । वायवायाहिदर्शनी
येंमेसोमाअरंकृताअलंकृतांस्तेषांपिबशृणुनोह्वानमितिंकमन्यंमध्यमादेवमवक्ष्यंत्तस्यैषापराभवति ॥ २ ॥ आसस्राणा
संःशवसानमच्छेंद्रंसुचक्रेरथ्यांसोअश्वांः । अभिश्रवऋज्यंतोवहेयुर्नूचिन्नुवायोरमृतंमिदंस्येत् । आससृवांसोऽभिवलाय

॥१५॥

मानमिंद्रंकल्याणचक्रेरथेयोगायरथ्याअश्वारथस्यवोढारऋज्यंतऋजुगामिनोऽन्नमभिवहेयुर्नवंचपुराणंचश्रवइत्यन्न
नामश्रूयतइतिसतोवायोश्वास्यभक्षोयथानविदस्येदितींद्रप्रधानेत्येकेनैघंटुकंवायुकर्मोभयप्रधानेत्यपरंवरुणोवृणोती
तिसतस्तस्यैषाभवति ॥३॥नीचीनवारंवरुणःकवंधंप्रससर्जरोदसीअंतरिक्षं । तेनविश्वस्यभुवनस्यराजायवंनवृष्टिर्व्युन
त्तिभूम । नीचीनद्वारंवरुणःकवंधंमेघंकवनमुदकंभवतितदस्मिन्धीयतउदकमपिकवंधमुच्यतेबंधिरनिभृतत्वेकंमनि
भृतंचप्रसृजतिद्यावापृथिव्यौचांतरिक्षंचमहत्त्वेनतेनसर्वस्यभुवनस्यराजायवमिववृष्टिर्व्युनत्तिभूमिंतस्यैषापराभवति
॥ ४ ॥ तमूषुसमनागिरापितॄणांचमन्मभिः । नाभाकस्यप्रशस्तिभिर्यःसिंधूनामुपोदयेसप्तस्वसासमध्यमोनभंतामन्य
केसमे । तंस्वभिष्टौमिसमानयागिरागीत्यास्तुत्यापितॄणांचमननीयैःस्तोमैर्नाभाकस्यप्रशस्तिभिरृषिर्नाभाकोबभूवयः
स्यंदमानानामासामपामुपोदयेसप्तस्वसारमेनमाहवाग्भिःसमध्यमइतिनिरुच्यतेऽथैषएवभवति । नभंतामन्यकेसमे ।
माभूवन्नन्यकेसर्वेयेनोद्विषंतिदुर्धियःपापधियःपापसंकल्पारुद्रोरौतीतिसतोरोरूयमाणोद्रवतीतिवारोदयतेर्वायदरुद
त्तद्रुद्रस्यरुद्रत्वमितिकाठकंयदरोदीत्तद्रुद्रस्यरुद्रत्वमितिहारिद्रविकंतस्यैषाभवति ॥५॥ इमारुद्रायस्थिरधन्वनेगिरः
क्षिप्रेषवेदेवायस्वधाव्ने । अषाढायसहमानायवेधसेतिग्मयुधायभरताशृणोतुनः । इमारुद्रायदृढधन्वनेगिरःक्षिप्रेष
वेदेवायान्नवतेऽषाढायान्यैःसहमानायविधात्रेतिग्मायुधायभरतशृणोतुनस्तिग्मंतेजतेरुत्साहकर्मणआयुधमायोधना

त्तस्यैषापराभवति ॥ ६ ॥ यातेदिद्युदवसृष्टादिवस्परिक्ष्मयाचरतिपरिसावृणक्तुनः । सहस्रंतेस्वपिवातभेषजामान
स्तोकेषुतनयेषुरीरिषः । यातेदिद्युदवसृष्टादिवस्परिदिवोऽधिदिद्युद्द्यतेर्वाद्युतेर्वाद्योततेर्वाक्ष्मयाचरतिक्ष्मापृथिवी
तस्यांचरतितयाचरतिविक्ष्मापयंतीचरतीतिर्वापरिवृणक्तुनःसासहस्रंतेस्वाप्तवचनभैषज्यानिमानस्त्वंपुत्रेषुचपौत्रेषुच
रीरिषस्तोकंतुद्यतेस्तनयंतनोतेरग्निरपिरुद्रउच्यतेतस्यैषाभवति ॥ ७॥ जराबोधतद्विविड्ढिविशेविशेयज्ञियाय । स्तोमं
रुद्रायदृशीकं । जरास्तुतिर्जरतेःस्तुतिकर्मणस्तांबोधतयाबोधयितरितिर्वातद्विविड्ढितत्कुरुमनुष्यस्यमनुष्यस्ययजना
यस्तोमंरुद्रायदर्शनीयमिंद्रइरांदृणातीतिर्वैरांददातीतिर्वैरांदधातीतिर्वैरांदारयतइतिर्वैरांधारयतइतिर्वैंदवेद्रवतीतिर्वै
दौरमतइतिर्वैंधेभूतानीतिर्वातद्यदेनंप्राणैःसमैंधंस्तदिंद्रस्येंद्रत्वमितिविज्ञायतेइदंकरणादित्याग्रायणइदंदर्शनादित्यौप
मन्यवइंदतेर्वैश्वर्यकर्मणइन्छत्रूणांदारयितावाद्रावयितावादरयिताचयज्वनांतस्यैषाभवति ॥ ८ ॥ अर्दर्दरुत्समसृ
जोविखानित्वमर्णवान्बद्धधानाँऽअरम्णाः । महांतमिंद्रपर्वतंवियद्वःसृजोविधाराअवदानवंहन् । अर्दृणाउत्समुत्स
उत्सरणाद्वोत्सदनाद्वोत्स्यंदनाद्वोनत्तेर्वाव्यसृजोऽस्यखानित्वमर्णवानर्णस्वतएतान्माध्यमिकान्त्संस्त्यायांन्वाबध्यमा
नानरम्णारम्णातिःसंयमनकर्माविसर्जनकर्मावामहांतमिंद्रपर्वतंमेघंयद्व्यवृणोर्व्यसृजोऽस्यधाराअवहन्नेनंदानवंदानक
र्माणंतस्यैषापराभवति ॥ ९ ॥ योजातएवप्रथमोमनस्वान्देवोदेवान्क्रतुनापर्यभूषत् । यस्यशुष्माद्रोदसीअभ्यसे

तानृम्णस्यमह्नासजंनासइंद्रः । योजायमानएवप्रथमोमनस्वींदेवोदेवान्क्रतुनाकर्मणापर्यभवत्पर्यगृह्णात्पर्यरक्षदत्यक्रा
मदितिवायस्यबलाद्द्यावापृथिव्यावप्यबिभीतांनृम्णस्यमह्नाबलस्यमहत्त्वेनसजनासइंद्रइत्यृषेर्दृष्टार्थस्यप्रीतिर्भवत्या
ख्यानसंयुक्तापर्जन्यस्तृपेराद्यंतविपरीतस्यतर्पयिताजन्यःपरोजेतावाजनयितावाप्राजयितावारसानांतस्यैषाभवति
॥ १० ॥ विवृक्षान्हंत्युतहंतिरक्षसोविश्वंबिभायभुवनंमहावधात् । उतानागाईषतेवृष्ण्यावतोयत्पर्जन्यःस्तनयन्हंति
दुष्कृतः । विहन्तिवृक्षान्विहंतिचरक्षांसिसर्वाणिचास्माद्भूतानिबिभ्यतिमहावधान्महान्ह्यस्यवधोऽप्यनपराधोभीतः
पलायतेवर्षकर्मवतोयत्पर्जन्यःस्तनयन्हंतिदुष्कृतःपापकृतोबृहस्पतिर्बृहतःपातावापालयितावातस्यैषाभवति ॥ ११ ॥
अश्नापिनद्धंमधुपर्यपश्यन्मत्स्यंनदीनउदनिक्षियन्तं । निष्टज्जभारचमसंनवृक्षाद्बृहस्पतिर्विरवेणाविकृत्य ।अशनवता
मेघेनापिनद्धंमधुपर्यपश्यन्मत्स्यमिवदीनउदकेनिवसंतंनिर्जहारतच्चमसमिववृक्षाच्चमसःकस्माच्चमंत्यस्मिन्नितिबृहस्प
तिर्विरवेणशब्देनविकृत्यब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मणःपातावापालयितावातस्यैषाभवति ॥१२॥ अश्मास्यमवतंब्रह्मणस्पतिर्मधु
धारमभियमोजसातृणत् । तमेवविश्वेपपिरेस्वर्दृशोबहुसाकंसिसिचुरुत्समुद्रिणं । अशनवंतमास्यंदनवंतमवातितंब्र
ह्मणस्पतिर्मधुधारमभियमोजसाबलेनाभ्यतृणत्तमेवसर्वेपिबंतिरश्मयःसूर्यदृशोबह्वेनंसहसिंचंत्युत्समुद्रिणमुदकवंतं
॥ १३ ॥ क्षेत्रस्यपतिःक्षेत्रंक्षियतेर्निवासकर्मणस्तस्यपातावापालयितावातस्यैषाभवति ॥ १४॥ क्षेत्रस्यपतिनावयंहि

तेनैवजयामसि । गामश्वंपोषयित्न्वासनोमृळातीदृशे । क्षेत्रस्यपतिनावयंसुहितेनेवजयामोगामश्वंपुष्टंपोषयितृचाहरे
तिसनोमृळातीदृशे । बलेनवाधनेनवामृळतिर्दानकर्मातस्यैषापराभवति ॥१५॥ क्षेत्रस्यपतेमधुमन्तमूर्मिंधेनुरिवपयो
अस्मासुधुक्ष्व । मधुश्चुतंघृतमिवसुपूतमृतस्यनःपतयोमृळयंतु । क्षेत्रस्यपतेमधुमंतमूर्मिंधेनुरिवपयोऽस्मासुधुक्ष्वेतिम
धुश्चुतंघृतमिवोदकंसुपूतमृतस्यनःपातारोवापालयितारोवामृळयंतुमृळयतिरुपदयाकर्मापूजाकर्मावातद्यत्समान्यामृ
चिसमानाभिव्याहारंभवतितज्जामिभवतीत्येकंमधुमंतंमधुश्चुतमितियथायदेवसमानेपादेसमानाभिव्याहारंभवतित
ज्जामिभवतीत्यपरं । हिरण्यरूपःसहिरण्यसंदृगितियथायथाकथाचविशेषोऽजामिभवतीत्यपरं । मंडूकाइवोदकान्मंडू
काउदकादिवेतियथा । वास्तोष्पतिर्वास्तुर्वसतेर्निवासकर्मणस्तस्यपातावापालयितावातस्यैषाभवति ॥१६॥ अमीवहा
वास्तोष्पतेविश्वारूपाण्याविशन् । सखासुशेवएधिनः । अभ्यमनहावास्तोष्पतेसर्वाणिरूपाण्याविशन्त्सखानःसुसुखो
भवशेवइतिसुखनामशिष्यतेर्वकारोनामकरणोऽतस्थांतरोपलिंगीविभाषितगुणःशिवमित्यप्यस्यभवतियद्यद्रूपंकाम
यतेतत्तद्देवताभवति । रूपंरूपंमघवाबोभवीतीत्यपिनिगमोभवतिवाचस्पतिर्वाचःपातावापालयितावातस्यैषाभवति
॥ १७ ॥ पुनरेहिवाचस्पतेदेवेनमनसासह । वसोष्पतेनिरामयमय्येवतन्वंमम । इतिसानिगदव्याख्यातापान्नपा
त्तनूनप्त्राव्याख्यातस्तस्यैषाभवति ॥ १८ ॥ योअनिध्मोदीदयदप्स्वंतर्यंविप्रासईळतेअध्वरेषु । अपान्नपान्मधुम

तीरपोद्वायाभिरिंद्रोवावृधेवीर्याय । योऽनिध्मोदीदयद्दीप्यतेऽभ्यंतरमप्सुयंमेधाविनःस्तुवंतियज्ञेषुसोऽपान्नपान्मधु
मतीरपोदेह्यभिषवाययाभिरिंद्रोवर्धतेवीर्यायवीरकर्मणेयमोयच्छतीतिसतस्तस्यैषाभवति ॥ १९ ॥ परेयिवांसंप्रवतो
महीरनुबहुभ्यःपंथामनुपस्पशानं । वैवस्वतंसंगमनंजनानांयमंराजानंहविषादुवस्य । परेयिवांसंपर्यागतवंतंप्रवतउद्व
तोनिवतइत्यवतिर्गतिकर्माबहुभ्यःपंथानमनुपस्पाशयमानंवैवस्वतंसंगमनंजनानांयमंराजानंहविषादुवस्येतिदुवस्यती
राध्नोतिकर्माग्निरपियमउच्यतेतमेताऋचोऽनुप्रवदंति ॥ २० ॥ सेनेवसृष्टामंदधात्यस्तुर्नदिद्युत्त्वेषप्रतीका । यमोह
जातोयमोजनित्वंजारःकनीनांपतिर्जनीनां । तंवश्चराथावयंवसत्यास्तंनगावोनक्षंतइद्धं । इतिद्विपदाःसेनेवसृष्टाभयं
वाबलंवादधात्यस्तुरिवदिद्युत्त्वेषप्रतीकाभयप्रतीकाबलप्रतीकायशःप्रतीकामहाप्रतीकादीप्तप्रतीकावा । यमोहजात
इंद्रेणसहसंगतः । यमाविहेहमातरेत्यपिनिगमोभवतियमइवजातोयमोजनिष्यमाणोजारःकनीनांजरयिताकन्यानां
पतिर्जनीनांपालयिताजायानांतत्प्रधानाहियज्ञसंयोगेनभवंति।तृतीयोअग्निष्टेपतिरित्यपिनिगमोभवतितंवश्चराथाचरं
त्यापश्चाहुत्यावसत्याचनिवसंत्यौषधाहुत्यास्तंयथागावआप्नुवंतितथाप्नुयामेद्धंसमृद्धंभोगैर्मित्रःप्रमीतेस्त्रायतेसंमिन्वा
नोद्रवतीतिवामेदयतेर्वातस्यैषाभवति ॥ २१ ॥ मित्रोजनान्यातयतिब्रुवाणोमित्रोदाधारपृथिवीमुतद्यां । मित्रःकृष्टीरनि
मिषाभिचष्टेमित्रायहव्यंघृतवज्जुहोत । मित्रोजनानायातयतिब्रुवाणःशब्दंकुर्वन्मित्रएवधारयतिपृथिवींचदिवंच

मित्रः कृष्टीरनिमिषन्नभिविपश्यतीति कृष्टय इति मनुष्यनाम कर्मवन्तो भवन्ति विकृष्टदेहा वा मित्राय हव्यं घृतवज्जुहोतेति
व्याख्यातं जुहोतिर्दानकर्मा कः कमनो वा क्रमणो वा सुखो वा तस्यैषा भवति ॥ २२ ॥ हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जा
तः पतिरेक आसीत् । स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम । हिरण्यगर्भो हिरण्मयो गर्भो हिरण्मयो
गर्भोऽस्येति वा गर्भो गृभेर्गृणात्यर्थे गिरत्यनर्थानिति वा यदा हि स्त्री गुणान्गृह्णाति गुणाश्चास्या गृह्यन्तेऽथ गर्भो भवति समभ
वदग्रे भूतस्य जातः पतिरेको बभूव स धारयति पृथिवीं च दिवं च कस्मै देवाय हविषा विधेमेति व्याख्यातं विधतिर्दानकर्मा सर
स्वान्व्याख्यातस्तस्यैषा भवति ॥ २३ ॥ ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्चुतः । तेभिर्नोऽविता भव । इति सा निगद
व्याख्याता ॥ २४ ॥ विश्वकर्मा सर्वस्य कर्ता तस्यैषा भवति ॥ २५ ॥ विश्वकर्मा विमना आद्विहाया धाता विधाता प
रमोत संदृक् । तेषामिष्टानि समिषा मदन्ति यत्रा सप्तऋषीन्पर एकमाहुः । विश्वकर्मा विभूतमना व्याप्ता धाता च विधाता च
परमश्च संद्रष्टा भूतानां तेषामिष्टानि वा कान्तानि वा क्रान्तानि वा गतानि वा मतानि वा नतानि वाद्भिः सह संमोदन्ते यत्रैतानि सप्त
ऋषीणानि ज्योतींषि तेभ्यः पर आदित्यस्तान्येतस्मिन्नेकं भवन्तीत्यधिदैवतमथाध्यात्मं विश्वकर्मा विभूतमना व्याप्ता धाता
च विधाता च परमश्च संदर्शयितेन्द्रियाणामेषामिष्टानि वा कान्तानि वा क्रान्तानि वा गतानि वा मतानि वा नतानि वान्नेन सह सं
मोदन्ते यत्रेमानि सप्तऋषीणानीन्द्रियाण्येभ्यः पर आत्मा तान्येतस्मिन्नेकं भवन्तीत्यात्मगतिमाचष्टे तत्रेतिहासमाचक्षते वि

श्वकर्माभौवनःसर्वमेधेसर्वाणिभूतानिजुहवांचकारसआत्मानमप्यन्ततोजुहवांचकारतदभिवादिन्येषर्ग्भवतियइमा
विश्वाभुवनानिजुह्वदितितस्योत्तराभूयसेनिर्वचनाय ॥ २६ ॥ विश्वकर्मन्हविषावावृधानःस्वयंयजस्वपृथिवीमुत
द्यां । मुह्यन्त्वन्येअभितोजनासइहास्माकंमघवासूरिरस्तु । विश्वकर्मन्हविषावर्धयमानःस्वयंयजस्वपृथिवींचदिवंच
मुह्यन्त्वन्येअभितोजनाःसपत्नाइहास्माकंमघवासूरिरस्तुप्रज्ञातातार्क्ष्यस्त्वष्ट्राव्याख्यातस्तीर्णेऽन्तरिक्षेक्षियतितूर्णमर्थं
रक्षत्यश्नोतेर्वातस्यैषाभवति ॥ २७ ॥ त्यमूषुवाजिनंदेवजूतंसहावानंतरुतारंरथानां । अरिष्टनेमिंपृतनाजमाशुंस्वस्त
येतार्क्ष्यमिहाहुवेम । तंभृशमन्नवन्तंजूतिर्गतिःप्रीतिर्वादेवजूतंदेवगतंदेवप्रीतंवासहस्वन्तंतारयितारंरथानामरिष्टने
मिंपृतनाजितमाशुंस्वस्तयेतार्क्ष्यमिहह्वयेमेतिकमन्यंमध्यमादेवमवक्ष्यत्तस्यैषापराभवति ॥ २८ ॥ सद्यश्चिद्यःशवसा
पंचकृष्टीःसूर्यइवज्योतिषापस्ततान । सहस्रसाःशतसाअस्यरंहिर्नस्मावरन्तेयुवतिंनशर्यां । सद्योऽपियःशवसाबलेन
तनोत्यपःसूर्यइवज्योतिषापंचमनुष्यजातानिसहस्रसानिनीशतसानिन्यस्यंसागतिर्नस्मैनांवारयंतिप्रयुवतीमिवशरम
यीमिषुंमन्युर्मन्यतेर्दीप्तिकर्मणःक्रोधकर्मणोवधकर्मणोवामन्युन्त्यस्मादिषवस्तस्यैषाभवति ॥ २९ ॥ त्वयामन्योसर
थमारुजन्तोहर्षमाणासोऽधृषितामरुत्वः । तिग्मेषवआयुधासंशिशानाअभिप्रयन्तुनरोअग्निरूपाः । त्वयामन्योसरथ
मारुह्यरुजंतोहर्षमाणासोऽधृषितामरुत्वस्तिग्मेषवआयुधानिसंशिश्यमानाअभिप्रयंतुनरोअग्निरूपाअग्निकर्माणःसंन

ह्वाःकवचिनइतिवादधिक्राव्याख्यातस्तस्यैषाभवति ॥३०॥ आदधिक्राःशवसापंचकृष्टीःसूर्यइवज्योतिषापस्ततान ।
सहस्रसाःशतसावाज्यर्वापृणक्तुमध्वासमिमावचांसि । आतनोतिदधिक्राःशवसाबलेनापःसूर्यइवज्योतिषापंचमनु
ष्यजातानिसहस्रसाःशतसावाजीवेजनवानर्वेरणवान्त्संपृणक्तुनोमधुनोदकेनवचनानीमानीतिमधुधमतेर्विपरीतस्य
सवितासर्वस्यप्रसवितातस्यैषाभवति ॥ ३१ ॥ सवितायंत्रैःपृथिवीमरम्णादस्कंभनेसविताद्यामदृंहत् । अश्वमिवा
धुक्षद्धुनिमंतरिक्षमतूर्तेबद्धंसवितासमुद्रं । सवितायंत्रैःपृथिवीमरमयदनारंभणेऽतरिक्षेसविताद्यामदृंहदश्वमिवाधु
क्षद्धुनिमंतरिक्षेमेघंबद्धमतूर्तेबद्धमतूर्णइतिवात्वरमाणइतिवासवितासमुदितारमितिकिमन्यंमध्यमादेवमवक्ष्यदादि
त्योऽपिसवितोच्यतेतथाचहैरण्यस्तूपेस्तुतोऽर्चन्हिरण्यस्तूपऋषिरिदंसूक्तंप्रोवाचतदभिवादिन्येषर्ग्भवति ॥ ३२ ॥
हिरण्यस्तूपःसवितर्यथात्वांगिरसोजुह्वेवाजेअस्मिन् । एवात्वार्चन्नवसेवंदमानःसोमस्येवांशुंप्रतिजागराहं । हिरण्य
स्तूपोहिरण्यमयःस्तूपोहिरण्यमयःस्तूपोऽस्येतिवास्तूपःस्त्यायतेःसंघातःसवितर्यथात्वांगिरसोजुह्वेवाजेऽन्नेऽस्मिन्नेवं
त्वार्चन्नवनायवंदमानःसोमस्येवांशुंप्रतिजागर्म्यहंत्वष्टाव्याख्यातस्तस्यैषाभवति ॥ ३३ ॥ देवस्त्वष्टासविताविश्वरू
पःपुपोषप्रजाःपुरुधाजजान । इमाचविश्वाभुवनान्यस्यमहद्देवानामसुरत्वमेकं । देवस्त्वष्टासवितासर्वरूपःपोषतिप्रजा
रसानुप्रदानेनबहुधाचेमाजनयतीमानिचसर्वाणिभूतान्युदकान्यस्यमहच्चास्मैदेवानामसुरत्वमेकंप्रज्ञावत्त्वंवानवत्वं

वापिवासुरितिप्रज्ञानामास्यत्यनर्थानस्ताश्चास्यामर्थाअसुरत्वमादिलुप्तंवातोवातीतिसतस्तस्यैषाभवति ॥ ३४ ॥ वात
आवातुभेषजंशंभुमयोभुनोहृदे । प्रणआयूंषितारिषत् । वातआवातुभैषज्यानिशंभुमयोभुचनोहृदयायप्रवर्धयतुच
नआयुरग्निर्व्याख्यातस्तस्यैषाभवति ॥ ३५ ॥ प्रतित्यंचारुमध्वरंगोपीथायप्रहूयसे । मरुद्भिरग्नआगहि । तंप्रतिचा
रुमध्वरंसोमपानायप्रहूयसेसोऽग्नेमरुद्भिःसहागच्छेतिकमन्यंमध्यमादेवमवक्ष्यत्तस्यैषापराभवति ॥ ३६ ॥ अभित्वा
पूर्वपीतयेसृजामिसोम्यंमधु । मरुद्भिरग्नआगहि । अभिसृजामित्वापूर्वपीतयेपूर्वपानायसोम्यंमधुसोममयंसोऽग्नेमरु
द्भिःसहागच्छेति ॥ ३७ ॥ वेनोवेनतेःकान्तिकर्मणस्तस्यैषाभवति ॥ ३८ ॥ अयंवेनश्चोदयत्पृश्निगर्भाज्योतिर्जरायूर
जसोविमाने । इममपांसंगमेसूर्यस्यशिशुंनविप्रामतिभीरिहन्ति । अयंवेनश्चोदयत्पृश्निगर्भाःप्राष्टवर्णगर्भाआपइतिवा
ज्योतिर्जरायुर्ज्योतिरस्यजरायुस्थानीयंभवतिजरायुजरयागर्भस्यजरयायूयतइतिवेममपांचसंगमनेसूर्यस्यचशिशुमि
वविप्रामतिभीरिहंतिलिहंतिस्तुवंतिवर्धयंतिपूजयंतीतिवाशिशुःशंसनीयोभवतिशिशीतेर्वास्याद्दानकर्मणश्चिरलब्धो
गर्भोभवत्यसुनीतिरसून्नयतिस्तस्यैषाभवति ॥ ३९ ॥ असुनीतेमनोअस्मासुधारयजीवातवेसुप्रतिरानआयुः । रारंधिनः
सूर्यस्यसन्दृशिघृतेनत्वंतन्वंवर्धयस्व । असुनीतेमनोऽस्मासुधारयचिरंजीवनायप्रवर्धयचनआयूरंधयचनःसूर्यस्यसं
दर्शनायरध्यतिर्वशगमनेऽपिदृश्यते । मारधामद्विषतेसोमराजन्नित्यपिनिगमोभवतिघृतेनत्वमात्मानंतन्वंवर्धयस्व

तोंव्याख्यातंस्तस्यैषाभवति ॥ ४० ॥ ऋतस्यहिशुरुधःसंतिपूर्वीर्ऋतस्यंधीतिर्वृजिनानिहंति । ऋतस्यश्लोकोवधिरातं
तर्दकर्णांबुधानःशुचमानआयोः । ऋतस्यहिशुरुधःसंतिपूर्वीर्ऋतस्यप्रज्ञावर्जनीयानिहंतिर्ऋतस्यश्लोकोवधिरस्यापिक
र्णावातृणत्तिबधिरोवद्धश्रोत्रंःकर्णाबोधयन्दीप्यमानश्चांयोरयनस्यंमनुष्यस्यज्योतिषोवोदकस्यवैंदुरिंधेरुनत्तेर्वांतस्यै
षाभवति ॥ ४१ ॥ प्रतद्वोंचेयंभव्यायेन्दवेहव्योनयइषवान्मन्मरेजंतिरक्षोहामन्मरेजंति । स्वयंसोअस्मदानिदोवधैं
रंजेतदुर्मतिं । अवंस्रवेदघशंसोऽवतरमवंक्षुद्रमिंवस्रवेत् । प्रब्रवीमितद्भव्यायेन्दवेहवनार्हइवयइषवांनन्नवान्कामवा
न्वांमननानिचनोरेजयतिंरक्षोहाचबलेनरेजयतिंस्वयंसोऽस्मदभिनिंदितारं । वधैरंजेतदुर्मतिं। अवस्रवेदघशंसस्ततश्चा
वतरंक्षुद्रमिवावस्रवेंदभ्यासेभूयांसमर्थंमन्यंतेयथाहोदर्शनीयाहोदर्शनीयेतिंतत्परुच्छेपस्यशीलंपरुच्छेपऋषिंःपर्ववच्छे
पंःपरुषिपरुषिशेपोऽस्येतिवेंतीमानिसप्तविंशतिर्देवतानामधेयान्यनुक्रांतानिंसूक्तभांजिहविर्भांजिंतेषामेतान्यहविर्भा
जिंवेनोऽसुनीतिर्ऋतइंदुःप्रजापतिःप्रजानांपातावापालयितावांतस्यैषाभवति ॥ ४२ ॥ प्रजापतेनत्वदेतान्यन्योविश्वा
जातानिपरितावंभूव । यत्कांमास्तेजुहुमस्तन्नोंअस्तुवयंस्यांमपतंयोरयीणां । प्रजापतेनहित्वदेतान्यन्यंःसर्वाणिजाता
नितानिपरिबभूवंयत्कामास्तेजुहुमस्तन्नोअस्तुंवयंस्यामपतयोरयीणामित्याशीरहिर्व्याख्यातंस्तस्यैषाभवति ॥ ४३ ॥
अब्जामुक्थैरहिंगृणीषेबुध्नेनदीनांरजंःसुषीदंन् । अप्सुजमुक्थैरहिंगृणीषेंबुध्नेनदीनांरजःसूदकेषुसीदंन्बुध्नमन्तरिक्षंब

द्धाअस्मिन्धृताआपइतिवेंदमपीतरद्बुध्नमेतस्मादेवंबद्धाअस्मिन्धृताःप्राणाइतिंयोऽहिःसबुध्न्योबुध्नमन्तरिक्षंतन्निवा
सात्तस्यैषाभवति ॥४४॥ मानोऽहिर्बुध्न्योरिषेधान्मायज्ञोअंस्यस्रिधद्दतायोः । माचनोऽहिर्बुध्न्योरेषणायधान्मास्ययज्ञो
स्वाचस्रिधद्यज्ञकामस्यसुपर्णोव्याख्यातंस्तस्यैषाभवति ॥ ४५ ॥ एकंःसुपर्णःससंमुद्रमाविंवेशसइदंविश्वंभुवनंविचं
ष्टे । तंपाकेंनमनंसापश्यमंतिंतस्तंमातारेंह्ळिसउंरेह्ळिमातरं । एकःसुपर्णःससमुद्रमाविशतिंसइमानिसर्वाणिभूतान्य
भिविपश्यतिंतंपाकेनमनसापश्यमंतितइत्यृषेर्दृष्टार्थस्यप्रीतिर्भवंत्याख्यानसंयुक्तांतंमातारेह्ळिवागेषामाध्यमिकांसउ
मातरंरेह्ळिपुरूरवाबहुधारोरूयतेंतस्यैषाभवति ॥ ४६ ॥ समंस्मिञ्जायंमानआसतग्नाउतेमंवर्धन्नद्य१स्वगूंर्ताः । महे
यत्त्वांपुरूरवोरणायावंर्धयन्दस्युहत्यांयदेवाः । समास्तास्मिञ्जायमाणेग्नागमनांदापोदेवपत्न्योवांपिचैनमवर्धयन्न
द्यःस्वगूर्ताःस्वयंगामिन्योंमहतेचयत्त्वापुरूरवोरणायंरमणीयायसंग्रामायांवर्धयन्दस्युहत्यायचदेवादेवाः ॥ ४७ ॥
(अथातोमध्यस्थानावायवायांह्यासस्नाणासोनीचीनवारंतमूष्विमारुद्रायंयातेदिद्युज्जराबोधांदर्दयोंजातोविवृक्षानश्वा
पिनर्द्धमश्मास्यमवतंक्षेत्रस्यपतिंःक्षेत्रस्यपतिनाक्षेत्रस्यपतेंऽमीवहापुनरेहिंयोअनिध्मःपरेयिवांसंसेनेवसृष्टामित्रोजनां
न्हिरण्यगर्भोयेतेसरस्वौविश्वकर्मासर्वस्यकर्तांविश्वकर्मांविमनाविश्वकर्मन्हविषांत्यमूषुसद्यश्चित्त्वयामन्योंआदधि
क्राःसविताहिरण्यस्तूपोंदेवस्त्वष्टावातआवातुंप्रतित्यमभित्वावेनोवेनतैरयंवेनोऽसुनीतऋतस्यंहिप्रतद्वोचेयंप्रजापते

ऽज्ञामुक्थैर्मानोहिरेकः सुपर्णः संमस्मिन्त्सप्तचत्वारिंशत्) ॥ इतिनिरुक्तउत्तरषट्केचतुर्थोऽध्यायःसमाप्तः ॥ ४ ॥
ॐ । श्येनोव्याख्यातस्तस्यैषाभवति ॥ १ ॥ आदायश्येनोअभरत्सोमंसहस्रंसवाँअयुतंचसाकं । अत्रापुरंधिर
जहादरातीर्मदेसोमस्यमूराअमूरः । आदायश्येनोऽहरत्सोमंसहस्रंसवानयुतंचसहसहस्रंसहस्रसाव्यमभिप्रेत्यतत्रायु
तंसोमभक्षास्तत्संबंधेनायुतंदक्षिणाइतिवातत्रपुरंधिरजहादमित्रानदानानितिवामदेसोमस्यमूराअमूरइत्यैंद्रेचसूक्तेसो
मपानेनचस्तुतस्तस्मादिंद्रंमन्यंतओषधिःसोमःसुनोतेर्यदेनमभिषुण्वंतिबहुलमस्यनैघंटुकंवृत्तमाश्चर्यमिवप्राधान्येनंत
स्यपावमानीषुनिदर्शनायोदाहरिष्यामः ॥२॥ स्वादिष्ठयामदिष्ठयापवस्वसोमधारया । इंद्रायपातवेसुतः । इतिसानि
गदव्याख्याताथैषापराभवतिचंद्रमसोवैतस्यवा ॥ ३ ॥ सोमंमन्यतेपपिवान्यत्संपिंषंत्योषधिं । सोमंयंब्रह्माणोविदुर्न
तस्याश्नातिकश्चन । सोमंमन्यतेपपिवान्यत्संपिंषंत्योषधिमितिवृथासुतमसोममाहसोमंयंब्रह्माणोविदुरितिनतस्याश्ना
तिकश्चनायज्वेत्यधियज्ञमथाधिदैवतंसोमंमन्यतेपपिवान्यत्संपिंषंत्योषधिमितियजुःसुतमसोममाहसोमंयंब्रह्माणोवि
दुश्चंद्रमसंनतस्याश्नातिकश्चनादेवइत्यथैषापराभवतिचंद्रमसोवैतस्यवा ॥ ४ ॥ यत्त्वादेवप्रपिबंतिततआप्यायसे
पुनः । वायुःसोमस्यरक्षितासमानांमासआकृतिः । यत्त्वादेवप्रपिबंतिततआप्यायसेपुनरितिनाराशंसानभिप्रेत्यपूर्वप
क्षापरपक्षावितिवावायुःसोमस्यरक्षितावायुमस्यरक्षितारमाहसाहचर्याद्रसहरणाद्वासमानांसंवत्सराणांमासआकृतिः

सोमोरूपविशेषैरोषधिश्चंद्रमावाचंद्रमाश्चायंद्रमतिचंद्रोमाताचांद्रंमानमस्येतिवाचंद्रश्चंदतेःकांतिकर्मणश्चंदनमित्यप्य
स्यभवतिचारुद्रमतिचिरंद्रमतिचमेर्वापूर्वंचारुरुचेर्विपरीतस्यतस्यैषाभवति ॥ ५ ॥ नवोनवोभवतिजायमानोऽह्नांके
तुरुषसामित्यग्रं । भागंदेवेभ्योविदधात्यायन्प्रचंद्रमास्तिरतेदीर्घमायुः । नवोनवोभवतिजायमानइतिपूर्वपक्षादिमभि
प्रेत्याह्नांकेतुरुषसामेत्यग्रमित्यपरपक्षांतमभिप्रेत्यादित्यदैवतोद्वितीयःपादइत्येकेभागंदेवेभ्योविदधात्यायन्नित्यर्धमा
सेज्यामभिप्रेत्यप्रवर्धयतेचंद्रमादीर्घमायुर्मृत्युर्मारयतीतिसतोमृतंच्यावयतीतिवाशतबलाक्षोमौद्गल्यस्तस्यैषाभवति
॥ ६ ॥ परंमृत्योअनुपरेहिपंथांयस्तेस्वइतरोदेवयानात् । चक्षुष्मतेशृण्वतेतेब्रवीमिमानःप्रजांरीरिषोमोतवीरान् ।
परंमृत्योध्रुवंमृत्योध्रुवपरेहिमृत्योकथितंतेनमृत्योमृतंच्यावयतेभवतिमृत्योमदेर्वामुदेर्वातेषामेषाभवति ॥ ७ ॥ त्वेष
मित्थासमरणंशिमीवतोरिंद्राविष्णूसुतपावामुरुष्यति । यामर्त्यायप्रतिधीयमानमित्कृशानोरस्तुरसनामुरुष्यथः ।
इतिसानिगदव्याख्याताविश्वानरोव्याख्यातस्तस्यैषाभवति ॥ ८ ॥ प्रवोमहेमंदमानायांधसोऽर्चाविश्वानरायवि
श्वाभुवे । इंद्रस्ययस्यसुमखंसहोमहिश्रवोनृम्णंचरोदसीसपर्यतः । प्रार्चतयूयंस्तुतिंमहतेऽधसोऽन्नस्यदात्रेमंदमाना
यमोदमानायस्तूयमानायशब्दाय्यमानायेतिवाविश्वानरायसर्वविभूतायेंद्रस्ययस्यप्रीतौसुमहद्बलंमहच्चश्रवणीयंयशो
नृम्णंचबलंनृम्णंद्यावापृथिव्यौवःपरिचरतइतिकमन्यंमध्यमादेवमवक्ष्यत्तस्यैषापराभवति ॥ ९ ॥ उदुज्योतिरमृतं

विश्वजंन्यंविश्वानंरःसविताद‍ेवोअंश्रेत् । उदशिश्रियज्ज्योतिरमृतंसर्वजन्यंविश्वानरःसवितादेवइतिधातासर्वस्यवि
धातातस्यैषाभवति ॥ १० ॥ धातादंदातुदाशुषेप्राचींजीवातुमक्षितां । वयंदेवस्यधीमहिसुमतिंसत्यधर्मणः । धाता
ददातुदत्तवतेंप्रवृद्धांजीविकामनुपक्षीणांवयंदेवस्यधीमहिंसुमतिंकल्याणींमतिंसत्यधर्मणोविधाताधात्राव्याख्यातंस्त
स्यैषनिपातोभवतिंबहुदेवतायामृचि ॥ ११ ॥ सोमंस्यराज्ञोवरुंणस्यधर्मंणिबृहस्पतेरनुंमत्याउशर्मंणि । तवाहमद्यमंघव
न्नुपंस्तुतौधातर्विधातःकुलशाँअभक्षयं । इत्येताभिर्देवताभिरभिप्रसूतंःसोमकलशानभक्षयमितिंकलशःकस्मात्कलाअ
स्मिन्छेरतेमात्रांःकलिश्चकलाश्चकिरतेर्विकीर्णामात्राः ॥१२॥ अथातोमध्यस्थानादेवगणांस्तेषांमरुतःप्रथमागामिनोभ
वंतिंमरुतोमितराविणोवांमितरोचिनोवांमहद्द्रवंतीतिवांतेषामेषाभवति ॥१३॥ आविद्युन्मंद्भिर्मरुतःस्वर्कैरथेभिर्यात
ऋष्टिमद्भिरश्वंपर्णैः । आवर्षिंष्ठयानइषावयोनपप्ततासुमायाः । विद्युन्मद्भिर्मरुतःस्वर्कैःस्वंचनैरितिवास्वर्चनैरितिवांस्व
र्चिंभिरितिवांरथैरायातऋष्टिमद्भिरश्वपर्णैरश्वपतनैर्वर्षिंष्ठेनचनोऽन्नेनंवयइवापततसुमायांःकल्याणकर्मांणोवाकल्या
णप्रज्ञावांरुद्राव्याख्यातांस्तेषामेषाभवति ॥१४॥ आरुंद्रासइंद्रंवंतःसजोषंसोहिरंण्यरथाःसुवितायंगंतन । इयंवोअस्म
त्प्रतिंहर्यतेमतिस्तृष्णजेनदिवउत्सांउदन्यवें । आगच्छतरुद्राइंद्रेणसहजोषणांःसुवितायकर्मणंइयंवोऽस्मदपिप्रतिकाम
यतेमतिंस्तृष्णजइवदिवउत्साउदन्यवेंतृष्णक्तृष्यतेंरुदन्युरुदन्यतेंर्ऋभवउरुभांतीतिंवर्तेंनभांतीतिंवर्तेंनभवंतीतिवांते

षामेषाभवति ॥ १५ ॥ विष्ट्वीशमीतरणित्वेनवाघतोमर्तासःसंतोअमृतत्वमानशुः । सौधन्वनाऋभवःसूरचक्षसःसंव
त्सरेसमपृच्यंतधीतिभिः । कृत्वाकर्माणिक्षिप्रत्वेनवोढारोमेधाविनोवामर्तासःसंतोऽमृतत्वमानशिरेसौधन्वनाऋभ
वःसूरख्यानावासूरप्रज्ञावासंवत्सरेसमपृच्यंतधीतिभिःकर्मभिर्ऋभुर्विभ्वावाजइतिसुधन्वनआङ्गिरसस्यत्रयःपुत्राबभू
वुस्तेषांप्रथमोत्तमाभ्यांबहुवन्निगमाभवंतिनमध्यमेनतदेतद्दभोश्चबहुवचनेनचमसस्यचसंस्तवेनबहूनिदशतयीषुसूक्ता
निभवंत्यादित्यरश्मयोऽप्यृभवउच्यंते । अगोह्यस्ययदसस्तनागृहेतद्येदमृभवोनानुगच्छथ । अगोह्यआदित्योऽगूह
नीयस्तस्ययदस्वपथगृहेयावत्तत्रभवथनतावदिहभवथेत्यंगिरसोव्याख्यातास्तेषामेषाभवति ॥ १६ ॥ विरूपासइदृष
यस्तइद्गंभीरवेपसः । तेअङ्गिरसःसूनवस्तेअग्नेःपरिजज्ञिरे । बहुरूपाऋषयस्तेगंभीरकर्माणोवागंभीरप्रज्ञावातेऽङ्गिरसः
पुत्रास्तेऽग्नेरधिजज्ञिरइत्यग्निजन्मपितरोव्याख्यातास्तेषामेषाभवति ॥ १७ ॥ उदीरतामवरउत्परासउन्मध्यमाःपित
रःसोम्यासः । असुंयईयुरवृकाऋतज्ञास्तेनोऽवंतुपितरोहवेषु । उदीरतामवरउदीरतांपरउदीरतांमध्यमाःपितरःसो
म्याःसोमसंपादिनस्तेऽसुंयेप्राणमन्वीयुरवृकाअनमित्राःसत्यज्ञावायज्ञज्ञावातेनआगच्छंतुपितरोह्वानेषुमाध्यमिकोय
मइत्याहुस्तस्मान्माध्यमिकान्पितृन्मन्यंतेऽगिरसोव्याख्याताःपितरोव्याख्याताभृगवोव्याख्याताअथर्वाणोऽथनवंत
स्थर्वतिश्चरतिकर्मातत्प्रतिषेधस्तेषामेषासाधारणाभवति ॥ १८ ॥ अंगिरसोनःपितरोनवग्वाअथर्वाणोभृगवःसोम्या

सः । तेषांवयंसुमतौयज्ञियानामपिभद्रेसौमनसेस्याम । अंगिरसोनःपितरोनवगतयोनवनीतगतयोवाथर्वाणोभृगवः
सोम्याःसोमसंपादिनस्तेषांवयंसुमतौकल्याण्यांमतौयज्ञियानामपिचैषांभद्रेभंदनीयेभाजनवतिवाकल्याणेमनसिस्यामे
तिमाध्यमिकोदेवगणइतिनैरुक्ताःपितरइत्याख्यानमथाप्यृषयःस्तूयंते ॥ १९ ॥ सूर्यस्येववक्षथोज्योतिरेषांसमुद्रस्ये
वमहिमागंभीरः । वातस्येवप्रजवोनान्येनस्तोमोवसिष्ठाअन्वेतवेवः । इतियथाआप्याआप्नोतेस्तेषामेषनिपातोभवत्यै
न्द्र्यामृचि ॥ २० ॥ स्तुषेय्यंपुरुवर्पसमृभ्वमिनतममाप्त्यमाप्त्यानां । आदर्षतेशवसासप्तदानून्प्रसाक्षतेप्रतिमानानि
निभूरि । स्तोतव्यंबहुरूपमुरुभूतमीश्वरतममाप्तव्यमाप्तव्यानामादृणातियःशवसाबलेनसप्तदातृनितिवासप्तदानवा
नितिवाप्रसाक्षतेप्रतिमानिबहूनिसाक्षतिराप्नोतिकर्मा ॥ २१ ॥ अथातोमध्यस्थानाःस्त्रियस्तासामदितिःप्रथमा
गामिनीभवत्यदितिर्व्याख्यातातस्याएषाभवति ॥ २२ ॥ दक्षस्यवादितेजन्मनिव्रतेराजानामित्रावरुणाविवाससि ।
अतूर्तपंथाःपुरुरथोअर्यमासप्तहोताविषुरूपेषुजन्मसु । दक्षस्यवादितेजन्मनिव्रतेकर्मणिराजानौमित्रावरुणौपरिचर
सिविवासतिःपरिचर्यायांहविष्माँआविवासतीत्याशास्तेर्वातूर्तपंथाअत्वरमाणपंथाबहुरथोऽर्यमादित्योऽरीन्नियच्छति
सप्तहोतासप्तास्मैरश्मयोरसानभिसंनामयंतिसप्तैनमृषयःस्तुवंतीतिवाविषमरूपेषुजन्मसुकर्मसूदयेष्वादित्योदक्षइत्या
हुरादित्यमध्येचस्तुतोऽदितिर्दाक्षायणी । अदितेर्दक्षोअजायतदक्षाद्वदितिःपरीतिचतत्कथमुपपद्येतसमानजन्मानौ

स्यातामित्यपिवादेवधर्मेणेतरेतरजन्मानौस्यातामितरेतरप्रकृतीअग्निरप्यदितिरुच्यतेतस्यैषाभवति ॥ २३ ॥ यस्मै
त्वंसुद्रविणोददाशोऽनागास्त्वमदितेसर्वताता । यंभद्रेणशवसाचोदयासिप्रजावताराधसातेस्याम । यस्मैत्वंसुद्रविणो
ददास्यनागास्त्वमनपराधत्वमदितेसर्वासुकर्मततिष्वागआङ्पूर्वाद्गमेरेनएतेःकिल्बिषंकिल्भिदंसुकृतकर्मणोभयंकीर्ति
मस्यभिनत्तीतिवायंभद्रेणशवसाबलेनचोदयसिप्रजावताचराधसाधनेनतेवयमिहस्यामेतिसरमासरणात्तस्याएषाभव
ति ॥ २४ ॥ किमिच्छंतीसरमाप्रेदमानड्दूरेह्यध्वाजगुरिःपराचैः । कास्मेहितिःकापरितक्म्यासीत्कथंरसायाअतरः
पयांसि । किमिच्छंतीसरमेदंप्रानड्दूरेह्यध्वाजगुरिर्जंगम्यतेःपरांचनैरचितःकातेऽस्मास्वर्थहितिरासीत्किंपरितकनं
परितक्म्यारात्रिःपरितएनांतक्मतक्मेत्युष्णनामतकतइतिसतःकथंरसायाअतरःपयांसीतिरसानदीरसतेःशब्दकर्म
णःकथंरसानितान्युदकानीतिवादेवशुनींद्रेणप्रहितापणिभिरसुरैःसमूदइत्याख्यानंसरस्वतीव्याख्यातातस्याएषाभव
ति ॥ २५ ॥ पावकानःसरस्वतीवाजेभिर्वाजिनीवती । यज्ञंवष्टुधियावसुः । पावकानःसरस्वत्यन्नैरन्नवतीयज्ञंवष्टुधि
यावसुःकर्मवसुस्तस्याएषापराभवति ॥ २६ ॥ महोअर्णःसरस्वतीप्रचेतयतिकेतुना । धियोविश्वाविराजति । महदर्णः
सरस्वतीप्रचेतयतिप्रज्ञापयतिकेतुनाकर्मणाप्रज्ञयावेमानिचसर्वाणिप्रज्ञानान्यभिविराजतिवागर्थेषुविधीयतेतस्मान्मा
ध्यमिकांवाचंमन्यंतेवाग्व्याख्यातातस्याएषाभवति ॥ २७ ॥ यद्वाग्वदंत्यविचेतनानिराष्ट्रीदेवानांनिषसादमंद्रा ।

चतस्रऊर्जंदुदुहेपयांसिक्वस्विदस्याःपरमंजगाम । यद्वाग्वदंत्यविचेतनान्यविज्ञातानिराष्ट्रीदेवानांनिषसादमंद्रामदना
च्चतस्रोऽनुदिशऊर्जंदुदुहेपयांसिक्वस्विदस्याःपरमंजगामेतियत्पृथिवींगच्छतीतिवायदादित्यरश्मयोहरंतीतिवातस्या
एषापराभवति ॥ २८ ॥ देवींवाचमजनयंतदेवास्तांविश्वरूपाःपशवोवदंति । सानोमंद्रेषमूर्जंदुहानाधेनुर्वागस्मानुप
सुष्टुतैतु । देवींवाचमजनयंतदेवास्तांसर्वरूपाःपशवोवदंतिव्यक्तवाचश्चाव्यक्तवाचश्चसानोमदनान्नंचरसंचदुहानाधे
नुर्वागस्मानुपैतुसुष्टुतानुमतीराकेतिदेवपत्न्याविितिनैरुक्ताःपौर्णमास्याविितियाज्ञिकायापूर्वापौर्णमासीसाऽनुमतिर्यो
त्तरासाराकेतिविज्ञायतेऽनुमतिरनुमननात्तस्याएषाभवति ॥ २९ ॥ अन्विदनुमतेत्वंमन्यासैशंचनस्कृधि । क्रत्वेद
क्षायनोहिनुप्रणआयूंषितारिषः । अनुमन्यस्वानुमतेत्वंसुखंचनःकुर्वन्नंचनोऽपत्यायधेहिप्रवर्धयचनआयूराकारातेर्दा
नकर्मणस्तस्याएषाभवति ॥३०॥ राकामहंसुहवांसुष्टुतीहुवेशृणोतुनःसुभगाबोधतुत्मना । सीव्यत्वपःसूच्याच्छिद्यमा
नयाददातुवीरंशतदायमुक्थ्यं । राकामहंसुह्वानांसुष्टुत्याह्वयेशृणोतुनःसुभगाबोधत्वात्मनासीव्यत्वपःप्रजननकर्मसू
च्याच्छिद्यमानयासूचीसीव्यतेर्ददातुवीरंशतप्रदमुक्थ्यंवक्तव्यप्रशंससिनीवालीकुहूरितिदेवपत्न्याविितिनैरुक्ताअमा
वास्येइतियाज्ञिकायापूर्वामावास्यासासिनीवालीयोत्तरासाकुहूरितिविज्ञायतेसिनीवालीसिनमन्नंभवतिसिनातिभूता
निवालंपर्ववृणोतेस्तस्मिन्नन्नवतीवालिनीवावालेनैवास्यामणुत्वाच्चंद्रमाःसेवितव्योभवतीतिवातस्याएषाभवति ॥३१॥

सिनीवालिपृथुष्टुकेयादेवानामसिस्वसा । जुषस्वहव्यमाहुतंप्रजांदेविदिदिड्ढिनः । सिनीवालिपृथुजघनेस्तुकस्त्याय
तेःसंघातःपृथुकेशस्तुकेपृथुस्तुकेवायात्वंदेवानामसिस्वसास्वसासुअसास्वेषुसीदतीतिवाजुषस्वहव्यमदनंप्रजांचदेवि
दिशनःकुहूर्गूहतेःक्काभूदितिवाक्कसतीहूयतइतिवाक्काहुतंहविर्जुहोतीतिवातस्याएषाभवति ॥ ३२ ॥ कुहूमहंसुवृतं
विद्मनापसमस्मिन्यज्ञेसुहवांजोहवीमि । सानोददातुश्रवणंपितृणांतस्यैतेदेविहविषाविधेम । कुहूमहंसुकृतंविदितक
र्माणमस्मिन्यज्ञेसुह्वानामाह्वयेसानोददातुश्रवणंपितृणांपित्र्यंधनमितिवापित्र्यंयशइतिवातस्यैतेदेविहविषाविधेमेति
व्याख्यातंयमीव्याख्यातातस्याएषाभवति ॥ ३३ ॥ अन्यमूषुत्वंयम्यन्यउत्वांपरिष्वजातेलिबुजेववृक्षं । तस्यवात्वं
मनइच्छासवातवाधाकृणुष्वसंविदंसुभद्रां । अन्यमेवहित्वंयम्यन्यस्त्वांपरिष्वंक्ष्यतेलिबुजेववृक्षंतस्यवात्वंमनइच्छस
वातवाधानेनकुरुष्वसंविदंसुभद्रांकल्याणभद्रांयमीयमंचकमेतांप्रत्याचचक्षइत्याख्यानं ॥ ३४ ॥ उर्वशीव्याख्याता
तस्याएषाभवति ॥ ३५ ॥ विद्युन्नयापतन्तीदविद्योद्भरन्तीमेअप्याकाम्यानि । जनिष्टोअपोनर्यःसुजातःप्रोर्वशीति
रतदीर्घमायुः । विद्युदिवयापतंत्यद्योततहरंतीमेअप्याकाम्यान्युदकान्यंतरिक्षलोकस्ययदानूनमयंजायेताद्भ्योऽध्यय
इतिनर्योमनुष्योनृभ्योहितोनरापत्यमितिवासुजातःसुजाततरोऽथोर्वशीप्रवर्धयतेदीर्घमायुःपृथिवीव्याख्यातातस्याए
षाभवति ॥ ३६ ॥ बळित्थापर्वतानांखिद्रंबिभर्षिपृथिवि । प्रयाभूमिंप्रवत्वतिमह्नाजिनोषिमहिनि । सत्यंत्वंपर्वता

नामेघानांखेदनंछेदनंभेदनंत्रलममुत्रधारयसिंपृथिविप्रजिन्वसियाभूमिंप्रवणवतिंमहत्त्वेनमहतीत्युदकवतीतिवेंद्राणींद्रस्यपत्नींतस्याएषाभवति ॥ ३७ ॥ इंद्राणीमासुनारिंषुसुभगामहमश्रवं । नह्यस्याअपरंचनजरसामरतेपतिर्विश्वस्मादिन्द्रउत्तरः । इन्द्राणीमासुनारिंषुसुभगामहमशृणवंनह्यस्याअपरामपिसमांजरयाम्रियतेपतिःसर्वस्माद्यइंद्रउत्तरस्तमेतद्ब्रूमस्तस्याएषापराभवति ॥ ३८ ॥ नाहमिंद्राणिरारणसख्युर्वृषाकपेर्ऋते । यस्येदमप्यंहविःप्रियंदेवेषुगच्छंतिविश्वस्मादिंद्रउत्तरः । नाहमिंद्राणिरमेसख्युर्वृषाकपेर्ऋतेयस्येदमप्यंहविरप्सुशृतमद्भिःसंस्कृतमितिवाप्रियंदेवेषुनिगच्छतिंसर्वस्माद्यइंद्रउत्तरस्तमेतद्ब्रूमोगौरीरोचतेर्ज्वलतिकर्मणोऽयमपीतरोगौरोवर्णएतस्मादेवप्रशस्योभवतिंतस्याएषाभवति ॥ ३९ ॥ गौरीर्मिमायसलिलानितक्षत्येकपदीद्विपदीसाचतुष्पदी । अष्टापदीनवपदीबभूवुषीसहस्राक्षरापरमेव्योमन् । गौरीर्निर्मिमायसलिलानितक्षतींकुर्वत्येकपदींमध्यमेनद्विपदींमध्यमेनचादित्येनचचतुष्पदींदिग्भिरष्टापदींदिग्भिश्चावांतरदिग्भिश्चनवपदींदिग्भिश्चावांतरदिग्भिश्चादित्येनचसहस्राक्षराबहूदकापरमेव्यवनेंतस्याएषापराभवति ॥ ४० ॥ तस्याःसमुद्राअधिविक्षरंतितेनजीवंतिप्रदिशश्चतस्रः । ततःक्षरत्यक्षरंतद्विश्वमुपजीवति । तस्याःसमुद्राअधिविक्षरंतिवर्षंतिमेघास्तेनजीवंतिदिगाश्रयाणिभूतानिततःक्षरत्यक्षरमुदकंतत्सर्वाणिभूतान्युपजीवंतिंगौर्व्याख्यातातस्याएषाभवति ॥ ४१ ॥ गौरमीमेदनुवत्संमिषंतंमूर्धानंहिङ्कृणोन्मातवाउ । सृक्वाणंघर्ममभिवावशा

नामिमातिमायुंपर्यतेपयोभिः । गौरन्वमीमेद्वत्संनिमिषंतमनिमिषंतमादित्यमितिवामूर्धानमस्याभिहिङ्करोन्मननां
यंसृक्वाणंसरणंघर्मंहरणंमभिवावशानामिमातिमायुंप्रप्यायतेपयोभिर्मायुमिवादित्यमितिवावागेषामाध्यमिकाघर्मधु
गितियाज्ञिकाधेनुर्धयतेर्वाधिनोतेर्वातस्याएषाभवति ॥ ४२ ॥ उपह्वयेसुदुघांधेनुमेतांसुहस्तोगोधुगुतदोहदेनां । श्रे
ष्ठंसवंसवितासाविषन्नोऽभीद्धोघर्मस्तदुषुप्रवोचं । उपह्वयेसुदोहनांधेनुमेतांकल्याणहस्तोगोधुगपिचदोग्ध्येनांश्रेष्ठंसवं
सवितासुनोतुनइत्येषहिश्रेष्ठःसर्वेषांसवानांयदुदकंयद्वापयोयजुष्मदभीद्धोघर्मस्तंसुप्रब्रवीमिवागेषामाध्यमिकाघर्मधु
गितियाज्ञिकाअघ्न्याहंतव्याभवत्यघघ्नीतिवातस्याएषाभवति ॥ ४३ ॥ सूयवसाद्भगवतीहिभूयाअथोवयंभगवंतः
स्याम । अद्धितृणमघ्न्येविश्वदानींपिबशुद्धमुदकमाचरंती । सुयवसादिनीभगवतीहिभवाथेदानींवयंभगवंतःस्यामा
द्धितृणमघ्न्येसर्वदापिबचशुद्धमुदकमाचरंतीतस्याएषापराभवति ॥ ४४ ॥ हिंकृण्वतीवसुपत्नीवसूनांवत्समिच्छंती
मनसाभ्यागात् । दुहामश्विभ्यांपयोअघ्न्येयंसावर्धतांमहतेसौभगाय । इतिसानिगदव्याख्यातापथ्यास्वस्तिःपंथाअं
तरिक्षंतन्निवासात्तस्याएषाभवति ॥ ४५ ॥ स्वस्तिरिद्धिप्रपथेश्रेष्ठारेक्णस्वत्यभियावाममेति । सानोअमासोअरणेनि
पातुस्वावेशाभवतुदेवगोपा । स्वस्तिरेवहिप्रपथेश्रेष्ठारेक्णस्वतीधनवत्यभ्येतियावसूनिवननीयानिसानोऽमागृहेसानि
रमणेसानिर्गमनेपातुस्वावेशाभवतुदेवीगोप्त्रीदेवान्गोपायत्वितिदेवाएनांगोपायंत्वितिवौषाव्याख्यातातस्याएषाभ

वति ॥ ४६ ॥ अपोषाअनसःसरत्संपिष्टादहविभ्युषी । नियत्सींशिश्नथद्वृषा । अपासरदुषाअनसःसंपिष्टान्मेघाद्वि
भ्युष्यनोवायुरनितेर पित्रोपमार्थेस्यादनसइवशकटादिवानःशकटमानद्धमस्मिंश्चीवरमनितेर्वास्याज्जीवनकर्मणउपजी
वंत्येनन्मेघोऽप्यनएतस्मादेवयन्निरशिश्नथद्वृषावार्षितामध्यमस्तस्याएषापराभवति ॥ ४७ ॥ एतदस्याअनःशयेसुसं
पिष्टंविपाइया । ससारसींपरावतः । एतदस्याअनआशेतेसुसंपिष्टमितरदिवविपाशिविमुक्तपाशिससारोषाःपरावतः
प्रेरितवतःपरागताद्वेळाव्याख्यातातस्याएषाभवति ॥ ४८ ॥ अभिनइळायूथस्यमातास्मन्नदीभिरुर्वशीवागृणातु ।
उर्वशीवाबृहद्दिवागृणानाभ्यूर्ण्वानाप्रभृथस्यायोः । सिषक्तुनऊर्जव्यस्यपुष्टेः । अभिगृणातुनइळायूथस्यमातासर्वस्य
मातास्मदभिनदीभिरुर्वशीवागृणातूर्वशीवाबृहदिवामहद्दिवागृणानाभ्यूर्ण्वानाप्रभृथस्यप्रभृतस्यायोरयनस्यमनुष्य
स्यज्योतिषोवोदकस्यवासेवतांनोऽन्नस्यपुष्टेरोदसीरुद्रस्यपत्नीतस्याएषाभवति ॥ ४९ ॥ रथंनुमारुतंवयंश्रवस्युमाहु
वामहे । आयस्मिन्तस्थौसुरणानिबिभ्रतीसचामरुत्सुरोदसी । रथंक्षिप्रंमारुतंमेघंवयंश्रवणीयमाह्वयामहआयस्मिन्त
स्थौसुरमणीयान्युदकानिबिभ्रतीसचामरुद्भिःसहरोदसीरोदसी ॥ ५० ॥ (श्येनोव्याख्यातआदायस्वादिष्ठयासोमं
मन्यतेयत्त्वादेवनवोनवःपरंमृत्योत्वेषमित्थाप्रवोमहउदुज्योतिर्धातादाददातुसोमस्यराज्ञोऽथातोमध्यस्थानादेवगणा
आविद्युन्मद्भिरारुद्रासोविष्टीशमीविरूपासउदीरतामंगिरसोनःसूर्यस्येवस्तुषेय्यमथातोमध्यस्थानाःस्त्रियोदक्षस्यवा

यस्मैत्वंकिमिच्छंतीपावकानोमहोअर्णोयद्वाग्वदंतींदेवींवाचमन्विदनुमतेराकामहंसिनीवालिंकुहूमहंमन्यंमूपूर्वशींवि
द्युन्नबळित्थंद्राणींनाहमिंद्राणिंगौरीर्मिमायतस्याःसमुद्रांगौरमीमेदुपह्वयेंसूयवसाद्धिंकृण्वतींस्वस्तिरिध्यपोषांएतद
स्याअभिनइळारथंनुपश्चाशत्) ॥ इतिनिरुक्तउत्तरषट्के पंचमोऽध्यायःसमाप्तः ॥ ५ ॥ ॥

ॐ ॥ अथातोद्युस्थानादेवतास्तासामश्विनौप्रथमागामिनौभवतोऽश्विनौयद्व्यश्नुवातेंसर्वंरसेनान्योज्योतिषान्योऽ
श्वैरश्विनावित्यौर्णवाभंस्तत्कावश्विनौद्यावापृथिव्यावित्येकेंऽहोरात्रावित्येकेंसूर्याचंद्रमसावित्येकेराजानौपुण्यकृता
वित्यैतिहासिकास्तयोःकालऊर्ध्वमर्धरात्रात्प्रकाशीभावस्यानुविष्टंभमनुतमोभागोहिमध्यमोज्योतिर्भागआदित्यस्तयो
रेषाभवति ॥ १ ॥ वसातिषुस्मचरथोऽसितौपेत्वाविव । कुदेदमश्विनायुवमभिदेवाँअगच्छतं । इतिसानिगदव्या
ख्यातावसातिषुस्मचरथौवसातयोरातयोवसंतेस्माइतरेतरातयोवक्तेर्वावहतेर्वासितौपेत्वामिव । अपेत्वावृत्रहणंसुरा
तयोस्तयोःसमानकालयोःसमानकर्मणोःसंस्तुतप्राययोरसंस्तवेनैषोऽर्धर्चोभवतिवासात्योऽन्यउच्यतउषःपुत्रस्तवान्य
इतितयोरेषापराभवति ॥ २ ॥ इहेहजातासमवावशीतामरेपसातन्वा३नामभिःस्वैः । जिष्णुर्वामन्यःसुमखस्यसूरिर्दि
वोअन्यःसुभगःपुत्रऊहे । इहचेहचजातौसंस्तूयेतेंपापेनालिप्यमानयातन्वानामभिश्चस्वैर्जिष्णुर्वामन्यःसुमहतोबल
स्यैरयितामध्यमोदिवोऽन्यःसुभगःपुत्रऊह्यतआदित्यस्तयोरेषापराभवति ॥ ३ ॥ प्रातर्युजाविबोधयाश्विनावेहग

च्छतां । अस्यसोमस्यपीतये । प्रातर्योगिनौविबोधयाश्विनाविहागच्छतामस्यसोमस्यपानायतयोरेषापराभवति
॥ ४ ॥ प्रातर्यजध्वमश्विनाहिनोतनसायमस्तिदेवयाअजुष्टं । उतान्योअस्मद्यजतेविचावःपूर्वःपूर्वोयजमानोवनी
यान्। प्रातर्यजध्वमश्विनौप्रहिणुतनसायमस्तिदेवेज्याअजुष्टमेतदप्यन्योऽस्मद्यजतेविचावःपूर्वःपूर्वोयजमानोवनीया
न्वनयितृतमस्तयोःकालःसूर्योदयपर्यंतस्तस्मिन्नन्यादेवताओप्यंतउषावष्टेःकांतिकर्मणउच्छतेरितरामाध्यमिकातस्या
एषाभवति ॥ ५ ॥ उषस्तच्चित्रमाभरास्मभ्यंवाजिनीवति । येनतोकंचतनयंचधामहे । उषस्तच्चित्रंचायनीयंमंहनी
यंधनमाहरास्मभ्यमन्नवतियेनपुत्रांश्चपौत्रांश्चदधीमहितस्याएषापराभवति ॥ ६ ॥ एताउत्याउषसःकेतुमक्रतपूर्वेअर्धे
रजसोभानुमंजते । निष्कृण्वानाआयुधानीवधृष्णवःप्रतिगावोऽरुषीर्यंतिमातरः । एतास्ताउषसःकेतुमकृषतप्रज्ञान
मेकस्याएवपूजनार्थेबहुवचनंस्यात्पूर्वेऽर्धेऽन्तरिक्षलोकस्यसमंजतेभानुना । निष्कृण्वानाआयुधानीवधृष्णवः । नि
रित्येषसमित्येतस्यस्थानएमीदेषांनिष्कृतंजारिणीवेत्यपिनिगमोभवतिप्रतियंतिगावोगमनादरुषीरारोचनान्मातरोभा
सोनिर्मात्र्यःसूर्यासूर्यस्यपत्न्येषैवाभिसृष्टकालतमातस्याएषाभवति ॥ ७ ॥ सुकिंशुकंशल्मलिंविश्वरूपंहिरण्यवर्णंसु
वृतंसुचक्रं । आरोहसूर्येअमृतस्यलोकंस्योनंपत्येवहतुंकृणुष्व । सुकाशनंशन्नमलंसर्वरूपमपिवोपमार्थेस्यात्सुकिंशुक
मिवशल्मलिमिति किंशुकंक्रंशतेःप्रकाशयतिकर्मणःशल्मलिःसुशरोभवतिशरवान्वारोहसूर्येअमृतस्यलोकमुदकस्यसु

खंपत्येवहतुंकुरुष्वंसवितासूर्यांप्रायच्छंत्सोमायराज्ञेप्रजापतयेवेतिचब्राह्मणंवृषाकपायीवृषाकपेःपत्न्येंषैवाभिसृष्टकाल
तमांतस्याएषाभवति ॥ ८ ॥ वृषाकपायिरेवंतिसुपुत्रआदुसुस्नुषे । घसंत्तइंद्रउक्षणंःप्रियंकांचित्करंहविर्विश्वंस्मादिं
द्रउत्तंरः । वृषाकपायिरेवतिंसुपुत्रेमध्यमेनसुस्नुषेंमाध्यमिकयावाचांस्नुषासाधुसादिनीतिवांसाधुसानिनीतिवांस्वप
त्यंतत्सनोतीतिवांप्राश्नातुतइंद्रउक्षणंएतान्माध्यमिकान्त्संस्त्यायांनुक्षणउक्षतेर्वृद्धिकर्मणंउक्षंत्युदकेनेतिवांप्रियंकुरु
ष्वसुखाचयकरंहविःसुखकरंहविंःसर्वस्माद्यइन्द्रउत्तरस्तमेतद्ब्रूमंआदित्यंसरण्यूःसरणांत्तस्याएषाभवति ॥ ९ ॥ अपांगू
हन्नमृतांमर्त्यैभ्यःकृत्वीसवंर्णामददुर्विंवस्वते । उताश्विनांवभरद्यत्तदासीदजंहादुद्वामिंथुनासंरण्यूः । अप्यगूहन्नमृ
तांमर्त्येभ्यंःकृत्वीसवर्णामददुर्विंवस्वतेंऽप्यश्विनावभरद्यत्तदासींदजहाद्द्वौमिथुनौंसरण्यूंर्मध्यमंचमाध्यमिकांचवाच
मितिनैरुक्तांयमंचयमींचेत्यैतिहासिकांस्तत्रेतिहासमाचक्षतेंत्वाष्ट्रीसरण्यूर्विंवस्वतआदित्यांद्यमौमिथुनौजनयांचकारं
सासवर्णामन्यांप्रतिनिधायांश्वंरूपंकृत्वाप्रदुद्रावंसविवस्वानादित्यंआश्वमेवरूपंकृत्वांतामनुसृत्यसंबभूवंततोऽश्विनौ
जज्ञातेंसवर्णायांमनुंस्तदभिवादिन्येषर्ग्भवति ॥ १० ॥ त्वष्टांदुहित्रेवंहंतुकृंणोतीतीदंविश्वंभुवनंसमेंति । यमस्यंमा
तापर्युंह्यमांनामहोजायाविवंस्वतोननाश । त्वष्टादुहितुर्वहनंकरोतींतीदंविश्वंभुवनंसमेतींमानिचसर्वाणिभूतान्यभि
समागच्छंतिंयमस्यमातापर्युह्यमानांमहतोजायाविवस्वतोननाशंरात्रिरादित्यस्यांदित्योदयेंऽतर्धीयते ॥ ११ ॥ सवि

ताव्याख्यातंस्तस्यकालोयदाद्यौरपहततमस्काकीर्णरश्मिर्भवतितस्यैषाभवति ॥ १२ ॥ विश्वारूपाणिप्रतिमुञ्चतेक
विःप्रासावीद्भद्रंद्विपदेचतुष्पदे । विनाकमख्यत्सवितावरेण्योऽनुप्रयाणमुषसोविराजति । सर्वाणिप्रज्ञानानिप्रतिमुं
चतेमेधावीकविःक्रांतदर्शनोभवतिकवतेर्वाप्रसुवतिभद्रंद्विपाद्भ्यश्चचतुष्पाद्भ्यश्चव्यचिख्यपन्नाकंसवितावरणीयःप्रया
णमनूषसोविराजत्यधोरामःसावित्रइतिपशुसमाम्नायेविज्ञायतेकस्मात्सामान्यादित्यधस्तात्तद्वेळायांतमोभवत्येतस्मा
त्सामान्यादधस्ताद्रामोऽधस्तात्कृष्णःकस्मात्सामान्यादित्यग्निंचित्वानरामामुपेयाद्रामारमणायोपेयतेनधर्मायकृष्ण
जातीयैतस्मात्सामान्यात्कृकवाकुःसावित्रइतिपशुसमाम्नायेविज्ञायतेकस्मात्सामान्यादितिकालानुवादंपरीत्यकृकवा
कोःपूर्वंशब्दानुकरणंवचेरुत्तरंभगोव्याख्यातंस्तस्यकालःप्रागुत्सर्पणात्तस्यैषाभवति ॥ १३ ॥ प्रातर्जितंभगमुग्रंहुवेम
वयंपुत्रमदितेर्योविधर्ता । आध्रश्चिद्यंमन्यमानस्तुरश्चिद्राजाचिद्यंभगंभक्षीत्याह । प्रातर्जितंभगमुग्रंह्वयेमवयंपुत्रमदि
तेर्योविधारयितासर्वस्याध्रश्चिद्यंमन्यमानआढ्यालुर्दरिद्रस्तुरश्चित्तुरइतियमनामतरतेर्वात्वरतेर्वात्वरयातूर्णगतिर्यमो
राजाचिद्यंभगंभक्षीत्याहांधोभगइत्याहुरनुत्सृप्तोनदृश्यतेप्राशित्रमस्याक्षिणीनिर्जघानेतिचब्राह्मणंजनंभगोगच्छतीति
वाजनंगच्छत्यादित्यउदयेनसूर्यःसर्तेर्वासुवतेर्वास्वीर्यतेर्वातस्यैषाभवति ॥१४॥ उदुत्यंजातवेदसंदेवंवहंतिकेतवः । दृशे
विश्वायसूर्यं । उद्वहंतितंजातवेदसंरश्मयःकेतवःसर्वेषांभूतानांदर्शनायसूर्यमितिकमन्यमादित्यादेवमवक्ष्यत्तस्यैषापरा

भवति ॥ १५ ॥ चित्रंदेवानामुदगादनीकंचक्षुर्मित्रस्यवरुणस्याग्नेः । आप्राद्यावापृथिवीअंतरिक्षंसूर्यआत्माजगतस्त
स्थुषश्च । चायनीयंदेवानामुदगमदनीकंख्यानंमित्रस्यवरुणस्याग्नेश्चापूपुरद्द्यावापृथिव्यौचांतरिक्षंचमहत्त्वेनतेनसू
र्यआत्माजंगमस्यचस्थावरस्यचाथयद्रश्मिपोषंपुष्यतितत्पूषाभवतितस्यैषाभवति ॥ १६ ॥ शुक्रंतेअन्यद्यजतंतेअन्य
द्विषुरूपेअहनीद्यौरिवासि । विश्वाहिमायाअवसिस्वधावोभद्रातेपूषन्निहरातिरस्तु । शुक्रंतेअन्यल्लोहितंतेअन्यद्य
जतंतेअन्यद्यज्ञियंतेअन्यद्विषमरूपेतेअहनीकर्मद्यौरिवचासिसर्वाणिप्रज्ञानान्यवस्यन्नवन्भाजनवतीतेपूषन्निहदत्तिर
स्तुतस्यैषापराभवति ॥ १७ ॥ पथस्पथःपरिपतिंवचस्याकामेनकृतोअभ्यानळर्कं । सनोरासच्छुरुधश्चन्द्राग्राधियं
धियंसीषधातिप्रपूषा । पथस्पथोऽधिपतिंवचनेनकामेनकृतोऽभ्यानळर्कमभ्यापन्नोऽर्कमितिवासनोददातुचायनी
याग्राणिधनानिकर्मकर्मचनःप्रसाधयतुपूषेत्यथयद्विषितोभवतितद्विष्णुर्भवतिविष्णुर्विशतेर्वाव्यश्नोतेर्वातस्यैषाभव
ति ॥ १८ ॥ इदंविष्णुर्विचक्रमेत्रेधानिदधेपदं । समूळ्हमस्यपांसुरे । यदिदंकिंचतद्विक्रमतेविष्णुस्त्रिधानिधत्तेपदं
त्रेधाभावायपृथिव्यामंतरिक्षेदिवीतिशाकपूणिःसमारोहणेविष्णुपदेगयशिरसीत्यौर्णवाभःसमूळ्हमस्यपांसुरेप्यायनेऽ
न्तरिक्षेपदंनदृश्यतेऽपिवोपमार्थेस्यात्समूळ्हमस्यपांसुलइवपदंनदृश्यतइतिपांसवःपादैःसूयंतइतिवापन्नाःशेरतइतिवा
पंसनीयाभवंतीतिवा ॥ १९ ॥ विश्वानरोव्याख्यातस्तस्यैषनिपातोभवत्यैन्द्र्यामृचि ॥ २० ॥ विश्वानरस्यवस्प

तिमनानतस्यशवसः । एवैश्चचर्षणीनामूतीहुवेरथानां । विश्वानरस्यादित्यस्यानानतस्यशवसोमहतोवलस्यैवैश्चकामै
रयनैरवनैर्वाचर्षणीनांमनुष्याणांमूत्याचपथारथानामिंद्रमस्मिन्यज्ञेह्वयामिवरुणोव्याख्यातस्तस्यैषाभवति ॥ २१ ॥
येनापावकचक्षसाभुरण्यंतंजनाँअनु । त्वंवरुणपश्यसि । भुरण्युरितिक्षिप्रनामभुरण्युःशकुनिर्भूरिमध्वानंनयतिस्व
र्गस्यलोकस्यापिवोढातत्संपातीभुरण्युरनेनपावकख्यानेन । भुरण्यंतंजनाँअनु । त्वंवरुणपश्यसि । तत्तेवयंस्तुमइ
तिवाक्यशेषोऽपिवोत्तरस्यां ॥ २२ ॥ येनापावकचक्षसाभुरण्यंतंजनाँअनु । त्वंवरुणपश्यसि । विद्यामेषिरजस्पृ
थ्वहामिमानोअक्तुभिः । पश्यन्जन्मानिसूर्य । व्येषिद्यांरजश्चपृथुमहांतंलोकंमहानिचमिमानोक्तुभीरात्रिभिःसहपश्य
न्जन्मानिजातानिसूर्यापिवापूर्वस्यां ॥ २३ ॥ येनापावकचक्षसाभुरण्यंतंजनाँअनु । त्वंवरुणपश्यसि । प्रत्यङ्देवानां
विशःप्रत्यङ्ङुदेषिमानुषान् । प्रत्यङ्विश्वंस्वर्दृशे । प्रत्यङ्ङिदंसर्वमुदेषिप्रत्यङ्ङिदंज्योतिरुच्यतेप्रत्यङ्ङिदंसर्वमभिविपश्य
सीत्यपिवैतस्यामेव ॥ २४ ॥ येनापावकचक्षसाभुरण्यन्तंजनाँअनु । त्वंवरुणपश्यसि । तेननोजनानभिविपश्यसिके
शीकेशारश्मयस्तैस्तद्वान्भवतिकाशनाद्वाप्रकाशनाद्वातस्यैषाभवति ॥ २५ ॥ केश्य१ग्निंकेशीविषंकेशीबिभर्तिरोदसी ।
केशीविश्वंस्वर्दृशेकेशीदंज्योतिरुच्यते । केश्यग्निंचविषंचविषमित्युदकनामविष्णातेर्विपूर्वस्यस्नातेःशुद्ध्यर्थस्यविपूर्वस्य
वासचतेद्यावापृथिव्यौचधारयतिकेशीदंसर्वमिदमभिविपश्यतिकेशीदंज्योतिरुच्यतइत्यादित्यमाहाथाप्येतेइतरेज्यो

तिर्षीकेशिनीउच्येतेंधूमेनाग्नीरजसाचमध्यमंस्तेषामेषासाधारणाभवति ॥२६॥ त्रयंःकेशिनंऋतुथाविचंक्षतेसंवत्सरेवं
पतएकंएषां । विश्वमेकोंअभिचंष्टेशचींभिर्ध्राजिरेकंस्यददृशेनरूपं । त्रयःकेशिनऋतुथाविचक्षतेंकालेकालेऽभिविप
श्यंतिंसंवत्सरेवपतएकएषामित्यग्निःपृथिवींदहतिंसर्वमेकोऽभिविपश्यतिंकर्मभिरादित्योंगतिरेकस्यदृश्यतेंनरूपंमध्य
मस्यांथयद्रश्मिभिरभिप्रकम्पयन्नेतिंतद्वृषाकपिर्भवतिंवृषाकम्पनस्तस्यैषाभवति ॥ २७॥ पुनरेहिंवृषाकपेसुवितांकल्प
यावहै । यएषःस्वंप्नंनंशनोऽस्तमेषिंपथापुनर्विश्वंस्माादिंद्रउत्तंरः । पुनरेहिवृषाकपेंसुप्रसूतानिवःकर्माणिकल्पयावहैंय
एषःस्वप्ननंशनंःस्वप्नान्नाशयस्यांदित्यउदयेनसोंऽस्तमेषिपथापुनंःसर्वस्माद्यइंद्रउत्तरस्तमेतद्भूमंआदित्यंयमोव्याख्यातं
स्तस्यैषाभवति ॥ २८ ॥ यस्मिन्वृक्षेसुंपलाशेदेवैःसंपिबंतेयमः । अत्रांनोविश्पतिंःपितापुंराणाँअनुंवेनति । यस्मिन्वृ
क्षेसुपलाशेंस्थानेवृतःक्षयेवांपिवोपमार्थेस्यांद्वृक्षइवसुपलाशइतिंवृक्षोव्रश्चनांत्पलाशंपलाशनांद्देवैःसंगच्छतेयमोंरश्मि
भिरादित्यंस्तत्रनःसर्वस्यपातावापालयितावांपुराणाननुकामयेतांजएकपादजनएकःपादंएकेनपादेनपातीतिवैंकेनपा
देनपिबतीतिवैंकोऽस्यपादइतिवा । एकंपादंनोत्खिदतीत्यपिनिगमोभवतिंतस्यैषनिपातोभवतिंवैश्वदेव्यामृचि
॥ २९ ॥ पावींरवीतन्यतुरेकंपादजोदिवोधर्तासिंधुरापंःसमुद्रियंः । विश्वेंदेवासंःशृणवन्वचांसिमेसरंस्वतीसह
धीभिःपुरंध्या । पविःशल्योभवतिंयद्विपुनातिकायंतद्वत्पवीरमायुधंतद्वानिंद्रःपवीरवान् । अतितस्थौपवीरवानित्य

पिनिगमोभवतितद्देवतावाक्पावीरवीपावीरवीचदिव्यावाक्तन्यतुस्तनित्रीवाचोऽन्यस्याअजश्चैकपाद्दिवोधारयिता
सिन्धुश्चापश्चसमुद्रियाश्चसर्वेचदेवाःसरस्वतीचसहपुरन्ध्यास्तुत्याप्रयुक्तानिधीभिःकर्मभिर्युक्तानिशृण्वंतुवचनानीमा
नीतिपृथिवीव्याख्यातातस्याएषनिपातोभवत्यैंद्राग्न्यामृचि ॥ ३० ॥ यदिंद्राग्नीपरमस्यांपृथिव्यांमध्यमस्यामवम
स्यामुतस्थः । अतःपरिवृषणावाहियातमथासोमस्यपिबतंसुतस्य । इतिसानिगदव्याख्यातासमुद्रोव्याख्यातस्तस्यैष
निपातोभवतिपावमान्यामृचि ॥ ३१ ॥ पवित्रवंतःपरिवाचमासतेपितैषांप्रत्नोअभिरक्षतिव्रतं । महःसमुद्रंवरुण
स्तिरोदधेधीराइच्छेकुर्धरुणेष्वारभं । पवित्रवंतोरश्मिवंतोमाध्यमिकादेवगणाःपर्यासतेमाध्यमिकांवाचंपितैषांप्रत्नः
पुराणोऽभिरक्षतिव्रतंकर्ममहःसमुद्रंवरुणस्तिरोऽतर्दधात्यथधीराःशक्नुवंतिधरुणेषूदकेषुकर्मणआरंभमारब्धुमजएक
पाद्व्याख्यातःपृथिवीव्याख्यातासमुद्रोव्याख्यातस्तेषामेषनिपातोभवत्यपरस्यांबहुदेवतायामृचि ॥ ३२ ॥ उतनोऽ
हिर्बुध्न्यःशृणोत्वजएकपात्पृथिवीसमुद्रः । विश्वेदेवाऋतावृधोहुवानाःस्तुतामंत्राःकविशस्ताअवंतु । अपिचनोऽहि
र्बुध्न्यःशृणोत्वजश्चैकपात्पृथिवीचसमुद्रश्चसर्वेचदेवाःसत्यवृधोवायज्ञवृधोवाहूयमानामंत्रैःस्तुतामंत्राःकविशस्ताअवंतु
मेधाविशस्तादध्यङ्प्रत्यक्तोध्यानमितिवाप्रत्यक्तमस्मिन्ध्यानमितिवाथर्वाव्याख्यातोमनुर्मननात्तेषामेषनिपातोभवत्य
द्र्यामृचि ॥ ३३ ॥ यामथर्वामनुष्पितादध्यङ्धियमत्नत । तस्मिन्ब्रह्माणिपूर्वथेंद्रउक्थासमग्मतार्चन्ननुस्वराज्यं ।

॥ ३० ॥

यामथर्वाचमनुश्चपितामानवानांदध्यङ्चधियमतनिषतंतस्मिन्ब्रह्माणिकर्माणिपूर्वेन्द्रउक्थानिचसंगच्छंतांमर्चन्योऽ
नूपास्तेस्वाराज्यं ॥३४॥ अथातोद्युस्थानादेवगणांस्तेषामादित्याःप्रथमागामिनो भवंत्यादित्याव्याख्यातांस्तेषामेषाभ
वति ॥ ३५ ॥ इमागिरंआदित्येभ्योघृतस्नूःसनाद्राजभ्योजुह्वांजुहोमि । शृणोतुमित्रोअर्यमाभगोनस्तुविजातोवरु
णोदक्षोअंशः । घृतस्नूर्घृतप्रस्नाविन्योघृतप्रस्नाविण्योघृतसानिन्योघृतसारिण्यइतिवाहुतीरादित्येभ्यश्चिरंजुह्वाजुहो
मिचिरंराजभ्यइतिवांशृणोतुनइमागिरोमित्रश्चार्यमाचभगश्चबहुजातश्चधातादक्षोवरुणोंऽशश्चांशोंऽशुनाव्याख्यातः
सप्तऋषयोव्याख्यातांस्तेषामेषाभवति ॥ ३६ ॥ सप्तऋषयःप्रतिहिताःशरीरेसप्तरक्षंतिसदमप्रमादं । सप्तापःस्वपतो
लोकमीयुस्तत्रजागृतोअस्वप्नजौसत्रसदौचदेवौ । सप्तऋषयःप्रतिहिताःशरीरेरश्मयआदित्येसप्तरक्षंतिसदमप्रमादंसं
वत्सरमप्रमाद्यन्तःसप्तापनास्तएवस्वपतोलोकमस्तमितमादित्यंयन्तितत्रजागृतोऽस्वप्नजौसत्रसदौचदेवौवाय्वादित्या
वित्यधिदैवतमथाध्यात्मंसप्तऋषयःप्रतिहिताःशरीरेषळिंद्रियाणिविद्यासप्तम्यात्मनिसप्तरक्षंतिसदमप्रमादंशरीरमप्र
माद्यन्तिसप्तापनानीमान्येवस्वपतोलोकमस्तमितमात्मानंयंतितत्रजागृतोऽस्वप्नजौसत्रसदौचदेवौप्राज्ञश्चात्मातैजस
श्चेत्यात्मगतिमाचष्टेतेषामेषापराभवति ॥ ३७ ॥ तिर्यग्बिलश्चमसऊर्ध्वबुध्नोयस्मिन्यशोनिहितंविश्वरूपं । अत्रासत
ऋषयःसप्तसाकंयेअस्यगोपामहतोबभूवुः । तिर्यग्बिलश्चमसऊर्ध्वबंधनऊर्ध्वबोधनोवायस्मिन्यशोनिहितंसर्वरूपमत्रा

सतऋषयःसप्तसहादित्यरश्मयोयेअस्यगोपामहतोवभूवुरित्यधिदैवतमथाध्यात्मंतिर्यग्बिलश्चमसऊर्ध्वबंधनऊर्ध्वबो
धनोवायस्मिन्यशोनिहितंसर्वरूपमत्रासतऋषयःसप्तसहेंद्रियाणियान्यस्यगोप्तॄणिमहतोवभूवुरित्यात्मगतिमाचष्टेदेवा
व्याख्यातास्तेषामेषाभवति ॥ ३८ ॥ देवानांभद्रासुमतिर्ऋजूयतांदेवानांरातिरभिनोनिवर्ततां । देवानांसख्यमुप
सेदिमावयंदेवानआयुःप्रतिरंतुजीवसे । देवानांवयंकल्याण्यांमतावृजुगामिनामृतुगामिनामितिवादेवानांदानमभि
नोनिवर्ततांदेवानांसख्यमुपसीदेमवयंदेवानआयुःप्रवर्धयंतुचिरंजीवनायविश्वेदेवाःसर्वेदेवास्तेषामेषाभवति ॥ ३९ ॥
ओमासश्चर्षणीधृतोविश्वेदेवासआगत । दाश्वांसोदाशुषःसुतं । अवितारोवावनीयावामनुष्यधृतःसर्वेचदेवाइहाग
च्छतदत्तवंतोदत्तवतःसुतमितितदेतदेकमेववैश्वदेवंगायत्रंतृचंदशतयीषुविद्यतेयत्तुकिंचिद्बहुदैवतंतद्वैश्वदेवानांस्था
नेयुज्यतेयदेवविश्वलिंगमितिशाकपूणिरनत्यंतगतस्त्वेषउद्देशोभवतिबभ्रुरेकइतिदशद्विपदाअलिंगाभूतांशःकाश्यप
आश्विनमेकलिंगमभितष्टीयंसूक्तमेकलिंगंसाध्यादेवाःसाधनात्तेषामेषाभवति ॥ ४० ॥ यज्ञेनयज्ञमयजंतदेवास्ता
निधर्माणिप्रथमान्यासन् । तेहनाकंमहिमानःसचंतयत्रपूर्वेसाध्याःसंतिदेवाः । यज्ञेनयज्ञमयजंतदेवाअग्निनाग्निमय
जंतदेवाअग्निःपशुरासीत्तमालभंततेनायजंतेतिचब्राह्मणं । तानिधर्माणिप्रथमान्यासन् । तेहनाकंमहिमानःसमसेवं
तयत्रपूर्वेसाध्याःसंतिदेवाःसाधनाद्द्युस्थानोदेवगणइतिनैरुक्ताःपूर्वंदेवयुगमित्याख्यानंवसवोयद्विवसतेसर्वमग्निर्वसु

भिर्वासवइतिसमाख्यांतस्मात्पृथिवीस्थानांइंद्रोवसुभिर्वासवइतिसमाख्यांतस्मान्मध्यस्थानांवसवआदित्यरश्मयोवि
वासनांत्तस्माद्द्युस्थानांस्तेषामेषाभवति ॥ ४१ ॥ सुगावोंदेवाःसदंनमकर्मयआंजग्मुःसवंनमिदंजुंषाणाः । जक्षिवा
संःपपिवांसंश्चविश्वेऽस्मेधंत्तवसत्रोवसूंनि । स्वागमनानिवोदेवाःसुपथान्यकर्मयआगच्छतसवनानीमानिजुषाणाःखा
दितवंतःपीतवंतश्चंसर्वेऽस्मासुधत्तवसवोवसूनितेषामेषापराभवति ॥ ४२ ॥ ज्मयाअत्रवसंवोरंतदेवाउरावंतरिं
क्षेमर्जयंतशुभ्राः । अर्वाक्पथउंरुज्रयःकृणुध्वंश्रोतांदूतस्यंजग्मुषोंनोअस्य । ज्मयाअत्रवसवोऽरमन्तदेवांज्मापृथि
वीतस्यांभवांउरौचान्तरिक्षेमर्जयन्तंगमयन्तरमयन्तशुभ्राःशोभमानांअर्वाचएनान्पथोबहुजवाःकुरुध्वंशृणुतदूतस्य
जग्मुषोनोऽस्याग्नेर्वाजिनोव्याख्यातांस्तेषामेषाभवति ॥ ४३ ॥ शंनोंभवन्तुवाजिनोहवेंषुदेवतांतामितद्रंवःस्वर्काः ।
जंभयंतोऽहिंवृकंरक्षांसिसनेम्यस्मद्युयवन्नमीवाः । सुखानोभवन्तुवाजिनोह्वानेषुंदेवतातौयज्ञेंवितद्रवःसुमितद्रवःस्व
र्कांःस्वंचनाइतिवास्वर्चनाइतिवांस्वर्चिषइतिवांजम्भयंतोऽहिंचवृकंचरक्षांसिचंक्षिप्रमस्मद्यावयन्त्वमीवादेवाश्वाइति
वांदेवपत्न्योदेवानांपत्न्यंस्तासामेषाभवति ॥ ४४ ॥ देवानांपत्नींरुशतीरंवंतुनःप्रावन्तुनस्तुजयेवाजंसातये । याःपा
र्थिवासोयाअपामपिंव्रतेतानोंदेवीःसुहवाःशर्मयच्छत । देवानांपत्न्यउशत्योऽवंतुनंःप्रावंतुनस्तुजयेऽपत्यजननायचा
न्नसंसननायचंवाःपार्थिवासोयाअपामपिव्रतेकर्मणितानोदेव्यःसुहवाःशर्मयच्छन्तुशरणंतासामेषापराभवति ॥ ४५ ॥

उतग्नाव्यँतुदेवपत्नीरिंद्राण्य१ग्नाय्यश्विनीराट् । आरोदसीवरुणानीशृणोतुव्यंतुदेवीर्यऽऋतुर्जनीनां । अपिचग्नाव्यंतुं देवपत्न्यइन्द्राणींद्रस्यपत्न्यग्नाय्यग्नेःपत्न्यश्विन्यश्विनोःपत्नीराड्राजतेरोदसीरुद्रस्यपत्नीवरुणानीचवरुणस्यपत्नीव्यंतुदेव्यःकामयंतांयऋतुःकालोजायानांयऋतुःकालोजायानां ॥ ४६ ॥ (अथातोद्युस्थानावसातिर्युस्मेहेहजाताप्रातर्युजाप्रातर्यजध्वमुषस्तच्चित्रमेताउत्याःसुकिंशुकंवृषाकपाय्यपागूहंस्त्वष्टादुहितेसविताविश्वारूपाणिप्रातर्जितमुदुत्यंचित्रंशुक्रंतेपथस्पथइदंविष्णुर्विश्वानरोव्याख्यातोविश्वानरस्ययेनापावकेतिचतुष्कंकेशयग्निंत्रयःकेशिनःपुनरेहियस्मिन्वृक्षेपावीरवीयदिंद्राग्नीपवित्रवंतउतनोहियामिथर्वाथातोद्युस्थानादेवगणाइमागिरःसप्तऋषयस्तिर्यग्बिलोदेवानांभद्रामासोयज्ञेनसुगावोदेवाज्मयाअत्रशंनोभवंतुदेवानांपत्नीरुतग्नाव्यंतुषट्चत्वारिंशत्)॥इतिनिरुक्तउत्तरषट्केषष्ठोऽध्यायः६

॥ अथपरिशिष्टम् ॥

ॐ ॥ अथेमाअतिस्तुतयइत्याचक्षतेऽपिवासंप्रत्ययएवस्यान्माहाभाग्याद्देवतायाःसोऽग्निमेवप्रथममाहत्वमग्नेद्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिरितियथैतस्मिन्सूक्तेनहित्वदारेनिमिषश्चनेशइतिवरुणस्यायैषेंद्रस्य ॥ १ ॥ यद्द्यावइंद्रतेशतंशतंभूमीरुतस्युः । नत्वावज्रिन्त्सहस्रंसूर्याअनुनजातमष्टरोदसी । यदितइंद्रशतंदिवःशतंभूमयःप्रतिमानानिस्युर्नत्वाव

त्रिन्त्सहस्रमपिसूर्यांनद्यावापृथिव्यावप्यभ्यश्नुवीतामित्यथैषादित्यस्य ॥ २ ॥ यदुदंचोवृषाकपेगृहमिंद्राजंगंतन ।
कर्स्यपुल्वघोमृगःकमगंजनयोपनोविश्वस्मादिंद्रउत्तरः । यदुदंचोवृषाकपेगृहमिंद्राजगमतंक्कस्यपुल्वघोमृगःक्कसब
ह्वादीमृगोमृगोमार्ष्टेर्गतिकर्मणःकमगमद्देशंजनयोपनःसर्वस्माद्यइंद्रउत्तरस्तमेतद्ब्रूमआदित्यमथैषादित्यरश्मीनां ॥३॥
विहिसोतोरसृक्षतनेंद्रंदेवमंसत । यत्रामदद्वृषाकपिरर्यःपुष्टेषुमत्सखाविश्वस्मादिंद्रउत्तरः । व्यसृक्षतहिप्रसवायन
चेंद्रंदेवममंसतयत्रामाद्यद्वृषाकपिरर्यईश्वरःपुष्टेषुपोषेषुमत्सखाममसखामदनसखायेनःसखायस्तैःसहेतिवासर्वस्माद्य
इंद्रउत्तरस्तमेतद्ब्रूमआदित्यमथैषाश्विनोः॥४॥ सृण्येवजर्भरीतुर्फरीतूनैतोशेवतुर्फरीपर्फरीका । उदन्यजेवजेमनामदेरू
तामेंजरायुवजरंमरायु । सृण्येवेतिद्विविधासृणिर्भवतिभर्ताचहंताचतथाश्विनौचापिभर्तारौजर्भरीभर्तारावित्यर्थस्तुर्फ
रीतूहंतारौ । नैतोशेवतुर्फरीपर्फरीका । नितोशस्यापत्यंनैतोशंनैतोशेवतुर्फरीक्षिप्रहन्तारौ । उदन्यजेवजेमनामदेरू ।
उदन्यजेवेत्युदकजेइवरत्नेसामुद्रेचान्द्रमसेवाजेमनेजयमनेजेमनामदेरू । तामेंजरायुवजरंमरायु । एतज्जरायुजंश
रीरंशरदमजीर्णमथैषासोमस्य ॥ ५ ॥ तरत्समन्दीधावतिधारासुतस्यांधसः । तरत्समंदीधावति । तरतिसपापंसर्वं
मंदीयःस्तौतिधावतिगच्छत्यूर्ध्वांगतिं । धारासुतस्यांधसः । धारयाभिषुतस्यसोमस्यमंत्रपूतस्यवाचास्तुतस्याथैषा
यज्ञस्य ॥ ६ ॥ चत्वारिशृंगात्रयोअस्यपादाद्वेशीर्षेसप्तहस्तासोअस्य । त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्याँआ

विंवेश । चत्वारिशृंगेतिवेदावाएतउक्तांस्त्रयोऽस्यपादाइतिसवनानित्रीणिंद्वेशीर्षेप्रायणीयोदयनीयेंसप्तहस्तासःसप्तछं
दांसिंत्रिधावद्धस्त्रेधावद्धोंमंत्रब्राह्मणकल्पैर्वृषभोरोरवीतिंरोरवणमस्यसवनक्रमेणंऋग्भिर्यजुर्भिःसामभिर्यदेनमृग्भिः
शंसंतियजुर्भिर्यजंतिसामभिःस्तुवंतिमहोदेवइत्येषहिमहान्देवोंयद्यज्ञोमर्त्याँआविवेशेंत्येषहिमनुष्यानाविशतियजना
यंतस्योत्तराभूँयसेनिर्वचनाय ॥ ७ ॥ स्वर्यंतोनापेक्षंतआद्यांरोंहंतिरोदसी । यज्ञंयेविश्वतोंधारंसुविंद्वांसोवितनिरे ।
स्वर्गच्छंतईजानावानेक्षंतेंतेऽमुमेवलोकंगतवंतमीक्षंतमिति । आद्यांरोंहंतिरोदसी । यज्ञंयेविश्वतोधारंसर्वतोधारं
सुविद्वांसोवितेनिरइत्यर्थैषावाचःप्रवह्लितेव ॥ ८ ॥ चत्वारिवाक्परिंमितापदानितानिंविदुर्ब्राह्मणायेमंनीषिणंः ।
गुहात्रीणिनिहिंतानेंगंयंतितुरीयंवाचोमंनुष्यांवदंति । चत्वारिवाचःपरिमितानिपदानिंतानिविदुर्ब्राह्मणायेमेधावि
नोंगुहायांत्रीणिनिहितानिंनार्थंवेदयंतेंगुहागूहतेस्तुरीयंत्वरतेंःकतमानितानिचत्वारिपदान्योंकारोमहाव्याहृतयश्चेत्या
र्षंनामाख्यातेचोपसर्गनिपातांश्चेतिवैयाकरणांमंत्रःकल्पोब्राह्मणंचतुर्थींव्यावहारिकीतियाज्ञिकांऋचोयजूंषिसामानिं
चतुर्थींव्यावहारिकीतिनैरुक्तांःसर्पाणांवाग्वयसांक्षुद्रस्यसरीसृपस्यंचतुर्थींव्यावहारिकीत्येकेंपशुषुतूणवेषुमृगेंष्वात्मनि ॥२३॥
चेत्यात्मप्रवादांअथापिब्राह्मणंभवतिं सावैवाक्सृष्टाचंतुर्धांव्यभवंदेष्वेवलोकेषुत्रीणिंपशुषुतुरीयंयापृथिव्यांसाग्नौसार
थंतरेंयांतरिक्षेसावायौसावामदेव्येंयादिविसादित्येंसाबृहतिसास्तनयित्नावथपशुषुंततोयावागत्यरिच्यतंतांब्राह्मणेष्व

दधुस्तस्माद्ब्राह्मणाउभयींवाचंवदंतियाचदेवानांयाचमनुष्याणामित्यथैषाक्षरस्य ॥ ९ ॥ ऋचोअक्षरेपरमेव्योमन्
न्यस्मिन्देवाअधिविश्वेनिषेदुः । यस्तन्नवेदकिमृचाकरिष्यतिइत्तद्विदुस्तइमेसमासते । ऋचोअक्षरेपरमेव्यवनेय
स्मिन्देवाअधिनिषण्णाःसर्वेयस्तन्नवेदकिंसऋचाकरिष्यतियइत्तद्विदुस्तइमेसमासतइतिविदुषउपदिशतिकतमत्तदेतद
क्षरमो३मित्येषावागितिशाकपूणिर्ऋचश्चह्यक्षरेपरमेव्यवनेधीयंतेनानादेवतेषुचमंत्रेष्वेतद्धवाएतदक्षरंयत्सर्वांत्रयींवि
द्यांप्रतिप्रतीतिचब्राह्मणं ॥ १० ॥ आदित्यइतिपुत्रःशाकपूणेरेषगर्भवतियदेनमर्चंतिप्रत्यृचःसर्वाणिभूतानितस्ययद
न्यन्मंत्रेभ्यस्तदक्षरंभवतिरश्मयोऽत्रदेवाउच्यंतेयएतस्मिन्नधिनिषण्णाइत्यधिदैवतमथाध्यात्मंशरीरमत्रऋगुच्यतेयदे
नेनार्चंतिप्रत्यृचःसर्वाणींद्रियाणितस्ययदविनाशिधर्मंतदक्षरंभवतींद्रियाण्यत्रदेवाउच्यन्तेयान्यस्मिन्नात्मन्येकंभव
न्तीत्यात्मप्रवादाः ॥ ११ ॥ अक्षरंनक्षरतिनक्षीयतेवाक्षरंभवतिवाचोऽक्षइतिवाक्षोयानस्यांजनात्तत्प्रकृतीतरद्वर्तन
सामान्यादित्ययंमंत्रार्थचिंताभ्यूहोऽभ्यूढोऽपिश्रुतितोपितर्कतोनतुपृथक्त्वेनमंत्रानिर्वक्तव्याःप्रकरणशएवतुनिर्वक्त
व्यानह्येषुप्रत्यक्षमस्त्यनृषेरतपसोवापारोवर्यवित्सुतुखलुवेदितृषुभूयोविद्यःप्रशस्योभवतीत्युक्तंपुरस्तान्मनुष्यावाऋषि
षूत्क्रामत्सुदेवानब्रुवन्कोनऋषिर्भविष्यतीतितेभ्यएतंतर्कमृषिंप्रायच्छन्मंत्रार्थचिन्ताभ्यूहमभ्यूढंतस्माद्यदेवकिंचानू
चानोऽभ्यूहत्यार्षंतद्भवति ॥ १२ ॥ हृदातष्टेषुमनसोजवेषुयद्ब्राह्मणाःसंयजंतेसखायः । अत्राहत्वंविजहुर्वेद्याभिरो

हंब्रह्माणोविचरंत्युत्वे । हृदातष्टेषुमनसांप्रजवेषुयद्ब्राह्मणाःसंयजंतेसमानाख्यानाऋत्विजोऽत्राहत्वंविजहुर्वेद्याभिर्वे
दितव्याभिःप्रवृत्तिभिरोहब्रह्माणऊहब्रह्माणंऊहएषांब्रह्मेतिवासेयंविद्याश्रुतिमतिबुद्धिस्तस्यास्तपसापारमीप्सितव्यंत
दिदमायुरिच्छतानर्निवक्तव्यंतस्माच्छन्दःसुशेषाउपेक्षितव्याअथागमोयांयांदेवतांनिराहतस्यास्तस्यास्ताद्भाव्यमनुभव
त्यनुभवति ॥ १३ ॥ (अथेमायद्यावोयदुदंचोविहिसोतोःसृण्येवतरत्सचत्वारिशृंगास्वर्यंतश्चत्वारिवागृचोअक्षरंआ
दित्यइत्यक्षरंनक्षरतिहृदातष्टेषुत्रयोदश) ॥ इतिनिरुक्तउत्तरषट्केसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥

ॐ ॥ व्याख्यातंदैवतंयज्ञांगंचाथातऊर्ध्वमार्गगतिंव्याख्यास्यामःसूर्यआत्मेत्युदितस्यहिकर्मद्रष्टाऽथैतदनुप्रवदं
त्यथैतंमहांतमात्मानमेषग्र्गणःप्रवदंतींद्रंमित्रंवरुणमग्निमाहुरित्यथैषमहानात्मात्मजिज्ञासयात्मानंप्रोवाचाग्निरस्मिज
न्मनाजातवेदाअहमस्मिप्रथमजाइत्येताभ्यां ॥ १ ॥ अग्निरस्मिजन्मनाजातवेदाघृतंमेचक्षुरमृतंमआसन् । अर्कस्त्रि
धातूरजसोविमानोऽजस्रोघर्मोहविरस्मिनाम । अहमस्मिप्रथमजाऋतस्यपूर्वंदेवेभ्योअमृतस्यनाभिः । योमाददाति
सइद्देवमावाअहमन्नमन्नमदंतमद्मि । इतिसहज्ञात्वाप्रादुर्बभूवैवंतंव्याजहारायतमात्मानमभ्यात्मजमंतिकमन्यस्मा
आचचक्ष्वेति ॥२॥ अपश्यंगोपामनिपद्यमानमाचपराचपथिभिश्चरंतं । ससध्रीचीःसविषूचीर्वसानआवरीवर्तिभुवने
ष्वंतः।आवरीवर्तिभुवनेष्वंतरित्यथैषमहानात्मासत्वलक्षणंस्तत्परंतद्ब्रह्मतत्सत्यंतत्सलिलंतदव्यक्तंतदस्पर्शंतदरूपंतदर

सँतदगंधंतदमृतँतच्छुक्लंतन्निष्ठोभूतात्मांसैषाभूतप्रकृतिरित्येकेंतत्क्षेत्रंतदज्ञानांत्क्षेत्रज्ञमनुप्राप्यनिरात्मजमँथैषमहाना
त्मात्रिविधोभवतिंसत्वंरजस्तमइतिंसत्वंतुमध्येविशुद्धंतिष्ठत्यंभितोरजस्तमसीइतिंकामद्वेषस्तमइत्यविज्ञातस्यंविशुध्य
तोविभूतिंकुर्वतंःक्षेत्रज्ञपृथक्त्वायकल्पतेंप्रतिभातिलिंगोमहानात्मांतमोलिंगोविद्याप्रकाशलिंगस्तमोऽपिनिश्चयलिंग
आकाशः ॥ ३ ॥ आकाशगुणःशब्दंआकाशाद्वायुंर्द्विगुणःस्पर्शेनंवायोर्ज्योतिस्त्रिगुणंरूपेणंज्योतिषआपश्चतुर्गुणा
रसेनांद्भ्यःपृथिवीपंचगुणांगंधेनपृथिव्याभूतग्रामस्थावरजंगमांस्तदेतदहर्युगसहस्रंजागर्तिंतस्यान्तेसुषुप्स्यन्नंगानिप्रत्या
हरतिंभूतग्रामाःपृथिवीमपियंतिंपृथिव्यपआपोज्योतिषंज्योतिर्वायुंवायुराकाशंमाकाशोमनोमनोविद्यांविद्यामहांतमा
त्मानंमहानात्माप्रतिभांप्रतिभाप्रकृतिंसास्वपितियुगसहस्रंरात्रिंस्तावेतावहोरात्रावजस्रंपरिवर्ततेंसकालस्तदेतदहर्भव
तिंयुगसहस्रपर्यन्तंमहर्यद्ब्रह्मणोविदूंरात्रिंयुगसहस्रांतांतेऽहोरात्रविदोजनाइति ॥ ४ ॥ तंपरिवर्तमानमन्योऽनु
प्रवर्ततेंस्रष्टाद्रष्टाविभक्तांतिमात्रोऽहमितिगम्यतेंसमिथ्यादर्शनेदंपावकंमहाभूतेषुचिरोण्वाकाशांद्वायोःप्राणश्चक्षुश्चव
क्तारंचंतेजसोऽद्भ्यःस्नेहंपृथिव्यामूर्तिंःपार्थिवांस्त्वष्टौगुणान्विद्यांत्रीन्मातृतस्त्रीन्पितृतोंस्थिस्नायुमज्जानःपितृतंस्त्व
ङ्मांसशोणितानिंमातृतोऽन्नपानमित्यष्टौंसोऽयंपुरुषःसर्वमयंःसर्वज्ञानोऽपिक्लृप्तः ॥५॥ सयद्यनुरुध्यतेतद्भवतिंयदिध
र्मोऽनुरुध्यतेतद्देवोभवतिंयदिज्ञानमनुरुध्यतेतदमृतोभवतिंयदिकाममनुरुध्यतेसंच्यवतंइमांयोनिंसंदध्यांत्तदिदमत्र

मतं॑श्लेष्मारेतसःसंभवति॑श्लेष्मणोरसोरसाच्छोणितं॑शोणितान्मांसं॑मांसान्मेदो॑मेदसःस्नावा॑स्नाव्नोऽस्थीन्यस्थिभ्योम
ज्जामज्जातोरेतं॑स्तदिदं॑योनौरेतःसिक्तं॑पुरुषःसंभवति॑शुक्रातिरेकेपुमान्भवति॑शोणितातिरेकेस्त्रीभवति॑द्वाभ्यांसमेननपुं
सकोभवति॑शुक्रभिन्नेनयमोभवति॑शुक्रशोणितसंयोगा॑न्मातृपितृसंयोगाच्चं॑तत्कथमिदं॑शरीरं॑परंसंयम्यते॑सौम्योभवत्ये
करात्रोषितंकललंभवति॑पंचरात्राद्बुद्बुदाः॑सप्तरात्रात्पेशी॑द्विःसप्तरात्रादर्बुदःपंचविंशतिरात्रःस्वस्थितोघनोभवतिमास
मात्रात्कठिनोभवति॑द्विमासाभ्यंतरेशिरःसंपद्यते॑मासत्रयेणग्रीवाव्यादेशो॑मासचतुष्केणत्वग्व्यादेशः॑पंचमेमासेनखरो
मव्यादेशः॑षष्ठेमुखनासिकाः॑क्षिश्रोत्रंचसंभवति॑सप्तमेचलनसमर्थो॑भवत्यष्टमेबुद्ध्याध्यवस्यति॑नवमेसर्वांगसंपूर्णोभवति।
मृतश्चाहंपुनर्जातोजातश्चाहंपुनर्मृतः । नानायोनिसहस्राणिमयोषितानियानिवै । आहाराविविधाभुक्ताःपीतानां
नाविधास्तनाः । मातरोविविधादृष्टाःपितरःसुहृदस्तथा । अवाङ्मुखःपीड्यमानोजंतुश्चैवसमन्वितः । सांख्यं
योगंसमभ्यस्येत्पुरुषंवापंचविंशकमिति ततश्चदशमेमासेप्रजायते॑जातश्चवायुनास्पृष्टस्तन्नस्मरतिजन्ममरणमंतेचशु
भाशुभंकर्मैतच्छरीरस्यप्रामाण्यं ॥ ६ ॥ अष्टोत्तरंसन्धिशतंमष्टाकपालंशिरःसंपद्यते॑षोडशवपापलानि॑नवस्नायु
शतानि॑सप्तशतंपुरुषस्यमर्मणामर्धचतस्रोरोमाणिकोट्यो॑हृदयंह्यष्टकपालानि॑द्वादशकपालानिजिह्वा॑वृषणौह्यष्टसुपर्णौत
थोपस्थगुदपाय्वेतन्मूत्रपुरीषंकस्मा॑दाहारपानसिक्तत्वा॑दनुपचितकर्मणावन्योन्यंजायेतेइति॑तंविद्याकर्मणीसमन्वार

भेतेंपूर्वप्रज्ञाचमहत्यज्ञानतमसिमग्नौजरामरणक्षुत्पिपासाशोकक्रोधलोभमोहमदभयमत्सरहर्षविषादेर्ष्यासूयात्मकैर्द्वं
द्वैरभिभूयमानःसोऽस्मादार्जवंजवीभावानांतन्निर्मुच्यतेसोऽस्मापान्नंमहाभूमिकावच्छरीरान्निमेषमात्रैःप्रक्रम्यप्रकृति
रधिपरीत्यतैजसंशरीरंकृत्वाकर्मणोऽनुरूपंफलमनुभूयतस्यसंक्षयेपुनरिमंलोकंप्रतिपद्यते ॥ ७ ॥ अथयेहिंसामा
श्रित्यविद्यामुत्सृज्यमहत्तपस्तेपिरेचिरेणवेदोक्तानिवाकर्माणिकुर्वन्तितेधूममभिसंभवंतिधूमाद्रात्रिंरात्रेरपक्षीयमाणप
क्षमपक्षीयमाणपक्षाद्दक्षिणायनंदक्षिणायनात्पितृलोकंपितृलोकाच्चंद्रमसंचंद्रमसोवायुंवायोर्वृष्टिंवृष्टेरोषधयश्चैतद्भूत्वा
तस्यसंक्षयेपुनरेवेमंलोकंप्रतिपद्यते ॥ ८ ॥ अथयेहिंसामुत्सृज्यविद्यामाश्रित्यमहत्तपस्तेपिरेज्ञानोक्तानिवाकर्माणि
कुर्वंतितेऽर्चिरभिसंभवंत्यर्चिषोऽहरह्नआपूर्यमाणपक्षमापूर्यमाणपक्षादुदगयनमुदगयनाद्देवलोकंदेवलोकादादित्यमा
दित्याद्वैद्युतंवैद्युतान्मानसंमानसःपुरुषोभूत्वाब्रह्मलोकमभिसंभवन्तितेनपुनरावर्ततेशिष्टादंदशूकायतइदंनजानन्ति
तस्मादिदंवेदितव्यमथाप्याह ॥ ९ ॥ नतंविदाथयइमाजजानान्यद्युष्माकमंतरंबभूव । नीहारेणप्रावृताजल्प्या
चासुतृपउक्थशासश्चरंति । नतंविद्ययाविदुषोयमेवंविद्वांसोवदंत्यक्षरंब्रह्मणस्पतिमन्यद्युष्माकमंतरमन्यदेषामंतरं
बभूवेतिनीहारेणप्रावृतास्तमसाजल्प्याचासुतृपउक्थशासःप्राणंसूर्यंयत्पथगामिनश्चरंत्यविद्वांसःक्षेत्रज्ञमनुप्रवदंत्यथा
होविद्वांसःक्षेत्रज्ञोऽनुकल्पतेतस्यतपसासहाप्रमादमेत्यथाप्तव्योभवतितेनासंततमिच्छेत्तेनसख्यमिच्छेदेषहिसखाश्रे

ष्ठः संजानातिभूतंभवद्भविष्यदितिंज्ञाताकस्माज्जायतेंसखाकस्मात्सख्यतेसहभूतेंद्रियैः शेरतेंमहाभूतानिसेंद्रियाणिप्र
ज्ञयाकर्मकारयतीतितंतस्ययदापःप्रतिष्ठाशीलमुपशमआत्माब्रह्मेतिसब्रह्मभूतोभवतिसाक्षिमात्रोव्यवतिष्ठतेंऽबंधोज्ञान
कृतोऽथात्मनोमहतःप्रथमंभूतनामधेयान्यनुक्रमिष्यामः ॥ १० ॥ हंसः । घर्मः । यज्ञः । वेनः । मेधः । कृमिः ।
भूमिः । विभुः । प्रभुः । शंभुः । राभुः । वधकर्मा । सोमः । भूतं । भुवनं । भविष्यत् । आपः । महत् ।
व्योम । यशः । महः । स्वर्णीकं । स्वृतीकं । स्मृतीकं । सतीकं । सतीनं । गहनं । गभीरं । गह्वरं । कं । अन्नं ।
हविः । सद्म । सदनं । ऋतं । योनिः । ऋतस्ययोनिः । सत्यं । नीरं । हविः । रयिः । सत् । पूर्णं । सर्वं ।
अक्षितं । बर्हिः । नाम । सर्पिः । अपः । पवित्रं । अमृतं । इंदुः । हेम । स्वः । सर्गाः । शम्बरं । अम्बरं ।
वियत् । व्योम । बर्हिः । धन्व । अंतरिक्षं । आकाशं । आपः । पृथिवी । भूः । स्वयंभूः । अध्वा । पुष्करं ।
सगरः । समुद्रः । तपः । तेजः । सिंधुः । अर्णवः । नाभिः । वृक्षः । ऊर्ध्वः । तत् । यत् । किं । ब्रह्म । वरे–
ण्यं । हंसः । आत्मा । भवति । वधंत्यध्वानं । यद्वाहिष्या । शरीराणि । अव्ययंचसंकुरुते । यज्ञः । आत्मा ।
भवति । यदेनंतन्वतेऽथैतंमहांतमात्मानमेतानिसूक्तान्येताऋचोऽनुप्रवदंति ॥ ११ ॥ सोमःपवतेजनितामतीनांज
नितादिवोजनितापृथिव्याः । जनिताग्नेर्जनितासूर्यस्यजनितेंद्रस्यजनितोतविष्णोः । सोमःपवतेसोमःसूर्यःप्रसवना

ज्जनितामतीनांप्रकाशकर्मणामादित्यरश्मीनांदिवोद्योतनकर्मणामादित्यरश्मीनांपृथिव्याःप्रथनकर्मणामादित्यरश्मी
नामग्नेर्गतिकर्मणामादित्यरश्मीनांसूर्यस्यस्वीकरणकर्मणामादित्यरश्मीनामिंद्रस्यैश्वर्यकर्मणामादित्यरश्मीनांविष्णो
र्व्याप्तिकर्मणामादित्यरश्मीनामित्यधिदैवतमथाध्यात्मंसोमआत्माप्येतस्मादेवेंद्रियाणांजनितेत्यर्थः। अपिवासर्वाभि
र्विभूतिभिर्विभूततआत्मेत्यात्मगतिमाचष्टे॥१२॥ ब्रह्मादेवानांपदवीःकवीनामृषिर्विप्राणांमहिषोमृगाणां। श्येनोगृध्रा
णांस्वधितिर्वनानांसोमःपवित्रमत्येतिरेभन्। ब्रह्मादेवानामित्येषहिब्रह्माभवतिदेवानांदेवनकर्मणामादित्यरश्मीनांपद
वीःकवीनामित्येषहिपदंवेत्तिकवीनांकवीयमानानामादित्यरश्मीनामृषिर्विप्राणामित्येषहिऋषिणोभवतिविप्राणांव्या
पनकर्मणामादित्यरश्मीनांमहिषोमृगाणामित्येषहिमहान्भवतिमृगाणांमार्गणकर्मणामादित्यरश्मीनांश्येनोगृध्राणामि
तिश्येनआदित्योभवतिश्यायतेर्गतिकर्मणोगृध्रआदित्योभवतिगृध्यतेःस्थानकर्मणोयतएतस्मिंस्तिष्ठतिस्वधितिर्वना
नामित्येषहिस्वयंकर्माण्यादित्योधत्तेवनानांवननकर्मणामादित्यरश्मीनांसोमःपवित्रमत्येतिरेभन्नित्येषहिपवित्रंरश्मी
नामत्येतिस्तूयमानएषएवैतत्सर्वमक्षरमित्यधिदैवतमथाध्यात्मंब्रह्मादेवानामित्ययमपिब्रह्माभवतिदेवानांदेवनकर्म
णामिंद्रियाणांपदवीःकवीनामित्ययमपिपदंवेत्तिकवीनांकवीयमानानामिंद्रियाणामृषिर्विप्राणामित्ययमप्यृषिणोभव
तिविप्राणांव्यापनकर्मणामिंद्रियाणांमहिषोमृगाणामित्ययमपिमहान्भवतिमृगाणांमार्गणकर्मणामिंद्रियाणांश्येनोगृ

घ्राणामितिश्येनआत्माभवतिश्यायतेर्ज्ञानकर्मणोगृध्राणीन्द्रियाणिगृध्यतेर्ज्ञानकर्मणोयतएतस्मिंस्तिष्ठतिस्वधितिर्वना
नामित्ययमपिस्वयंकर्माण्यात्मनिधत्तेवनानांवननकर्मणामिंद्रियाणांसोमःपवित्रमत्येतिरेभन्नित्ययमपिपवित्रमिंद्रि
यांण्यत्येतिस्तूयमानोऽयमेवैतत्सर्वमनुभवत्यात्मगतिमाचष्टे ॥ १३ ॥ तिस्रोवाचईरयतिप्रवह्निर्ऋतस्यंधीतिंब्रह्मणो
मनीषां । गावोयंतिगोपतिंपृच्छमानाःसोमंयंतिमतयोवावशानाः । वह्निरादित्योभवतिसतिस्रोवाचःप्रेरयत्यृचोयजूं
षिसामान्यृतस्यादित्यस्यकर्माणिब्रह्मणोमतान्येषएवैतत्सर्वमक्षरमित्यधिदैवतमथाध्यात्मंवह्निरात्माभवतिसतिस्रोवा
चईरयतिप्रेरयतिविद्यामतिबुद्धिमतामृतस्यात्मनःकर्माणिब्रह्मणोमतान्ययमेवैतत्सर्वमनुभवत्यात्मगतिमाचष्टे॥१४॥
सोमंगावोधेनवोवावशानाःसोमंविप्रामतिभिःपृच्छमानाः । सोमःसुतःपूयतेअज्यमानःसोमेअर्कास्त्रिष्टुभःसंनवंते ।
एतएवसोमंगावोधेनवोरश्मयोवावश्यमानाःकामयमानाआदित्यंयंत्येवमेवसोमंविप्रारश्मयोमतिभिःपृच्छमानाःका
मयमानाआदित्यंयंत्येवमेवसोमःसुतःपूयतेअज्यमानंएतमेवार्काश्चत्रिष्टुभश्चसन्नवंतेततएतस्मिन्नादित्यएकंभवंतीत्य
धिदैवतमथाध्यात्ममेतएवसोमंगावोधेनवइंद्रियाणिवावश्यमानानिकामयमानान्यात्मानंयंत्येवमेवसोमंविप्राइंद्रिया
णिमतिभिःपृच्छमानानिकामयमानान्यात्मानंयंत्येवमेवसोमःसुतःपूयतेअज्यमानंइममेवात्माचसप्तऋषयश्चसंनवंते
तान्येतस्मिन्नात्मन्येकंभवंतीत्यात्मगतिमाचष्टे ॥ १५ ॥ अक्रान्त्समुद्रःप्रथमेविधर्मन्जनयन्प्रजाभुवनस्यराजा ।

वृषा॑प॒वित्रे॒ अधि॒सानो॒ अव्ये॑ बृ॒हत्सोमो॑ वावृधे सुवा॒न इंदुः॑ । अत्यक्रमीत्समुद्र आदित्यः परमे व्यवने वर्षकर्मणा जनयन्प्र जा भुवनस्य राजा सर्वस्य राजा वृषा पवित्रे अधि सानो अव्ये बृहत्सोमो वावृधे सुवान इंदुरित्यधिदैवतमथाध्यात्ममत्यक्रमी त्समुद्र आत्मा परमे व्यवने ज्ञानकर्मणा जनयन्प्रजा भुवनस्य राजा सर्वस्य राजा वृषा पवित्रे अधि सानो अव्ये बृहत्सोमो वावृधे सुवान इंदुरित्यात्मगतिमाचष्टे ॥ १६ ॥ म॒हत्तत्सोमो॑ महि॒षश्च॑कारा॒पां यद्गर्भोऽवृ॑णीत दे॒वान् । अद॑धा॒दिंद्रे॒ पव॑मान॒ ओजोऽज॑नय॒त्सूर्ये॒ ज्योति॒रिंदुः॑ । महत्तत्सोमो महिषश्चकारापां यद्गर्भोऽवृणीत देवानाधिपत्यमदधादिंद्रे पवमान ओजोऽजनयत्सूर्ये ज्योतिरिंदुरादित्य इंदुरात्मा ॥ १७ ॥ वि॒धुं द॑द्रा॒णं सम॑ने बहू॒नां युवा॑नं॒ संतं॑ पलि॒तो ज॑गार । दे॒वस्य॑ पश्य॒ काव्यं॑ महि॒त्वाद्या म॒मार॒ स ह्यः सम॑आन । विधुं विधमनशीलं दद्राणं दमनशीलं युवानं चंद्रमसं पलित आदित्यो गिरति सद्यो म्रियते स दिवा समुदितेत्यधिदैवतमथाध्यात्मं विधुं विधमनशीलं दद्राणं दमनशीलं युवानं महांतं पलित आत्मा गिरति रात्रौ म्रियते रात्रिः समुदितेत्यात्मगतिमाचष्टे ॥ १८ ॥ सा॒कं॒जानां॑ स॒प्तथ॑माहुरेक॒जं षळि॒द्यमा॒ ऋष॑यो देव॒जा इति॑ । तेषा॑मि॒ष्टानि॒ विहि॑तानि धाम॒शः स्था॒त्रे रे॑जंते॒ विकृ॑तानि रूप॒शः । सहजातानां षण्णामृषीणामादित्यः सप्तमः तेषामिष्टानि वा कांतानि वा क्रांतानि वा गतानि वा मतानि वा नतानि वा अद्भिः सह संमोदंते यत्रैतानि सप्त ऋषीणानि ज्योतींषि तेभ्यः पर आदित्यस्ता न्येतस्मिन्नेकं भवंतीत्यधिदैवतमथाध्यात्मं सहजातानां षण्णामिंद्रियाणामात्मा सप्तमस्तेषामिष्टानि वा कांतानि वा क्रांता

निर्वांगतानिवामतानिवानतानिर्वान्नेनसहसंमोदंतेयत्रेमानिसप्तऽऋषीणानींद्रियाण्येभ्यःपरआत्मातान्येतस्मिन्नेकंभ
वंतीत्यात्मगतिमाचष्टे ॥ १९ ॥ स्त्रियंःसतीस्ताँउमेपुंसआंहुःपश्यंदक्षण्वान्नविचेतदंधः । कविर्यःपुत्रःसईमाचिकेत
यस्ताविजानात्सपितुष्पितासत् । स्त्रियएवैतितांःशब्दस्पर्शरूपरसगंधहारिण्यस्ताअमुंपुंशब्देनिराहारंःप्राणइतिपश्यं
न्कष्टान्नविजानात्यंधःकविर्यःपुत्रःसइमाजानातियःसइमाजानातिसपितुष्पितासदित्यात्मगतिमाचष्टे ॥ २० ॥ सप्ता
र्धगर्भाभुवनस्यरेतोविष्णोस्तिष्ठंतिप्रदिशाविधर्मणि । तेधीतिभिर्मनसातेविपश्चितःपरिभुवःपरिभवंतिविश्वतः ।
सप्तैतानादित्यरश्मीनयमादित्योगिरतिमध्यस्थानोर्ध्वशब्दोयतएतस्मिंस्तिष्ठंतितानिधीतिभिश्चमनसाचविपर्ययंतिप
भुवःपरिभवंतिसर्वाणिकर्माणिवर्षकर्मणेत्यधिदैवतमथाध्यात्मंसप्तेमानींद्रियाण्ययमात्मागिरतिमध्यस्थानोर्ध्वशब्दो
यान्यस्मिंस्तिष्ठंतितानिधीतिभिश्चमनसाचविपर्ययंतिपरिभुवःपरिभवंतिसर्वाणींद्रियाणिज्ञानकर्मणेत्यात्मगतिमाचष्टे
॥२१॥नविजानामियदिवेदमस्मिनिण्यःसन्नद्धोमनसाचरामि । नहिविजानान्बुद्धिमतःपुत्रःपरिवेदयंतेऽयमादित्योऽ
यमात्मा ॥२२॥ अपाङ्प्राङेतिस्वधयागृभीतोऽमर्त्योमर्त्येनासयोनिः । ताशश्वंताविषूचीनावियंतान्य१न्यंचिक्युर्ननि
चिक्युरन्यं । अपांचयतिप्रांचयतिस्वधयागृभीतोऽमर्त्यआदित्योमर्त्येनचंद्रमसासहतौशश्वद्गामिनौविश्वगामिनौबहु
गामिनौवापश्यत्यादित्यंचंद्रमसमित्यधिदैवतमथाध्यात्ममपांचयतिप्रांचयतिस्वधयागृभीतोऽमर्त्यआत्मामर्त्येनमन

सासहंतौशश्वद्गामिनौविश्वगामिनौबहुगामिनौवापश्यत्यात्मानंनमनईत्यात्मगतिमाचष्टे ॥ २३ ॥ तदिदासभुवने
षुज्येष्ठंयतोजज्ञउग्रस्त्वेषनृम्णः । सद्योजज्ञानोनिरिणातिशत्रूननुयंविश्वेमदंत्यूमाः । तद्भवतिभूतेषुभुवनेषुज्येष्ठमा
दित्यंयतोजज्ञउग्रस्त्वेषनृम्णोदीप्तिनृम्णःसद्योजज्ञानोनिरिणातिशत्रूनितिरिणातिःप्रीतिकर्मादीप्तिकर्मावानुमदन्तियं
विश्वऊमाइत्यधिदैवतमथाध्यात्मंतद्भवतिभूतेषुभुवनेषुज्येष्ठमव्यक्तंतपोजायतउग्रस्त्वेषनृम्णोज्ञाननृम्णःसद्योजज्ञा
नोनिरिणातिशत्रूनितिरिणातिःप्रीतिकर्मादीप्तिकर्मावानुमदन्तियंसर्वऊमाइत्यात्मगतिमाचष्टे ॥ २४ ॥ कोअद्ययुं
क्तेधुरिगाऋतस्यशिमीवतोभामिनोदुर्हृणायून् । आसन्निषून्हृत्स्वसोमयोभून्यएषांभृत्यामृणधत्सजीवात् । कआदित्यो
धुरिगायुंक्तेरश्मीन्कर्मवतोभानुमतोदुराधर्षानसून्यसुनवंतीषुनिषुणवंतिमयोभूनिसुखभूनियइमंसंभृतंवेदकथंसजीव
तीत्यधिदैवतमथाध्यात्मंकआत्माधुरिगायुंक्तइन्द्रियाणिकर्मवतोभानुमतोदुराधर्षानसून्यसुनवंतीषूनिषुणवंतिमयो
भूनिसुखभूनियइमंसंभृतंवेदचिरंजीवतीत्यात्मगतिमाचष्टे ॥ २५ ॥ कईषतेतुज्यतेकोबिभायकोमंसतेसंतमिंद्रंको
अंति । कस्तोकायकइभायोतरायेऽधिब्रवत्तन्वेकोजनाय । कएवगच्छतिकोददातिकोबिभेतिकोमंसतेसंतमिंद्रंक
स्तोकायापत्यायमहतेचनोरणायरमणीयायचदर्शनीयाय ॥ २६ ॥ कोअग्निमीट्टेहविषाघृतेनस्रुचायजाताऋतुभिर्ध्रु
वेभिः । कस्मैदेवाआवहनाशुहोमकोमंसतेवीतिहोत्रःसुदेवः । कआदित्यंपूरयतिहविषाचघृतेनचस्रुचायजाताऋतु

भिर्ध्रुवेभिरितिंकस्मैदेवाआवहानाशुहोमार्थान्कोमंसतेवीतिहोत्रःसुदेवःकल्याणदेवइत्यधिदैवतमथाध्यात्मंकआत्मा
नंपूरयतिंहविषाचघृतेनचंस्रुचायजाताऋतुभिर्ध्रुवेभिरितिंकस्मैदेवाआवहानाशुहोमार्थान्कोमंसतेवीतिहोत्रःसुप्रज्ञःक
ल्याणप्रज्ञइत्यात्मगतिमाचष्टे ॥ २७ ॥ त्वम॒ंगप्रशंसिषोदे॒वःशविष्ठमर्त्यं । नत्वद॒न्योमघवन्नस्तिमर्डि॒तेन्द्र॒ब्रवींमि
ते॒वचः । त्वमङ्गप्रशंसींदेवःशविष्ठमर्त्यंनत्वदन्योऽस्तिमघवन्पातावापालयितावांजेतावासुखयितावेन्द्रब्रवीमितेवचः
स्तुतियुक्तं ॥ २८ ॥ हं॒सःशुं॒चि॒षद्व॒सुरन्तरिक्ष॒सद्धोतांवेदि॒षदतिंथिर्दुरोण॒सत् । नृषद्व॒र॒सदृ॒त॒सद्व्यो॒म॒सद॒ब्जागो॒जा
ऋ॒त॒जाअंद्रि॒जाऋ॒तं । हंसइतिहंसाःसूर्यरश्मयःपरमात्मापरंज्योतिंःपृथिवीव्याप्तेतिव्याप्तंसर्वंव्याप्तंवननकर्मणान
भ्यासेनादित्यमंडलेंनेतित्ययतीतिलोकोत्ययतीतिंहंसयंत्ययतीतिंहंसाःपरमहंसाःपरमात्मासूर्यरश्मिभिःप्रभूतगभीरव
सतीतिंत्रिभिर्वसतीतिवांरश्मिर्वसतीतिवांवह्निर्वसतीतिवांसुवर्णरेताःपूषागर्भांरिभेतिरिभंतांवनकुटिलानिंकुटंतारि
भंतांतरिक्षाचरत्पथांतरिक्षाचरदितिंदिविभुविगमनंवासुभानुंःसुप्रभूतोहोतांदित्यस्यगताभवंत्यंतिथिर्दुरोणसंतसर्वेदु
रोणसंद्रवंसर्वेंरसाविकर्षयतिंरश्मिर्विकर्षयतिंवह्निर्विकर्षयतिंवननंभवत्यंश्वगोजाअद्रिगोजाधरित्रिगोजांःसर्वेगोजा
ऋतजाबहुशब्दाभवंतिंनिगमोनिगमव्यतिभवंत्यृषेनिर्वचनाय ॥ २९ ॥ द्वासुं॒प॒र्णास॒युजा॒सखायासमा॒नंवृ॒क्षंपरिंष
स्वजाते । तयोंर॒न्यःपिप्पलंस्वा॒द्वत्त्यनंश्नन्न॒न्योअ॒भिचांकशीति । द्वौद्वौप्रतिष्ठितौंसुकृतौधर्मकर्तारौंदुष्कृतंपापंपरि

सारकमित्याचक्षते सुपर्णा सयुजा सखायेत्यात्मानं दुरात्मानं परमात्मानं प्रत्युत्तिष्ठति शरीर एव तज्जायते वृक्षं रक्षशरीरं वृक्षं पक्षौ प्रतिष्ठापयति तयोरन्यद्भुक्त्वान्नमनश्नन्नन्यं सरूपतां सलोकतामश्नुतेय एवं वेदान्नमनश्नन्नन्यो अभिचाकशीतीत्यात्मगतिमाचष्टे ॥ ३० ॥ आयाहींद्र पथिभिरीळितेभिर्यज्ञमिमं नो भागधेयं जुषस्व । तृप्तां जहुर्मातुळस्येव योषा भागस्ते पैतृष्वसेयीं वपामिव । आगमिष्यंतिशक्रो देवतास्तास्त्रिभिस्तीर्थेभिः शक्रप्रतरैरीळितेभिस्त्रिभिस्तीर्थैर्यज्ञमिमं नो यज्ञभागमग्नीषोमभागाविंद्रो जुषस्व तृप्तामेवं मातुळयोगकन्या भागं सर्तृकेवसायादेवतास्तास्तत्स्थाने शक्रं निदर्शनं ॥ ३१ ॥ विप्रं विप्रासोऽवसे देवं मर्तास ऊतये । अग्निं गीर्भिर्हवामहे । विप्रं विप्रासोऽवसे विदुर्वेदविंदते वेदितव्यं विमलशरीरेण वायुना विप्रस्तु हृत्पद्मनिलयस्थितं मकारसंमितमुकारं पूरयेन्मकारनिलयं गतं विप्रं प्राणेषु बिंदुसिक्तं विकसितं वह्नितेजः प्रभंकनकपद्मेष्वमृतशरीरममृतजातस्थितममृतवाचामृतमुखेवदंति । अग्निं गीर्भिर्हवामहे । अग्निं संबोधयेदग्निः सर्वादेवताइतितस्योत्तराभूयसे निर्वचनाय ॥ ३२ ॥ जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निदहाति वेदः । स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिंधुं दुरितात्यग्निः । जातवेदस इति जातमिदं सर्वं सचराचरं स्थित्युत्पत्तिप्रलयन्यायेनाच्छाय सुनवाम सोममिति प्रसवेनाभिषवाय सोमं राजानममृतमरातीयतो यज्ञार्थमिति स्मो निश्चयेन निदहाति दहति भस्मीकरोति सोमोददित्यर्थः स नः पर्षदति दुर्गाणि दुर्गमनानि स्थानानि नावेव सिंधुं यथा कश्चित्कर्णधारो नावेव सिंधोः स्यंदनान्नदीं जलदुर्गाम

हाकूलांतारयतिंदुरितात्यग्निरितिंदुरितानितारयतितिस्यैषापराभवति ॥ ३३ ॥ इदंते‌ऽन्याभिरसमानमद्भिर्याःका
श्चसिंधुंप्रवहंतिनद्यः । सर्पोजीर्णामिवत्वचंजहातिपापंसशिरस्कोऽभ्युपेत्य । इदंतेऽन्याभिरसमानाभिर्याःकाश्चसिंधुं
पतिंकृत्वानद्योवहंतिसर्पोजीर्णामिवसर्पस्त्वचंत्यजतिपापंत्यजंत्यापआप्नोतेंस्तासामेषाभवति ॥ ३४ ॥ त्र्यंबकंयजा
महेसुगन्धिंपुष्टिवर्धनं । उर्वारुकमिवबन्धनान्मृत्योर्मुक्षीयमामृतात् । त्र्यंबकोरुद्रस्तंत्र्यंबकंयजामहेसुगंधिंसगंधिंसु
ष्ठुगंधिंपुष्टिवर्धनंपुष्टिकारकमिवोर्वारुकमिवफलंबंधनादारोधनान्मृत्योःसकाशान्मुंचस्वमांकस्मादित्येषामितरेषाप
राभवति ॥ ३५ ॥ शतंजीवशरदोवर्धमानःशतंहेमंतान्छतमुवसंतान् । शतमिंद्राग्नीसवितावृहस्पतिःशतायुषाह
विषेमंपुनर्दुः । शतंजीवशरदोवर्धमानइत्यपिनिगमोभवतिशतमितिशतंदीर्घमायुर्मरुतएनावर्धयंतिशतमेनमेवंशता
त्मानंभवतिशतमनंतंभवतिशतमैश्वर्यंभवतिशतमितिशतंदीर्घमायुः ॥ ३६ ॥ मातेराधांसिमातऊतयोवसोऽस्मा
न्कदाचनादभन् । विश्वाचनउपमिमीहिमानुषवसूनिचर्षणिभ्यआ । माचतेधामानिमाचतेकदाचनःसरिषुःसर्वा
णिप्रज्ञानान्युपमानायमनुष्यहितोऽयमादित्योऽयमात्माथैतदनुप्रवदन्त्यथैतंमहान्तमात्मानमेषगणःप्रवदतिवैश्वक
र्मणेदेवानांनुवयंजानानासदासीन्नोसदासीत्तदानीमितिचसैषात्मजिज्ञासासैषासर्वभूतजिज्ञासाब्रह्मणःसारिष्टंसरूप
तांसलोकतांगमयतियएवंवेदनमोब्रह्मणेनमोमहतेभूतायनमःपारस्करायनमोयास्कायब्रह्मशुक्रमसीयब्रह्मशुक्रमसीय

॥ ३७ ॥ व्याख्यातमग्निरस्मिजन्मनापश्यंगोपामाकाशगुर्णस्तंपरिवर्तमानंसयद्यनुरुध्यतेऽष्टोत्तरमथयेहिंसामाश्रि
त्यांथयेहिंसामुत्सृज्यंनतंहंसोघर्मःसोमःपवतेंब्रह्मादेवानांतिस्रोवाचईरयतिंसोमंगावोऽक्रान्महत्तत्सोमोंविधुंदद्राणंसा
कंजानांस्त्रियःसतीःसप्तार्धगर्भानविजानाम्यपाङ्प्राङेतितदिदासकोअद्ययुंक्तेंकईषतेकोअग्निमीट्टेंत्वमंगहंसःशुचिषं
द्वासुपर्णायाहींद्रंविप्रंविप्रासोजातवेदसंइदंतेऽन्याभिरूयंबकंशतंजीवमातेराधांसीतिसप्तत्रिंशत् ॥ ॥ इतिनिरुक्त
उत्तरषट्केऽष्टमोध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ इतिनिरुक्तउत्तरषट्कःसमाप्तः ॥

श्रीः ॥ ॥ अथास्यनिरुक्तस्याखिलपुरुषार्थोपकारवृत्तिसमर्थस्यसंग्रहः ॥ यथा—नामाख्यातोपसर्गनिपातलक्षणम् १, भावविकारलक्षणम् २, नामान्याख्यातजानिसर्वाणिचयथोपन्यस्यपक्षप्रतिपक्षतोविचार्यात्रधारणम् ३, सर्वाण्याख्यातजानिकानिचिदेवानेकधातुजान्यपीतिमंत्राणामर्थवत्त्वानर्थवत्त्वेविचार्य शास्त्रारंभप्रयोजनद्वारेणार्थवत्तावधारणम् ४, पदविभागपरिज्ञानप्रतिज्ञानबोधावलंबिप्रदर्शनायआदिमध्यांतानेकदैवतलिंगसंकटेषुमंत्रेषुयाज्ञिकपरिज्ञानद्वारेणदेवतापरिज्ञानप्रतिज्ञा ५, अर्थज्ञप्रशंसा ६, अर्थज्ञानावधारणम् ७, वेदवेदांगव्यूहः ८, सप्रयोजननिघंटुसमाम्नायविरचनम् ९, प्रकरणत्रयविभागेननैघंटुकप्रधानदेवताभिधानप्रविभागलक्षणम् १०, निर्वचनलक्षणद्वारेण शब्दवृत्तिविषयोपदेशः ११, अर्थप्राधान्याल्लोपोपधाविकारवर्णलोपविपर्ययोपदेशेनसामर्थ्योपप्रदर्शनायादिमध्यांतलोपोपधाविकारवर्णलोपविपर्ययाद्यंतवर्णव्यापत्तिवर्णोपजनोदाहरणचिंता १२, अंतस्थांतर्धातुनिमित्तेनसंप्रसार्यासंप्रसार्योभयप्रकृतिधातुनिर्वचनोपदेशः १३, भाषिकप्रायोवृत्तिभ्योनैगमशब्दार्थप्रसिद्धिः, १४, नैगमप्रायोवृत्तिभ्योभाषिकशब्दार्थप्रसिद्धिः १५, देशव्यवस्थयाशब्दरूपव्यपदेशः १६, तद्धितसमासनामनिर्वचनलक्षणम् १७, शिष्यलक्षणम् १८, विशेषेणव्याख्ययातत्त्वपर्यायभेदसंख्यासंदिग्धोदाहरणान्निर्वचनव्यवस्थयानामाख्यातोपसर्गनिपातानांविभागेननैघंटुकप्रकरणानुक्रमणम् १९, अनेकार्थानवगतसंस्कारानुक्रमणम् २०, परोक्षकृत

प्रत्यक्षकृताध्यात्मिकमंत्रलक्षणम् २१, स्तुत्याशीःशपथाभिशापाभिख्यापरिदेवनानिंदाप्रशंसादिभिर्मंत्राभिव्यक्ति हेतूपदेशः २२, निदानपरिज्ञानव्याख्यापनायानादिष्टदेवतोपपरीक्षणायाध्यात्मोपदेशप्रकृतिभूमत्वम् २३, इतरेतरजन्मत्वम् २४, स्थानत्रयभेदशस्तिसृणामेकैकस्यामाहाभाग्यकृतोऽनेकनामधेयप्रतिलंभः २५, पृथगभिधानंतूत्पत्तिसंबंधाद्वा २६, देवतानामाकारचिंतनम् २७, भक्तिसाहचर्यसंस्तवकर्मसूक्तभाक्त्वहविर्भाक्त्वव्यंजनभाक्त्वानि २८-३३, पृथिव्यंतरिक्षद्युस्थानदेवतानामभिधेयाभिधानव्युत्पत्तिप्राधान्यश्रुत्युदाहरणम् ३४, तन्निर्वचनविचारोपपत्त्यवधारणानुक्रमेणव्याख्यायदैवतप्रकरणनिर्णयः ३५, विद्यापारप्राप्त्युपायोपदेशः ३६, मंत्रार्थनिर्वचनद्वारेणदेवताभिधाननिर्वचनफलंदेवतातादात्म्यम् ३७, इत्येषसमासतोनिरुक्तशास्त्रचिंताविषयः ॥ तस्यैषागवाद्यादेवपत्न्यंतापंचाध्यायीसूत्रसंग्रहः । साचपुनरियंसाक्षात्कृतधर्मभ्योमहर्षिभ्यउपदेशेनमंत्रार्थमुपश्रुत्यश्रुतर्षिभिरवरशक्तिदौर्बल्यमवेक्ष्यतदनुजिघृक्षयावाच्यार्थसामर्थ्यादभिधेयानुनीयमंत्रार्थावबोधायछंदोभ्यःसमाहृत्यसमाहृत्यसमाम्नाता । सैषाछंदोवयवभूताछंदोधर्मिण्येवयथायथापन्नस्तागौर्गोधर्माइति ॥ ॥ ॥

इदं पुस्तकं पणशीकरोपाह्वलक्ष्मणशर्मतनुजनुषा वासुदेवशर्मणा संस्कृतं तच्च तुकाराम जावजी इत्येतैः स्वीये "निर्णयसागराख्य" मुद्रणालये मुद्रयित्वा प्रकाशितम् । शके १८३७, सन १९१५.

॥ इतिनिरुक्तंसमाप्तम् ॥

॥ अथाश्वलायनश्रौतसूत्रप्रारंभः ॥

॥ पूर्वषट्कः ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ हरिःॐम् ॥ ॥ अथैतस्यसमाम्नायस्यवितानेयोगापत्तिंवक्ष्यामोऽग्न्याधे
यप्रभृतीन्याहवैतानिकानिदर्शपूर्णमासौतुपूर्वंव्याख्यास्यामस्तंत्रस्यतत्राम्नातत्वाद्दर्शपूर्णमासयोर्हविःष्वासन्नेषुहोता
मंत्रितःप्रागुदगाहवनीयादवस्थायप्राङ्मुखोयज्ञोपवीत्याचम्यदक्षिणावृद्धिहारंप्रपद्यतेपूर्वेणोत्करमपरेणप्रणीताइध्मम
परेणाप्रणीतेचात्वालंचात्वालवेत्स्वतत्तीर्थमित्याचक्षतेतस्यनित्याःप्रांचश्चेष्टाअंकधारणार्चयज्ञोपवीतशौचेचविहाराद
व्यावृत्तिश्चतत्रचेत्कर्मैकांगवचनेदक्षिणंप्रतीयादनादेशेकर्मचोदनायांहोतारंददातीतियजमानंजुहोतिजपतीतिप्राय
श्चित्तेब्रह्माणमृचंपादग्रहणेसूक्तंसूक्तादौहीनेपादेऽधिकेतृचंसर्वत्रजपानुमंत्रणाप्यायनोपस्थानान्युपांशुमंत्राश्चकर्मकर
णाःप्रसंगादपवादोबलीयान्प्रपद्याभिहृततरेणपादेनवेदिःश्रोण्योत्तरयापार्ष्णीसमांनिधायप्रपदेनबर्हिराक्रम्यसंहितौ
पाणीधारयन्नाकाशवत्यंगुलीहृदयसंमितावंकसंमितौवाद्यावापृथिव्योःसंधिमीक्षमाणएतद्धोतुःस्थानमासनंवासर्वत्रैवं
भूतोवचनादन्यत्प्रेषितोजपति ॥१॥ नमःप्रवक्रेनमउपद्रष्ट्रेनमोनुख्यात्रेकइदमनुवक्ष्यतिसइदमनुवक्ष्यतिषण्मोर्वीरंह
सस्पांतुद्यौश्चपृथिवीचाहश्चरात्रिश्चापश्चौषधयश्चवाक्समस्थितयज्ञःसाधुच्छंदांसिप्रपद्येहमेवमाममुमितिस्वंनामादिशे
तंभूतेभविष्यतिजातेजनिष्यमाणआभजाम्यपाव्यंवाचोअशांतिंवहेत्यंगुल्यग्राण्यवकृष्यजातवेदोरमयापशून्मयीतिप्र
तिसंदध्याद्वर्ममेद्यावापृथिवीवर्माग्निर्वर्मसूर्योवर्ममेसंतुतिरश्चिकाः॥ तदद्यवाचःप्रथमंमसीयेतिसमाप्यसामिधेनीरन्वा

हांहिँ३इतिहिंकृत्यभूर्भुवःस्वरो३मितिजपंत्येषोभिहिंकारोंभूर्भुवःस्वरित्येवजपित्वांकौत्सोहिंकरोतिंनचपूर्वंजपंजपंत्यथ
सामिधेन्यंःप्रवोवाजाअभिद्यवोंऽग्नआयाहिवीतयेंगृणानईळेन्योनमस्यस्तिरोंग्निंदूतंवृणीमहेंसमिध्यमानोअध्वरेंसमि
द्धोअग्नआहुतेतिद्वेंताएकश्रुतिसंततमनुब्रूयांदुदात्तानुदात्तस्वरितानांपरःसन्निकर्षऐकश्रुत्यंस्वरादिमृगंतमोकारंत्रि
मात्रंमकारांतंकृत्वोंत्तरस्याअर्धर्चेवस्येंत्तत्संततमेतदवसानंमुत्तरादानमविप्रमोहेंसमाप्तौप्रणवेनावसानंचतुर्मात्रोवसा
नेतस्यांतापत्तिंस्पर्शेषुस्ववर्ग्यमुत्तमंमंतस्थासुतांतामनुनासिकांरेफोष्मस्वनुस्वारंत्रिःप्रथमोत्तमेअन्वाहांध्यर्धकारमध्य
र्धामुक्त्वावस्येंदथद्वेद्वेप्रथममुत्तमस्यामथाध्यर्धांताःपंचदशाभ्यस्ताभिंरेतेनशस्त्रयाज्यांनिगदानुवचनांभिष्टवनसंस्त
वनानिंनत्वन्यत्राध्यर्धकारंनजपःप्रागभिहिंकारांन्नाभिहिंकाराभ्यासावबहुषुप्रकृत्यानावच्छेदादौशस्त्रेष्वेवहोत्रकाणा
मभिहिंकारंःसामिधेनीनामुत्तमेनप्रणवेनांग्नेमहाँऽअसिब्राह्मणभारतेतिंनिगदेवसाय ॥ २ ॥ यजमानस्यार्षेयान्प्र
वृणीतेंयावंतःस्युःपरंपरंप्रथमंपौरोहित्यान्राजविशांराजर्षीन्वाराज्ञांसर्वेषांमानवेतिसंशयेंदेवेद्धोमन्विद्धंऋषिष्टुतोवि
प्रानुमदितंःकविशस्तोब्रह्मसंशितोंघृताहवनःप्रणीर्यज्ञानांरथीरध्वराणामतूर्तोंहोतांतूर्णिंर्हव्यवाळित्यवसायास्पात्रंजु
हूर्देवानांचमसोदेवपानोंराँइवाग्नेनेमिंर्देवांस्त्वंपरिभूरस्यांवहदेवान्यजमानायेतिंप्रतिपद्यदेवताद्वितीययाविभक्त्यांदे
शमादेशमावहेंत्यावाहयत्यादिंष्ठावयंन्नग्नआवहेतितुप्रथमदेवतांमग्निंसोममित्याज्यभागांवग्निमग्नीषोमावितिपौर्णमा

स्यांमग्नीषोमयोःस्थानंइंद्राग्नीअमावास्यायामसन्नयतंइंद्रंमहेंद्रंवासंनयतोंतरेणहविषीविष्णुंमुपाश्वैतरेयिणोंग्नीषोमीयं
पौर्णमास्यांवैष्णवममावास्यायांमेकेनैकेकंचनांन्येषामप्युपांशूनांमावहस्वाहायाट्प्रियाधामानींदंहविर्महोज्यायइत्यु
च्चैर्येऽन्येतद्वचनाःपरोक्षांस्तानुपांशूच्चैर्वांप्रत्यक्षमुपांशुंप्रतिचोदनमावाहनंसर्वाआदिश्यसकृदेकप्रदानांस्तथोत्तरेषुनिग
मेष्वेकामिवसंस्तुयांत्समानांदेवतांसमानार्थांमव्यवहितांसकृन्निगमेष्वोह्वास्वावापिकासुंदेवाँऽआज्यपांआवहांग्निंहो
त्रायावहस्वंमहिमानमावहांवहजातवेदःसुयजायजेत्यावाह्यंयथास्थितमूर्ध्वजानुरुपविश्योंदग्वेदेर्व्युंह्यतृणानिंभूमौंप्रा
देशंकुर्यांददितिर्मांतास्यांतरिक्षान्माच्छेत्सींरिदमहमग्निनादेवेनदेवतयांत्रिवृतास्तोमेनरथंतरेणसाम्नांगायत्रेणछंदसा
ग्निष्टोमेनयज्ञेनंवषट्कारेणवज्रेणंयोस्मान्द्वेष्टियंचवयंद्विष्मस्तंहन्मींत्याश्रावयिष्यंतमनुमंत्रयेतांश्रावययज्ञंदेवेंष्वाश्रा
वयमांमनुष्येषुंकीर्त्यैंयशसेब्रह्मवर्चसायेतिप्रवृणानंदेवसवितरेतंत्वावृणतेंग्निंहोत्रायसहपित्रावैश्वानरेणंद्यावापृथिवी
मांपातांमग्निर्होताहंमानुषइतिंमानुषइत्यध्वर्योःश्रुत्वोंदायुषास्वायुषोदोषधीनांरसेनोंत्पर्जन्यस्यधामभिरुदस्थांममृताँ
अन्वित्युत्तिष्ठेंत्षष्टिश्चाध्वर्योनवतिश्चपाशांअग्निंहोतारमंतराविचृत्ताः ॥ सिनंतिपाकमतिधीरएतीत्युत्थायंऋतस्यपंथा
मन्वेमिहोतेंत्यभिक्रम्यांसेध्वर्युमन्वारभेतंपार्श्वस्थेनपाणिनांग्नीध्रमंकदेशेनसव्येनवेंद्रमन्वारभामहेहोतृवूर्येपुरोहितं ।
येनायंनुत्तमंस्वर्देवाअंगिरसोदिवमितिंसंमार्गतृणैस्त्रिरभ्यात्मंमुखंसंमृजीतंसंमार्गोऽसिसंमांप्रजयापशुभिर्मृड्ढीतिंसकृ

॥ ३ ॥

न्मंत्रेणद्विस्तूष्णींसर्वत्रैवंकर्मावृत्तौस्पृष्ट्वोदकंहोतृषदनमभिमंत्रयेतांहेदैधिषव्योदतस्तिष्ठान्यस्यसदनेसीदयोस्मत्पाकत
रइत्यंगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यांहोतृषदनात्तृणंप्रत्यग्दक्षिणानिरसेन्निरस्तःपरावसुरितीदमहमर्वावसोःसदनेसीदामीत्युपवि
शेद्दक्षिणोत्तरिणोपस्थेनैतेनिरसनोपवेशनेसर्वासनेषुसर्वेषामहरहःप्रथमोपवेशनेपिसमानेद्विरितिगौतमः ॥३॥ ब्रह्मौद
नेप्राशिष्यमाणेग्न्याधेयेब्रह्मावहिष्पवमानात्प्रत्येत्यसोमेप्रसृप्यहोतास्रुगादापनेपशौनपत्नीसांयाजिकेनान्यत्रहोतुरिति
कौत्संउपविश्यदेवबर्हिःस्वासस्थंत्वाध्यासदेयमित्यभिहिषहोतःप्रतरांबर्हिषद्ध्वेतिंजानुशिरसाबर्हिरुपस्पृश्यातऊर्ध्वंज
पेद्भूपतयेनमोभुवनपतयेनमोभूतानांपतयेनमोभूतयेनमःप्राणंप्रपद्येपानंप्रपद्येव्यानंप्रपद्येवाचंप्रपद्येचक्षुःप्रपद्येश्रोत्रंप्र
पद्येमनःप्रपद्यआत्मानंप्रपद्येगायत्रींप्रपद्येत्रिष्टुभंप्रपद्येजगतींप्रपद्येनुष्टुभंप्रपद्येछंदांसिप्रपद्येसूर्योनोदिवस्पातुनमोमह
द्भ्योनमोअर्भकेभ्योविश्वेदेवाःशास्तनमायथेहाराधिहोतानिषदायजीयांस्तदद्यवाचःप्रथमंमसीयेतिसमाप्यप्रदीप्तइध्मे
स्रुचावादापयेन्निगदेनाग्निर्होतावेत्वग्नेहोत्रंवेत्तुप्रावित्रंसाधुतेयजमानदेवतायोअग्निमित्यवसायहोतारमवृथाइतिजपे
दथसमापयेद्धृतवतीमध्वर्योस्रुचमास्यस्वदेवयुवंविश्ववारेईळामहैदेवाँईळेन्यान्नमस्यामनस्यान्यजामयज्ञियानितिस ॥ ३ ॥
माप्तेस्मिन्निगदेध्वर्युराश्रावयतिप्रत्याश्रावयेदाग्नीध्रउत्करदेशेतिष्ठन्स्फ्यमिध्मसन्नहनानीत्यादायदक्षिणामुखइतिशा
ठ्यायनकंमस्तुश्रौ३षळित्यौकारंप्लावयन् ॥ ४ ॥ प्रयाजैश्चरंतिपंचैतेभवंत्येकैकंप्रेषितोयजत्यागूर्याज्यादिरनुयाजव

जैंये ३ यजामहइत्यागूर्वषट्कारौंत्यः सर्वत्रौंच्चैस्तरांबलीयान्याज्यायांस्तयोरादीप्लावयेंद्याज्यांतंचविविच्यंसंध्यक्षराणाम
कारंनचेद्द्विवचनोव्यंजनांतोवाविसर्जनीयोनत्यक्षरोपधौरिफ्यतइतश्चरेफीलुप्यतेंरेफीप्रथमःस्वंतृतीयंनित्यंमकारेंये ३
यजामहेसमिधःसमिधोअग्नआज्यस्यव्यंतूं ३ वौ ३ षळितिवषट्कारइतिप्रथमोंवागोजःसहओजोमयिप्राणापानावितिंवष
ट्कारमुक्त्वोक्त्वानुमंत्रयतेंदिवाकीर्त्योवषट्कारंस्तथानुमंत्रणंमेतद्याज्यानिदर्शनंतनूनपादग्नआज्यस्यवेत्वितिद्वितीयों
न्यत्रवसिष्ठशुनकात्रिवध्र्यश्वराजन्येभ्योंनराशंसोअग्नआज्यस्यवेत्वितितेषांमिळोअग्नऽआज्यस्यव्यंत्वितितृतीयोंबार्हि
रग्नआज्यस्यवेत्वितिचतुर्थंआगूर्यपंचमेंस्वाहामुंस्वाहामुमितिंयथावाहितमनुद्रुत्यदेवतांयथाचोदितमनावाहितांस्वा
हादेवाआज्यपाजुषाणांअग्नआज्यस्यव्यंत्वित्यातोमंद्रेणोर्ध्वंचशंयुवाकांन्मध्यमेनहवींष्यास्विष्टकृतंउत्तमेनशेषोग्निर्वृ
त्राणिजंघनदितिंपूर्वस्याज्यभागस्यानुवाक्यांत्वंसोमासिसत्पतिरित्युत्तरस्यंजुषाणोअग्निराज्यस्यवेत्वितिंपूर्वस्ययाज्या
जुषाणंःसोमआज्यस्यहविषोवेत्वित्युत्तरस्यंतावागूर्यादेशंयजतिंसर्वाश्चानुवाक्यावत्योप्रैषांअन्याअन्वायायात्याभ्यंःसौ
मिकीभ्यश्चंयाअंतरेणवैश्वानरीयंपत्नीसंयाजांश्चैतौवार्त्रघ्नौंपौर्णमास्यामनुवाक्यांलिंगविशेषान्नामधेयान्यत्वंततोविचा
रोनित्येयाज्यैवृधन्वंतावमावास्यायांमग्निःप्रत्नेनमन्मनांसोमगीर्भिष्ट्वावयमित्यातोवाग्यमनंमंतराचयाज्यानुवाक्येंनि
गदानुवचनांभिष्टवनशस्त्रजपानांचारभ्यासमाप्तेंरन्यद्यज्ञस्यसाधनादापद्यांतोदेवाअवंतुनइतिजपेंदपिवान्यांवैष्णवीं

॥५॥ उक्तादेवतास्तासायाज्यानुवाक्यांअग्निर्मूर्धाभुवोयज्ञस्यायमग्निःसहस्रिणइतिवेंदंविष्णुर्विचक्रमेत्रिर्देवःपृथिवीमे
षएतांमग्नीषोमासवेदसायुवमेतानिदिविरोचनानींद्राग्नीअवसागतंगीर्भिर्विप्रःप्रमतिमिच्छमानंएंद्रसानासिंरयिंप्रससा
हिषेपुरुहूतशत्रूंन्महाँऽइंद्रोयओजसाभुवस्त्वमिंद्रब्रह्मणामहानिति यद्यग्नीषोमियउपांशुयाजोऽग्नीषोमायोऽअद्यवांमा
न्यंदिवोमातरिश्वाजभारेत्यथस्विष्टकृतःपिप्रीहिदेवांउशतोयविष्ठेत्यनुवाक्यांये३यजामहेग्निंस्विष्टकृतंमयाळग्निरित्यु
क्त्वांषष्ठ्याविभक्त्यादेवतामादिश्यप्रियाधामान्ययाळित्युपसंतनुयादेवमुत्तराअयाळयाळितित्वेवंतासांपुरस्तादाज्य
पांतमनुक्रम्यदेवानामाज्यपानांप्रियाधामानियक्षदग्नेर्होतुःप्रियाधामानियक्षत्स्वंमहिमानमायजतांमेज्याइषःकृणोतु
सोअध्वराजातवेदाजुषतांहविरिग्नेयदद्यविशोअध्वरस्यहोतरित्यनवानंयजतिप्रकृत्यावा ॥६॥ प्रदेशिन्याःपर्वणीउत्तमे
अंजयित्वौष्ठयोरभ्यात्मंनिमार्ष्टिवाचस्पतिनातेहुतस्येषेप्राणायप्राश्नामीत्युत्तरमुत्तरेमनसस्पतिनातेहुतस्योर्जेऽपानाय
प्राश्नामीत्यधरमधरेस्पृष्ट्वोदकंमंजलिनेळांप्रतिगृह्यसव्येपाणौकृत्वापश्चादस्याउदगंगुलिंपाणिमुपधायावांतरेळामवदाप
यीतांतरेणांगुष्ठमंगुलीश्चस्वयंद्वितीयमाददीतप्रत्यालब्धामंगुष्ठेनाभिसंगृह्यप्रत्याहृत्यांगुलीरमुष्टिंकृत्वादक्षिणतइळांप
रिगृह्यास्यसंमितामुपह्वयतेप्राणसंमितांवा ॥ इळोपहूतासहदिवाबृहतादित्येनोपास्मांइळाह्वयतांसहदिवाबृहतादित्ये
नेळोपहूतांसहांतरिक्षेणवामदेव्येनवायुनोपास्माँइळाह्वयतांसहांतरिक्षेणवामदेव्येनवायुनेळोपहूतांसहपृथिव्यारथंतरे

णाग्निनोपास्माँइळाह्वयतांसहपृथिव्यारथंतरेणाग्निना ॥ उपहूतागावःसहाशिरउपमांगावःसहाशिराह्वयंतामुपहूता
धेनुःसहऋषभोपमांधेनुःसहऋषभाह्वयतामुपहूतागौर्घृतपद्युपमांगौर्घृतपदीह्वयतामुपहूतादिव्याःसप्तहोतारउपमांदि
व्याःसप्तहोतारोह्वयंतामुपहूतःसखाभक्षउपमांसखाभक्षोह्वयतामुपहूतेळावृष्टिरुपमामिळावृष्टिर्ह्वयतामित्युपांश्वथो
च्चैः । इळोपहूतोपहूतेळोपास्माँइळाह्वयतामिळोपहूता । मानवीघृतपदीमैत्रावरुणीब्रह्मदेवकृतमुपहूतंदैव्याअध्वर्य
वउपहूताउपहूतामनुष्याः । यइमंयज्ञमवान्येचयज्ञपतिंवर्धानुपहूतेद्यावापृथिवीपूर्वजेऋतावरीदेवीदेवपुत्रे ॥ उपहू
तोयंयजमानउत्तरस्यांदेवयज्यायामुपहूतोभूयसिहविष्करणइदंमेदेवाहविर्जुषंतामितितस्मिन्नुपहूतइत्युपहूयावांतरेळां
प्राश्नीयादिळेभागंजुषस्वनःपिन्वगाजिन्वार्वतोरायस्पोषस्येशिषे तस्यनोरास्वतस्यनोदास्तस्यास्तेभागमशीमहि ॥
सर्वात्मानःसर्वतनवःसर्ववीराःसर्वपूरुषाःसर्वपुरुषाइतिवा ॥ ७ ॥ मार्जयित्वानुयाजैश्चरंतिपरिस्तरणैरंजलिमंतर्धा
यापआसेचयतेतन्मार्जनंदेवादयोनुयाजावीतवत्पदांतास्त्रयएकैकंप्रेषितोयजति॥देवंबर्हिर्वसुवनेवसुधेयस्यवेतु । देवो
नराशंसोवसुवनेवसुधेयस्यवेतु । देवोअग्निःस्विष्टकृत्सुद्रविणामंद्रःकविःसत्यमन्मायजीहोताहोतुर्होतुरायजीयानग्ने
यांदेवानयाड्याँअपिप्रेर्येतेहोत्रेअमत्सतंतांससनुषींहोत्रांदेवंगमांदिविदेवेषुयज्ञमेरयेमंस्विष्टकृच्चाग्नेहोताभूर्वसुवनेव
सुधेयस्यनमोवाकेवीहीत्यनवानंवा ॥ ८ ॥ सूक्तवाकायसंप्रेषितइदंद्यावापृथिवीभद्रमभूदार्ध्मसूक्तवाकमुतनमोवाकं

मृध्यास्मसूक्तोच्यमग्नेत्वंसूक्तवागसि । उपश्रुतीदिवस्पृथिव्योरोमन्वतीतेस्मिन्यज्ञेयजमानंद्यावापृथिवीस्तां । शंगयी
जीरदानूअत्रस्नूअप्रवेदेउरुगव्यूतीअभयंकृतौ । वृष्टिद्यावारीत्यापांशंभुवौमयोभुवांऊर्जस्वतीपयस्वतींसूपचरणाचस्व
धिचरणाचंतयोराविदीत्यवसायंप्रथमयाविभक्त्यादिश्यदेवतामिदंहविरजुषतावीवृधतंमहोज्यायोकृतेत्युपसंतनुयादे
वमुत्तराअक्रातामक्रतेतियथार्थमुक्तमुपांशोरावापिकांतमनुद्रुत्यदेवाआज्यपाआज्यमजुषंतावीवृधंतमहोज्यायोक्रता
ग्निर्होत्रेणेदंहविरजुषतावीवृधतमहोज्यायोकृत । अस्यामृधेद्धोत्रायांदेवंगमायामाशास्तेयंयजमानोसावसावित्यस्यादि
श्यनामनींउपाँशुसन्निधौगुरोः ॥ आयुराशास्तेसुप्रजास्त्वमाशास्तेरायस्पोषमाशास्तेसजातवनस्यामाशास्तउत्तरांदेवय
ज्यामाशास्तेभूयोहविष्करणमाशास्तेदिव्यंधामाशास्तेविश्वंप्रियमाशास्तेयदनेनहविषाशास्तेतदश्यात्तदृध्यात्तदस्मैदे
वारासंतांतदग्निर्देवोदेवेभ्योवनतेवयमग्नेर्मानुषाः । इष्टंचवित्तंचोभेचनोद्यावापृथिवीअंहसस्पातामेहगतिर्वामस्येदं
नमोदेवेभ्यइति ॥ ९ ॥ शंयुवाकायसंप्रेषितस्तच्छंयोरावृणीमहइत्याहानुवाक्यावदप्रणवांवेदमस्मैप्रयच्छत्यध्वर्युस्तं
गृह्णीयाद्वेदोसिवेदोविदेयेत्युदायुषेत्येतेनोपोत्थायपश्चाद्गार्हपत्यस्योपविश्यसोमंत्वष्टारंदेवानांपत्नीरग्निंगृहपतिमित्या ॥ ५ ॥
ज्येनयजेत्याप्यायस्वसमेतुतेसंतेपयांसिसमुयंतुवाजाइहत्वष्टारमग्रियंतन्नस्तुरीपमधपोषयित्नुदेवानांपत्नीरुशतीरवंतु
नइतिद्वेअग्निर्होतागृहपतिःसराजाहव्यवाळग्निरजरःपितानइतिपत्नीसंयाजाअथप्रजाकामोराकांसिनीवालींकुहूमिति

प्राग्गृहपतेर्यजेतंराकामहंसिनीवालिकुहूमहमितिद्वेद्वेयाज्यानुवाक्ये । कुहूमहंसुवृतंविद्मनापसमस्मिन्यज्ञेसुहवांजोहवीमि । सानोददातुश्रवणंपितृणांतस्यैतेदेविहविषाविधेम । कुहूर्देवानाममृतस्यपत्नीहव्यानोअस्यहविषःशृणोतु । संदाशुषेकिरतुभूरिवामंरायस्पोषंयजमानेदधात्वित्याज्यंपाणितलेवदापयीतेळामुपहूयसर्वांप्राश्नीयाच्छंयुवाकोभवेन्नवा ॥ १० ॥ वेदंपत्न्यैप्रदायवाचयेद्धोताध्वर्युर्वावेदोसिवित्तिरसिविदेयकर्मासिकरणमसिक्रियासंसनिरसिसनितासिसनेयंघृतवंतंकुलायिनंरायस्पोषंसहस्रिणंवेदोददातुवाजिनं । यंवहवउपजीवंतियोजनानामसद्वशी । तंविदेयप्रजांविदेयकामायत्वेतिवेदशिरसानाभिदेशमालभेतप्रजाकामाचेदथास्यायोक्त्रंविचृतेत्प्रत्वामुंचामिवरुणस्यपाशादितितत्प्रत्यग्गार्हपत्याद्द्विगुणंप्राक्पाशंनिधायोपरिष्टादस्योदगग्राणिवेदतृणानिकरोतिपुरस्तात्पूर्णपात्रंसंश्लिष्टंवेदतृणैरभिमृश्यवाचयेत्पूर्णमसिपूर्णंमेभूयाःसुपूर्णमसिसुपूर्णंमेभूयाःसदसिसन्मेभूयाःसर्वमसिसर्वंमेभूयाअक्षितिरसिमामेक्षेष्ठाइत्यथैनांपूर्णपात्रात्प्रतिदिशमुदकमुदुक्षन्नुदुक्षंतींवाचयतिप्राच्यांदिशिदेवाऋत्विजोमार्जयंतांदक्षिणस्यांदिशिमासाःपितरोमार्जयंतांप्रतीच्यांदिशिगृहाःपशवोमार्जयंतामुदीच्यांदिश्यापओषधयोवनस्पतयोमार्जयंतामूर्ध्वायांदिशियज्ञःसंवत्सरःप्रजापतिर्मार्जयतांमार्जयंतामितिवाथास्याउत्तानमंजलिमधस्ताद्योक्त्रस्यनिधायात्मनश्चसव्यंपूर्णपात्रंनिनयन्वाचयेन्माहंप्रजांपरासिचंयानःसयावरीस्थन । समुद्रेवोनिनयानिस्वंपाथोअपीथेतिवेदतृणान्यग्रेगृहीत्वाविधून्वंत्संततं

स्तृणंत्सव्येनगार्हपत्यादाहवनीयमेतितंतुंतन्वन्नजसोभानुमन्विहीतिशेषंनिधायप्रत्यगुदगाहवनीयादवस्थायस्थाल्याः
स्रुवेणादायसर्वप्रायश्चित्तानिजुहुयात्स्वाहाकारांतैर्मंत्रैर्नचेन्मंत्रेपठितोयत्किंचाप्रेषितोयजेदन्यत्राप्येवंभूतोव्यक्तहोमा
भ्याधानोपस्थानानिच । अयाश्चाग्नेस्यनभिशस्तीश्चसत्यमित्वमयाअसि । अयासावयसाकृतोयासन्हव्यमूहिषेयानो
धेहिभेषजंस्वाहा । अतोदेवाअवंतुनइतिद्वाभ्यांव्याहृतिभिश्चभूःस्वाहाभुवःस्वाहास्वःस्वाहाभूर्भुवःस्वःस्वाहेतिहुत्वा
संस्थाजपेनोपस्थायतीर्थेननिष्क्रम्यानियमओंचमेस्वरश्चमेयज्ञोपचतेनमश्च । यत्तेन्यूनंतस्मैतउपयत्तेतिरिक्तंतस्मैते
नमइतिसंस्थाजपइतिहोतुः ॥ ११ ॥ अथब्रह्मणोहोत्राचमनयज्ञोपवीतशौचानिनित्यःसर्वकर्मणांदक्षिणतोध्रुवाणांव्र
जतांवाबहिर्वेदियांदिशंव्रजेयुःसैवतत्रप्राचीचेष्टास्वमंत्रासुस्थानासनयोर्विकल्पस्तिष्ठद्धोमाश्चयेवषट्कारासीतान्य
त्रसमस्तपाण्यंगुष्ठोग्रेणाहवनीयंपरीत्यदक्षिणतःकुशेषूपविशेद्बृहस्पतिर्ब्रह्माब्रह्मसदनआशिष्यतेबृहस्पतेयज्ञंगोपायेत्यु
पविश्यजपेदेषब्रह्मजपःसर्वयज्ञतंत्रेषुसाग्नौयत्रोपवेशनमुपविष्टमतिसर्जयतेब्रह्मन्नपःप्रणेष्यामीतिश्रुत्वाभूर्भुवःस्वर्बृह
स्पतिप्रसूतइतिजपित्वों३प्रणयेत्यतिसृजेत्सर्वत्रयथाकर्मत्वादेशाःप्रणवाद्युच्चैरूर्ध्वंवाप्रणवादतऊर्ध्वंवाग्यतआस्तआह
विष्कृतउद्वादनादामार्जनात्पशौसोमेघर्मादिचातिप्रैषादिचासुब्रह्मण्यायाःप्रातरनुवाकाद्यांतर्यामाद्धरिवतोनुसवनमे
ळायाःस्तोत्रेष्वतिसर्जनाद्यावषट्कारादोदृचःपवमानेषुयच्चकिंचमंत्रवद्धोत्राशेषआपत्तिश्चयत्रत्वग्निःप्रणीयतेपिससोमे ॥ ६ ॥

तदादितत्रवाग्यमनंदक्षिणतश्चव्रजन्जपंत्याशुःशिशानइतिसूक्तंसमाप्योंपवेशनाद्युक्तंनतुसौमिकेप्रणयनेंब्रह्मजपोन्यत्र
विसृष्टवागवहुभाषींयज्ञमनाविपर्यासेंतरितेमंत्रेकर्मणिंवाख्यातेवोपलक्ष्यवांजान्वाच्याहुतिंजुहुयांदृक्तश्चेद्भूरितिगार्ह
पत्येंयजुष्टोभुवइतिदक्षिणआग्नीध्रीयेंसोमेषुसामतःस्वरित्याहवनीयेंसर्वतोविज्ञातेवांभूर्भुवःस्वरित्याहवनीयएवंप्राक्प्र
याजेभ्योंगारंबर्हिष्परिधिनिर्वृत्तंस्रुवदंडेनाभिनिदध्यांन्मातपोमायज्ञस्तपंन्मायज्ञपतिस्तपन्नंमस्तेअस्त्वायतेंनमोरुद्रप
रायते । नमोयत्रनिषीदसीत्यंमुंमाहिंसीरमुंमाहिंसीरितिचंप्रतिदिशमध्वर्युंयजमानौंपुरस्ताच्चेद्ब्रह्मयजमानोदक्षिणतौ
होतृपत्नीयजमानान्पंश्चादाग्नीध्रयजमानाउत्तरतोंथैनमनुप्रहरेंदाहंयज्ञंददेनिर्ऋतेरुपस्थांत्तंदेवेषुपरिददामिविद्वान् ।
सुप्रजास्त्वंशतहिमामदंतंइहनोदेवामयिशर्मंयच्छतेतिंतमभिजुहुयांत्सहस्रशृंगोवृषभोजातवेदांःस्तोमपृष्ठोघृतवान्सुप्र
तीकः । मानोहिंसीद्धिंसितोनेत्वाजहामिंगोपोषंचनोवीरपोषंचयच्छस्वाहेति ॥ १२ ॥ प्राशित्रमाह्रियमाणमीक्षतेंमि
त्रस्यत्वाचक्षुषाप्रतीक्षइतिंदेवस्यत्वासवितुःप्रसवेश्विनोंर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यांप्रतिगृह्णामीतिंतदंजलिनाप्रतिगृह्यंपृथि
व्यास्त्वानाभौसादयांम्यदित्याउपस्थइतिंकुशेषुप्राग्दंडंनिधायांगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यांमसंखादन्प्राश्नीयांदग्नेष्ट्वास्येनप्रा
श्नामिबृहस्पतेर्मुखेनेंत्याचम्यान्वाचामेंत्सत्येनत्वाभिजिघर्मिंयाअप्स्वंतर्देवतांस्ताइदंशमयंतुंचक्षुःश्रोत्रंप्राणान्मेमाहिं
सीरितींद्रस्यत्वाजठरेदधामीतिंनाभिमालभेतंप्रक्षाल्यप्राशित्रहरणंत्रिरनेनाभ्यात्ममपोनिनयतेंमार्जयित्वास्मिन्ब्रह्म

भागंनिदध्यात्पश्चात्कुशेषुयजमानभागमन्वाहार्यमवेक्षेतंप्रजापतेर्भागोस्यूर्जस्वान्पयस्वानक्षितिरसिमामेक्षेष्ठाअस्मिंश्च
लोकेमुष्मिंश्चप्राणापानौमेपाहिकामायत्वेत्यस्पृशन्नवघ्रायांगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यांशिष्टंगृहीत्वाब्रह्मभागेनिदध्याद्ब्रह्मन्प्र
स्थास्यामइतिश्रुत्वाबृहस्पतिर्ब्रह्माब्रह्मसदनआशिष्टबृहस्पतेयज्ञमजूगुपःसयज्ञंपाहिसयज्ञपतिंपाहिसमांपाहिंभूर्भुवःस्व
र्बृहस्पतिप्रसूतइतिजपित्वों३प्रतिष्ठेतिसमिधमनुजानीयात्संस्थितेजघन्यऋत्विजांसर्वप्रायश्चित्तानिजुहुयात्तमितरेन्वा
लभेरन्होतारंवैतयोर्नित्यहोमःसर्वेसंस्थाजपेनोपतिष्ठंतउपतिष्ठंते ॥ १३ ॥ इत्याश्वलायनसूत्रेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥
ॐ३म् ॥ पौर्णमासेनेष्टिपशुसोमाउपदिष्टास्तैरमावास्यायांपौर्णमास्यांवायजेतराजन्यश्चाग्निहोत्रंजुहुयात्तपस्विने
ब्राह्मणायेतरंकालंभक्तमुपहरेद्दतसत्यशीलःसोमसुत्सदाजुहुयाद्बहुषुबहूनामनुदेशआनंतर्ययोगोद्वेद्वेतुयाज्यानुवाक्ये
अदृष्टादेशेनित्येअग्न्याधेयंकृत्तिकासुरोहिण्यांमृगशिरसिफल्गुनीषुविशाखयोरुत्तरयोःप्रोष्ठपदयोरेतेषांकस्मिंश्चिद्वसंते
पर्वणिब्राह्मणआदधीतग्रीष्मवर्षाशरत्सुक्षत्रियवैश्योपकुष्टायस्मिन्कस्मिंश्चिद्दतावादधीतसोमेनयक्ष्यमाणोनर्तुंपृच्छेन्न
नक्षत्रमश्वत्थाच्छमीगर्भादरणीआहरेदनपेक्षमाणोयोअश्वत्थःशमीगर्भआरुरोहत्वेसचा । तंत्वाहरामिब्रह्मणायज्ञियैः
केतुभिःसहेतिपूर्णाहुत्यंतमग्न्याधेयंयदित्विष्टयस्तनुयुःप्रथमायामग्निरग्निःपवमानोग्नआयूंषिपवसेग्नेपवस्वस्वपाःसहव्य
वाळमर्त्योग्निर्होतापुरोहितइतिस्विष्टकृतःसंयाज्येइत्युक्तेसौविष्टकृतीप्रतीयात्सर्वत्रदेवतागमेनित्यानामपायोयाःस्विष्ट

कृतमंतराज्यभागौचतास्तत्स्थानंएषसमानजातिधर्मौद्वितीयस्यांवृधन्वंतांवग्निःपावकोग्निःशुचिःसनःपावकदीदिवोंग्ने
पावकरोचिषा । अग्निःशुचिव्रततमंउदग्नेशुचयस्तवंसाह्वान्विश्वाअभियुजोंग्निमीळेपुरोहितमितिसंयाज्येंतृतीयस्यांसा
मिधेन्यावावपतेंप्रागुपोत्तमायाःपृथुपाजाअमर्त्यइतिंद्वेधाय्येइत्युक्तएतेप्रतीयांत्पुष्टिमंतावग्निनारयिमश्ववद्गयस्फानो
अमीवहेत्यग्नीषोमाविंद्राग्नीविष्णुरितिंवैकल्पिकान्यदितिरुतत्वामदितेमहिंमहीमूषुमातरंसुव्रतानांमृतस्यपत्नीमवसेहु
वेम । तुविक्षत्रामजरंतीमुरूचींसुशर्माणमदितिंसुप्रणीतिं । प्रेद्धोअग्नइमोअग्नइतिसंयाज्येंविराजावित्युक्तएतेप्रतीयादि
तितिस्रंआद्योत्तमेवैवस्यातांमाद्यावातथासतिंतस्यामेवधाय्येविराजांवितिमात्रेविकारेंवैराजतंत्रेतिप्रतीयांदाधानाद्वा
दशरात्रमजस्रांअत्यंतंतुगतश्रियः ॥१॥ उत्सर्गेपराह्णेगार्हपत्यंप्रज्वल्यंदक्षिणाग्निमानीयंविट्कुलाद्वित्तवतोंवैकयोनय
इत्येकेंध्रियमाणंवाप्रज्वल्यारणिमंतंवामथित्वांगार्हपत्यादाहवनीयंज्वलंतमुद्धरेंद्देवंत्वादेवेभ्यःश्रियाउद्धरामीत्युद्धरें
दुद्ध्रियमाणउद्धरपाप्मनोमांयदविद्वान्यच्चविद्वांश्चकार । अह्नायदेनःकृतमस्तिकिंचिंत्सर्वस्मान्मोद्धृतःपाहितस्मादिति
प्रणयेंदमृताहुतिममृतायांजुहोम्यग्निंपृथिव्याममृतस्ययोनौ । तयानंतंकाममहंजयानिंप्रजापतिःप्रथमोयंजिगायांग्ना
वग्निःस्वाहेतिनिदध्यादादित्यमभिमुखंएवंप्रातर्व्युष्टायांतमेवाभिमुखोरात्र्यायदेनइतितुप्रणयेंदतऊर्ध्वमाहिताग्निर्व्रत
चार्याहोमांदनुदितहोमीचोदयांदस्तमितेहोमोनित्यमाचमनंमृतसत्याभ्यांत्वापर्युक्षामीतिजपित्वापर्युक्षेंत्रिस्त्रिरेकैकंपु

नःपुनरुदकमादायानंतर्येविकल्पोंदक्षिणंत्वेवप्रथमंविज्ञायतेंपितावाएषोग्नीनांयद्दक्षिणःपुत्रोगार्हपत्यःपौत्रआहवनीयं
स्तस्मादेवंपर्युक्षेद्गार्हपत्यादविच्छिन्नामुदकधारांहरेंत्तंतुंतन्वन्रजसोभानुमन्विहीत्याहवनीयात्पश्चाद्गार्हपत्यस्योपविश्यों
दगंगारानपोहेंत्सुहुतकृतस्थसुहुतंकरिष्यथेतितेष्वग्निहोत्रमधिश्रयेंदधिश्रितमध्यधिश्रितंमधिश्रितंहिँ ३इति ।इळाया
स्पदंघृतवच्चराचरंजातवेदोहविरिदंजुषस्व । येग्राम्याःपशवोविश्वरूपास्तेषांसप्तानांमयिपुष्टिरस्त्वितिवानदध्यधिश्रये
दधिश्रयेदित्येके ॥२॥ पयसानित्यहोमोंयवागूरोदनोंदधिसर्पिर्ग्रामकामान्नाद्यकामेंद्रियकामतेजस्कामानामधिश्रितम
वज्वलयेंदनधिश्रयंदध्यग्निष्टेतेजोमाहार्षीरितिस्रुवेणप्रतिषिंच्यान्नर्वाशांतिरस्यमृतमसीतितयोरव्यतिचारःपुनर्ज्वलता
परिहरेत्रिरंतरितंरक्षोंतरिताअरातयइतिसमुदंतंकर्षन्निवोदगुद्वासयेंद्दिवेत्वांतरिक्षायत्वापृथिव्यैत्वेतिनिदधंत्सुहुतकृत
स्थसुहुतमकार्ष्टेत्यंगारानतिसृज्यस्रुक्स्रुवंप्रतितपेंत्प्रत्युष्टंरक्षःप्रत्युष्टाअरातयोंनिष्टप्तंरक्षोनिष्टप्ताअरातयइत्युत्तरतः
स्थाल्याःस्रुचमासाद्योमुन्नयानीत्यतिसर्जयीतांहिताग्निराचम्यापरेणवेदिमतिव्रज्यदक्षिणतउपविश्यैतच्छ्रुत्वोंमुन्नयेत्य
तिसृजेंदतिसृष्टोभूरिळाभुवइळास्वरिळावृधइळेतिस्रुवपूरमुन्नयेंदग्रियमग्रियंपूर्णतमंयोनुज्येष्ठमृद्धिमिच्छेंत्पुत्राणांयो
स्यपुत्रःप्रियःस्यात्तंप्रतिपूर्णमुन्नयेंत्स्थालीमभिमृश्यसमिधंस्रुचंचाध्यधिगार्हपत्यंहृत्वाप्राणसंमितामाहवनीयसमीपेंकुशे
षूपसाद्यंजान्वाच्यसमिधमादध्याद्रजतांत्वाग्निज्योतिषंरात्रिमिष्टकामुपदधेस्वाहेतिसमिधमाधायविद्युदसिविद्यमेपा

प्मानंमग्नौश्रद्धेत्यपउपस्पृश्यंप्रदीप्तांद्व्यंगुलमात्रेभिजुहुयाद्भूर्भुवःस्वरो३मग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निःस्वाहेतिंपूर्वामाहुतिंहु
त्वांकुशेषुसादयित्वांगार्हपत्यमवेक्षेतंपशून्मेयच्छेत्यथोत्तरांतूष्णींभूयसीमसंसृष्टांप्रागुदगुत्तरतोवांप्रजापतिंमनसाध्या
यांत्तूष्णींहोमेषुसर्वत्रंभूयिष्ठंस्रुचिशिष्ट्वांत्रिरनुप्रकंप्यावमृज्यंकुशमूलेषुनिमार्ष्टिंपशुभ्यस्त्वेतिंतेषांदक्षिणतउत्तानाअंगु
लीःकरोतिंप्राचीनावीतींतूष्णींस्वधापितृभ्यइतिवांपोवनिनीयंवृष्टिरसिवृश्चपेपाप्मानंमप्सुश्रद्धेत्यपउपस्पृश्यांहिताग्निर
नुमंत्रयेतांधानमुक्त्वांतेनऋषिणातेनब्रह्मणांतयादेवतयांगिरस्वंध्रुवासीदेतिसमिधंताअस्यसूददोहसइतिंपूर्वामाहुति
मुपोत्थायोत्तरांकांक्षेतेक्षमाणोंभूर्भुवःस्वःसुप्रजाःप्रजाभिःस्यांसुवीरोवीरैःसुपोषःपोषैराग्नेयीभिश्चांग्नआयूंषिपवसइति
तिसृभिः ॥ ३ ॥ संवत्सरेसंवत्सरेंयवाग्वापयसावांस्वयंपर्वणिजुहुयांदृत्विजामेकइतरंकालंमंतेवासीवास्पृष्ट्वोदकंमुद
ङ्गावृत्यभक्षयेंदपरयोर्वाहुत्वांयुषेत्वाप्राश्नामीतिप्रथमंमन्नाद्यायत्वेत्युत्तरंतूष्णींसमिधमाधायांग्नयेगृहपतयेस्वाहेतिंगार्ह
पत्येनित्योत्तरांतूष्णींसमिधमाधायांग्नयेसंवेशपतयेस्वाहेतिंदक्षिणेग्नयेन्नादायान्नपतयेस्वाहेतिंवानित्योत्तराभक्षयित्वां
भ्यात्ममपःस्रुचानिनयतेंत्रिःसर्पदेवजनेभ्यःस्वाहेत्यथैनांकुशैःप्रक्षाल्यंचतस्रःपूर्णाःप्रागुदीच्योर्निनयेंदृतुभ्यःस्वाहादि
ग्भ्यःस्वाहांसप्तऋषिभ्यःस्वाहेतरजनेभ्यःस्वाहेतिंपंचमींकुशदेशेंपृथिव्याममृतंजुहोम्यंग्नयेवैश्वानरायस्वाहेतिंषष्ठींपश्चा
द्गार्हपत्यस्यंप्राणममृतेजुहोम्यमृतंप्राणेजुहोमिस्वाहेतिंप्रताप्यांतर्वेदिनिदध्यांतपरिकार्मिणेवाप्रयच्छेंदग्रेणाहवनीयंपरी

त्यंसमिधआदध्यात्तिस्रस्तिस्रउदङ्मुखस्तिष्ठन्प्रथमासमंत्रामाहवनीयेदीदिहीतिंगार्हपत्येदीदायेतिंदक्षिणेदीदिदायेत्यु
क्तंपर्युक्षणंताभ्यांपरिसमूहनेपूर्वेतुपर्युक्षणादेवंप्रातरुपोदयंव्युषितउदितेवासत्यऋताभ्यांत्वेतिपर्युक्षणमोमुंनेष्यामीत्य
तिसर्जनंहरिणींत्वासूर्यज्योतिषमहरिष्टकामुपदधेस्वाहेतिंसमिदाधानंभूर्भुवःस्वरों३सूर्योज्योतिर्ज्योतिःसूर्यःस्वाहेतिं
होमउन्मार्जनंच ॥ ४ ॥ प्रवत्स्यन्नग्नीन्प्रज्वल्याचम्यातिक्रम्योपतिष्ठतंआहवनीयंशंस्यपशून्मेपाहीतिंगार्हपत्यंनर्यप्रजां
मेपाहीतिंदक्षिणमथर्वपितुंमेपाहीतिंगार्हपत्याहवनीयावीक्षेतेमान्मेमित्रावरुणौगृहान्गोपायतंयुवं ॥ अविनष्टानविह्
तान्पूषैनानभिरक्षत्वस्माकंपुनरायनादितिंयथेतंप्रत्येत्यप्रदक्षिणंपरियन्नाहवनीयमुपतिष्ठते । ममनामप्रथमंजातवेदः
पितामाताचदधतुर्यदग्रे ॥ तत्त्वंबिभृहिपुनरामभैतोस्तवाहंनामविभराण्यग्नइतिंप्रव्रजेदनपेक्षमाणोमाप्रगामेतिसूक्तंज
पन्नारादग्निभ्योवाचंविसृजेतंसदासुगःपितुमांअस्तुपंथाइतिंपंथानमवरुह्यानुपस्थिताग्निश्चेत्प्रवासमापद्येतेहैवसंतंत्रसं
तंत्वाग्नेहृदावाचामनसावाबिभर्मि ॥ तिरोमासंतंमाप्रहासीज्योतिषात्वावैश्वानरेणोपतिष्ठतइतिंप्रतिदिशमग्नीनुपस्था
यापिपंथामगन्महीतिप्रत्येत्यसमित्पाणिर्वाग्यतोग्नीन्ज्वलतःश्रुत्वाभिक्रम्याहवनीयमीक्षेतंविश्वदानीमारभंतोनातुरेण
मनसा ॥ अग्नेमातेप्रतिवेशारिषाम ॥ नमस्तेअस्तुमीढुषेनमस्तउपसद्वने ॥ अग्नेशुंभस्वतन्वःसंमारय्यासृजेत्यग्निंपुस
मिधउपनिधायाहवनीयमुपतिष्ठते । ममनामतवचजातवेदोवाससीइवविवसानौचरावः ॥ तेबिभृवोदक्षसेजीवसे

चंयथायथंनौतन्वौजातवेदइतिंततःसमिधोभ्यादध्यांदाहवनीये । अगंन्मविश्ववेंदसमस्मभ्यंवसुवित्तमं । अग्नेसम्रा
ळभिद्युम्नमभिसहआयच्छस्वःस्वाहेतिंगार्हपत्येयमग्निर्गृहपतिंर्गार्हपत्यःप्रजायांवसुवित्तमः ॥ अग्नेगृहपतेभिद्युम्नंमभि
सहआयच्छःस्वःस्वाहेतिंदक्षिणेयमग्निःपुरीष्योरयिमान्पुष्टिवर्धनः ॥ अग्नेपुरीष्याभिद्युम्नंमभिसहआयच्छस्वःस्वा
हेतिंगार्हपत्याहवनीयावीक्षेतेमान्मेमित्रावरुणौगृहानजूगुपतंयुवं ॥ अविनष्टानविहृतांन्पूषैनानभ्यराक्षींदास्माकंपुन
रायनादितिंयथेतंप्रत्येत्यंप्रोष्यभूयोदशरात्रांच्चतुर्गृहीतमाज्यंजुहुयांन्मनोज्योतिर्जुषतामाज्यंमेंविच्छिन्नंयज्ञंसमिमंद
धातु ॥ याइष्टाउषसोयाअनिष्टास्तांःसंतनोमिहविषाघृतेनस्वाहेत्यंग्निहोत्राहोमेचंप्रतिहोममेकेंपरिसमुह्योदग्विहा
रादुपविश्यंभूर्भुवःस्वरितिवाचंविसृजेतंगृहानीक्षेताप्यनाहिताग्निंर्गृहामाबिभीतोंपवस्वस्त्येवोस्मासुचप्रजायध्वंमाच
वोगोपतीरिषदितिप्रपद्येतंगृहानहंसुमनसःप्रपद्येवीरघ्नोवीरवतःसुवीरान् ॥ इरांवहंतोघृतमुक्षमाणांस्तेष्वहंसुमनाःसंवि
शानीतिंशिवंशग्मंशंयोःशंयोरितिंत्रिरनुवीक्षमाणोंविदितमप्यलीकंनतदहर्ज्ञापयेयुर्विज्ञायतेभयंवोभयंमेस्त्विंत्येवोप
तिष्ठेतंप्रवसन्प्रत्येत्याहरहर्वेति ॥ ५ ॥ अमावास्यायामपराह्णेंपिंडपितृयज्ञोंदक्षिणाग्नेरेकोल्मुकंप्राग्दक्षिणाप्रणयेंद्येरू
पाणिंप्रतिमुंचमानांअसुराःसंतःस्वधयाचरंति ॥ परापुरोनिपुरोयेभरंत्यग्निष्टाल्लोकात्प्रणुदात्वस्मादितिंसर्वकर्मांणितां
दिशंमुपसमाधायोभौपरिस्तीर्यंदक्षिणाग्नेःप्रागुदक्प्रत्यगुदग्वैकैकशःपात्राणिसादयेंच्चरुस्थालिशूर्पंस्फ्योलूखलमुसलं

स्रुवध्रुवकृष्णाजिनंसकृदाच्छिन्नेध्ममेक्षणकमंडलूंदक्षिणतोग्निष्ठमारुह्यचरुस्थालींव्रीहीणांपूर्णांनिमृजेत्परिसन्नांनिद
ध्यात्कृष्णाजिनउलूखलंकृत्वैतरान्पद्व्यवहन्यादविवेचमवहतान्सकृत्प्रक्षाल्यदक्षिणाग्नौश्रपयेदर्वागतिप्रणीतात्स्फ्येन
लेखामुल्लिखेदपहताअसुरारक्षांसिवेदिषदइतितामभ्युक्ष्यसकृदाच्छिन्नैरवस्तीर्यासादयेदभिघार्यस्थालीपाकमाज्यंसर्पि
रनुत्पूतंनवनीतंवोत्पूतंध्रुवायामाज्यंकृत्वादक्षिणतआंजनाभ्यंजनंकशिपूपबर्हणानिप्राचीनावीतीध्ममुपसमाधायमेक्ष
णेनादायावदानसंपदाजुहुयात्सोमायपितृमतेस्वधानमोग्नयेकव्यवाहनायस्वधानमइतिस्वाहाकारेणवाग्निंपूर्वंयज्ञोप
वीतीमेक्षणमनुप्रहृत्यप्राचीनावीतीलेखांत्रिरुदकेनोपनयेच्छुंधंतांपितरःशुंधंतांपितामहाःशुंधंतांप्रपितामहाइतितस्यां
पिंडान्निपृणीयात्पराचीनपाणिःपित्रेपितामहायप्रपितामहायैतत्तेसौयेचत्वामत्रान्वितितस्मैतस्मैयएषांप्रेताःस्युरिति
गाणगारिःप्रत्यक्षमितरानर्चयेत्तदर्थत्वात्प्रेतेभ्यएवनिपृणीयादितितौल्वलिःक्रियागुणत्वादपिजीवांतआत्रिभ्यःसर्वे
भ्यएवनिपृणीयादितिगौतमःक्रियाह्यर्थकारितोपायविशेषोजीवमृतानांनपरेभ्योऽनधिकारान्नप्रत्यक्षंनजीवेभ्योनिपृ
णीयान्नजीवांतर्हितेभ्योजुहुयाज्जीवेभ्यःसर्वहुतंसर्वजीविनोनामान्यविद्वाँस्ततपितामहप्रपितामहेति ॥६॥ निपृताननुमं
त्रयेताऽत्रपितरोमादयध्वंयथाभागमावृषायध्वमितिसव्यावृदुदङ्ङावृत्त्ययथाशक्त्यप्राणंनासित्वाभिपर्यावृत्यामीमदंत
पितरोयथाभागमावृषायीषतेतिचरोःप्राणभक्षंभक्षयेन्नित्यंनिनयनमसावभ्यंक्ष्वासावंक्ष्वेतिपिंडेष्वभ्यंजनांजनेवासोद

द्यांदशामूर्णास्तुकांवांपंचाशद्वर्षतायाऊर्ध्वंस्वंल्लोमैंतद्वःपितरोवासोमानोतोन्यत्पितरोयुङ्ग्ध्वमित्यथैनानुपतिष्ठेतंन
मोवःपितरइषेनमोवःपितरऊर्जेनमोवःपितरःशुष्मायनमोवःपितरोघोरायनमोवःपितरोजीवायनमोवःपितरोरसाय।
स्वधावःपितरोनमोवःपितरोनंमएतायुष्माकंपितरइमाअस्माकंजीवावोजीवंतइहसंतःस्याम । मनोन्वाहुवामहइतिच
तिसृभिरथैनान्प्रवाहयेत्परेतनपितरःसोम्यासोगंभीरेभिःपथिभिःपूर्विणेभिः ॥ दत्त्वायास्मभ्यंद्रविणेहभद्रंरयिंचनः
सर्ववीरंनियच्छतेत्यग्निंप्रत्येयांदग्नेतमद्याश्वंनस्तोमैरितिगार्हपत्यंयदंतरिक्षंपृथिवीमुतद्यांयन्मातरंपितरंवाजिहिंसिम ।
अग्निर्मातस्मादेनसोगार्हपत्यःप्रमुंचतुंकरोतुमामनेनसं ॥ वीरंमेदत्तपितरइतिंपिंडानांमध्यमंपत्नींप्राशयेदाधत्तपितरो
गर्भंकुमारंपुष्करस्रजं ॥ यथायमरपाअसदित्यप्स्वितरावतिप्रणीतेवायस्यवागंतुरंनकाम्याभावःसप्राश्नीयान्महारोगे
णवाभितप्तःप्राश्नीयांदन्यतरांगतिंगच्छेत्येवमनाहिताग्निर्नित्येश्रपयित्वांतिप्रणीयजुहुयांद्द्विवत्पात्राणामुत्सर्गस्तृणंद्वि
तीयमुद्रिक्ते ॥७॥ दर्शपूर्णमासावारप्स्यमानोऽन्वारंभणीयामग्नाविष्णूसरस्वतींसरस्वानग्निर्भगी ॥ अग्नाविष्णूसजो
षसेमावर्धंतुवांगिरः ॥ द्युम्नैर्वाजेभिरागतं । अग्नाविष्णूमहिधामप्रियंवांवीथोघृतस्यगुह्याजुषाणा ॥ दमेदमेसुष्टुतिर्वा
मियानांप्रतिवांजिह्वाघृतमुच्चरण्यत् ॥ पावकानःसरस्वतींपावीरवीकन्याचित्रायुःपीपिवांसंसरस्वतोदिव्यंसुपर्णंवाय
संबृहंतंमासवंसवितुर्यथांसनोराधांस्याभरेत्याधानाद्यद्यामायवींयदिवाथान्यथेरंन्पुनराधेयइष्टिस्तस्यांप्रयाजानुयाजा

न्विभक्तिभिर्यजेत्समिधःसमिधोग्नेग्नआज्यस्यव्यंतु । तनूनपादग्निमग्नआज्यस्यवेत्विळोअग्निनाग्नआज्यस्यव्यंतु ।
बर्हिरग्निरग्नआज्यस्यवेत्विति॑समिधाग्निंदुवस्यतेत्यूषुब्रवाणितइत्याग्नेयावाज्यभागौबुद्धिमदिंदुमंतावित्याचक्षतेतथानु
वृत्तिरिज्यार्चनित्यंपूर्वमनुब्राह्मणिनोग्नआयूंषिपवसइत्युत्तरंनित्यस्तूत्तरेहविःशब्दआग्नेयंहविरधाय्यग्नेक्रतोर्भद्रस्याभि
ष्टेअद्यगीर्भिर्गृणंतएभिर्नोअर्कैरग्नेतमद्याश्वंनस्तोमैरितिसंयाज्येदेवंबर्हिरग्नेर्वसुवनेवसुधेयस्यवेतु ॥ देवोनराशंसोग्नौव
सुवनेवसुधेयस्यवेत्विति ॥ ८ ॥ आग्रयणंव्रीहिश्यामाकयवानांसस्यंनाश्नीयादग्निहोत्रमहुत्वायदावर्षस्यतृप्तस्यादथा
ग्रयणेनयजेतापिहिदेवाआहुस्तृप्तोनूनंवर्षस्याग्रयणेनहियजतइत्यग्निहोत्रींवैनानादयित्वातस्याःपयसाजुहुयादपिवा
क्रियायवेष्विष्टिस्तुराज्ञःसर्वेषांचैकेश्यामाकेष्वांसौम्यश्चरुः सोमयास्तेमयोभुवोयातेधामानिदिवियापृथिव्यामित्यवां
तरेळायानित्यंजपमुक्त्वासव्येपाणौकृत्वेतरेणाभिमृशेत्प्रजापतयेत्वाग्रहंगृह्णामिमह्यंश्रियैमह्यंयशसेमह्यमन्नाद्याय ॥
भद्रान्नःश्रेयःसमनैष्टदेवास्त्वयावसेनसमशीमहित्वा ॥ सनोमयोभूःपितवाविशेहशंनोभवद्विपदेशंचतुष्पदइतिप्राश्या
चम्यनाभिमालभेतामोसिप्राणतदृतंब्रवीम्यमासिसर्वानसिप्रविष्टः ॥ समेजरांरोगमपनुद्यशरीरादमामएधिमामृथा
मइंद्रेत्येतेनभक्षिणोभक्षान्सर्वत्रनवभोजनेथव्रीहियवानांधाय्येविराजावग्नींद्राविंद्राग्नीवाविश्वेदेवाःसोमोयदितत्रश्या
माकोद्यावापृथिवी आघायेअग्निमिंधतेसुकर्माणःसुरुचोदेवयंतोविश्वेदेवासआगतयेकेचज्मामहिनोअहिमाया

महीद्यौःपृथिवीचनःप्रपूर्वजेपितरानव्यसीभिरिति ॥ ९ ॥ अथकाम्याआयुष्कामेष्ट्यांजीवातुमंतावानोअग्नेसु
चेतुनात्वंसोममहेभगमित्यग्निरायुष्मानिंद्रस्त्रातायुष्टेविश्वतोदधदयमग्निर्वरेण्यः ॥ पुनस्तेप्राणआयातुपरायक्ष्मंसु
वामिते ॥ आयुर्दाअग्नेहविषोजुषाणोघृतप्रतीकोघृतयोनिरेधि ॥ घृतंपीत्वामधुचारुगव्यंपितेवपुत्रमभिरक्षतादिमं ॥
त्रातारमिंद्रमवितारमिंद्रंमातेअस्यांसहसावन्परिष्टौपाहिनोअग्नेपायुभिरजस्रैरग्नेत्वंपारयानव्योअस्मानितिसंयाज्ये
स्वस्त्ययन्यांरक्षितवंतावग्नेरक्षाणोअंहसस्त्वंनःसोमविश्वतइत्यग्निःस्वस्तिमान्स्वस्तिनोदिवोअग्नेपृथिव्याआरेअस्म
दमतिमारेअंहइतिपूर्वयोक्तेसंयाज्येपुत्रकामेष्ट्यामग्निःपुत्रीयस्मैत्वंसुकृतेजातवेदोयस्त्वाहृदाकीरिणामन्यमानोग्निस्तु
विश्रवस्तममितिद्वेसंयाज्येआग्नेय्याउत्तरेनित्येमूर्धन्वतस्तुभ्यंताअंगिरस्तमाश्यामतंकाममग्नेतवोतीतिकामायवैमृध्या
उत्तरेविनइंद्रमृधोजहि मृगोनभीमःकुचरोगिरिष्ठाःसघुत्तिमिंद्रसच्युतिंप्रच्युतिंजघनच्युतिं ॥ प्रनाकाफानआभर ॥
प्रयप्स्यन्निवसक्थ्यौविनइंद्रमृधोजहि ॥ चनीखुदद्यथासपमभिनःसुष्टुतिंनयेतींद्रायदात्रेपुनर्दात्रेवायानिंनोधनानि
क्रुद्धोजिनासिमन्युना ॥ इंद्रानुविद्धिनस्तान्यनेनहविषापुनः ॥ पुनर्नइंद्रोमघवाददातुधनानिशक्रोधनीःसुराधाः ॥
अस्मद्र्यक्कृणुतांयाचितोमनःश्रुष्टीनइंद्रोहविषामृधातींत्याशानामाशापालेभ्योवाशानामाशापालेभ्यश्चतुर्भ्योअमृते
भ्यः ॥ इदंभूतस्याध्यक्षेभ्योविधेमहविषावयं ॥ विश्वाआशामधुनासंसृजाम्यनमीवाआपओषधयःसंतुसर्वाः ॥ अ

यंयजमानोमृधोव्यस्यत्वगृभीताःपशवःसंतुसर्वइतिलोकेष्टिःपृथिव्यंतरिक्षंद्यौरितिदेवताःपृथिवींमातरंमहीमंतरिक्षमु
पब्रुवे ॥ बृहतीमूतयेदिवं ॥ विश्वंबिभर्तिपृथिव्यंतरिक्षंविपप्रथे ॥ दुहेद्यौर्बृहतीपयः ॥ वर्ममेपृथिवीमह्यंतरिक्षंस्वस्त
ये ॥ द्यौर्मेशर्ममहिश्रवइतितिस्रस्त्रयाणांप्रथमेप्रथमस्योत्तरेमध्यमस्योत्तमाप्रथमाचोत्तमस्य ॥१०॥ मित्रविंदामहावै
राज्यग्निःसोमोवरुणोमित्रइंद्रोबृहस्पतिःसवितापूषासरस्वतीत्वष्टेत्येकप्रदानाः ॥ अग्निःसोमोवरुणोमित्रइंद्रोबृहस्प
तिःसवितायःसहस्री॥पूषानोगोभिरवसासरस्वतीत्वष्टारूपेणसमनक्तुयज्ञं ॥ प्रतिलोममादिश्ययजेद्येयजामहेत्वष्टा
रंसरस्वतींपूषणंसवितारंबृहस्पतिमिंद्रंमित्रंवरुणंसोममग्निं ॥ त्वष्टारूपाणिदधतीसरस्वतीभगंपूषासवितानोददातु ॥
बृहस्पतिर्ददिंद्रःसहस्रंमित्रोदातावरुणःसोमोअग्निरित्यष्टौवैराजतंत्रास्तासामाद्याःषळेकहविषःस्नुषाःश्वशुरीयर्याभि
चरन्यजेतेंद्रःसूरोअतरद्रजांसिस्नुषासपत्नाःश्वशुरोहमस्मि ॥ अहंशत्रूञ्जयामिजर्हृषाणोऽहंवाजंजयामिवाजसातौ ॥
इंद्रःसूरःप्रथमोविश्वकर्मामरुत्वाँअस्तुगणवान्सजातैः ॥ ममस्नुषाःश्वशुरस्यप्रशिष्टौसपत्नावाचंमनसउपासतां ॥
जुष्टोदमूनाअग्नेशर्धमहतेसौभगायेतिसंयाज्येविमतानांसंमत्यर्थेसंज्ञान्यग्निर्वसुमान्सोमोरुद्रवानिंद्रोमरुत्वान्वरुणआ
दित्यवानित्येकप्रदानाः ॥ अग्निःप्रथमोवसुभिर्नोअव्यात्सोमोरुद्रैरभिरक्षतुत्मना ॥ इंद्रोमरुद्भिर्ऋतुथाकृणोत्वादित्यै
र्नोवरुणःशर्मयंसत् ॥ समग्निर्वसुभिर्नोअव्यात्संसोमोरुद्रियाभिस्तनूभिः ॥ समिंद्रोरातहव्योमरुद्भिःसमादित्यैर्वरु

णोविश्ववेदाइत्यैंद्रामारुतींभेदकामांमरुतोयस्यहिक्षयेप्रशर्धायमारुतायस्वभानवइत्यैंद्रीमनूच्यमारुत्यायजेन्मारुतीम
नूच्यैंद्र्यायजेदिंद्रंपूर्वंनिगमेषुमरुतोवेंद्रंवाप्रदानादूर्ध्वंमरुतःप्रकृत्यासंपत्तिकामाःसंज्ञानींचैंद्राबार्हस्पत्यांप्रधृष्यमाणा
आनइंद्राबृहस्पतीअस्मेइंद्राबृहस्पतीइतियद्यपींद्रायचोदयेयुः ॥ ११ ॥ पवित्रेष्ट्यामपामिदंन्ययंनंसमुद्रस्यनिवे
शनं ॥ अन्यंतेअस्मत्तपंतुहेतयःपावकोअस्मभ्यंशिवोभव ॥ नमस्तेहरसेशोचिषेनमस्तेअस्त्वर्चिषे ॥ अन्यंतेअस्मत्तपंतु
हेतयःपावकोअस्मभ्यंशिवोभवेतिपावकवत्यौधाय्येपावकवंतावाज्यभागावग्नीरक्षांसिसेधतियोधारयापावकयेत्यृचौ
याज्येयत्तेपवित्रमर्चिष्याकलशेषुधावतीतिपवित्रइत्येतेग्निःपवमानःसरस्वतींप्रियाअग्निःपावकःसवितासत्यप्रसवोग्निः
शुचिर्वायुर्नियुत्वाननग्निर्व्रतपतिर्दधिक्रावाग्निर्वैश्वानरोविष्णुःशिपिविष्टऽउतनःप्रियाप्रियास्विमाजुह्वानायुष्मदानमो
भिर्वायुरग्रेगायज्ञप्रीर्वायोशुक्रोअयामितेदधिक्राव्णोअकारिषमादधिक्राःशवसापंचकृष्टींर्जुष्टोदमूनाऽअग्नेशर्धमहते
सौभगायेतिसंयाज्येसैषासंवत्सरमतिप्रवसतःशुद्धिकामोवातदेषाभियज्ञगाथागीयते ॥ वैश्वानरींव्रातपतींपवित्रेष्टिंत
थैवच ॥ ऋतावृतौप्रयुंजानःपुनातिदशपौरुषमिति ॥ १२ ॥ वर्षकामेष्टिःकारीरीतस्यांप्रतित्यंचारुमध्वरमीळेअग्निं
स्ववसंनमोभिरितिधाय्येयाःकाश्चवर्षकामेष्ट्यौप्सुमंतावप्स्वग्नेसधिष्टवाप्सुमेसोमोऽअब्रवीदित्यग्निर्धामच्छन्मरुतःसूर्य
स्तिस्रश्चपिंड्यउत्तराहिरण्यकेशोरजसोविसारइतिद्वेत्वंत्याचिदच्युताधामंतेविश्वंभुवनमधिश्रितमितिवावाश्रेवविद्यु

न्मिमातिंपर्वतश्चिन्महिवृद्धोबिभायंसृजंतिरश्मिमोजसांवहिष्ठेभिर्विहरन्यासितंतुंमुदीरयथामरुतःसमुद्रतंःप्रवोमरुत
स्तविषाउदन्यवंआयंनरःसुदानवोददाशुषेंविद्युन्महसोनरोअश्मदिद्यवंःकृष्णंनियानंहरयःसुपर्णांनियुत्वंतोग्रामजितो
यथानरोंऽग्नेबाधस्वविमृधोविदुर्गहांयंत्वादेवापिःशुशुचानोअग्नइतिसंयाज्यैंऋचोनूच्ययजुर्भिरेकेयजंतिंसंस्थितायांस
र्वांदिशउपतिष्ठेतांच्छावदतवसंगीर्भिराभिरितिचतसृभिंःप्रत्यृचंसूक्तेनसूक्तेनवा ॥ १३ ॥ अतऊर्ध्वमिष्ट्ययनानिंसांव
त्सरिकाणिंतेषांफाल्गुन्यांपौर्णमास्यांचैत्र्यांवाप्रयोगंस्तुरायणमग्निरिंद्रोविश्वेदेवाइतिंपृथगिष्टयोऽनुसवनंमहरहरेका
वांत्रिहविर्दांक्षायणयज्ञेंद्वेपौर्णमास्यौंद्वेअमावास्येयजेतंनित्येपूर्वेयथासंनयतोंमावास्यायामुत्तरयोरैंद्रंपौर्णमास्यांद्विती
यंमैत्रावरुणंममावास्यायामानोमित्रावरुणांयद्बंहिष्ठंनातिविधेसुदानूइतिंप्राजापत्यइळादधंःप्रजापतेनत्वदेतान्यन्यं
स्तवेमेलोकाःप्रदिशोदिशंश्चपरावतोंनिवतंउद्वतंश्च ॥ प्रजापतेविश्वसृज्जीवधन्यंइदंनोदेवप्रतिहर्यंहव्यमितिंद्यावापृथि
व्योरयनंपौर्णमासेनामावास्यांदामावास्येनापौर्णमासादंसमाम्नातास्वर्थात्तंत्रविकारोध्वर्युर्वांयथास्मरेद्वैराजंत्वग्निमं
थनैंधाय्येत्वेवैकेंदेवतलक्षणायाज्यानुवाक्यांगायत्र्यावतीहूतवत्युपोत्तवतींपुरस्ताल्लक्षणानुवाक्यांत्रिष्टुब्वतीवीतवतीं
जुष्टवत्युपरिष्टाल्लक्षणायाज्यांपिवान्यस्यछंदसोंनतुयाज्याह्वसीयसींनोष्णिङ्नबृहतींक्षामनष्टहतदग्धवतीस्तुवर्जयेंद्व्य
क्तेतुदैवतेंतथैवलक्षणमपिवांव्यक्तेनधिगच्छेंन्सर्वशोनधिगमंआग्नेयीभ्यांव्याहृतिभिर्वांदेवतामादिश्यंप्रणुयाद्यजेच्चन

म्राभ्यांवेममाशृंणुधीहवंयंत्वांगीर्भिर्हवामहे ॥ एदंबर्हिर्निषींदनः ॥ स्तीर्णंबर्हिरानुषगासदेतदुपेळांनाइहनोअद्यगंच्छ ॥
अहेळतामनंसेदंजुषस्वंवीहिहव्यंप्रयतमाहुतंमइतिनमैंआग्नेय्यावनिरुक्ते ॥ १४ ॥ चातुर्मास्यानिप्रयोक्ष्यमार्णःपूर्वेद्यु
वैश्वानरपार्जन्यांवैश्वानरोअंजीजनदग्निर्नोनव्यंसींमतिं ॥ क्ष्मयांवृधानओजंसा ॥ पृष्टोदिविपृष्टोअग्निःपृथिव्यांपर्ज
न्यायप्रगायतंप्रवातावांतिपतयंतिविद्युतइत्यग्न्याधेयप्रभृत्यातउपाँशुहविर्षःसौमिक्यःप्रायश्चित्तिक्योन्वायात्यैककपा
लांःसर्वत्रवारुणवर्जंसावित्रश्चातुर्मास्येर्षुप्रधानहवींषिचैकेंपित्र्योपसदःसतंत्रांःपौनराधेयिकीचंप्रागुत्तमादनुयाजांदपि
वासुमंद्रतंत्राआगूंःप्रणववषट्कारउच्चैःसर्वत्रंतथाग्रयणेग्रियमाहार्यस्तुंप्राणसंततःप्रणवःपुरोनुवाक्यायांस्तथागूर्वष
ट्कारौयाज्यायांस्तंत्रस्वराण्युपांशोरुच्चानिमंद्राण्युपांशुतंत्राणां ॥ १५ ॥ प्रातर्वैश्वदेव्यांप्रेषितोऽग्निमंथनीयाअन्वाहं
पश्चात्सामिधेनीस्थानस्यंपदमात्रेवस्थायाभिहिंकृत्यांभित्वादेवसवितर्महीद्यौःपृथिवीचनंस्त्वामग्नेपुष्करादधीतितिस्र
णांमर्धर्चंशिष्ट्वारमेदासंप्रैषांदन्यत्राप्यंतर्ऋचोवसानैजायमानेत्वेतस्मिन्नेवावसानेंग्नेहंसिन्यत्रिणमितिंसूक्तमावपेतंपुनः
पुनराजन्मनोजातंश्रुत्वांनंतरेणप्रणवेनशिष्टमुपसंतनुयांच्छिष्टेनोत्तरांमुतब्रुवंतुजंतवंआयंहस्तेनखादिनमित्यर्धर्चंआर
मैत्प्रदेवंदेववीतयइतिद्वेंअग्निनाग्निःसमिध्यतेंत्वंह्यग्नेअग्निनांतंमर्जयंतसुक्रतुंयज्ञेनयज्ञमयजंतदेवाइतिपरिदध्यांत्सर्व
त्रोत्तमांपरिधानीयेतिविद्यांद्धाय्येविराजौनवप्रयाजांःप्रागुत्तमाच्चतुरआवपेतंदुरोअग्नआज्यस्यव्यंतूंषासानक्ताग्नआ

ज्यस्यवीतांदैव्याहोताराग्नआज्यस्यवीतांतिस्रोदेवीरग्नआज्यस्यव्यंत्वित्यग्निःसोमःसवितासरस्वतीपूषामरुतःस्वतव
सोविश्वेदेवाद्यावापृथिवीआविश्वदेवंसत्पतिंवाममद्यसवितर्वाममुश्वःपूषंतवव्रतेवयंशुक्रंतेअन्यद्यजतंतेअन्यदिहेहवः
स्वतवसःप्रचित्रमर्कंगृणतेतुरायेतिनवानुयाजाःषळूर्ध्वंप्रथमाद्देवीर्द्वारोवसुवनेवसुधेयस्यव्यंतु । देवीउषासानक्तावसु
वनेवसुधेयस्यवीतां । देवीजोष्ट्रीवसुवनेवसुधेयस्यवीतां ॥ देवीऊर्जाहुतीवसुवनेवसुधेयस्यवीतां। देवादैव्याहोतारावसु
सुवनेवसुधेयस्यवीतां। देवीस्तिस्रस्तिस्रोदेवीर्वसुवनेवसुधेयस्यव्यंत्वित्यनुयाजानांसूक्तवाकस्यशंयुवाकस्यवोपरिष्टाद्वा
जिभ्योवाजिनमनावाह्यादेशंशंनोभवंतुवाजिनोहवेषुवाजेवाजेवतवाजिनोनइत्यूर्ध्वज्ञुरनवानंयाज्यांग्नेवीहीत्यनुवषट्
कारोवाजिनस्याग्नेवीहीतिवायत्रक्वचैकसंप्रैषेद्वौवषट्कारौसमस्तावेवंतत्रद्विरनुमंत्रयेतनचागूरुत्तरस्मिन्वाजिनभक्षमि
ळामिवप्रतिगृह्योपहवमिच्छेताध्वर्यउपह्वयस्वब्रह्मन्नुपह्वयस्वाऽग्नीदुपह्वयस्वेतियन्मेरेतःप्रसिच्यतेयद्वामेअपिगच्छति
यद्वाजायतेपुनः । तेनमाशिवमाविशतेनमावाजिनंकुरु ॥ तस्यतेवाजिपीतस्योपहूतस्योपहूतोभक्षयामीतिप्राणभक्षंभ
क्षयेदेवमध्वर्युर्ब्रह्माग्नीध्रोयजमानःप्रत्यक्षमितरेचदीक्षिताः। पौर्णमासेनेष्ट्वाचातुर्मास्यव्रतान्युपेयात्केशान्निवर्तयीतश्म
श्रूणिवापयीताधःशयीतमधुमांसलवणरूयवलेखनानिवर्जयेदृतौभार्यामुपेयाद्वापनंसर्वेषुपर्वस्वाद्योत्तमयोर्वा ॥ १६ ॥
पंचम्यांपौर्णमास्यांवरुणप्रघासैःपश्चाद्दार्शपौर्णमासिकायावेदेरुपविश्यप्रेषितोग्निप्रणयनीयाःप्रतिपद्यतेप्रदेवंदेव्याधिये

तितिस्रंइळायास्त्वापदेवयंमग्नेविश्वेभिःस्वनीकदेवैरित्यर्धर्चंआरमेदासीनःप्रथमामन्वाहौपांशुसप्रणवांतत्रस्थानात्स्था
नसंक्रमणेप्रणवेनावसायांनुच्छ्वस्योत्तरांप्रतिपद्यतेप्राणसंततंभवतीतिविज्ञायतंउत्तरमग्निमनुव्रजन्नुत्तरांइमंमहेविदथ्या
यशूर्पंमयमिहप्रथमोधायिधातृभिरितितुंराजन्यवैश्ययोराद्येपश्चादुत्तरस्यावेदेरवस्थायोत्तरवेदेस्तुसोमेषुनिहितेग्नौसी
दहोतःस्वउलोकेचिकित्वांन्निहोताहोतृषदनेविदानइतिद्वेपरिधायंतस्मिन्नेवासनउपविश्यंभूर्भुवःस्वरितिवाचंविसृजे
तांन्यत्रापियत्रानुब्रुवन्ननुव्रजेत्तिष्ठत्संप्रैषेषुंतथैववाग्विसर्गोऽग्निमंथनादिसमानावैश्वदेव्यांहविषांतुस्थानेषष्ठप्रभृतीनां
मिंद्राग्नीमरुतोवरुणःकः ॥ इंद्रांग्नीअवसागंतंश्नथंद्वृत्रमुतसंनोतिवाजंमरुतोयस्यहिक्षयेराइवेदचरमाअहेवेमंमेवरुणश्रु
धितत्त्वांयामिब्रह्मणावंदमानःकयांनश्चित्रआभुंवद्धिरण्यगर्भःसमवर्ततांग्रइतिंप्रतिप्रस्थातांवाजिनेतृतीयंःसंस्थिता
यामवभृथंव्रजंतितत्रावभृथेष्टिःकृताकृतांतामुपरिष्टाद्व्याख्यास्यामोद्वयोर्मासयोरैंद्राग्नःपशुः ॥ १७ ॥ तथाततःसाकमे
धाःपूर्वेद्युस्तिस्रइष्टयोनुसवनंप्रथमायामग्निरनीकवांननीकवंतमूतयेग्निंगीर्भिर्हवामहे । सनःपर्षदतिद्विषः । सैनानीकेन
सुविदत्रोअस्मेइत्युत्तरस्यांवृधन्वंतौमरुतःसांतपनाःसांतपनाइदंहविर्योनोमरुतोअभिदुर्हृणायुरितिंमरुद्भ्योगृहमेधेभ्य
उत्तरांज्यभागप्रभृतीळांतांगृहमेधासआगतंप्रबुभ्यावईरतेमहांसीतिपुष्टिमंतौविराजौसंयाज्येअनिगदेअन्यत्राप्यना
वाहनंआवहनेपिपित्र्यायांपशौचंबहुचैतस्यांरात्र्यामन्नंप्रसुवीरंस्तस्याविवासेपौर्णदर्वंजुहुयुंर्ऋषभेरवाणेस्तनयित्नौवांग्नी

ध्रंहैकेरावयंतिब्रह्मपुत्रंवदंतोयदिहोतारंचोदयेयुस्तस्ययाज्यानुवाक्ये । पूर्णादर्विपरापतसुपूर्णापुनरापत ॥ वस्नेवविक्रीणावहाइषमूर्जंशतक्रतो ॥ देहिमेददामितेनिमेधेहिनितेदधे ॥ अपामित्यमिवसंभरकौवादददतेददिदितिमरुद्भ्यःक्रीळिभ्यउत्तरोतत्रुवंतुजंतवोयंकुलुरगृभीतइतिपरोक्षवार्त्रघ्नौक्रीळंवःशर्धोमारुतंमत्यासोनयेमरुतःस्वंचोजुष्टोदमूनाअग्नेशर्धमहतेसौभगायेतिसंयाज्येवाजिनावभृथवर्जमाहेंद्युक्तावरुणप्रघासैर्हविषांतुसप्तमादीनांस्थानइंद्रोवृत्रहेंद्रोमहेंद्रोवाविश्वकर्मातूनइंद्रवृत्रहन्ननुतेदायिमहइंद्रियायविश्वकर्मन्हविषावावृधानोयातेधामानिपरमाणियावमेति ॥१८॥ दक्षिणाग्नेरग्निमतिप्रणीयपित्र्यासाशय्वंतालुप्तजपाहोतारमवृथावषट्कारानुमंत्रणाभिहिंकारवर्जंतस्यांप्रांचिकर्माणिदक्षिणेतराणितथान्वयंमुशंतस्त्वानिधीमहीत्येतांत्रिरनवानंताःसामिधेन्यस्तासामुत्तमेनप्रणवेनावहदेवान्पितॄन्यजमानायेतिप्रतिपत्तिरग्निंहोत्रायावहस्वंमहिमानमावहेत्येतस्यस्थानेग्निंकव्यवाहनमावाहयेदुत्तमेचैनंप्रयाजेप्राग्गाज्यपेभ्योनिगमयेत्सूक्तवाकेचाग्निर्होत्रेणेत्येतस्यस्थानेनेहप्रादेशोनबर्हिष्मंतौप्रयाजानुयाजौनेळायांभक्षभक्षणंनमार्जनंनसूक्तवाकेनामादेशईक्षितःसीदहोतरितिवोक्तउपविशेज्जीवातुमंतौसव्योत्तर्युपस्थाःप्राचीनावीतिनोहविर्भिश्चरंतिदक्षिणआग्नीध्रउत्तरोध्वर्युर्द्वेद्वेअनुवाक्येअध्यर्धामनवानंमोंस्वधेत्याश्रावणमस्तुस्वधेतिप्रत्याश्रावणमनुस्वधास्वधेतिसंप्रैषोयेस्वधेत्यागूर्येस्वधामहइतिवास्वधानमइतिवषट्कारोनित्याःप्लुतयःपितरःसोमवंतःसोमोवापितृमान्पितरोबर्हिषदःपितरो

ग्निष्वात्तायमंउदीरतामवरउत्परासंस्त्वयाहिनःपितरःसोमपूर्वेउपहूताःपितरःसोम्यासंस्त्वंसोमप्रचिकितोमनीषासो
मोधेनुंसोमोअर्वंतमाशुंत्वंसोमपितृभिःसंविदानोबर्हिषदःपितरऊत्यर्वागाहंपितृन्त्सुविदत्रांँअवित्सींदंपितृभ्योनमोअ
स्त्वद्याग्निष्वात्ताःपितरएहगच्छतंयेचेहपितरोयेचनेहंयेअग्निदग्धायेअनग्निदग्धाइमंयमप्रस्तरमाहिसीदेतिद्वेपरेयिवां
संप्रवतोमहीरनुंवैवस्वतायचेन्मध्यमायाज्यायेतातृषुर्देवत्राजेहमानास्त्वदग्नेकाव्यात्वन्मनीषाःसप्रत्नथासहसाजाय
मानईत्यग्निःस्विष्टकृत्कव्यवाहनःप्रकृत्यातऊर्ध्वंवषट्कारक्रियायांचोर्ध्वमाज्यभागाभ्यामन्यन्मंत्रलोपादेकैकाचानु
वाक्यायोअग्निःकव्यवाहनस्त्वमग्नईळितोजातवेदइतिसंयाज्येभक्षेषुप्राणभक्षान्भक्षयित्वाबर्हिष्यनुप्रहरेयुःसंस्थिता
यांप्राग्वानुयाजाभ्यांदक्षिणावृतोदक्षिणाग्निमुपतिष्ठंतेनावृत्यानतिप्रणीतचर्यायामयाविष्ठाजनयत्कर्वराणिसहिघृणिरु
रुर्वरायगातुः। सप्रत्युदैद्धरुणंमध्वोअग्रंस्वांयत्तनूंतन्वामैरयतेत्यावृत्यत्वेवेतरांवाहवनीयंसुसंदृशंत्वेतिपंक्त्यागार्हपत्यं
मग्निंतंमन्यइत्यथैनमभिसमायंतिमाप्रगामाग्नेत्वंनइतिजपंतःपूर्वेणगार्हपत्यंसूक्तेसमाप्यंसव्यावृतस्त्र्यंबकान्व्रजंतितत्रा
ध्वर्यवःकर्माधीयतेप्रत्येत्यादित्ययाचरंतिपुष्टिमंतौधाय्येविराजौ ॥ १९ ॥ पंचम्यांपौर्णमास्यांशुनासीरीययावाग्य
थोपपत्तिवावाजिनवर्जंसमानावैश्वदेव्याहविषांतुस्थानेषष्ठप्रभृतीनांवायुर्नियुत्वान्वायुर्वाशुनासीरांविंद्रोवाशुनासीर
इंद्रोवाशुनःसूर्यउत्तम॒आवांयोभूषशुचिपा॒उपनः॒प्रयाभि॒र्यासिदा॒श्वांसु॒मच्छ॒सत्वंनोदेव॒मनंसेशा॒नाय॒प्रहुंति॒यस्त॒आनट्

शुनासीराविमांवाचंजुषेथांशुनंनःफालाविकृषंतुभूमिमिंद्रंवयंशुनासीरमस्मिन्यज्ञेहवामहे ॥ सवाजेषुप्रनोविषत् ॥ अश्वायंतोगव्यंतोवाजयंतःशुनंहुवेममघवानमिंद्रमश्वायंतोगव्यंतोवाजयंतस्तरणिर्विश्वदर्शतश्चित्रंदेवानामुदगाद नीकमितियाज्यानुवाक्याःसमाप्यसोमेनयजेतांशक्तौपशुनांचातुर्मास्यानिवापुनश्चातुर्मास्यानिवापुनः ॥ २० ॥ ॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रेपूर्वषट्केद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ॥ ॥

हरिःॐ३म् ॥ पशाविष्टिरुभयतोन्यतरतोवाग्नेयीवाग्नावैष्णवीवोभेवान्यत्तरापुरस्तादुक्तमग्निप्रणयनंपश्चात्पाशुबं धिकायावेदेरुपविश्यप्रेषितोयूपायाज्यमानायांजंतित्वामध्वरेदेवयंतइत्युत्तमेनवचनेनार्धर्चआरमेदुच्छ्रयस्ववनस्पते समिद्धस्यश्रयमाणःपुरस्तादूर्ध्वऊषुणऊतयइतिद्वेजातोजायतेसुदिनत्वेअह्नामित्यर्धर्चआरमेद्युवासुवासाःपरिवीतआ गादितिपरिदध्याद्यत्रैकतंत्रेबहवःसपशवोत्यंपरिधायसंस्तुयादनभिहिंकृत्ययान्वोनरोदेवयंतोनिमिम्युरितिषड्भिःपंच भिर्वानभ्यासमेकंउक्तमग्निमंथनंतथाधाय्येकृताकृतावाज्यभागावावाहनेपशुदेवताभ्योवनस्पतिमनंतरंसंमार्गैःसंमृ ज्यप्रवृताहुतीर्जुहुयाज्जुष्टोवाचेभूयासंजुष्टोवाचस्पतयेदेविवाक् ॥ यद्वाचोमधुमत्तमंतस्मिन्माधाःसरस्वत्यैवाचेस्वा ह ॥ पुनरादायपंचविग्राहंस्वाहावाचेस्वाहावाचस्पतयेस्वाहासरस्वत्यैस्वाहासरस्वतेमहोभ्यःसंमहोभ्यःस्वाहेतिसो मएवैकेप्रशास्तारंतीर्थेनप्रपाद्यदंडमस्मैप्रयच्छेद्दक्षिणोत्तराभ्यांपाणिभ्यांमित्रावरुणयोस्त्वाबाहुभ्यांप्रशास्त्रोःप्रशिषाप्र

यच्छामीतिंतथायुक्ताभ्यामेवेतरौंमित्रावरुणयोस्त्वाबाहुभ्यांप्रशास्त्रोः प्रशिषाप्रतिगृह्णाम्यवक्रोविथुरोभूयासमितिंप्र
तिगृह्योत्तरेणंहोतारमतिव्रजेद्दक्षिणेनदंडंहरेन्नंचानेनसंस्पृशेदात्मानंवान्यंवाप्रैषवचनादन्यान्यपियज्ञांगान्युपयुक्ता
निंनविहारेणव्यवेयांद्दक्षिणोहोतृषदनात्प्रह्वोवस्थायवेद्यांदंडमवष्टभ्यब्रूयात्प्रैषांश्चादेशमनुवाक्यांचंसप्रैषेपूर्वांप्रैषांत्पर्य
ग्निस्तोकमनोतोन्नीयमानसूक्तानिचंसोमआसीनोन्यत् ॥१॥ एकादशप्रयाजांस्तेषांप्रैषाः प्रथमंप्रैषसूक्तमुक्तंद्वितीयेध्वर्यु
प्रेषितोमैत्रावरुणंः प्रेष्यतिप्रैषैर्होतारंहोतायजत्याप्रीभिः प्रैषसलिंगाभिंः समिद्धोअग्निरितिशुनकानांजुषस्वनः समिधमि
तिवसिष्ठानांसमिद्धोअद्येतिसर्वेषांयथऋषिवाप्राजापत्येतुजामदग्र्यंः सर्वेषांदशसूक्तेषुप्रेषितोमैत्रावरुणोग्निर्होतानइ
तितृचंपर्यग्नयेन्वाहाध्रिगवेप्रेष्योपप्रेष्यहोतरितिवोक्तौजैदग्निरसनद्वाजमितिंप्रैषमुक्त्वांतर्वेदिदंडंनिदध्यादध्रिगुंहोतो
हंनंगानिदैवतंपशुमितियथार्थंपुंवन्मिथुनेमेधपतींमेधायांविकल्पोयथार्थमूर्ध्वमध्रिगोरन्यन्मिथुनेभ्यंः सर्वेषुयजुर्निंग
देषुंप्रकृतौसमर्थनिगमेषुंप्राकृतास्त्वेवमंत्राणांशब्दाः प्रतिनिधिष्वपिनाभिंरुपमामेदोहविरित्यनूह्यानि ॥ २ ॥ दैव्याः
शमितारआरभध्वंमुतमनुष्याउपनयतमेध्यादुरंआशासानामेधपतिभ्यांमेधं ॥ प्रास्माअग्निंभरतस्तृणीतबर्हिरन्वेनं
मातामन्यतांमनुपितानुभ्रातांसगभ्योनुसखासयूथ्यः ॥ उदीचीनांअस्यपदोनिधत्तात्सूर्यंचक्षुर्गमयतांद्वातंप्राणमन्व
वसृजतांदंतरिक्षमसुंदिशंःश्रोत्रंपृथिवींशरीरं ॥ एकधास्यत्वचमाच्छ्यतांत्पुरानाभ्याअपिशसोवपामुत्खिदतांदंतरेवो

ष्माणंवारयध्वात् ॥ श्येनमस्यवक्षःकृणुतात्प्रशसाबाहूशलादोषणींकश्यपेवांसाच्छिद्रेश्रोणींकवषोरूस्रेकपर्णाष्ठीवंता
षड्विंशतिरस्यवंक्रयस्ताअनुष्ठ्योच्यावयताद्गात्रंगात्रमस्यानूनंकृणुतात् ॥ ऊवध्यगोहंपार्थिवंखनतात् ॥ अस्नारक्षः
संसृजतात् ॥ वनिष्ठुमस्यमाराविष्टोरूकंमन्यमानानेद्वस्तोकेतनयेरवितारवच्छमितारः ॥ अध्रिगोशमीध्वंसुशमिशमी
ध्वंशमीध्वमध्रिगा३उअपापास्नारक्षःसंसृजताच्छमितारोपापेत्युपांश्वेकधाषड्विंशतिरितिद्विर्द्विर्बहूनांपुरांतरितिचैके
ध्रिग्वादितित्रिरुक्त्वाशमितारोयदत्रसुकृतंकृणवथास्मासुतद्यद्दुष्कृतंमन्यत्रतदितिजपित्वादक्षिणावृदावर्ततेमैत्रावरु
णश्चसव्यावृतौब्रह्मयजमानौसंज्ञप्तेपशावावर्तेरन् ॥ ३ ॥ वपायांश्रप्यमाणायांप्रेषितस्तोकेभ्योन्वाहजुषस्वसप्रथस्तमं
मिमंनोयज्ञमित्युक्तमादापनंस्वाहाकृतिभ्योहोतायक्षदग्निंस्वाहाज्यस्यस्वाहामेदसइतिप्रैषंउत्तमाप्रीयाज्यावपापुरोळा
शोहविरितिपशोःप्रदानानितानिपृथङ्नानादेवतेषुमनोतांचनमनोतावर्ततेत्येकेतेषांसलिंगाःप्रैषास्तेष्वग्नीषोमयोःस्थाने
यायापशुदेवताछागस्थानेउस्रोगौर्मेषोविकोहयोश्वोन्वादेशेव्यक्तचोदनामेवंवनस्पतिःस्विष्टकृत्सूक्तवाकप्रैषेषुप्राजाप
त्येत्वग्निचित्यासंयुक्तेवायव्यंपशुपुरोळाशमेकेवायव्येप्राजापत्यंतेनपशुदेवतावर्धतइत्याचार्याःपुरोळाशतत्प्रधानत्वा
त्पुरोळाशनिगमेषुपुरोळाशवद्धवींष्याज्यवर्जंयेषांतेनसमवत्तहोमोमेधोरभीयानितिपश्वभिधानेआदद्धसकरंज्जुषताम
घदग्रभींदवीवृधतेतिदेवतानां ॥४॥ हुतायांवपायांसब्रह्मकाश्चात्वालेमार्जयंतेनिधायदंडंमैत्रावरुणइदमापःप्रवहतसु

मित्र्यानआपओषधयः संतुदुर्मित्र्यास्तस्मैसंतुंयोस्मान्द्वेष्टियंचवयंद्विष्मइत्येतावन्मार्जनंपशौंतीर्थेननिष्क्रम्यांऽसीता
मापुरोळाशश्रपणात्तेनचरित्वांस्विष्टकृदाचरेयुर्यदित्वन्वायात्यानितैरग्रेचरेयुर्नतुतेषांनिगमेष्वनुवृत्तिर्नान्येषामूर्ध्वमा
वाहनादुत्पन्नानांमिळामग्नेपुरुदंसंसनिंगोंर्होतायक्षदग्निंपुरोळाशस्यंस्वदस्वहव्यासमिषोदिदीहीतिंपुरोळाशस्विष्टकृत
ऊर्ध्वमिळायाः ॥५॥ मनोंतायैसंप्रेषितंस्त्वंह्यग्नेप्रथमइत्यन्वाहंहविषाचरंतितत्रप्रैषेकरतएवांग्नीषोमावेवमित्यैतरेयिणों
न्यत्रद्विदेवतान्मैत्रावरुणदेवतेचंतथादृष्टत्वात्प्रकृत्यागाणगारिंरुत्पन्नानांस्मृतआम्नायेंनर्थभेदेनिरर्थोविकारोंयाज्या
याअंतरार्धचौंवसाहोमआरमेंद्वनस्पतिनाचरंतिंप्रैषमभितोयाज्यानुवाक्यैंयत्राग्नेराज्यस्यहविषइत्यत्राज्यभागांवयाळ
ग्निरग्नेराज्यस्यहविषइतिंस्विष्टकृतीळामुपहूयांनुयाजैश्चरंतितेषांप्रैषास्तृतीयंप्रैषसूक्तंमेकादशेहप्रागुत्तमाद्वावावपेतंदे
वोवनस्पतिर्वसुवनेवसुधेयस्यवेतु ॥ देवंबर्हिर्वारितीनांवसुवनेवसुधेयस्यवेत्वित्यंनवानंप्रेष्यत्यंनवानंयजंत्युक्तमुत्तमे
सूक्तवाकप्रैषंपूर्वस्मिन्निगमेगृह्णन्नित्यत्राज्यभागौंवध्नन्नमुष्माअमुंवध्नन्नमुष्माअमुमितिंपशूंश्चदेवताश्चदेवताश्चैवैकपशु
कांःपशूंश्चैवैकदेवतानुत्तरआज्येनेत्याज्यभागांवमुष्माअमुनेतिपूर्वेणोक्तंसमाप्यप्रैषंमग्नौदंडमनुप्रहरेंदनवभृथेवभृथे
न्यत्रंकृताकृतंवेदस्तरणंतीर्थेननिष्क्रम्यांग्निपशुकेतनान्यव्यवयंतोंहृदयशूलमुपोयमानमनुमंत्रयेरंन्छुगसियोस्मान्द्वेष्टि
यंचवयंद्विष्मंस्तमभिशोचेतिंतस्योपरिष्टादपउपस्पृशंतिंद्वीपेराज्ञोवरुणस्यगृहोमितोहिरण्ययः ॥ सनोंधृतव्रंतोराजाधा

म्नोधाम्नइहमुंचतु ॥ धाम्नोधाम्नोराजन्नितोवरुणनोमुंच ॥ यदापोअघ्न्याइतिवरुणेतिशपामहेततोवरुणनोमुंच ॥ मयि
वापोमोषधीहिंसीरतोविश्वव्यचाभूस्त्वेतोवरुणनोमुंच ॥ सुमित्र्यानआपओषधयःसंत्विितिचास्पृष्ट्वानवेक्षमाणाअसंस्पृ
शंतःप्रत्यायंतःसमिधःकुर्वतेतिस्रस्तिस्रएकैकोग्नेःसमिदसितेजोसितेजोमेदेहीतिप्रथमामेधोस्येधिषीमहीतिद्वितीयांस
मिदसिसमेधिषीमहीतितृतीयामित्योपतिष्ठंतआपोअद्यान्वचारिषमितितितःसमिधोभ्यादधतियथागृहीतमग्नेःसमिद
सितेजोसितेजोमेदाःस्वाहा॥सोमस्यसमिदसिदुरिष्टेर्मापाहिस्वाहा॥पितृणांसमिदसिमृत्योर्मापाहिस्वाहेतितिततःसंस्थाज
पइतिपशुतंत्रं॥६॥ प्रदानानामुक्ताःप्रैषास्तेषांयाज्यानुवाक्याःसर्वेषामग्रेग्रेनुवाक्यास्ततोयाज्यादैवतेनपशुनानात्वमग्ने
नयसुपथारायेअस्मानितिद्वेपाहिनोअग्नेपायुभिरजस्रैःप्रवःशुक्रायभानवेभरध्वंयथाविप्रस्यमनुषोहविर्भिःप्रकारवोमन
नावच्यमानाएकाचेतत्सरस्वतीनदीनामुतस्यानःसरस्वतीजुषाणासरस्वत्यभिनोनेषिवस्यःप्रक्षोदसाधायसासस्रएषा
पावीरवीकन्याचित्रायुर्यस्तेस्तनःशशयोयोमयोभूस्त्वंसोमप्रचिकितोमनीषेतिद्वेत्वंनःसोमविश्वतोवयोधायातेधामा
निदिवियापृथिव्यामषाढ्रंयुत्सुपृतनासुपप्रियातेधामानिहविषायजंतियास्तेपूषन्नावोअंतःसमुद्रइतिद्वेपूषेमाआशाअनु
वेदसर्वाःशुक्रंतेअन्यद्यजतंतेअन्यंत्प्रपथेपथामजनिष्टपूषापथस्पथःपरिपतिंवचस्याबृहस्पतेयापरमापरावदितिद्वेबृह
स्पतेअतियदर्योअर्हात्तमृत्वियाउपवाचःसचंतेसंयंस्तुभोवनयोनयंत्येवापित्रेविश्वदेवायवृष्णेविश्वेअद्यमरुतोविश्वंऊ

त्यानोदेवानामुपवेतुशंसंआनोविश्वआस्क्रागमंतुदेवांविश्वेदेवाःश्रृणुतेमंहवंमेंयेकेचज्मामहिनोअहिमायांअग्नेयाहिदू
त्यंमारिषण्यंइंद्रंनरोनेमधिताहवंतइतितिस्त्रंउरुंनोलोकमनुनेषिविद्वांन्प्रससाहिषेपुरुहूतशत्रूंन्त्स्वस्तयेवाजिभिश्चप्रणे
तंःशुचीवोहव्यामरुतःशुचीनांनूष्ठिरंमरुतोवीरवंतंमावोहोताजोहवीतिसत्तंःप्रचित्रमर्कंगृणतेतुरायांराइवेदचरमाअ
हेवंयावःशर्मंशशमानायसंत्यांवृत्रहणावृत्रहभिःशुष्मैराभरतंशिक्षतंवज्रबाहुंउभावामिंद्राग्नीआहुवध्यैशुचिंनुस्तोमंनव
जातमद्यंगीर्भिर्विप्रःप्रमतिमिच्छमानंःप्रचर्षणिभ्यःपृतनाहवेष्वादेवोयातुसवितासुरत्नंःसघानोदेवःसवितासहावेतिद्वे
उदीरयकवितमंकवीनांभगंधियंवाजयंतःपुरंधिमितिद्वेअवसिंधुंवरुणोद्यौरिवस्थांदयंसुतुभ्यंवरुणस्वधावंएवावंदस्व
वरुणंबृहंतंतत्त्वायामिब्रह्मणावंदमानइतिद्वेअस्तभ्नाद्द्यामसुरोविश्ववेदाइत्यैकादशिनाः ॥७॥ अग्नीषोमाविमंसुमेंयु
वमेतानिदिविरोचनानीतितृचांवावांमित्रावरुणाहव्यजुष्टिमायातंमित्रावरुणासुशस्त्यांनोमित्रावरुणाहव्यजुष्टिंयुवंव
स्त्राणिपीवसावसाथेंप्रवाहबासिसृतंजीवसेनोयद्वंहिष्ठंनातिविधेसुदानूंहिरण्यगर्भःसमवर्ततताग्रइतिषट्प्राजापत्यांश्चित्रं
देवानामुदगादनीकमितिपंचंशंनोभवचक्षसाशंनोअह्नांवायोभूषशुचिपाउपनंःप्रयाभिर्यासिदाश्वांसमच्छांनोनियुद्भिः
शतिनीभिरध्वरंपीवोअन्नाँरयिवृधःसुमेधांरायेनुयंजज्ञतूरोदसीमेप्रवायुमच्छाबृहतीमनीषांतववायवृतस्पतेंत्वांहिसुप्स
रस्तममितिद्वेकुविदंगनमसायेवृधासंईशानायप्रहुतिंयस्तआनट्प्रवोवायुंरथयुजंकृणुध्वंमुतत्वामदितेमह्यनेहोनउरुव्र

जेंदितिर्द्वेजनिष्टंसुत्रामाणंपृथिवींद्यामनेहसंमहीमूषुमातरंसुव्रतानांमदितिद्यौरदितिरंतरिक्षंनतेविष्णोजायमानोनजा
तंस्त्वंविष्णोसुमतिंविश्वजन्यांविचक्रमेपृथिवीमेषएतांत्रिर्देवःपृथिवीमेषएतांपरोमात्रयातन्वावृधानेंरावतीधेनुमतीहि
भूतंविश्वकर्मन्हविषावावृधानइतिद्वेविश्वकर्माविमनाआद्विहायाःकिंस्विदासीदधिष्ठानंयोनःपिताजनितायोविधाता
यातेधामानिपरमाणियावमायइमेद्यावापृथिवीजनित्रींतन्नस्तुरीपमधपोषयित्नुदेवस्त्वष्टासविताविश्वरूपोंदेवत्वष्टर्यद्ध
चारुत्वमानट्पिशंगरूपःसुभरोवयोधाःप्रथमभाजंयशसंवयोधांसोमापूषणाजननारयीणामितिसूक्तंमादित्यानामव
सानूतनेनेंमागिरआदित्येभ्योघृतस्नूस्तंआदित्यासउरवोगभीरांइमंस्तोमंसक्रतवोमेअद्यतिस्रोभूमीर्धारयंतींरुतद्यून्नद
क्षिणाविचिकितेनसव्यामहीद्यावापृथिवीइहज्येष्ठेऋतंदिवेतदवोचंपृथिव्याइतिद्वेप्रद्यावायज्ञैःपृथिवीनमोभिरितिद्वेप्र
द्यावायज्ञैःपृथिवीऋतावृधामृळानोरुद्रोतनोमयस्कृधीतिद्वेआतेपितर्मरुतांसुम्नमेतुप्रबभ्रवेवृषभायश्वितीचइतितिस्र
आपश्चातान्नासत्यापुरस्तादागोमतानासत्यारथेनेतिचतस्रोहिरण्यत्वङ्मधुवर्णोघृतस्नुरभिक्रत्वेंद्रभूरधज्मंस्त्वंमहाँइंद्रतु
भ्यंहक्षाःसत्राहणंदाधृषिंतुम्रमिंद्रंसहदानुंपुरुहूतक्षियंतंस्तुतइंद्रोमघवायद्धवृत्रैवावस्वइंद्रःसत्यःसम्राड्यद्वाग्वदंत्यवि
चेतनानिपतंगोवाचंमनसाबिभर्तिचत्वारिवाक्परिमितापदानियज्ञेनवाचःपदवीयमायन्नितिद्वेदेवींवाचमजनयंतदे
वांजनीयंतोन्वग्रवइतितिस्रोदिव्यंसुपर्णंवायसंबृहंतंसवावृधेनर्योयोषणासुयस्यंव्रतंपशवोयंतिसर्वेयस्यंव्रतमुपतिष्ठंत

आपंः ॥ यस्यंव्रतेपुंष्टिपतिर्निविंष्टस्तंसरस्वंतमवसेहुवेमेतिंपशवःसौम्याश्चनिर्मिताश्चंनिर्मितऐंद्राग्नःषाण्मास्यःसांवत्सरो
वांप्राजापत्यउपांशुंसावित्रसौर्यवैष्णववैश्वकर्मणाश्चैतेषांतत्रोपांशुयाजविकारान्वक्ष्यामंःप्रैषादिरागुरस्थानंआदद्धस
त्करदितिंचैतानियथास्थानमुपांशु॥८॥ सौत्रामण्यांमाश्विनसारस्वतैंद्राःपशवोंबार्हस्पत्योवाचतुर्थऐंद्रसावित्रवारुणांः
पशुपुरोळाशामार्जयित्वांयुवंसुराममश्विनेतिंग्रहाणांपुरोनुवाक्यांहोतायक्षदश्विनासरस्वतींमिंद्रंसुत्रामाणंसोमानांसु
राम्णांजुषंतांव्यंतुपिबंतुमदंतुंसोमान्त्सुराम्णोहोतर्यजेतिप्रैषंःपुत्रमिवपितरावश्विनोभेतियाज्यांग्नेवीहीत्यनुवषट्कारंः
सुरासुतस्याग्नेवीहीतिवा॥नानाहिवांदेवहितंसदस्कृतंमासंसृक्षाथांपरमेव्योमनि ॥ सुरात्वमसिशुष्मिणीतिसुरामवेक्ष्यां
धोबाहूसोमएषइतिसोमंयदत्ररिप्तंरसिनःसुतस्ययदिंद्रोअपिबच्छचीभिः ॥ इदंतदस्यमनसाशिवेनंसोमंराजानमिहभ
क्षयामीतिंभक्षजपःप्राणभक्षोत्र ॥ ९ ॥ विध्यपराधेप्रायश्चित्तिःशिष्टाभावेप्रतिनिधिरन्वाहिताग्नेःप्रयाणोपपत्तौपृथग
ग्नीन्नयेयुंस्तुभ्यंताअंगिरस्तमेतिवाज्याहुतिंहुत्वांसमारोपयेंदयंतेयोनिर्ऋत्वियइंत्यरणीगार्हपत्येप्रतितपेत्पाणीवांयातेंअ
ग्नेयज्ञियांतनूस्तयेंह्यारोंहात्मात्मानमच्छावसूंनिकृण्वन्नर्यापुरूणिं ॥ यज्ञोभूत्वायज्ञमासीदयोनिंजातवेदोभुवआजाय
मानइंत्येवमनन्वाहिताग्निरहुत्वांयदिपाण्योररणीसंस्पृश्यमंथयेत्प्रत्यवरोहजातवेदःपुनस्त्वंदेवेभ्योहव्यंवहनःप्रजान
न् ॥ प्रजांपुष्टिंरयिमस्मासुधेह्यथाभवयजमानायशंयोरिंत्याहवनीयमवदीप्यमानमर्वाक्शम्यापरासांदिदंतएकंपरऊ

तएकमितिसंवपेद्यदित्वतीयाद्यद्यमावास्यापौर्णमासींवातीयाद्यदिवान्यस्याग्निषुयजेतंयदिवास्यान्योग्निषुयजेतंयदि
वास्यान्योग्निरग्नीन्व्यवेयाद्यदिवास्याग्निहोत्रउपसंनेहविषिवानिरुप्तेचक्रीवच्छ्वापुरुषोवाविहारमंतरियाद्यदिवाध्वेप्रमी
येतेष्टिरग्निःपथिकृद्धेत्थाहिवेधोअध्वनंआदेवानामपिपंथामगन्मेत्यनड्वान्दक्षिणाव्यवायेत्वनग्निनाप्रागिष्टेर्गामंतरेणा
तिक्रमयेद्भस्मनाशुनःपदंप्रतिवपेदिदंविष्णुर्विचक्रमइतिगार्हपत्याहवनीययोरंतरंभस्मराज्योदकराज्याचसंतनुयात्तंतुं
तन्वन्रजसोभानुमन्विहीत्यनुगमयित्वाचाहवनीयंपुनःप्रणीयोपतिष्ठेतयदग्नेपूर्वंप्रहितंपदंहितेसूर्यस्यरश्मीनन्वातता
नं । तत्ररयिष्ठामनुसंभवैतांसंनःसृजसुमत्यावाजवत्या । त्वमग्नेसप्रथाअसीतिचाध्वेप्रमीतस्याभिवान्यवत्सायाःपय
साग्निहोत्रंतूष्णींसर्वहुतंजुहुयुरासमवायाद्यद्याहिताग्निरपरपक्षेम्रियेताहुतिभिरेनंपूर्वपक्षंहरेयुर्हविषांव्यापत्तावोद्वासुदे
वतास्वाज्येनेष्टिंसमाप्यपुनरिज्याव्यापन्नानिहवींषिकेशनखकीटपतंगैरन्यैर्वाबीभत्सैर्भिन्नसिक्तानिचापोभ्यवहरेयुःप्र
जापतेनत्वदेतान्यन्यइतिचवल्मीकवपायांवासान्नाय्यंमध्यमेनपलाशपर्णेनजुहुयाद्धिष्ण्यंदमानंमहीद्यौःपृथिवीचनइ
त्यंतःपरिधिदेशेनिवपेयुरन्यतरादोषेव्यासिच्यप्रचरेयुःपुरोळाशंवातत्स्थानंउभयदोषऐंद्राग्नंपंचशरावमोदनंतयोःपृथ
क्प्रचर्यैंद्रमेवेत्येकेवत्सानांधानेवायवेयवागूमग्निहोत्रमधिश्रितंस्रवदभिमंत्रयेतंगर्भंस्रवंतमगदमकर्माग्निर्होतापृथिव्यं
तरिक्षं । यतश्श्रुतदग्नावेवतन्नाभिप्राप्नोतिनिर्ऋतिंपरस्तादिति ॥ १० ॥ यस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टादुह्यमानोपविशेत्ताम

भिमंत्रयेतंयस्माद्भीषानिषीदसिंततोनोअभयंकृधि । पशून्नः सर्वान्गोपायंनमोरुद्रायमीढुषइंत्यथैनामुत्थापयेदुदस्था
द्देव्यदितिंरायुर्यज्ञपतावधात् । इंद्रायकृण्वतीभागंमित्रायवरुणायचेत्यथास्याऊधसिचमुखेचोदपात्रमुपोह्यद्यंदु
ग्ध्वाब्राह्मणंपाययेद्यस्याभोक्ष्यन्स्यांद्यावज्जीवंसंवत्सरंवांवाश्यमानायैयवसंप्रयच्छेत्सूयवसाद्भगवतीहिभूयाइतिशोणि
तंदुग्धंगार्हपत्येसंक्षाप्यान्येनजुहुयांद्भिन्नंसिक्तंवाभिमंत्रयेतंसमुद्रंवः प्रहिणोमिस्वांयोनिमपिगच्छत । अरिष्टाअस्माकं
वीरांमयिगावः संतुगोपताविंतियस्याग्निहोत्र्युपावसृष्टांदुह्यमानास्पंदेतंसायत्तत्रस्कंदयेत्तदभिमृश्यजपेद्यदद्यदुग्धंपृथि
वीमसृप्तंयदोषधीरत्यसृपद्यदापः। पयोगृहेषुपयोअघ्न्यायांपयोवत्सेषुपयोअस्तुतन्मयीतिंतत्रयत्परिशिष्टंस्यात्तेनजुहुयां
दन्येनवाभ्यानीयैतद्दोहनांद्याप्राचीनहरणांत्प्रजापतेर्विश्वभृतितन्वंहुतमसीतिंतत्रस्कन्नाभिमर्शनंशेषेणजुहुयांत्पुनरु
न्नीयाशेषंआज्यमशेषएतदाहोमांद्वारुणींजपित्वांवारुण्याजुहुयादनशनंमान्यस्माद्धोमकालांत्पुनर्होमंचगाणगारिंरग्नि
होत्रंशरशरायंत्समोषामुमितिंद्वेष्टारमुदाहरेंद्विष्यंदमानंमहीद्यौः पृथिवीचनइंत्याहवनीयस्यभस्मांतेनिनयेत्सान्नाय्यव
द्वीभत्सेभिवृष्टेंमित्रोजनान्यातयतिब्रुवाणंइतिसमिदाधानंयत्रवेत्थवनस्पतइंत्युत्तरस्याआहुत्यास्कंदने ॥११॥ प्रदोषां
तोहोमकालः संगवांतः प्रातंस्तमतिनीयचतुर्गृहीतमाज्यंजुहुयांद्यदिसायंदोषावस्तर्नमः स्वाहेतिंयदिप्रातः प्रातर्वस्तर्नमः
स्वाहेंत्यग्निहोत्रमुपसाद्यंभूर्भुवः स्वरितिजपित्वांवरंदत्त्वाजुहुयांदिष्टिश्चवारुणीहुत्वांप्रातर्वरदानंमनुगमयित्वाचाहव

नीयंपुनःप्रणयेदिहैवक्षेम्यएधिमाप्रहासीरमुंमामुंमामुष्यायणमितिंततइष्टिर्मित्रःसूर्योभियोमहिनादिवं । प्रसमित्रम
र्तोअस्तुप्रयस्वांनितिसंस्थितायांपत्न्यासहवाग्यतोग्नीन्ज्वलतोहरनश्नन्नुपासीतंद्वयोर्दुग्धेनवासेग्निहोत्रंजुहुयांदधिश्रि
तेन्यस्मिन्द्वितीयमवनयेत्प्रातरिष्टिरग्निर्व्रतभृत्त्वमग्नेव्रतभृच्छुचिरग्नेदेवाँइहावह । उपयज्ञंहविश्चनः । व्रतानिबिभ्रद्व्र
तपाअदब्धोयजानोदेवाँअजरःसुवीरः ॥ दधद्रत्नानिसुमृळीकोअग्नेगोपायनोजीवसेजातवेदइत्येषैवार्त्याश्रुपातेयद्याह
वनीयमप्रणीतमभ्यस्तमियांद्बहुविद्ब्राह्मणोग्निंप्रणयेद्दर्भैर्हिरण्येग्रतोह्रियमाणेभ्युदितेचतुर्गृहीतमाज्यंरजतंचहिरण्यव
दग्रतोहरेयुरथैतदाज्यंजुहुयात्पुरस्तात्प्रत्यङ्मुखउपविश्योषाःकेतुनाजुषतांस्वाहेतिंकालात्ययेनशेषोनत्विहाग्निरनुग
र्म्यआहवनीयेचेद्ध्रियमाणेगार्हपत्योनुगच्छेत्स्वेभ्यएनमवक्षामेभ्योमंथेयुरनुगमयेत्वितरंक्षामाभावेभस्मनारणीसंस्पृ
श्यमंथयेदितोजज्ञेप्रथममेभ्योयोनिभ्योअधिजातवेदाः । सगायत्र्यात्रिष्टुभाजगत्यानुष्टुभाचदेवेभ्योहव्यंहवनःप्रजा
नन्नितिमथित्वाप्रणीयाहवनीयमुपतिष्ठेताग्नेसम्राळिषेरायेरमस्वसहसेद्युम्नायोर्जेपत्याय । सम्राळसिस्वराळसि
सारस्वतौत्वोत्सौप्रावतामन्नादंत्वान्नपत्यायादधइत्यतएवैकेप्रणयंत्यन्वाहृत्यदक्षिणंसहभस्मानंवागार्हपत्यायतनेनि ॥२१॥
धायाथप्रांचमाहवनीयमुद्धरेत्ततइष्टिरग्निस्तपस्वान्जनद्वान्पावकवानायाहितपसाजनेष्वग्नेपावकोअर्चिषा । उपेमां
सुष्टुतिंमम । आनोयाहितपसाजनेष्वग्नेपावकदीद्यत् । हव्यादेवेषुनोदधदितिंप्रणीतेनुगतेप्राग्घोमादिष्टिरग्निर्ज्योति

ष्मान्वरुणंउदग्नेशुचयस्तवांग्नेबृहन्नुषसामूर्ध्वोअस्थादिर्तिंसर्वांश्चेदनुगतानांदित्योभ्युदियाद्वाभ्यस्तमियाद्वांग्नयाधेयंपु
नराधेयंवांसमारूढ्वेषुचारणीनाशे ॥ १२ ॥ अथाग्नेय्यइष्टयोंव्रतातिपत्तौव्रतपतयेंसान्नावग्निप्रणयनेंग्निवतेक्षामायागा
रदाहेंशुचयेसंसर्जनेंग्निनान्येनमिथश्चेंद्विविचयेंगार्हपत्याहवनीययोर्वींतयेंग्राम्येणसंवर्गायवैद्युतेनाप्सुमतेंवैश्वानराय
विमतानामन्नभोजनंएषैवकपालेनष्टेनुद्वासितेंभ्याश्राविते‌वांसुरभयएवंयस्मिन्जीवेमृतशब्दंस्त्वमग्नेव्रतपाअसियद्वोव
यंप्रमिनामव्रतान्यंग्निनाग्निःसमिध्यतेत्वंह्यग्नेअग्निनांग्नेत्वमस्मद्युयोध्यमीवांअक्रंददग्निस्तनयन्निवद्यौर्विंतेविष्वग्वातजू
तासोअग्नेंत्वामग्नेमानुषीरीळतेविशोंग्नआयाहिवीतयेंयोअग्निंदेववीतयेंकुवित्सुनोगविष्टयेंमानोअस्मिन्महाधनेंप्स्वग्नेस
धिष्टवंयदग्नेदिविजाअंस्यग्निर्होतान्यसीदद्यजीयांन्त्साध्वीमकर्देववीतिंनोअद्येतिंयस्यभार्यागौर्वांयमौजनयेदिष्टिर्मरु
तःसान्नाय्येपुरस्तांच्चंद्रमसाभ्युदितेंग्निर्दातेंद्रःप्रदातांविष्णुःशिपिविष्टोग्नेदादाशुषेरयिंसयंताविप्रएषांदीर्घस्तेअस्त्वंकु
शोंभद्रातेहस्तासुकृतोतपाणींवषट्तेविष्णवासऽआकृणोमिंप्रतत्तेअद्यशिपिविष्टनामैंत्यपिवाप्रायश्चित्तेष्टीनांस्थानेंतस्यै
तस्यैदेवतायैंपूर्णाहुतिंजुहुयादितिविज्ञायतेंहविषांस्कन्नमभिमृशेंद्देवांजनमगन्यज्ञंस्तस्यमाशीरवंतुवर्धतां ॥ भूतिर्घृते
नमुंचतुयज्ञोयज्ञपतिमंहसः ॥ भूपतयेस्वाहाभुवनपतयेस्वाहांभूतानांपतयेस्वाहा ॥ यज्ञस्यत्वाप्रमयोन्मयाभिमया
प्रतिमयांद्रप्सश्चस्कंदेत्याहुतिश्चेंद्वहिष्परिध्याग्नीध्रएनांजुहुयांद्धुतवतेपूर्णपात्रंदद्यांद्देवतेअनुवाक्येयाज्येवाविपरिहृत्यां

ज्येअवदानेहविषीर्वायद्बोदेवाअतिपातयान्निवाचाचप्रयुतीदेवहेळनं ॥ अरायोअस्माँअभिदुच्छुनायतेंन्यत्रास्मन्मरु
स्तन्निधेतनस्वाहेंत्याज्याहुतिंहुत्वांमुख्यंधनंदद्यात्स्थानिनीमनावाह्यदेवतांमुपोत्थायावाहयेन्मनसेत्येकंआज्येनास्था
निनींयजेत् ॥१३॥ हविषिदुःशृतेंचतुःशरावमोदनंब्राह्मणान्भोजयेंत्क्षामेशिष्टेनेष्ट्वांपुनर्यजेताशेषेपुनरावृत्तिंःप्रागावा
हनाच्चदोषेंप्यत्यंतंगुणभूतानांप्राक्स्विष्टकृतउक्तंप्रधानभूतानांमवदानदोषेपुनरायतनादवदानंद्वेष्ट्रेत्विहदक्षिणांदद्यां
द्दक्षिणादानउर्वरांदद्यात्कपालंभिन्नमनपवृत्तकर्मगायत्र्यात्वाशताक्षरयासंदधामीतिंसंधायापोभ्यवहरेयुंरभिन्नोघर्मो
जीरदानुर्यतआर्तस्तदगन्पुनंः॥ इध्मोवेदिःपरिधयश्चसर्वेयज्ञस्यायुरनुसंतरंतु ॥ त्रयस्त्रिंशत्तंतवोंयान्वितन्वतइमंयज्ञंस्व
धयायेयजंते ॥ तेभिश्छिद्रंप्रतिदध्मोयजत्रंस्वाहायज्ञोअप्येतुदेवांनित्येवमवलीढाभिंःक्षिप्तेष्वपएवांन्यानिमृन्मयानिं
भूमिर्भूमिमगान्मातामातरमप्यगात् ॥ भूयास्मपुत्रैःपशुभिर्योनोद्वेष्टिसभिद्यतामितिंयदिपुरोळाशःस्फुटेद्बोत्पतेतवांब
र्हिष्येनंनिधायाभिमंत्रयेतंकिमुत्पतसिकिमुत्प्रोष्ठाःशांतःशांतेरिहागंहि॥अघोरोयज्ञियोभूत्वांसीदसदनंस्वमासीदसद
नंस्वमितिंमाहिंसीर्देवप्रेरितंआज्येनतेजसांज्यस्वमानःकिंचनरीरिषः।योगक्षेमस्यशांत्यांअस्मिन्नासीदबर्हिषींत्यग्निहोत्रा
यकालेंग्नावजायमानेंप्यन्यमानीयजुहुयुंःपूर्वालाभउत्तरोत्तरंब्राह्मणपाण्यजकर्णंदर्भस्तंबाप्सुकाष्ठेषुंपृथिव्यांहुत्वात्वपि
मंथनंपाणौचेद्बासेनवरोधंःकर्णेचेन्मांसवर्जनंस्तंबेचेन्नाधिशयीतांप्सुचेदविवेकंएतत्सांवत्सरव्रतंयावज्जीविकंवाग्नावनु

गतेंतराहुतींहिरण्यउत्तरांजुहुयाद्धिरण्यउत्तरांजुहुयात् ॥१४॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रेपूर्वषट्केतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥
हरिः ॐ३म् ॥दर्शपूर्णमासाभ्यामिष्ट्वेष्टिपशुचातुर्मास्यैरथसोमेनोर्ध्वंदर्शपूर्णमासाभ्यांयथोपपत्त्येकेप्रागपिसोमेनैके
तस्यर्त्विजश्चत्वारस्त्रिपुरुषास्तस्यतस्योत्तरेत्रयोहोतामैत्रावरुणोच्छावाकोग्रावस्तुदध्वर्युःप्रतिप्रस्थातानेष्टोन्नेताब्रह्माब्रा
ह्मणाच्छंस्याग्नीध्रःपोतोद्गाताप्रस्तोताप्रतिहर्तासुब्रह्मण्यइत्येतेहीनैकाहैर्याजयंत्येतएवाहिताग्नयइष्टप्रथमयज्ञागृहपतिस
प्तदशादीक्षित्वासमोप्याग्नींस्तन्मुखाःसत्राण्यासतेतेषांसमावापादियथार्थमभिधानमैष्टिकेतंत्रेदीक्षणाद्यनग्नीनामग्निर्मु
खमितिचयाज्यानुवाक्ययोर्दंडप्रदानेप्रैषेषुनिवित्सुघृतयाज्यायांकुह्वांचाच्छावाकनिगदोपहवप्रत्युपहवेचार्षेयाणिगृह
पतेःप्रवरित्वात्मादीनांमुख्यानामेवंद्वितीयतृतीयचतुर्थानांयावंतोनंतर्हिताःसमानगोत्रास्तावतांसकृदावर्तयेद्वाद्रव्या
न्वयाःसंस्काराःसाग्निचित्येषुक्रतुषूखासंभरणीयामिष्टिमेकेग्निर्ब्रह्मण्वानग्निःक्षत्रवानग्निःक्षत्रभृदेतेनाग्नेब्रह्मणावावृध
स्वंब्रह्मचतेजातवेदोनमश्चपुरूण्यग्नेपुरुधात्वायासचित्रचित्रंचितयंतमस्मे । अग्निरीशेबृहतःक्षत्रियस्याचामितेसुमतिं
घोष्यर्वागितीदंप्रभृतिकर्मणांशनैस्तरामुत्तरोत्तरमेतत्त्वपिपौर्णमासात्प्रायणीयावत्सोमप्रवहणमूर्ध्वंप्रथमायाअग्निप्रण
यनीयायाऔपवसथ्येनियमोमध्यमादिधर्मे ॥ १ ॥ दीक्षणीयायांधाय्येविराजावग्नाविष्णू ॥ अग्निर्मुखंप्रथमोदेवता
नांसंगतानामुत्तमोविष्णुरासीत् ॥ यजमानायपरिगृह्यदेवान्दीक्षयेदंहविरागच्छतंनः ॥ अग्निश्चविष्णोतपउत्तमंमहो

दीक्षापालायवनतंहिशक्रा ॥ विश्वैर्देवैर्यज्ञियैःसंविदानौदीक्षामस्मैयजमानायधत्तमितिसाग्निचित्येत्रीण्यन्यानिवै
श्वानरआदित्याःसरस्वत्यदितिर्वाधारयंतआदित्यासोजगत्स्थाइतिद्वेएतेएवभुवद्वच्चोभुवनपतिभ्योवानेदमादिषुमा
र्जनेमर्वागुदयनीयायाइदमादीळायांसूक्तवाकेचागूराशीस्थानेउपहूतोयंयजमानोस्ययज्ञस्यागुरउद्दचमशीयेतितस्मि
न्नुपहूतआशास्तेयंयजमानोस्ययज्ञस्यागुरउद्दचमशीयेत्याशास्तेनचात्रनामादेशःप्रकृत्यांत्यऊर्ध्वंपश्विळायादीक्षितानां
संचरोगार्हपत्याहवनीयावंतराग्नेःप्रणयनाद्दीक्षणादिरात्रिसंख्यानेनेदीक्षाअपरिमिताएकाहप्रभृत्यासंवत्सरात्संवत्सरं
त्वेवसत्रेतेद्वादशाहतापश्चितेषुयथासुत्योपसदःकर्माचारस्त्वेकाहानामेकातिस्रोवादीक्षास्तिस्रउपसदःसुत्यमहरुत्तमंदी
क्षांतेराजक्रयः ॥ २ ॥ तदहःप्रायणीयेष्टिःपथ्यास्वस्तिरग्निःसोमःसवितादितिःस्वस्तिनःपथ्यासुधन्वस्वितिद्वेअग्ने
नयसुपथारायेअस्मानादेवानामपिपंथामगन्मत्वंसोमप्रचिकितोमनीषायातेधामानिदिवियापृथिव्यामाविश्वदेवंसत्य
तिंयइमाविश्वाजातानिसुत्रामाणंपृथिवींद्यामनेहसंमहीमूषुमातरंसुव्रतानांसेदग्निरग्नीँरत्यस्त्वन्यानितिद्वेसंयाज्येशंय्वं
तेयमनाज्यभागासंस्थितायां ॥ ३ ॥ राजानंक्रीणंतितंप्रवक्ष्यत्सुपश्चादनसस्त्रिपदमात्रेऽतरेणवर्त्मनीअवस्थायप्रे
षितोग्रेभिहिंकारात्त्वंविप्रस्त्वंकविस्त्वंविश्वानिधारयन् ॥ अपजन्यंभयंनुदेत्यस्यंदयन्पार्ष्णीप्रपदेनदक्षिणापांसूंस्त्रि
रुदुप्यानुब्रूयाद्भद्रादभिश्रेयःप्रेहिबृहस्पतिःपुरएतातेअस्तु ॥ अथेमवस्यवरआपृथिव्याआरेशत्रून्कृणुहिसर्ववीरइति

तिष्ठन्ननुव्रजन्नुत्तरांअंतरेणैववर्त्मनींसोमयास्तेमयोभुवइतितिस्रःसर्वेनंदंतियशसागतेनांगन्देवऋतुभिर्वर्धतुक्षयमित्य
र्धर्चआरमेदवस्थितेनसिंदक्षिणात्पक्षादभिक्रम्यराजानमभिमुखोवतिष्ठतेंप्रपाद्यमानेराजन्यंग्रेणानोनुसंव्रजेंद्यातेधा
मानिहविषायजंतींमांधियंशिक्षमाणस्यदेवेतिंनिहितेपरिदध्याद्रांजानमुपस्पृशन्वसनेंशुधुवा ॥ ४ ॥ अथातिथ्येळां
तांतस्याअग्निमंथनंधाय्येअतिथिमंतांसमिधाग्निंदुवस्यतांप्यायस्वसमेतुतइतिविष्णुरिदंविष्णुर्विचक्रमेतदस्यप्रियम
भिपाथोअश्यांहोतारंचित्ररथमध्वरस्यप्रप्रायमग्निर्भरतस्यशृण्वइतिसंयाज्येसंस्थितायामाज्यंतानूनप्त्रंकरिष्यंतोभि
मृशंत्यनाधृष्टमस्यनाधृष्यंदेवानामोजोअभिशस्तिपाः ॥ अनभिशस्त्यंजसासत्यमुपगेषांस्वितेमाधाइतिस्पृष्ट्वोदकंरा
जानमाप्याययंतींदमादिमदंतीरवर्थउपसत्स्वंशुरंशुष्टेदेवसोमांप्यायतामिंद्रायैकधनिविदंआतुभ्यमिंद्रःप्यायतांमात्व
मिंद्रायप्यायस्वांप्याययास्मान्सखीन् ॥ सन्यामेधयास्वस्तितेदेवसोमंसुत्यामुदृचमशीयेतिस्पृष्ट्वोदकंनिह्नवंतेप्रस्तरे
पाणीन्निधायोत्तानांदक्षिणान्त्सव्यांनीचंएष्टारायएष्टावामानिप्रेषेभगाय ॥ ऋतमृतवादिभ्योनमोदिवेनमःपृथिव्या
इति ॥ ५ ॥ स्पृष्ट्वोदकंप्रवर्ग्येणचरिष्यत्सूत्तरेणखरंपरिव्रज्यपश्चादस्योपविश्यप्रेषितोभिष्टुयांदृगावानमृचमृचंमनवा
नमुक्त्वाप्रणुत्यावस्यैब्रह्मजज्ञानंप्रथमंपुरस्ताद्विसीमतःसुरुचोवेनआवः ॥ सबुध्न्याउपमाअस्यविष्ठाःसतश्चयोनिमस
तश्चविवः ॥ इयंपित्रेराष्ट्र्येत्यग्रेप्रथमायजनुषेभूमनेष्ठाः ॥ तस्माएतंसुरुचंह्वारमह्यंधर्मंश्रीणंतिप्रथमस्यधासेः ॥ महा

न्महीअस्तभायद्विजातौद्यांपितासङ्घपाथिवंचरजः ॥ सबुध्नादाष्टजनुषाभ्युग्रंबृहस्पतिर्देवतातस्यसम्राट् ॥ अभि
त्यंदेवंसवितारमोण्योःकविक्रतुमर्चामिसत्यसवंरत्नधामभिप्रियंमतिंकविं ॥ ऊर्ध्वायस्यामतिर्भाअदिद्युतत्सवीमनि
हिरण्यपाणिरमिमीतसुक्रतुःकृपास्वस्तृपास्वंरितिवासंसीदस्वमहाँअसीतिसंसाद्यमानेंजंतियंप्रथयंतोनविप्राइत्यज्यमा
नेंपतंगमक्तमसुरस्यमाययायोनःसनुत्योअभिदासदग्नेभवानोअग्नेसुमनाउपेताविविद्ध्वाःकृणुष्वपाजःप्रसितिंनपृथ्वी
मितिपंचपरित्वागिर्वणोगिरोंधिद्वयोरदधाउक्थ्यंवचःशुक्रंतेअन्यद्यजतंतेअन्यदपश्यंगोपामनिपद्यमानंस्त्रक्केद्रप्सस्या
यंवेनश्चोदयत्पृश्निगर्भाःपवित्रंतेविततंब्रह्मणस्पतइतिद्वेवियत्पवित्रंधिषणाअतन्वतघर्मंशोचंतंप्रणवेषुबिभ्रतः ॥ समु
द्रेअंतरायवोविचक्षणंत्रिरह्नोनामसूर्यस्यमन्वत ॥ गणानांत्वाप्रथश्चयस्यांपश्यंत्वेत्येतस्याद्ययायजमानमीक्षतेंद्वि
तीययापत्नींतृतीययात्मानंकाराधद्धोत्राश्विनावामितिनवांभात्यग्निर्ग्रावाणेवैळेद्यावापृथिवीइतिप्रागुत्तमायांअरूरुच
दुषसःपृश्निरग्नियइत्यावपेतोंत्तरेणार्धर्चेनपत्नीमीक्षेतोंत्तमयापरिहितेसमुत्थाप्यैनानध्वर्यवोवाचयंतीतिनुपूर्वंपटलम्
॥ ६ ॥ अथोत्तरमुपविष्टेष्वध्वर्युर्घर्मदुघामाह्वयतिसंसंप्रैषउत्तरस्यानभिहिंकृत्योंपह्वयेसुदुघांधेनुमेतामितिद्वेअभि
त्वादेवसवितःसमीवत्संनमातृभिःसंवत्सइवमातृभिर्यस्तेस्तनःशशयोयोमयोभूर्गौरमीमेदनुवत्संमिषंतंनमसेदुपसीदत
संजानानाउपसीदन्नभिज्ञ्वादशभिर्विवस्वतोदुहंतिसप्तैकांसामद्धोअग्निरश्विनातप्तोवांघर्मआगतं ॥ दुह्यंतेगावोवृषणेह

॥२४॥

धेनवोदस्त्रांमदंतिकारवः ॥ समिद्धोअग्निर्वृषणारतिर्दिवस्तप्तोघर्मोदुह्यतेवामिषेमधु ॥ वयंहिवापुरुतमासोअश्विनां
हवामहेसधमादेषुकारवः ॥ तदुप्रयक्षतममस्यकर्मेत्मन्वन्नभोदुह्यतेघृतंपयउत्तिष्ठब्रह्मणस्पतइत्येतामुक्त्वावतिष्ठतेदु
ग्धायामधुंक्षत्पिप्युषीमिषमित्याह्रियमाणउपद्रवपयसागोधुघोर्षमाघर्मेसिंचपयउस्त्रियायाः ॥ विनाकमख्यत्सवि
तावरेण्योनुद्यावापृथिवीसुप्रणीतिरित्यासिच्यमानंआनूनमश्विनोर्कृषिरितिगव्यंआसुतेसिंचतश्रियमित्याजआसिक्त
यौःसमुत्येमहतीरपइतिमहावीरमादायोत्तिष्ठत्सूंदुष्यदेवःसविताहिरण्ययेत्यनुत्तिष्ठेत्प्रैतुब्रह्मणस्पतिरित्यनुव्रजेदंधर्व
इत्थापदमस्यरक्षतीतिखरमवेक्ष्यंतमतिक्रम्यंनाकेसुपर्णमुपयत्पतंतमितिसमाप्यंप्रणवेनोपविशेदनिरस्यतृणंप्रेषितोयज
तितप्तोवांघर्मोनक्षतिस्वहोताप्रवामध्वर्युश्चरतिप्रयस्वान् ॥ मधोर्दुग्धस्याश्विनातनायावीतंपातंपयसउस्त्रियायाः ॥
उभापिबतमश्विनेतिचोभाभ्यामनवानंमग्नेवीहीत्यनुवषट्कारोघर्मस्याग्नेवीहीतिवाब्रह्मावषट्कृतेजपंत्यनुवषट्कृतेचवि
श्वाआशादक्षिणसाद्विश्वान्देवानयाळिह ॥ स्वाहाकृतस्यघर्मस्यमध्वःपिबतमश्विनेत्येवमेवापराह्णिकेयदुस्त्रियास्वाहु
तंघृतंपयोयंसवामश्विनाभागआगतं ॥ माध्वीधर्ताराविदथस्यसत्पतीतप्तंघर्मंपिबतंसोम्यंमधु ॥ अस्यपिबतम
श्विनेतिचाप्रेषितोहोतानुवषट्कृतेस्वाहाकृतःशुचिर्देवेषुघर्मोयोअश्विनोश्चमसोदेवपानः ॥ तमींविश्वेअमृतासोजुषा
णागंधर्वस्यप्रत्यास्नारिहंति ॥ समुद्रादूर्मिमुदियर्तिवेनोद्रप्सःसमुद्रमभियज्जिगाति ॥ सखेसखायमभ्याववृत्स्वो

र्ध्वऊषुणऊतयइतिद्वेतंघेमित्थानमस्विनइतिप्रागाथींपूर्वाह्णेकाण्वीमपराह्णेन्यतरांवात्यंतंकाण्वींत्वेवोत्तमेपावकशोचे
तवहिक्षयंपरीत्युक्त्वाभक्षमाकांक्षेद्वाजिनेनभक्षोपायोहुतंहविर्मधुहविरिंद्रतमेग्नावश्यामतेदेवघर्म ॥ मधुमतःपितुम
तोवाजवतोंगिरस्वतोनमस्तेअस्तुमामाहिंसीरितिभक्षजपःकार्मिणोघर्मंभक्षयेयुःसर्वेतुदीक्षिताःसर्वेषुदीक्षितेषुगृहपतेस्तृ
तीयोत्तमौभक्षौसंप्रेषितःश्येनोनयोनिंसदनंधियाकृतंमायस्मिन्त्सप्तवासवारोहंतुपूर्व्यारुहः ॥ ऋषिर्हदीर्घश्रुत्तमइंद्रस्य
घर्मोअतिथिः ॥ सूयवसाद्भगवतीहिभूयाइतिपरिदध्यादुत्तमेप्रागुत्तमायाहविर्हविष्मोमहिसद्मदैव्यमित्यावपेत ॥७॥
अथोपसत्तस्यांपित्र्ययाजपाःप्रादेशोपवेशनेचप्रकृत्येहोपस्थउपसद्यायमीढ्वुषइतितिस्रएकैकांत्रिरनवानंताःसामिधेन्य
स्तासामुत्तमेनप्रणवेनाग्निंसोमंविष्णुमित्यावाह्योपविशेन्नावाहयेदित्येकेनावाहनेप्येताएवदेवताअग्निर्वृत्राणिजंघनद्
उग्रइवशर्यहात्वंसोमासिसत्पतिर्गयस्फानोअमीवहेदंविष्णुर्विचक्रमेत्रीणिपदाविचक्रमइतिस्विष्टकृदादिलुप्यतेप्रया
जाआज्यभागौचनित्यमाप्यायनंनिह्नवश्चैषैवापराह्णइमांमेअग्नेसमिधमिमामितितुसामिधेन्योविपर्यासोयाज्यानुवा
क्यानांपाण्योश्चनिह्नवइत्युपसदःसुपूर्वाह्णेस्वपराह्णेचराजक्रयाद्यहःसंख्यानेनैकाहानांतिस्रःषड्वाहीनानांद्वादशचतुर्वि
शतिःसंवत्सरइतिसत्राणांप्रथमयज्ञेनैकेघर्मौपवसथ्यउभेपूर्वाह्णेप्रथमस्यामुपसदिवृत्तायांप्रेषितःपुरीष्यचितयेन्वाहंहो
तादीक्षितश्चेद्यजमानोदीक्षितेपश्चात्पदमात्रेवस्थायाभिहिंकृत्यपुरीष्यासोअग्नयइतित्रिरुपांशुसप्रणवामपिवासुमंद्रंव्रज

त्स्वनुव्रजेंत्तिष्ठत्सुविसृष्टवाक्प्रंणयतेतिब्रूयादथाग्निंसंचितंमनुगीतमनुशंसेत्पश्चादग्निपुच्छस्योपविश्याभिहिंकृत्याग्निर
स्मिजन्मनाजातवेदाइतिंत्रिर्मध्यमयावाचैतस्मिन्नेवासनेवैश्वानरीयस्ययजतिंत्रयमेतत्साग्निचित्यैंब्रह्माप्रतिरथंजपि
त्वादक्षिणतोग्नेर्वहिर्वेद्यास्तंऔदुंबर्याभिहवनादुक्तमग्निप्रणयनंदीक्षितस्तुवसोर्धारामुपसर्पेत् ॥८॥ हविर्धानेप्रवर्तयंतित
दुक्तंसोमप्रवहणेनंदक्षिणस्यतुहविर्धानस्योत्तरस्यचक्रस्यांतरावर्त्मपादयोर्युंजेवांब्रह्मपूर्व्यंनमोभिंःप्रेतांयज्ञस्यशंभुवांयु
वांयमेइवयतमानेयदैतंमधिद्वयोरदधाउक्थ्यंवचइत्यर्धर्चआरमेंदव्यवस्ताचेद्रराटींविश्वारूपाणिप्रतिमुंचतेकविरिति
व्यवस्तायांमेथ्योरुपनिहतयोंःपरित्वागिर्वणोगिरइतिपरिदध्यात् ॥९॥ अग्नीषोमौप्रणेष्यत्सुतीर्थेनप्रपद्योत्तरेणाग्नीध्री
यायतनंसदश्चंपूर्वयाद्वारापत्नीशालांप्रपद्योत्तरेणशालामुखीयमतिव्रज्यंपश्चादस्योपविश्यप्रेषितोनुब्रूयांत्सावीर्हिदेवप्र
थमायपित्रेंवर्ष्माणमस्मैवरिमाणमस्मै ॥ अथास्मभ्यंसवितःसर्वतातादिवेदिवआसुवाभूरिपश्वईत्यासीनोनुव्रजन्नुत्तरांः
प्रैतुब्रह्मणस्पतिर्होतादेवोअमर्त्यःपुरस्तादुपत्वाग्नेदिवेदिवेदोषावस्तरुपप्रियंपनिप्नतमित्यर्धर्चआरमेंदाग्नीध्रीयेनिहिते
भिहूयमानेंग्नेजुषस्वप्रतिहर्यतद्वचइतिसमाप्यंप्रणवेनोपरमेंदुत्तरेणाग्नीध्रीयमतिव्रजत्स्वतिव्रज्यंसोमोजिगातिगातुविद्दे
वानांतमस्यराजावरुणस्तमश्विनेत्यर्धर्चआरमेत्प्रपाद्यमानंराजानमनुप्रपद्येतांऽतश्चप्रागाअदितिर्भवासिंश्येनोनयोर्निं
सदनंधियाकृतंमस्तभ्नाद्द्यामसुरोविश्ववेदाइतिपरिदध्यांदुत्तरयावाक्षेमाचारेंब्रह्मैवमेवप्रपद्यांपरेणवेदिमतिव्रज्यंदक्षि

णतःशालामुखीयस्योपविशेत्सहोतारमनूत्थाय्यथेतमग्रतोव्रजेद्यदिराजानंप्रणयेदुक्तमप्रणयतःप्राप्यंहविर्धानेगृहपत
येराजानंप्रदायहविर्धानेअग्रेणापरेणवातिव्रज्यदक्षिणतआहवनीयस्योपविशेदग्निपुच्छस्यसाग्निचित्यायामेतद्ब्रह्मासनं
पशौप्रातश्चावपाहोमाद्यदित्वग्रेणप्रत्येयात्प्रपाद्यमाने ॥ १० ॥ अथाग्नीषोमीयेणचरंत्युत्तरवेद्यामादंडप्रदानाद्दंडंप्रदा
यमैत्रावरुणमग्रतःकृत्वोत्तरेणहविर्धानेअतिव्रज्यपूर्वयाद्वारासदःप्रपद्योत्तरेणयथास्वंधिष्ण्यावतिव्रज्यपश्चात्स्वस्यधि
ष्ण्यस्योपविशतिहोतावतिष्ठतइतरोयदिदेवसूनांहवींष्यन्वायातयेयुरग्निर्गृहपतिःसोमोवनस्पतिःसवितासत्यप्रसवोबृ
हस्पतिर्वाचस्पतिरिंद्रोज्येष्ठोमित्रःसत्योवरुणोधर्मपतीरुद्रःपशुमान्पशुपतिर्वा ॥ त्वमग्नेबृहद्वयोहव्यवाळग्निरजरःपि
तानस्त्वंचसोमनोवशोब्रह्मादेवानांपदवीःकवीनांमाविश्वदेवंसतपतिंनप्रमियेसवितुर्दैव्यस्यतद्बृहस्पतेप्रथमंवाचोअग्रं
हंसैरिवसखिभिर्वावदद्भिःप्रससाहिषेपुरुहूतशत्रूंन्भुवस्त्वमिंद्रब्रह्मणामहाननमीवासइळयामदंतःप्रसमित्रमर्तोअस्तुप्र
यस्वाँस्त्वान्नष्टवान्महिमायपृच्छतेत्वयाबद्धोमुमुक्षते ॥ त्वंविश्वस्माद्भुवनात्पासिधर्मणासुर्यात्पासिधर्मणा ॥ यत्किंचे
दंवरुणदैव्येजनेउपतेस्तोमान्पशुपाइवाकरमितिद्वे ॥ ११ ॥ यद्युवैसर्वपृष्ठान्यग्निर्गायत्रस्त्रिवृद्राथंतरोवासंतिकइंद्रस्त्रै
ष्टुभःपंचदशोबार्हतोग्रैष्मोविश्वेदेवाजागताःसप्तदशावैरूपावार्षिकामित्रावरुणावानुष्टुभावेकविंशौवैराजौशारदौबृह
स्पतिःपांक्तस्त्रिणवःशाक्वरोहैमंतिकःसवितातिच्छंदास्त्रयस्त्रिंशोरैवतःशैशिरोदितिर्विष्णुपत्न्यनुमतिः ॥ समिद्दिशामा

शयानःस्वर्विंन्मधुरेतोमाधवःपात्वस्मान् ॥ अग्निर्देवोदुष्टरीतुरदाभ्यंइदंक्षत्रंरक्षतुपात्वस्मान् ॥ रथंतरंसामभिःपात्व
स्मान्गायत्रीछंदसांविश्वरूपा ॥ त्रिवृन्नोविष्टयास्तोमोअह्नांसमुद्रोवातइदमोजःपिपर्तु ॥ उग्रादिशामभिभूतिर्वयो
धाःशुचिःशुक्रेअहन्योजसीनां ॥ इंद्राधिपतिःपिपृतादतोनोमहिक्षत्रंविश्वतोधारयेदं ॥ बृहत्सामक्षत्रभृद्वृद्धवृष्ण्यंत्रि
ष्टुभौजःशुभितमुग्रवीरं ॥ इंद्रस्तोमेनपंचदशेनमध्यमिदंवातेनसगरेणरक्ष ॥ प्राचीदिशांसहयशायशस्वतीविश्वेदेवाः
प्रावृषाह्नांस्वर्वती ॥ इदंक्षत्रंदुष्टरमस्त्वोजोऽनाधृष्यंसहस्यंसहस्वत् ॥ वैरूपेसामंनिहतच्छकेयंजगत्यैनंविक्ष्वावेशया
नि ॥ विश्वेदेवाःसप्तदशेनवर्चइदंक्षत्रंसलिलवातमुग्रं ॥ धर्त्रीदिशांक्षत्रमिदंदाधारोपस्थाशानांमित्रवदस्त्वोजः ॥
मित्रावरुणाशरदाह्नांचिकित्वंमस्मैराष्ट्रायमहिशर्मयच्छतं ॥ वैराजेसामन्नधिमेमनीषानुष्टुभासंभृतंवीर्यंसहः ॥ इदंक्ष
त्रंमित्रवदार्द्रदानुंमित्रावरुणारक्षतमाधिपत्ये ॥ सम्राट्दिशांसहसाम्नीसहस्वत्यृतुर्हेमंतोविष्टयानःपिपर्तु ॥ अवस्युवा
ताबृहतीनुशक्वरीमंयज्ञमवतुनोघृताची ॥ स्वर्वतीसुदुघानःपयस्वतीदिशांदेव्यवतुनोघृताची ॥ त्वंगोपाःपुरएतोतप
श्चाबृहस्पतेयाम्यांयुङ्ग्धिवाचं ॥ ऊर्ध्वादिशांरंतिराशौषधीनांसंवत्सरेणसवितानोअह्ना ॥ रैवत्सामातिच्छंदाउच्छंदो
ऽजातशत्रुःस्योनानोअस्तु ॥ स्तोमत्रयस्त्रिंशेभुवनस्यपत्नीविवस्वद्वातेअभिनोगृणीहि ॥ घृतवतीसवितराधिपत्यैपय
स्वतीरंतिराशानोअस्तु ॥ ध्रुवादिशांविष्णुपत्न्यघोरास्येशानासहसोयामनोता ॥ बृहस्पतिर्मातरिश्वोतवायुःसंध्वाना

वाताअभिनोगृणंतु ॥ विष्टंभोदिवोधरुणःपृथिव्याअस्येशानाजगतोविष्णुपत्नी ॥ व्यचस्वतीषयंतीसुभूतिःशिवानो
अस्त्वदितेरुपस्थे ॥ अनुनोद्यानुमतिर्यज्ञंदेवेषुमन्यतां ॥ अग्निश्चहव्यवाहनोभवतंदाशुषेमयः ॥ अन्विदनुमतेत्वंम
न्यासैशंचनस्कृधि ॥ क्रत्वेदक्षायनोहिनुप्रणआयूंषितारिषदितिवैश्वानरीयंनवमंकायंदशमंकोअद्ययुंक्तेधुरिगाऋतस्ये
तिद्वेऔपयजैरंगारैरनभिपरिहारेप्रयतेरन्नाग्नीध्रीयाच्चेदुत्तरेणहोतारंशामित्राच्चेद्दक्षिणेनमैत्रावरुणमुपोत्थानमग्रेकृत्वा
निष्क्रम्यवेदंगृह्णीयान्नेदमादिषुहृदयशूलमर्वागनूबंध्यायाःसंस्थितेवसतीवरीःपरिहरंतिदीक्षिताअभिपरिहारयेरन्
॥१२॥ अथैतस्यारात्रेर्विवासकालेप्राग्वयसांप्रवादात्प्रातरनुवाकायामंत्रितोवाग्यतस्तीर्थेनप्रपद्याग्नीध्रीयेजान्वाच्याहु
तिंजुहुयादासन्यान्मामंत्रात्पाहिकस्याश्चिदभिशस्त्यैस्वाहेत्याहवनीयेवागग्रेगाअग्रएतुसरस्वत्यैवाचेस्वाहा ॥ वाचंदे
वींमनोनेत्रांविराजमुग्रांजैत्रीमुत्तमामेहभक्षां ॥ तामादित्यानावमिवारुहेमानुमतांपथिभिःपारयंतींस्वाहेतिद्वितीया
मातःसमानंब्रह्मणश्चप्राप्यहविर्धानेररराटीमभिमृशत्युर्वंतरिक्षंवीहीतिद्वार्येस्थूणेदेवीद्वारौमामासंताप्तंलोकंमेलोककृ
तौकृणुतमितिप्रपद्यांतरेणयुगधुराउपविश्यप्रेषितःप्रातरनुवाकमनुब्रूयान्मंद्रेणापोरेवतीःक्षयथाहिवस्वउपप्रयंतइतिसू
क्तेअवानोअग्नइतिषळग्निमीळेग्निंदूतंवसिष्वाहीतिसूक्तयोरुत्तमामुद्धरैस्त्वमग्नेव्रतपाइत्युत्तमामुद्धरैस्त्वंनोअग्नेमहोभिरि
तिनवेमेविप्रस्येतिसूक्तेयुक्ष्वाहिप्रेष्ठंवस्त्वमग्नेबृहद्वयइत्यष्टादशार्चंतस्त्वेतिसूक्तेअग्नेपावकदूतंवइतिसूक्तेअग्निर्होतानोअ

ध्वरइतितिस्रोऽग्निर्होताग्नइळेतिचतस्रः प्रवोवाजाउपसद्यायंत्वमग्नेयज्ञानामितितिस्रउत्तमाउद्धरेदग्नेहंस्यग्निंहिन्वंतुनः
प्राग्नयेवाचमितिसूक्तंइमांमेअग्नेसमिधमिमामितित्रयाणामुत्तमामुद्धरेदितिगायत्रंत्वमग्नेवसूंस्त्वंहिक्षैतवदग्नायोहोता
जनिष्टप्रवोदेवायाग्नेकदातइतिपंचसखायःसंवस्त्वामग्नेहविष्मंतइतिसूक्तेबृहद्वयइतिदशानांचतुर्थनवमेउद्धरेदुत्तमामु
त्तमांचादितस्त्रयाणामित्यानुष्टुभमबोध्यग्निःसमिधेतिचत्वारिप्राग्नयेबृहतेप्रवेधसेकवयेत्वंनोअग्नेवरुणस्यविद्वानित्येत
त्प्रभृतीनिचत्वार्यूर्ध्वऊषुणःससस्ययद्वियुतेतिपंचभद्रंतेअग्नइतिसूक्तेसोमस्यमातवसंप्रत्यग्निरुषसइतित्रीण्याहोतेतिद
शानांतृतीयाष्टमेउद्धरेद्दिवस्परीतिसूक्तयोःपूर्वस्योत्तमामुद्धरेत्त्वंह्यग्नेप्रथमइतिषण्णांद्वितीयमुद्धरेत्पुरोवोमंद्रमितिच
त्वारितंसुप्रतीकमितिषड्वेवःसुद्योत्मानंनिहोताहोतृषदनइतिसूक्तेत्रिमूर्धानमितित्रीणिवर्हियशसमुपप्रजिन्वन्निति
त्रीणिकातउपेतिरितिसूक्तेहिरण्यकेशइतितिस्रोपश्यमस्यमहतइतिसूक्तेद्वेविरूपेइतिसूक्तेअग्नेनयाग्रेबृहन्नित्यष्टानामु
त्तमादुत्तमास्तिस्रउद्धरेत्त्वमग्नेसुहवोरण्वसंदृगितिपंचाग्निंवोदेवमितिदशानांतृतीयचतुर्थेउद्धरेदितित्रैष्टुभमेनावोअ
ग्निंप्रवोयह्वमग्नेविवस्वत्सखायस्त्वायमग्निरग्नआयाह्यच्छानःशीरशोचिषमितिषळदर्शिगातुवित्तमइतिसप्तेतिवार्हतमग्ने
वाजस्येतितिस्रःपुरुत्वात्वामग्नईळिष्वाहीत्यौषिणहंजनस्यगोपास्त्वामग्नऋतायवइममूषुवोअतिथिमुषर्बुधमितिनवत्व
मग्नेद्युभिरितिसूक्तेत्वमग्नेप्रथमोअंगिरानूचित्सहोजाअमृतोनितुंदतइतिपंचवेदिषदइतिषण्णांतृतीयमुद्धरेदिमंस्तोमम

र्हतेंसंजागृवद्भिश्चित्रइच्छिशोर्वसुंनचित्रमहसमितिजागतंमग्निंतंमन्यइतिपांक्तमित्याग्नेयःक्रतुः ॥ १३ ॥ अथोषस्यः
प्रतिष्यासूनरीकस्तउषइतितिस्रइतिगायत्रंमुषोभद्रेभिरित्यानुष्टुभमिदंश्रेष्ठंपृथूरथइतिसूक्तेप्रत्यार्चिरित्यष्टौद्युतद्यामान
मुषोवाजेनेदमुत्यदुदुश्रियइतिसूक्तेव्युषाआवोदिविजाइतिषळितित्रैष्टुभंप्रत्युअदर्शिसहवामेनेतिबार्हतंमुषस्तच्चित्रमा
भरेतितिस्रऔष्णिहमेताउत्याइतिचतस्रोजागतंमहेनोअद्येतिपांक्तमित्युषस्यःक्रतुः ॥ १४ ॥ अथाश्विनएषोउषा
प्रातर्युजेतिचतस्रोश्विनायज्वरीरिषंआश्विनावश्वावत्यागोमदूषुनासत्येतितृचादूरादिहेवेतितिस्रउत्तमाउद्धरेद्वाहिष्ठो
वांहयानामितिचतस्रउदीराथामामेहवमितिगायत्रंयदद्यस्थइतिसूक्तेआनोविश्वाभिस्त्यंचिदत्रिमित्यानुष्टुभमाभात्य
ग्निरितिसूक्तेग्रावाणेवनासत्याभ्यामितित्रीणिधेनुःप्रत्नस्यकउश्रवदितिसूक्तेस्तुषेनरेतिसूक्तेयुवोरजांसीतिपंचानांतृती
यमुद्धरेत्प्रतिवांरथमितिसप्तानांद्वितीयमुद्धरेदितित्रैष्टुभमिमाउवामयंवामोत्यमह्वआरथमितिसप्तद्युम्नीवांयत्स्थइति
बार्हतमश्विनावर्तिरस्मदाश्विनावेहगच्छतमितितृचौयुवोरुषूरथंहुवइतिपंचदशेत्यौष्णिहमबोध्यग्निर्ज्मएषस्यभानुरा
वांस्थमभूदिदंयोवांपरिज्मेतित्रीणित्रिश्चिन्नोअद्येळेद्यावापृथिवीइतिजागतंप्रतिप्रियतममितिपांक्तमित्येतेषांच्छंदसां
पृथक्सूक्तानिप्रातरनुवाकःशतप्रभृत्यपरिमितोनान्यैराग्नेयंगायत्रंमत्यावपेद्ब्राह्मणस्यंनत्रैष्टुभंराजन्यस्यंनजागतंवैश्य
स्यांध्यासवदेकपदद्विपदांयथास्थानंध्रुवाणिमांगलान्यंगन्ममहातारिष्मेळेद्यावापृथिवीइतिसंजागृवद्भिरितिचयःप्रेष्य

न्त्स्वर्गकामंईळेद्यावीयमावर्तयेदातमसोपघातात्कालउत्तमयोत्सृप्यासनान्मध्यमस्थानेनप्रतिप्रियंतममित्युपसंतनुयात्पुनरुत्सृप्यौत्तमयोत्तमस्थानेनपरिदध्यादंतरेणद्वार्येस्थूणेअनभ्याहतमाश्रावयन्निवाश्रावयन्निव ॥ १५ ॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रेपूर्वषट्केचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

हरिः ॐम् ॥ ॥ परिहितेपइष्यहोत्तरित्युक्तोनभिहिंकृत्यापोनप्त्रीयाअन्वाहैषच्छनैस्तरांपरिधानीयायांस्तासांनिगदादिशनैस्तरांताभ्यश्चाप्रसर्पणात्परंमंद्रेणप्रातःसवनंचाध्यर्धकारंप्रथमामृगावानमुत्तरावृष्टिकामस्यप्रकृत्यावाप्रकृतिभावेपूर्वेष्वासामर्धर्चेषुलिंगानिकांक्षेत्प्रदेवत्राब्रह्मणेगातुरेत्विवितिनवहिनोतानोअध्वरंदेवयज्येतिदशमीमावर्वृततीरधनुद्धिधाराइत्यावृत्तास्वेकधनासुप्रतियदापोअदृश्रमायतीरितिप्रतिदृश्यमानास्वांधेनवःपयसातूर्ण्यर्थाःसमन्यायंत्युपयंत्यन्याइतितीर्थदेशेहोतृचमसेपांपूर्यमाणआपोनदेवीरुपयंतिहोत्रियमितिसमाप्यप्रणवेनोपरमेदागतमध्वर्युमवेरपोध्वर्या३उइतिपृच्छेत्युतेमनंनमुरितिप्रत्युक्तोनिगदंब्रुवन्प्रतिनिष्क्रामेत्तास्वध्वर्योइंद्रायसोमंसोतामधुमंतं । वृष्टिवनिंतीव्रांतंवहुरमध्यंवसुमतेरुद्रवतआदित्यवतऋभुमतेविभुमतेवाजवतेबृहस्पतिवतेविश्वदेव्यावतइत्यंतमनवानमुक्त्वोदगासांपथोवतिष्ठेतोपातीतास्वन्वावर्तेतयस्येंद्रःपीत्वावृत्राणिजंघनंत्प्रसजन्यानितारिषो३मंबयोयंत्यध्वभिरितितिस्रउत्तमयानुप्रपद्येतेमाअग्मन्रेवतीर्जीवधन्याइतिद्वेसन्नासूत्तरयापरिधायौत्तरांद्वार्यामासाद्यराजानमभिमुखउपं

विशेदनिरस्यतृण ॥ १ ॥ उपांशुंहूयमानंप्राणंयच्छस्वाहात्वासुहवसूर्यायप्राणप्राणंमेयच्छेत्यनुमंत्र्यंउःइत्यनुप्राण्यादंत
र्याममपानंयच्छस्वाहात्वासुहवसूर्यायापानापानंमेयच्छेत्यनुमंत्र्यऊँइतिचाभ्यपान्यादुपांशुसवनंग्रावाणंव्यानायत्वेत्य
भिमृश्यवाचंविसृजेतंपवमानायसर्पणेन्वक्छंदोगान्मैत्रावरुणोब्रह्माचनित्यौतावंतरेणेतरेदीक्षिताश्चेद्रप्सश्चस्कंदेति
द्वाभ्यांविप्रुड्ढोमौहुत्वाध्वर्युमुखाःसमन्वारब्धाःसर्पंत्यातीर्थदेशात्तंस्तोत्रायोपविशंत्युद्गातारमभिमुखास्तान्होतानुमंत्र
यतेत्रैवासीनोयोदेवानासिहसोमपीथोयज्ञेबर्हिषिवेद्यांतस्यापिभक्षयामसिमुखमसिमुखमसिमुखंभूयासमितिदीक्षितश्चे
द्रजेत्स्तोत्रोपस्वारार्यंसर्पेच्चोत्तरयोःसवनयोर्ब्रह्मन्स्तोष्यामःप्रशास्तरितिस्तोत्रायातिसर्जितावतिसृजतोभूरिंद्रवंतःसवि
तृप्रसूताइतिजपित्वोस्तुध्वमितिब्रह्माप्रातःसवनेभुवइतिमाध्यंदिनेस्वरितितृतीयसवनेभूर्भुवःस्वरिंद्रवंतःसवितृप्रसू
ताइत्यूर्ध्वमाग्निमारुतात्स्तुतदेवेनसवित्राप्रसूताऋतंचसत्यंचवदंत ॥ आयुष्मत्यऋचोमागातंतनूपात्सामन्नओ३मिति
जपित्वामैत्रावरुणःस्तुध्वमित्युच्चैः ॥ २ ॥ अथसवनीयेनपशुनाचरंतियदेवतोभवत्याग्नेयोग्निष्टोमऐंद्राग्नउक्थ्येद्वि
तीयऐंद्रोवृष्णिःषोळशिनितृतीयःसारस्वतीमेष्यतिरात्रेचतुर्थीतिक्रतुपशवःपरिव्ययणाद्युक्तमग्नीषोमीयेणाचात्वाल
मार्जनाद्दंडप्रदानवर्जमुपविश्याभिहिंकृत्यपरिव्ययणीयांत्रिरावहदेवान्त्सुन्वतेयजमानायेत्यावाहनादिसुन्वच्छब्दोग्रे
यजमानशब्दादैष्टिकेषुनिगमेषुनांत्याद्धारियोजनादूर्ध्वंनप्रावित्रंसाधुतेयजमानदेवताओमन्वतीतेस्मिन्यज्ञेयजमाने

तिचप्रागाज्यपेभ्यः सवनदेवताआवाहयेंदिंद्रंवसुमंतमावहेंद्रंरुद्रवंतमावहेंद्रमादित्यवंतमृभुमंतंविभुमंतंवाजवंतंबृह
स्पतिवंतंविश्वदेव्यावंतमावहेतिंताःसूक्तवाकएवानुवर्तयेत्प्रवृताहुतीर्जुहुतिंवषट्कर्तारोन्येच्छावाकांचात्वालेमार्जयि
त्वांध्वर्युपथउपतिष्ठंतंआदित्यप्रभृतीन्धिष्ण्यांनादित्यमग्रेध्वनामध्वपतेश्रेष्ठःस्वंस्त्यस्याध्वनःपारमशीयेतिंयूपादित्या
हवनीयनिर्मंथ्यांनग्नयःसगराःसगरांअग्नयःसगरास्थसगरेणनाम्ना ॥ पातमाग्नयःपिपृतमाग्नयोंनमोवोअस्तुमामाहिंसि
ष्टेतिंसव्यावृतःशामित्रोवध्यगोहंचात्वालोत्करास्तावानेवमेवंदक्षिणावृतआग्नीध्रीयंमच्छावाकस्यवादंदक्षिणंमार्जालीयं
खरमित्युंत्तरेणाग्नीध्रीयंपरिव्रज्यंप्राप्यसदोभिमृशंत्युर्वंतरिक्षंवीहीतिद्वार्येसंमृश्यैवमपरानुपतिष्ठंतंउपस्थितांश्चानुपस्थि
तांश्चांप्यपश्यंतोव्यनीक्षमाणांहोतामैत्रावरुणोब्राह्मणाच्छंसींपोतानेष्टेतिंपूर्वयाद्वारासदःप्रसर्पंत्युरुंनोलोकमनुनेषिवि
द्वानितिजपंतंउत्तरेणसर्वान्धिष्ण्यान्त्संनात्संनानपरेणंयथास्वंधिष्ण्यानांपश्चादुपविश्यजपंतिंयोअद्यसौम्योवधोघायू
नामुदीरति ॥ विषूकुहमिवधन्वनाव्यस्यांःपरिपंथिनंसदसस्पतयेनमइंत्येवमपरयाब्रह्माप्रसृप्यंदक्षिणपुरस्तान्मैत्राव
रुणस्योपविशेंत्तमन्वंचऋत्विजःप्रसर्पकाःपूर्वेणौदुंबरीमंपरेणधिष्ण्यान्यथांतरंमनूपविशंत्येंतयावृताग्नीध्रंआग्नीध्रीयम
प्याकाशंदक्षिणादयोधिष्ण्यांउदक्संस्थाःप्रसर्पिणांमाद्यौतुविपरीतौंतेषांविसंस्थितसंचरांयथास्वंधिष्ण्यांनुत्तरेणदक्षि
णमधिष्ण्यानां ॥ ३ ॥ अथैंद्रैःपुरोळाशैरनुसवनंचरंतिंधानावंतंकरंभिणमितिंप्रातःसवनेनुवाक्यांमाध्यंदिनस्यसवन

स्यंधानाइतिमाध्यंदिनेंतृतीयेधानाःसवनेपुरुष्टुतेतितृतीयसवनेंहोतायक्षदिंद्रंहरिवाँऽइंद्रोधानाअत्त्वितिप्रैषौलिंगैरनु
सवनमुद्धृत्यांदेशपदंतेंनैवेज्यांहोतायक्षदसौयजयोस्तुस्थानंआगूर्वषट्कारौंयत्रक्कचप्रैषेणयजेंदथस्विष्टकृतोंग्नेजुषस्व
नोहविर्माध्यंदिनेसवनेजातवेदोंग्नेतृतीयेसवनेहिकानिषइत्यनुसवनमनुवाक्यांहोतायक्षदग्निंपुरोळाशानामितिप्रैषौंह
विरग्नेवीहीतियाज्यैतास्वनुवाक्यासुपुरोळाशशब्दंबहुवदेकेविज्ञायतेंपूयतिवाएतद्दचोक्षरंयदेनदूहतितस्माद्दचंनोहेत्
॥ ४ ॥ द्विदेवत्यैश्चरंतिवायवइंद्रवायुभ्यांवायवायाहिदर्शतेंद्रवायूइमेसुताइत्यनुवाक्येंअनवानंपृथक्प्रणवेंहोतायक्ष
द्वायुमग्रेगांहोतायक्षदिंद्रवायूअर्हंतेतिंप्रैषावनवानंमग्रंपिबामधूनामितियाज्येअनवानमेकागुरेंपृथग्वषट्कारेंइदमाद्य
नवानंप्रातःसवनइज्यानुवाक्येंप्रैषौचोत्तरयोर्ग्रहयोर्हुत्वैतद्ग्रहपात्रमाहरत्यध्वर्युस्तद्गृह्णीयांदैतुवसुःपुरूवसुरितिप्रतिगृह्य
दक्षिणमूरुमपोच्छाद्यंतस्मिन्त्सादयित्वांकाशवतीभिरंगुलीभिरपिदध्यांदेवमुत्तरेसव्येनत्वपिधायंतयोःप्रतिग्रहोभक्ष
णंचमैत्रावरुणस्यांयंवांमित्रांवरुणांहोतायक्षन्मित्रावरुणांगृणानाजमदग्निनेत्यैतुवसुर्विदद्वसुरितिप्रतिगृह्यंदक्षिणेनैंद्र
वायवंहृत्वांभ्यात्मंसादनमाश्विनस्यंप्रातर्युजाविबोधयंहोतायक्षदश्विनानासत्यांवावृधानाशुभस्पतीइत्यैतुवसुःसंयद्व
सुरितिप्रतिगृह्यैवमेवहृत्त्वोत्तरेणंशिरःपरिहृत्याभ्यात्मतरंसादनंमनुवचनप्रैषयाज्यासुनित्योध्वर्युतःसंप्रैषउन्नीयमाने
भ्योन्वाहांत्वावहंत्वसाविदेवमिहोपयातेत्यनुसवनंहोतायक्षदिंद्रंप्रातःप्रातःसावस्यंहोतायक्षदिंद्रंमाध्यंदिनस्यसवनस्यं

होतायक्षदिंद्रंतृतीयस्यसवनस्येतिंप्रेषितःप्रेषितोहोतानुसवनंप्रस्थितयाज्याभिर्यजतिनामादेशमितरैःप्रशास्ताब्राह्मणा
च्छंसीपोतानेष्टाग्नीध्रोच्छावाकश्चोत्तरयोःसवनयोःपुराग्नीध्रादिदंतेसोम्यंमधुमित्रंवयंहवामहइंद्रत्वावृषभंवयंमरुतोय
स्यहिक्षयेंग्नेपत्नीरिहावहोक्षान्नायवशान्नायेतिंप्रातःसवनिक्यःप्रस्थितयाज्याःपिबासोममभियमुग्रतर्दइतितिस्रोर्वाङे
हिसोमकामंत्वाहुस्तवायंसोमस्त्वमेह्यर्वाङिंद्रायसोमाःप्रदिवोविदानाऽआपूर्णोअस्यकलशस्वाहेतिमाध्यंदिन्यंइंद्रऋभु
भिर्वाजवद्भिःसमुक्षितंमिंद्रावरुणासुतपाविमंसुतंमिंद्रश्चसोमंपिबतंबृहस्पतआवोवहंतुसप्तयोरघुष्यदोमेवनःसुहवाऽ
आहिगंतनैंद्राविष्णूपिबतंमध्वोअस्येमंस्तोममर्हतेजातवेदसइतिंतार्तीयसवनिक्यंःसोमस्याग्नेवीहीत्यनुवषट्कारःप्रस्थि
तयाज्यासुशस्त्रयाज्यासुमरुत्वतीयेहारियोजनेमहिम्न्याश्विनेचतैरोअन्ह्यैतदेषाभियज्ञगाथागीयते । ऋतुयाजान्द्वि
देवत्यान्यश्चपात्नीवतोग्रहः । आदित्यग्रहसावित्रौतान्त्समानुवषट्कुर्थाइतिंप्रतिवषट्कारंभक्षणंतूष्णीमुत्तरमेत्यध्व
र्युरयाळग्नीदितिपृच्छंत्ययाळितिप्रत्याहंसभद्रमकर्योनःसोमस्यपाययिष्यतीतिहोताजपति ॥ ५ ॥ ऐंद्रवायवमुत्तरेर्धे
गृहीत्वाध्वर्यवेप्रणामयेदेषवसुःपुरूवसुरिहवसुःपुरूवसुर्मयिवसुःपुरूवसुर्वाक्पावाचंमेपाह्युपहूतावाक्सहप्राणेनोपमां
वाक्सहप्राणेनह्वयतामुपहूताऋषयोदैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजाउपमामृषयोदैव्यासोह्वयंतांतनूपावानस्तन्वस्त
पोजाइत्यध्वर्यउपह्वयस्वेत्युक्त्वावघ्रायनासिकाभ्यांवाग्देवीसोमस्यतृप्यत्वितिभक्षयेत्सर्वत्रप्रतिभक्षितंहोतृचमसेकिं

चिदवनीयानाचम्योपह्वानादिपुनःसंभक्षयित्वानसोमेनोच्छिष्टाभवंतीत्युदाहरंतिशेषंहोतृचमसआनीयोत्सृजेदेवमु
त्तरैनत्वेनयोःपुनर्भक्षोनकंचनद्विदेवत्यानामनवनीतमवसृजेन्मैत्रावरुणमेषवसुविदद्वसुरिहवसुविदद्वसुर्मयिवसुविद
द्वसुश्चक्षुष्पाश्चक्षुर्मेपाह्युपहूतंचक्षुःसहमनसोपमांचक्षुःसहमनसाह्वयतामुपहूताऋषयोदैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजा
उपमामृषयोदैव्यासोह्वयंतांतनूपावानस्तन्वस्तपोजाइत्यक्षीभ्यांत्विहावेक्षणंदक्षिणेनाग्रेसव्येनपाणिनाहोतृचमससमाद
दीतैतुवसूनांपतिर्विश्वेषांदेवानांसमिदितितस्यारत्निनातस्योरोर्वसनमपोच्छाद्यंतस्मिन्त्सादयित्वाकाशवतीभिरंगुली
भिरपिदध्यादाश्विनंयथाहृतंपरिहृत्यपुनःसादयित्वाध्वर्यवेप्रणामयेदेषवसुःसंयद्वसुरिहवसुःसंयद्वसुर्मयिवसुःसंयद्व
सुःश्रोत्रपाःश्रोत्रंमेपाह्युपहूतंश्रोत्रंसहात्मनोपमांश्रोत्रंसहात्मनाह्वयतामुपहूताऋषयोदैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजा
उपमामृषयोदैव्यासोह्वयंतांतनूपावानस्तन्वस्तपोजाइतिकर्णाभ्यांत्विहोपोद्यच्छेद्दक्षिणायाग्रेनिधायहोतृचमसंस्पृष्ट्वोद
कमिळामुपह्वयतउपोद्यच्छंतिचमसानवांतरेळांप्राश्याचम्यहोतृचमसंभक्षयेदध्वर्यउपह्वयस्वेत्युक्त्वादीक्षितादीक्षिता
उपह्वयध्वंयजमानाइतिवामुख्यान्वापृथग्घोत्रकाउपह्वयध्वमितीतरानेवमितरैयथासभक्षंत्वदीक्षितामुख्यचमसादच
मसांद्रोणकलशाद्वोक्तःसोमभक्षजपःसर्वत्रहोतुर्वषट्कारेचमसाह्वयंतउद्गातुर्ब्रह्मणोयजमानस्यंतेषांहोताग्रेभक्षयेदिति
गौतमोभक्षस्यवषट्कारान्वयत्वादभक्षणमितरेषामितितौल्वलिःकृतार्थत्वाद्भक्षयेयुरितिगाणगारिरतःसंस्कारत्वात्का

चतच्चमसतास्यांन्नचान्यःसंबंधोभक्षयित्वापामसोममम्मृताअभूमशंनोभवहृदआपीतइंदविर्तिमुखहृदयेअभिमृशेरन्ना
प्यायस्वसमेतुतेसंतेपयांसिसमुयंतुवाजाइतिचमसानाद्योपाद्यान्पूर्वयोःसवनयोरांद्यांस्तृतीयसवनेसर्वत्रात्मानमन्यत्रै
कपात्रेभ्यआप्यायितांश्चमसान्त्सादयंतितेनाराशंसाभवंति ॥ ६ ॥ एतस्मिन्कालेप्रपद्याच्छावाकउत्तरेणाग्नीध्रीयं
परिव्रज्यपूर्वेणसदआत्मनोधिष्ण्यदेशउपविशेत्पुरोळाशद्दगळंप्रत्तमिळामिवोद्यम्याच्छावाकवदस्वेत्युक्तोच्छावोअग्नि
मवसइतितृचमन्वाहांत्येनप्रणवेनोपसंतनुयाद्यजमानहोतरध्वर्योग्नींद्ब्रह्मन्पोतर्नेष्टरुतोपवक्तरिषेषयध्वमूर्जोर्जयध्वंनि
वोजामयोजिहतान्यजामयोनिःसंपत्नायामनिबाधितासोजयताभीत्वरींजयताभीत्वर्याःश्रवद्वइंद्रःशृणवद्वोअग्निःप्र
स्थायेंद्राग्निभ्यांसोमंवोचतोपोअस्मान्ब्राह्मणान्ब्राह्मणाह्वयध्वमितिसमाप्तेस्मिन्निगदेध्वर्युहोतर्युपहवंकांक्षतेप्रत्येतासु
न्वन्यजमानःसूक्तावामाग्रभींदुतप्रतिष्ठोतोपवक्तरुतनोगावउपहूताउपहूतइत्युपह्वयतउपहूतःप्रत्यस्मांइत्युन्नीयमाना
यानूच्यप्रातर्यावभिरागतमितियजतिनिधायपुरोळाशद्दगळंस्पृष्ट्वोदकंचमसंभक्षयेन्नास्पृष्ट्वोदकाःसोमेनेतराणिहवीं
ष्यालभेरन्नादायैनदादित्यप्रभृतीन्धिष्ण्यानुपस्थायापरयाद्वारासदःप्रसृप्यपश्चात्स्वस्यधिष्ण्यस्योपविश्यप्राश्नीयादुप
विष्टेब्रह्माग्नीध्रीयंप्राप्यहविरुच्छिष्टंसर्वेप्राश्नीयुःप्रागेवेतरेगताभवंतिप्राश्यप्रतिप्रसृप्य ॥ ७ ॥ ऋतुयाजैश्चरंतिते
षांप्रैषाःपंचसंप्रैषसूक्तंतेनतेनैवप्रेषितःप्रेषितःससयथाप्रैषंयजतिहोताध्वर्युगृहपतिभ्यांहोतरेतद्यजेत्युक्तःस्वयंषष्ठेपृष्ठ

ष्याहनिंपश्चादुत्तरवेदेरुपविश्याध्वर्युःपश्चाद्गार्हपत्यस्यंगृहपतिरथैतद्द्रतुपात्रंमानंतर्येणवषट्कर्तारोभक्षयंतिपृथगध्वर्युः
प्रतिभक्षयेत्तस्मिंश्चैवोपहवः ॥ ८ ॥ पराङध्वर्यावावृत्तेसुमत्पद्ग्देपितामातरिश्वाच्छिद्रापदाधादच्छिद्रोक्थाकवयः
शंसन्त्सोमोविश्वविन्नीथानिनेषद्बृहस्पतिरुक्थामदानिशंसिषद्वागायुर्विश्वायुर्विश्वमायुःकइदंशंसिष्यतिसइदंशंसिष्य
तीतिजपित्वानभिहिंकृत्यशोंसावोमित्युच्चैराहूयतूष्णींशंसंशंसेदुपांशुसप्रणवमसंतन्वन्नेषआहावःप्रातःसवनेशस्त्रादिषु
पर्यायप्रभृतीनांचसर्वत्रचांतःशस्त्रेतेनचोपसंतानःशस्त्रस्वरःप्रतिगरओथामोदैवेतिशोंसामोदैवेत्याहावेप्लुतादिःप्रणवे
प्लुतादिरवसानेप्रणवेप्रणवआहावौत्तरेवसानेचप्रणवांतोवायत्रयत्रचांतःशस्त्रंप्रणवेनावस्यतिप्रणवांतएवतत्रप्रतिगरः
शस्त्रांतेतुप्रणवोभूरग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्नो३मिंद्रोज्योतिर्भुवोज्योतिरिंद्रो३म्सूर्योज्योतिर्ज्योतिःस्वःसूर्यो३मितित्रिपद
स्तूष्णींशंसोयद्युवैषट्पदःपूर्वैर्ज्योतिःशब्दैरग्रेवस्येदुच्चैर्निविदंयथानिशांतमग्निर्देवेद्धइतिनास्याआह्वाननंचोपसंतानउ
त्तमेनपदेनप्रवोदेवायेत्याज्यमुपसंतनुयादेतेननिविदउत्तराःसर्वेचपदसमाम्नायाउपसंतानस्त्वन्यत्राह्वाननंचनिविदामा
ज्याद्यांत्रिःशंसेदर्धर्चशोविग्राहंतन्निदर्शयिष्यामः ॥ प्रवोदेवायाग्नयेबर्हिष्ठमर्चास्मै ॥ गमद्देवेभिरासनोयजिष्ठोबर्हि
रासदो३मित्यृगावानंवैवमेवैतेनाद्याःप्रतिपदामनृगावानमनुब्राह्मणंवानुपूर्व्यमाहूयोत्तमयापरिदधातिसर्वशस्त्रपरि
धानीयास्वेवमुक्थंवाचिघोषायत्वेतिशस्त्वाजपेदग्नइंद्रश्चदाशुषोदुरोणइतियाज्योक्थपात्रमग्रेभक्षयेत्ततश्चमसांश्चमसि

नंःसर्वशस्त्रयाज्यांतेषुवषट्कर्तैकपात्राण्यादित्यग्रहसावित्रवर्जं ॥ ९ ॥ स्तोत्रमग्रेशस्त्रादेषेतिप्रोक्तंउद्गातुर्हिंकारेप्रा
तःसवनआह्वयीरन्प्रतिहारउत्तरयोःसवनयोर्वायुरग्रेगायत्रप्रीरितिसिप्तानांपुरोरुचांतस्यास्तस्याउपरिष्टात्तृचंतृचंशं
सेद्वायवायाहिदर्शतेतिसप्ततृचांद्वितीयांप्रउगेत्रिःपुरोरुग्भ्यआह्वयीतंषष्ठ्यांत्रिरवस्येदर्धर्चेर्धर्चेउत्तमांनशंसेच्छंसंत्येके
तृचआह्वानमशंसनेमाधुच्छंदसंप्रउगमित्येतदाचक्षतंउक्थंवाचिश्लोकायत्वेतिशस्त्वाजपेद्विश्वेभिःसोम्यंमध्वितिया
ज्यांप्रशास्ताब्राह्मणाच्छंस्यच्छावाकइतिशस्त्रिणोहोत्रकास्तेषांचतुराहावानिशस्त्राणिप्रातःसवनेतृतीयसवनेपर्यायेष्वति
रिक्तेषुचंपंचाहावानिमाध्यंदिनेस्तोत्रियानुरूपेभ्यःप्रतिपदनुचरेभ्यःप्रगाथेभ्योधाय्याभ्यइतिपृथगाह्वानंहोतुरपितेभ्य
श्चान्यदनंतरंमादौनिविद्धानीयानांसूक्तानामनेकंचेत्प्रथमेष्वाहावंआपोदेवतेचतृचेतेषांतृचास्तोत्रियानुरूपाःशस्त्रादि
षुसर्वत्रमाध्यंदिनेप्रगाथास्तृतीयायथाग्रहणमन्यद्याज्यांतानिशस्त्राण्युक्थंवाचीत्येषांशस्त्वाजपःप्रातःसवनऊर्ध्वंचषो
ळशिनःसर्वेषामुक्थंवाचींद्रायेतिमाध्यंदिनंउक्थंवाचींद्रायदेवेभ्यइत्युक्थेषुसषोळशिकेष्वनंतरस्यपूर्वेणस्तोत्रियेणानु
रूपस्यछंदःप्रमाणलिंगदैवतान्यार्षंचैकंआनोमित्रावरुणानोगंतंरिशादसांप्रवोमित्रायप्रमित्रयोर्वरुणयोरितिनवायातं
मित्रावरुणेतियाज्यायाहिसुषुमाहितइतिषट्स्तोत्रियानुरूपावनंतराःसप्तैंद्रत्वावृषभमुद्धेदभीतितिस्रइंद्रक्रतुविदंसुत
मितियाज्यैंद्राग्नीआगतंसुतंमिंद्राग्नीअपसस्परि । तोशावृत्रहणाहुवइतितिस्रइहेंद्राग्नीउपेयंवामस्यमन्मनइतिनवैंद्रां

ग्नीआगतंसुतमितियाज्या ॥ १० ॥ संस्थितेषुसवनेषुषोळशिनिचातिरात्रेप्रशास्तःप्रसुहीत्युक्तःसर्पतेतिप्रशास्ताति
सृजेद्धोतादक्षिणेनौदुंबरीमंजसैतरेपरयाद्वारोत्तरांवेदिःश्रोणीमभिनिःसर्पतिमृगतीर्थमित्येतदाचक्षतएतेननिष्क्रम्यय
थार्थंनत्वेवान्यन्मूत्रेभ्यएतेननिष्क्रम्यकृत्वोदकार्थंवेद्यांसमस्तानुपस्थायापरयाद्वारानित्ययावृतासदोद्वार्येचाभिमृश्यं
तूष्णींप्रतिप्रसर्पेत्येषावृत्सर्पतेतिवचनेपूर्वयैवगृहपतिः ॥ ११ ॥ एतस्मिन्कालेग्रावस्तुत्प्रपद्यतेतस्योक्तमुपस्थानंपूर्व
याद्वाराहविर्धानेप्रपद्यदक्षिणस्यहविर्धानस्यप्रागुदगुत्तरस्याक्षशिरसस्तृणंनिरस्यराजानमभिमुखोवतिष्ठतेनात्रोपवेश
नोयोअद्यसौम्यइतित्वथास्माअध्वर्युरुष्णीषंप्रयच्छतितदंजलिनाप्रतिगृह्यत्रिःप्रदक्षिणंशिरःसमुखंवेष्टयित्वायदासोमां
शूनभिषवायव्यपोहेत्यथग्राव्णोभिष्टुयान्मध्यमस्वरेणेदंसवनमभित्वादेवसवितर्युंजतेमनउतयुंजतेधियआतूनइंद्रक्षु
मंतंमाचिदन्यद्विशंतप्रैतेवदंत्वित्यर्बुदंप्रागुत्तमायाआवर्क्रंजसेप्रवोग्रावाणइतिसूक्तयोरंतरोपरिष्टात्पुरस्ताद्वापावमा
नीरोप्यंयथार्थमावाग्रहग्रहणाच्छिष्टयापरिधायवेद्यंयजमानस्योष्णीषमादायंयथार्थमंत्येष्वहःसुप्रतिप्रयच्छेदितरेष्व
थापरमभिरूपंकुर्यादितिगाणगारिराप्यायस्वसमेतुतइतितिस्रोमृजंतित्वादशक्षिपएतमुत्यंदशक्षिपोमृज्यमानःसुह
स्त्यादशभिर्विवस्वतोदुहंतिसप्तैकामधुक्षत्पिप्युषीमिषमाकलशेषुधावतिपवित्रेपरिषिच्यतइत्येकाकलशेषुधावतिश्ये
नोवर्मविगाहतइतिद्वेएतासामर्बुदस्यचतुर्थीमुद्धृत्यंतृचांतेषुतृचानवदध्यादाप्याय्यमानेप्रथमंमृज्यमानेद्वितीयंदुह्यमा

नेतृतीयंमासिच्यमानेचतुर्थंबृहच्छब्देबृहच्छब्देंचतुर्थींमाचिदन्यद्विशंसतेतिंयदिग्रावाणःसंह्रादेरन्त्समानमन्यदर्बुद
मेवेत्येकेंप्रवोग्रावाणइत्येकंउक्तंसर्पणंस्तुतेमाध्यंदिनेंपवमानेविहृत्यांगारान् ॥ १२ ॥ दधिघर्मेणचरंतिप्रव
र्ग्यवांश्चेत्तस्योक्तमृगावानेंघर्मेणेज्याभक्षिणश्चहोतर्वदस्वेत्युक्तेउत्तिष्ठतावपश्यतेत्याहंश्रातंहविरित्युक्तःश्रातंहविरित्य
न्वाहंश्रातंमन्यऊधनिश्रातमग्नाविितियजत्यंग्नेवीहीत्यनुवषट्कारोंदधिघर्मस्याग्नेवीहीतिवा ॥ मयित्यदिंद्रियंबृहन्म
यिद्युम्नमुतक्रतुः ॥ त्रिश्रुद्धर्मोविभातुमआकूत्यामनसासहंविराजाज्योतिषासह ॥ तस्यदोहमशीयतेंतस्यतइंद्रपी
तस्यत्रिष्टुपछंदसउपहूतस्योंपहूतोभक्षयामीतिभक्षजपोंयंधिष्ण्यवतांप्रांचमंगारैंरभिविहरेयुःपश्चात्स्वस्यधिष्ण्यस्योपवि
श्योपहवमिष्ट्वांपरित्वाग्नेपुरंवयमितिजपेंदनिष्ट्वादीक्षितंःसवनीयानांपुरस्तादुपरिष्टाद्वांपशुपुरोळाशेनचरंत्यक्रियामेके
न्यत्रतदर्थवादवदनांत्क्रियामाश्मरथ्योंन्वितांप्रतिषेधांत्पुरोळाशाद्युक्तमानाराशंससादनांन्नत्विहंद्विदेवत्यांएतस्मि
न्कालेदक्षिणानीयंतेंहीनैंकाहेषुकृष्णाजिनानिधून्वंतंःस्वयमेवदक्षिणापथंयांतिंदीक्षिताःसत्रेष्विदमहंमांकल्याण्यैंकीर्त्यै
तेजसेयशसेंमृतत्वायात्मानंदक्षिणान्नयानीतिजपंतंउन्नेष्यमाणास्वांग्नीध्रीयआहुतीजुह्वतिंददानीत्यग्निर्वदतिंवायुराह
तथेतितत् ॥ हंतेतिचंद्रमाःसत्यमादित्यंःसत्यमोमापस्तत्सत्यमाभरन् ॥ दिशोयज्ञस्यदक्षिणांदक्षिणानांप्रियोभूया
संस्वाहा ॥ प्राचिह्येधिप्राचिजुषाणांप्राच्याज्यस्यवेतुस्वाहेतिद्वितीयां ॥ कइदंकस्माअदात्कामःकामायादांत्कामोदा

ताकामःप्रतिग्रहीतांकामंसमुद्रमाविशकामेनत्वाप्रतिगृह्णामिकामैतत्तेवृष्टिरसिद्यौस्त्वाददातुपृथिवीप्रतिगृह्णात्वित्य
तीतास्वनुमंत्रयेतंप्राण्यभिमृशेदप्राणिकन्यांचसर्वत्रचैवंप्रतिगृह्याग्नीध्रीयंप्राप्यहविरुच्छिष्टंसर्वेप्राश्नीयुःप्राश्यंप्रतिप्रसृ
प्य ॥ १३ ॥ मरुत्वतीयेनग्रहेणचरंतींद्रमरुत्वइहपाहिसोमंहोतायक्षदिंद्रंमरुत्वंतंसजोषाइंद्रसगणोमरुद्भिरितिभक्षयि
त्वैतत्पात्रंमरुत्वतीयंशस्त्रंशंसेदध्वर्योशोंसावोमितिमाध्यंदिनेशस्त्रादिष्वाहावआत्वारथंयथोतयइदंवसोसुतमंधइति
मरुत्वतीयस्यप्रतिपदनुचरावींद्रनेदीयएदिहीतींद्रनिहवःप्रगाथःप्रनूनंब्रह्मणस्पतिरितिब्राह्मणस्पत्यस्तृचाःप्रतिपदनु
चराद्वृचाःप्रगाथाआतोर्धर्चंसर्वस्तोत्रियानुरूपाःप्रतिपदनुचराःप्रगाथाःसर्वत्रप्राक्चछंदांसित्रैष्टुभात्सर्वाश्चैवाचतुष्प
दाःपंक्तिषुद्विरवस्येद्द्वयोर्द्वयोःपादयोरर्धर्चशोवाश्विनेपच्छःशस्यगतांतुपच्छःसमासमुत्तमेपदेपच्छोन्यत्पादैरवसायार्ध
र्चैस्तैःसंतानोग्निर्नेतात्वंसोमक्रतुभिःपिन्वंत्यपइतिधाय्याःप्रवइंद्रायबृहतइतिमरुत्वतीयःप्रगाथोजनिष्ठाउग्रइत्येकभूय
सीःशस्त्वामरुत्वतीयांनिविदंदध्यात्सर्वत्रैवमयुजासुमाध्यंदिनएकांतृचेधायुग्मास्वेकांशिष्टातृतीयसवनेक्षिणीमृजानः
परिदध्याध्यायन्नेनआत्मंनोन्यत्राप्येतयापरिदधदेवमुक्थंवाचींद्रायशृण्वतेत्वेतिशस्त्वाजपेद्येत्वाहिहत्यमघवन्नवर्ध
न्नितियाज्या ॥ १४ ॥ निष्केवल्यस्याभित्वाशूरनोनुमोभित्वापूर्वपीतयइतिप्रगाथौस्तोत्रियानुरूपौयदिरथंतरंपृष्ठंयद्यु
वैबृहत्त्वामिद्धिहवामहेत्वंह्येहिचेरवइतिप्रगाथाएतेभवंतितान्द्वेतिस्रस्कारंशंसेच्चतुर्थषष्ठौपादौबार्हतेप्रगाथेपुनरभ्यसि

त्वोत्तरयोरवस्यैंद्बृहतीकारंचेत्तावेवाद्विंस्तृतीयपंचमौतुकाकुभेषुंप्रत्यादानाद्युत्तरैर्वमेतत्पृष्ठेष्वहःस्विंद्रनिहवब्राह्मणस्प
त्यांन्बृहतीकारमितरेषुपृष्ठेषुंबृहद्रथंतरयोश्चतृचस्थयोर्होत्रकाश्चंयेषांप्रगाथास्तोत्रियानुरूपाःसर्वमन्यद्यथास्तुतंपरिमि
तशस्यएकाहःसयद्युभयसामायत्पवमानेंतस्ययोनिरनुरूपौयोनिस्थानएवैनामन्यत्रशंसेदूर्ध्वंधाय्यायायोनिस्थानंमने
कानंतर्येसकृत्पृथग्वाह्वानंमेवमूर्ध्वमिंद्रनिहवात्प्रगाथानांयद्धावानेतिधाय्यांपिबासुतस्यरसिनइतिसामप्रगाथंइंद्रस्यनु
वीर्याणीत्येतस्मिन्नैंद्रींनिविदंदध्यादनुब्राह्मणंवास्वरउक्थंवाचैंद्रायोपश्रृण्वतेत्वेतिशस्त्वाजपेत्पिबासोममिंद्रमंदतुत्वे
तियाज्या ॥ १५ ॥ होत्रकाणांकयानश्चित्रआभुवत्कयात्वंनऊत्याकस्तमिंद्रत्वावसुंसद्योहजातएवात्वामिंद्रोशन्नुषुणः
सुमनाउपाकइतियाज्यातंवोदस्ममृतीषहंतत्त्वायामिसुवीर्यमितिप्रगाथौस्तोत्रियानुरूपाउदुत्येमधुमत्तमाइंद्रःपूर्भिदु
दुब्रह्माण्यृंजीषीवज्रीवृषभस्तुराषाळितियाज्यातरोभिर्वोविदद्वसुंतरणिरित्सिषासतीतिप्रगाथौस्तोत्रियानुरूपाउदिन्व
स्यरिच्यतेंभूयइदिमामूष्वित्युपोत्तमामुद्धरेत्सर्वत्रपिबावर्धस्वतवघासुतासइतियाज्या ॥ १६ ॥ अथतृतीयसवनंमु
त्तमस्वरेणादित्यग्रहेणचरंत्यादित्यानामंवसानूतनेनंहोतायक्षदादित्यान्प्रियान्प्रियधाम्नआदित्यासोअदितिर्मादयंता
मितिनैतंग्रहमीक्षेतहूयमानंस्तुतआर्भवेपवमानेविहृत्यांगारान्मंनोतादिपश्विळांतंपशुकर्मकृत्वापुरोळाशाद्युक्तमाना
राशंससादनात्सन्नेषुमन्द्रदिष्ठात्पुरोळाशस्यतिस्रस्तिस्रःपिंड्योदक्षिणतःप्रतिस्वंचमसेभ्यःस्वेभ्यःपितृभ्यउपास्येयुरत्रपित

रोमादयध्वँयथाभागमावृषायध्वमितिंसव्यावृतआग्नीध्रीयंप्राप्यहविरुच्छिष्टंसर्वेप्राश्नीयुःप्राश्यप्रतिप्रसृप्य ॥ १७ ॥
सावित्रेणग्रहेणचरँत्यभूद्देवःसवितावंद्योनुनोंहोतायक्षद्देवंसवितारंदमूनादेवःसवितावरेण्योंदधद्रत्नादक्षपितृभ्यआयु
नि ॥ पिबात्सोमंममदन्नेनमिष्टयःपरिज्माचिद्रमतेअस्यधर्मणीतिंवषट्कृतेहोतावैश्वदेवंशस्त्रंशंसेत्सर्वादिशोध्यायेच्छं
सिष्यंन्यस्यांद्वेष्योनतामध्वर्योंशोशोंसावोमितितृतीयसवनेंशस्त्रादिष्वाहावस्तत्सवितुर्वृणीमहेंद्यानोदेवसवितरितिंवै
श्वदेवस्यप्रतिपदनुचरांवभूद्देवएकयाचदशभिश्चस्वभूतेंद्वाभ्यामिष्टयेविंशत्याचंतिसृभिश्चवहसेत्रिंशताचंनियुद्भिर्वाय
विहताविमुंचंप्रद्यावेतिदैर्घतमसंसुरूपकृत्नुमूतयेंतक्षन्रथमयंवेनश्चोदयत्पृश्निगर्भायेभ्योमातामधुमत्पिन्वतेपयंएवापित्रे
विश्वदेवायवृष्णआनोभद्राःक्रतवोयंतुविश्वतइतिंनववैश्वदेवंवैश्वदेवाग्निमारुतयोःसूक्तेषुसावित्रादिनिविदोदध्यांच्च
तस्रोवैश्वदेवउत्तरास्तिस्रउत्तरेंसूक्तानांतद्धिदैवतंदैवतेनसूक्तांतोंधाय्याश्चात्रैकपातिनींरदितिद्यौंरदितिरंतरिक्षमितिप
रिदध्यात्सर्वत्रवैश्वदेवेद्विःपच्छोर्धर्चशःसकृद्भूमिमुपस्पृशन्नुंकथंवाचींद्रायदेवेभ्यंआश्रुत्यैत्वेतिशस्त्वाजपेंद्विश्वेदेवाः
शृणुतेमंहवंमइतियाज्या ॥ १८ ॥ त्वंसोमपितृभिःसंविदानंइतिसौम्यस्ययाज्यांतंघृतयाज्याभ्यांमुपांशूभयतःप
रियजंतिंघृताहवनोघृतपृष्ठोअग्निर्घृतेश्रितोघृतम्वस्यधाम ॥ घृतप्रुषस्त्वाहरितोवहंतुंघृतंपिबन्यजसिदेवदेवानितिपुर
स्तांदुरुविष्णोविक्रमस्वोंरुक्षयायनस्कृधि ॥ घृतंघृतयोनेपिबंप्रप्रयज्ञपतिंतिरेंत्युपरिष्टादन्यतरतश्चेदंग्नाविष्णूमहि

धामप्रियंवामित्युपांश्वेवाहृतंसौम्यंपूर्वमुद्गातृभ्योगृहीत्वावेक्षेतंयत्तेचक्षुर्दिवियत्सुपर्णेयेनैकराज्यमजयोहिना. ॥ दीर्घं
यच्चक्षुरदितेरनंतंसोमोनृचक्षामयितद्दधात्वित्यंपश्यन्हृदिस्पृक्क्रतुस्पृग्वर्चोधावर्चोअस्मासुधेहि ॥ यन्मेमनोयमंगतं
यद्वामेअपरागतं ॥ राज्ञासोमेनतद्वयमस्मासुधारयामसि ॥ भद्रंकर्णेभिःशृणुयामदेवाइतिचांगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यां
माज्येनाक्षिणीअज्यच्छंदोगेभ्यःप्रयच्छेद्धिहृतेषुशालाकेष्वाग्नीध्रःपात्नीवतस्ययजंत्यैभिरग्नेसरथंयाह्यर्वाङित्युपांश्वेवने
ष्टारंविसंस्थितसंचरेणानुप्रपद्यंतस्योपस्थउपविश्यभक्षयेत् ॥ १९ ॥ अथयथेतंस्वभ्यग्रमाग्निमारुतंतस्याद्यांपच्छऋगा
वानंपच्छःशस्याचेदर्धर्चशइतरांसंतानंमुत्तमेनवचनेनंवैश्वानरायपृथुपाजसेशंनःकरत्यर्वतेप्रत्वक्षसःप्रतवसोयज्ञायज्ञा
वोअग्नयेदेवोवोद्रविणोदाइतिप्रगाथौस्तोत्रियानुरूपौप्रतव्यसींनव्यसीमापोहिष्ठेतितिस्रोवियतमपउपस्पृशंन्नन्वारब्धे
ष्वपावृतशिरस्कंइदमादिप्रतिप्रतीकमाह्वानंमुतनोहिर्बुध्न्यःशृणोतुंदेवानांपत्नीरुशतीरवंतुनइतिद्वेराकामहमितिद्वेपा
वीरवीकन्याचित्रायुरिमंयमप्रस्तरमाहिसीदंमातलीकव्यैर्यमोअंगिरोभिरुदीरतामवरउत्परासआहंपितॄन्त्सुविदत्राँऽ
अवित्सींदंपितृभ्योनमोअस्त्वद्यस्वादुष्किलायमितिचतस्रोमध्येचाह्वानंमदामोदैवमोदामोदैवोमित्यासांप्रतिगरौययो
रोजसास्कभितारजांसिवीर्येभिर्वीरतमाशविष्ठा ॥ यापत्यतेअप्रतीतासहोभिर्विष्णूअगन्वरुणापूर्वहूतौ ॥ विष्णोर्नुकंवी
र्याणिप्रवोचंतंतुंतन्वन्रजसोभानुमन्विह्येवानइंद्रोमघवाविरप्शीतिपरिदध्याद्भूमिमुपस्पृशन्नुत्तमेनवचनेनंध्रुवावनय

नंकांक्षेंदुक्थंवाचींद्रायदेवेभ्यआश्रुतायत्वेतिशस्त्वाजपैंदग्नेमरुद्भिःशुभयद्भिर्ऋक्वभिरितियाज्यैत्यंतोग्निष्टोमोग्निष्टोमः
॥ २० ॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रेपूर्वषट्केपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ ॐम् ॥ उक्थ्येतुहोत्रकाणांमेह्यूषुब्रवाणितेआग्निरगामिभारतंश्चर्षणीधृतमस्तभ्नाद्द्यामसुरइतितृचावॆंद्रावरुणायुवमावांराजानाविंद्रावरुणामधुमत्तमस्येतियाज्यावयमुत्वामपूर्व्ययोनइदमिदंपुरेतिप्रगाथौसर्वाःककुभःप्रमंहिष्ठायोदप्रुतोच्छामइंद्रंबृहस्पतेयुवमिंद्रश्चवस्वइतियाज्याधाहींद्रगिर्वणइयंतइंद्रगिर्वणऋतुर्जनित्रीनूमर्तोभवामित्रःसंवांकर्मणेंद्राविष्णूमदपतीमदानामितियाज्येत्यंतउक्थ्यः ॥ १ ॥ अथषोळश्यंसाविसोमइंद्रतइतिस्तोत्रियानुरूपावात्वावहंतुहरयइतितिस्रोगायत्र्यउपोषुश्रृणुहीगिरःसुसंदृशंत्वावयंमघवन्नित्येकाद्वेचपंक्त्यौयदिंद्रपृतनाज्येऽयंतेअस्तुहर्यतइत्यौष्णिहबार्हतौतृचावाधूर्ष्वस्माइतिद्विपदाब्रह्मन्वीरब्रह्मकृतिंजुषाणइतित्रिष्टुबेषब्रह्मायऋत्वियइंद्रोनामश्रुतोगृणे।विस्रुतयोयथापथइंद्रत्वद्यंतिरातयः ॥ त्वामिच्छवसस्पतेयंतिगिरोनसंयतइतितिस्रोद्विपदाःप्रतेमहेविदथेशंसिषंहरीइतितिस्रोजगत्यस्त्रिकद्रुकेषुमहिषोयवाशिरं ॥ प्रोष्वस्मैपुरोरथमितितृचावातिच्छंदसौपच्छःपूर्वद्वेधाकारमुत्तरमनुष्टुब्गायत्रीकारंप्रचेतनप्रचेतयायाहिपिबमत्स्व ॥ ऋतुरछंदऋतंबृहत्सुम्नआधेहिनोवसवित्यनुष्टुप्प्रप्रवस्त्रिष्टुभमिषमर्चतप्रार्चत ॥ योव्यतीँरफाणयदितितृचाआनुष्टुभाउत्तमस्योत्तमांशिष्ट्वोत्तमांनिविदंदध्यालिंगैःपदानुपूर्वंव्याख्यास्यामो

मत्सदाहिंवृत्रमपांजिन्वदुदार्यमुद्यांदिविसमुद्रंपर्वताँऽइहोद्यद्ध्नस्यविष्टपमितिपरिधानीयैवाह्येवैवाहींद्रं ॥ एवाहिश
क्रोवशीहिशक्रइतिजपित्वापाःपूर्वेषांहरिवःसुतानामितियजति ॥२॥ विहृतस्येंद्रंजुषस्वप्रवहायाहिशूरहरीइह ॥ पिवा
सुतस्यमतिर्नमध्वश्चकानश्चारुर्मदाय ॥ इंद्रजठरंनव्यंनपृणस्वमधोर्दिवोन ॥ अस्यसुतस्यस्वर्णोपत्वामदाःसुवाचोअ
स्थुः ॥ इंद्रस्तुराषाण्मित्रोनजघानवृत्रंयतिर्न ॥ बिभेदवलंभृगुर्नससाहेशत्रून्मदेसोमस्य ॥ श्रुधीहवंनइंद्रोनगिरोजुष
स्ववज्रीन ॥ इंद्रसयुग्भिर्दिद्युंनमत्स्वामदायमहेरणाय ॥ आत्वाविशंतुकविर्नसुतासइंद्रत्वष्टान ॥ पृणस्वकुक्षीसोमो
नाविद्धीशूरधियाहियानः ॥ साधुर्नगृध्नुर्ऋभुर्नास्तेवशूरश्चमसोन ॥ यातेवभीमोविष्णुर्नत्वेषःसमत्सुक्रतुर्नेतिस्तोत्रिया
नुरूपाऊर्ध्वंस्तोत्रियानुरूपाभ्यांतदेवशस्यंविहरेत्पादान्व्यवधायार्धर्चशःशंसेत्पूर्वासांपूर्वाणिपदानिगायत्र्यःपंक्तिभिः
पंक्तीनांतुद्वेद्वेपदेशिष्येतेताभ्यांप्रणुयादुष्णिहोबृहतीभिरुष्णिहांतूत्तमान्पादान्द्वौकुर्याच्चतुरक्षरमाद्यंद्विपदाश्चतुर्धाकृ
त्वाप्रथमांत्रिष्टुभोत्तराजगतीभिरुत्तमायाश्चतुर्थमक्षरमंत्यंपूर्वस्याद्यमुत्तरस्यानुष्टुभमतिछंदःस्ववदध्याद्द्वितीयतृतीययो
स्तृतीययोःपादयोरवसानतउपदध्यात्प्रचेतनेतिपूर्वस्यांप्रचेतयेत्युत्तरस्यामुत्तरास्वितरान्पादान्षष्ठान्कृत्वानुष्टुप्कारंशं
सेदूर्ध्वंस्तोत्रियानुरूपाभ्यामातोविहृतस्तत्रप्रतिगरओथामोदैवमदेमदामोदेवोमथेतियाज्यांजपेनोपसृजेदेवाह्येवापाःपू
र्वेषांहरिवःसुतानामेवाहीद्रं ॥ अथोइदंसवनंकेवलंते ॥ एवाहिशक्रोममद्धिसोमंमधुमंतमिंद्रवशीहिशक्रःसत्रावृषंजठ

रआवृषस्वेतिंसमानमन्यत्स्तोत्रियायंनिविदेपरिधानीयायाइत्याहावआहृतंषोळशिपात्रंसमुपहावंभक्षयंतिघर्मेचभक्षि
णोमैत्रावरुणंस्त्रयश्छंदोगाइंद्रषोळशिन्नोजस्विंस्त्वंदेवेष्वस्योजस्वंतंमामायुष्मंतंवर्चस्वंतंमनुष्येषुकुरु ॥ तस्यतइंद्रपीत
स्यानुष्टुप्छंदसउपहूतस्योपहूतोभक्षयामीतिभक्षजपः ॥ ३ ॥ अतिरात्रेपर्यायाणामुक्तःशस्योपायोहोतुरपियथाहोत्रका
णांप्रथमेपर्यायेहोतुराद्यांवर्जयित्वाप्रत्यृचंस्तोत्रियानुरूपेषुप्रथमानिपदानिद्विरुक्त्वावस्यंतिशिष्टेसमसित्वाप्रणुवंतिस
र्वेसर्वासांमध्यमेमध्यमानिप्रत्यादायर्ऋगंतैःप्रणुवंत्युत्तमान्युत्तमेचतुरक्षराणित्वच्छावाकश्चतुःशस्त्राःपर्यायांहोतुराद्यं
याज्याभ्यःपूर्वेपर्यासाःपांतमावोअंधसोपादुशिप्र्यंधसस्त्यमुवःसत्रासाहमितिसूक्तशेषोभित्यंमेषमध्वर्यवोभरतेंद्राय
सोममितियाज्याप्रवइंद्रायमादनंप्रकृतान्यृजीषिणंःप्रतिश्रुतायवोधृषदितिपंचदशंदिवश्चिदस्येतिपर्यासःसनोनव्येभि
रितिचास्यमदेपुरुवर्पांसिविद्वानितियाज्यावयमुत्वातदिदर्थावयमिंद्रत्वायवोभिंवार्त्रहत्यायेत्युत्तमामुद्धरेदिंद्रोअंगम
हद्भयमभिन्यूषुवाचमप्सुधूतस्यहरिवःपिबेहेतियाज्यैंद्रायमद्वनेसुतमिंद्रमिद्गाथिनोबृहदैंद्रसानसिमेतोन्विंद्रंस्तवामे
शानंमानोअस्मिन्मघवन्निंद्रपिबतुभ्यंसुतोमदायेतियाज्यायंतइंद्रसोमोयंतेमानुषेजनउद्धेदभीत्युत्तमामुद्धरेदहंभुवम
पाय्यस्यांधसोमदायेतियाज्यातूनइंद्रक्षुमंतमाप्रद्रवपरावतोनह्यन्यंबळाकरमित्यष्टावींखयंतीरहंदापातासुतमिंद्रोअ
स्तुसोमंहंतावृत्रमितियाज्याभित्वावृषभासुतेभिप्रगोपतिंगिरातूनइंद्रमद्यगितिसूक्तेअश्वावतिप्रोग्रांपीतिंवृष्णइयर्मिस

त्यामितियाज्ये॑दंवसोसुतमंधंइंद्रेहिमत्स्यंधसः प्रसम्राजमुपक्रमस्वाभरघृषतातदस्मैनंव्यमस्यपिबयस्यजज्ञानइंद्रेतिया
ज्येंदंह्यन्वोजसामहांइंद्रोयओजसांसमस्यमन्यवेविशइतिद्विचत्वारिंशंद्विश्वजितेतिष्ठाहरीरथआयुज्यमानेतियाज्यां
त्वेतानिषीदतात्वशत्रवागहिंनकिरिंद्रत्वदुत्तरइत्युत्तमामुद्धरेंच्छूत्तेदधामीदंत्यत्पात्रमिंद्रपानमितियाज्यांयोगेयोगेतव
स्तरंयुंजंतिब्रध्नमरुषंयदिंद्राहंप्रतेमहंऊतीशचीवस्तववीर्येणेतियाज्यैंद्रः सुतेषुसोमेषुयइंद्रसोमपातमंआघायेअग्निमिंधत
इतिसप्तदशंयइंद्रचमसेष्वासोमंः प्रवः सतांप्रोद्रोणेहरयः कर्मांग्मन्निंतियाज्येंतिपर्यायाः पर्यासवर्जंगायत्राः ॥४॥ संस्थि
तेष्वाश्विनायस्तुवतेशंसिष्यंन्विसंस्थितसंचरेणनिष्क्रम्यांग्नीध्रीयेजान्वाच्याहुतीर्जुहुयांदग्निरज्वीगायत्रेणच्छंदसांतम
श्यांतमन्वारभेंतस्मैमामवतुतस्मैस्वाहा॥ ऊषाअज्विनीत्रैष्टुभेनच्छंदसांतामश्यांतामन्वारभेंतस्यैमामवतुतस्यैस्वाहा॥
अश्विनावज्विनौजागतेनच्छंदसांतावश्यांतावन्वारभेंताभ्यांमामवतुताभ्यांस्वाहा ॥ बण्महाँऽअसिसूर्येतिद्वाभ्यांमिं
द्रंवोविश्वतस्परीतिचंप्राश्याज्यशेषमपउपस्पृशेन्नाचामेंद्विज्ञायतेदेवरथोवाएषयद्धोतांनाक्षमद्भिः करवाणीतिंप्राश्य
प्रतिप्रसृप्यंपश्चात्स्वस्यधिष्ण्यस्योपविशेंत्समस्तजंघोरुरंरत्निभ्यांजानुभ्यांचोपस्थंकृत्वांयथाशकुनिरुत्पतिष्यंन्नुपस्थकृत
स्त्वेवाश्विनंशंसेंदग्निर्होंतागृहपतिः सराजेतिंप्रतिपदेकपातिनीपच्छंएतयाग्नेयंगायत्रमुपसंतनुयांत्प्रातरनुवाकंन्यायेनं
तस्यैवसमाम्नायस्यंसहस्रावममोदेतोः शंसेंद्धार्हताखयस्तृचांः स्तोत्रियाः प्रगाथावांतान्पुरस्तादनुदैवतंस्वस्यच्छंदसोय

थास्तुतंशंसेद्येषुवान्येषुपच्छोद्विपदाउपसंतनुयादेकपदास्ताभ्यश्चोत्तराविच्छंदसउद्धरेदपिवालन्यायेनशंसनंनतुपच्छो
न्यास्त्रिष्टुब्जगतीभ्यःपांक्तेनोदितेसौर्याणिप्रतिपद्यतेसूर्योनोदिवउदुत्यंजातवेदसमितिनवचित्रंदेवानांनमोमित्रस्येंद्र
क्रतुंनआभराभित्वाशूरनोनुमोवहवःसूरचक्षसइतिप्रगाथामहीद्यौःपृथिवीचनस्तेहिद्यावापृथिवीविश्वशंभुवाविश्वस्य
देवीमृचयस्यजन्मनोनयारोषातिनग्रभदितिद्विपदाबृहस्पतेअतियदर्योअर्हादितिपरिधानीयाप्रतिपदेपरिधानीयायाइ
त्याहावोबृहत्सामचेत्तस्ययोनिंप्रगाथेषुद्वितीयांतृतीयांवानवाश्विनेनग्रहेणसपुरोळाशेनचरंतीमेसोमासस्तिरोअन्ह्यास
स्तीव्रास्तिष्ठंतिपीतयेयुवभ्यां ॥ हविष्मतानासत्यारथेनायातमुपभूषतंपिबध्याइत्यनुवाक्याहोतायक्षदश्विनासोमानां
तिरोअन्ह्यानामितिप्रैषःप्रवामंधांसिमद्यान्यस्थुरुभापिबतमश्विनेतियाज्येअध्यर्धामनवानंयद्येतस्यपुरोळाशस्यस्विष्ट
कृदाचरेयुःपुरोळाअग्नेपचतोग्नेवृधानआहुतिमितिसंयाज्ये ॥ ५ ॥ यदिपर्यायानभिव्युच्छेत्सर्वेभ्यएकंसंभरेयुःप्रथमा
द्धोताद्वितीयान्मैत्रावरुणोब्राह्मणाच्छंसीचोत्तमादच्छावाकोद्वौचेद्धौप्रथमाद्धाउत्तमादपिवासर्वेस्युःस्तोमनिर्ह्रस्ताऊर्ध्वं
स्तोत्रियानुरूपेभ्यःप्रथमोत्तमांस्तृचांछंसेयुर्निर्ह्रासएवैकस्मिन्होतृवर्जमित्येकआश्विनायैकस्तोत्रियोग्नेविवस्वदुषसइति
तंपुरस्तादनुदैवतंस्वस्यच्छंदसोयथास्तुतंशंसेत्रीणिषष्टिशतान्याश्विनंविमतानांप्रसवसंनिपातेसंसवोनंतर्हितेषुनद्यावा
पर्वतेनवाप्येकंतर्हितेष्वपितथासतिसंत्वरादेवतावाहनात्कयाशुभेतिचमरुत्वतीयेपुरस्तात्सूक्तस्यशंसेद्योजातएवेतिनि

ष्केवल्यैममाग्नेवर्चइतिवैश्वदेवसूक्तस्यांपिवैतेष्वेवनिविदोदध्यांदुद्धरेदितंराणिस्थानंचैन्निविदोतिहरेन्मांप्रगामेतिपुर
स्तात्सूक्तंशस्त्वान्यस्मिंस्तद्दैवतेदध्यात् ॥ ६ ॥ सोमातिरेकेस्तुतशस्त्रोपजनःप्रातःसवनैस्तिसोमोअयंसुतोंगौर्धयतिम
रुतामितिस्तोत्रियानुरूपौमहाँऽइंद्रोयओजसांतोदेवाअवंतुनइत्यैंद्रीभिर्वैष्णवीभिश्चस्तोममतिशस्यैंद्र्यायजेंद्रवैष्णव्यावैं
द्रावैष्णव्येतिगाणगारिर्दैवतप्रधानत्वांत्संवांकर्मणासमिषाहिनोमीतिमाध्यंदिनेंबणमहाँऽअसिसूर्योंदुत्यदर्शतंवपुरिति
प्रगाथौस्तोत्रियानुरूपौमहाँइंद्रोनृवद्विष्णोर्नुकंयाविश्वासांजनितारामतीनामितियाज्यांतृतीयसवनउत्तरोत्तरांसंस्था
मुपेयुरातिरात्रादतिरात्राच्चेत्प्रतत्तेअद्यशिपिविष्टनामंप्रतद्विष्णुस्तवतेवीर्येणेतिस्तोत्रियानुरूपौमाध्यंदिनेनशेषंस्त्वेष
मित्थासमरणंशिमीवतोरितिवायाज्या ॥ ७ ॥ क्रीतेराजनिनष्टेदग्धेवापिदग्धानिंसदोहविर्धानान्यनावृताक्रियेरन्ना
वृतावान्यंराजानमभिषुणुयुरनधिगमेपूतीकान्फाल्गुनान्यन्यावाओषधयंःपूतीकैःसहप्रायश्चित्तंवाहुत्वोत्तरमालभेतं
सुत्यासूक्तमेवमन्येतंप्रतिधुक्प्रातःसवनेशृतंमाध्यंदिनेदधितृतीयसवनेश्रायंतीयंब्रह्मसामंयदिफाल्गुनानिवारवंतीयं
यज्ञायज्ञीयस्यस्थानेश्रायंतीयमेकंएकदक्षिणंयज्ञंसंस्थाप्योंदवसायपुनर्यजेतंतस्मिन्पूर्वस्यदक्षिणांदद्यांत्सोमाधिगमेप्र
कृत्या ॥ ८ ॥ दीक्षितानामुपतापेंपरिहितेप्रातरनुवाकेनुपाकृतेवांपुष्टिपतेपुष्टिश्चक्षुषेचक्षुंःप्राणायप्राणंत्मनेत्मानंवाचे
वाचमस्मैपुनर्धेहिस्वाहेतिंब्रह्माहुतिंहुत्वांशीतोष्णाअपःसमानीयैकविंशतिमासुयवान्कुशपिंजूलांश्चावधार्यताभिरद्भि

रवर्थंकुर्वीतंताभिरेनमाप्लावयेंज्जीवानामस्थतां३॥ इमममुंजीवयतजीविकानामस्थतां ३॥ इमममुंजीवयतसंजीवानाम
स्थतां३॥इमममुंसंजीवयतसंजीविकानामस्थतां३॥इममुंसंजीवयतेंत्यौषधिसूक्तेन चाप्लाव्यानुमृजेंदुपांश्वंतर्यामौतेप्रा
णापानौपातांमसाउपांशुसवनंस्तेव्यानंपात्वसावैंद्रवायवंस्तेवाचंपात्वसौमैत्रावरुणंस्तेचक्षुषीपात्वसावाश्विनंस्तेश्रोत्रं
पात्वसावाग्रयणंस्तेदक्षक्रतूपात्वसाउक्थ्यंस्तेंगानिपात्वसौध्रुवंस्तआयुःपात्वसावितिंयथासनमनुपरिक्रमणंत्रातारमिंद्र
मवितारमिंद्रमितिताक्ष्यार्दिर्यद्यप्यन्यदैकाहिकाद्वैश्वदेवंस्वस्त्यात्रेयेनिविदंदध्यांत्प्रकृत्यानिगदे ॥९॥ संस्थितेतीर्थेन
निर्हृत्यावभृथेप्रेतालंकारान्कुर्वंतिकेशश्मश्रुलोमनखानिवापयंतिनलदेनानुलिंपंतिनलदमालांप्रतिमुंचंतिनिष्पुरीषमेके
कृत्वापृषदाज्यंपूरयंत्यहतस्यवाससःपाशतःपादमात्रमवच्छिद्यप्रोर्णुवंतिप्रत्यग्दशेनाविःपादमवच्छेदमस्यपुत्राअमाकु
र्वीरंन्नग्नीनस्यसमारोप्यंदक्षिणतोबहिर्वेदिदहेयुराहार्येणानाहिताग्निंपत्नींचंप्रत्येत्याहःसमापयेयुःप्रातरनभ्यासमनभि
हिंकृतानिशस्त्रानुवचनाभिष्टवनसंस्तवनानिपुराग्रहग्रहणात्तीर्थेननिष्क्रम्यत्रिःप्रसव्यमायतनंपरीत्यपर्युपविशंतिपश्चा
द्धोतोत्तरोध्वर्युस्तस्यपश्चाच्छंदोगाआयंगौःपृश्निरक्रमीदित्युपांशुस्तुवतेस्तुतेहोताप्रसव्यमायतनंपरिव्रजंन्स्तोत्रियमनु
व्रजेदप्रणुवन्यामीश्वंप्रेहिप्रेहिपथिभिःपूर्व्येभिरितिपंचानांतृतीयमुद्धरैन्मैनमग्नेविदहोमाभिशोचइतिषट्पूषात्वेतश्च्या
वयतुप्रविद्वानितिचतस्रउपसर्पमातरंभूमिमेतामितिचतस्रःसोमएकेभ्यउरूणसावसुतृपाउदुंबलावितिचसमाप्यसंचि

त्यतीर्थेनप्रपाद्यंयथासनमासादयेयुर्भक्षेषुप्राणभक्षान्भक्षयित्वांदक्षिणेमार्जालीयेनिनयेयुर्दक्षिणस्यावावेदिश्रोण्यांसप्त
दशमहर्भवतिंत्रिवृतःपवमानांरथंतरपृष्ठोग्निष्ठोमंःसंस्थितेऽवभृथमेकेगमयंत्येतस्यैतदहरभिशब्दयंतोंनिर्मंथ्येनवाद
ग्ध्वानिखार्यसंवत्सरादेनमग्निष्टोमेनयाजयेयुर्नेदिष्ठिनंवादीक्षयेयुरपिवोत्थानंगृहपतांउक्तःस्तुतशस्त्रविकारंएकाहेषुय
यजमानासनेशयीतंसंस्थितेपायतीष्ववभृथंगमयेयुरित्यालेखनंःपूर्वेणसदोदहेयुरित्याश्मरथ्यंएषएवावभृथः ॥ १० ॥
अग्निष्टोमोत्यग्निष्टोमउक्थ्यःषोळशींवाजपेयोतिरात्रोप्तोर्यामइतिसंस्थांस्तासांयामुपयंतितस्याअंतेयज्ञपुच्छंमनुयाजाद्यु
क्तंपशुनाशंयुवाकांदुत्तमस्त्विहसूक्तवाकप्रैषोंवीवृधतेतिपुरोळाशदेवतांपशुदेवतामेकेंयदिसवनीयस्यपशोःपशुपुरोळा
शंकुर्युरवीवृधेतांपुरोळाशैरित्येवब्रूयांत्सवनीयैरेवेंद्रोवर्धतंपशुपुरोळाशेनपशुदेवतोर्ध्वंशंयुवाकाद्धारियोजनोंपाःसोमम
स्तमिंद्रप्रयाहिंधानासोमानामिंद्राद्धिचपिबचंयुनज्मितेब्रह्मणाकेशिनाहरीइतींज्यानुवाक्येअंत्येष्वहस्सुतिष्ठासुकंमघ
वन्मापरागांअयंयज्ञोदेवयाअयंमियेधइतीतरेषुंपरायाहिमघवन्नाचयाहीतिवानुवाक्योंत्तरवत्स्वहःस्वननुवषट्कृतेतिं
प्रैषंमैत्रावरुणंआहेहमदएवंमघवन्निंद्रतेश्वइत्यंद्येत्यतिरात्रेद्यसुत्यामितिचंतस्यांतंश्रुत्वाग्नीध्रःश्वःसुत्यांप्राहंश्वःसुत्यांवा
एषांब्राह्मणानांतामिंद्रायेंद्राग्निभ्यांप्रब्रवीमिंमित्रावरुणाभ्यांवसुभ्योरुद्रेभ्यंआदित्येभ्योविश्वेभ्योदेवेभ्योंब्राह्मणेभ्यः
सौम्येभ्यंःसोमपेभ्योब्रह्मन्वाचंयच्छेति ॥ ११ ॥ आहृतमुन्नेत्राद्रोणकलशंमिळामिवप्रतिगृह्योंपहवमिष्ट्वावेक्षेतंहरिव

तस्ते हारियोजनस्यं स्तुतस्तोमस्य शस्त्वोक्थस्यें ष्टयजुषोयो भक्षोंगो सनिरश्वसनिंस्तस्यतउपहूतस्योपहूतोभक्षयामीतिंप्राण
भक्षंभक्षयित्वांप्रतिप्रदायद्रोणकलशंमात्मानमाप्यायंय्यथाप्रसृप्तंविनिःसृप्याग्नीध्रीयेंविनिःसृप्ताहुतीजुहुत्ययंपीतइंदुं
रिंद्रंमदेधांदयंविप्रोवाचमर्चन्नियच्छन् ॥ अयंकस्यचिद्रुहतादभीकेंसोमोराजानसखायंरिषेधात्स्वाहा ॥ इदंराधो
अग्निनादत्तमागांद्यशोभर्गःसहओजोबलंच ॥ दीर्घायुत्वायशतशारदायंप्रतिगृभ्णामिमहतेवीर्यायस्वाहेंत्याहवनीये
षट्षट्शकलान्यभ्यादधातिंदेवकृतस्यैनसोवयजनमसिस्वाहा ॥ पितृकृतस्यैनसोवयजनमसिस्वाहा ॥ मनुष्यकृतस्यै
नसोवयजनमसिस्वाहां ॥ आत्मकृतस्यैनसोवयजनमसिस्वाहा ॥ एनसएनसोवयजनमसिस्वाहा ॥ यद्वोदेवाश्चकृ
मजिह्वयागुर्विंतिचंद्रोणकलशाद्धानागृहीत्वावेक्षेरन्नांपूर्यास्थामापूरयतंप्रजयाचधनेनचैंद्रस्यकामदुघास्थकामान्मेधु
ङ्ग्ध्वंप्रजांचपशूंश्चेत्यवघ्रायांतःपरिधिदेशेनिवपेयुःप्रत्येत्यतीर्थदेशेंपांपूर्णाश्चमसांस्तान्तसव्यावृतोव्रजंतिंहरिततृणानि
विमृज्यंप्रतिस्वंचमसेभ्यंस्त्रिःप्रसव्यमुदकैरात्मनःपर्युक्षंतेंदक्षिणैःपाणिभिरितरैर्वांप्रदक्षिणंस्वधापित्रेस्वधापितामहायं
स्वधाप्रपितामहायेत्युक्तंजीवमृतेभ्यःपाणींश्चमसेष्ववधायांप्सुधूतस्यदेवसोमतेमतिविदोंनृभिःसुतस्यस्तुतस्तोमस्यश ॥ ४० ॥
स्त्वोक्थस्येंष्टयजुषोयोभक्षोंगोसनिरश्वसनिंस्तस्यतउपहूतस्योपहूतोभक्षयामीतिंप्राणभक्षान्भक्षयित्वांमाहंप्रजांपरासि
चमिंत्येतेनाभ्यात्मंनिनीयांच्छायंवोमरुतःश्लोकएत्विंत्येतयाभिमृशंतिंदधिक्राव्णोअकारिषमित्याग्नीध्रीयेंदधिद्रप्सा

न्प्राश्यंसख्यानिविसृजंतंउभाकवीयुवानासत्यादाधर्मणस्पती ॥ परिसत्यस्यधर्मणाविसख्यानिसृजामहइति ॥ १२ ॥
पत्नीसंयाजैश्चरित्वावभृथंव्रजंतिव्रजंतःसाम्नोनिधनमुभयंत्यवभृथेष्ट्यातिष्ठंतश्चरंतिप्रयाजाद्यनुयाजांतांनास्यांमिळा
नबर्हिष्मंतौप्रयाजानुयाजावप्सुमंतौगायत्र्यौ वारुणंहविरवतेहेळोवरुणनमोभिरितिद्वेअग्नीवरुणौस्विष्टकृदर्थेत्वंनो
अग्नेवरुणस्यविद्वानितिद्वेसंस्थितायांपादानुदकांतेवदध्युर्नमोवरुणायाभिष्ठितोवरुणस्यपाशइर्तिततआचामंतिभक्ष
स्यावभृथोसिभक्षितस्यावभृथोसिभक्षंकृतस्यावभृथोसीतिप्रोथ्यप्रथमेनप्रष्ठीवंतिप्रगिरंत्युत्तराभ्यांततआचम्याप्लवंते
आपोअस्मान्मातरःशुंधयंत्विदमापःप्रवहतसुमित्र्यानआपओषधयःसंत्विंत्येतयावृताभ्युक्षेरन्नेवाप्यदीक्षितांउन्नेनैना
नुन्नयत्युंन्नेतरुन्नोन्नयोंन्नेतर्वस्वोअभ्युन्नयानइत्युन्नीयमानाजपंत्युंद्वयंतमसस्परीत्युदेत्यसमानमतऊर्ध्वंहृदयशूलेनासं
स्थाजपांत्संस्थाजपेनोपतिष्ठंतेयेयेपवृत्तकर्माणः ॥ १३ ॥ गार्हपत्यउदयनीययाचरंतिसाप्रायणीययोक्तापथ्यास्वस्ति
रिहोत्तमाज्यहविषांविपरीताश्चयाज्यानुवाक्यास्तेचैवकुर्युर्येप्रायणीयांप्रकृत्यासंयाज्येसंस्थितायांमैत्रावरुण्यनूबंध्यास
दस्येकउत्तरवेद्यामेकेंहुतायांवपायांयद्येकादशिन्यग्रतःकृतांग्नीषोमीयेणसंचरेणव्रजित्वांगार्हपत्येत्वाष्ट्रेणपशुनाचरंत्यं
जनादिपर्यग्निकृत्वोत्सृजंत्यपुनरायनायंयदित्वध्वर्यवआज्येनसमाप्नुयुस्तथैवहोताकुर्यात्संप्रैषवदादेशान्पशुवन्निपाता
न्यद्यनूबंध्येपशुपुरोळाशमनुदेविकाहवींषिनिर्वपेयुर्धातानुमतीराकासिनीवालीकुहूः ॥ धाताददातुदाशुषेप्राचींजीवा

तुमक्षितां ॥ वयंदेवस्यधीमहिंसुमतिंवाजिनीवतः ॥ धाताप्रजानामुतरायईशेधातेदंविश्वंभुवनंजजान ॥ धाताकृ
ष्टीरनिमिषाभिचष्टेधात्रइद्धव्यंघृतवज्जुहोतेतिंदेवीनांचेत्सूर्योद्यौरुषागौःपृथिवींस्मत्पुरंधिर्नआगहीतिद्वेआद्यांतनोषि
रश्मिभिरावहंतीपोष्यावार्याणिनताअर्वारेणुककाटोअश्नुतेंनतानशंतिनदभातितस्करोंबळित्थापर्वतानांदृह्वाचिद्याव
नस्पतींन्पश्वलाभेपयस्यांमैत्रावरुण्यनूबंध्यास्थानंआज्यभागप्रभृतिवाजिनांतांकर्मिणोवाजिनंभक्षयेयुःसर्वेतुदीक्षितांः
सर्वेतुदीक्षितोत्थितांःपृथगग्नीन्त्समारोप्योंदग्देवयजनान्मथित्वोंदवसानीययायजंतेंपौनराधेयिक्यविकृताविकृता ॥
॥ १४॥ ॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रेपूर्वषट्केषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रेपूर्वषट्कःसंपूर्णः ॥

॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रेपूर्वषट्कः ॥

॥ अथाश्वलायनश्रौतसूत्रप्रारंभः ॥

॥ उत्तरषट्कः ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ हरिः ॐ ३म् ॥ सत्राणामुक्तादीक्षोपसदंएतेनाह्वासुत्यानिंप्रातरनुवाकाद्युदवसानीयांतान्यंतानिं
पत्नीसंयाजांतानीतराणिंद्रप्सप्राशनसख्यविसर्जनेत्वंत्यएवंध्रुवाःशस्त्राणामातानांःसूक्तान्येवसूक्तस्थानेष्वहीनेषुंदैवते
नव्यवस्थांस्तृचाःप्रउगेसर्वाहर्गणेषुंतायमानरूपाणांप्रथमादह्नःप्रवर्तेतेंअभ्यासातिप्रैषांवह्न उत्तमेशस्त्रेपरिधानीयायांउ
त्तमेवचनउत्तमंचतुरक्षरंद्विरुक्त्वाप्रणुयाद्द्वितीयादिषुंत्यमूषुवाजिनंदेवजूतमितिताक्ष्यंमग्नेनिष्केवल्यसूक्तानांजातवेद
सेसुनवामसोममित्याग्निमारुतेंजातवेदस्यानांमारंभणीयाःपर्यासान्कद्वतोहरहःशस्यानीतिहोत्रकाद्वितीयादिष्वेवंता
निसर्वाणिसर्वत्रांन्यत्राह्न उत्तमाद्धैकल्पिकांन्यग्निष्टोमेहर्गणमध्यगतेंग्निष्टोमायनेषुवांन्यान्यभ्यासातिप्रैषाभ्यामितिकौ
त्सोंविकृतौतद्गुणभावांन्नित्यानिहोतुरितिगौतमंःसंघातादावनुप्रवृत्तत्वांदच्युतशब्दत्वाच्चंहोत्रकाणामपिगाणगारिं
र्नित्यत्वात्सत्रधर्मान्वयस्यंप्रगाथतृचसूक्तागमैष्वैकाहिकंतावदुद्धरेत् ॥ १ ॥ चतुर्विंशेहोताजनिष्टेत्याज्यंमानोमित्राव
रुणांमित्रंवयंहवामहेमित्रंहुवेपूतदक्षंमयंवांमित्रावरुणांपुरूरुणाचिद्ध्यस्तिप्रतिवांसूरउदितइतिंषळहस्तोत्रियामैत्रावरु
णस्यांयाहिसुषुमाहितंइंद्रमिद्गाथिनोबृहदिंद्रेणसंहिदक्षसंआदहस्वधामन्वित्येकाद्धेचैंद्रोदधीचोअस्थभिंरुत्तिष्ठन्नोज
सासहंभिंधिविश्वाअपद्विषइतिब्राह्मणाच्छंसिनंइंद्राग्नीआगतंसुतंमिंद्रेअग्नानमोबृहंत्ताहुवेययोरिदंमियंवामस्यमन्मनं
इंद्राग्नीयुवामिमेंयज्ञस्यहिस्थऋत्विजेत्यच्छावाकस्यंतेषांयस्मिन्त्स्तुवीरन्त्सःस्तोत्रियोंयस्मिंच्छ्वःसोनुरूपंएकःस्तोत्रिये

ष्वहःसुंयोन्योनंतरःसोनुरूपोनचेत्सर्वोहर्गणंःषळहोवैकाहिकस्तथार्सत्यंत्येचोर्ध्वमनुरूपेभ्यंऋजुनीतीनोवरुणंइंद्रंवोवि
श्वतस्परीयत्सोमआसुतेनरइत्यारंभणीयाःशस्त्वांस्वान्त्स्वान्परिशिष्टानावपेरंश्चतुर्विंशमहाव्रतांभिजिद्विश्वजिद्विषुव
त्सुंसर्वस्तोमसर्वपृष्ठेषुचोर्ध्वमा वापांत्प्रतिवांसूरउदितेंव्यंतरिक्षमतिरंच्छयावाश्वस्यसुन्वतइतितृचाःपर्यासाःसत्वेवमैत्रा
व रुणस्यषळहःस्तोत्रियंउत्तमःसपर्यासंस्तद्दैवतमन्यंपूर्वस्यस्थानेकुर्वीतांन्यत्रापिसंनिपातेंनतृचंसूक्तंवांनंतर्हितमेकासने
द्विःशंसेंन्महावालभिदंचेच्छंसेंदूर्ध्वमनुरूपेभ्यंआरंभणीयाभ्योवांनाभाकांस्तृचानावपेरंन्गायत्रीकारंसक्षपःपरिषस्वज
इतिमैत्रावरुणोंयःककुभोनिधारयइतिवांपूर्वांष्टिइंद्रोपमातयइतिब्राह्मणाच्छंसींताहिमध्यंभराणामित्यच्छावाकंः ॥२॥
मरुत्वतीयेंप्रैतुब्रह्मणस्पतिंरुत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पतइतिंब्राह्मणस्पत्यावावपेतेंपूर्वौनित्यांद्बृहदिंद्रायगायतंनकिःसुदासोरथमि
तिंमरुत्वतीयाऊर्ध्वं नित्यांत्कयाशुभेतिचमरुत्वतीयेंपुरस्तात्सूक्तस्यशंसेंदेवंस्थितान्प्रगाथांन्पृष्ठ्याभिप्लवयोरन्वहंपुनःपु
नरावर्तयेयुरेकैकंब्रा ह्मणस्पत्यानांमेवंमरुत्वतीयानांध्रुवइंद्रनिहवोधाय्याश्चंबृहत्पृष्ठंरथंतरंवांतयोरक्रियमाणस्ययोनिं
शंसेद्वैरूपवैराजशाक्वररैवतानांचपृष्ठ्यस्तोत्रियायोन्योर्धर्चौस्तासांविधानमन्वहंताभ्यऊर्ध्वंसामप्रगाथांनुक्तोरथंतरस्यो
भयंश्रृणवचनइतिबृहतंइंद्रत्रिधातुशरणंत्वामिंद्रप्रतूर्तिषुमोषुत्वावाघतश्चनेतिसद्विपदंउपसमस्येद्विपदांमिंद्रमिद्देवतात
यइतीतरेषांपृष्ठ्यएवैकैकमन्वहंतदिदासेतिचंपुरस्तात्सूक्तस्यशंसेंदुक्थपात्रंचमसांश्चांतरातिग्राह्यान्भक्षयंतिनिष्केवल्ये

नित्योभक्षजपः षोळशिपात्रेणभक्षिणः ॥ ३ ॥ होत्रकाणांकयानश्चित्रआभुवत्कयात्वंनऊत्यामाचिदन्यद्विशंसतंय
च्चिद्धित्वाजनाइमइतिस्तोत्रियानुरूपामैत्रावरुणस्यतंवोदस्ममृतीषहंतत्त्वायामिसुवीर्यमभिप्रवःसुराधसंप्रसुश्रुतंसुरा
धसंवयंघत्वासुतावंतःकईवेदसुतेसचाविश्वाःपृतनाअभिभूतरंनरंतमिंद्रंजोहवीमियाइंद्रभुजआभरइत्येकाद्वेचेंद्रोमदा
यवावृधेमदेमदेहिनोददिःसुरूपकृत्नुमूतयेशुष्मिंतमन्नऊतेश्रायंतइवसूर्यंवण्महाँअसिसूर्योदुत्यदर्शतंवपुरुदुत्येमधुमत्त
मांस्त्वामिंद्रप्रतूर्तिषुत्वामिंद्रयशाअसींद्रक्रतुंनआभरेंद्रज्येष्ठंनआभरांत्वासहस्रमाशतंममत्वासूरउदितइतिब्राह्मणाच्छं
सिनंस्तरोभिर्वोविदद्वसुंतरणिरित्सिषासतित्वामिदाह्योनरोवयमेनमिदाह्योयोराजाचर्षणीनांयःसत्राहाविचर्षणिःस्वा
दोरित्थाविषूवतइत्थाहिसोमइन्मदउभेयदिंद्ररोदसीअवयस्त्वंशतक्रतोनकिष्टंकर्मणानशंन्नत्वाबृहंतोअद्रयउभयंश्रृण
वच्चनंआवृषस्वपुरूवसोकदाचनस्तरीरसिकदाचनप्रयुच्छसियतइंद्रभयामहेयथागौरोअपाकृतंयदिंद्रप्रागपागुदग्यथा
गौरोअपाकृतमित्यच्छावाकस्यस्तोत्रियानुरूपाणांयद्यनुरूपेस्तुवीरन्स्तोत्रियोनुरूपऊर्ध्वंस्तोत्रियानुरूपेभ्यःकस्तमिंद्र
त्वावसुंकंनव्योअतसीनां ॥ कदून्वस्याकृतमितिकद्वंतःप्रगाथांअपप्राचइंद्रविश्वाँअमित्रान्ब्रह्मणातेब्रह्मयुजायुनज्म्यु
रुंनोलोकमनुनेषिविद्वानितिकद्वन्त्यंआरंभणीयाऊर्ध्वमारंभणीयाभ्यःसद्योहजातइत्यहरहःशस्यंमैत्रावरुणोस्माइदुप्रत
वसेशासद्वह्निरितीतरावहीनसूक्तेंआसत्योयात्वित्यहीनसूक्तंद्वितीयंमैत्रावरुणंउदुब्रह्माण्यभितष्टेवेतीतरावहरहःशस्ये

नूनंसातइत्यंतमुत्तमंमहीनसूक्तानिंषळहस्तोत्रियानावपत्सूंकुष्यदेवःसविताहिरण्ययेतितिस्रस्तेहिद्यावापृथिवींयज्ञस्य
वोरथ्यमितिवैश्वदेवंपृक्षस्यवृष्णोवृष्णेशर्धायेयज्ञेनवर्धतेत्याग्निमारुतंमग्निष्टोमइदमहरुक्थ्योवा ॥ ४ ॥ अभिप्लवपृष्ठ्या
हानिरथंतरपृष्ठान्ययुजानिंबृहत्पृष्ठानीतराणिंतृतीयादिषुपृष्ठ्यस्यान्वहंद्वितीयानिवैरूपवैराजशाक्वररैवतानिंतेषांयथा
स्थानेक्रियायांयोनीःशंसेत्सर्वत्रचास्वयोनिभावेंन्यत्राश्विनाद्यज्ञायज्ञीयस्यत्वक्रियमाणस्यापिंसानुरूपांयोनिंव्याहावं
शंसेदूर्ध्वमितरस्यानुरूपांद्धोत्रकाःपरिशिष्टानावापानुद्धृत्यंमित्रंवयंहवामहेंमित्रंहुवेपूतदक्षंमयंवांमित्रावरुणानोमित्रा
वरुणेतितृचांःप्रवोमित्रायेतिचतुर्णांद्वितीयमुद्धरेत्प्रमित्रयोर्वरुणयोरितिषट्कांव्येभिरदाभ्येतितिस्रोंमित्रस्यचर्षणीधृ
तइतिचतस्रोमैत्र्योंयच्चिद्धितेविशइतिवारुणंमेतस्यतृचमावपेतंमैत्रावरुणोनित्यांदधिकंस्तोमकारणात्पंचसप्तदशेनवै
कविंशैद्वादशचतुर्विंशैपंचदशत्रिणवंएकविंशतिंत्रयस्त्रिंशैद्वात्रिंशतंचतुश्चत्वारिंशैषट्त्रिंशतमष्टाचत्वारिंशंएकाल्पीय
सीर्वैकाहेष्वेकभूयसीर्वानारंभणीयानपर्यासांअंत्याऐकाहिकास्तृचांःपर्यासस्थानेषुब्राह्मणाच्छंसिनःसुरूपकृत्नुमूतयइ
तिषट्सूक्तान्यावापउक्तोंमैत्रावरुणेनेहेंद्राग्नीइंद्राग्नीआगतंताहुवेयंयोरिदमितिनवैयंवामस्यमन्मनइत्येकादशंयज्ञस्यहि
स्थइत्यच्छावाकस्यायात्विंद्रोंवसइतिमरुत्वतीयंमानइंद्रइतिनिष्केवल्यंप्रथमस्याभिप्लविकस्यंमध्यंदिनइत्युक्तएतेशस्त्रे
प्रतीयादहीनसूक्तस्थानंएवात्वामिंद्रयन्नइंद्रःकथामहामिंद्रःपूर्भिंद्यएकइद्यस्तिग्मश्रृंगइमामूष्विच्छंतित्वांशासनद्धहि

रितिसंपाताएकैकस्यत्रयस्त्रयउक्तामरुत्वतीयैर्युंजतेमनइहेहवइतिचतस्रोदेवान्हुवइतिवैश्वदेवं ॥ ५ ॥ द्वितीयस्यच
तुर्विंशेनाज्यंवायोयेतेसहस्रिणइतिद्वेतीव्राःसोमासआगहीत्येकोभादेवादिविस्पृशेतिद्वेशुक्रस्याद्यगवाशिरइत्येकायंवां
मित्रावरुणेतिपंचतृचागात्स्रमदंप्रउगमित्येतदाचक्षतेविश्वानरस्यवस्पतिमिंद्रइत्सोमपाएकइतिमरुत्वतीयस्यप्रतिपदनु
चराविंद्रसोमंयातऊतिरवमेतिमध्यंदिनोनिष्केवल्यस्योत्तमेविपरीतेभारद्वाजोहोताचेत्प्रकृत्याचातुर्विंशिकंतृतीयसव
नंविश्वोदेवस्यनेतुरित्येकातत्सवितुर्वरेण्यमितिद्वेआविश्वदेवंसत्पतिमितितुवैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरावाज्यप्रउगेप्रति
पदनुचराश्चोभयोर्युग्मेष्वेवमभिप्लवे ॥ ६ ॥ तृतीयस्यत्र्यर्यमायोजातएवेतिमध्यंदिनस्तद्देवस्यघृतेनद्यावापृथिवीइति
तिस्रोनश्वोजातःपरावतोयइतिवैश्वदेवंवैश्वानरायधिषणाधारावरामरुतस्त्वमग्नेप्रथमोऽअंगिराइत्याग्निमारुतंचतुर्थ
स्योग्रोजज्ञइतिनिष्केवल्यंह्वयाम्यग्निमस्यमेद्यावापृथिवीइतितिस्रस्ततंमेअपइतिवैश्वदेवंवैश्वानरंमनसेतितिस्रःप्रयेशुं
भंतेजनस्यगोपाइत्याग्निमारुतंपंचमस्यकयाशुभायस्तिग्मशृंगइतिमध्यंदिनःकयाशुभीयस्यतुनवम्युत्तमान्यत्रापियत्र
निविद्धानंस्याद्धृतवतीभुवनानामभिश्रियेंद्रऋभुभिर्वाजवद्भिरितितृचौकदुप्रियायेतिवैश्वदेवंपृक्षस्यवृष्णोवृष्णेशर्धाय
नूचित्सहोजाइत्याग्निमारुतंषष्ठस्यसावित्राभवेतृतीयेनवैश्वानरीयंचकतरापूर्वोषासानक्तेतिवैश्वदेवंप्रयज्यवइमंस्तोम
मित्याग्निमारुतमित्यभिप्लवःषळहस्तस्याग्निष्टोमावभितउक्थ्यामध्यउक्थ्येषुस्तोत्रियानुरूपामैत्रावरुणस्य ॥७॥ एह्यूषु

त्र्वाणितं आग्निरगामिभारतंः प्रवोवाजा अभिद्यवों भिप्रयांसिवाहसांप्रमंहिष्ठायगायतंप्रसोअग्नेतवोतिभिरंग्निंवोंवृधंतंम
ग्नेयंयज्ञमध्वरंयजिष्ठंत्वावत्रृमहेयंः समिधायआहुत्यातेअग्नइधीमंह्युभेसुश्चंद्रसर्पिषइतिद्वेएकाचांग्निंतंमन्येयोवसुंरातेव
त्सोमनोयमंदाग्नेस्थूरंरयिंभरंप्रेष्ठंवोअतिथिंश्रेष्ठंयविष्ठभारतंभद्रोनोअग्निराहुतोयंदीघृतेभिराहुतंआघायेअग्निमिंधतं
इमाअभिप्रणोनुमइत्यंथब्राह्मणाच्छंसिनोंभ्रातृव्योअनात्वंमातेअमाजुरोयथैवाह्यसिवीरयुंरेवाह्यस्यसूनृतांतंतेमदंगृ
णीमसिंतम्वभिप्रगायतंत्रयमुत्वामपूर्व्यंयोनइदमिदंपुरैंद्रायसामगायतंसखायऽआशिषामहिंयएकइद्धिदयतेंयइंद्रसो
मपातमंएंद्रनोगध्येदुमध्वोमदिंतरंमेतोन्विंद्रंस्तवामंसखायःस्तुहींद्रंव्यश्ववंत्त्वंनइंद्राभरवयमुत्वामपूर्व्यंयोनइमिदंपु
रांयाहीमइंदवइतिंसमाहार्योनुरूपोंभ्रातृव्योअनात्वंमातेअमाजुरोयथेंत्यथाच्छावाकस्यैंद्रंविश्वाअवीवृधन्नुक्थमिंद्रा
यशंस्यंश्रुधीहवंतिरश्च्यांआश्रुत्कर्णश्रुधीहवंमसाविसोमइंद्रतंइमामिंद्रसुतंपिबंयदिंद्रचित्रमेहनांयस्तेसाधिष्ठोवसेंपुरां
भिंदुर्युवाकविंर्वृषाह्यसिराधसेंगायंतित्वागायत्रिणंआत्वागिरोरथीरिवेतिसूक्तानांमेकैकंशिष्ट्वावपेरन् ॥ ८ ॥ स्तोमे
वर्धमानंइमाउत्वांभृमयोमन्यमानाइतितिस्रइंद्राकोवामितिसूक्तेंश्रुष्टीवांयज्ञोयुवांनरापुनीषेवांमिमानिवांभागधेयानी
त्येतस्यंयथार्थंमैत्रावरुणौयस्तस्तंभयोअद्रिभिंद्यज्ञेदिवइतिसूक्तेंअस्तेवसुप्रतरंमायात्विंद्रःस्वपतिंरिमांधियमितिब्राह्म
णाच्छंसींविष्णोर्नुकमितिसूक्तेंपरोमात्रयेत्यच्छावाकः ॥ ९ ॥ पृष्ठ्यस्याभिप्लवेनोक्तेंअहनीआद्येआद्याभ्यांतृतीय

सवनानिचान्वाहुमुपप्रयंतइतितुप्रथमेहन्याज्यमग्निंदूतमितिद्वितीयेंतृतीयेयुक्ष्वाहीत्याज्यंवायवायाहिवीतयइत्येका वायोयाहिशिवादिवइतिद्वेइंद्रश्चवायवेषांसुतानामितिद्वयोरन्यतरांद्विरामित्रेवरुणेवयंमश्विनावेहगच्छतंमायाह्यद्रि भिःसुतंसजूर्विश्वेभिर्देवेभिरुतनःप्रियाप्रियास्वित्यौष्णिहंप्रउगंमुत्तमेन्वृचमभ्यासाश्चतुरक्षरानवांतृतीयेनाभिप्लविके नोक्तोमध्यंदिनंस्तंतमिद्राधसेमहेत्रयइंद्रस्यसोमाइतिमरुत्वतीयस्यप्रतिपदनुचरौवैरूपंचेत्पृष्ठंयद्याावइंद्रतेशतंयदिंद्रया वतस्त्वमितिप्रगाथौस्तोत्रियानुरूपौ ॥ १० ॥ चतुर्थेहनिप्रातरनुवाकप्रतिपद्यर्धर्चाद्योन्यूंखोद्वितीयंस्वरमोकारंत्रि मात्रमुदात्तंत्रिस्तस्यतस्यचोपरिष्टाद्दपरिमितान्पंचवाधौकारानुदात्तानुत्तमस्यतुत्रीन्पूर्वमक्षरंनिहन्यतेन्यूंख्यमानेतद पिनिदर्शनायोदाहरिष्यामः ॥ आपो३ओओओओओऽओ३ओओओओओऽओ३ओओओरेवतीःक्षयथाहिवस्वःक्रतुंच भद्रंविभृथामृतंच ॥ रायो३ओओओओओऽओ३ओओओओओऽओ३ओओओश्चस्थस्वपत्यस्यपत्नीःसरस्वतीतद्गृणते वयोधों३मापो३आग्निंनस्ववृक्तिभिरित्याज्यंतस्योत्तमावर्जंतृतीयेषुपादेषुन्यूंखौनिनर्दश्चोक्तोन्यूंखःस्वरादिरंतओकारं श्चतुर्निनर्दंउदात्तौप्रथमोत्तमावनुदात्तावितरांउत्तरोनुदात्ततरःप्लुतःप्रथमोमकारांतउत्तमस्तदपिनिदर्शनायोदाहरिष्या मः । आग्निंनस्ववृक्तिभिः ॥ होतारंत्वावृणीमहे ॥ यज्ञो३ओओओओओऽओ३ओओओओओऽओ३ओओओयस्तीर्णब र्हिषेविवोमदो३ओ३ओ३ॐ३शीरंपावकशोचिषंविवक्षसों३माग्निंनस्ववृक्तिभिः ॥ होतारंत्वावृणीमहे ॥ ओ३ओओओ

ओओऽओ३ ओओओओओऽओ३ ओओओ मदेथमदैवो३ ओ३ ओ३ ओ३ मोथामोदैवोमित्यस्यप्रतिगरोपिवोदात्तादनुदा
त्तंस्वरितमुदात्तमितिचतुर्निनर्दैस्तदपिनिदर्शनायोदाहरिष्यामः ॥ आग्निंनस्ववृक्तिभिः ॥ होतारंत्वावृणीमहे ॥
यज्ञो३ ओओओओओऽओ३ ओओओओओऽओ३ ओओओयस्तीर्णबर्हिषेविवोमदो ३ ओ३ ओ३ ओ३ शीरंपावकशोचिषंवि
वक्षसो३माग्निंनस्ववृक्तिभिः ॥ होतारंत्वावृणीमहे ॥ ओ३ ओओओओओ३ ओ३ ओओओओओ३ ओओओमदेथमदै
वो३ ओ३ ओ३ ओ३ मोथामोदेवोमित्यस्यप्रतिगरः प्रथमादर्धौकारादध्वर्युर्न्यूंखयेद्द्वितीयाद्वाव्युपरमंहैकेयथावासंपाद
यिष्यंतोमन्येरन्वायोशुक्रोअयामितेविहिहोत्राअवीतायायोशतंहरीणामिंद्रश्चवायवेषांसोमानामाचिकितानसुक्रतूंआ
नोविश्वाभिरूतिभिरित्यमुवोअप्रहणसपत्यंवृजिनंरिपुमंबितेमनदीतमइत्यानुष्टुभंप्रउगमेकपातिन्यः प्रथमस्तंत्वायज्ञेभि
रीमहइदंवसोसुतमंधइतिमरुत्वतीयस्यप्रतिपदनुचरौश्रुधीहवमिंद्रमरुत्वाँइंद्रेतिमरुत्वतीयमंत्येनिविदंदध्यादनेकभावे
सूक्तानांवैराजंचेत्पृष्ठंपिबासोममिंद्रमंदतुत्वेतिस्तोत्रियानुरूपौकुहश्रुतइंद्रोयुध्मस्यतइतिनिष्केवल्यंश्रुधीहवीयस्यतुतृ
चंआद्येर्धर्चादिषुन्यूंखएवंकुहश्रुतीयस्यविराजांमध्यमेषुपादेषुनित्यइहप्रतिगरोन्यूंखादिः प्रणवांतः प्रणवेकुहश्रुतीयाना
मर्धर्चशश्चैनदुत्तमाव्रजनतेगिरोअपिमृष्येतुरस्यंप्रवोमहेमहिवृधेभरध्वमितिचतस्रस्तिस्रश्चविराजस्तासामूर्ध्वमारंभणी
याभ्यस्तृचानावपेरन्नाद्यंमैत्रावरुणस्तस्योत्तमादिशस्तानांतृचंब्राह्मणाच्छंसीतस्यचाच्छावाकोयजामहइंद्रंवज्रदक्षिण

मितिद्वितीयांनेवमेवपंचमेहनिंग्रच्छिद्धिसत्यसोमपाइत्येकैकमेवमेवषष्ठेहनींद्रायहिद्यौरसुरोअनम्नतेत्येवमेव ॥ ११ ॥
स्तोमेवर्धमानेंकोअद्यनर्योवनेनवाय्यंआयाह्यर्वाङित्यष्टर्चान्यावपेरंन्नुपरिष्टात्पारुच्छेपीनांतैरेप्यनतिशस्तऐंद्राणित्रैष्टु
भान्यंमरुच्छब्दान्यावपेरंन्नत्वेतान्यनोप्यातिशंसनंमेकयाद्वाभ्यांवाप्रातःसवनेंपरिमिताभिरुत्तरयोःसवनयोःपंचम
स्यैममूषुंवोअतिथिमुषर्बुधमितिनवाज्यंमानोयज्ञंदिविस्पृशमितिद्वेंआनोवायोमहेतनइत्येकांरथेनपृथुपाजसांवहवःसू
रचक्षसंइमाउवांदिविष्टयंःपिबासुतस्यरसिनोंदेवंदेवंवोवसेंदेवंदेवंबृहदुगायिषेवचइतिबार्हतंप्रउगंप्रगाथानेकेद्वितीयो
त्तमवर्जंयत्पांचजन्ययाविशैंद्रइत्सोमपाएकइतिंमरुत्वतीयस्यप्रतिपदनुचरांववितासीत्थाहींद्रपिबतुभ्यमितिमरुत्वती
यंशाक्वरंचेत्पृष्ठंमहानाम्न्यस्तोत्रियंस्ताअध्यर्धकारंनवप्रकृत्यातिस्रोभवंतिताभिःपुरीषपदान्युपसंतनुयात्पंचाक्षरशःपू
र्वाणिपंचंसर्वाणिवायथानिशांतंयोनिस्थानेतुयथानिशांतंसपुरीषपदाउत्तमेनसंतानंःस्वादोरित्थाविषूवतंऽउपनोहरि
भिःसुतंमिंद्रंविश्वाअवीवृधन्निंतित्रयस्तृचाअनुरूपंःप्रेदंब्रह्मेंद्रोमदायंसत्रामदासइतिनिष्केवल्यंपांक्तेपूर्वेसूक्तेमरुत्वती
येंपांक्तेनिष्केवल्येंआद्येतुत्रिष्टुबुत्तमेंतयोरवसानेंशतक्रतोसमप्सुजिदितिमरुत्वतीयेंशचीपतेनेद्येतिनिष्केवल्येनिष्केव
ल्ये ॥ १२ ॥ ॥ इतिश्रौतसूत्रेउत्तरषट्केप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ॥ ॥

हरिः ॐ ॥ षष्ठस्यप्रातःसवनेंप्रस्थितयाज्यानांपुरस्तादन्याःकृत्वोभाभ्यामनवानंतोयजंतिवृषन्निंद्रवृषपाणास
इंदवःसुषुमायातमद्रिभिर्वनोतिहिसुन्वन्क्षयंपरीणसोमोषुवोअस्मदभितानिपौंस्योषूणोअग्नेश्रृणुहित्वमीळितोग्निंहोता
रंमन्येदास्वंतंदध्यङ्हमेजनुषंपूर्वोअंगिराइत्येवमेवमाध्यंदिनेध्यर्धांतुतत्रानवानंपिबासोममिंद्रसुवानमद्रिभिरिंद्राय
हियौरसुरोअनम्नतेतिषळुपरिष्टात्त्वृचऋतुयाजानांप्रैषमृतेसौयजंमृचंचानवानमुक्तऋगंतैरसौयजेतिप्रेष्येंदेवमेवयजं
तिंतुभ्यंहिन्वानोवसिष्ठगाअपइतिद्वादशायंजायतमनुषोधरीमणीत्याज्यमेकेनद्वाभ्यांचविग्रहंस्त्रिभिरवसानंचतुर्भिः
प्रणवोयत्रार्धर्चशःपारुच्छेप्यंस्तीर्णंबर्हिरितितृचौसुषुमायातमद्रिभिर्युवांस्तोमेभिर्देवयंतोअश्विनावर्महइंद्रवृषन्निंद्रास्तु
श्रौषंळोषूणोऽअग्नेश्रृणुहित्वमीळितोयेदेवासोदिव्येकादशस्थेयमददाद्रभसमृणच्युतमितिप्रउगंद्वेचैकाचपंचमएकपा
तिन्यउपोत्तमंउत्तमेन्वृचमभ्यासांअष्टाक्षरानवांसपूर्व्योमहानांत्रयइंद्रस्यसोमाइतिमरुत्वतीयस्यप्रतिपदनुचरौयंत्वंरथ
मिंद्रसयोवृषेंद्रमरुत्वइतितिस्रइतिमरुत्वतीयमेकेनाग्रेवसायद्वाभ्यांप्रणुयांद्वाभ्यामवसायद्वाभ्यांप्रणुयाद्यंत्रपच्छःपारु
च्छेप्योरैवतंचेत्पृष्ठंरेवतीर्नःसधमादेरेवाँइद्रेवतःस्तोतेतिंस्तोत्रियानुरूपावेंद्रयाह्युपर्नःप्रघान्वस्याभूरेकइतिनिष्केवल्यम
भित्यंदेवंसवितारमोण्योरित्येकांतत्सवितुर्वरेण्यमितिद्वेदोषोआगाद्बृहद्गायद्युमद्भेह्याथर्वण ॥ स्तुहिदेवंसवितारं ॥
तमुष्टुह्यंतःसिंधुंसूनुंसत्यस्ययुवानं ॥ अद्रोघवाचंसुशेवं ॥ सघानोदेवःसवितासाविषद्वसुपतिः ॥ उभेसुक्षितीसुधा

तुरितिवैश्वदेवस्यप्रतिपदनुचरांउद्धृत्यचोत्तमंसूक्तंत्रीणींदमित्थारौद्रमितिप्रागुपोत्तमायांयेयज्ञेनेत्यावपतेंतस्यार्धर्च
शःप्रागुत्तमायांऊर्ध्वंचतुर्थ्याःशिष्टेशस्त्वांस्वस्तिनोमिमीतामश्विनाभगइतिंतृचइतिवैश्वदेवं ॥ १ ॥ होत्रकाणांद्विप
दास्विहोक्थ्येषुस्तुवतेंतऊर्ध्वमनुरूपेभ्योंविकृतानिशिल्पानिशंसेयुर्मैत्रावरुणस्यांग्नेत्वंनोअंतमोंग्नेभवसुषमिधासमिद्धइ
तिस्तोत्रियानुरूपांवथवालखिल्याविहरेंत्तदुक्तंषोळशिनासूक्तानांप्रथमद्वितीयेपच्छंस्तृतीयचतुर्थेअर्धर्चशंऋक्शःपंचम
षष्ठेव्यतिमर्शंवांविहरेंत्पूर्वस्यप्रथमामुत्तरस्यद्वितीययोंत्तरस्यप्रथमांपूर्वस्यद्वितीययांतयोर्नानर्चौप्रथमद्वितीयाभ्यांपा
दाभ्यामवस्येंत्प्रथमद्वितीयाभ्यांप्रणुयांत्तृतीयोत्तमाभ्यामवस्येंत्तृतीयोत्तमाभ्यांप्रणुयांदेवंव्यतिमर्शमर्धर्चशउत्तरेंएवं
व्यतिमर्शमृक्शउत्तरेंविपरिहरेदेवोंत्तमेसूक्तेगायत्रेसर्वत्रेंमानिवांभागधेयानीतिप्रागुत्तमायांआहूयदूरोहणंरोहेंद्धंसःशु
चिषदितिपच्छोर्धर्चशंस्त्रिपद्याचतुर्थमनवानमुक्त्वांप्रणुत्यावस्येंत्पुनस्त्रिपद्यार्धर्चशंःपच्छएवसप्तमंमेतद्दूरोहणंमावांरा
जानावितिनित्यमैकाहिकमितिनुहोंडिनांवथमहावालभिदेतान्येवषट्सूक्तानिंव्यतिमर्शंपच्छोविहरेंद्व्यतिमर्शमर्धर्च
शोव्यतिमर्शमृक्शंःप्रगाथांतेषुचानुपसंतानंऋगावानमेकपदाःशंसेंदिंद्रोविश्वस्यगोपतिंरिंद्रोविश्वस्यभूपतिंरिंद्रोविश्व
स्यचेततींद्रोविश्वस्यराजतीतिंचतस्रएकांमहाव्रतादाहरेंत्रयोविंशतिमष्टाक्षरान्पादांन्महानाम्नीभ्यःसपुरीषाभ्यःषोळ
शिनोक्तःप्रतिगरोंन्यत्रैकपदाभ्योंवकृष्यैकपदांअविहरंश्चतुर्थंशंसेंत्समानमन्यत् ॥२॥ ब्राह्मणाच्छंसिनंइमानुकंभुवना

सीषधामेतिपंचांयावाजंदेवहितंसनेमेतिंस्तोत्रियानुरूपांवपप्राचइंद्रेतिसुकीर्तिंस्तस्यार्धर्चेशश्चतुर्थीमंथवृषाकपिंशंसेद्य
थाहोताज्याद्यांचतुर्थेंपंक्तिशंसंत्विहांप्रणवांतश्चप्रतिगरौंद्वितीयेपांक्तावसानेंतस्मादूर्ध्वंकुंतापंतस्यादितंश्चतुर्दशविग्राहं
निनर्दंशंसेत्तृतीयेषुपादेषूदात्तमनुदात्तपरंयत्प्रथमंतंनिनर्देत्तदपिनिदर्शनायोदाहरिष्यामः । इ॒दंजना॒उपश्रुत । नरा॒शं
स॒स्तविंष्यते । षष्टिंसहस्रानवतिंचकौरमंआरुशमेषुदद्महो ३ मोथामोदैवोमित्यस्यप्रतिगरश्चतुर्दश्यामेकेनद्वाभ्यांचवि
ग्रहंःशेषोर्धर्चशएताअश्वाआप्लवंतइतिंसप्तातिंपदान्यष्टादशवांनवाद्यान्यलाबुकंनिखातकमितिसप्तंयदींहनत्कथंहनत्प
र्याकारंपुनःपुनरितिचैतैंवितत्तौकिरणौद्वावितिषळनुष्टुभोंदुंदुभिमाहननाभ्यांजरितरोथामोदैवंकोशबिलेजरितरोथा
मोदैवंरजनिग्रंथेर्धानांजरितरोथामोदैवोंपानहिपादंजरितरोथामोदैवोंत्तरांजनीमांजन्यांजरितरोथामोदैवोंत्तराजनीं
वर्त्मन्यांजरितरोथामोदैवेतिप्रतिगरांअवसानेष्विहेत्थंप्रागप्रागुदगितिचतस्रोंद्वेधाकारंप्रणवेनासंतन्वंन्नलाबूनिजरि
तरोथामोदैवों ३ ॥ पृषातकानिजरितरोथामोदैवों ३ ॥ अश्वत्थपलाशंजरितरोथामोदैवों ३ ॥ पिपीलिकावटोजरि
तरोथामोदैवों ३ मितिप्रतिगरांःप्रणवेषुभुगित्यभिगतइतित्रीणिपदानिंसर्वाणियथानिशांतंश्वाजरितरोथामोदैवंपर्ण
शदोजरितरोथामोदैवंगोशफोजरितरोथामोदैवेतिप्रतिगरांवीमेदेवाऽअक्रंसतेत्यनुष्टुप्पंत्तीयीयप्स्यतेंजरितरोथामोदै
वंहोताविष्टीमेनजरितरोथामोदैवेतिप्रतिगरांवादित्याहजरितरंगिरोभ्योंदक्षिणामनयन्नितिंसप्तदशपदान्योंहजरितरो

थामोदैवंतथाहजरितरोथामोदैवेतिप्रतिगरौव्यत्यासंमध्येप्रणवउत्तमंस्त्वमिंद्रशर्मरिणेतिभूतेच्छंदंस्तिस्रएताअनुष्टुभो
यदस्याअंहुभेद्याइत्याहनस्त्यांआज्याद्ययोक्ताश्चतुर्थैकपृश्नरोयद्धप्राचीरजगंतेतिचैते ॥ ई३इइइइइऽई२इइइइइऽई३इ
इइ ॥ किमयमिंदमाहो३ऊ३ऊ३ऊ३मोथामोदैवोमित्यासांप्रतिगरोंदधिक्राव्णोअकारिषमित्यनुष्टुप्सुतासोमधुमत्त
माइतिचतिस्रोवद्रप्सोअंशुमतीमतिष्ठदितितिस्रोच्छामइंद्रमितिनित्यमैकाहिकं ॥३॥ अथाच्छावाकस्यंप्रवइंद्रायवृत्रहं
तमायेतिंस्तोत्रियानुरूपांवथैवयामरुदुक्तोवृषाकपिनां३ ॥ ऊ३ऊऊऊऊऊऽऊ३ऊऊऊऊऊऽऊ३ऊऊऊ३ ॥
मदेमधोर्मदस्यमदिरस्यमदैवो३ऊ३ऊ३ऊ३मोथामोदैवोमित्यस्यप्रतिगरंऽऋतुर्जनित्रीतिनित्यान्यकौहिकान्येवमु
क्थानियत्रयत्रद्विपदासुस्तुवीरंन्नित्यशिल्पंविदमहर्विश्वजिच्चंतौचेदग्निष्टोमौयदिवोक्थ्येष्वद्विपदासुस्तुवीरंन्माध्यं
दिनएवोर्ध्वमारंभणीयाभ्यःप्रकृत्याशिल्पानिशंसेयुर्बार्हतान्येवसूक्तानिवालखिल्यानांमैत्रावरुणःसुकीर्तिंब्राह्मणाच्छं
सीवृषाकपिंचपंक्तिशंसंद्यौर्नयइंद्रेत्यच्छावाकःप्रत्येवयामरुदित्येतदाचक्षतेहोतैवयामरुतमाग्निमारुतेपुरस्तान्मारुत
स्यपच्छःसमासमुत्तमेपदेषष्ठेत्वेवपृष्ठ्याहन्यहरहःशस्यस्यैकभूयसीःशस्त्वामैत्रावरुणोदूरोहणंरोहेत्संपातसूक्तएकाहीभ
वत्सुनह्येकाहीभवंत्स्वहरहःशस्यानिनारंभणीयांनकद्रूंतःकद्रुतांस्थानेनित्यान्प्रगाथान्छस्त्वासंपातानेवसंपातवंत्स्वही
नसूक्तानीतरेषुततोंत्यान्यैकाहिकानिसंपातवत्सुतुसर्वस्तोमेषुप्राकृतेवैकाहेऽहीनसूक्तान्यादितस्तृतीयानिसामसूक्तानि

सप्रगाथानिंसर्वपृष्ठेषुपृष्ठानिंपृष्ठ्येसंस्थाअग्निष्टोमःप्रथमंषोळशीचतुर्थमुक्थ्याइतरइतिंपृष्ठ्यःप्रत्यक्षपृष्ठोन्यैःपरोक्षपृष्ठंए
तैर्वोपसृष्टैर्वैरूपादीनामभावेंपृष्ठ्यःस्तोमःपवमानभावंआपक्र्यपृष्ठ्यस्तनूपृष्ठ्योंहोतुश्चेच्छयैतनौधसे ॥ ४ ॥ अभिजि
द्बृहत्पृष्ठउभयसामांयद्यपिरथंतरंयज्ञायज्ञीयस्यस्थानेंपिबवांस्त्विहसामप्रगाथंःपिबासोमंतमुष्टुहीतिमध्यंदिनंस्तयोरै
काहिकैंपुरस्तादन्येवाशंसेयुंरेतेएवेतिगौतमंःसप्तदशत्वात्पृष्ठस्ययावत्योंयावत्यःकुशानांनवतोदशतोवांनिष्केवल्येताव
तिसूक्तांमध्यंदिनाःस्युरितिमहान्यायोंमरुत्वतीयस्योत्तमेविपरीतंचातुर्विंशिकंतृतीयसवनंमभिप्लवत्र्यहःपूर्वस्वरसा
मानंःस्वराणित्विहपृष्ठानिंतेषांस्तोत्रियायज्ञायथाअपूर्व्यंमत्स्यपायितेमहंएमेनंप्रत्येतनेत्याद्योवासर्वेषांवयंघत्वासुतावं
तइतितिस्रोंबृहत्योयस्तेसाधिष्टोवसइतिंषळनुष्टुभइत्यनुरूपाःस्तोत्रियेंयथायुक्ताबृहतीतथानुरूपेंस्थायीन्येतानियथाबृ
हद्रथंतरे ॥ ५ ॥ विषुवांदिवाकीर्त्यंउदितेप्रातरनुवाकंःपृथुपाजाअमर्त्यइतिंषड्धाय्याःसामिधेनीनांसौर्यःसवनीय
स्योपालंभ्यंःसोमापौष्णोवांसमुद्रादूर्मिरित्याज्यंत्यंसुमेषंकयाशुभेतिचमरुत्वतीयंमहादिवाकीर्त्यंपृष्ठंविभ्राड्बृहत्पिब
तुसोम्यंमधुं नमोमित्रस्यवरुणस्यचक्षसइतिंस्तोत्रियानुरूपौंयदिबृहद्रथंतरेपवमानयोःकुर्युर्योनीएनयोःशंसेद्रथंतरस्य
पूर्वामाद्येभवतोंन्याभिरपिसंनिपातंउत्तमस्त्विहसामप्रगाथोंनृणामुत्वानृतमंगीर्भिरुक्थैरितितिस्रोंयस्तिग्मशृंगोभित्यं
मेषांमिंद्रस्यनुवीर्याणीत्येतस्मिन्नैद्रींनिविदंशस्त्वांशंसेदेवोत्तराणिषट्ट्दिवश्चिदस्यसुतइत्त्वंमेषप्रपूर्वीर्वृषामदंःप्रमंहिष्ठाय

त्यमूष्विर्तीहताक्ष्यर्मंततस्तस्यैकाशस्त्वाह्वयदूरोहणंरोहेदितिनिष्केवल्यंविकर्णंचेद्ब्रह्मसामोर्ध्वमनुरूपात्तंवोदस्ममृतीष
हंमभिप्रवःसुराधसमितिब्राह्मणाच्छंसींश्यैतनौधसयोर्योनीशंसेन्नौधसस्यपूर्वांश्यैतस्योत्तरामेतद्धोत्रकाणांयोनिस्थाने
यच्चप्रगाथआह्वानमेताभ्यस्तत्पंचाहावपरिमितत्वादुत्तमेनाभिप्लविकेनोक्तंतृतीयसवनमैकाहिकौतुप्रतिपदनुचरौभा
संचयज्ञायज्ञीयस्यस्थानेपृक्षस्यवृष्णोऽअरुषस्यनूसहइतिस्तोत्रियानुरूपौमूर्धानंदिवोअरतिंपृथिव्यामूर्धादिवोनाभिर
ग्निःपृथिव्याइतिवान्यासुचेदेवंलिंगास्वतोनुरूपआवृत्ताःस्वरसामानः ॥ ६ ॥ विश्वजितोग्निंनरइत्याज्यंचतुर्विंशेनम
ध्यंदिनोवैराजंतुपृष्ठंसन्यूंखंबृहतश्चयोनिंप्राग्वैरूपयोन्याहोत्रकाणांपृष्ठानिशाक्वरवैरूपरैवतानितेयोनीःशंसंतिवामदे
व्यस्यमैत्रावरुणउक्थेब्राह्मणाच्छंसिनःकालेयस्याच्छावाकऐकाहिकौस्तोत्रियावेतयोर्योनीताअंतरेणकद्वतश्चैतेषामेव
पृष्ठानांसामप्रगाथान्सत्रामदासोयोजातएवाभूरेकइतिसामसूक्तानिपुरस्तात्सूक्तानामुक्तंतृतीयसवनमुत्तमेनपृष्ठ्याहै
काहिकौतुप्रतिपदनुचरौबृहच्चेदग्निष्टोमसामंत्वमग्नेयज्ञानामितिस्तोत्रियानुरूपावितिनवरात्रःसर्वेग्निष्टोमाउक्थ्यानेके
स्वरसाम्नोद्वितीयमाभिप्लविकंगौरायुरुत्तरंत्र्यहक्लृप्तेपूर्वस्मात्र्यहात्सवनशोयथांतरंगौरायुरुत्तरात्षळहक्लृप्तेयुग्मेभ्योगौ
रयुजेभ्यआयुर्दशरात्रेपृष्ठ्यःषळहःपूर्वत्र्यहःपुनश्छंदोमानत्वत्रस्थायिवैरूपंतृतीयेप्रथमस्यछांदोमिकस्यद्विषूक्तोमध्यं
दिनोवैषुवतेनिविद्धानेपूर्वेचद्वितीयस्यशंसामहांमहश्चित्त्वमिंद्रपिबासोममभितमस्यद्यावापृथिवीमहाँइंद्रोनृवदितिम

रुत्वतीयंमपूर्व्यापुरुतमानिंतांसुतेकीर्तिंत्वंसहाँइंद्रयोहदिवश्चिदस्यंत्वंमहाँइंद्रतुभ्यमितिनिष्केवल्यंतृतीयस्यैंद्रस्वाहा
गायत्सामंतिष्ठाहरीप्रमंदिनंइमाउत्वेंतिमरुत्वतीयंसंचत्वेजग्मुरितिसूक्तेंआसत्योयांत्वहंभुवंतत्तइंद्रियमितिनिष्केव
ल्यंमायाहिवनसेमानुकंबभ्रुरेकइतिद्विपदासूक्तानिंपुरस्ताद्वैश्वदेवसूक्तानांमितिनुसमूह्यः ॥ ७ ॥ व्यूह्यश्चेत्पृष्ठ्यस्योँ
त्तरेत्र्यहेंमध्यंदिनेषुगायत्रांस्तृचानुंपसंशस्यतेषुनिविदोदध्यांदिमंनुमायिनंहुवेत्यमुवःसत्रासाहंमरुत्वाँइंद्रमीढ्वस्तमिंद्रं
वाजयामस्यंयंहयेनवाइदंमुपनोहरिभिःसुतमितित्रैष्टुभांन्येषांतृतीयसवनानिंचतुर्थेहन्यादेवोयातुंप्रद्यावेतिवासिष्ठंप्र
ऋभुभ्यःप्रशुक्रैत्वितिंवैश्वदेवंवैश्वानरस्यसुमतौकईंव्यक्ताअग्निंनरइत्याग्निमारुतंमष्टादशोत्तमेविराजोंद्विपदाएकादश
मारुतंएकविंशतिर्वैश्वदेवसूक्तेंपंचमस्योदुष्यदेवःसवितादमूनाइतितिस्रोंमहीद्यावापृथिवीइहज्येष्ठेइतिचतस्रंऋभुर्वि
भ्वास्तुषेजनमितिवैश्वदेवंहविष्पांतंवपुर्नुतदंग्निर्होतागृहपतिःसराजेतिंतिस्रइत्याग्निमारुतंमुत्तमावैश्वदेवसूक्तेंसाध्या
सोत्तमाजातवेदस्यैंसर्वत्राध्यासानुपसमस्यप्रणुयांत्षष्ठस्योदुष्यदेवइतिगार्त्समदंकिमुश्रेष्ठउपनोवाजाइतित्रयोदशार्भ
वंचतस्रश्चवैश्वदेवसूक्तेंतृचमंत्यमुद्धरेदितिवैश्वदेवंमहश्चकृष्णंमध्वोवोंनामंसप्रत्नथेत्याग्निमारुतमितिपृष्ठ्यः ॥ ८ ॥ ॥ ९ ॥
अथछंदोमाःसमुद्रादूर्मिरित्याज्यंमावायोभूषशुचिपाउपनंःप्रयाभिर्यासिदाश्वांसमच्छांनोनियुद्भिःशतिनीभिरध्वरंप्र
सोताजीरोअध्वरेष्वस्थांद्येवायवहंद्रमादनासौयावांशतंनियुतोयाःसहस्रमित्येकपातिन्यंःप्रयद्वांमित्रावरुणास्पूर्धंन्ना

गोमतानासत्यारथेनांनोदेवशवसायाहिशुष्मिन्प्रवोयज्ञेषुदेवयंतोअर्चन्प्रक्षोदसाधायसासस्रएषेतिप्रउगंमाध्यंदिनेसू
क्तेविपरिहृत्यैतरयोर्निविदोदध्यांदेवमुत्तरयोश्चतुर्थपंचमेंअभित्वादेवसवितःप्रेतांयज्ञस्यशंभुवांयंदेवायजन्मंनइतितृ
चांएभिरग्नेदुवइतिवैश्वदेवंनित्यानिद्विपदासूक्तानिवैश्वानरोअजीजनदित्येकांसविश्वंप्रतिचाक्लृपदृतूनुत्सृजतेवशी ॥
यज्ञस्यवयउत्तिरन् ॥ वृषापावकदीदिह्यग्नेवैश्वानरद्युमत् ॥ जमदग्निभिराहुतः ॥ प्रयद्वस्त्रिष्टुभंदूतंवइत्याग्निमा
रुतं ॥ ९ ॥ द्वितीयस्याग्निंवोदेवमित्याज्यंकुविदंगनमसायेवृधासःपीवोअन्नांरयिवृधःसुमेधांउच्छन्नुषसःसुदिनाअरि
प्राइत्येकपातिन्यंउशंतादूतानदभायगोपांयावत्तरस्तन्वोयावदोजइत्येकाद्वेचंप्रतिवाँसूरऽउदितेसूक्तैर्धेनुःप्रत्नस्यकाम्यं
दुहानांब्रह्माणइंद्रोपयाहिविद्वांनूध्र्वोऽअग्निःसुमतिंवस्वोअश्रेदुतस्यानःसरस्वतीजुषाणेतिप्रउगंहिरण्यपाणिमूतयइति
त्रतस्रोमहीद्यौःपृथिवीचनोयुवानापितरापुनरितितृचौदेवानामिदवइतिवैश्वदेवंमृतावानंवैश्वानरमृतस्यज्योतिषस्प
तिं ॥ अजस्रंघर्ममीमहे ॥ दिविपृष्टोअरोचताग्निर्वैश्वानरोमहान् ॥ ज्योतिषावाधतेतमः ॥ अग्निःप्रत्नेषुधामसुकामो
भूतस्यभव्यस्य ॥ सम्राळेकोविराजति ॥ क्रीळंवःशर्धोग्नेमृळेत्याग्निमारुतं ॥ १० ॥ तृतीयस्यागन्ममहेत्याज्यंप्रवी
रयांशुचयोदद्रिरेतेतेसत्येनमनसादीध्यानांदिविक्षयंतारजसःपृथिव्यांमाविश्ववाराश्विनागतंनोयंसोमइंद्रतुभ्यंसुन्वं
आतुप्रब्रह्माणोअंगिरसोनक्षंतंसरस्वतींदेवयंतोहवंतंआनोदिवोबृहतःपर्वतादासरस्वत्यभिनोनेषिवस्यइतिप्रउगंमेक

पातिन्यउत्तमोदोषोआगात्प्रवांमहिघ्रवीअभीतितृचाविंद्रइषेददातुर्नस्तेनोरत्नानिधत्तनेत्येकाद्धेचंयेत्रिंशतीतिवैश्वदेवं
वैश्वानरोनऊतयआप्रयातुपरावतः ॥ अग्निर्नःसुष्टुतीरुप ॥ वैश्वानरोनआगमदिमंयज्ञंसजूरुप ॥ अग्निरुक्थेनवा
हसा ॥ वैश्वानरोअंगिरोभ्यःस्तोमउक्थंचचाकनत् ॥ ऐषुद्युम्नंस्वर्यमत् ॥ मरुतोयस्यहिप्राग्नयेवाचमित्याग्निमारुतं
॥ ११ ॥ दशमेहन्यनुष्टुभांस्थानेग्निंनरोदीधितिभिररण्योरितितृचमाग्नेयेक्रतावुषाअपस्वसुस्तमइतिपच्छोद्विपदांत्रि
रुपस्यआशुभ्रायातमश्विनास्वश्वेतितृचमाश्विनेक्रतौस्तोकसूक्तस्यद्वितीयतृतीययोःस्थानेग्नेघृतस्यधीतिभिरुभेसुश्चंद्र
सर्पिषइत्येतेइदमापःप्रवहतेत्येतस्याःस्थानेआपोअस्मान्मातरःशुंधयंत्वित्यच्छावोअग्निमवसेप्रत्यस्माइतितृचयोःस्थाने
च्छानःशीरशोचिषंप्रतिश्रुतायवोधृषदितितृचावच्छावार्कःपरित्वाग्नेपुरंवयमित्येतस्याःस्थानेग्नेहंसिन्यत्रिणमित्युत्तिष्ठ
ताचपश्यतेत्येतस्याःस्थानेउत्तिष्ठन्नोजसासहेत्युरुविष्णोविक्रमस्वेतिघृतयाज्यास्थानेभवामित्रोनशेव्योघृतासुतिरित्य
हरहश्चाहर्गणेषुयत्रैतदहःस्यात्सिनीवाल्याअभ्यस्येदित्येकेनास्मिन्नहनिकेनचित्कस्यचिद्विवाच्यमविवाक्यमित्येतदा
चक्षतेसंशयेबहिर्वेदिस्वाध्यायप्रयोगोंतर्वेदीत्येकेनव्यंजनेनोपहितेनवार्थःप्रत्यसित्वाप्रायश्चित्तंजुहुयुरग्नेतमद्याश्वंन
स्तोमैरित्याज्यंपंचाक्षरेणविग्रहोदशाक्षरेणवात्वारथंयथोतयइत्येतस्याःस्थानेत्रिकद्रुकेषुमहिषोयवाशिरमितिसखाय
आशिषामहीतितिस्रउष्णिहोमरुत्वाँइंद्रेतिमरुत्वतीयंकयानश्चित्रआभुवदित्येतासुरथंतरंपृष्ठंतस्ययोनिंशंसेद्बृहतश्चगा

णगारिंर्दशरात्रेयुग्मान्वयत्वांत्ताक्ष्यैर्णैकपदाउपसंशस्यंऋगावानमेकपदाःशंसोंदिंद्रोदिश्वस्यगोपतिरितिचतस्रंऽउत्तम
योपसंतानोंयइंद्रसोमपातमइतिषळुष्णिहोंयुधमस्यतइतिनिष्केवल्यंतत्सवितुर्वृणीमहइत्येतस्याःस्थानेंभित्यंदेवंसवि
तारमोण्योरित्यृभुक्षणइत्यार्भवंपश्वानतायुमितिद्वैपदंसमिद्धमग्निंसमिधागिरागृणइतितृचश्चंद्विप्रतीकंजातवेदस्यंचतु
र्थेनव्यूह्ळस्येतराणिसूक्तानिंवामदेव्यमग्निष्टोमसामांग्निंनरोदीधितिभिररण्योरितिंस्तोत्रियानुरूपावग्निष्टोमंइदमहरू
ध्वंपत्नीसंयाजेभ्यः ॥ १२ ॥ गार्हपत्येजुह्वतींहरमेहरमध्वंमिहधृतिरिहस्वधृतिरंग्नेवाट्स्वाहावाळित्याग्नीध्रीयंउप
सृजंधरुणंमातरंधरुणोधयन् । रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासुदीधरत्स्वाहेतिंसदःप्रसृप्यमानसेनस्तुवतेंयर्हिस्तुतंमन्येतां
ध्वर्यवित्याह्वयीतंहोहोतरितीतरंआयंगौःपृश्निरक्रमीदित्युपांशुतिस्रःपराचीःशस्त्वांव्याख्यास्वरेणंचतुर्होतृन्व्याचक्षी
तंदेवावाअध्वर्योंप्रजापतिगृहपतयःसत्रमासतोंहोतंस्तथाहोतरित्यध्वर्युःप्रतिगृणांत्यवसितेवसितेदशसुपदेषुंतेषांचि
त्तिःस्रुगासी३त् । चित्तमाज्यमासी३त् । वाग्वेदिरासी३त् । आधीतंबर्हिरासी३त् ॥ केतोअग्निरासी३त् । विज्ञा
तमग्नीदासी३त् । प्राणोहविरासी३त् । सामाध्वर्युरासी३त् । वाचस्पतिर्होतासी३त् । मनउपवक्तासी३त् ।
तेवाएतंग्रहमगृह्णत । वाचस्पतेविधेनामन् । विधेमतेनाम । विधेस्त्वमस्माकंनाम्नाद्यांगच्छ । यांदेवाःप्रजा
पतिगृहपतयऋद्धिमराध्नुवंस्तमृद्धिंरात्स्यामंइत्यपव्रजत्यध्वर्युरंथप्रजापतेस्तनूरितरउपांश्वनुद्रवतिंब्रह्मोद्यंचान्नादाचा

न्नपत्नीचभद्राचकल्याणीचानिलयाचापभयाचानाप्ताचानाप्याचानाधृष्याचाप्रतिधृष्याचापूर्वाचाभ्रातृव्याचेतित
न्वोग्निर्गृहपतिरितिहैकआहुःसोस्यलोकस्यगृहपतिर्वायुर्गृहपतिरितिहैकआहुःसोंतरिक्षलोकस्यगृहपतिरसौवैगृहपति
र्योसौतपत्येषपतिर्ऋतवोगृहाः ॥ येषांवैगृहपतिंदेवंविद्वान्गृहपतिर्भवतिराध्नोतिसगृहपतीराध्नुवंतितेयजमानाः ॥
येषांवाअपहतपाप्मानंदेवंविद्वान्गृहपतिर्भवत्यपसगृहपतिःपाप्मानंहतेपतेयजमानाः पाप्मानंघ्नतेध्वर्योअरात्स्मेत्युच्चै
रेषप्रयाज्यैषवषट्कारोनानुवषट्करोत्युक्तंवषट्कारानुमंत्रणमरात्स्महोतरित्यध्वर्युःप्रत्याहमनसाध्वर्युर्ग्रहंगृहीत्वामनसा
भक्षमाहरतिमानसेषुभक्षेषुमनसोपह्वानभक्षणेमनसात्मानमाप्याय्यौदुंबरींसमन्वारभ्यवाचंयच्छंत्यानक्षत्रदर्शनात्त
त्रानधरान्पाणींश्चिकीर्षेरन्दृश्यमानेष्वध्वर्युमुखाःसमन्वारब्धाःसर्पत्यातीर्थदेशाद्युवंतामिंद्रापर्वतापुरोयुधेतिजपंतो
ध्वर्युपथेनेत्येकेदक्षिणस्यहविर्धानस्याधोक्षेणेत्येकेप्राप्यवरान्वृत्वावाचंविसृजंतेयदिहोनमकर्मयदित्यरीरिचाम । प्रजा
पतिंतपितरमप्येतित्यर्थवाचंनिह्वंतेवागैतुवागुपैतुवागुपमैतुवागित्युत्करदेशेसुब्रह्मण्यांत्रिराहूयवाचंविसृजंतेनित्य
स्त्विहवाग्विसर्गएतावत्सात्रंहोतृकर्मान्यत्रमहाव्रतात्तदेषाभियज्ञगाथागीयते ॥ अतिरात्रश्चतुर्विंशंषळहावभिजित्स्व
राः ॥ विषुवान्विश्वजिच्चैवच्छंदोमादशमव्रतं ॥ प्रायणीयश्चतुर्विंशंपृष्ठ्योभिप्लवएवच ॥ अभिजित्स्वरसामानोविषु
वान्विश्वजित्तथा ॥ छंदोमादशमंचाहउत्तमंतुमहाव्रतं ॥ अहीनैकाहःसत्राणांप्रकृतिःसमुदाहृता ॥ यद्यन्यधीयतेपू

र्वधीयतेतंप्रतिग्रामंत्यहानिपंचविंशतिर्यैर्वैसंवत्सरोमितः ॥ एतेषामेवप्रभवंस्त्रीणिषष्टिशतानियदितितद्येकेचनछांदो
ग्येवांध्वर्यवेवाहोत्रामर्शांःसमाम्नातानतान्कुर्यादकृतस्नत्वाद्धौत्रस्यंछंदोगप्रत्ययंस्तोमःस्तोत्रियःपृष्ठंसंस्थेत्यध्वर्युप्रत्ययं
तुव्याख्यानंकामकालदेशदक्षिणानांदीक्षोपसंत्प्रसवसंस्थोत्थानानामेतावत्त्वंहविषांमुच्चैरुपांशुतायांहविषांचानुपूर्व्यं
मेतेभ्यएवाहोभ्योहीनैकाहान्पश्चात्तरान्व्याख्यास्यामः ॥ १३ ॥ एतद्विदंब्रह्मचारिणमनिराकृतिनंसंवत्सरावमंचा
रयित्वांव्रतमनुयुज्यानुक्रोशिनेप्रब्रूयादुत्तरमहर्महानाम्नीरग्रउदगयनेपूर्वपक्षेश्रोष्यंन्बहिर्ग्रामात्स्थालीपाकंतिलमिश्रं
श्रपयित्वाचार्यायवेदयीतंविदितेव्रतसंशयान्पृष्ट्वांलघुमात्राच्चेदापत्कारितास्युरन्वारब्धेजुहुयादग्नावग्निश्चरतिप्रविष्ट
ऋषीणांपुत्रोअधिराजएषः ॥ तस्मैजुहोमिहविषाघृतेनंमादेवानांमोमुहद्भागधेयंमोअस्माकंमोमुहद्भागधेयंस्वाहा ॥
यातिरश्चीनिपद्यतेहंविधरणीइति ॥ तांत्वाघृतस्यधारयायजेसम्राधनीमहंस्वाहा ॥ यस्मैत्वाकामकामायवयंसम्राड्यजा
महे ॥ तमस्मभ्यंकामंदत्त्वाथेदंत्वंघृतंपिबस्वाहा ॥अयंनोअग्निर्वरिवःकृणोत्वयंमृधःपुरएतुप्रभिंदन् ॥ अयंशत्रूञ्जयतु
जर्हृषाणोयंवाजंजयतुवाजसातौस्वाहा ॥ असूयंत्यैचानुमत्यैचस्वाहा ॥ प्रदात्रेस्वाहा ॥ व्याहृतिभिश्चपृथग्घुत्वाहैतंस्था
लीपाकंसर्वमशानेतिंभुक्तवंतमपामंजलिपूर्णमादित्यमुपस्थापयेत्त्वंव्रतानांव्रतपतिरसिव्रतंचरिष्यामितच्छकेयंतेनशके
यंतेनराध्यासमितिसमाप्यसंमील्यवाचंयच्छेत्कालमभिसमीक्षमाणोयदासमयिष्यादाचार्येणैकरात्रमध्यायोपपादनां

त्रिरात्रंवानित्याध्यायेनंतमेवकालमभिसमीक्षमाणंआचार्योहतेनवाससात्रिःप्रदक्षिणंशिरःसमुखंवेष्टयित्वाहैतंकालमे
वंभूतोस्वपन्भवेतितंकालमस्वपन्नासीतानुवक्ष्यमाणेपराजितायांदिश्यग्निंप्रतिष्ठाप्यासिमुदकमंडलुमश्मानमित्युत्तर
तोग्नेःकृत्वावत्सतरींप्रत्यगुदगसंश्रवणेबध्वापश्चादग्नेराचार्यस्तृणेषूपविशेदपराजितांदिशमभिसमीक्षमाणोब्रह्मचारी
लेपान्परिमृज्यप्रदक्षिणमग्निमाचार्यंचकृत्वोपसंगृह्यपश्चादाचार्यस्योपविशेत्तृणेष्वेवप्रत्यग्दक्षिणाभिसमीक्षमाणःपृष्ठेन
पृष्ठंसंधायब्रूयान्मनसामहानाम्नीर्भो३अनुब्रूहीतिपुनःपृष्ट्वानुक्रोशिनेसंमील्यैवानुब्रूयात्सपुरीषपदास्त्रिरनूच्योन्मुच्यो
ष्णीषमादित्यमीक्षयेन्मित्रस्यत्वाचक्षुषाप्रतीक्षेमित्रस्यत्वाचक्षुषासमीक्षेमित्रस्यवश्चक्षुषानुवीक्षइतिदिशःससंभाराःपुन
रादित्यंमित्रस्यत्वाचक्षुषाप्रतिपश्यामियोस्मान्द्वेष्टियंचवयंद्विष्मस्तंचक्षुषोर्हेतुर्ऋच्छत्विवितिभूमिमुपस्पृशेदग्नइळानम
इळानमऋषिभ्योमंत्रकृद्भ्योमंत्रपतिभ्योनमोवोअस्तुदेवेभ्यःशिवानःशंतमाभवसुमृळीकासरस्वतिमातेव्योमसंदृशि ॥
भद्रंकर्णेभिःशृणुयामदेवाःशंनइंद्राग्नीभवतामवोभिःस्तुषेजनंसुव्रतंनव्यसीभिःकयानश्चित्रआभुवदितितिस्रःस्योनापृ
थिविभवेतिसमाप्यसमानंसंभारवर्जमेषद्वयोःस्वाध्यायधर्मआचार्यवदेकःफाल्गुनाद्याःश्रवणायांअनधीतपूर्वाणाम
ध्यायस्तैष्यांद्यधीतपूर्वाणामधीतपूर्वाणां ॥ १४ ॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रेउत्तरषट्केद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥

हरिःॐम् ॥ उक्तप्रकृतयोहीनैकाहाःसिद्धैरहोभिरह्नामतिदेशोनतिदेशेत्वेकाहोज्योतिष्टोमोद्वादशशतदक्षिणस्ते

नशस्यमेकाहानांगोआयुषीविपरीतेद्व्यहानांत्र्यहाणांपृष्ठ्यत्र्यहः पूर्वोभिप्लवत्र्यहोवैवंप्रायाश्चदक्षिणाअर्वागतिरात्रेभ्यः
साहस्रास्त्वतिरात्रांद्व्यहाख्यहाश्चंयेभूयांसख्यहादहीनाः सहस्रंतेषांत्र्यहेप्रसंख्यायान्वहंततः सहस्राणिसमावत्वेवंदक्षि
णानयेयुरतिरिक्तास्तूत्तमेधिकाअतिदिष्टानांस्तोमपृष्ठसंस्थान्यत्वादनन्यभावोनित्यानैमित्तिकाविकारांमाध्यंदिनेतुहो
तुर्निष्केवल्यैस्तोमकारितंशस्यंतत्रोपजनस्ताक्ष्यंवर्जमग्रेसूक्तानांहानौततएवोद्धारोयेर्वाक्लिवृतस्तोमाः स्युस्तृचाएवत
त्रसूक्तस्थानेषुयथानित्यानिविदोभ्युदियात् ॥ १ ॥ उक्तानिचातुर्मास्यानिसोमान्वक्ष्यामः पर्वणांस्थानेयूपकानेकेंप
रिधौपशुंनियुंजंतिवैश्वदेव्याः स्थानेप्रथमंपृष्ठ्याहर्जनिष्ठाउग्रउग्रोजज्ञइतिमध्यंदिनऐकाहिकाहोत्राः सर्वत्रप्रथमसांपाति
केष्वहः स्वेकाहीभवत्सुवैश्वानरपार्जन्येहविषीअग्नीषोमीयस्यपशोः पशुपुरोळाशेन्वायातयेयुः प्रातः सवनिकेषुपुरोळाशेषु
वैश्वदेव्याहवींष्यन्वायातयेयुर्वैश्वदेवः पशुर्बार्हस्पत्यानूबंध्यावरुणप्रघासस्थानेद्व्यहउत्तरस्याह्नः प्रातः सवनिकेषुपुरोळा
शेषुवरुणप्रघासहवींष्यन्वायातयेयुर्मारुतवारुणौपशूमैत्रावरुण्यनूबंध्याग्निष्टोमऐंद्राग्नस्थानेसाकमेधस्थानेत्र्यहोतिरा
त्रांतोद्वितीयस्याह्नोनुसवनंपुरोळाशेषुपूर्वेद्युर्हवींषितृतीयेहन्युपांश्वंतर्यामौहुत्वापौर्णदर्वंप्रातः सवनिकेषुक्रैळिनंमाध्यं
दिनेषुमाहेंद्राण्यंतरेणघृतयाज्यैदक्षिणेमार्जालीयेपित्र्यांतत्रोपस्थानंयथानतिप्रणीयचरतामनूबंध्यायाः पशुपुरोळाशं
आदित्यमन्वायातयेयुराग्नेय्यैंद्राग्नैकादशिनाः पशवः सौर्यानूबंध्याग्निष्टोमः शुनासीरीयायाः स्थानेप्रातः सवनिकेषुपुरो

ळाशेषुंशुनासीरीयायाहवींष्यन्वायातयेयुर्वायव्यःपशुराश्विन्यनूबंध्यान्वहंपंचाशच्छोदक्षिणाः ॥ २ ॥ अथराजसू
र्याःपुरस्तात्फाल्गुन्याःपौर्णमास्याःपवित्रेणाग्निष्टोमेनाभ्यारोहणीयेनयजेतपौर्णमास्यांचातुर्मास्यानिप्रयुंक्तेनित्यानिप
र्वाणिचक्राभ्यांतुपर्वांतरेषुचरंत्यहर्विपर्ययंपक्षविपर्ययंवासंवत्सरांतेसमानपक्षेभिषेचनीयदशपेयावुक्थ्योबृहत्पृष्ठउभय
सामाभिषेचनीयःसंस्थितेमरुत्वतीयेदक्षिणतआहवनीयस्यहिरण्यकशिपावासीनोभिषिक्तायपुत्रामात्यपरिवृतायराज्ञे
शौनःशेपमाचक्षीतहिरण्यकशिपावासीनऽआचष्टेहिरण्यकशिपावासीनःप्रतिगृणातियशोवैहिरण्यंयशसैवैनंतत्समर्ध
यत्योमित्यृचःप्रतिगरएवंतथेतिगाथायाओमितिवैदैवंतथेतिमानुषंदैवेनचैवैनंतन्मानुषेणचपापादेनसःप्रमुंचतितस्मा
द्योराजाविजितीस्यादप्ययजमानआख्यापयेतैवैतच्छौनःशेपमाख्यानंनहास्मिन्नल्पंचनैनःपरिशिष्यतेसहस्रमाख्यात्रे
दद्याच्छतंप्रतिगरित्रेयथास्वमासनेसंसृपेष्टिभिश्चरित्वादशपेयेनयजेततत्रदशदशैकैकंचमसंभक्षयेयुर्नित्यान्प्रसंख्यायेत
राननुप्रसर्पयेयुर्येमातृतःपितृतश्चदशपुरुषंसमनुष्ठिताविद्यातपोभ्यांपुण्यैश्चकर्मभिर्येषामुभयतोनाब्राह्मण्यंनिनयेयुःपि
तृतइत्येकेनवग्वासःसुतसोमासइंद्रंसखाहयत्रसखिभिर्नवग्वैरितिनिविद्धानयोराद्येसूक्तमुखीयेइत्युक्तएतेप्रतीयादुत्तर
आपूर्यमाणपक्षेकेशवपनीयोबृहत्पृष्ठोतिरात्रोद्वयोर्मासयोर्व्युष्टिद्व्यहोग्निष्टोमःपूर्वमहःसर्वस्तोमोतिरात्रउत्तरमुत्तरआपू
र्यमाणपक्षेक्षत्रस्यधृतिरग्निष्टोमः ॥ २ ॥ इतिराजसूयान्यायक्लृप्ताश्चदक्षिणाअन्यत्राभिषेचनीयदशपेयाभ्यामभि

षेचनीयेतुंद्वात्रिंशतंद्वात्रिंशतंसहस्राणिपृथङ्मुख्येभ्यः षोळशषोळशद्वितीयिभ्योऽष्टावष्टौतृतीयिभ्यश्चत्वारिचत्वारिपा
दिभ्यः संसृपेष्टीनांहिरण्यमाग्नेय्यांवत्सतरीसारस्वत्यांमवध्वस्तः सावित्र्यांश्यामः पौष्ण्यांशितिपृष्ठोबार्हस्पत्यायांमृषभ
ऐंद्र्यांमहानिरष्टोवारुण्यांसाहस्रोदशपेयंइमाश्चादिष्टदक्षिणाः सौवर्णीस्रगुद्गातुरश्वः प्रस्तोतुर्धेनुः प्रतिहर्तुरजः सुब्रह्मण्या
यैहिरण्यप्राकाशावध्वर्योराजतौप्रतिप्रस्थातुर्द्वादशपृष्ठौह्योगर्भिणोब्रह्मणोवशामैत्रावरुणस्यरुक्मोहोतुर्ऋषभोब्राह्मणा
च्छंसिनः कार्पासंवासः पोतुः क्षौमीबरासीनेष्टुरेकयुक्तंयवाचितमच्छावाकस्यानड्वानाग्नीध्रस्यवत्सतर्युन्नेतुस्त्रिवर्षः सांडो
ग्रावस्तुतः ॥४॥ उशनसः स्तोमेनंगरगीर्णमिवात्मानंमन्यमानोयजेतोशनायत्सहस्यै३रयातं ॥ त्वमपोयदवेतुर्वशायेति
सूक्तमुखीयेंगोस्तोमभूमिस्तोमंवनस्पतिसवानांनताअर्वारेणुककाटोअश्रुतेंनतानशंतिनदभातितस्करोंवळित्थापर्वता
नांदृह्लाचिद्यावनस्पतींन्देवेभ्योवनस्पतेहवींषिवनस्पतेरशनयानियूयेतिसूक्तमुखीयांआधिपत्यकामोब्रह्मवर्चसकामो
वांबृहस्पतिसवेनयजेततस्यतृचाः सूक्तस्थानेष्वग्निर्देवेषुराजतीत्याज्यंयस्तस्तंभधुनेतयइतिसूक्तमुखीयेंइंद्रमरुत्वइहनृ
णामुत्वेतिमध्यंदिनंउदुष्यदेवः सविताहिरण्ययांघृतवतीभुवनानामभिश्रियेंद्रऋभुभिर्वाजवद्भिः समुक्षितंस्वस्तिनोमि
मीतामश्विनाभगइतिवैश्वदेवंवैश्वानरंमनसाग्निंनिचाय्यंप्रयंतुवाजास्तविषीभिरग्नयः समिद्धमाग्निंसमिधागिरागृणइ
त्याग्निमारुतंहोत्रकाऊर्ध्वंस्तोत्रियानुरूपेभ्यः प्रथमोत्तमांस्तृचान्छंसेयुः प्रगाथेभ्यस्तुमाध्यंदिनेनुसवनंमेकादशेकादशद

क्षिणाएकादशैकादशवासहस्राणिशतानिवाश्वोमाध्यंदिनेधिकोभुवोभ्रातृव्यवानधिबुभूषुर्यजेतंसद्यस्क्रियानुक्रियाप
रिक्रियावास्वर्गकामएकत्रिकेणत्र्येकेनवान्नाद्यकामोगोतमस्तोमेनयइच्छेद्दानकामामेप्रजास्यादित्येतेषांसप्तानांशस्यमु
क्तंबृहस्पतिसवेनत्वंभुवःप्रतिमानंपृथिव्याभुवस्त्वमिंद्रब्रह्मणामहान्त्संद्योहजातोवृषभःकनीनस्त्वंसद्योअपिबोजातइं
द्रानुत्वाहिघ्नेअधदेवदेवाअनुतेदायिमहइंद्रियायकथोनुतेपरिचराणिविद्वानितिद्वेएकस्यचिन्मेविश्वस्त्वोजएकंनुत्वा
सत्पतिंपांचजन्यँत्र्ययर्मामनुषोदेवतातांप्रघान्वस्यमहतोमहानीत्थाहिसोमइन्मदइंद्रोमदायवावृधइतिसूक्तमुखीयाः
॥ ५ ॥ गोतमस्तोममंतरुक्थ्यंकुर्वंतिग्रहांतरुक्थ्यश्चेदग्नेमरुद्भिर्ऋक्वभिःपाइंद्रावरुणाभ्यांमत्स्वेंद्राबृहस्पतिभ्यामिंद्रा
विष्णुभ्यांसजूरित्याग्निमारुतेपुरस्तात्परिधानीयायाआवपेतोभय्योराह्वानंमन्यतरस्यामेकंउक्थ्यःस्तोत्रियेषुचेद्यज्ञाय
ज्ञीयेनस्वैर्वासकृदाहूयस्तोत्रियांस्तथानुरूपानन्यत्राप्येवंस्तोत्रियानुरूपसंनिपातेयद्युवैयज्ञायज्ञीययोनौसवैरेवोक्थ्य
सामभिःप्रकृत्यास्यात्तथासति ॥ ६ ॥ श्येनाजिराभ्यामभिचरन्यजेताहंमनुर्गर्भेनुसंस्त्वयामन्योयस्तेमन्यवितिमध्यं
दिनौशेषोबृहस्पतिसवेनसन्नद्धालोहितोष्णीषानिस्त्रिंशिनोयाजयेयुःशरमयंबर्हिर्मौसलाःपरिधयोवैभीतकइध्मोवाघा
तकोवापगूर्याश्रावयेत्प्रत्याश्रावयेच्चच्छिदन्निववषट्कुर्याद्विषन्निवजुहुयात्साद्यस्क्रेभूर्वरावेदिःखलउत्तरवेदिःखलेवाली
यूपःस्फ्यग्रोयूपोचषालःकलापीचषालइत्यागंतुकाविकाराअन्यांश्चाध्वर्यवोविदुःसिद्धेतुशस्येहोतासंप्रैषान्वयस्याला

प्या कीर्त्यापिहितौमहारोगेणवायोवालंप्रजननःप्रजांनविंदेतंसोग्निष्टुतायजेततिष्ठाहरीयोजातएवेतिमध्यंदिनःसर्वाग्ने
यश्चैत्स्तोत्रियानुरूपाआग्नेयाःस्युर्विचारिवापिवासर्वेषुदेवताशब्देष्वग्निमेवाभिसंनमेत्तथासत्यन्वक्षमिंद्रस्तुतायजेतेंद्र
सोममिंद्रस्तवेतिमध्यंदिनोभूतिकामोवाग्रामकामोवाप्रजाकामोवोपहव्येनयजेतेमाउत्वायएकइदितिमध्यंदिनंइंद्रा
ग्न्योःकुलायेनप्रजातिकामंस्तिष्ठाहरीतमुष्टुहीतिमध्यंदिनंऋषभेणविजिगीषमाणोमरुत्वाँइंद्रयुधमस्यतइतिमध्यंदिनंस्ती
व्रसोमेनान्नाद्यकामंःक्वस्यवीरस्तीव्रस्याभिवयसइतिमध्यंदिनोविघनेनाभिचरंस्तस्यशस्यमजिरेणेंद्राविष्णोरुत्क्रांतिना
स्वर्गकामंइमाउत्वाद्यौर्नयइंद्रेतिमध्यंदिनोयःकामयेतनैष्णिह्यंपाप्मनइयामितिसऋतपेयेनयजेतंऋतस्यहिशुरुधःसंति
पूर्वीरितिसूक्तमुखीयेंसत्येनचमसान्भक्षयंतिसत्यमियंपृथिवीसत्यमयमग्निःसत्यमयंवायुःसत्यमसावादित्यइतिसोमच
मसोदक्षिणा ॥ ७ ॥ अतिमूर्तिनायक्ष्यमाणोमासंसौर्याचांद्रमसीभ्यामिष्टीभ्यांयजेतंशुक्लंचांद्रमस्यासौर्ययेतरंमत्रा
हगोरमन्वतंनवोनवोभवतिजायमानंस्तरणिर्विश्वदर्शतंश्चित्रंदेवानामुदगादनीकमितियाज्यानुवाक्याःसईमहींधुनिमे
तोररम्णात्स्वप्नेनाभ्युप्याचुमुरिंधुनिंचेतिसूक्तमुखीयेसूर्यस्तुतायशस्कामःपिबासोममभींद्रस्तवेतिमध्यंदिनोव्योम्नान्ना
द्यकामोविश्वदेवस्तुतायशस्कामःपंचशारदीयेनपशुकामएतेषांत्रयाणांकयाशुभातदिदासेतिमध्यंदिनंउभयसामानौ
पूर्वाउक्थ्यःपंचशारदीयोविशोविशोवोअतिथिमित्याज्यंकण्वरथंतरंपृष्ठंगोसवविवधौपशुकामंइंद्रसोममेतायामेतिम

ध्यंदिनोदशसहस्राणिदक्षिणाः षोळशैकाहाआयुर्गौरितिव्यत्यासंमुद्भिद्बलभिदौस्वर्गकामइंद्रसोममिंद्रः पूर्भिंदितिम
ध्यंदिनोविनुत्यभिभूत्योरिषुवज्रयोश्चमन्युसूक्तेअभिचरन्यजेतत्विष्यपचित्योः सम्राट्स्वराजोरांड्विराजोः शदस्यचैका
हिकेउपशदस्यराशिमरायोश्चकयाशुभीयतदिदासीयेभूतिकामराज्यकामान्नाद्यकामैंद्रियकामतेजस्कामानामेतेका
माद्वयोर्द्वयोर्ऋषिस्तोमाव्रात्यस्तोमाश्चपृष्ठ्याहानिनाकसदऋतुस्तोमादिक्स्तोमाश्चाभिप्लवाहानि ॥ ८ ॥ वाजपेयेनाधि
पत्यकामः सप्तदशदीक्षाः सप्तदशापवर्गोवाहिरण्यस्रजऋत्विजोयाजयेयुर्वज्रकिंजल्काशतपुष्कराहोतुर्विश्वजिदाज्यंक
याशुभातदिदासेतिमध्यंदिनः संस्थितेमरुत्वतीयेबार्हस्पत्येष्टिराज्यभागप्रभृतीळांताबृहस्पतिः प्रथमंजायमानोबृहस्प
तिः समजयद्वसूनित्वामीळतेअजिरंदूत्यायाग्निंसुदीतिंसुदृशंगृणंतइतिसंयाज्येयदित्वध्वर्यवआजिंजापयेयुरथब्रह्माती
र्थदेशेमयूखेचक्रंप्रतिमुक्तंतदारुह्यप्रदक्षिणमावर्त्यमानेवाजिनांसामगायादाविर्मर्याआवाजंवाजिनोअग्मन् ॥ देवस्य
सवितुः सवे ॥ स्वर्गांअर्वंतोजयतःस्वर्गांअर्वतोजयतीतिवायदिसामनाधीयात्रिरेतामृचंजपेत्तृतीयेनाभिप्लविकेनोक्तंतृ
तीयसवनंचित्रवतीषुचेत्स्तुवीरंस्त्वंनश्चित्रऊत्याग्नेविवस्वदुषसइत्यग्निष्टोमसाम्नः स्तोत्रियानुरूपौषोळशीत्विहतस्मादू
र्ध्वमतिरिक्तोक्थंप्रतत्तेअद्यशिपिविष्टनामप्रतद्विष्णुस्तवतेवीर्येणेतिस्तोत्रियानुरूपौब्रह्मजज्ञानंप्रथमंपुरस्ताद्यत्तेदित्सु
प्रराध्यंत्वामिच्छवसस्पतेतंप्रत्नथेतित्रयोदशानामेकांशिष्ट्वाहूयदूरोहणंरोहेद्बृहस्पतेयुवमिंद्रश्चवस्वइतिपरिधानीयावि

॥१५॥

भ्राड्बृहत्पिबतुसोम्यंमध्वितियाज्यांतस्यगवांशतानामश्वरथानामश्वानांसाद्यानांवह्यानांमहानसानांदासीनांनिष्क
कंठीनांहस्तिनांहिरण्यकक्ष्याणांसप्तदशसप्तदशानिदक्षिणांदशान्येदक्षिणागणाधनानांशतावमापराध्यानांपूर्वान्वाग
णशोभ्यस्यैत्सप्तदशसप्तदशसंपादयेदितिवाजपेयंस्तेनेष्ट्वाराजाराजसूयेनयजेतंब्राह्मणोबृहस्पतिसवेन ॥ ९ ॥ अनिरुक्त
स्यचतुर्विंशेनंप्रातःसवनंचतृतीयसवनंचंतंप्रत्नथेतितुत्रयोदशवैश्वदेवंकयाशुभातदिदासेतिमध्यंदिनोंहोत्रकाऊर्ध्वंस्तो
त्रियानुरूपेभ्यःप्रथमान्त्संपातान्छंसेयुरहीनसूक्तानिवैवंपूर्वेसवनेबृहत्पृष्ठेष्वसमाम्नातेषुंप्रतिकामंविश्वजिच्छिल्पंस्तस्य
समानंविश्वजिताप्रगाथेभ्योंबृहस्पतिसवेनाज्यंनिष्केवल्यमरुत्वतीयौचतृचौताभ्यांतुपूर्वेऐकाहिकेंहोत्रकाऊर्ध्वंप्रगाथे
भ्यःशिल्पान्यविकृतानिशंसेयुःसामसूक्तानिर्चाद्यांस्तृचानहीनसूक्तानामंत्यानामैकाहिकानामुत्तमान्त्समानंतृतीयसव
नंबृहस्पतिसवेननाभानेदिष्ठस्त्विहंपूर्वोवैश्वदेवात्तृचांदेवयामरुच्चाग्निमारुतेमारुतांत्तयोरुक्तःशस्योपायः ॥ १० ॥
यस्यपशवोनोपधरेरन्नन्यान्वाभिजनान्निनीत्सेतंसोप्तोर्यामेणयजेतंमाध्यंदिनेशिल्पयोनिवर्जंमुक्तोविश्वजितैकाहेनंगर्भ
कारंचेत्स्तुवीरंस्तथैवस्तोत्रियानुरूपांत्रथंतरेणाग्रेंततोवैराजेनंततोरथंतरेणंबृहद्वैराजाभ्यांवैवमेववामदेव्यशाक्वरेमैत्रा
वरुणस्यंनौधसवैरूपेब्राह्मणाच्छंसिनःश्यैतवैरूपेवांकालेयरैवतेअच्छावाकस्यंसामानंतर्येणंद्वौद्वौप्रगाथावगर्भकारंम
तिरात्रस्त्विहांद्वैपदोक्थ्यश्चेद्वैषुवतंतृतीयसवनंमूर्ध्वमाश्विनादतिरिक्तोक्थानिंजराबोधतद्विविड्ढिजरमाणःसमिध्यसे

ग्निनेंद्रेणाभात्यग्निःक्षेत्रस्यपतिनावयमितिपरिधानीयांयुवंदेवाक्रतुनापूर्व्येणेतियाज्यांयदद्यकच्चवृत्रहन्नुद्धेदभिश्रुताम
र्घमानोविश्वाभिःप्रातर्यावाणांक्षेत्रस्यपतेमधुमंतमूर्मिमितिपरिधानीयांयुवांदेवास्त्रयएकादशासइतियाज्यांतमिंद्रंवाज
याम सिंमहाँइंद्रोयओजसांनूनमश्विनातंवांरथंमधुमतीरोषधीर्द्यावआपइतिपरिधानीयांपनाय्यंतदश्विनाकृतंवामिति
याज्यांतोदेवाअवंतुनइतिस्तोत्रियानुरूपांउतनोधियोगोअग्राइतिवांनुरूपस्योत्तमेळेद्यावापृथिवींउभाउनूनंदैव्याहो
तारांप्रथमापुरोहितेतिपरिधानीयांयंवांभागोनिहितोयजत्रेतियाज्यांयदिनाधीयांत्पुराणमोकःसख्यंशिवंवामितिचत
स्रोयाज्यांस्तद्वोगायसुतेसचांस्तोत्रमिंद्रायगायतंत्यमुवःसत्रासाहंसत्रातेअनुकृष्टयइतिवांस्तोत्रियानुरूपांअपरिमिताः
परःसहस्रादक्षिणांश्वेतश्चाश्वतरीरथोहोतुर्होतुः ॥ ११ ॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रेउत्तरषट्केतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥

ॐम् ॥ज्योतिर्ऋद्धिकामस्यनवसप्तदशप्रजातिकामस्यविषुवत्स्तोमोभ्रातृव्यवतोंगौरभिजिच्चगौरुभयसामासर्वस्तो
मोबुभूषतंआयुर्दीर्घव्याधेःपशुकामस्यविश्वजिद्ब्रह्मवर्चसकामवीर्यकामंप्रजाकामप्रतिष्ठाकामानांपृष्ठ्याहान्यादितःपृथ
क्कामैरित्यतिरात्रांस्तेषामाद्यास्त्रयंऐकाहिकशस्याइत्येकाहांअथाहीनाव्यहप्रभृतयोद्वादशरात्रपरार्ध्याअग्निष्टोमादयो
तिरात्रांतांमासापवर्गाअपरिमाणदीक्षांऐकाहांश्चैतरेयिणंःसाहस्रशश्चदक्षिणांअतिरात्रांश्चसर्वशस्तत्राहांसंख्याःसंख्या
तांःषळहांताअभिप्लवांदतिरात्रस्त्वंत्यःसंख्यापूरणेगृहीतानांहानौवैश्वानरोधिकः ॥ १ ॥ आंगिरसंस्वर्गकामोयोवा

पुण्योहीनोनुप्रेप्सुःस्यांचैत्ररथमन्नाद्यकामःकापिवनंस्वर्गकामइतिद्व्यहाःप्रथमस्यतूत्तरस्याह्नस्तार्तीयंतृतीयसवनंत्वंहि क्षैतवदितिचाज्यंगर्गत्रिरात्रंस्वर्गकामस्तस्यमध्यमस्याह्नोवामदेव्यंपृष्ठंविशोविशीयमग्निष्टोमसामवारवंतीयमुत्तमंत्वम ग्नेवसूँरितिचाज्यंबैदत्रिरात्रंराज्यकामःसर्वेत्रिवृतोतिरात्राश्छंदोमपवमानांतर्वसूपशुकामःपराकच्छंदोमपराकौस्वर्ग कामइतित्र्यहागर्गत्रिरात्रशस्याअत्रेश्चतुर्वीरंवीरकामस्तस्यवीरवंत्याज्यानियमग्नेवाजसातमेतिंद्वितीयेहन्याज्यमग्नायो मर्त्यइतितृतीयेग्निंनरइतिचतुर्थेषोळशिमच्चतुर्थंतस्याभित्वावृषभासुतइतिगायत्रीषुरथंतरंपृष्ठमनुष्टुब्बृहतीषुबृहच्चतुर्थे त्वंवलस्यगोमतोयज्जायथाअपूर्व्येतिवाजामदग्नंपुष्टिकामस्तस्यपुरोळाशिन्यउपसदोवैश्वामित्रंभ्रातृव्यवान्प्रजाकामो वसिष्ठसंसर्पमितिचतुरहाःसार्वसेनंपशुकामोदैवंभ्रातृव्यवान्पंचशारदीयंपशुकामोव्रतवंतमायुष्कामोबाबरंवाक्प्रवदि षुरितिपंचपंचरात्राःपंचशारदीयस्यतुसप्तदशोक्षाणऐंद्रामारुतामारुतीभिःसहवत्सतरीभिःसप्तदशभिःसप्तदशभिःपं चवर्षपर्यग्निकृताःसवनीयास्तेषांत्रींस्त्रींश्चतुर्व्हःस्वालभेरन्परिशिष्टान्पंचपंचमेव्रतवतस्तुतृतीयस्याह्नस्थानेमहाव्रतंपृ ष्ठ्यपंचाहउत्तमः ॥ २ ॥ ऋतूनांषळहंप्रतिष्ठाकामःपृष्ठ्यःसमूढोव्यूढोवापृष्ठ्यावलंबंपशुकामःपृष्ठ्यपंचाहोभ्यासक्तो विश्वजिच्चसंभार्यमायुष्कामःपृष्ठ्यत्र्यहःपूर्वोभिप्लवत्र्यहश्चऋषिसप्तरात्रमृद्धिकामःप्राजापत्यंप्रजाकामश्छंदोमपवमान व्रतंपशुकामोजामदग्नमन्नाद्यकामएतेचत्वारःपृष्ठ्योमहाव्रतंचव्रतंतुस्वस्तोमंप्रथमेसप्तदशंद्वितीयेछंदोमपवमानंतृतीयेच

तुर्विंशोबहिष्पवमानंःसप्तदशःशेषश्चतुर्थेऽऐंद्रमत्यन्याःप्रजावुभूर्षंस्त्रिकद्रुकाऽअभिजिद्विश्वजिन्महाव्रतंसर्वस्तोमोज
नकसप्तरात्रमृद्धिकामौभिप्लवचतुरहौविश्वजिन्महाव्रतंज्योतिष्टोमंःपृष्ठ्यःस्तोमोविश्वजिच्चपशुकामस्यसप्तमौदेवत्व
मीप्सतोऽष्टरात्रंःपृष्ठ्योमहाव्रतंज्योतिष्टोमौनवरात्रमायुष्कामंःपृष्ठ्यस्त्रिकद्रुकाश्चत्रिकद्रुकाःपृष्ठ्यावलंबइतिपशुकामस्ये
तिनवरात्रौत्रिककुबध्यर्धःपृष्ठ्योमहात्रिककुंव्व्यूढोनवरात्रंःसमूढस्त्रिककुंप्समूढश्चतुष्टोमंस्त्रिककुबध्यर्धोऽभिप्लवंऽए
तैश्चतुर्भिःस्वानांश्रैष्ठ्यकामोयजेतंकुसुरुबिंदुमृद्धिकामंस्त्रयाणांपृष्ठ्याह्नांमेकैकंत्रिच्छंदोमवंतंपशुकामंःपृष्ठ्यावलंबस्यप्रा
ग्विश्वजितंश्छंदोमादशमंचाहंःपुराभिचरंज्योतिर्गामभितौगौरभिजितंविश्वजिदायुर्षंशललीपिशंगंश्रीकामौऽभिप्लव
त्र्यहंःपूर्वस्त्रिरितिदशरात्राः ॥ ३ ॥ पौंडरीकमृद्धिकामंःपृष्ठ्यस्तोमश्छंदोमांगोतमस्तोमोविश्वजिद्व्यूढोनवरात्रो
महाव्रतंवैश्वानरऽइतिवांऽथसंभार्यावतिरात्रश्चतुर्विंशमध्यर्धोऽभिप्लवंःपृष्ठ्योवेंद्रवज्रंभ्रातृव्यवान्पृष्ठ्यस्याद्येऽअहनी
व्यत्यासंमानवरात्रान्महाव्रतम् ॥ ४ ॥ अथद्वादशाहाभवेयुःसत्राणिभवेयुरहीनावोक्तोदशरात्रंःसमूढोव्यूढोवातम
भितोतिरात्रौसंभार्ययोर्वावैश्वानरमुपदध्यात्संवत्सरप्रवह्लंश्रीकामौतिरात्रश्चतुर्विंशंविषुवद्वर्जोनवरात्रोमहाव्रतंमथभ
रतद्वादशाहंइममेवैकाहंपृथक्संस्थाभिरुपेयुरतिरात्रमग्रेथाग्निष्टोमंमथाष्टाउक्थ्यानथाग्निष्टोमंमथातिरात्रमितिद्वाद
शाहांस्तैरात्मनावुभूषंतंःप्रजयापशुभिःप्रजनयिष्यमाणांःस्वर्गंलोकमेष्यंतंःस्वानांश्रैष्ठ्यमैच्छंतंऽउपेयुर्वायजेतवेतिपृथ

क्त्वंमथसामान्यंमपरिमितत्वाद्धर्मस्यंप्रदेशान्वक्ष्यामोंयथाहिपरिमितावर्णाअपरिमितांवाचोगतिमाप्नुवंत्येवमेवपरि
मितानामह्नांमपरिमिताःसंघाताःसिद्धानित्वहानितेषांयःकश्चसमाहारःसिद्धमेवशस्यमह्नांतुसशयेंस्तोमपृष्ठसंस्थाभिरे
कैंव्यवस्थांतदकृत्स्नंदृष्टत्वाद्व्यतिक्रमस्यछंदोगैरेवकृत्वांसमयमह्नोबार्हतराथंतरतायांमेकाहेनशस्यंराथंतराणांद्वितीये
नाभिप्लविकेनबार्हतानांमपिवाकयाशुभीयतदिदासीयेएवंनिविद्धानीयेस्यातांमैकाहिकमितरत् ॥ ५ ॥ सर्वान्का
मानाप्स्यंन्त्सर्वाविजितीर्विजिगीषमाणःसर्वाव्युष्टीर्व्यसिष्यंन्नश्वमेधेनयजेतांश्वमुत्स्रक्ष्यन्निष्टीभ्यांयजेतांग्निर्मूर्धन्वा
न्विराजौसंयाज्येंपौष्णीद्वितीयांत्वमग्नेसप्रथाअसिसोमयास्तेमयोभुवइतिसद्वंतौत्वांचित्रश्रवस्तमंयद्वाहिष्ठंतदग्नयइति
संयाज्यैअश्वमुत्सृज्यरक्षिणोविधायसावित्र्यस्तिस्रइष्टयोंहरहर्वैराजतंत्राःसवितासत्यःप्रसवःप्रसवितासवितायइमावि
श्वाजातान्यादेवोयातुसवितासुरत्नःसघानोदेवःसवितासहावेतिद्वेसमाप्ताासुसमाप्तासुदक्षिणतआहवनीयस्यंहिरण्यक
शिपावासीनोभिषिक्तायंपुत्रामात्यपरिवृतायराज्ञेंपारिप्लवमाचक्षीतंहिरण्मयेकूर्चेऽध्वर्युरासीनःप्रतिगृणात्याख्यास्यन्न
ध्वर्यवित्याह्वयीतंहोहोतरितीतरः ॥ ६ ॥ प्रथमेहनिमनुर्वैवस्वतस्तस्यमनुष्याविशस्तइमआसतइतिगृहमेधिनउपस
मानीताःस्युस्तानुपदिशत्यृचोवेदःसोयमितिसूक्तंनिगदेद्वितीयेहनियमोवैवस्वतस्तस्यपितरोविशस्तइमआसतइतिस्थ
विराउपसमानीताःस्युस्तानुपदिशतियजुर्वेदोवेदःसोयमित्यनुवाकंनिगदेतृत्तीयेहनिवरुणआदित्यस्तस्यगंधर्वाविशस्त

इमआसतइतिंयुवानःशोभनाउपसमानीताःस्युस्तानुपदिशंत्यथर्वाणोवेदःसोयमितिंयद्भेषजंनिशातंस्यात्तन्निगदेंच्चतुर्थे
हनिसोमोवैष्णवंस्तस्याप्सरसोविशंस्ताइमाआसतइतिंयुवतयःशोभनाउपसमानीताःस्युंस्ताउपदिशंत्यांगिरसोवेदःसो
यमितिंयद्धोरंनिशांतंस्यात्तंनिगदेंत्पंचमेहन्यर्बुदःकाद्रवेयंस्तस्यसर्पाविशंस्तइमआसतइतिंसर्पाःसर्पविदइत्युपसमानी
ताःस्युंस्तानुपदिशंतिंविषविद्यावेदःसोयमितिंविषविद्यांनिगदेंत्षष्ठेहनिकुवेरोवैश्रवणंस्तस्यरक्षांसिविशंस्तानीमान्यास
तइतिंसेलगाःपापकृतइत्युपसमानीताःस्युंस्तानुपदिशंतिंपिशाचविद्यावेदःसोयमितिंयत्किंचित्पिशाचसंयुक्तंनिशांतं
स्यात्तन्निगदेंत्सप्तमेहन्यसितोधान्वंस्तस्यासुराविशंस्तइमआसतइतिंकुसीदिनउपसमानीताःस्युंस्तानुपदिशंत्यसुरविद्या
वेदःसोयमितिंमायांकांचित्कुर्यादष्टमेहनिमत्स्यःसांमदंस्तस्योदकेचराविशंस्तइमआसतइतिंमत्स्याःपुंजिष्ठाइत्युपसमा
नीताःस्युंस्तानुपदिशंतिंपुराणविद्यावेदःसोयमितिंपुराणमाचक्षीतंनवमेहनिताक्ष्योंवैपश्चितंस्तस्यवयांसिविशंस्तानीमा
न्यासतइतिंवयांसिब्रह्मचारिणइत्युपसमानीताःस्युंस्तानुपदिशंतीतिहासोवेदंःसोयमितीतिहासमाचक्षीतंदशमेहनिध
र्मइंद्रंस्तस्यदेवाविशंस्तइमआसतइतिंयुवानःश्रोत्रियाअप्रतिग्राहकाइत्युपसमानीताःस्युंस्तानुपदिशंतिंसामवेदोवेदः
सोयमितिंसामगायादेवमेतत्पर्यायशंःसंवत्सरमाचक्षीतंदशमीन्दशमीन्त्समापर्यंत्संवत्सरांतेदीक्षेत ॥ ७ ॥ त्रीणिसु
त्यानिभवंतिंगोतमस्तोमःप्रथमंद्वितीयस्याह्नंःपशोरुपाकरणकालेश्वमानीयंबहिर्वेद्यास्तावेवास्थापयेयुंःसचेदवघ्रायादु

पवर्तेतवायज्ञसमृद्धिंविद्यांनचेत्सुगव्यंनोवाजीस्वश्व्यमितियजमानंवाचयेत्तमवस्थितमुपाकरणायंयदक्रंदइत्येकादश
भिःस्तौत्यप्रणुवन्ननुस्वाध्यायमित्येकेऽध्रिगोशमीध्वमितिशिष्ट्वाषड्विंशतिरस्यवंक्रयइतिवामानोमित्रइत्यावपेतोपप्रागा
च्छसनंवाज्यवेतिचद्वेसंज्ञप्तमश्वंपत्न्योधून्वंतिदक्षिणान्केशपक्षानुद्ग्रथ्येतरान्प्रचृत्यसव्यानूरूनाघ्नानाअथास्मैमहिषी
मुपनिपातयंतितांहोताभिमेथतिमाताचतेपिताचतेग्रेवृक्षस्यक्रीळतः ॥ प्रतिळानीतितेपितागभेमुष्टिमतंसयदितिसा
होतारंप्रत्यभिमेथत्यनुचर्यश्वशतंराजपुत्र्योमाताचतेपिताचतेग्रेवृक्षस्यक्रीळतः ॥ यीयप्स्यतइवतेमुखंहोतर्मात्वंवदो
बह्वितिवावातांब्रह्मोर्ध्वामेनामुच्छ्रयतागिरौभारंहरन्निव ॥ अथास्यैमध्यमेजतुशीतेवातेपुनन्निवेतिसाब्रह्माणंप्रत्यभि
मेथत्यनुचर्यश्वशतंराजपुत्र्यऊर्ध्वमेनमुच्छ्रयतगिरौभारंहरन्निव ॥ अथास्यमध्यमेजतुशीतेवातेपुनन्निवेतिसदःप्रसृ
प्यंस्वाहाकृतिभिश्चरित्वा ॥ ८ ॥ ब्रह्मोद्यंवदंतिकःस्विदेकाकीचरतिकउस्विज्जायतेपुनः ॥ किंस्विद्धिमस्यभेषजंकिं
स्विदावपनंमहदितिहोताध्वर्युंपृच्छति सूर्यएकाकीचरतिचंद्रमाजायतेपुनः ॥ अग्निर्हिमस्यभेषजंभूमिरावपनंमहदि
तिप्रत्याह किंस्वित्सूर्यसमंज्योतिःकिंसमुद्रसमंसरः ॥ कःस्वित्पृथिव्यैवर्षीयान्कस्यमात्रानविद्यतइत्यध्वर्युर्होतारंपृ
च्छति सत्यंसूर्यसमंज्योतिर्द्यौःसमुद्रसमंसरः ॥ इंद्रःपृथिव्यैवर्षीयान्गोस्तुमात्रानविद्यतइतिप्रत्याह पृच्छामित्वाचि
तयेदेवसखंयदित्वमत्रमनसाजगंथ ॥ केषुविष्णुस्त्रिषुपदेष्वस्थःकेषुविश्वंभुवनमाविवेशेतिब्रह्मोद्गातारंपृच्छत्यपितेषु

त्रिष्टुप्पदेष्वास्मिंयेषुविश्वंभुवनमाविवेश ॥ सद्यःपर्येमिपृथिवीमुतद्यामेकेनांगेनदिवोअस्यपृष्ठमितिप्रत्याहंकेष्वंतःपुरुष
आविवेशंकान्यंतःपुरुषआर्पितानि ॥ एतद्ब्रह्मन्नुपवह्लामसित्वांकिंस्विन्नःप्रतिवोचास्यत्रेंत्युद्गाताब्रह्माणंपृच्छतिंपंचस्वं
तःपुरुषआविवेशंतान्यंतःपुरुषआर्पितानि ॥ एतत्त्वात्रप्रतिवन्वानोअस्मिंनमाययाभवस्युत्तरोमदितिप्रत्याहंप्रांचमु
पनिष्क्रम्यैकैकशौयजमानंपृच्छंति पृच्छामित्वापरमंतंपृथिव्याइतींयंवेदिःपरोअंतःपृथिव्याइतिप्रत्याहंमहिम्नापुरस्ता
दुपरिष्टाच्चवपानांचरंतिंसुभूःस्वयंभूःप्रथममंतर्महत्यर्णवे ॥ दधेहगर्भमृत्वियँयतोजातःप्रजापतिः ॥ होतायक्ष
त्प्रजापतिंमहिम्नोजुषतांवेतुपिबतुंसोमंहोतर्यजेतिप्रैषंस्तवेमेलोकाःप्रदिशोदिशश्चेतियाज्यांश्वोजस्तूपरोगोमृगइतिंप्रा
जापत्यावैश्वदेवीक्लृप्तिंरितरेषांपशूनांप्रचरंतिंपंचमेनपृष्ठ्याह्नाशस्यंव्यूढस्य ॥ ९ ॥ तस्यविशेषान्वक्ष्यामोंऽग्निंतंमन्य
इत्याज्यँतस्यैकाहिकमुपरिष्टात्प्रउगतृचेष्वैकाहिकास्तृचांस्त्रिकद्रुकेषुमहिषोयवाशिरमितिंमरुत्वतीयस्यप्रतिपंदेकातृच
स्थानंऐकाहिकोनुचरंःसूक्तेषुचांत्यमुद्धृत्यैकाहिकमुपसंशस्यंतस्मिन्निविदंदध्यांदेवंनिष्केवल्यैंभित्यंदेवंसवितारमोण्यो
रितिंवैश्वदेवस्यप्रतिपंदेकातृचस्थानऐकाहिकोनुचरंःसूक्तेषुचैकाहिकान्युपसंशस्यंतेषुनिविदोदध्यांदेवमेवाग्निमारुतेंच
तुर्थंपृष्ठ्याहरुत्तमंज्योतिगौंरायुंरभिजिद्विश्वजिन्महाव्रतंसर्वस्तोमोप्तोर्यामोवाभूमिपुरुषवर्जंमब्राह्मणानांवित्तानिंप्र

तिदिशमृत्विग्भ्योदक्षिणाददातिंप्राचीदिग्घोतुर्दक्षिणाब्रह्मणंःप्रतीच्यध्वर्योरुदीच्युद्गातुंरेताएवहोत्रकांअन्वायत्ताअन्वायत्ताः ॥ १० ॥ ॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रेउत्तरषट्केचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ॥ ॥

हरिःॐम् ॥ अथैतेषामहांयोगविशेषान्वक्ष्यामोंयथायुक्तानिंयस्मैयस्मैकामायभवंत्ययमेवैकाहोतिरात्रंआदौप्रायणीयंएषोंत्यउदयनीयोव्यक्तोमध्येहीनेषुंवैश्वानरएषएवंतावंतरेणव्यूढोदशरात्रंएषाप्रकृतिःसत्राणांतत्रावापस्थानंमूर्ध्वंदशरात्रांदेकाहार्थेमहाव्रतंप्राग्दशरात्रांदितरेषामहांव्यहार्थेगोआयुषींत्र्यहार्थेत्रिकद्रुकांअभिप्लवत्र्यहंपूर्वंत्रिकद्रुकाइत्याचक्षतेंचतुरहार्थेत्रिकद्रुकामहाव्रतंचंपंचाहार्थेभिप्लवपंचाहंउत्तमस्यतुषष्ठात्तृतीयसवनंषळहार्थेभिप्लवःषळहंएवंन्यायाआवापांःषळहांताःपुनःपुनंःपूर्णःपूर्णश्चषळहंस्तंत्रतामेवगच्छति ॥ १ ॥ द्वौत्रयोदशरात्रावृद्धिकामानांप्रथमंपृष्ठ्यंछंदोमांश्चांतरांसर्वस्तोमोतिरात्रोंन्यायक्लृप्तंव्रतवंतंप्रतिष्ठाकामाद्वितीयंत्रीणिचतुर्दशरात्राणिंसार्वकामिकंप्रथमंद्वौपृष्ठ्यावावृत्तउत्तरंस्तल्पेवोदकेवांविवाहेवामीमांस्यमानांद्वितीयंपृष्ठ्यमभितस्त्रिकद्रुकांन्यायक्लृप्तंव्यहोपजनंप्रतिष्ठाकामास्तृतीयंचत्वारिपंचदशरात्राणिंदेवत्वमीप्सतांप्रथमंप्रथमस्यचतुर्दशरात्रस्यंपृष्ठ्यमध्येमहाव्रतंब्रह्मवर्चसकामाद्वितीयंद्वितीयस्यचतुर्दशरात्रस्यांग्निष्टुत्प्रायणीयादनंतरंःसात्राहीनिकांउभौलोकावाप्स्यतांतृतीयंतृतीयस्यचतुर्दशरात्रस्यांग्निष्टुत्प्रायणीयस्थानेंन्यायक्लृप्तरूयहोपजनंःशेषोन्यायक्लृप्तंत्र्यहोपजनंप्रतिष्ठाकामाश्चतुर्थंषोळशरात्रंचतूरात्रोपजन

मन्नाद्यकामाः सप्तदशरात्रं पंचरात्रोपजनं पशुकामा अष्टादशरात्रमायुष्कामाः षळहश्चात्रपूर्यं तें सतंत्रस्योपजनं वक्ष्यामं एए
कान्नविंशतिरात्रमेकरात्रोपजनं ग्राम्यानारण्यान्पशूनवरुरुत्समानाविंशतिरात्रं प्रतिष्ठाकामा अभिजिद्विश्वजितावभि
प्लवादूर्ध्वं ॥ २ ॥ द्वावेकविंशतिरात्रौ प्रतिष्ठाकामानां प्रथमं त्रयाणामभिप्लवानां प्रथमावंतरातिरात्रौ ब्रह्मवर्चसकामाद्वि
तीयं नवरात्रस्याभिजिद्विश्वजितोः स्थाने द्वौ पृष्ठ्यावावृत्तउत्तरः सवत्सरसंमिताइत्याचक्षते द्वाविंशतिरात्रं चतूरात्रोपज
नमन्नाद्यकामास्त्रयोविंशतिरात्रं पंचरात्रोपजनं पशुकामा द्वौ चतुर्विंशतिरात्रौ प्रजातिकामाः पशुकामा वा प्रथमं षळहश्चा
त्रपूर्यं तें सतंत्रत्योपजनं वक्ष्यामः स्वर्गेलोकेसत्स्यंतो ब्रध्नस्य विष्टपं रोक्ष्यंतो द्वितीयं पृष्ठ्यस्तोमस्त्रयस्त्रिंशो निरुक्तो विशालः
पृष्ठ्यस्तोमाएकविंशत्रिणवस्त्रयस्त्रिंशाः प्रतिलोमाः पूर्वस्मिंस्त्र्यहेनुलोमा उत्तरस्मिन्त्सविशालोपिवोत्तरएवत्र्यहः प्रतिलो
मोनुलोमश्चानिरुक्तमहरावृत्तः पृष्ठ्यस्तोमस्त्रिवृदनिरुक्तोज्योतिरुभयसामासंसदामयनमित्येतदाचक्षते पंचविंशतिरात्र
मेकरात्रोपजनमन्नाद्यकामाः षड्विंशतिरात्रं द्विरात्रोपजनं प्रतिष्ठाकामाः सप्तविंशतिरात्रं त्रिरात्रोपजनमृद्धिकामा अष्टाविं
शतिरात्रं चतूरात्रोपजनं ब्रह्मवर्चसकामा एकान्नत्रिंशद्रात्रं पंचरात्रोपजनं परमां विजितिं विजिगीषमाणास्त्रिंशद्रात्रमन्ना
द्यकामाः षळहश्चात्रपूर्यं तें सतंत्रस्योपजनं वक्ष्याम एकत्रिंशद्रात्रमेकरात्रोपजनमन्नाद्यकामा द्वात्रिंशद्रात्रं द्विरात्रोपजनं प्र
तिष्ठाकामाः ॥ ३ ॥ त्रीणि त्रयस्त्रिंशद्रात्राणि प्रतिष्ठाकामानां प्रथमं त्रयाणामभिप्लवानामुपरिष्टादुपरिष्टादतिरात्रौ ब्रह्म

वर्चसकामाद्वितीयंचतुर्णांपंचरात्राणांमावृत्तउत्तमउत्तमौचांतरासर्वस्तोमोतिरात्रउभौलोकावाप्स्यतांतृतीयंषण्णांपंच
रात्राणांमध्येविश्वजिदतिरात्रआवृत्तास्तूत्तरेत्रयंश्चतुस्त्रिंशद्रात्रंचतूरात्रोपजनमन्नाद्यकामाः पशुकामानामुत्तराणिच
त्वारिंपंचत्रिंशद्रात्रः पंचरात्रोपजनः षड्त्रिंशद्रात्रेषळहउपजायतेसतंत्रस्योपजनंवक्ष्यामः सप्तत्रिंशद्रात्रएकरात्रोपजनोऽ
ष्टात्रिंशद्रात्रोद्विरात्रोपजनएकान्नचत्वारिंशद्रात्रंत्रिरात्रोपजनमनंतांश्रियमिच्छंतंश्चत्वारिंशद्रात्रंचतूरात्रोपजनंपरमा
यांविराजिप्रतितिष्ठंतंएकचत्वारिंशद्रात्रप्रभृतीन्युत्तराणिन्यायेनाष्टाचत्वारिंशद्रात्रात्पंचाशद्रात्रप्रभृतीनिचाषष्टिरा
त्राद्विषष्टिरात्रप्रभृतीनिचैकोनशतरात्रात्तत्रैकरात्रचतूरात्रोपजनानिव्रतवंति ॥ ४ ॥ सप्तैकान्नपंचाशद्रात्राणिविपा
प्मनावत्स्यंतः प्रथममतिरात्रस्त्रीणित्रिवृंत्यहान्यतिरात्रोदशपंचदशान्यतिरात्रोद्वादशसप्तदशान्यतिरात्रः पृष्ठ्योतिरा
त्रोद्वादशैकविंशान्यतिरात्रस्त्रिवृतांप्रथमोग्निष्टोमः षोळश्युत्तमः पंचदशानामुक्थ्याइतरेविधृतयइत्याचक्षतेयमातिरा
त्रंयमांद्विगुणामिवश्रियमिच्छंतौद्वावभिप्लवौगोआयुषींअतिरात्रौद्वावभिप्लवांवभिजिद्विश्वजितावतिरात्रांवेकोभिप्ल
वः सर्वस्तोमनवसप्तदशांवतिरात्रौमहाव्रतंस्वानांश्रैष्ठ्यकामास्तृतीयंचतुर्णांपृष्ठ्याह्नांमेकैकंनवकृत्वोनववर्गाणांप्रथमषष्ठ
सप्तमोत्तमान्यहान्यग्निष्टोमाउक्थ्याइतरेमहाव्रतंसवितुःककुभइत्याचक्षते ॥ ५ ॥ त्रयाणामुत्तरेषांन्यायक्लृप्ताअभि
प्लवाः प्रथमस्यतूर्ध्वंचतुर्थात्सर्वस्तोमोतिरात्रउपसत्सुगार्हपत्येगुग्गुलुसुगंधितेजनपैतुदारुभिः पृथक्सर्पींषिविपच्यानुस

वनंसंनेषुनाराशंसेष्वांजीरन्नभ्यंजीरंश्चयेवर्चसानभायुर्येवात्मानंनैवजानीरंस्तएताउपेयुरांजनाभ्यंजनीयाइत्याचक्षते
एताएवप्रतिष्ठाकामानामांजनाभ्यंजनवर्जमेतासामेवसर्वस्तोमस्थानेमहाव्रतमैंद्रमत्यन्याःप्रजाबुभूषंतएतासामेवसर्व
स्तोममुद्धृत्ययथास्थानंमहाव्रतंसंवत्सरकामानाप्स्यंतउत्तममतिरात्रंश्चतुर्विंशंत्रयोभिप्लवानवरात्रोभिप्लवौगोआयुषींद
शरात्रोव्रतमतिरात्रःसंवत्सरसंमिताइत्याचक्षतएकषष्टिरात्रंप्रतिष्ठाकामाएतासामेवपृष्ठ्यावभितोनवरात्रंतयोरावृत्तउ
त्तरःशतरात्रमायुष्कामाश्चतुर्दशाभिप्लवांश्चतुरहोपजनाइतिरात्रिसत्राणि ॥ ६ ॥ अथगवामयनंसर्वकामाःप्रायणीय
चतुर्विंशेऽउपेत्यचतुरभिप्लवान्पृष्ठ्यपंचमान्पंचमासानुपयंत्यथषष्ठंसंभरंतित्रीनभिप्लवान्पृष्ठ्यमभिजितंस्वरसाम्नइत्या
द्याभ्यांपूर्यतेहोभ्यामितिनुपूर्वपक्षोथविषुवानेकविंशोनपूर्वस्यपक्षसोनोत्तरस्यावृत्ताःस्वरसामानःषळहाश्चोत्तरस्यपक्ष
सःस्वरसाम्नोविश्वजितंपृष्ठ्यंत्रीनभिप्लवानितिसप्तमंद्विरात्रोनंकृत्वाथपृष्ठ्यमुखांश्चतुरभिप्लवांश्चतुरोमासानुपयंत्यथोत्त
मंसंभरंतित्रीनभिप्लवान्गोआयुषीदशरात्रंव्रतोदयनीयाभ्यांसप्तमःपूर्यतइतिन्वेकसंभार्यमुत्तरंपक्षोथद्विसंभार्यंव्रतोदय
नीयेएवोत्तमस्यंगोआयुषीसप्तमस्यंगोआयुषीवाविहरेयुर्गांविश्वजितोनंतरमायुषंपूर्वंदशरात्रादपिवोर्ध्वंविश्वजितःसप्त
मंसवनमासंकृत्वोद्धरेयुर्गोआयुषीदशरात्रंचापिवोत्तरस्यपक्षसोहान्येवावर्तेरन्ननुलोमाःषळहाःस्युःषळहावावर्तेरन्ननु
लोमान्यहानीतिगवामयनंसर्वेवाषळहाअभिप्लवाःस्युरभिप्लवाःस्युः ॥७॥ इतिश्रौतसूत्रेउत्तरषट्केपंचमोऽध्यायः ॥५॥

हरिः ॐम् ॥ गवामयनेनादित्यानामयनंव्याख्यातंसर्वेत्वभिप्लवास्त्रिवृत्पंचदशामासाश्चंपृष्ठ्यमध्यमांनवषष्ठसप्त
मोत्तमान्वर्जयित्वांबृहस्पतिसवेंद्रस्तुतौचांभिजिद्विश्वजितोःस्थानेंसप्तमस्यचमासस्योंत्तमयोरभिप्लवयोःस्थानेंत्रिवृद्व्यू
ह्वोदशरात्रंउद्भिद्वलभिदौंचोत्तमस्यचमासस्यांदौयेभिप्लवास्त्रयंऽउद्धृत्यतेषांमध्यमंमथस्युःपृष्ठ्यमध्यमाःसमूह्वोदशरा
त्रः ॥१॥ आदित्यानामयनेनांगिरसामयनंव्याख्यातंत्रिवृतस्त्वभिप्लवाःसर्वेपृष्ठ्यादयश्चाद्यामासाःपंचपूर्वस्यपक्षसंश्च
त्वारस्तूत्तरस्यंपृष्ठ्यांताअष्टमादयंउत्तमस्यचमासस्यादौयेषळहास्त्रयःपृष्ठ्यांताएवतेपिस्युःपूर्वौस्यातामभिप्लवौ ॥ २ ॥
दृतिवातवतोरयनंप्रायणीयोतिरात्रंस्त्रिवृतामासंपंचदशेनमासंसप्तदशेनमासमेकविंशेनमासंत्रिणवेनमासंत्रयस्त्रिंशेन
मासंव्रतंविषुवत्स्थानएतैरेवमासैःप्रतिलोमैःपक्षउत्तरमुदयनीयोऽतिरात्रंएतेषामेवाह्वामतिरात्रावित्यपरंमन्यत्राप्यादि
ष्टैःकालपूरणेनचेत्संस्थानियमः ॥ ३ ॥ कुंडपायिनामयनंमासंदीक्षिताभवंतितेमासिसोमंक्रीणंतितेषांद्वादशोपसदो
भवंतिसोममुपनह्यंप्रवर्ग्यपात्राण्युत्साद्योपनह्यवांमासमग्निहोत्रंजुह्वतिमासंदर्शपूर्णमासाभ्यांयजंतेमासंवैश्वदेवेनंमा
संवरुणप्रघासैर्मासंसाकमेधैर्मासंशुनासीरीयेणंयदहर्मासःपूर्यतेतदहरिष्टिंसमाप्याग्निप्रणयनादिघर्मोत्सादनादिवौपव
सथिकंकर्मकृत्वांश्वोभूतेप्रसुनुयुस्तद्धैकउपसंह्यंएवानंतरंकुर्वंतितथादृष्टत्वात्सौत्यान्मासांनग्निहोत्रादीन्वदंतस्तदनुप
पन्नंपश्वर्थंह्यग्निप्रणयनंतस्यचश्वःसुत्यानिमित्तंमतिप्रणीतचर्यायांचवैगुण्यंदर्शपूर्णमासयोस्तथाग्निहोत्रस्यसदोहविर्धा

नान्यान्याग्नीध्रीयाग्नीषोमप्रणयनंवसतीवरीग्रहणानिपश्वर्थानिभवंतिसुत्यार्थान्येकेतत्कालाश्चैवतद्गुणाःसिद्धस्वभावाना
नव्यवधानादन्यत्वंयथापृष्ठ्याभिप्लवयोःसगुणानांह्येवकर्मणांमुद्धारउपजनोवासुब्रह्मण्यात्वत्यंतमनवधृतेहंकालसंश
यत्वादुत्सर्गमेकेसुत्योपसद्गुणत्वात्क्रियात्वेवंप्रवृत्तेह्यंतमगत्वावस्थानेदोषस्त्रिवृतामासंपंचदशेनमासंसप्तदशेनमासमे
कविंशेनमासंत्रिणवेनमासमष्टादशत्रयस्त्रिंशानिद्वादशाहस्यदशाहानिमहाव्रतंचातिरात्रश्चसर्वेणयज्ञेनयजंतेयएतदुप
यंति ॥ ४ ॥ सर्पाणामयनंगोआयुषीदशीस्तोमेअनुलोमेषण्मासान्प्रतिलोमेषट्ज्योतिर्द्वादशीस्तोमोविषुवत्स्थानेप्र
काशकामाउपेयुस्त्रैवर्षिकंप्रजाकामांगवामयनंप्रथमःसंवत्सरोथादित्यानामथांगिरसांचत्वारितापश्चितानिक्षुल्लकताप
श्चितंप्रथमंसंवत्सरंसदीक्षोपसत्कंतस्यचत्वारःसौत्यामासागवामयनस्यप्रथमषष्ठसप्तमोत्तमास्त्रैवर्षिकंतापश्चितंतस्यसौ
त्यःसंवत्सरउक्तोगवामयनेनज्योतिर्गौरायुरभिजिद्विश्वजिन्महाव्रतंचतुर्विंशानांवैकैकंद्वादशवर्षिकंतापश्चितंतस्यच
त्वारःसौत्याःसंवत्सरागवामयनशस्याःपूर्वेणैवन्यायेनापिवोत्तरस्यपक्षसोद्वाविंशतिःसवनमासाभवेयुस्त्रयोविंशतिःपू
र्वस्यषट्त्रिंशद्वर्षिकंमहातापश्चितंतस्यद्वादशसौत्याःसंवत्सरागवामयनशस्याःपूर्वेणैवन्यायेनप्रजापतेर्द्वादशसंवत्सरंत्रय
स्त्रिवृतःसंवत्सरास्त्रयःपंचदशास्त्रयःसप्तदशास्त्रयएकविंशाएतैरेवस्तोमैःशाक्त्यानांषट्त्रिंशद्वार्षिकमेकैकेननवनववर्षा
ण्येतैरेवस्तोमैःसाध्यानांशतसंवत्सरमेकैकेनपंचविंशतिःपंचविंशतिर्वर्षाण्येतैरेवस्तोमैर्विश्वसृजांसहस्रसंवत्सरमेकैके

नार्धतृतीयान्यर्धतृतीयानिंवर्षशतान्यग्नेरग्निष्टोमसहस्रंसहस्रसाव्यमित्येतदाचक्षते ॥ ५ ॥ अथसारस्वतानिंसर
स्वत्याःपश्चिमउदकांतेदीक्षेरंस्तेतत्रैवदीक्षोपसदःकृत्वाप्रायणीयंचंसरस्वतींदक्षिणेनतीरेणंशम्याप्रासेशम्याप्रासेंहरहर्य
जमानाअनुव्रजेयुःसंहार्यउलूखलबुध्नोयूपश्चक्रीवंतिंसदोहविर्धानान्याग्नीध्रीयंपत्नीशालंचंदक्षिणपुरस्तादाहवनीयस्या
वस्थायंब्रह्माशम्यांप्रहरेंत्सायत्रनिपतेत्तद्गार्हपत्यस्यायतनंततोधिविहारोंविषमेचेन्निपतेंदुद्धृत्यसमेविहरेयुरंप्सुचेद्दारु
णंपुरोळाशंनिर्वपेयुरपान्नप्त्रेचरुमपान्नपादाह्यस्थादुपस्थंसमन्यायंत्युपयंत्यन्याइत्यांतस्समानंसर्वेषांमित्रावरुणयोरय
नंकुंडपायिनामयनस्याद्यान्षण्मासानावर्तयंतोव्रजेयुर्मासिमासिचगोआयुषीउपेयुरायुरयुग्मेषुगौर्युग्मेष्वितिनुप्रथमः
कल्पोथद्वितीयोंयथामावास्यायामतिरात्रःस्यात्तथादीक्षेरंस्तेमावास्यायामतिरात्रंसंस्थाप्यंतदहरेवामावास्यस्यंसान्ना
य्यवत्सानपाकुर्युस्तंपक्षमामावास्येनव्रजित्वापौर्णमास्यांगामुपेयुःपौर्णमासेनोत्तरंव्रजित्वामावास्यायामायुषमुपेयुरेव
वमावर्तयंतोव्रजेयुरिंद्राग्न्योरयनंगोआयुषीभ्यामर्यम्णोयनंत्रिकद्रुकैःसरस्वतीपरिसर्पणस्यंशस्यमुक्तंगवामयनेनैंकपा
तीनित्वहान्यतिरात्राःपृष्ठ्याहश्चतुर्थमितिनुगतयोंथोत्थानानिंप्लाक्षंप्रस्रवणंप्राप्योत्थानंतेयमुनायांकारपचवेंवभृथम
भ्युपेयुरुदेत्याग्नयेकामायेष्टिंवैराजतंत्रांस्तस्यामश्वांचपुरुषींचधेनुकेदद्युरेतद्वोत्थानंमृषभैकशतानांवागवांसहस्रभावे
सर्वस्वज्यान्यांगृहपतिमरणेवाज्यान्यांतूत्तिष्ठंतोंविश्वजितातिरात्रेणोत्तिष्ठेयुर्गृहपतिमरणआयुषागवांगवांसहस्रभाव

इतिशस्यं ॥ ६ ॥ अथसवनीयाःक्रतुपशवोवात्यंतमाग्नेयोवैंद्राग्नोवाग्नेयंवारथंतरपृष्ठेष्वैंद्रंबृहत्पृष्ठेष्वैकादशिनान्वाप्रा
यणीयोदयनीययोरतिरात्रयोःसमस्तानालभेरन्नैंद्राग्नमंतर्धौवान्वहंवैकैकशएकादशिनांनत्वेवैकादशिनींन्यूनामालभे
रन्नेतेनचेत्पश्वयननेयुस्तृतीयेहनिदशरात्रस्यद्वात्रिंशतमेकादशिन्यःसंतिष्ठंतेतएतस्मिन्नवरात्रेतिरिक्तपशूनालभेरन्वै
ष्णवंवामनमेकविंशऐंद्राग्नंत्रिणवेवैश्वदेवंत्रयस्त्रिंशेद्यावापृथिवीयांधेनुंचतुर्विंशेतस्याएववत्संवायव्यंचतुश्चत्वारिंशआ
दित्यांवशामष्टाचत्वारिंशेमैत्रावरुणीमविवाक्येवैश्वकर्मणमृषभंमहाव्रतंआग्नेयमुदयनीयेतिरात्रेपिवैकादशिनीमेवंत्र
यस्त्रिंशींपूरयेयुरभिजिद्विश्वजिद्विषुवंतिद्विपशूनिस्युः ॥ ७ ॥ अथसत्रिधर्मादीक्षणादिपित्र्याणांदैवानांचधर्माणां
प्राकृतानांनिवृत्तिःसर्वशश्चवर्जयेयुर्ग्रामचर्यांसरणंविवृतस्मयनंस्त्र्यभिहासमनार्याभिभाषणमनृतंक्रोधमपांप्रगाहणंम
भिवर्षणमारोहणंचवृक्षस्यंनावोवारथस्यवादीक्षिताभिवादनंदीक्षितस्त्वौपसदमुभौसुन्वंतौसमसिद्धांताःपूर्वारंभिणंम
भितप्ततरंवासर्वसाम्येयथावयोनृत्यगीतवादितान्यन्यांश्चाव्रत्योपाचारान्नचैनान्बहिर्वेदिषदोभ्याश्रावयेयुर्नोदक्या
न्नोएवाभ्युदियान्नाभ्यस्तमियात्तेषांचेत्किंचिदापदोपनमेत्त्वमग्नेव्रतपाअसीतिजपेदाख्यायवेतरेषूपहवलीप्सेतावकी
र्णिनंतैरेवदीक्षितद्रव्यैरपर्युप्यपुनर्दीक्षयेयुराग्रयणकालेनवानांसवनीयांनिर्वपेयुर्दीक्षोपसत्सुव्रतदुघआदयेयुस्तेषांव्रत्या
निपयोदीक्षासुव्यतिनीयकालमुपसदांचतुर्थमेकस्यादुग्धेनतावदेवत्रिभिःस्तनैस्तावद्द्वाभ्यामेकेनतावदेवसुत्यासुहविरु

च्छिष्टभक्षाएवस्युर्धानाःकरंभःपरिवापःपुरोळाशःपयस्येतितेषांयद्यत्कामयीरंस्तत्तदुपविगुल्फयेयुराशिरदुघोदध्यर्थे
सौम्यंवाविगुल्फंनिर्वपेयुरितिशौनकोयावच्छरावंमन्येरन्वैश्वदेवमेकेबार्हस्पत्यमेकेसर्वान्वानुसवनमपिवान्यत्रसिद्धं
गार्हपत्येपुनरधिश्रित्योपव्रतयेरन्नन्यान्वापथ्यान्भक्षानामूलफलेभ्यएतेनवर्तयेयुःपशुनाच ॥ ८ ॥ तस्यविभागंव
क्ष्यामोहनूसजिह्वेप्रस्तोतुःश्येनंवक्षउद्गातुःकंठःकाकुद्रःप्रतिहर्तुर्दक्षिणाश्रोणिर्होतुःसव्याब्रह्मणोदक्षिणंसक्थिमैत्राव
रुणस्यंसव्यंब्राह्मणाच्छंसिनोदक्षिणंपार्श्वंसांसमध्वर्योःसव्यमुपगातॄणांसव्योंसःप्रतिप्रस्थातुर्दक्षिणंदोर्नेष्टुःसव्यंपोतुर्द
क्षिणऊरुरच्छावाकस्यसव्यआग्नीध्रस्यदक्षिणोबाहुरात्रेयस्यसव्यःसदस्यस्यसदंचानूकंचगृहपतेर्दक्षिणौपादौगृहपतेर्व्र
तप्रदस्यसव्यौपादौगृहपतेर्भार्यायैव्रतप्रदस्यौष्ठएनयोःसाधारणोभवतितंगृहपतिरेवप्रशिंष्यांज्जाघनींपत्नीभ्योहरंतितां
ब्राह्मणायदद्युःस्कंध्याश्चमणिकास्तिस्रश्चकीकसाग्रावस्तुतस्तिस्रश्चैवकीकसाअर्धंचवैकर्तस्योन्नेतुरर्धंचैववैकर्तस्यंक्लोमा
चशमितुस्तद्ब्राह्मणायदद्याद्यद्यब्राह्मणःस्याच्छिरःसुब्रह्मण्यायैयःश्वःसुत्यांप्राहतस्याजिनंमिळासर्वेषांहोतुर्वातावाए
ताःषट्त्रिंशतमेकपदायज्ञंवहंतिषट्त्रिंशदक्षरावैबृहतीबार्हताःस्वर्गालोकास्तत्प्राणेषुचस्वर्गेषुचलोकेषुप्रतितिष्ठंतोयंतिस
एषःस्वर्ग्यःपशुर्यएनमेवंविभजंत्यथयेतोन्यथातद्यथासेलगावापापकृतोवापशुंविमथ्नीरंस्तादृक्तत्तांवाएतांपशोर्विभक्तिं
श्रौतऋषिर्देवभागोविदांचकारतामुहाप्रोच्यैवास्माल्लोकादुच्चक्राममंत्तामुहगिरिजायबाभ्रव्यायामनुष्यःप्रोवाचततोहै

नामेतदर्वाङ्मनुष्याअधीयते ॥ ९ ॥ सर्वेसमानगोत्राःस्युरितिगाणगारिःकथंह्याप्रीसूक्तानिभवेयुःकथंप्रयाजाइत्यपि
नानागोत्राःस्युरितिशौनकस्तंत्राणांव्यापित्वाद्गृहपतिगोत्रान्वयाविशेषांस्तस्यराद्धिमनुराद्धिःसर्वेषांप्रवरास्त्वावर्तेर
न्नावापधर्मित्वाज्जामदग्न्यावत्सास्तेषांपंचार्षेयोभार्गवच्यावनाप्नवानौर्वजामदग्न्येत्यथहजामदग्न्यानांभार्गवच्यावनाप्न
वानेत्यार्ष्टिषेणानांभार्गवच्यावनाप्नवानार्ष्टिषेणानूपेतिबिदानांभार्गवच्यावनाप्नवानौर्वबैदेतियस्कवाधौलमौनमौक
शार्कराक्षिसार्ष्टिसावर्णिशालंकायनजैमिनिदैवंत्यायनानांभार्गववैतहव्यसावेतसेतिश्यैतानांभार्गववैन्यपार्थेतिमित्रयु
वांवाध्र्यश्वेतित्रिप्रवरंवाभार्गवदैवोदासवाध्र्यश्वेतिशुनकानांगृत्समदेतित्रिप्रवरंवाभार्गवशौनहोत्रगार्त्समदेति ॥१०॥
गोतमानामांगिरसायास्यगौतमेत्युचथ्यानामांगिरसौचथ्यगौतमेतिरहूगणानामांगिरसराहूगण्यगौतमेतिसोमराज
कीनामांगिरससोमराज्यगौतमेतिवामदेवानामांगिरसवामदेव्यगौतमेतिबृहदुक्थानामांगिरसबार्हदुक्थ्यगौतमेतिपृ
षदश्वानामांगिरसपार्षदश्ववैरूपेत्यष्टादंष्ट्रंहैकेब्रुवतेतीत्यांगिरसमष्टादंष्ट्रपार्षदश्ववैरूपेत्यृक्षाणामांगिरसबार्हस्पत्यभार
द्वाजवांदनमातवचसेतिकक्षीवतामांगिरसौचथ्यगौतमौशिजकाक्षीवतेतिदीर्घतमसामांगिरसौचथ्यदैर्घतमसेतिभर
द्वाजाग्निवेश्यानामांगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजेति ॥ ११ ॥ मुद्गलानामांगिरसभार्म्यश्वमौद्गल्येतितार्क्ष्यंहैके
ब्रुवतेतीत्यांगिरसंतार्क्ष्यभार्म्यश्वमौद्गल्येतिविष्णुवृद्धानामांगिरसपौरुकुत्स्यत्रासदस्यवेतिगर्गाणामांगिरसबार्हस्पत्य

भारद्वाजगार्ग्यशैन्येत्यांगिरसशैन्यगार्ग्येतिवांहरितकुत्सपिंगशंखदर्भभैमगवानांमागिरसांबरीषयौवनाश्वेतिंमंधाता
रंहैकेब्रुवतेंतीत्यांगिरसंमांधात्रांबरीषयौवनाश्वेतिंसंकृतिपूतिमाषतंडिशंबुशैवगवानांमांगिरसगौरिवीतसांकृत्येतिंशा
क्त्योवामूलंशाक्त्यगौरिवीतसांकृत्येति ॥ १२ ॥ कण्वानामांगिरसाजमीढकाण्वेतिंघोरमुहैकेब्रुवतेंवकृष्याजमीढ
मांगिरसघौरकाण्वेतिंकपीनामांगिरसामहीयवोरुक्षयसेत्यंथयएतेद्विप्रवाचनायथैतच्छौंगशैशिरयोंभरद्वाजाहशुंगाः
कताःशैशिरयंस्तेषामुभयतःप्रवृणीतैंकमितरतोद्वावितरतोंद्वौवेतरतस्त्रीनितरतोंनहिचतुर्णांप्रवरोस्तिनपंचानामति
प्रवरणंमांगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजकात्यात्कीलेति ॥ १३ ॥ अत्रीणामात्रेयार्चनानसश्यावाश्वेतिंगविष्ठिराणामा
त्रेयगाविष्ठिरपौर्वातिथेतिंचिकितगालवकालंबवमनुतंतुकुशिकानांवैश्वामित्रदेवरातौदलेतिंश्रौमतकामकायनानांवै
श्वामित्रदेवश्रवसदैवतरसेतिंधनंजयानांवैश्वामित्रमाधुच्छंदसधानंजय्येत्यंजानांवैश्वामित्रमाधुच्छंदसाज्येतिंरोहि
णानांवैश्वामित्रमाधुच्छंदसरौहिणेत्यष्टकानांवैश्वामित्रमाधुच्छंदसाष्टकेतिंपूरणवारिधापयंतानांवैश्वामित्रदेवरातपौ
रणेतिंकतानांवैश्वामित्रकात्यात्कीलेत्यंघमर्षणानांवैश्वामित्राघमर्षणकौशिकेतिंरेणूनांवैश्वामित्रगाथिनरैणवेतिंवेणू
नांवैश्वामित्रगाथिनवैणवेतिंशालंकायनशालाक्षंलोहिताक्षलोहितजह्नूनांवैश्वामित्रशालंकायनकौशिकेतिंकश्यपानां
काश्यपावत्सारासितेतिंनिध्रुवाणांकाश्यपावत्सारनैध्रुवेतिंरेभाणांकाश्यपावत्साररैभ्येतिंशंडिलानांशांडिलासितदैव

लेतिंकाश्यपासितदैवलेतिवा ॥ १४ ॥ वासिष्ठेतिवसिष्ठानांयेन्यउपमन्युपराशरकुंडिनेभ्यंउपमन्यूनांवासिष्ठाभर
द्वस्विंद्रप्रमदेतिंपराशराणांवासिष्ठशात्त्यपाराशर्येतिंकुंडिनानांवासिष्ठमैत्रावरुणकौंडिन्येत्यंगस्तीनामागस्त्यदार्ढच्यु
तेध्मवाहेतिंसोमवाहोवोत्तमंआगस्त्यदार्ढच्युतसोमवाहेतिंपुरोहितप्रवरोराज्ञांमथयदिसार्ष्टप्रवृणीरन्मानवैलपौरूरव
सेतीतिसत्राणिंतान्यदक्षिणानिंतेषामंतेज्योतिष्टोमंःपृष्ठ्यशमनीयःसहस्रदक्षिणोंन्योवाप्रज्ञातदक्षिणोंदक्षिणावतापृष्ठ्या
निशमयेरन्निति विज्ञायतेंसएवहेतुःप्रकृतिभावेप्रकृतिभावेंनमोब्रह्मणेनमोब्रह्मणेनमआचार्येभ्योंनमआचार्येभ्योनमः
शौनकायनमःशौनकाय ॥ १५ ॥ अथपरिशिष्टखंडं ॥ भृगूणांनविवाहोस्तिंचतुर्णामादितोमिथः ॥ श्यै
तादयस्त्रयंस्तेषांविवाहोमिथइष्यते ॥ षण्णांवैगोतमादीनांविवाहोनेष्यतेमिथः ॥ दीर्घतमाऔचथ्यंःकक्षीवांश्चैक
गोत्रजाः ॥ भरद्वाजाग्निवेश्यृक्षांःशुंगाःशैशिरयःकताः ॥ एतेसमानगोत्राःस्युर्गर्गानेकेवदंतिवै ॥ पृषदश्वामुद्गला
विष्णुवृद्धांःकण्वोगस्त्योहरितःसंकृतिःकपिः ॥ यस्कश्चैषांमिथइष्टोविवाहंःसर्वैरन्यैर्जामदग्न्यादिभिश्च ॥ यावत्स
मानगोत्राःस्युर्विश्वामित्रोनुवर्तते ॥ तावद्वसिष्ठश्चात्रिश्चंकश्यपश्चपृथक्पृथक् ॥ द्व्यार्षेयाणांत्र्यार्षेयसन्निपातेअवि
वाहंः ॥ त्र्यार्षेयाणांपंचार्षेयसन्निपातेअविवाहः ॥ विश्वामित्रोजमदग्निर्भरद्वाजोथगौतमः ॥ अत्रिर्वसिष्ठःकश्यपइ
त्येतेसप्तऋषयः ॥ सप्तानामृषीणामगस्त्याष्टमानांयदपत्यंतद्गोत्रमित्याचक्षते ॥ एकएवऋषिर्यावत्प्रवरेष्वनुवर्तते ॥

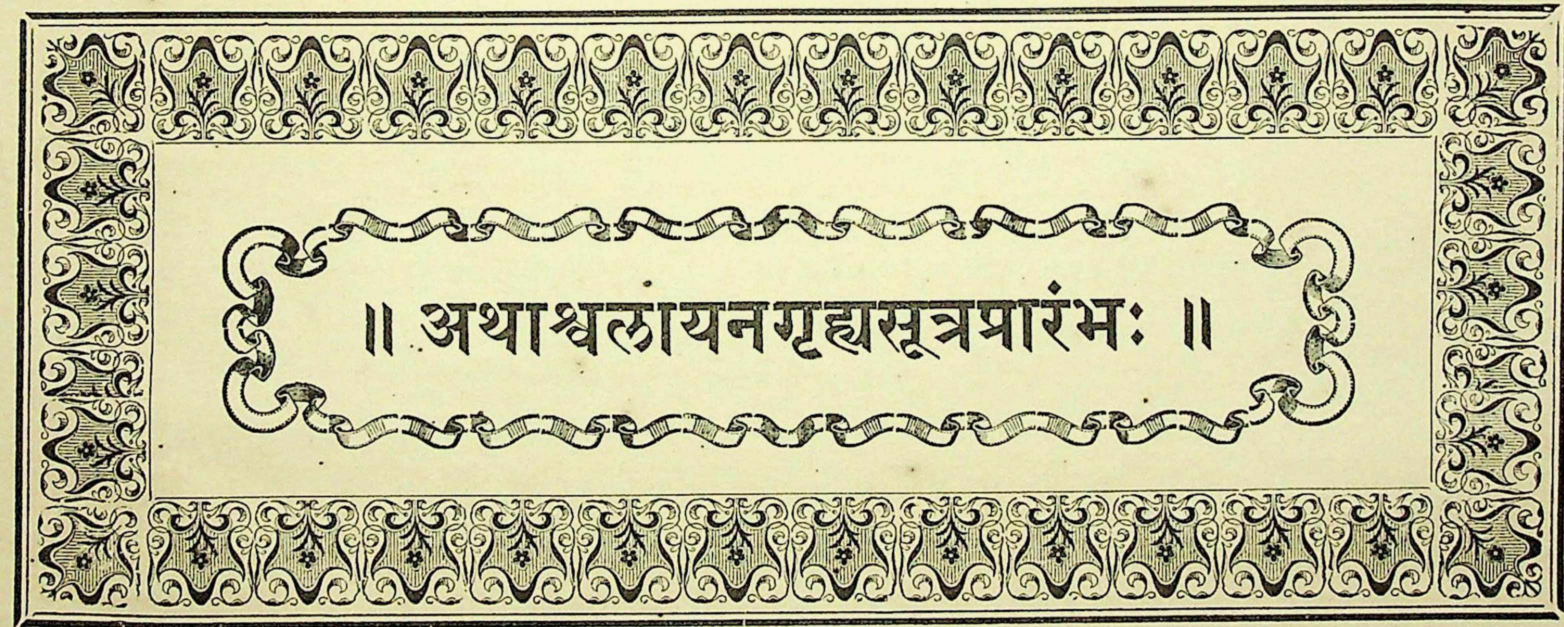
तावत्समानगोत्रत्वमन्यत्रभृग्वंगिरसांगणादित्यसमानप्रवरैर्विवाहः ॥ १६ ॥ इतिपरिशिष्टखंडं ॥ इत्याश्वलायन श्रौतसूत्रेउत्तरषट्केषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ॥

इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रेउत्तरषट्कः संपूर्णः ॥

इदं पुस्तकं पणशीकरोपाह्वलक्ष्मणशर्मतनुजनुषा वासुदेवशर्मणा गोरेइत्युपनामक-
कृष्णंभट्टसाहाय्येन संस्कृतं तच्च मुंबय्यां **तुकाराम जावजी** इत्येतैः
स्वीये निर्णयसागराख्येऽकनयंत्रालये मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

शाकः १८३७ सन १९१५.

॥ इत्याश्वलायनश्रौतसूत्रंसमाप्तं ॥

२८

श्रीगणेशायनमः ॥ हरिः ॐ३म् ॥ उक्तानिवैतानिकानिगृह्याणिवक्ष्यामस्त्रयःपाकयज्ञाहुताअग्नौहूयमानाअनग्नौप्र
हुताब्राह्मणभोजनेब्रह्मणिहुताअथाप्यृचउदाहरंतियःसमिधायआहुतीयोवेदेनेतिसमिधमेवापिश्रद्दधानआदधन्मन्ये
तंयजइदमितिनमस्तस्मैयआहुत्यायोवेदेनेतिविद्ययैवाप्यस्तिप्रीतिस्तदेतत्पश्यन्नृषिरुवाच ॥ अगोरुधायगविषेद्युक्षाय
दस्म्यंवचः ॥ घृतात्स्वादीयोमधुनश्चवोचतेतिवचएवमइदंघृताच्चमधुनश्चस्वादीयोस्तिप्रीतिःस्वादीयोस्त्वित्येवतदा
ह ॥ आतेअग्नऋचाहविर्हृदातष्टंभरामसि ॥ तत्तेभवंतूक्षणऋषभासोवशाउतेत्येतएवमउक्षाणश्चऋषभाश्चवशाश्चभवं
तियइमंस्वाध्यायमधीयतइतियोनमसास्वध्वरइतिनमस्कारेणवैखल्वपिनवैदेवानमस्कारमतियज्ञोवैनमइतिहिब्राह्म
णंभवति ॥ १ ॥ अथसायंप्रातःसिद्धस्यहविष्यस्यजुहुयादग्निहोत्रदेवताभ्यःसोमायवनस्पतयेग्नीषोमाभ्यामिंद्राग्नि
भ्यांद्यावापृथिवीभ्यांधन्वंतरयइंद्रायविश्वेभ्योदेवेभ्योब्रह्मणेस्वाहेत्यथबलिहरणमेताभ्यश्चैवदेवताभ्योद्भ्यओषधिवन
स्पतिभ्योगृहायगृहदेवताभ्योवास्तुदेवताभ्यइंद्रायेंद्रपुरुषेभ्योयमाययमपुरुषेभ्योवरुणायवरुणपुरुषेभ्यःसोमायसो
मपुरुषेभ्यइतिप्रतिदिशंब्रह्मणेब्रह्मपुरुषेभ्यइतिमध्येविश्वेभ्योदेवेभ्यःसर्वेभ्योभूतेभ्योदिवाचारिभ्यइतिदिवानक्तंचा

१ सौत्रमंत्राणांत्रैस्वर्ये नसंप्रदायस्तेमा बहुलंविपर्यासोपलंभात् । अतस्तएकश्रुत्यैवपठितुंयुक्ताः । अथापित्रिस्वरीरसिका यथात्रानुकुर्व-
न्तितथादर्शितम् ।

रिभ्यइतिनक्तंरक्षोभ्यइत्युत्तरतः स्वधापितृभ्यइतिंप्राचीनावीतींशेषंदक्षिणानिनयेत् ॥ २ ॥ [[1]अथगृहबलिदेवता
नांकीर्तयिष्यामोयत्रयत्रवसंतिते ॥ द्वारेपितामहंविंद्यात्प्रक्रीळेचउमापतिं ॥ आग्नेय्यांबलभद्रंचयमंविष्णुंचदक्षिणे ॥
नैर्ऋत्यांस्कंदवरुणंचसोमंसूर्यंचपश्चिमे ॥ वायव्यामश्विनौवसवःसोमोरुद्रउत्तरस्यांदिशि ॥ ईशान्यांनक्षत्राणींद्रगृहाः
पूर्वस्यांदिशि ॥ गृहमध्येब्रह्माणंप्रतिष्ठाप्यंऋद्धिर्वृद्धिःश्रियाकीर्तिरिति ॥ (प्रदक्षिणंनिष्क्रम्यगृहंनिवेशनांतस्यंप्रा
गुदङ्प्रोक्ष्यबलिंनिवेदयेत् ॥) ततःस्मार्तबलित्रयंगृहांगणेदेयंविहितं ॥ येभूताःप्रचरंतिदिवानक्तंबलिमिच्छंतोवितु[2]
दस्यप्रेष्ठाः ॥ तेभ्योबलिंपुष्टिकामोददामिमयिपुष्टिंपुष्टिपतिर्ददातुस्वाहा ॥ ऐंद्रवारुणवायव्यांयाम्यांनैर्ऋतिकाश्च
ये ॥ तेकाकाःप्रतिगृह्णंतुभूम्यांपिंडंमयार्पितं ॥ वैवस्वतकुलेजातौद्वौश्यामशबलौशुनौ ॥ ताभ्यांपिंडोमयादत्तोरक्षे
तांपथिमांसदा ॥ श्वचांडालभूतपतितवायसेभ्योंन्नंभूमौनिक्षिपेत् ॥ यमोसियमदूतोसिवायसोसिनमोस्तुते ॥ सप्त
जन्मकृतंपापंबलिंभक्षंतुवायसाः ॥ गोदोहनमात्रंतत्रस्थित्वाऽतिथिमाकांक्षेत् ॥ हस्तौपादौप्रक्षाल्याचम्यगृहंप्रविशे
त् ॥ शांतापृथिवीशिवमंतरिक्षंद्यौर्नोदेव्यभयंनोऽअस्तु ॥ शिवादिशःप्रदिशऽउद्दिशोनऽआपोविद्युतःपरिपांतुसर्व
तःशांतिःशांतिःशांतिः ॥ इतिपरिशिष्टं ॥] अथखलुयत्रक्कचहोष्यन्त्स्यांदिषुमात्रावरंसर्वतःस्थंडिलंमुपलिप्योल्लि

१ इदंपरिशिष्टंनप्राचीनकोशेपूपलभ्यते भिन्नभिन्नपाठांतरयुक्तंचयथालब्धंनिवेशितमितिज्ञेयम् । २ विदुरस्यप्रेष्ठाः ।

ख्यषड्ले॒खांउदगायतांपश्चात्प्रागायतेनानांतयोस्तिस्रोमध्येतदभ्युक्ष्याग्निंप्रतिष्ठाप्यान्वाधायपरिस्तीर्यपुरस्ताद्दक्षिणतः
पश्चादुत्तरतइत्युदक्संस्थंतूष्णींपर्युक्षणंपवित्राभ्यामाज्यस्योत्पवनंमप्रच्छिन्नाग्रावनंतर्गर्भौप्रादेशमात्रौकुशौनानांतयो
र्गृहीत्वांगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यामुत्तानाभ्यांपाणिभ्यांसवितुष्ट्वाप्रसवउत्पुनाम्यच्छिद्रेणपवित्रेणवसोःसूर्यस्यरश्मिभिरिति
प्रागुत्पुनातिसकृन्मंत्रेणद्विस्तूष्णींकृताकृतमाज्यहोमेषुपरिस्तरणंतथाज्यभागौपाकयज्ञेषुब्रह्माचधन्वंतरियज्ञशूलगव
वर्जममुष्मैस्वाहेतिजुहुयादग्निरिंद्रःप्रजापतिर्विश्वेदेवाब्रह्मेत्यनादेशएकबर्हिरिध्माज्यस्विष्टकृतःस्युस्तुल्यकालास्तदे
षाभियज्ञगाथागीयते ॥ पाकयज्ञान्त्समासाद्यैकाज्यानेकबर्हिषः ॥ एकःस्विष्टकृतःकुर्यान्नानापिसतिदैवतइति ॥३॥
उदगयनआपूर्यमाणपक्षेकल्याणेनक्षत्रेचौलकर्मोपनयनगोदानविवाहाःसार्वकालमेकेविवाहंतेषांपुरस्ताच्चतस्रआज्या
हुतीर्जुहुयादग्नआयूंषिपवसऽइतितिसृभिःप्रजापतेनत्वदेतान्यन्यऽइतिचव्याहृतिभिर्वासमुच्चयमेकेनैकेकांचनंत्वमर्य
माभवसियत्कनीनामितिविवाहेचतुर्थी ॥ ४ ॥ कुलमग्रेपरीक्षेतयेमातृतःपितृतश्चेतियथोक्तंपुरस्ताद्बुद्धिमतेकन्यांप्र
यच्छेद्बुद्धिरूपशीललक्षणसंपन्नामरोगामुपयच्छेतदुर्विज्ञेयानिलक्षणान्यष्टौपिंडान्कृत्वाऽऋतमग्रेप्रथमंजज्ञऽऋतेसत्यं
प्रतिष्ठितं॥ यदियंकुमार्यभिजातातदियमिहप्रतिपद्यतांयत्सत्यंतद्दृश्यतामितिपिंडानभिमंत्र्यकुमारींब्रूयादेषामेकंगृहा
णेतिक्षेत्राच्चेदुभयतःसस्याद्गृह्णीयादन्नवत्यस्याःप्रजाभविष्यतीतिविद्याद्गोष्ठात्पशुमतीवेदिपुरीषाद्ब्रह्मवर्चस्विन्यविदा

सिनोह्रदात्सर्वसंपन्नांदेवनात्कितवींचतुष्पथाद्द्विप्रव्राजिनींरिणादधन्यांश्मशानात्पतिघ्नी ॥ ५ ॥ अलंकृत्यकन्यामु
दकपूर्वांदद्यादेषब्राह्मोविवाहस्तस्यांजातोद्वादशावरान्द्वादशपरान्पुनात्युभयतऋत्विजेविततेकर्मणिदद्यादलंकृत्यसदै
वोदशावरान्दशपरान्पुनात्युभयतःसहधर्मंचरतइतिप्राजापत्योऽष्टावरानष्टपरान्पुनात्युभयतोगोमिथुनंदत्त्वोपयच्छे
तसआर्षःसप्तावरान्त्सप्तपरान्पुनात्युभयतोमिथःसमयंकृत्वोपयच्छेतसगांधर्वोधनेनोपतोष्योपयच्छेतसआसुरःसुप्ता
नांप्रमत्तानांवापहरेत्सपैशाचोहत्वाभित्त्वाचशीर्षाणिरुदतींरुदद्भ्योहरेत्सराक्षसः ॥ ६ ॥ अथखलूच्चावचाजनपदध
र्माग्रामधर्माश्चतान्विवाहेप्रतीयाद्यत्तुसमानंतद्वक्ष्यामःपश्चादग्नेर्दृषदमश्मानंप्रतिष्ठाप्योत्तरपुरस्तादुदकुंभंसमन्वार
ब्धायांहुत्वातिष्ठन्प्रत्यङ्मुखःप्राङ्मुख्याआसीनायागृभ्णामितेसौभगत्वायहस्तमित्यंगुष्ठमेवगृह्णीयाद्यदिकामयीतपुमां
सएवमेपुत्राजायेरन्नित्यंगुलीरेवस्त्रीकामोरोमांतेहस्तंसांगुष्ठमुभयकामःप्रदक्षिणमग्निमुदकुंभंचत्रिःपरिणयन्जपत्यमो
हमस्मिसात्वंसात्वमस्यमोहंद्यौरहंपृथिवीत्वंसामाहमृक्त्वंतावेहविवहावहै ॥ प्रजांप्रजनयावहैसंप्रियौरोचिष्णूसुमन
स्यमानौजीवेवशरदःशतमितिपरिणीयपरिणीयाश्मानमारोहयतीममश्मानमारोहाश्मेवत्वंस्थिराभव ॥ सहस्वपृतना
यतोभितिष्ठपृतन्यतइतिवध्वंजलावुपस्तीर्यभ्राताभ्रातृस्थानोवाद्विर्लाजानावपतित्रिर्जामदग्न्यानांप्रत्यभिघार्यहविर
वत्तंचैषोवदानधर्मोऽर्यमणंनुदेवंकन्याअग्निमयक्षत ॥ सइमांदेवोअर्यमाप्रेतोमुंचातुनामुतस्वाहा ॥ वरुणंनुदेवंकन्या

अग्निमयक्षत ॥ सइमांदेवोवरुणःप्रेतोमुंचातुनामुतस्वाहा ॥ पूषणंनुदेवंकन्याऽअग्निमयक्षत ॥ सइमादेवःपूषाप्रेतो
मुंचातुनामुतस्वाहेत्यविच्छिंदत्यंजलिंस्रुचेवजुहुयादपरिणीयशूर्पपुटेनाभ्यात्मंतूष्णींचतुर्थमोप्योप्यहैकेलाजान्परिण
यन्त्यथोत्तमेआहुतीनसंनिपततोथास्यैशिखेविमुंचतियदिकृतेभवतऊर्णास्तुकेकेशपक्षयोर्बद्धेभवतःप्रत्वामुंचामिवरु
णस्यपाशादित्युत्तरामुत्तरयाथैनामपराजितायांदिशिसप्तपदान्यभ्युत्क्रामयतीषएकपद्यूर्जेद्विपदीरायस्पोषायत्रिपदी
मायोभव्यायचतुष्पदीप्रजाभ्यःपंचपदृतुभ्यःषट्पदीसखासप्तपदीभवसामामनुव्रताभव ॥ पुत्रान्विंदावहैबहूंस्तेसंतु
जरदष्टयइत्युभयोःसन्निधायशिरसीउदकुंभेनावसिच्यब्राह्मण्याश्चवृद्धायांजीवपत्याजीवप्रजायांअगारएतांरात्रींवसे
द्ध्रुवमरुंधतींसप्तऋषीनितिदृष्ट्वावाचंविसृजेतजीवपत्नीप्रजांविंदेयेति ॥ ७ ॥ प्रयाणउपपद्यमानेपूषात्वेतोनयतुहस्तगृह्ये
तियानमारोहयेदश्मन्वतीरीयतेसंरभध्वमित्यर्धर्चेननावमारोहयेदुत्तरेणोत्क्रमयेज्जीवंरुदंतीतिरुदत्यांविवाहाग्निमग्र
तोजस्रंनयंतिकल्याणेषुदेशवृक्षचतुष्पथेषुमाविदन्परिपंथिनइतिजपेद्वासेवासेसुमंगलीरियंवधूरितीक्षकानीक्षेतेहप्रियं
प्रजयातेसमृद्ध्यतामितिगृहंप्रवेशयेद्विवाहाग्निमुपसमाधायपश्चादस्यानडुहंचर्मास्तीर्यप्राग्ग्रीवमुत्तरलोमंतस्मिन्नुपवि
ष्टायांसमन्वारब्धायांमानःप्रजांजनयतुप्रजापतिरितिचतसृभिःप्रत्यृचंहुत्वासमंजंतुविश्वेदेवाऽइतिदध्नःप्राश्यप्रतिप्र
यच्छेदाज्यशेषेणवानक्तिहृदयेतऊर्ध्वमक्षारालवणाशिनौब्रह्मचारिणावलंकुर्वाणावधःशायिनौस्यातांत्रिरात्रंद्वादशरा

त्रंसंवत्सरंवैकऋषिर्जायतइतिचरितव्रतःसूर्याविदेवधूवस्त्रंदद्यादन्नंब्राह्मणेभ्योऽथस्वस्त्ययनंवाचयीत ॥८॥ पाणिग्रह
णादिगृह्यंपरिचरेत्स्वयंपत्न्यपिवापुत्रःकुमार्यंतेवासीवानित्यानुगृहीतःस्याद्यदितूपशाम्येत्पत्न्युपवसेदित्येकेतस्याग्निहो
त्रेणप्रादुष्करणहोमकालौव्याख्यातौहोम्यंचमांसवर्जंकामंतुव्रीहियवतिलैरग्नयेस्वाहेतिसायंजुहुयात्सूर्यायस्वाहेतिप्रा
तस्तूष्णींद्वितीयेउभयत्र ॥९॥ अथपार्वणस्थालीपाकस्तस्यदर्शपूर्णमासाभ्यामुपवासइध्माबर्हिषोश्चसंनहनंदेवताश्चोपां
शुयाजेंद्रमाहेंद्रवर्जंकाम्याइतरास्तस्यैतस्यैदेवतायैचतुरश्चतुरोमुष्टीन्निर्वपतिपवित्रेअंतर्धायामुष्मैत्वाजुष्टंनिर्वपामीत्यथै
नान्प्रोक्षतियथानिरुप्तममुष्मैत्वाजुष्टंप्रोक्षामीत्यवहतांस्त्रिःफलीकृतान्नानाश्रपयेत्समोप्यवायदिनानाश्रपयेद्विभज्यतं
डुलानभिमृशेदिदममुष्माइदममुष्माइतियद्युवैसमोप्यंव्युद्धारंजुहुयाच्छृतानिहवींष्यभिघार्योदगुद्वास्यबर्हिष्यासाद्य
प्रत्यभिघार्येध्ममभिघार्यायंतइध्मआत्माजातवेदस्तेनेध्यस्ववर्धस्वचेद्धवर्धयचास्मान्प्रजयापशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन
समेधयस्वाहेतितूष्णीमाघारावाघार्याज्यभागौजुहुयादग्नयेस्वाहासोमायस्वाहेत्युत्तरमाग्नेयंदक्षिणंसौम्यंविज्ञायतेचक्षु
षीवाएतेयज्ञस्ययदाज्यभागौतस्मात्पुरुषस्यप्रत्यङ्मुखस्यासीनस्यदक्षिणमक्ष्युत्तरंभवत्युत्तरंदक्षिणंमध्येहवींषिप्रत्यक्तरं
वाप्राक्संस्थान्युदक्संस्थानिवोत्तरपुरस्तात्सौविष्टकृतंमध्यात्पूर्वार्धाच्चहविषोवद्यतिमध्यात्पूर्वार्धात्पश्चार्धादितिपंचाव
त्तिनामुत्तरार्धात्सौविष्टकृतंनात्रहवींषिप्रत्यभिघारयतिस्विष्टकृतंद्विरभिघारयतियदस्यकर्मणोत्यरीरिचंयद्वान्यूनमि

हाकारं॥ अग्निष्टत्स्विष्टकृद्विद्वान्त्सर्वंस्विष्टंसुहुतंकरोतुमे ॥ अग्नयेस्विष्टकृतेसुहुतहुतेसर्वप्रायश्चित्ताहुतीनांकामानांसम
र्धयित्रेसर्वान्नःकामान्समर्धयस्वाहेतिबर्हिषिपूर्णपात्रंनिनयेदेषोवभृथःपाकयज्ञानामेतत्तंत्रंहविरुच्छिष्टंदक्षिणा ॥१०॥
अथपशुकल्पउत्तरतोग्नेःशामित्रस्यायतनंकृत्वापाययित्वापशुमाप्लाव्यपुरस्तात्प्रत्यङ्मुखमवस्थाप्याग्निंदूतमितिद्वाभ्यां
हुत्वासपलाशयार्द्रशाखयापश्चादुपस्पृशेदमुष्मैत्वाजुष्टमुपाकरोमीतिव्रीहियवमतीभिरद्भिःपुरस्तात्प्रोक्षत्यमुष्मैत्वाजुष्टं
प्रोक्षामीतितासांपाययित्वादक्षिणमनुबाहुंशेषंनिनयेदावृतैवपर्यग्निकृत्वोदंचंनयंतितस्यपुरस्तादुल्मुकंहरंतिशामित्रए
षभवतिवपाश्रपणीभ्यांकर्तापशुमन्वारभतेकर्तारंयजमानःपश्चाच्छामित्रस्यप्राक्शिरसंप्रत्यक्शिरसंवोदक्पादंसंज्ञप्य
पुरानाभेस्तृणमंतर्धायवपामुत्खिद्यवपामवदायवपाश्रपणीभ्यांपरिगृह्याद्भिरभिषिच्यशामित्रेप्रताप्याग्रेणैनमग्निंहृत्वा
दक्षिणतआसीनःश्रपयित्वापरीत्यजुहुयादेतस्मिन्नेवाग्नौस्थालीपाकंश्रपयंत्येकादशपशोरवदानानिसर्वांगेभ्योवदायशा
मित्रेश्रपयित्वाहृदयंशूलेप्रताप्यस्थालीपाकस्याग्रतोजुहुयादवदानैर्वासहैकैकस्यावदानस्यद्विर्द्विरवद्यत्यावृतैवहृदयशू
लेनचरंति ॥ ११ ॥ चैत्ययज्ञेप्राक्स्विष्टकृतश्चैत्यायबलिंहरेद्यद्युवैविदेशस्थंपलाशदूतेनयत्रवेत्थवनस्पतइत्येतयर्चाद्वौ
पिंडौकृत्वावीवधेभ्याधायदूतायप्रयच्छेदिमंतस्मैबलिंहरेतिचैनंब्रूयादयंतुभ्यमितियोदूतायप्रतिभयंचेदंतराशस्त्रमपि
किंचिन्नाव्याचेन्नद्यंतराप्लवरूपमपिकिंचिदनेनतरितव्यमितिधन्वंतरियज्ञेब्रह्माणमग्निंचांतरापुरोहितायाग्रेबलिंहरेत्

॥ १२ ॥ उपनिषदिगर्भलंभनंपुंसवनमनवलोभनंचयदिनाधीयात्तृतीयेगर्भमासेतिष्येणोपोषितायाःसरूपवत्सायागो
र्दधनिद्वौद्वौतुमाषौयवंचदधिप्रसृतेनप्राशयेत्किंपिबसिकिंपिबसीतिपृष्ट्वापुंसवनंपुंसवनमितित्रिःप्रतिजानीयादेवंत्री
न्प्रसृतानथास्यैमंडलागारच्छायायांदक्षिणस्यांनासिकायामजीतामोषधींनस्तःकरोतिप्रजावज्जीवपुत्राभ्यांहैके ॥ आ
तेगर्भोयोनिमैतुपुमान्बाणइवेषुधिं ॥ आवीरोजायतांपुत्रस्तेदशमास्यः ॥ अग्निरेतुप्रथमोदेवतानांसोस्यैप्रजांमुंचतुमृ
त्युपाशात् ॥ तदयंराजावरुणोनुमन्यतांयथेयंस्त्रीपौत्रमघंनरोदादितिप्राजापत्यस्यस्थालीपाकस्यहुत्वाहृदयदेशमस्या
आलभेतयत्तेसुशीमेहृदयेहितमंतःप्रजापतौ ॥ मन्येहंमांतद्विद्वांसंमाहंपौत्रमघंनियामिति ॥ १३ ॥ चतुर्थेगर्भमासे
सीमन्तोन्नयनमापूर्यमाणपक्षेयदापुंसानक्षत्रेणचंद्रमायुक्तःस्यादथाग्निमुपसमाधायपश्चादस्यानडुहंचर्मास्तीर्यप्राग्ग्री
वमुत्तरलोमंतस्मिन्नुपविष्टायांसमन्वारब्धायांधाताददातुदाशुषइतिद्वाभ्यांराकामहमितिद्वाभ्यांनेजमेषप्रजापतेनत्व
देतान्यन्यइतिचाथास्यैयुग्मेनशलाटुग्लप्सेनत्र्येण्याचशलल्यात्रिभिश्चकुशपिंजूलैरूर्ध्वंसीमंतंव्यूहतिभूर्भुवःस्वरो ३
मितित्रिश्चतुर्वावीणागाथिनौसंशास्तिसोमंराजानंसंगायेतामितिसोमोनोराजावतुमानुषीःप्रजानिविष्टचक्रासावितिं
यांनदीमुपवसिताभवंतिब्राह्मण्यश्चवृद्धाजीवपत्योजीवप्रजायद्यदुपदिशेयुस्तत्तत्कुर्युर्ऋषभोदक्षिणा ॥ १४ ॥ कुमारं
जातंपुरान्यैरालंभात्सर्पिर्मधुनीहिरण्यनिकाषंहिरण्येनप्राशयेत्प्रतेददामि॒मधुनोघृ॒तस्य॒वेदंसवि॒त्राप्रसूतंम॒घोनां ॥ आ

युष्मान्गुप्तोदेवताभिः शतंजीवशरदोलोकेअस्मिन्निति कर्णयोरुपनिधायमेधाजननंजपति मेधांतेदेवः सविता मेधांदेवी सरस्वती ॥ मेधांतेऽअश्विनौदेवावाधत्तांपुष्करस्रजाविंत्यंसावभिमृशत्यश्माभवपरशुर्भवहिरण्यमस्तृतंभव ॥ वेदो वैपुत्रनामासिसजीवशरदः शतमिति (दक्षिणंस्तनंप्रक्षाल्यहिरण्योदकेनेमांकुमारोजरांधयतुदीर्घमायुःप्रजीवसे ॥ अस्यै स्तनौप्रयुंजानाआयुर्वर्चोयशोबलमितिदक्षिणंस्तनंप्रदायै)द्रश्रेष्ठानिद्रविणानिधेह्यस्मेप्रयंधिमघवन्नृजीषिन्निति चनाम चास्मैदद्युर्घोषवदाद्यंतरंतस्थमभिनिष्ठानांतंद्व्यक्षरंचतुरक्षरंवाद्व्यक्षरंप्रतिष्ठाकामश्चतुरक्षरंब्रह्मवर्चसकामोयुग्मानित्वेव पुंसामयुग्मानिस्त्रीणामभिवादनीयंचसमीक्षेततन्मातापितरौविद्यातामोपनयनात्प्रवासादेत्यपुत्रस्यशिरःपरिगृह्यजपं त्यंगादंगात्संभवसिहृदयादधिजायसे ॥ आत्मावैपुत्रनामासिसजीवशरदः शतमितिमूर्धनित्रिरवघ्रायावृतैवकुमार्यै ॥ १५ ॥ षष्ठेमास्यन्नप्राशनंमाजमन्नाद्यकामस्तैत्तिरंब्रह्मवर्चसकामोघृतौदनंतेजस्कामो (दध्योदनमिंद्रियकामःक्षीरो दनंपशुकामो) दधिमधुघृतमिश्रमन्नंप्राशयेदन्नपतेन्नस्यनोदेह्यनमीवस्यशुष्मिणः ॥ प्रप्रदातारंतारिषऽऊर्जंनोधेहि द्विपदेचतुष्पदइत्यावृतैवकुमार्यै ॥ १६ ॥ तृतीयेवर्षेचौलंयथाकुलधर्मंवोत्तरतोग्नेर्व्रीहियवमाषतिलानांपृथक्पूर्णश रावाणिनिदधातिपश्चात्कारयिष्यमाणोमातुरुपस्थआनडुहंगोमयंनवेशरावेशमीपर्णानिचोपनिहितानिभवंतिमातुःपि

---

१ धनुश्चिह्नगतोभागः कचिन्नास्ति ।

तादक्षिणतंएकविंशतिकुशपिंजूलान्यादायंब्रह्मावैतानिधारयेत्पश्चात्कारयिष्यमाणस्यावस्थायंशीतोष्णाअपःसमानी
योंष्णेनवायउदकेनेहीतिंतासांगृहीत्वांनवनीतंदधिद्रप्सान्वांप्रदक्षिणंशिरस्त्रिरुंदत्यंदितिःकेशान्वपत्वापउंदंतुवर्चसइ
तिंदक्षिणेकेशपक्षेंत्रीणित्रीणिकुशपिंजूलान्यंभ्यात्माग्राणिनिदधांत्योषधेत्रायस्वैनंस्वधितेमैंनंहिंसीरितिंनिष्पीड्यलौहे
नक्षुरेणप्रच्छिनत्तिंयेनावपत्सविताक्षुरेणंसोमस्यराज्ञोवरुणस्यविद्वान् ॥ तेनब्रह्माणोवपतेदमस्यायुष्मान्जरदष्टिर्यथा
सदितिंप्रच्छिद्यप्रच्छिद्यप्रागग्रान्छमीपर्णैःसहमात्रेप्रयच्छतिंतानानडुहेगोमयेनिदधाति ॥ येनधाताबृहस्पतेरग्नेरिंद्रस्य
चायुषेवपत् ॥ तेनतआयुषेवपामिसुश्लोक्यायस्वस्तयऽइतिद्वितीयंयेनभूयश्चरात्र्यांज्योक्चपश्याातिसूर्यं ॥ तेनतऽआ
युषेवपामिसुश्लोक्यायस्वस्तयइतितृतीयंसर्वैर्मंत्रैश्चतुर्थमेवमुत्तरतस्त्रिःक्षुरतेजोनिमृजेंद्यत्क्षुरेणमर्चयतासुपेशसांवप्तात्र
पसिकेशान् ॥ शुंधिशिरोमास्यायुःप्रमोषीरितिंनापितंशिष्यांच्छीतोष्णाभिरद्भिरबर्थंकुर्वाणोंक्षण्वन्कुशलीकुर्विंतिंय
थाकुलधर्मंकेशवेशान्कारयेंदावृतैवकुमार्यैं ॥१७॥ एतेनगोदानंषोडशेवर्षेंकेशशब्देतुश्मश्रुशब्दान्कारयेंच्छमश्रूणीहों
दतिंशुंधिशिरोमुखंमास्यायुःप्रमोषीरितिंकेशश्मश्रुलोमनखान्युदक्संस्थानिकुर्विंतिसंप्रेष्यंत्याप्लुत्यवाग्यतःस्थित्वांहः
शेषमाचार्यसकाशेंत्राचंविसृजेतंवरंददामीतिंगोमित्थुनंदक्षिणांसंवत्सरमादिशेत् ॥ १८ ॥ अष्टमेवर्षेंब्राह्मणमुपनयें

---

१ प्राशयेदित्युत्तरं 'सार्वकामोभवतीतिविज्ञायते' इतिकचिदधिकम् ।

द्गर्भाष्टमेवैकादशेक्षत्रियंद्वादशेवैश्यंमाषोडशाद्ब्राह्मणस्यानतीतःकालआद्वाविंशात्क्षत्रियस्याचतुर्विंशाद्वैश्यस्यातऊ
र्ध्वंपतितसावित्रीकाभवंतिनैनानुपनयेन्नाध्यापयेन्नयाजयेन्नैभिर्व्यवहरेयुरलंकृतंकुमारंकुशलीकृतशिरसमहतेनवास
सासंवीतमैणेयेनवाजिनेनब्राह्मणंरौरवेणक्षत्रियमाजेनवैश्यंयदिवासांसिवसीरन्रक्तानिवसीरन्काषायंब्राह्मणोमांजिष्ठं
क्षत्रियोहारिद्रंवैश्यस्तेषांमेखलामौंजीब्राह्मणस्यधनुर्ज्याक्षत्रियस्यावीवैश्यस्यतेषांदंडाःपालाशोब्राह्मणस्यौदुंबरःक्षत्रिय
स्यबैल्वोवैश्यस्यकेशसंमितोब्राह्मणस्यललाटसंमितःक्षत्रियस्यप्राणसंमितोवैश्यस्य ॥ १९ ॥ सर्वेवासर्वेषांसमन्वा
रब्धेहुत्वोत्तरतोग्नेःप्राङ्मुखआचार्योपतिष्ठतेपुरस्तात्प्रत्यङ्मुखइतरोपामंजलीपूरयित्वातत्सवितुर्वृणीमहइतिपूर्णेनास्य
पूर्णमवक्षारयत्यासिच्यदेवस्यत्वासवितुःप्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यांहस्तंगृह्णाम्यसावितितस्यपाणिनापाणिंसा
गुष्ठंगृह्णीयात्सवितातेहस्तमग्रभीदसावितिद्वितीयमग्निराचार्यस्तवासावितितृतीयमादित्यमीक्षयेद्देवसवितरेषतेब्रह्म
चारीतंगोपायसमामृतेत्याचार्यःकस्यब्रह्मचार्यसिप्राणस्यब्रह्मचार्यसिकस्त्वाकमुपनयतेकायत्वापरिददामीतियुवासु
वासाःपरिवीतऽआगादित्यर्धर्चेनैनंप्रदक्षिणमावर्तयेत्तस्याध्यंसौपाणीकृत्वाहृदयदेशमालभेतोत्तरेणाग्निंपरिसमुह्यब्रह्म
चारीतूष्णींसमिधमादध्यात्तूष्णींवैप्राजापत्यंप्राजापत्योब्रह्मचारीभवतीतिविज्ञायते ॥ २० ॥ मंत्रेणहैकेग्नयेसमिध

माहार्षंबृहतेजातवेदसे ॥ तयात्वमग्नेवर्धस्वसमिधाब्रह्मणावयंस्वाहेतिसमिधमाधायाग्निमुपस्पृश्यमुखंनिमार्ष्टित्रि स्तेजसामासमनज्मीतितेजसाह्येवात्मानंसमनक्तीतिविज्ञायते ॥ मयिमेधांमयिप्रजांमय्यग्निस्तेजोदधातु ॥ मयिमे धांमयिप्रजांमयींद्रइंद्रियंदधातु ॥ मयिमेधांमयिप्रजांमयिसूर्योभ्राजोदधातु ॥ यत्तेअग्नेतेजस्तेनाहंतेजस्वीभूयासं ॥ यत्तेअग्नेवर्चस्तेनाहंवर्चस्वीभूयासं ॥ यत्तेअग्नेहरस्तेनाहंहरस्वीभूयासमित्युपस्थायजान्वाच्योपसंगृह्यब्रूयादधीहिभोः सावित्रींभो३अनुब्रूहीतितस्यवाससापाणिभ्यांचपाणीसंगृह्यसावित्रीमन्वाहपच्छोर्धर्चशःसर्वांयथाशक्तिवाचयीतहृद यदेशेस्योर्ध्वांगुलिंपाणिमुपदधातिममव्रतेहृदयंतेदधामिममचित्तमनुचित्तंतेअस्तु ॥ ममवाचमेकव्रतोजुषस्वबृहस्पति ष्ट्वानियुनक्तुमह्यमिति ॥ २१ ॥ अथपरिशिष्टं ॥ इयंदुरुक्तात्परिबाधमानाशर्मवरूथंपुनतीनआगात् ॥ प्राणापाना भ्यांबलमाभरंतीप्रियादेवानांसुभगामेखलेयं ॥ ऋतस्यगोप्त्रीतपसःपरस्पीघ्नतीरक्षःसहमानाअरातीः ॥ सानःसमंत मनुपरेहिभद्रयाभर्तारस्तेमेखलेमारिषाम ॥ मेखलामाबध्यदंडंप्रदायब्रह्मचर्यमादिशेद्ब्रह्मचार्यस्यपोशानकर्मकुरु दिवामास्वाप्सीराचार्याधीनोवेदमधीष्वेतिद्वादशवर्षाणिवेदब्रह्मचर्यंग्रहणांतंवासायंप्रातर्भिक्षेतसायंप्रातःसमिधमाद ध्यादप्रत्याख्यायिनमग्रेभिक्षेताप्रत्याख्यायिनींवाभवान्भिक्षांददात्वित्यनुप्रवचनीयमितिवातदाचार्यायवेदयीततिष्ठे

१ ससमिधमित्यत्रत्यःसकारोवैदिकपाठेयद्यपिलुप्तप्रायोदृश्यतेतथापिवृत्तिकारादृतोस्ति ।

दहःशेषमस्तमितेब्रह्मौदनमनुप्रवचनीयंश्रपयित्वाचार्यायवेदयीताचार्यःसमन्वारब्धेजुहुयात्सदसस्पतिमद्भुतमिति
सावित्र्याद्वितीयंयद्यत्किंचातऊर्ध्वमनूक्तंस्यादृषिभ्यस्तृतीयंसौविष्टकृतंचतुर्थंब्राह्मणान्भोजयित्वावेदसमाप्तिंवाचयी
तातऊर्ध्वमक्षारालवणाशीब्रह्मचार्यधःशायीत्रिरात्रंद्वादशरात्रंसंवत्सरंवाचरितव्रतायमेधाजननंकरोत्यनिंदितायांदि
श्येकमूलंपलाशंकुशस्तंबंवापलाशापचारेप्रदक्षिणमुदकुंभेनत्रिःपरिषिंचंतंवाचयति सुश्रवःसुश्रवाअसियथात्वंसुश्रवः
सुश्रवाअस्येवंमांसुश्रवःसौश्रवसंकुरु ॥ यथात्वंदेवानांयज्ञस्यनिधिपोस्येवमहंमनुष्याणांवेदस्यनिधिपोभूयासमित्येते
नवापनादिपरिदानांतंव्रतादेशनंव्याख्यातमित्यनुपेतपूर्वस्याथोपेतपूर्वस्यकृताकृतंकेशवपनंमेधाजननंचानिरुक्तंपरि
दानंकालश्चतत्सवितुर्वृणीमहइतिसावित्री ॥ २२ ॥ ऋत्विजोवृणीतेन्यूनानतिरिक्तांगान्येमातृतःपितृतश्चेतियथोक्तं
पुरस्ताद्यूनऋत्विजोवृणीतइत्येकेब्रह्माणमेवप्रथमंवृणीतेथहोतारमथाध्वर्युमथोद्गातारंसर्वान्वायेहीनैकाहैर्याजयंतिसद
स्यंसप्तदशंकौषीतकिनःसमामनंतिसकर्मणामुपद्रष्टाभवंतीतितदुक्तमृग्भ्यांयमृत्विजोबहुधाकल्पयंतइतिहोतारमेवप्र
थमंवृणीतेग्निर्मेहोतासमेहोताहोतारंत्वामुंवृणइतिहोतारंचंद्रमामेब्रह्मासमेब्रह्माब्रह्माणंत्वामुंवृणइतिब्रह्माणमादित्यो
मेध्वर्युरित्यध्वर्युंपर्जन्योमउद्गातेत्युद्गातारमापोमेहोत्राशंसिन्यइतिहोत्रकान्रश्मयोमेचमसाध्वर्यवइतिचमसाध्वर्यूना
काशोमेसदस्यइतिसदस्यंसवृतोजपेन्महन्मेवोचोभर्गोमेवोचोभगोमेवोचोयशोमेवोचःस्तोमंमेवोचःक्लृप्तिंमेवोचोभुक्तिं

मेवोचंस्तृप्तिंमेवोचंःसर्वंमेवोचइतिजपित्वांग्निष्टेहोतासतेहोतांहोताहंतेमानुषइतिंहोताप्रतिजानीतेंचंद्रमास्तेब्रह्मासते
ब्रह्मांब्रह्मैवमितरेयथादेशंतन्मामवतुतन्माविशतुंतन्माजिन्वतुंतेनभुक्षिषीयेतिचयाजयिष्यंन्नयस्तमार्त्विज्यमकार्यंमही
नस्यनीचदक्षिणस्यंव्याधितस्यातुरस्यंयक्ष्मगृहीतस्यांनुदेश्यभिशस्तस्यंक्षिप्तयोनेरितिचैतेषांसोमःप्रवाकंपरिपृच्छेंत्कोय
ज्ञःकऋत्विजःकादक्षिणेतिंकल्याणैःसहसंप्रयोगोंनमांसमश्नीयुंर्नस्त्रियमुपेयुंराक्रतोरपवर्गांदेतेनाग्नेब्रह्मणावावृधस्वेतिं
दक्षिणांग्नावाज्याहुतिंहुत्वांयथार्थंप्रव्रजेंदेवमनाहिताग्निर्गृह्यंइमामग्नेशरणिंमीमृषोनइत्येतयर्चा ॥२३॥ऋत्विजोवृत्वाम
धुपर्कमाहरेंत्स्नातकायोपस्थितायराज्ञेचाचार्यश्वशुरपितृव्यमातुलानांचंदधनिमध्वानीयंसर्पिर्वामध्वलाभेंविष्टरःपाद्य
मर्घ्यमाचमनीयंमधुपर्कोंगौरित्येतेषांत्रिस्त्रिरेकैकंवेदयंतें ॥ अहंवर्ष्मसजातानांविद्युतामिवसूर्यः ॥ इदंतमधितिष्ठामिं
योमाकश्चाभिदासतींत्युदगग्रेविष्टरउपविशेंदाक्रम्यवापादौंप्रक्षालापयीतंदक्षिणमग्रेब्राह्मणायप्रयच्छेंत्सव्यंशूद्रायंप्रक्षा
लितपादोंर्घ्यमंजलिनाप्रतिगृह्यांथाचमनीयेंनाचामंत्यमृतोपस्तरणमसीतिंमधुपर्कमाह्रियमाणमीक्षतेंमित्रस्यत्वाचक्षुषा
प्रतीक्षइतिंदेवस्यत्वासवितुःप्रसवेंश्विनोर्बाहुभ्यांपूष्णोहस्ताभ्यांप्रतिगृह्णामीतितदंजलिनाप्रतिगृह्यंसव्येपाणौंकृत्वांम
धुवाताऋतायतइतितृचेनावेक्ष्यानामिकयाचांगुष्ठेनचंत्रिःप्रदक्षिणमालोड्यंवसवस्त्वागायत्रेणच्छंदसाभक्षयंत्वितिंपु
रस्तान्निमार्ष्टिंरुद्रास्त्वात्रैष्टुभेनछंदसाभक्षयंत्वितिदक्षिणतंआदित्यास्त्वाजागतेनच्छंदसाभक्षयंत्वितिपश्चांद्विश्वेत्वादे

वाऽआनुष्टुभेनच्छंदसाभक्षयंत्वित्युत्तरतोंभूतेभ्यस्त्वेतिमध्यात्रिरुद्गृह्यविराजोदोहोसीतिंप्रथमंप्राश्नीयाद्विराजोदोहम
शीयेतिद्वितीयंमयिदोहःपद्यायैविराजइतितृतीयंनसर्वंनतृप्तिंगच्छेद्ब्राह्मणायोदङ्ङुच्छिष्टंप्रयच्छेदलाभेप्सुसर्वंवाथाचम
नीयेनान्वाचामत्यमृतापिधानमसीतिंसत्यंयशःश्रीर्मयिश्रीःश्रयतामितिद्वितीयमाचांतोदकायगांवेदयंतेंहतोमेपाप्मा
पाप्मामेहतइतिजपित्वोंकुरुतेतिकारयिष्यंन्मातारुद्राणांदुहितावसूनामितिजपित्वोंमुत्सृजतेत्युत्स्रक्ष्यन्नामांसोमधुप
कोंभवतिभवति ॥ २४ ॥ ॥ इत्याश्वलायनेगृह्यसूत्रेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ॥
हरिः ॐ ३म् ॥ श्रावण्यांपौर्णमास्यांश्रवणाकर्मांक्षतसक्तूनांनवंकलशंपूरयित्वादर्वींचबलिहरणींनवेशिक्येनिदधात्यक्ष
तधानाःकृत्वासर्पिषाधाअनक्त्यस्तमितेस्थालीपाकंश्रपयित्वैककपालंचपुरोळाशमग्नेनयसुपथारायेअस्मानितिचतसृ
भिःप्रत्यृचंहुत्वापाणिनैककपालमच्युतायभौमायस्वाहेत्यविप्लुतः[1]स्यादाविःपृष्ठोवामानोअग्नेवसृजोअघायेत्येनमाशयेना
भिजुहोतिशंनोभवंतुवाजिनोहवेष्विवत्यक्ताधानाअंजलिनामात्येभ्यइतरादद्यात्कलशात्सक्तूनांदर्वींपूरयित्वाप्रागुपनि
ष्क्रम्यशुचौदेशेपोवनिनीयसर्पदेवजनेभ्यःस्वाहेतिंहुत्वानमस्करोतियेसर्पाःपार्थिवायआंतरिक्ष्यायेदिव्यायेदिश्यास्ते
भ्यइमंबलिमाहार्षंतेभ्यइमंबलिमुपाकरोमीतिंप्रदक्षिणंपरीत्यपश्चाद्बलेरुपविश्यसर्पोसिसर्पतांसर्पाणामधिपतिरस्यन्नेन

१ अविप्लुतइतिपाठः प्रचुरप्रचारोप्यबद्धोहेयएव ।

मनुष्यांस्त्रायसें पूपेन सर्पान्यज्ञेन देवाँस्त्वयि मा संतं त्वयि संतः सर्पा मा हिंसिषुर्ध्रुवां ते परिददामीति ध्रुवा मुं ते ध्रुवा मुं त इत्यमा
त्याननुपूर्वं ध्रुवमां ते परिददामीत्यात्मानमंततो नैनमंतराव्यवेयुरा परिदानात्सर्पदेवजनेभ्यः स्वाहेति सायंप्रातर्बलिं हरेदा
प्रत्यवरोहणात्प्रसंख्याय हैके तावतो बलींस्तदहरेवोपहरंति ॥ १ ॥ आश्वयुज्यामाश्वयुजीकर्म निवेशनमलंकृत्य स्नाताः
शुचिवाससः पशुपतये स्थालीपाकं निरुप्य जुहुयुः पशुपतये शिवाय शंकराय पृषातकाय स्वाहेति पृषातकमंजलिना जुहुयादू
नं मे पूर्यतां पूर्णं मे मोपसदत्पृषातकाय स्वाहेति सजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिः सजूरिंद्राग्निभ्यां स्वाहा ॥ सजूर्ऋतुभिः सजूर्वि
धाभिः सजूर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा ॥ सजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिः सजूर्द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहेत्याहिताग्नेराग्रयणस्थाली
पाको नाहिताग्नेरपि शालाग्नौ ॥ २ ॥ मार्गशीर्ष्यां प्रत्यवरोहणं चतुर्दश्यां पौर्णमास्यां वा निवेशनं पुनर्नवीकृत्य लेपनास्तर
णोपस्तरणैरस्तमिते पायसस्य जुहुयुरप श्वेत पदा जहि पूर्वेण चापरेण च ॥ सप्त च वारुणीरिमाः सर्वाश्च राजबांधवीः स्वाहा ॥
न वै श्वेतश्चाभ्यागारे हिर्जघान किंचन ॥ श्वेताय वैदार्वायनमः स्वाहेति नात्र सौविष्टकृदभयं नः प्राजापत्येभ्यो भूयादित्य
ग्निमीक्षमाणो जपति शिवो नः सुमना भवेति हेमंतं मनसाध्यायात्पश्चादग्नेः स्वस्तरः स्वास्तीर्णस्तस्मिन्नुपविश्य स्योना पृथिवि
भवेति जपित्वा संविशेत्सामात्यः प्राक्शिरा उदङ्मुखो यथावकाशमितरे ज्यायान्ज्यायानव्वानंतरो मंत्रविदो मंत्रान्जपेयुः
संहाया तो देवा अवंतु न इति त्रिरेतां दक्षिणामुखाः प्रत्यङ्मुखा उदङ्मुखाश्चतुर्थं संहाय सौर्याणि स्वस्त्ययनानि च जपित्वान्नंसं

स्कृत्यंब्राह्मणान्भोजयित्वास्वस्त्ययनंवाचयीत ॥ ३ ॥ हेमंतशिशिरयोश्चतुर्णामपरपक्षाणामष्टमीष्वष्टकाऽएक
स्यांवापूर्वेद्युःपितृभ्योदद्यादोदनंकृसरंपायसंचतुःशरावस्यवापूपानुदीरतामवरउत्परासइत्यष्टाभिर्हुत्वायावतीभिर्वा
कामयीताथश्वोभूतेष्टकाःपशुनास्थालीपाकेनचाप्यनडुहोयवसमाहरेदग्निनावाकक्षमुपोषेदेपामेष्टकेतिनत्वेवानष्टकः
स्यात्तांहैकेवैश्वदेवींब्रुवतआग्नेयीमेकेसौर्यामेकेप्राजापत्यामेकेरात्रिदेवतामेकेनक्षत्रदेवतामेकऋतुदेवतामेकेपितृदेवता
मेकेपशुदेवतामेकेपशुकल्पेनपशुंसंज्ञप्यप्रोक्षणोपाकरणवर्जंवपामुत्खिद्यजुहुयाद्वहवपांजातवेदःपितृभ्योयत्रैनान्वेत्थ
निहितान्पराकेमेदसःकुल्याउपैनान्स्रवंतुसत्याऽएताआशिषःसंतुसर्वाःस्वाहेत्यथावदानानांस्थालीपाकस्यचाग्नेनयसुप
थारायेअस्मानितिद्वेग्रीष्मोहेमंतऽऋतवःशिवानोवर्षाःशिवाअभयाःशरन्नः ॥ संवत्सरोधिपतिःप्राणदोनोहोरात्रेकृणु
तांदीर्घमायुःस्वाहा ॥ शांतापृथिवीशिवमंतरिक्षंद्यौर्नोदेव्यभयंनोअस्तु ॥ शिवादिशःप्रदिशउद्दिशोनआपोविद्युतःप
रिपांतुसर्वतःस्वाहा ॥ आपोमरीचीःप्रवहंतुनोधियोधातासमुद्रोवहंतुपापं ॥ भूतंभविष्यदभयंविश्वमस्तुमेब्रह्माधिगुप्तः
स्वाराक्षराणिस्वाहा ॥ विश्वआदित्यावसवश्चदेवारुद्रागोप्तारोमरुतःसदंतु ॥ ऊर्जंप्रजाममृतंपिन्वमानंःप्रजापतिर्मयिप
रमेष्ठीदधातुस्वाहा ॥ प्रजापतेनत्वदेतान्यन्यंःसौविष्टकृत्यष्टमींब्राह्मणान्भोजयेदित्युक्तं ॥४॥ अपरेद्युरन्वष्टक्यंतस्यै
वमांसस्यप्रकल्प्यंदक्षिणाप्रवणेग्निमुपसमाधायपरिश्रित्योत्तरतःपरिश्रितस्यद्वारंकृत्वासमूलंबर्हिस्त्रिरपसलैर्विधून्व

न्परिस्तीर्यहवींष्यासादयेदोदनंकृसरंपायसंदधिमंथान्मधुमंथाश्चपिंडपितृयज्ञकल्पेनहुत्वामधुमंथवर्जंपितृभ्योदद्या
त्स्त्रीभ्यश्चसुराचाचाममित्यधिकंकर्षूष्वेकेद्वयोःषट्सुवापूर्वासुपितृभ्योदद्यादपरासुस्त्रीभ्यएतेनमाघ्यावर्षप्रोष्ठपद्याअ
परपक्षेमासिमासिचैवंपितृभ्योयुक्षुप्रतिष्ठापयेन्नवावरान्भोजयेदयुजोवायुग्मान्वृद्धिपूर्तेष्वयुग्मानितरेषुप्रदक्षिणमुपचा
रोयवैस्तिलार्थः ॥ ५ ॥ रथमारोक्ष्यन्नानापाणिभ्यांचक्रेअभिमृशेदहंतेपूर्वपादावारभेबृहद्रथंतरेतेचक्रेवामदेव्यमक्ष
इत्यक्षाधिष्ठानेदक्षिणपूर्वाभ्यामारोहेद्वायोष्ट्वावीर्येणारोहामींद्रस्यौजसाधिपत्येनेतिरश्मीन्त्संमृशेदरश्मिकान्वादंडेनं
ब्रह्मणोवस्तेजसासंगृह्णामिसत्येनवःसंगृह्णामीत्यभिप्रवर्तमानेषुजपेत्सहस्रसनिंवाजमभिवर्तस्वरथदेवप्रवहंवनस्पतेवी
ड्वंगोहिभूयाइत्येतयान्यान्यपिवानस्पत्यानिस्थिरौगावौभवतांवीळुरक्षऽइतिरथांगमभिमृशेत्सुत्रामाणंपृथिवींद्यामनेह
समितिंनावंनवरथेनंयशस्विनंवृक्षंह्रदंवाविदासिनंप्रदक्षिणंकृत्वाफलवतीःशाखाआहरेदन्यद्वाकौटुंबंसंसदमुपयायाद
स्माकमुत्तमंकृधीत्यादित्यमीक्षमाणोजपित्वावरोहेद्दृषभंमासमानानामित्यभिक्रामन्वयमद्येंद्रस्यप्रेष्ठाइत्यस्तंयात्यादि
त्येंतद्वोदिवोदुहितरोविभातीरितिव्युष्टायां ॥ ६ ॥ अथातोवास्तुपरीक्षांनूखरमविवदिष्णुंभूमौषधिवनस्पतिर्वद्यस्मि
न्कुशवीरिणंप्रभूतंकंटकिक्षीरिणस्तुसमूलान्परिखायोद्वासयेदपामार्गःशाकःस्तिल्वकःपरिव्याधइतिचैतानियत्रसर्वत
आपोमध्यंसमेत्यप्रदक्षिणंशयनीयंपरीत्यप्राच्यःस्यंदेरन्नंप्रवदत्यस्तत्सर्वसमृद्धंसमवस्त्रवेभक्तशरणंकारयेद्धन्नंहभव

तिंदक्षिणाप्रवणेसभांमापयेत्साद्यूताहभवतिंयुवानस्तस्याकितवाःकलहिनःप्रमायुकाभवंतिंयत्रसर्वतआपःप्रस्यंदेरं
न्त्सास्वस्त्ययन्यद्यूताच ॥ ७ ॥ अथैतैर्वास्तुपरीक्षेतंजानुमात्रंगर्तंखात्वातैरेवपांसुभिःप्रतिपूरयेदधिकेप्रशस्तंसमेवा
तंन्यूनेगर्हितंमस्तमितेपांपूर्णंपरिवासयेत्सोदकेप्रशस्तमार्द्रवातैशुष्केगार्हितंश्वेतंमधुरास्वादंसिकतोत्तरंब्राह्मणस्यंलोहितं
क्षत्रियस्यंपीतंवैश्यस्यंतत्सहस्रसीतंकृत्वायथादिक्समचतुरस्रंमापयेदायतचतुरस्रंवातच्छमीशाखयोदुंबरशाखयावाशं
तातीयेनत्रिःप्रदक्षिणंपरिव्रजन्प्रोक्षत्यविच्छिन्नयाचोदकधारयापोहिष्ठामयोभुवइतितृचेनंवंशांतरेषुशरणानिकारयेद्ग
र्तेष्ववकांशीपालमित्यवधापयेन्नास्यदाहुकोभवतीतिविज्ञायतेमध्यमस्थूणायागर्तेवधार्यप्रागग्रोदगग्रान्कुशानास्तीर्य
व्रीहियवमतीरपआसेचयेदच्युतायभौमायस्वाहेत्यथैनामुच्छ्रीयमाणामनुमंत्रयेतेहैवतिष्ठनिमितातिल्विलास्तामिराव
तीर्मध्येपोषस्यतिष्ठंती॥आत्वाप्रापन्नघायवंआत्वाकुमारस्तरुणंआवत्सोजायतांसह॥ आत्वापरिश्रितःकुंभंआदध्नःकल
शैरयन्निति ॥८॥ वंशमाधीयमानंमृतेनस्थूणामधिरोहवंशंद्राघीयआयुःप्रतरंदधानाऽइतिंसदूर्वासुचतसृषुशिलासुम
णिकंप्रतिष्ठापयेत्पृथिव्याअधिसंभवेत्यरंगरोवावदीतिंत्रेधावद्धोवरत्रया ॥ इरामुहप्रशंसंत्यनिरामपबाधतामितिवा
थास्मिन्नपआसेचयेदैतुराजावरुणोरेवतीभिंरास्मिंस्थानेतिष्ठतुमोदमानंः॥ इरांवहंतोघृतमुक्षमाणामित्रेणसाकंसहसंवि
शंत्वित्यथैनच्छमयतिंव्रीहियवमतीभिरद्भिर्हिरण्यमवधायशंतातीयेनंत्रिःप्रदक्षिणंपरिव्रजन्प्रोक्षत्यविच्छिन्नयाचोदक

धारयांपोहिष्ठामयोभुवइतितृचेनंमध्येगारस्यस्थालीपाकंश्रपयित्वांवास्तोष्पतेप्रतिजानीह्यस्मानितिचतसृभिंःप्रत्यृचंहु
त्वान्नंसंस्कृत्यंब्राह्मणान्भोजयित्वांशिवंवास्तुशिवंवास्त्वितिवाचयीत ॥ ९ ॥ उक्तंगृहप्रपदनंबीजवतोगृहान्प्रपद्येतंक्षे
त्रंप्रकर्षयेंदुत्तरैःप्रोष्ठपदैंःफल्गुनीभीरोहिण्यावांक्षेत्रस्यानुवातंक्षेत्रस्यपतिनावयमितिंप्रत्यृचंजुहुयाज्जपेद्वांगाःप्रतिष्ठमा
नाअनुमंत्रयेतंमयोभूर्वातोऽअभिवातूस्राइतिंद्वाभ्यामायतींर्यासामूधश्चतुर्विलंमधोःपूर्णघृतस्यच ॥ तानःसंतुपयस्व
तींर्बह्वीर्गोष्ठेघृताच्यः ॥ उपमैतुमयोभुवंऊर्जंचौजश्चबिभ्रतीः ॥ दुहानाअक्षितंपयोंमयिगोष्ठेनिविशध्वंयथाभवाम्यु
त्तमोंयादेवेषुतन्वमैरयंतेतिचसूक्तशेषंमागावीयमेकेंगणानासामुपतिष्ठेतांगुरुगवीनांभूतास्थप्रशस्तास्थंशोभनाःप्रिया
प्रियोवोभूयासंशंमयिजानीध्वंशंमयिजानीध्वं ॥ १० ॥ ॥ इतिगृह्यसूत्रेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥

हरिः ॥ ॐ ३म् ॥ अथातःपंचयज्ञांदेवयज्ञोभूतयज्ञंःपितृयज्ञोब्रह्मयज्ञोंमनुष्ययज्ञइतिंतद्यदग्नौजुहोतिसदेवयज्ञों
यद्बलिंकरोतिसभूतयज्ञोंयत्पितृभ्योददातिसपितृयज्ञोंयत्स्वाध्यायमधीतेसब्रह्मयज्ञोंयन्मनुष्येभ्योददातिसमनुष्ययज्ञ
इतिंतानेतान्यज्ञानहरहःकुर्वीतं ॥ १ ॥ अथस्वाध्यायविधिंःप्राग्वोदग्वांग्रामान्निष्क्रम्यापआप्लुत्यंशुचौदेशेयज्ञोप
वीत्याचम्यांक्लिन्नवासादर्भाणांमहदुपस्तीर्यंप्राक्कूलानांतेषुप्राङ्मुखउपविश्योपस्थंकृत्वांदक्षिणोत्तरौपाणीसंधायंपवित्रवं
तौविज्ञायतेंपांवाएषऽओषधीनांरसोयद्दर्भाःसरसमेवतद्ब्रह्मकरोतिंद्यावापृथिव्योःसंधिमीक्षमाणःसंमील्यवांयथावा

युक्तमात्मानंमन्येतंतथायुक्तोधीयीतस्वाध्यायंमोंपूर्वाव्याहृतयंःसावित्रीमन्वाहपच्छोर्धर्चशंःसर्वामितितृंतीयं॥२॥अथ
स्वाध्यायमधीयीतंऋचोयजूंषिसामान्यंथर्वांगिरसोब्राह्मणानिकल्पान्गाथानाराशंसींरितिहासपुराणानीतिंयदृचोधी
तेपयआहुतिभिरेवंतद्देवतास्तर्पयतिंयद्यजूंषिघृतांहुतिभिर्यंसामानिमध्वाहुतिभिर्यदथर्वांगिरसःसोमाहुतिभिर्यंद्ब्राह्म
णानिकल्पान्गाथानाराशंसींरितिहासपुराणानींत्यमृताहुतिभिर्यदृचोधीतेपयसःकुल्यांअस्यपितॄन्त्स्वधाउपक्षरंतिंयद्य
जूंषिघृतस्यकुल्यांयत्सामानिमध्वःकुल्यांयदथर्वांगिरसःसोमस्यकुल्यांयद्ब्राह्मणानिकल्पान्गाथानाराशंसींरितिहासपु
राणानींत्यमृतस्यकुल्याःसयावन्मन्येतंतावदधीत्येतयापरिदधातिंनमोब्रह्मणेनमोअस्त्वग्नयेंनमःपृथिव्यैनमओषधी
भ्यः ॥ नमोवाचेनमोवाचस्पतयेंनमोविष्णवेमहतेकरोमीति॥३॥देवतास्तर्पयतिंप्रजापतिर्ब्रह्मावेदादेवांऋषयःसर्वाणि
च्छंदांस्योंकारोवषट्कारोंव्याहृतयःसावित्रीयज्ञांद्यावापृथिवीऽअंतरिक्षमहोरात्राणिंसांख्याःसिद्धाःसमुद्रानद्योगिरयंः
क्षेत्रौषधिवनस्पतिगंधर्वाप्सरसोंनागावयांसिगावःसाध्यांविप्रायक्षारक्षांसिंभूतान्येवमंतान्यथऽऋषयंःशतर्चिनोम
ध्यमांगृत्समदोविश्वामित्रोंवामदेवोत्रिर्भरद्वाजोंवसिष्ठःप्रगाथाःपावमान्यंःक्षुद्रसूक्तामहासूक्ताइतिप्राचीनावीतींसुमं
तुजैमिनिवैशंपायनंपैलसूत्रभाष्यभारतंमहाभारतधर्माचार्याजानंतिबाहविगार्ग्यगौतमंशाकल्यबाभ्रव्यमांडव्यमांडू
केयांगर्गीवाचक्नवींवडवाप्रातीथेयींसुलभामैत्रेयींकहोळंकौषीतकंमहाकौषीतकंपैंग्यंमहापैंग्यंसुयज्ञंसांख्यायनंमैतरेयं

महैतरेयंशाकलंबाष्कलंसुजातवक्रंमौदवाहिंमहौदवाहिंसौजामिंशौनकंमाश्वलायनंयेचान्येऽआचार्यास्तेसर्वेतृप्यन्त्वि
तिप्रतिपुरुषंपितृंस्तर्पयित्वागृहानेत्ययद्ददातिसादक्षिणाथापिविज्ञायतेसयदितिष्ठन्व्रजन्नासीनःशयानोवायंयंक्रतुमधी
तेतेनतेनहास्यक्रतुनेष्टंभवतीतिविज्ञायतेतस्यद्वावनध्यायौयदात्माशुचिर्यद्देशः ॥४॥ अथातोध्यायोपाकरणमोषधीनां
प्रादुर्भावेश्रवणेनश्रावणस्यपंचम्यांहस्तेनवाज्यभागौहुत्वाज्याहुतीर्जुहुयात्सावित्र्यैब्रह्मणेश्रद्धायैमेधायैप्रज्ञायैधारणायै
सदसस्पतयेनुमतयेछंदोभ्यऽऋषिभ्यश्चेत्यथदधिसक्तूजुहोत्यग्निमीळेपुरोहितमित्येकाकुधुंभकस्तदब्रवीदावदंस्त्वंशकुने
भद्रमावदगृणानाजमदग्निनाधामंतेविश्वंभुवनमधिश्रितंगंतानोयज्ञंयज्ञियाःसुशमियोनस्वोऽअरणःप्रतिचक्ष्वविच
क्ष्वाग्नेयाहिमरुत्सखायत्तेराजन्छृतंहविरितिद्वृचाःसमानीवऽआकूतिरित्येकातच्छंयोरावृणीमहइत्येकाध्येष्यमाणोध्या
प्यैरन्वारब्धएताभ्योदेवताभ्योहुत्वासौविष्टकृतंहुत्वादधिसक्तून्प्राश्यंततोमार्जनमपरेणाग्निंप्राक्कूलेषुदर्भेषूपविश्योद
पात्रेदर्भान्कृत्वाब्रह्मांजलिकृतोजपेदोंपूर्वाव्याहृतयःसावित्रींचत्रिरभ्यस्यवेदादिमारभेत्तथोत्सर्गेषण्मासानधीयीतंस
मावृत्तोब्रह्मचारिकल्पेनयथान्यायमितरेजायोपेयेत्येकेप्राजापत्यंतद्वार्षिकमित्येतदाचक्षतेमध्यमाष्टकायामेताभ्योदे
वताभ्योन्नेनहुत्वापोभ्यवयंत्येताएवतद्देवतास्तर्पयंत्याचार्यानृषीन्पितृंश्चैतदुत्सर्जनं॥५॥अथकाम्यानांस्थानेकाम्याश्चर
वस्तानेवकामानाप्नोत्यथव्याधितस्यातुरस्ययक्ष्मगृहीतस्यवाषळाहुतिश्चरुंमुंचामित्वाहविषाजीवनायकमित्येतेनस्वंमम

मनोज्ञंदृष्ट्वांद्यानोदेवसवितरितिद्वाभ्यांयच्चगोषुदुःस्वप्न्यमितिंपंचभिरादित्यमुपतिष्ठेतंयोमेराजन्युज्योवासखावेतिवां
क्षुत्वाजृंभित्वांमनोज्ञंदृष्ट्वांपापकंगंधमाघ्रायांक्षिस्पंदनेकर्णध्वननेचंसुचक्षाअहमक्षीभ्यांभूयासंसुवर्चांमुखेनंसुश्रुत्कर्णा
भ्यांमयिदक्षक्रतूइतिजपेदगमनीयांगत्वांयाज्यंयाजयित्वाभोज्यंभुक्त्वांप्रतिग्राह्यंप्रतिगृह्यंचैत्यंयूपंवोपहत्यंपुनर्मांमे
त्विंद्रियंपुनरायुःपुनर्भगः॥पुनर्द्रविणमैतुमांपुनर्ब्राह्मणमैतुमांस्वाहा॥इमेयेधिष्ण्यासोअग्नयोंयथास्थानमिहकल्पतां ॥
वैश्वानरोवावृधानोंन्तर्यच्छतुमेमनोहृद्यंतरममृतस्यकेतुःस्वाहेत्याज्याहुतीर्जुहुयात्समिधौवाजपेद्वा ॥ ६ ॥ अन्याधितं
चेत्स्वपंतंमादित्योभ्यस्तमियाद्वाग्यतोनुपविशंन्रात्रिशेषंभूत्वांयेनसूर्यज्योतिषाबाधसेतमइतिंपंचभिरादित्यमुपतिष्ठेतां
भ्युदियाच्चेदकर्मश्रांतमनभिरूपेणकर्मणावाग्यतइतिंसमानमुत्तराभिश्चतसृभिंरुपस्थानंयज्ञोपवीतीनित्योदकंःसंध्यामु
पासीतंवाग्यतःसायमुत्तरांपराभिमुखोन्वष्टमदेशंसावित्रींजपेदर्धास्तमितेमंडलंआनक्षत्रदर्शनांदेवंप्रातःप्राङ्मुखस्तिष्ठं
न्नामंडलदर्शनात्कपोतश्चेदगारमुपहन्यांदनुपतेद्वांदेवाःकपोतइतिंप्रत्यृचंजुहुयाज्जपेद्वांवयमुत्वापथस्पतइत्यर्थचर्यांच
रिष्यन्संपूषन्विदुषइतिंनष्टमधिजिगमिषन्मूढोवांसंपूषन्नध्वनइतिंमहांतमध्वानमेष्यन्प्रतिभयंवा ॥ ७॥ अथैतान्युप
कल्पयीतंसमावर्तमानोमणिंकुंडलेवस्त्रयुगंछत्रंमुपानद्युगंदंडंस्रजमुन्मर्दनमनुलेपनंमांजनमुष्णीषमित्यात्मनेचाचार्या
यचंयद्युभयोर्नविंदेतांचार्यायैवसमिधंत्वाहरेदपराजितायांदिशियज्ञियस्यवृक्षस्यांद्रामन्नाद्यकामःपुष्टिकामस्तेजस्कामो

वांब्रह्मवर्चसकामंउपवातामुभयीमुभयकामंउपरिसमिधंकृत्वांगामन्नंचब्राह्मणेभ्यःप्रदायंगौदानिकंकर्मकुर्वीतांतमनि
मंत्रान्त्सन्नमयेंदेकक्कीतकेनंशीतोष्णाभिरद्भिःस्नात्वांयुवंवस्त्राणिपीवसावसाथेंइत्यहतेनवाससीआच्छाद्यांश्मनस्तेजो
सिचक्षुर्मेपाहीतिंचक्षुषीआंजयीतांश्मनस्तेजोसिश्रोत्रंमेपाहीतिंकुंडलेआवध्नीतांनुलेपनेनपाणीप्रलिप्यंमुखमग्रेब्राह्मणो
नुलिंपेंद्बाहूराजन्यउदरंवैश्यंउपस्थंस्त्र्यूरूसरणजीविनोंनार्तांस्यनार्तोंहंभूयासमितिंस्रजमपिवध्नीतंनमालोक्तांमालेतिचे
द्ब्रूयुंःस्रगित्यभिधापयीतंदेवानांप्रतिष्ठेस्थंःसर्वतोमापातमिंत्युपानहावास्थायंदिवश्छद्मासीतिछत्रमादत्तेंवेणुरसिवान
स्पत्योसिंसर्वतोमापाहीतिवैणवंदंडमायुष्यमितिसूक्तेनंमणिंकंठेप्रतिमुच्योंष्णीषंकृत्वांतिष्ठन्त्समिधमादध्यात् ॥ ८॥
स्मृतंनिंदाचविद्याचंश्रद्धाप्रज्ञाचपंचमी ॥ इष्टंदत्तमधीतंचंकृतंसत्यंश्रुतंव्रतं ॥ यदग्नेसेंद्रस्यंसप्रजापतिकस्यंसऋषिक
स्यंसऋषिराजन्यस्यंसपितृकस्यंसपितृराजन्यस्यंसमनुष्यस्यंसमनुष्यराजन्यस्यंसाकाशस्यंसातीकाशस्यसानूकाशस्यस
प्रतीकाशस्यंसदेवमनुष्यस्यंसगंधर्वांप्सरस्कस्यंसहारण्यैश्चपशुभिर्ग्राम्यैश्चंयन्मआत्मनआत्मनिव्रतंतन्मेसर्वंव्रतमिदम
हमग्नेसर्वव्रतोभवामिस्वाहेतिंमिमाग्नेवर्चइतिंप्रत्यृचंसमिधोभ्यादध्यांद्यत्रैनंपूजयिष्यंतोभवंतिंतत्रैतांरात्रींवसेंद्विद्यांत
गुरुमर्थेननिमंत्र्यंकृतानुज्ञातस्यवास्नानंतस्यैतानिव्रतानिभवंतिंननक्तंस्नायांन्ननग्नःस्नायांन्ननग्नःशयीतंननग्नांस्त्रियमी
क्षेतान्यत्रमैथुनांद्वर्षतिनधावेंन्नवृक्षमारोहेंन्नकूपमवरोहेंन्नबाहुभ्यांनदींतरेन्नंसंशयमभ्यापद्येतंमहद्वैभूतंस्नातकोभवती

तिविज्ञायते ॥ ९ ॥ गुरवेप्रस्रक्ष्यमाणोंनामप्रब्रुवीतेंदंवत्स्यामोभो३इंत्युच्चैरूर्ध्वंनाम्नः प्राणापानयोरुपांश्वामंद्रैरिंद्रहरि
भिरितिचांतोवृद्धोजपतिंप्राणापानयोरुरुव्यचांस्तयाप्रपद्येदेवायसवित्रेपरिददामींत्यृचंचसमाप्योंप्राक्स्वस्तीतिजपि
त्वांमहित्रीणामित्यनुमंत्र्यैवंमतिसृष्टस्यनकुतश्चिद्भयंभवतीतिविज्ञायतेंवयसाममनोज्ञावाचःश्रुत्वांकनिक्रदज्जनुषंप्रब्रु
वाणइतिसूक्तेजपेंद्देवींवाचमजनयंतदेवाइतिचंस्तुहिश्रुतंगर्तसदंयुवानमितिंमृगस्ययस्यादिशोबिभीयांद्यस्माद्वातांदि
शमुल्मुकंमुभयतःप्रदीप्तंप्रत्यस्येन्मंथंवाप्रसव्यमालोड्यांभयंमित्रावरुणामह्यमंस्त्वर्चिषाशत्रून्दहंतंप्रतीत्यमाज्ञातारं
माप्रतिष्ठांविंदंतुमिथोभिंदानाउभयंतुमृत्युमितिंसंसृष्टंधनमुभयंसमाकृतमितिंमंथंन्यंचंकरोति ॥ १० ॥ सर्वतोभया
दनाज्ञातांदष्टावाज्याहुतीर्जुहुयांत्पृथिवीवृतासाग्निनावृतांतयावृतयावर्त्र्यायस्माद्भयाद्बिभेमितद्वारयेस्वाहा ॥ अंत.
रिक्षंवृतंतद्वायुनावृतंतेनवृतेनवर्त्रेणयस्माद्भयाद्बिभेमितद्वारयेस्वाहा ॥ द्यौर्वृतासादित्येनवृतांतयावृतयावर्त्र्यायस्मा
द्भयाद्बिभेमितद्वारयेस्वाहा ॥ दिशोवृतास्ताश्चंद्रमसावृतांस्ताभिर्वृताभिर्वर्त्रीभिर्यस्माद्भयाद्बिभेमितद्वारयेस्वाहा ॥
आपोवृतास्तावरुणेनवृतास्ताभिर्वृताभिर्वर्त्रीभिर्यस्माद्भयाद्बिभेमितद्वारयेस्वाहा ॥ प्रजावृतास्ताःप्राणेनवृतास्ताभिं
र्वृताभिर्वर्त्रीभिर्यस्माद्भयाद्बिभेमितद्वारयेस्वाहा ॥ वेदावृतास्तेछंदोभिर्वृतास्तैर्वृतैर्वर्त्रैर्यस्माद्भयाद्बिभेमितद्वारयेस्वा
हा ॥ सर्वंवृतंतद्ब्रह्मणावृतंतेनवृतेनवर्त्रेणयस्माद्भयाद्बिभेमितद्वारयेस्वाहेंत्यथापराजितायांदिश्यवस्थायंस्वस्त्यात्रेयं

जपतिंयतइंद्रभयामहइतिचसूक्तशेषं ॥ ११ ॥ संग्रामेसमुपोढेराजानंसंनाहयेंदात्वाहार्षमंतरेधीतिंपश्चाद्रथस्यावस्थायं जीमूतस्येवभवतिप्रतीकमितिंकवचंप्रयच्छेंदुत्तरयाधनुरुत्तरांवाचयेंत्स्वयंचतुर्थींजपेंत्पंचम्येषुधिंप्रयच्छेंदभिप्रवर्तमा नेषष्ठींसप्तम्याश्वानष्टमींमिषूनवेक्षमाणंवाचयंत्यहिरिवभोगैःपर्येतिवाहुमितिंतलंनह्यमानंमथैनंसारयमाणमुपारुह्यां भीवर्तंवाचयतिंप्रयोवांमित्रावरुणेतिचद्वेअथैनवोमन्वीक्षेतांप्रतिरथशाससौपर्णैःप्रधारयंतुमधुनोघृतस्यैंत्येतत्सौपर्णंस र्वादिशोनुपर्यायांदादित्यमौशनसंवावस्थायप्रबोधयेंदुपश्वासयपृथिवीमुतद्यामितितृचेनंदुंदुभिमभिमृशेंदवसृष्टापरा पतेतीषून्विसर्जयेंद्यत्रवाणाःसंपतंतीतिचंयुध्यमानेषुजपेंत्संशिष्याद्वासंशिष्याद्वा ॥ १२ ॥ ॥ इतिगृ. तृ. ॥ ३ ॥

अथचतुर्थःपादः ॥ हरिःॐ३म् ॥ ॥ आहिताग्निश्चेदुपतपेत्प्राच्यामुदीच्यांमपराजितायांवादिश्युदवस्यैंद्रा मकामाअग्नयइत्युदाहरंत्याशंसंतएनंग्राममाजिगमिषंतोऽगदंकुर्युरितिहविज्ञायतेंऽगदःसोमेनंपशुनेष्ट्येष्ट्वावस्येदनिष्ट्वा वासंस्थितेभूमिभागंखानयेदक्षिणपूर्वस्यांदिशिंदक्षिणापरस्यांवांदक्षिणाप्रवणंप्राग्दक्षिणाप्रवणंवांप्रत्यग्दक्षिणाप्रवण मित्येकेंयावानूर्ध्ववाहुकःपुरुषस्तावदायामंव्याममात्रंतिर्यग्वितस्त्यर्वांगभितआकाशंश्मशानंवहुलौषधिकंकंटकिक्षी रिणस्त्विर्तियथोक्तंपुरस्ताद्यत्रसर्वतआपःप्रस्यंदेरन्नेतदादहनस्यंलक्षणंश्मशानस्यंकेशश्मश्रुलोमनखानीत्युक्तंपुरस्ता द्विगुल्फंबर्हिराज्यंचंदधन्यत्रसर्पिरानयंत्येतत्पित्र्यंपृषदाज्यम् ॥ १ ॥ अथैतांदिशमग्नीन्नयंतिंयज्ञपात्राणिचा

न्वंचंप्रेतमयुजोमिथुनाप्रवयसः पीठचक्रेणगोयुक्तेनेत्येकेनुस्तरणींगामजांवैकवर्णांकृष्णामेकेसव्यवाहूबध्वानुसंकालयं
त्यन्वंचोमात्याअधोनिवीताःप्रवृत्तशिखाज्येष्ठप्रथमाःकनिष्ठजघन्याःप्राप्यैवंभूमिभागंगर्तोदकेनशमीशाखयात्रिःप्रस
व्यमायतनंपरिव्रजन्प्रोक्षत्यपेतवीतविचसर्पतातइतिदक्षिणपूर्वउद्धृतांतआहवनीयंनिदधात्युत्तरपश्चिमेगार्हपत्यंदक्षि
णपश्चिमेदक्षिणमथैनमंतर्वेदीध्मचितिंचिनोतियोजानातितस्मिन्बर्हिरास्तीर्यकृष्णाजिनंचोत्तरलोमंतस्मिन्प्रेतंसंवेश
यंत्युत्तरेणगार्हपत्यंहृत्वाहवनीयमभिशिरसमुत्तरतःपत्नींधनुश्चक्षत्रियायतामुत्थापयेद्देवरःपतिस्थानीयोंतेवासीजरद्दा
सोवोदीर्ष्वनार्यभिजीवलोकमितिकर्तावृषलेजपेद्धनुर्हस्तादाददानोमृतस्येतिधनुरुक्तंवृषलेऽधिज्यंकृत्वासंचितिमचि
त्वासंशीर्यानुप्रहरेत् ॥ २ ॥ अथैतानिपात्राणियोजयेद्दक्षिणेहस्तेजुहूंसव्यऽउपभृतंदक्षिणेपार्श्वेस्फ्यंसव्येऽग्नि
होत्रहवणीमुरसिध्रुवांशिरसिकपालानिदत्सुग्रावणोनासिकयोःस्रुवौभित्त्वाचैकंकर्णयोःप्राशित्रहरणेभित्त्वाचैकमुदरे
पात्रींसमवत्तधानंचचमसमुपस्थेशम्यामरणीऊर्वोरुलूखलमुसलेजंघयोःपादयोःशूर्पेछित्त्वाचैकमासेचनवंतिपृषदाज्यं
पूरयंत्यमापुत्रोदृषदुपलेकुर्वीतलौहायसंचकौलालमनुस्तरण्यावपामुत्खिद्यशिरोमुखंप्रच्छादयेदग्नेर्वर्मपरिगोभिर्व्य
यस्वेतिवृक्काउद्धृत्यपाण्योरादध्यादतिद्रवसारमेयौश्वानावितिदक्षिणेदक्षिणंसव्येसव्यंहृदयेहृदयंपिंड्यौचैकेवृक्कापचा
रइत्येकेसर्वांयथांगंविनिक्षिप्यचर्मणाप्रच्छाद्येममग्नेचमसंमाविजिह्वरइतिप्रणीताप्रणयनमनुमंत्रयतेसव्यंजान्वाच्यद

क्षिणाग्नावाज्याहुतीर्जुहुयाद॑ग्नयेस्वाहाकामायस्वाहा॑लोकायस्वाहानुमतयेस्वाहेति॑पंचमीमुरसिप्रेतस्या॑स्माद्वैत्वमजाय
था॑अयंत्वदधिजायता॑मसौस्वर्गा॑यलोकायस्वाहेति ॥ ३ ॥ प्रेष्यतियुगपदग्नीन्प्रज्वालयते॑त्याहवनीयश्चेत्पूर्वंप्राप्नुया॑
त्स्वर्गलोकएनंप्रापदितिविद्या॑द्रात्स्यत्यसावमुत्रैवमयमस्मिन्निति पुत्रो॑गार्हपत्यश्चेत्पूर्वंप्राप्नुया॑दंतरिक्षलोकएनंप्रापदिति
विद्या॑द्रात्स्यत्यसावमुत्रैवमयमस्मिन्निति पुत्रो॑दक्षिणाग्निश्चेत्पूर्वंप्राप्नुया॑न्मनुष्यलोकएनंप्रापदितिविद्या॑द्रात्स्यत्यसावमु
त्रैवमयमस्मिन्निति पुत्रो॑युगपत्प्राप्तौ॑परामृद्धिंवदं॑तिं॑तंदह्यमानमनुमंत्रयते॑प्रेहिप्रेहिपथिभिः पूर्व्येभिरितिसमानं॑सएवं
विदादह्यमानः॑सहैवधूमेनं॑स्वर्गंलोकमेतीतिविज्ञायते॑उत्तरपुरस्तादाहवनीयस्य॑जानुमात्रंगर्तंखात्वा॑वकांशीपालमित्यव
धापये॑त्ततोहवाएषनिष्क्रम्य॑सहैवधूमेनं॑स्वर्गंलोकमेतीतिविज्ञायते॑इमेजीवाविमृतैराववृत्रन्निति॑सव्यावृतोव्रजं॑त्यनवेक्ष
माणा॑यत्रोदकमवहद्भवति॑तत्प्राप्यसकृदुन्मृज्यै॑कांजलिमुत्सृज्य॑तस्यगोत्रंनामचगृहीत्वो॑त्तीर्या॑न्यानिवासांसिपरिधाय॑
सकृदेनान्पीड्यो॑दग्दशानिविसृज्यासते॑आनक्षत्रदर्शना॑दादित्यस्यवादर्शनेप्रविशेयुः कनिष्ठप्रथमाज्येष्ठजघन्याः प्राप्या
गार॑मश्मानमग्निंगोमयमक्षतां॑स्तैलमपउपस्पृशं॑तिं॑नैतस्यां॑रात्र्यामन्नंपचेर॑न्क्रीतोत्पन्नेनवावर्तेर॑न्त्रिरात्रमक्षारालवणा
शिनः स्युर्द्वादशरात्रंवामहागुरुषुदानाध्ययनेवर्जयेर॑न्दशाहंसपिंडेषुगुरौचासपिंडेप्रत्तासुचस्त्रीषुत्रिरात्रमितरेष्वाचार्येषु
ज्ञातौचासपिंडेप्रत्तासुचस्त्रीष्वदंतजातेपरिजातेचैकाहंसब्रह्मचारिणिसमानग्रामीयेचश्रोत्रिये ॥ ४ ॥ संचयनमूर्ध्वंद

शम्याःकृष्णपक्षस्यायुजास्वेकनक्षत्रेलक्षणेकुंभेपुमांसमलक्षणायांस्त्रियमयुजोमिथुनाःप्रवयसःक्षीरोदकेनशमीशाखया
त्रिःप्रसव्यमायतनंपरिव्रजन्प्रोक्षतिशीतिकेशीतिकावतीत्यंगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यामेकैकमस्थ्यसंह्लादयंतोवदध्युःपादौपू
र्वंशिरउत्तरंसुसंचितंसंचित्यपवनेनसंपूययत्रसर्वतआपोनाभिस्पंदेरन्नन्यावर्षाभ्यस्तत्रगर्तेवदध्युरुपसर्पमातरंभूमिमे
तामित्युत्तरयापांसूनवकिरेदवकीर्योत्तरामुत्तेस्तभ्नामीतिकपालेनापिधायाथानवेक्षन्प्रत्याव्रज्यापउपस्पृश्यश्राद्धमस्मै
दद्युः ॥ ५ ॥ गुरुणाभिमृताअन्यतोवापक्षीयमाणाअमावास्यायांशांतिकर्मकुर्वीरन्पुरोदयादग्निंसहभस्मानंसहायतनं
दक्षिणाहरेयुःक्रव्यादमग्निंप्रहिणोमिदूरमित्यर्धर्चेनतंचतुष्पथेन्युप्ययत्रवात्रिःप्रसव्यंपरियंतिसव्यैःपाणिभिःसव्यानू
रूनाघ्नानाअथानवेक्षन्प्रत्याव्रज्यापउपस्पृश्यकेशश्मश्रूलोमनखानिवापयित्वोपकल्पयीरन्नवान्मणिकान्कुंभानाचम
नीयांश्चशमीसुमनोमलिनःशमीमयमिध्मंशमीमय्यावरणीपरिधींश्चानडुहंगोमयंचर्मचनवनीतमश्मानंयावत्योयुवतयं
स्तावंतिकुशपिंजूलान्यग्निवेलायामग्निंजनयेदिहैवायमितरोजातवेदाऽइत्यर्धर्चेनतंदीपयमानाआसतआशांतरात्रादा
युष्मतांकथाःकीर्तयंतोमांगल्यानीतिहासपुराणानीत्याख्यापयमानाउपरतेषुशब्देषुसंप्रविष्टेषुवागृहंनिवेशनंवादक्षि
णाद्वारपक्षात्प्रक्रम्याविच्छिन्नामुदकधारांहरेत्तंतुंतन्वन्रजसोभानुमन्विहीत्योत्तरस्मादथाग्निमुपसमाधायपश्चादस्यान
डुहंचर्मास्तीर्यप्राग्ग्रीवमुत्तरलोमंतस्मिन्नमात्यानारोहयेदारोहतायुर्जरसंवृणानाऽइतीमंजीवेभ्यःपरिधिंदधामीतिपरि

धिंपरिदध्यांदंतर्मृत्युंदधतापर्वतेनेत्यश्मानमुत्तरतोग्नेः कृत्वापरंमृत्योअनुपरेहिपंथामितिचतसृभिः प्रत्यृचंहुत्वायथाहा
न्यनुपूर्वंभवंतीत्यमात्यानीक्षेतयुवतयः पृथक्पाणिभ्यांदर्भतरुणकैर्नवनीतेनचांगुष्ठोपकनिष्ठाभ्यामक्षिणीऽआंज्यपरां
च्योविसृजेयुरिमानारीरविधवाःसुपत्नीरित्यंजनाईक्षेताश्मन्वतीरीयतेसंरभध्वमित्यश्मानंकर्ताप्रथमोभिमृशेदथापरा
जितायांदिश्यवस्थायाग्निनानडुहेनगोमयेनचाविच्छिन्नयाचोदकधारयापोहिष्ठामयोभुवइतितृचेनपरीमेगामनेषतेति
परिक्रामत्सुजपेत्पिंगलोनड्वान्परिणेयः स्यादित्युदाहरंत्यथोपविशंत्यत्राभिरंस्यमानाभवंत्यहतेनवाससाप्रच्छाद्यासतेस्व
पंतओदयादुदितआदित्येसौर्याणिस्वस्त्ययनानिचजपित्वान्नंसंस्कृत्यापनःशोशुचदघमितिप्रत्यृचंहुत्वाब्राह्मणान्भोज
यित्वास्वस्त्ययनंवाचयीतगौःकंसोहतंवासश्चदक्षिणा ॥६॥ अथातःपार्वणेश्राद्धेकाम्यआभ्युदयिकेएकोद्दिष्टेवाब्राह्म
णान्छ्रुतशीलवृत्तसंपन्नानेकेनवाकालेज्ञापितान्स्नातान्कृतपच्छौचानाचांतानुदङ्मुखान्पितृवदुपवेश्यैकैकमेकैकस्यं
द्वौद्वौत्रींस्त्रीन्वावृद्धौफलभूयस्त्वंनत्वेवैकंसर्वेषांकाममनाद्येपिंडैर्व्याख्यातमपःप्रदायदर्भान्द्विगुणभुग्नानासनंप्रदाया
पःप्रदायतैजसाश्ममयमृन्मयेषुत्रिषुपात्रेष्वेकद्रव्येषुवादर्भांतर्हितेष्वपआसिच्यशंनोदेवीरभिष्टयइत्यनुमंत्रितासुतिला
नावपतितिलोसिसोमदेवत्योगोसवेदेवनिर्मितः ॥ प्रत्नवद्भिःप्रत्तःस्वधयापितॄनिमाँल्लोकान्प्रीणयाहिनःस्वधानमऽइ
तिप्रसव्येनेतरपाण्यंगुष्ठांतरेणोपवीतित्वादक्षिणेनवासव्योपगृहीतेनपितरिदंतेअर्घ्यंपितामहेदंतेअर्घ्यंप्रपितामहेदंते

अर्घ्यमित्यपःपूर्वंताःप्रतिग्राहयिष्यन्त्सकृत्सकृत्स्वधाअर्घ्याइतिप्रसृष्टाअनुमंत्रयेत याःदिव्याआपःपृथिविसंबभूवुर्या अंतरिक्ष्याउतपार्थिवीर्याः ॥ हिरण्यवर्णायज्ञियास्तानआपःशंस्योनाभवंत्वितिसंस्रवान्समवनीयंताभिरद्भिःपुत्रका मोमुखमनक्ति ॥ नोद्धरेत्प्रथमंपात्रंपितृणामर्घ्यपातितं ॥ आवृतास्तत्रतिष्ठंतिपितरःशौनकोब्रवीत् ॥ उद्धरेद्यदि चेत्पात्रंविवृतंवायदाभवेत् ॥ तदासुरंभवेच्छ्राद्धंक्रुद्धैःपितृगणैर्गतैरिति ॥ ७ ॥ एतस्मिन्कालेगंधमाल्यधूपदीपा च्छादनानांप्रदानंमुद्धृत्यघृताक्तमन्नमनुज्ञापयत्यग्नौकरिष्येकरवैकरवाणीतिवाप्रत्यभ्यनुज्ञाक्रियतांकुरुष्वकुर्वित्यथा ग्नौजुहोतियथोक्तंपुरस्तादभ्यनुज्ञायांपाणिष्वेववाग्निमुखावैदेवाःपाणिमुखाःपितरइतिहिब्राह्मणंयदिपाणिष्वाचांतेष्व न्यदन्नमनुदिशत्यन्नमन्नेसृष्टंदत्तमृभ्रुकमितितृप्तान्ज्ञात्वामधुमतीःश्रावयेदक्षन्नमीमदंतेतिचसंपन्नमितिपृष्ट्वायद्यदन्नमु पभुक्तंतत्तत्स्थालीपाकेनसहपिंडार्थमुद्धृत्यशेषंनिवेदयेदभिमतेनुमतेवाभुक्तवत्स्वनाचांतेषुपिंडान्निदध्यादाचांतेष्वेके प्रकीर्यान्नमुपवीयोंस्वधोच्यतामितिविसृजेदस्तुस्वधेतिवा ॥ ८ ॥ अथशूलगवःशरदिवसंतेवार्द्रयाश्रेष्ठंस्वस्ययूथस्या कुछिपृषत्कल्माषमित्येकेकामंकृष्णमालोहवांश्वेद्व्रीहियवमतीभिरद्भिरभिषिच्यशिरस्तऽआभसतोरुद्रायमहादेवायंजु ष्टोवर्धस्वेतितंवर्धयेत्संपन्नदंतमृषभंवायज्ञियायांदिश्यसंदर्शनेग्रामादूर्ध्वमर्धरात्रादुदितइत्येकेवैद्यंचरित्रवंतंब्राह्मणमु पवेश्यसपलाशामार्द्रशाखांयूपंनिखायव्रतत्यौकुशरज्जूरवाशनेअन्यतरयायूपंपरिवीयान्यतरयार्धशिरसिपशुंबध्वायूपे

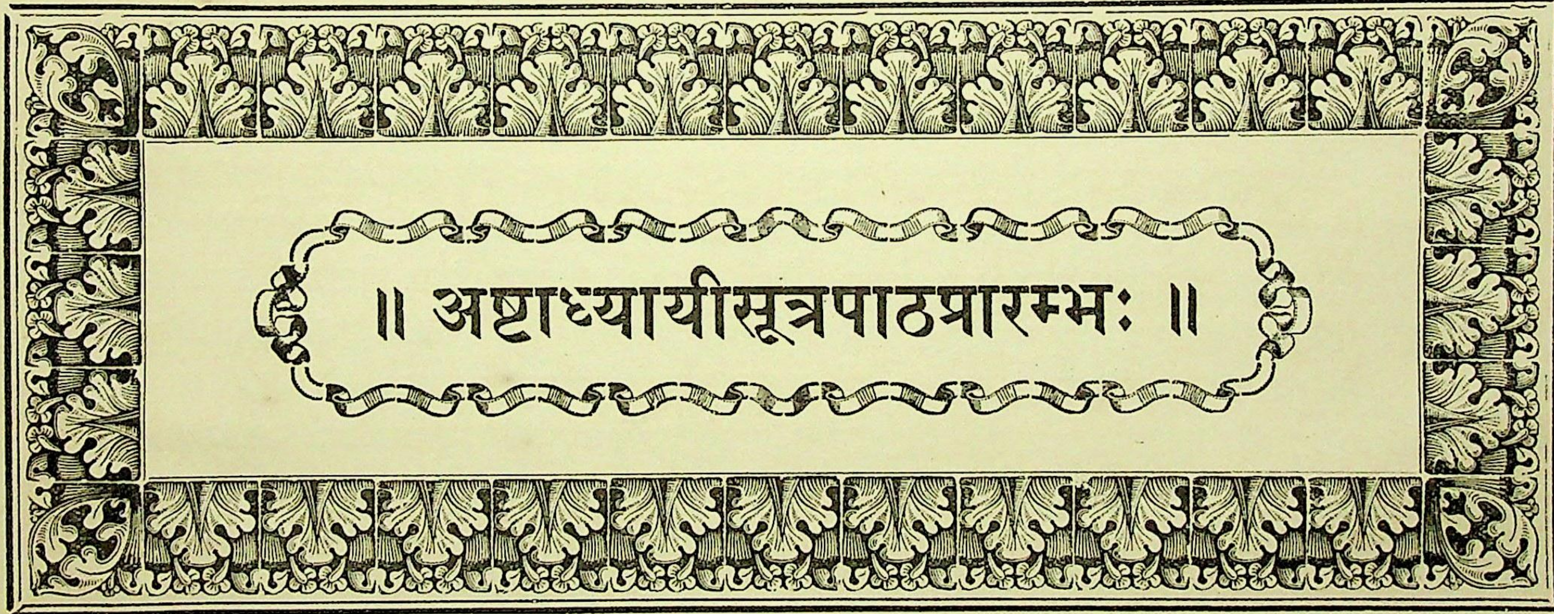
रशनायांवानियुनक्तिंयस्मैनमस्तस्मैत्वाजुष्टंनियुनज्मीतिंप्रोक्षणादिसमानंपशुनाविशेषान्वक्ष्यामः पात्र्यापलाशेनवांव
पांजुहुयादितिहविज्ञायतेंहरायमृडायंशर्वायशिवायंभवायमहादेवायोग्रायभीमायंपशुपतयेरुद्रायंशंकरायेशानाय
स्वाहेतिंषड्भिर्वोत्तरैरुद्रायस्वाहेतिवांचतसृषुचतसृषुकुशसूनासुंचतसृषुदिक्षुबलिंहरेद्यास्तेरुद्रपूर्वस्यांदिशिंसेनास्ताभ्य
एनंनमस्तेअस्तुमामाहिंसीरित्येवंप्रतिदिशंत्वादेशनंचतुर्भिः सूक्तैश्चतस्रोदिशउपतिष्ठेतंकद्रुद्रायेमारुद्रायातेपितरिमारु
द्रायस्थिरधन्वनइतिंसर्वरुद्रयज्ञेषुदिशामुपस्थानंतुषान्फलीकरणांश्चपुच्छंचर्मशिरः पादानित्यग्नावनुप्रहरेंद्भोगंचर्मणा
कुर्वीतेतिशांवत्यंउत्तरतोग्नेर्दर्भवीतासुंकुशसूनासुवाशोणितंनिनयेंच्छ्वासिनीर्घोषिणीर्विचिन्वतीः समश्नुतीः सर्पायएत
द्वोनेनवः प्रीणांत्यथोदङ्ङावृत्यंश्वासिनीर्घोषिणीर्विचिन्वतीः समश्नुतीः सर्पायद्धोत्रतद्धरध्वमितिसर्पेभ्योयत्तत्रासृगूवध्यं
वांवस्रुतंभवंतितद्धरंतिसर्पाः सर्वाणिहवाअस्यनामधेयानिंसर्वाः सेनाः सर्वाण्युच्छ्रयणानींत्येवंविद्यजमानंप्रीणातिंना
स्यब्रुवाणंचंनहिनस्तीतिविज्ञायतेंनास्यप्राश्नीयांन्नास्यग्राममाहरेयुंरभिमारुकोहैषदेवः प्रजाभवतीत्यंमात्यानंततः प्रति
षेधयेंन्नियोगात्तुप्राश्नीयांत्स्वस्त्ययनइतिंसएषशूलगवोंधन्योलोक्यः पुण्यः पुत्र्यः पशव्यआयुष्योयशस्यंइष्ट्वान्यमुत्सृजें
न्नानुत्सृष्टस्यांन्महापशुर्भवतीतिविज्ञायतेंशंतातीयंजपंन्गृहानियांत्पशूनामुपतापएतमेवदेवंमध्येगोष्ठस्ययजेतंस्थाली

पाकंसर्वहुतंबर्हिराज्यंचानुप्रहृत्यंधूमतोगाआनयेच्छंतातीयंजपन्पशूनांमध्यमियान्मध्यमियांन्नमःशौनकायनमःशौन
कार्यं ॥ ९ ॥ ॥ इत्याश्वलायनगृह्यसूत्रेचतुर्थोऽध्यायःसमाप्तः ॥ ४ ॥ इत्याश्वलायनगृह्यसूत्रंसमाप्तम् ॥ ॥

इदं पुस्तकं पणशीकरोपाह्वलक्ष्मणशर्मतनुजनुषा वासुदेवशर्मणा गोरेइत्युपनामक-
कृष्णंभट्टसाहाय्येन संस्कृतं तच्च मुंबय्यां **तुकाराम जावजी** इत्येतैः
स्वीये निर्णयसागराख्येंऽकनयंत्रालये मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

शाकः १८३७ सन १९१५.

॥ इत्याश्वलायनगृह्यसूत्रंसमाप्तम् ॥

३१

श्रीगणेशायनमः॥ ॥ हरिःॐम् ॥ येनाक्षरसमाम्नायमधिगम्यमहेश्वरात् । कृत्स्नंव्याकरणंप्रोक्तंतस्मैपाणिनयेनमः ॥ १ ॥ येनधौतागिरःपुंसाविमलैःशब्दवारिभिः । तमश्चाज्ञानजंभिन्नंतस्मैपाणिनयेनमः ॥ २ ॥ वाक्यकारंवररुचिंभाष्यकारंपतंजलिम् । पाणिनिंसूत्रकारंचप्रणतोऽस्मिमुनित्रयम् ॥ ३ ॥ अइउण् । ऋलृक् । एओङ् । ऐऔच् । हयवरट् । लण् । ञमङणनम् । झभञ् । घढधष् । जबगडदश् । खफछठथचटतव् । कपय् । शषसर् । हल् । इतिप्रत्याहारसूत्राणि ॥ वृद्धिरादैच् । अदेङ्गुणः । इकोगुणवृद्धी । नधातुलोपआर्धधातुके । क्ङितिच । दीधीवेवीटाम् । हलोऽनन्तराःसंयोगः । मुखनासिकावचनोऽनुनासिकः । तुल्यास्यप्रयत्नंसवर्णम् । नाज्झलौ । ईदूदेद्द्विवचनंप्रगृह्यम् । अदसोमात् । शे । निपातएकाजनाङ् । ओत् । संबुद्धौशाकल्यस्येतावनार्षे । उञः । ऊँ । ईदूतौचसप्तम्यर्थे । दाधाघ्वदाप् ॥१॥ आद्यन्तवदेकस्मिन् । तरप्तमपौघः । बहुगणवतुडतिसंख्या । ष्णान्ताषट् । डतिच । क्तक्तवतूनिष्ठा । सर्वादीनिसर्वनामानि । विभाषादिक्समासेबहुव्रीहौ । नबहुव्रीहौ । तृतीयासमासे । द्वन्द्वेच । विभाषाजसि । प्रथमचरमतयाल्पार्धकतिपयनेमाश्च । पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराधराणिव्यवस्थायामसंज्ञायाम् । स्वमज्ञातिधनाख्यायाम् । अन्तरंबहिर्योगोपसंव्यानयोः । स्वरादिनिपातमव्ययम् । तद्धितश्चासर्वविभक्तिः । कृन्मेजन्तः । क्त्वातोसुन्कसुनः ॥ २ ॥ अव्ययीभावश्च । शिसर्वनामस्थानम् । सुडनपुंसकस्य । नवेतिविभाषा ।

इग्यणःसंप्रसारणम् । आद्यन्तौटकितौ । मिदचोऽन्त्यात्परः । एचइग्घ्रस्वादेशे । षष्ठीस्थानेयोगा । स्थानेऽन्तरतमः । उरण्रपरः । अलोऽन्त्यस्य । ङिच्च । आदेःपरस्य। अनेकाल्शित्सर्वस्य। स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ। अचःपरस्मिन्पूर्वविधौ । नपदान्तद्विर्वचनवरेयलोपस्वरसवर्णानुस्वारदीर्घजश्चर्विधिषु । द्विर्वचनेऽचि । अदर्शनंलोपः ॥ ३ ॥ प्रत्ययस्यलुक्श्लुलुपः । प्रत्ययलोपेप्रत्ययलक्षणम् । नलुमताङ्गस्य । अचोऽन्त्यादिटि । अलोऽन्त्यात्पूर्वउपधा । तस्मिन्नितिनिर्दिष्टेपूर्वस्य । तस्मादित्युत्तरस्य । स्वंरूपंशब्दस्याशब्दसंज्ञा । अणुदित्सवर्णस्यचाप्रत्ययः । तपरस्तत्कालस्य । आदिरन्त्येनसहेता । येनविधिस्तदन्तस्य । वृद्धिर्यस्याचामादिस्तद्वृद्धम् । त्यदादीनिच । एङ्प्राचांदेशे ॥ ४ ॥ वृद्धिराद्यन्तवदव्ययीभावःप्रत्ययस्यलुक्पञ्चदश ॥ इतिप्रथमाध्यायेप्रथमःपादः ॥ १ ॥ ॥ छ ॥ गाङ्कुटादिभ्योऽञ्णिन्ङित् । विजइट् । विभाषोर्णोः । सार्वधातुकमपित् । असंयोगाल्लिट्कित् । इन्धिभवतिभ्यांच । मृडमृदगुधकुषक्लिशवदवसःक्त्वा । रुदविदमुषग्रहिस्वपिप्रच्छःसंश्च । इकोझल् । हलन्ताच्च । लिङ्सिचावात्मनेपदेषु । उश्च । वागमः । हनःसिच् । यमोगन्धने । विभाषोपयमने । स्थाघ्वोरिच्च । नक्त्वासेट् । निष्ठाशीङ्स्विदिमिदिक्ष्विदिधृषः । मृषस्तितिक्षायाम् ॥ १ ॥ उदुपधाद्भावादिकर्मणोरन्यतरस्याम् । पूङःक्त्वाच । नोपधात्थफान्ताद्वा । वंचिलुंच्यृतश्च । तृषिमृषिकृषेःकाश्यपस्य । रलोव्युपधाद्धलादेःसंश्च । ऊकालोऽज्झ्रस्वदीर्घ

प्लुतः । अचश्च । उच्चैरुदात्तः । नीचैरनुदात्तः । समाहारःस्वरितः । तस्यादितउदात्तमर्धह्रस्वम् । एकश्रुतिदूरा
त्संबुद्धौ । यज्ञकर्मण्यजपन्यूंखसामसु । उच्चैस्तरांवावषट्कारः । विभाषाछन्दसि । नसुब्रह्मण्यायांस्वरितस्यतूदात्तः ।
देवब्रह्मणोरनुदात्तः । स्वरितात्संहितायामनुदात्तानाम् । उदात्तस्वरितपरस्यसन्नतरः ॥ २ ॥ अपृक्तएकाल्प्रत्ययः ।
तत्पुरुषःसमानाधिकरणःकर्मधारयः । प्रथमानिर्दिष्टंसमासउपसर्जनम् । एकविभक्तिचापूर्वनिपाते । अर्थवदधातु
रप्रत्ययःप्रातिपदिकम् । कृत्तद्धितसमासाश्च । ह्रस्वोनपुंसकेप्रातिपदिकस्य । गोस्त्रियोरुपसर्जनस्य । लुक्तद्धितलु
कि । इद्गोण्याः । लुपियुक्तवद्व्यक्तिवचने । विशेषणानांचाजातेः । तदशिष्यंसंज्ञाप्रमाणत्वात् । लुब्योगाप्रख्याना
त् । योगप्रमाणेचतदभावेऽदर्शनंस्यात् । प्रधानप्रत्ययार्थवचनमर्थस्यान्यप्रमाणत्वात् । कालोपसर्जनेचतुल्यम् ।
जात्याख्यायामेकस्मिन्बहुवचनमन्यतरस्याम् । अस्मदोद्वयोश्च । फल्गुनीप्रोष्ठपदानांचनक्षत्रे ॥ ३ ॥ छन्दसिपुन
र्वस्वोरेकवचनम् । विशाखयोश्च । तिष्यपुनर्वस्वोर्नक्षत्रद्वन्द्वेबहुवचनस्यद्विवचनंनित्यम् । सरूपाणामेकशेषएकवि
भक्तौ । वृद्धोयूनातल्लक्षणश्चेदेवविशेषः । स्त्रीपुंवच्च । पुमान्स्त्रिया । भ्रातृपुत्रौस्वसृदुहितृभ्याम् । नपुंसकमनपुंस
केनैकवच्चास्यान्यतरस्याम् । पितामात्रा । श्वशुरःश्वश्र्वा । त्यदादीनिसर्वैर्नित्यम् । ग्राम्यपशुसंघेष्वतरुणेषुस्त्री
॥ ४ ॥ गाङ्कुटाद्युदुपधादपृक्तस्छन्दसिपुनर्वस्वोस्त्रयोदश ॥ इतिप्रथमाध्यायेद्वितीयःपादः ॥ १ ॥ ७ ॥ भूवादयो

धातवः । उपदेशेऽजनुनासिकइत् । हलन्त्यम् । नविभक्तौतुस्माः । आदिर्ञिटुडवः । षःप्रत्ययस्य । चुटू । लशक्वतद्धिते । तस्यलोपः । यथासंख्यमनुदेशःसमानाम् । स्वरितेनाधिकारः । अनुदात्तङितआत्मनेपदम् । भावकर्मणोः । कर्तरिकर्मव्यतिहारे । नगतिहिंसार्थेभ्यः । इतरेतरान्योन्योपपदाच्च । नेर्विशः । परिव्यवेभ्यःक्रियः । विपराभ्यांजेः । आङोदोऽनास्यविहरणे ॥ १ ॥ क्रीडोऽनुसंपरिभ्यश्च । समवप्रविभ्यःस्थः । प्रकाशनस्थेयाख्ययोश्च । उदोऽनूर्ध्वकर्मणि । उपान्मन्त्रकरणे । अकर्मकाच्च । उद्विभ्यांतपः । आङोयमहनः । समोगम्यृच्छिप्रच्छिस्वरत्यर्तिश्रुविदिभ्यः । निसमुपविभ्योह्वः । स्पर्धायामाङः । गन्धनावक्षेपणसेवनसाहसिक्यप्रतियत्नप्रकथनोपयोगेषुकृञः । अधेःप्रसहने । वेःशब्दकर्मणः । अकर्मकाच्च । संमाननोत्संजनाचार्यकरणज्ञानभृतिविगणनव्ययेषुनियः । कर्तृस्थेचाशरीरेकर्मणि । वृत्तिसर्गतायनेषुक्रमः । उपपराभ्याम् । आङउद्गमने ॥ २ ॥ वेःपादविहरणे । प्रोपाभ्यांसमर्थाभ्याम् । अनुपसर्गाद्वा । अपह्नवेज्ञः । अकर्मकाच्च । संप्रतिभ्यामनाध्याने । भासनोपसंभाषाज्ञानयत्नविमत्युपमन्त्रणेषुवदः । व्यक्तवाचांसमुच्चारणे । अनोरकर्मकात् । विभाषाविप्रलापे । अवाद्ग्रः । समःप्रतिज्ञाने । उदश्चरःसकर्मकात् । समस्तृतीयायुक्तात् । दाणश्चसाचेच्चतुर्थ्यर्थे । उपाद्यमःस्वकरणे । ज्ञाश्रुस्मृदृशांसनः । नानोर्ज्ञः । प्रत्याङ्भ्यांश्रुवः । शदेःशितः ॥३॥ म्रियतेर्लुङ्लिङोश्च । पूर्ववत्सनः । आम्प्रत्ययवत्कृञोऽनुप्रयोगस्य ।

प्रोपाभ्यांयुजेरयज्ञपात्रेषु । समःक्ष्णुवः । भुजोऽनवने । णेरणौयत्कर्मणौचेत्सकर्तानाध्याने । भीस्म्योर्हेतुभये । गृधिवंच्योःप्रलम्भने । लियःसंमाननशालीनीकरणयोश्च । मिथ्योपपदात्कृञोऽभ्यासे । स्वरितञितःकर्त्रभिप्राये क्रियाफले । अपाद्वदः । णिचश्च । समुदाङ्भ्योयमोऽग्रन्थे । अनुपसर्गाज्ज्ञः । विभाषोपपदेनप्रतीयमाने । शेषात्कर्तरिपरस्मैपदम् । अनुपराभ्यांकृञः । अभिप्रत्यतिभ्यःक्षिपः ॥ ४ ॥ प्राद्वहः । परेर्मृषः । व्याङ्परिभ्योरमः । उपाच्च । विभाषाकर्मकात् । बुधयुधनशजनेङ्प्रुद्रुस्रुभ्योणेः । निगरणचलनार्थेभ्यश्च । अणावकर्मकाच्चित्तवत्कर्तृकात् । नपादम्याङ्यमाङ्यसपरिमुहरुचिनृतिवदवसः । वाक्यषः । द्युद्भ्योलुङि । वृद्भ्यःस्यसनोः । लुटिचक्लृपः ॥ ५ ॥ भूवादयःक्रीडोऽनुवेःपादम्रियतेःप्राद्वहस्त्रयोदश ॥ इतिप्रथमाध्यायेतृतीयःपादः ॥ ३ ॥ ॥ ७ ॥ आकडारादेकासंज्ञा । विप्रतिषेधेपरंकार्यम् । यूस्त्र्याख्यौनदी । नेयङुवङ्स्थानावस्त्री । वामि । ङितिह्रस्वश्च । शेषोघ्यसखि । पतिःसमासएव । षष्ठीयुक्तश्छन्दसिवा । ह्रस्वंलघु । संयोगेगुरु । दीर्घंच । यस्मात्प्रत्ययविधिस्तदादिप्रत्ययेऽङ्गम् । सुप्तिङन्तंपदम् । नःक्ये । सितिच । स्वादिष्वसर्वनामस्थाने । यचिभम् । तसौमत्वर्थे । अयस्मयादीनिच्छन्दसि ॥ १ ॥ बहुषुबहुवचनम् । द्व्येकयोर्द्विवचनैकवचने । कारके । ध्रुवमपायेऽपादानम् । भीत्रार्थानांभयहेतुः । पराजेरसोढः । वारणार्थानामीप्सितः । अन्तर्धौयेनादर्शनमिच्छति । आख्यातोपयोगे । जनिकर्तुःप्रकृ

तिः । भुवःप्रभवः । कर्मणायमभिप्रैतिससंप्रदानम् । रुच्यर्थानांप्रीयमाणः । श्लाघह्नुङ्स्थाशपांज्ञीप्स्यमानः । धारे
रुत्तमर्णः । स्पृहेरीप्सितः । क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानांयंप्रतिकोपः । क्रुधद्रुहोरुपसृष्टयोःकर्म । राधीक्ष्योर्यस्यविप्रश्नः ।
प्रत्याङ्भ्यांश्रुवःपूर्वस्यकर्ता ॥ २ ॥ अनुप्रतिगृणश्च । साधकतमंकरणम् । दिवःकर्मच । परिक्रयणेसंप्रदानमन्य
तरस्याम् । आधारोऽधिकरणम् । अधिशीङ्स्थासांकर्म । अभिनिविशश्च । उपान्वध्याङ्वसः । कर्तुरीप्सिततमंकर्म ।
तथायुक्तंचानीप्सितम् । अकथितंच । गतिबुद्धिप्रत्यवसानार्थशब्दकर्माकर्मकाणामणिकर्तासणौ । हृक्रोरन्यतरस्या
म् । स्वतन्त्रःकर्ता । तत्प्रयोजकोहेतुश्च । प्राग्रीश्वरान्निपाताः । चादयोऽसत्त्वे । प्रादयः । उपसर्गाःक्रियायोगे ।
गतिश्च ॥ ३ ॥ ऊर्यादिच्विडाचश्च । अनुकरणंचानितिपरम् । आदरानादरयोःसदसती । भूषणेऽलम् । अन्तर
परिग्रहे । कणेमनसीश्रद्धाप्रतीघाते । पुरोऽव्ययम् । अस्तंच । अच्छगत्यर्थवदेषु । अदोऽनुपदेशे । तिरोऽन्तर्धौ ।
विभाषाकृञि । उपाजेऽन्वाजे । साक्षात्प्रभृतीनिच । अनत्याधानउरसिमनसी । मध्येपदेनिवचनेच । नित्यंहस्ते
पाणावुपयमने । प्राध्वंबन्धने । जीविकोपनिषदावौपम्ये । तेप्राग्धातोः ॥ ४ ॥ छन्दसिपरेऽपि । व्यवहिताश्च ।
कर्मप्रवचनीयाः । अनुर्लक्षणे । तृतीयार्थे । हीने । उपोऽधिकेच । अपपरीवर्जने । आङ्मर्यादावचने । लक्षणेत्थंभू
ताख्यानभागवीप्सासुप्रतिपर्यनवः । अभिरभागे । प्रतिःप्रतिनिधिप्रतिदानयोः । अधिपरीअनर्थकौ । सुःपूजायाम् ।

अतिरतिक्रमणेच । अपिःपदार्थसंभावनान्ववसर्गगर्हासमुच्चयेषु । अधिरीश्वरे । विभाषाकृञि । लःपरस्मैपदम् । तङानावात्मनेपदम् ॥ ५ ॥ तिङस्त्रीणित्रीणिप्रथममध्यमोत्तमाः । तान्येकवचनद्विवचनबहुवचनान्येकशः । सुपः । विभक्तिश्च । युष्मद्युपपदेसमानाधिकरणेस्थानिन्यपिमध्यमः । प्रहासेचमन्योपपदेमन्यतेरुत्तमएकवच्च । अस्मद्युत्तमः । शेषेप्रथमः । परःसंनिकर्षःसंहिता । विरामोऽवसानम् ॥ ६ ॥ आकडाराद्वहुष्वनुप्रतिगृणऊर्यादिच्छन्दसि तिङोदश ॥ इतिप्रथमाध्यायेचतुर्थःपादः ॥ ४ ॥ ॥ इतिसूत्रपाठेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ॥

ॐ ॥ समर्थःपदविधिः । सुवामन्त्रितेपराङ्गवत्स्वरे । प्राक्कडारात्समासः । सहसुपा । अव्ययीभावः । अव्ययंविभक्तिसमीपसमृद्धिव्यृद्ध्यर्थाभावात्ययासंप्रतिशब्दप्रादुर्भावपश्चाद्यथानुपूर्व्ययौगपद्यसादृश्यसंपत्तिसाकल्यान्तवचनेषु । यथासादृश्ये । यावदवधारणे । सुप्प्रतिनामात्रार्थे । अक्षशलाकासंख्याःपरिणा । विभाषा । अपपरिबहिरंचवःपंचम्या । आङ्मर्यादाभिविध्योः । लक्षणेनाभिप्रतीआभिमुख्ये । अनुर्यत्समया । यस्यचायामः । तिष्ठद्गुप्रभृतीनिच । पारेमध्येषष्ठ्यावा । संख्यावंश्येन । नदीभिश्च ॥ १ ॥ अन्यपदार्थेचसंज्ञायाम् । तत्पुरुषः । द्विगुश्च । द्वितीयाश्रितातीतपतितगतात्यस्तप्राप्तापन्नैः । स्वयंक्तेन । खटाक्षेपे । सामि । कालाः । अत्यन्तसंयोगेच । तृतीयातत्कृतार्थेनगुणवचनेन । पूर्वसदृशसमोनार्थकलहनिपुणमिश्रश्लक्ष्णैः । कर्तृकरणेकृताबहुलम् । कृत्यैरधिकार्थवचने ।

अन्नेनव्यंजनम् । भक्ष्येणमिश्रीकरणम् । चतुर्थींतदर्थार्थबलिहितसुखरक्षितैः । पंचमीभयेन । अपेतापोढमुक्तप
तितापत्रस्तैरल्पशः । स्तोकान्तिकदूरार्थकृच्छ्राणिक्तेन । सप्तमीशौण्डैः ॥ २ ॥ सिद्धशुष्कपक्वबन्धैश्च । ध्वाङ्क्षेण
क्षेपे । कृत्यैर्ऋणे । संज्ञायाम् । क्तेनाहोरात्रावयवाः । तत्र । क्षेपे । पात्रेसमितादयश्च । पूर्वकालैकसर्वजरत्पुराण
नवकेवलाःसमानाधिकरणेन । दिक्संख्येसंज्ञायाम् । तद्धितार्थोत्तरपदसमाहारेच । संख्यापूर्वोद्विगुः । कुत्सिता
निकुत्सनैः । पापाणकेकुत्सितैः । उपमानानिसामान्यवचनैः । उपमितंव्याघ्रादिभिःसामान्याप्रयोगे । विशेषणंवि
शेष्येणबहुलम् । पूर्वापरप्रथमचरमजघन्यसमानमध्यमध्यमवीराश्च । श्रेण्यादयःकृतादिभिः । क्तेननञ्विशिष्टेनान
ञ् ॥ ३ ॥ सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्टाःपूज्यमानैः । वृन्दारकनागकुंजरैःपूज्यमानम् । कतरकतमौजातिपरिप्रश्ने । किं
क्षेपे । पोटायुवतिस्तोककतिपयगृष्टिधेनुवशावेहद्बष्कयणीप्रवक्तृश्रोत्रियाध्यापकधूर्तैर्जातिः । प्रशंसावचनैश्च । युवा
खलतिपलितवलिनजरतीभिः । कृत्यतुल्याख्याअजात्या । वर्णोवर्णेन । कुमारःश्रमणादिभिः । चतुष्पादोगर्भिण्या ।
मयूरव्यंसकादयश्च ॥४॥ समर्थोऽन्यपदार्थेसिद्धशुष्कसन्महद्वादश ॥ इतिद्वितीयाध्यायेप्रथमःपादः ॥ १ ॥ ॥छ॥
पूर्वापराधरोत्तरमेकदेशिनैकाधिकरणे । अर्धंनपुंसकम् । द्वितीयतृतीयचतुर्थतुर्याण्यन्यतरस्याम् । प्राप्तापन्नेचद्वि
तीयया । कालाःपरिमाणिना । नञ् । ईषदकृता । षष्ठी । याजकादिभिश्च । ननिर्धारणे । पूरणगुणसुहितार्थसदव्यय

तव्यसमानाधिकरणेन । क्तेनचपूजायाम् । अधिकरणवाचिनाच । कर्मणिच । तृजकाभ्यांकर्तरि । कर्तरिच । नित्यं क्रीडाजीविकयोः । कुगतिप्रादयः । उपपदमतिङ् । अमैवाव्ययेन ॥ १ ॥ तृतीयाप्रभृतीन्यन्यतरस्याम् । क्त्वाच । शेषोबहुव्रीहिः । अनेकमन्यपदार्थे । संख्ययाव्ययासन्नादूराधिकसंख्याःसंख्येये । दिङ्नामान्यन्तराले । तत्रतेनेद मितिसरूपे । तेनसहेतितुल्ययोगे । चार्थेद्वन्द्वः । उपसर्जनंपूर्वम् । राजदन्तादिषुपरम् । द्वन्द्वेघि । अजाद्यदन्तम् । अल्पाच्तरम् । सप्तमीविशेषणेबहुव्रीहौ । निष्ठा । वाहिताग्न्यादिषु । कडाराःकर्मधारये ॥ २ ॥ पूर्वापराधरोत्तरंतृ तीयाप्रभृतीन्यष्टादश ॥ इतिद्वितीयाध्यायेद्वितीयःपादः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥ अनभिहिते । कर्मणिद्वितीया । तृतीया चहोश्छन्दसि । अन्तरान्तरेणयुक्ते । कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे । अपवर्गेतृतीया । सप्तमीपंचम्यौकारकमध्ये । कर्म प्रवचनीययुक्तेद्वितीया । यस्मादधिकंयस्यचेश्वरवचनंतत्रसप्तमी । पंचम्यपाङ्परिभिः । प्रतिनिधिप्रतिदानेचयस्मा त् । गत्यर्थकर्मणिद्वितीयाचतुर्थ्यौचेष्टायामनध्वनि । चतुर्थीसंप्रदाने । क्रियार्थोपपदस्यचकर्मणिस्थानिनः । तुम र्थाच्चभाववचनात् । नमःस्वस्तिस्वाहास्वधालंवषड्योगाच्च । मन्यकर्मण्यनादरेविभाषाप्राणिषु । कर्तृकरणयोस्तृती या । सहयुक्तेऽप्रधाने । येनाङ्गविकारः ॥१॥ इत्थंभूतलक्षणे । संज्ञोऽन्यतरस्यांकर्मणि । हेतौ । अकर्तर्यृणेपंचमी । विभाषागुणेऽस्त्रियाम् । षष्ठीहेतुप्रयोगे । सर्वनाम्नस्तृतीयाच । अपादानेपंचमी । अन्यारादितरर्तेदिक्छब्दांचूत्तरप

दाजाहियुक्ते । षष्ठ्यतसर्थप्रत्ययेन । एनपाद्वितीया । पृथग्विनानानाभिस्तृतीयान्यतरस्याम् । करणेचस्तोकाल्पकृच्छ्र
कतिपयस्यासत्त्ववचनस्य । दूरान्तिकार्थैःषष्ठ्यन्यतरस्याम् । दूरान्तिकार्थेभ्योद्वितीयाच । सप्तम्यधिकरणेच ।
यस्यचभावेनभावलक्षणम् । षष्ठीचानादरे । स्वामीश्वराधिपतिदायादसाक्षिप्रतिभूप्रसूतैश्च । आयुक्तकुशलाभ्यां
चासेवायाम् ॥२॥ यतश्चनिर्धारणम् । पंचमीविभक्ते । साधुनिपुणाभ्यामर्चायांसप्तम्यप्रतेः । प्रसितोत्सुकाभ्यांतृ
तीयाच । नक्षत्रेचलुपि । प्रातिपदिकार्थलिङ्गपरिमाणवचनमात्रेप्रथमा । संबोधनेच । सामन्त्रितम् । एकवचनंसं
बुद्धिः । षष्ठीशेषे । ज्ञोऽविदर्थस्यकरणे । अधीगर्थदयेशांकर्मणि । कृञःप्रतियत्ने । रुजार्थानांभाववचनानामज्वरेः ।
आशिषिनाथः । जासिनिप्रहणनाटक्राथपिषांहिंसायाम् । व्यवहृपणोःसमर्थयोः । दिवस्तदर्थस्य । विभाषोपसर्गे ।
द्वितीयाब्राह्मणे । प्रेष्यब्रुवोर्हविषोदेवतासंप्रदाने ॥३॥ चतुर्थ्यर्थेबहुलंछन्दसि । यजेश्चकरणे । कृत्वोर्थप्रयोगेकालेऽ
धिकरणे । कर्तृकर्मणोःकृति । उभयप्राप्तौकर्मणि । क्तस्यचवर्तमाने । अधिकरणवाचिनश्च । नलोकाव्ययनिष्ठाख
लर्थतृनाम् । अकेनोर्भविष्यदाधमर्ण्ययोः । कृत्यानांकर्तरिवा । तुल्यार्थैरतुलोपमाभ्यांतृतीयान्यतरस्याम् । चतुर्थी
चाशिष्यायुष्यमद्रभद्रकुशलसुखार्थहितैः ॥ ४ ॥ अनभिहितइत्थंभूतयतश्चप्रेष्यब्रुवोस्त्रयोदश ॥ इतिद्वितीयाध्या
येतृतीयःपादः ॥ ३ ॥ ७॥ द्विगुरेकवचनम् । द्वन्द्वश्चप्राणितूर्यसेनाङ्गानाम् । अनुवादेचरणानाम् । अध्वर्युक्र

तुरनपुंसकम् । अध्ययनतोऽविप्रकृष्टाख्यानाम् । जातिरप्राणिनाम् । विशिष्टलिङ्गोनदीदेशोऽग्रामाः । क्षुद्रजन्त
वः । येषांचविरोधःशाश्वतिकः । शूद्राणामनिरवसितानाम् । गवाश्वप्रभृतीनिच । विभाषावृक्षमृगतृणधान्यव्यं
जनपशुशकुन्यश्ववडवपूर्वापराधरोत्तराणाम् । विप्रतिषिद्धंचानधिकरणवाचि । नदधिपयआदीनि । अधिकरणै
तावत्त्वेच । विभाषासमीपे । सनपुंसकम् । अव्ययीभावश्च । तत्पुरुषोऽनञ्कर्मधारयः । संज्ञायांकन्थोशीनरेषु
॥ १ ॥ उपज्ञोपक्रमंतदाद्याचिख्यासायाम् । छायाबाहुल्ये । सभाराजामनुष्यपूर्वा । अशालाच । विभाषासेनासु
राच्छायाशालानिशानाम् । परवल्लिङ्गंद्वन्द्वतत्पुरुषयोः । पूर्ववदश्ववडवौ । हेमन्तशिशिरावहोरात्रेचच्छन्दसि ।
रात्राह्नाहाःपुंसि । अपथंनपुंसकम् । अर्धर्चाःपुंसिच । इदमोऽन्वादेशेऽशनुदात्तस्तृतीयादौ । एतदस्त्रतसोस्त्रतसौ
चानुदात्तौ । द्वितीयाटौस्स्वेनः । आर्धधातुके । अदोजग्धिर्ल्यप्तिकिति । लुङ्सनोर्घस्लृ । घञपोश्च । बहुलंछन्दसि ।
लिट्यन्यतरस्याम् ॥ २ ॥ वेञोवयिः । हनोवधलिङि । लुङिच । आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् । इणोगालुङि । णौ
गमिरबोधने । सनिच । इङश्च । गाङ्लिटि । विभाषालुङ्लृङोः । णौचसंश्चङोः । अस्तेर्भूः । ब्रुवोवचिः । चक्षिङः
ख्याञ् । वालिटि । अजेर्व्यघञपोः । वायौ । ण्यक्षत्रियार्षञितोयूनिलुगणिञोः । पैलादिभ्यश्च । इञःप्राचाम्
॥ ३ ॥ नतौल्वलिभ्यः । तद्राजस्यबहुषुतेनैवास्त्रियाम् । यस्कादिभ्योगोत्रे । यञञोश्च । अत्रिभृगुकुत्सवसिष्ठगोत

भाङ्गिरोभ्यश्च । बह्वचइञःप्राच्यभरतेषु । नगोपवनादिभ्यः । तिककितवादिभ्योद्वन्द्वे । उपकादिभ्योऽन्तरस्या
मद्वन्द्वे । आगस्त्यकौण्डिन्ययोरगस्तिकुण्डिनच् । सुपोधातुप्रातिपदिकयोः । अदिप्रभृतिभ्यःशपः । बहुलंछन्दसि ।
यङोऽचिच । जुहोत्यादिभ्यःश्लुः । बहुलंछन्दसि । गातिस्थाघुपाभूभ्यःसिचःपरस्मैपदेषु । विभाषाघ्राधेट्शाच्छासः ।
तनादिभ्यस्तथासोः । मन्त्रेघसह्वरणशवृहदहाद्वृच्कृगमिजनिभ्योलेः ॥४॥ आमः । अव्ययादाप्सुपः । नाव्ययीभा
वादतोऽम्त्वपंचम्याः । तृतीयासप्तम्योर्बहुलम् । लुटःप्रथमस्यडारौरसः ॥ ५ ॥ द्विगुरुपञ्जोपक्रमंवेञोवञ्जिर्नतौल्व
लिभ्यआमःपञ्च ॥ इतिद्वितीयाध्यायेचतुर्थःपादः ॥ ४ ॥ इतिद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ॥

ॐ ॥ प्रत्ययः । परश्च । आद्युदात्तश्च । अनुदात्तौसुप्पितौ । गुप्तिज्किद्भ्यःसन् । मान्बधदान्शान्भ्योदीर्घश्चाभ्या
सस्य । धातोःकर्मणःसमानकर्तृकादिच्छायांवा । सुपआत्मनःक्यच् । काम्यच्च । उपमानादाचारे । कर्तुःक्यङ्सलो
पश्च । भृशादिभ्योभुव्यच्वेर्लोपश्चहलः । लोहितादिडाज्भ्यःक्यष् । कष्टायक्रमणे । कर्मणोरोमन्थतपोभ्यांवर्तिच
रोः । वाष्पोष्मभ्यामुद्वमने । शब्दवैरकलहाभ्रकण्वमेघेभ्यःकरणे । सुखादिभ्यःकर्तृवेदनायाम् । नमोवरिवश्चित्रङः
क्यच् । पुच्छभाण्डचीवराण्णिङ् ॥ १ ॥ मुण्डमिश्रश्लक्ष्णलवणव्रतवस्त्रहलकलकृततूस्तेभ्योणिच् । धातोरेकाचो
हलादेःक्रियासमभिहारेयङ् । नित्यंकौटिल्येगतौ । लुपसदचरजपजभदहदशगॄभ्योभावगर्हायाम् । सत्यपपाशरूप

वीणातूलश्लोकसेनालोमत्वचवर्मवर्णचूर्णचुरादिभ्योणिच् । हेतुमतिच । कण्ड्वादिभ्योयक् । गुपूधूपविच्छिपणिपनिभ्यआयः । ऋतेरीयङ् । कमेर्णिङ् । आयादयआर्धधातुकेवा । सनाद्यन्ताधातवः । स्यतासीलृलुटोः । सिब्बहुलंलेटि । कास्प्रत्ययादाममन्त्रेलिटि । इजादेश्चगुरुमतोऽनृच्छः । दयायासश्च । उषविदजागृभ्योऽन्यतरस्याम् । भीह्रीभृहुवांश्लुवच्च । कृञ्चानुप्रयुज्यतेलिटि ॥ २ ॥ विदांकुर्वन्त्वित्यन्यतरस्याम् । अभ्युत्सादयांप्रजनयांचिकयांरमयामकःपावयांक्रियाद्विदामक्रन्निति च्छन्दसि । चिललुङि । च्लेःसिच् । शलइगुपधादनिटःक्सः । श्लिषआलिङ्गने । नदृशः । णिश्रिद्रुस्रुभ्यःकर्तरिचङ् । विभाषाधेट्श्व्योः । गुपेश्छन्दसि । नोनयतिध्वनयत्येलयत्यर्दयतिभ्यः । अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ् । लिपिसिचिह्वश्च । आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् । पुषादिद्युताद्यॢदितःपरस्मैपदेषु । सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्च । इरितोवा । जॄस्तम्भुम्रुचुम्लुचुग्रुचुग्लुचुग्लुंचुश्विभ्यश्च । कृमृदृरुहिभ्यश्छन्दसि । चिण्तेपदः ॥ ३ ॥ दीपजनबुधपूरितायिप्यायिभ्योऽन्यतरस्याम् । अचःकर्मकर्तरि । दुहश्च । नरुधः । तपोऽनुतापेच । चिण्भावकर्मणोः । सार्वधातुकेयक् । कर्तरिशप् । दिवादिभ्यःश्यन् । वाभ्राशभ्लाशभ्रमुक्रमुक्लमुत्रसित्रुटिलषः । यसोऽनुपसर्गात् । संयसश्च । स्वादिभ्यःश्नुः । श्रुवःशृच । अक्षोऽन्यतरस्याम् । तनूकरणेतक्षः । तुदादिभ्यःशः । रुधादिभ्यःश्नम् । तनादिकृञ्भ्यउः । धिन्विकृण्व्योरच ॥ ४ ॥ क्र्यादिभ्यःश्ना । स्तंभुस्तुंभुस्कंभुस्कुंभुस्कु

ञ्भ्यःश्नुश्च । हलःश्नःशानज्झौ । छन्दसिशायजपि । व्यत्ययोबहुलम् । लिङ्याशिष्यङ् । कर्मवत्कर्मणातुल्यक्रियः । तपस्तपःकर्मकस्यैव । नदुहस्नुनमांयक्चिणौ । कुषिरजोःप्राचांश्यन्परस्मैपदंच । धातोः । तत्रोपपदंसप्तमीस्थम् । कृदतिङ् । वासरूपोस्त्रियाम् । कृत्याःप्राङ्ण्वुलः । तव्यत्तव्यानीयरः । अचोयत् । पोरदुपधात् । शकिसहोश्च । गदमदचरयमश्चानुपसर्गे ॥ ५ ॥ अवद्यपण्यवर्यागर्ह्यपणितव्यानिरोधेषु । वह्यंकरणम् । अर्यःस्वामिवैश्ययोः । उपसर्याकाल्याप्रजने । अजर्यंसंगतम् । वदःसुपिक्यप्च । भुवोभावे । हनस्तच । एतिस्तुशास्वृदृजुषःक्यप् । ऋदुपधाच्चाक्लृपिचृतेः । ईचखनः । भृञोऽसंज्ञायाम् । मृजेर्विभाषा । राजसूयसूर्यमृषोद्यरुच्यकुप्यकृष्टपच्याव्यथ्याः । भिद्योद्ध्यौनदे । पुष्यसिद्ध्यौनक्षत्रे । विपूयविनीयजित्यामुंजकल्कहलिषु । प्रत्यपिभ्यांग्रहेश्छन्दसि । पदास्वैरिबाह्यापक्ष्येषुच । विभाषाकृवृषोः ॥ ६ ॥ युग्यंचपत्रे । अमावस्यदन्यतरस्याम् । छन्दसिनिष्टक्यदेवहूयप्रणीयोन्नीयोच्छिष्यमर्यस्तर्याध्वर्यखन्यखान्यदेवयज्यापृच्छ्यप्रतिषीव्यब्रह्मवाद्यभाव्यस्ताव्योपचाय्यपृडानि । ऋहलोर्ण्यत् । ओरावश्यके । आसुयुवपिरपिलपित्रपिचमश्च । आनाय्योऽनित्ये । प्रणाय्योऽसंमतौ । पाय्यसांनाय्यनिकाय्यधाय्यामानहविर्निवाससामिधेनीषु । क्रतौकुण्डपाय्यसंचाय्यौ । अग्नौपरिचाय्योपचाय्यसमूह्याः । चित्याग्निचित्येच । ण्वुल्तृचौ । नन्दिग्रहिपचादिभ्योल्युणिन्यचः । इगुपधज्ञाप्रीकिरःकः । आतश्चोपसर्गे । पाघ्राध्माधेड्

दृशःशः । अनुपसर्गाल्लिम्पविन्दधारिपारिवेद्युदेजिचेतिसातिसाहिभ्यश्च । ददातिदधात्योर्विभाषा । ज्वलितिकसन्ते भ्योणः ॥ ७ ॥ श्याद्व्यधास्रुसंस्रुवतीणवसावहृलिहश्लिषश्वसश्च । दुन्योरनुपसर्गे । विभाषाग्रहः । गेहेकः । शिल्पि निष्वुन् । गस्थकन् । ण्युट्च । हश्चव्रीहिकालयोः । प्रुसृल्वःसमभिहारेवुन् । आशिषिच । प्रत्ययोमुण्डविदांदीपज नक्ष्यादिभ्योऽवद्यचयुग्यंचश्याद्व्यधादश ॥ इतितृतीयाध्यायेप्रथमःपादः ॥ १ ॥ छ ॥ कर्मण्यण् । ह्वावामश्च । आ तोऽनुपसर्गेकः । सुपिस्थः । तुन्दशोकयोःपरिमृजापनुदोः । प्रेदाज्ञः । समिख्यः । गापोष्टक् । हरतेरनुद्यमनेऽच् । वयसिच । आङिताच्छील्ये । अर्हः । स्तम्बकर्णयोरमिजपोः । शमिधातोःसंज्ञायाम् । अधिकरणेशेतेः । चरेष्टः । भिक्षासेनादायेषुच । पुरोऽग्रतोऽग्रेषुसर्तेः । पूर्वेकर्तरि । कृञोहेतुताच्छील्यानुलोम्येषु ॥ १ ॥ दिवाविभानिशाप्र भाभास्कारान्तानन्तादिबहुनान्दीकिंलिपिलिबिबलिभक्तिकर्तृचित्रक्षेत्रसंख्याजङ्घाबाह्वहर्यत्तद्धनुररुःषु । कर्मणिभृ तौ । नशब्दश्लोककलहगाथावैरचाटुसूत्रमन्त्रपदेषु । स्तम्बशकृतोरिन् । हरतेर्दृतिनाथयोःपशौ । फलेग्रहिरात्मंभ रिश्च । छन्दसिवनसनरक्षिमथाम् । एजेःखश् । नासिकास्तनयोर्ध्माधेटोः । नाडीमुष्ट्योश्च । उदिकूलेरुजिवहोः । वहाभ्रेलिहः । परिमाणेपचः । मितनखेच । विध्वरुषोस्तुदः । असूर्यललाटयोर्दृशितपोः । उग्रंपश्येरंमदपाणिंध माश्च । प्रियवशेवदःखच् । द्विषत्परयोस्तापेः । वाचियमोव्रते ॥ २ ॥ पूःसर्वयोर्दारिसहोः । सर्वकूलाभ्रकरीषेषुक

षः । मेघर्तिभयेषुकृञः । क्षेमप्रियमद्रेऽण्च । आशितेभुवःकरणभावयोः । संज्ञायांभृतृवृजिधारिसहितपिदमः ।
गमश्च । अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वानन्तेषुडः । आशिषिहनः । अपेक्लेशतमसोः । कुमारशीर्षयोर्णिनिः । लक्षणेजा
यापत्योष्टक् । अमनुष्यकर्तृकेच । शक्तौहस्तिकपाटयोः । पाणिघताडघौशिल्पिनि । आढ्यसुभगस्थूलपलितनग्ना
न्धप्रियेषुच्व्यर्थेष्वच्वौकृञःकरणेख्युन् । कर्तरिभुवःखिष्णुच्खुकञौ । स्पृशोऽनुदकेक्विन् । ऋत्विग्दधृक्स्रग्दिगु
ष्णिगंचुयुजिक्रुञ्चांच । त्यदादिषुदृशोनालोचनेकञ्च ॥३॥ सत्सूद्विषद्रुहदुहयुजविदभिदच्छिदजिनीराजामुपसर्गेऽपि
क्विप् । भजोण्विः । छन्दसिसहः । वहश्च । कव्यपुरीषपुरीष्येषुञ्युट् । हव्येऽनन्तःपादम् । जनसनखनक्रमगमोवि
ट् । अदोऽनन्ने । क्रव्येच । दुहःकब्घश्च । मन्त्रेश्वेतवहोक्थशस्पुरोडाशोण्विन् । अवेयजः । विजुपेच्छन्दसि । आ
तोमनिन्क्वनिब्वनिपश्च । अन्येभ्योऽपिदृश्यन्ते । क्विप्च । स्थःकच । सुप्यजातौणिनिस्ताच्छील्ये । कर्तर्युपमाने ।
व्रते ॥ ४ ॥ वहुलमाभीक्ष्ण्ये । मनः । आत्ममानेखश्च । भूते । करणेयजः । कर्मणिहनः । ब्रह्मभ्रूणवृत्रेषुक्विप् ।
वहुलंछन्दसि । सुकर्मपापमन्त्रपुण्येषुकृञः । सोमेसुञः । अग्नौचेः । कर्मण्यग्न्याख्यायाम् । कर्मणीनिविक्रियः ।
दृशेःक्वनिप् । राजनियुधिकृञः । सहेच । सप्तम्यांजनेर्डः । पंचम्यामजातौ । उपसर्गेचसंज्ञायाम् । अनौकर्मणि
॥ ५ ॥ अन्येष्वपिदृश्यते । निष्ठा । सुयजोर्ङ्वनिप् । जीर्यतेरतृन् । छन्दसिलिट् । लिटःकानज्वा । क्वसुश्च । भाषा

यांसदवसश्रुवः । उपेयिवाननाश्वाननूचानश्च । लुङ् । अनद्यतनेलङ् । अभिज्ञावचनेलृट् । नयदि । विभाषा
साकाङ्क्षे । परोक्षेलिट् । हशश्वतोर्लङ्च । प्रश्नेचासन्नकाले । लट्स्मे । अपरोक्षेच । ननौपृष्टप्रतिवचने ॥ ६ ॥ नन्वो
र्विभाषा । पुरिलुङ्चास्मे । वर्तमानेलट् । लटःशतृशानचावप्रथमासमानाधिकरणे । संबोधनेच । लक्षणहेत्वोः
क्रियायाः । तौसत् । पूङ्यजोःशानन् । ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषुचानश् । इङ्धार्योःशत्रकृच्छ्रिणि । द्विषोऽमि
त्रे । सुञोयज्ञसंयोगे । अर्हःप्रशंसायाम् । आक्वेस्तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिषु । तृन् । अलंकृञ्निराकृञ्प्रजनोत्पचो
त्पतोन्मदरुच्यपत्रपवृतुवृधुसहचरइष्णुच् । णेश्छन्दसि । भुवश्च । ग्लाजिस्थश्चग्स्नुः । त्रसिगृधिधृषिक्षिपेःक्नुः ॥७॥
शमित्यष्टाभ्योघिनुण् । संपृचानुरुधाङ्यमाङ्यसपरिसृसंसृजपरिदेविसंज्वरपरिक्षिपपरिरटपरिवदपरिदहपरिमुह
दुषद्विषद्रुहदुहयुजाक्रीडविविचत्यजरजभजातिचरापचरामुषाभ्याहनश्च । वौकषलसकत्थस्रम्भः । अपेचलषः ।
प्रेलपसृद्रुमथवदवसः । निन्दहिंसक्लिशखादविनाशपरिक्षिपपरिरटपरिवादिव्याभाषासूञोवुञ् । देविकुशोश्चोपस
र्गे । चलनशब्दार्थादकर्मकाद्युच् । अनुदात्तेतश्चहलादेः । जुचङ्क्रम्यदन्द्रम्यसृगृधिज्वलशुचलषपतपदः । क्रुधम
ण्डार्थेभ्यश्च । नयः । सूददीपदीक्षश्च । लषपतपदस्थाभूवृषहनकमगमशॄभ्यउकञ् । जल्पभिक्षकुट्टलुण्टवृङःषाक
न् । प्रजोरिनिः । जिदृक्षिविश्रीण्वमाव्यथाभ्यमपरिभूप्रसूभ्यश्च । स्पृहिगृहिपतिदयिनिद्रातन्द्राश्रद्धाभ्यआलुच् ।

दाधेट्सिशदसदोरुः । सृघस्यदःक्मरच् ॥ ८ ॥ भंजभासमिदोघुरच् । विदिभिदिच्छिदेःकुरच् । इण्नशजिसर्तिभ्यःक्वरप् । गत्वरश्च । जागरूकः । यजजपदशांयङः । नमिकम्पिस्म्यजसकमहिंसदीपोरः । सनाशंसभिक्षउः । विंदुरिच्छुः । क्याच्छन्दसि । आदृगमहनजनःकिकिनौलिट्च । स्वपितृषोर्नजिङ् । शॄवन्द्योरारुः । भियःक्रुक्लुकनौ । स्थेशभासपिसकसोवरच् । यश्चयङः । भ्राजभासधुर्विद्युतोर्जिपॄजुग्रावस्तुवःक्विप् । अन्येभ्योऽपिदृश्यते । भुवःसंज्ञान्तरयोः । विप्रसंभ्योड्वसंज्ञायाम् ॥ ९ ॥ धःकर्मणिष्ट्रन् । दाम्नीशसयुयुजस्तुतुदसिसिचमिहपतदशनहःकरणे । हलसूकरयोःपुवः । अर्तिलूधूसूखनसहचरइत्रः । पुवःसंज्ञायाम् । कर्तरिचर्षिदेवतयोः । ञीतःक्तः । मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्च । कर्मणिदिवापूःसर्वसत्सूवहुलमन्येष्वपिनन्वोःशमितिभंजभासधःकर्मण्यष्टौ ॥ इतितृतीयाध्यायेद्वितीयपादः ॥ २ ॥ ७ ॥ उणादयोबहुलम् । भूतेऽपिदृश्यन्ते । भविष्यतिगम्यादयः । यावत्पुरानिपातयोर्लट् । विभाषाकदाकर्ह्योः । किंवृत्तेलिप्सायाम् । लिप्स्यमानसिद्धौच । लोडर्थलक्षणेच । लिङ्चोर्ध्वमौहूर्तिके । तुमुन्ण्वुलौक्रियायांक्रियार्थायाम् । भाववचनाश्च । अण्कर्मणिच । लृट्शेषेच । लृटःसद्वा । अनद्यतनेलुट् । पदरुजविशस्पृशोघञ् । सृस्थिरे । भावे । अकर्तरिचकारकेसंज्ञायाम् । परिमाणाख्यायांसर्वेभ्यः ॥ १ ॥ इङश्च । उपसर्गेरुवः । समियुद्रुदुवः । श्रिणीभुवोऽनुपसर्गे । वौक्षुश्रुवः । अवोदोर्नियः । प्रेद्रुस्तुस्रुवः । निरभ्योःपूल्वोः ।

उन्न्योर्ग्रः । कृधान्ये । यज्ञेसमिस्तुवः । प्रेस्त्रोऽयज्ञे । प्रथनेवावशब्दे । छन्दोनाम्निच । उदिग्रहः । समिमुष्टौ ः। परिन्योर्नीणोर्द्यूताभ्रेषयोः । परावनुपात्ययइणः । व्युपयोःशेतेःपर्याये । हस्तादानेचेरस्तेये ॥ ८ ॥ निवासचिति शरीरोपसमाधानेष्वादेश्चकः । संघेचानौत्तराधर्ये । कर्मव्यतिहारेणचिस्त्रियाम् । अभिविधौभावइनुण् । आक्रोशेऽ वन्योर्ग्रहः । प्रेलिप्सायाम् । परौयज्ञे । नौवृधान्ये । उदिश्रयतियौतिपूद्रुवः । विभाषाङिरुप्लुवोः । अवेग्रहोवर्ष प्रतिबन्धे । प्रेवणिजाम् । रश्मौच । वृणोतेराच्छादने । परौभुवोऽवज्ञाने । एरच् । ऋदोरप् । ग्रहवृदृनिश्चिगम श्च । उपसर्गेऽदः । नौणच ॥ ३ ॥ व्यधजपोरनुपसर्गे । स्वनहसोर्वा । यमःसमुपनिविषुच । नौगदनदपठस्वनः । क्वणोवीणायांच । नित्यंपणःपरिमाणे । मदोऽनुपसर्गे । प्रमदसंमदौहर्षे । समुदोरजःपशुषु । अक्षेषुग्लहः । प्रजने सर्तेः । ह्वःसंप्रसारणंचन्यभ्युपविषु । आङियुद्धे । निपानमाहावः । भावेऽनुपसर्गस्य । हनश्चवधः । मूर्तौघनः । अन्तर्घनोदेशे । अगारैकदेशेप्रघणःप्रघाणश्च । उद्घनोऽत्याधानम् ॥ ४ ॥ अपघनोऽङ्गम् । करणेऽयोविद्रुषु । स्तम्बेकच । परौघः । उपघ्नआश्रये । संघोद्घौगणप्रशंसयोः । निघोनिमितम् । ड्वितःक्त्रिः । ट्वितोऽथुच् । यज याचयतविच्छप्रच्छरक्षोनङ् । स्वपोनन् । उपसर्गेघोःकिः । कर्मण्यधिकरणेच । स्त्रियांक्तिन् । स्थागापापचोभावे । मन्त्रेवृषेषपचमनविदभूवीराउदात्तः । ऊतियूतिजूतिसातिहेतिकीर्तयश्च । व्रजयजोर्भावेक्यप् । संज्ञायांसमजनिष

दनिपतमनविदषुञ्शीङ्भृञिणः । कृञःशच ॥ ९ ॥ इच्छा । अप्रत्ययात् । गुरोश्चहलः । षिद्भिदादिभ्योऽङ् । चिन्तिपूजिकथिकुम्बिचर्चश्च । आतश्चोपसर्गे । ण्यासश्रन्थोयुच् । रोगाख्यायांण्वुल्बहुलम् । संज्ञायाम् । विभाषाख्यानपरिप्रश्नयोरिञ्च । पर्यायार्हर्णोत्पत्तिषुण्वुच् । आक्रोशेनञ्यनिः । कृत्यल्युटोबहुलम् । नपुंसकेभावेक्तः । ल्युट्च । कर्मणिचयेनसंस्पर्शात्कर्तुःशरीरसुखम् । करणाधिकरणयोश्च । पुंसिसंज्ञायांघःप्रायेण । गोचरसंचरवहव्रजव्यजापणनिगमाश्च । अवेतृस्त्रोर्घञ् ॥ ६ ॥ हलश्च । अध्यायन्यायोद्यावसंहाराधारावायाश्च । उदङ्कोऽनुदके । जालमानायः । खनोघच । ईषद्दुःसुषुकृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषुखल् । कर्तृकर्मणोश्चभूकृञोः । आतोयुच् । छन्दसिगत्यर्थेभ्यः । अन्येभ्योऽपिदृश्यते । वर्तमानसामीप्येवर्तमानवद्वा । आशंसायांभूतवच्च । क्षिप्रवचनेलृट् । आशंसावचनेलिङ् । नानद्यतनवत्क्रियाप्रबन्धसामीप्ययोः । भविष्यतिमर्यादावचनेऽवरस्मिन् । कालविभागेचानहोरात्राणाम् । परस्मिन्विभाषा । लिङ्निमित्तेलृङ्क्रियातिपत्तौ । भूतेच ॥ ७ ॥ वोताप्योः । गर्हायांलडपिजात्वोः । विभाषाकथमिलिङ्च । किंवृत्तेलिङ्लृटौ । अनवक्लृप्त्यमर्षयोरकिंवृत्तेऽपि । किंकिलास्त्यर्थेषुलृट् । जातुयदोर्लिङ् । यच्चयत्रयोः । गर्हायांच । चित्रीकरणेच । शेषेलृडयदौ । उताप्योःसमर्थयोर्लिङ् । कामप्रवेदनेकच्चिति । संभावनेऽलमितिचेत्सिद्धाप्रयोगे । विभाषाधातौसंभावनवचनेऽयदि । हेतुहेतुमतोर्लिङ् । इच्छार्थेषुलिङ्लोटौ । समानकर्तृकेषुतुमुन् ।

लिङ्च । इच्छार्थेभ्योविभाषावर्तमाने ॥ ८ ॥ विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थनेषुलिङ् । लोट्च । प्रैषातिसर्ग
प्राप्तकालेषुकृत्याश्च । लिङ्चोर्ध्वमौहूर्तिके । स्मेलोट् । अधीष्टेच । कालसमयवेलासुतुमुन् । लिङ्यदि । अर्हेकृत्यतृ
चश्च । आवश्यकाधमर्ण्ययोर्णिनिः । कृत्याश्च । शकिलिङ्च । आशिषिलिङ्लोटौ । क्तिच्क्तौचसंज्ञायाम् । माङिलुङ् ।
स्मोत्तरेलङ्च ॥ उणादयइङोनिवासव्यधजपोरपघनइच्छाहलश्चवोताप्योर्विंधिषोडश ॥ इतितृतीयाध्यायेतृतीयः
पादः ॥ ३ ॥ ६७ ॥ धातुसंबन्धेप्रत्ययाः । क्रियासमभिहारेलोट्लोटोहिस्वौवाचतध्वमोः । समुच्चयेऽन्यतरस्याम् ।
यथाविध्यनुप्रयोगःपूर्वस्मिन् । समुच्चयेसामान्यवचनस्य । छन्दसिलुङ्लङ्लिटः । लिङर्थेलेट् । उपसंवादाशङ्कयोश्च ।
तुमर्थेसेसेनसेअसेन्क्सेकसेनध्यैअध्यैन्कध्यैकध्यैन्शध्यैशध्यैन्तवैतवेङ्तवेनः । प्रयैरोहिष्यैअव्यथिष्यै । दृशेविख्येच ।
शकिणमुल्कमुलौ । ईश्वरेतोसुन्कसुनौ । कृत्यार्थेतवैकेन्केन्यत्वनः । अवचक्षेच । भावलक्षणेस्थेण्कृञ्वदिचरिहुत
मिजनिभ्यस्तोसुन् । सृपितृदोःकसुन् । अलंखल्वोःप्रतिषेधयोःप्राचांक्त्वा । उदीचांमाङोव्यतीहारे । परावरयोगेच
॥ १ ॥ समानकर्तृकयोःपूर्वकाले । आभीक्ष्ण्येणमुल्च । नयद्यनाकाङ्क्षे । विभाषाग्रेप्रथमपूर्वेषु । कर्मण्याक्रोशेकृञः
खमुञ् । स्वादुमिणमुल् । अन्यथैवंकथमित्थंसुसिद्धाप्रयोगश्चेत् । यथातथयोरसूयाप्रतिवचने । कर्मणिदृशिविदोः
साकल्ये । यावतिविन्दजीवोः । चर्मोदरयोःपूरेः । वर्षप्रमाणऊलोपश्चास्यान्यतरस्याम् । चेलेक्नोपेः । निमूलसमू

लयोःकषः ।-शुष्कचूर्णरूक्षेषुपिषः । समूलाकृतजीवेषुहन्कृञ्ग्रहः । करणेहनः । स्नेहनेपिषः । हस्तेवर्तिग्रहोः । स्वेपुषः ॥ २ ॥ अधिकरणेवन्धः । संज्ञायाम् । कर्त्रोर्जीवपुरुषयोर्नशिवहोः । ऊर्ध्वेशुषिपूरोः । उपमानेकर्मणिच । कषादिषुयथाविध्यनुप्रयोगः । उपदंशस्तृतीयायाम् । हिंसार्थानांचसमानकर्मकाणाम् । सप्तम्यांचोपपीडरुधकर्षः । समासत्तौ । प्रमाणेच । अपादानेपरीप्सायाम् । द्वितीयायांच । स्वाङ्गेऽध्रुवे । परिक्लिश्यमानेच । विशिपतिपदिस्कन्दांव्याप्यमानासेव्यमानयोः । अस्यतितृषोःक्रियान्तरेकालेषु । नाम्न्यादिशिग्रहोः । अव्ययेऽयथाभिप्रेताख्यानेकृञःक्त्वाणमुलौ । तिर्यच्यपवर्गे ॥ ३ ॥ स्वाङ्गेतस्प्रत्ययेकृभ्वोः । नाधार्थप्रत्ययेच्व्यर्थे । तूष्णीमिभुवः । अन्वच्यानुलोम्ये । शकधृषज्ञाग्लाघटरभलभक्रमसहार्हास्त्यर्थेषुतुमुन् । पर्याप्तिवचनेष्वलमर्थेषु । कर्तरिकृत् । भव्यगेयप्रवचनीयोपस्थानीयजन्याप्लाव्यापात्यावा । लःकर्मणिचभावेचाकर्मकेभ्यः । तयोरेवकृत्यक्तखलर्थाः । आदिकर्मणिक्तःकर्तरिच । गत्यर्थाकर्मकश्लिषशीङ्स्थासवसजनरुहजीर्यतिभ्यश्च । दाशगोघ्नौसंप्रदाने । भीमादयोऽपादाने । ताभ्यामन्यत्रोणादयः । क्तोऽधिकरणेचध्रौव्यगतिप्रत्यवसानार्थेभ्यः । लस्य । तिप्तस्झिसिप्थस्थमिब्वस्मस्तातांझथासाथांध्वमिड्वहिमहिङ् । टितआत्मनेपदानांटेरे । थासःसे ॥ ४ ॥ लिटस्तझयोरेशिरेच् । परस्मैपदानांणलतुसुस्थलथुसणल्वमाः । विदोलटोवा । ब्रुवःपञ्चानामादितआहोब्रुवः । लोटोलङ्वत् । एरुः । सेर्ह्यपिच्च । वाछन्दसि

मेर्निः । आमेतः । सवाभ्यावामौ । आडुत्तमस्यपिच्च । एतऐ । लेटोऽडाटौ । आतऐ । वैतोऽन्यत्र । इतश्चलोपः परस्मैपदेषु । सउत्तमस्य । नित्यंङितः । इतश्च ॥ ५ ॥ तस्थस्थमिपांतांतंतामः । लिङः सीयुट् । यासुट्परस्मैपदेषूदात्तोङिच्च । किदाशिषि । झस्यरन् । इटोऽत् । सुट्तिथोः । झेर्जुस् । सिजभ्यस्तविदिभ्यश्च । आतः । लङःशाकटायनस्यैव । द्विषश्च । तिङ्शित्सार्वधातुकम् । आर्धधातुकंशेषः । लिट्च । लिङाशिषि । छन्दस्युभयथा । धातुसंबन्धेसमानाधिकरणेस्वाङ्गेलिटस्तस्थस्थमिपांसप्तदश ॥ इतितृतीयाध्यायेचतुर्थःपादः ॥ ४ ॥ ॥ ७ ॥ इत्यष्टाध्यायीसूत्रपाठेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ॐ ॥ ङ्याप्प्रातिपदिकात् । स्वौजसमौट्छष्टाभ्याम्भिस्ङेभ्याम्भ्यस्ङसिभ्याम्भ्यस्ङसोसाम्ङ्योस्सुप् । स्त्रियाम् । अजाद्यतष्टाप् । ऋन्नेभ्योङीप् । उगितश्च । वनोरच । पादोऽन्यतरस्याम् । टावृचि । नषट्स्वस्रादिभ्यः । मनः । अनोबहुव्रीहेः । डाबुभाभ्यामन्यतरस्याम् । अनुपसर्जनात् । टिड्ढाणञ्द्वयसज्दघ्नञ्मात्रच्तयप्ठक्ठञ्कञ्क्वरप्ख्युनां । यञश्च । प्राचांष्फतद्धितः । सर्वत्रलोहितादिकतन्तेभ्यः । कौरव्यमांडूकाभ्यांच । वयसिप्रथमे ॥ १ ॥ द्विगोः । अपरिमाणविस्ताचितकम्बल्येभ्योनतद्धितलुकि । काण्डान्तात्क्षेत्रे । पुरुषात्प्रमाणेऽन्यतरस्याम् । बहुव्रीहेरूधसोङीष् । संख्याव्ययादेर्ङीप् । दामहायनान्ताच्च । अनउपधालोपिनोऽन्यतरस्याम् । नित्यंसंज्ञाछन्दसोः । केवल

मामकभागधेयपापापरसमानार्यकृतसुमङ्गलभेषजाच्च। रात्रेश्चाजसौ । अन्तर्वत्पतिवतोर्नुक्। पत्युर्नोयज्ञसंयोगे । विभाषासपूर्वस्य। नित्यंसपत्न्यादिषु । पूतक्रतोरैच । वृषाकप्यग्निकुसितकुसिदानामुदात्तः । मनोरौवा। वर्णाद नुदात्तात्तोपधात्तोनः। अन्यतोङीष् ॥ २॥ षिद्गौरादिभ्यश्च । जानपदकुण्डगोणस्थलभाजनागकालनीलकुशका मुककबराद्वृत्त्यमत्रावपनाकृत्रिमाश्राणास्थौल्यवर्णानाच्छादनायोविकारमैथुनेच्छाकेशवेशेषु । शोणात्प्राचाम् वोतोगुणवचनात्। बह्वादिभ्यश्च। नित्यंछन्दसि। भुवश्च। पुंयोगादाख्यायाम् । इन्द्रवरुणभवशर्वरुद्रमृडहिमार ण्ययवयवनमातुलाचार्याणामानुक्। क्रीतात्करणपूर्वात्। क्तादल्पाख्यायाम् । बहुव्रीहेश्चान्तोदात्तात्। अस्वाङ्ग पूर्वपदाद्वा। स्वाङ्गाच्चोपसर्जनादसंयोगोपधात् । नासिकोदरौष्ठजङ्घादन्तकर्णशृङ्गाच्च । नक्रोडादिबह्वचः। सहन ञ्विद्यमानपूर्वाच्च। नखमुखात्संज्ञायाम् । दीर्घजिह्वीचच्छन्दसि । दिक्पूर्वपदान्ङीप्॥ ३ ॥ वाहः। सख्यशिश्वी तिभाषायाम्। जातेरस्त्रीविषयादयोपधात् । पाककर्णपर्णपुष्पफलमूलवालोत्तरपदाच्च । इतोमनुष्यजातेः। ऊङु तः। बाह्वन्तात्संज्ञायाम्। पङ्गोश्च। ऊरूत्तरपदादौपम्ये। संहितशफलक्षणवामादेश्च। कद्रुकमण्डल्वोश्छन्दसि । संज्ञायाम्। शार्ङ्गरवाद्यञोङीन्। यङश्चाप्। आवट्याच्च । तद्धिताः। यूनस्तिः । अणिञोरनार्षयोर्गुरूपोत्तमयोः ष्यङ्गोत्रे । गोत्रावयवात् । क्रौड्यादिभ्यश्च ॥ ४ ॥ दैवयज्ञिशौचिवृक्षिसात्यमुग्रिकाण्ठेविद्धिभ्योऽन्यतरस्याम् ।

समर्थानांप्रथमाद्वा । प्राग्दीव्यतोऽण् । अश्वपत्यादिभ्यश्च । दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्ण्यः । उत्सादिभ्योऽ
ञ् । स्त्रीपुंसाभ्यांनञ्स्नञौभवनात् । द्विगोर्लुगनपत्ये । गोत्रेऽलुगचि । यूनिलुक् । फक्फिञोरन्यतरस्याम् । तस्या
पत्यम् । एकोगोत्रे । गोत्राद्यून्यस्त्रियाम् । अतइञ् । बाह्वादिभ्यश्च । सुधातुरकङ्च । गोत्रेकुंजादिभ्यश्च्फञ् ।
नडादिभ्यःफक् । हरितादिभ्योऽञः ॥ ५ ॥ यञिञोश्च । शरद्वच्छुनकदर्भाद्भृगुवत्साग्रायणेषु । द्रोणपर्वतजीव
न्तादन्यतरस्याम् । अनृष्यानन्तर्येबिदादिभ्योऽञ् । गर्गादिभ्योयञ् । मधुबभ्र्वोर्ब्राह्मणकौशिकयोः । कपिबोधादा
ङ्गिरसे । वतण्डाच्च । लुक्स्त्रियाम् । अश्वादिभ्यःफञ् । भर्गात्त्रैगर्ते । शिवादिभ्योऽण् । अवृद्धाभ्योनदीमानुषी
भ्यस्तन्नामिकाभ्यः । ऋष्यन्धकवृष्णिकुरुभ्यश्च । मातुरुत्संख्यासंभद्रपूर्वायाः । कन्यायाःकनीनच । विकर्णशुङ्ग
च्छगलाद्वत्सभरद्वाजात्रिषु । पीलायावा । ढक्चमण्डूकात् । स्त्रीभ्योढक् ॥ ६ ॥ द्व्यचः । इतश्चानिञः । शुभ्रा
दिभ्यश्च । विकर्णकुषीतकात्काश्यपे । भुवोवुक्च । कल्याण्यादीनामिनङ् । कुलटायावा । चटकायाऐरक् ।
गोधायाढ्रक् । आरगुदीचाम् । क्षुद्राभ्योवा । पितृष्वसुश्छण् । ढकिलोपः । मातृष्वसुश्च । चतुष्पाद्भ्योढञ् ।
गृष्ट्यादिभ्यश्च । राजश्वशुराद्यत् । क्षत्राद्घः । कुलात्खः । अपूर्वपदादन्यतरस्यांयड्ढकञौ ॥ ७ ॥ महाकुलादञ्ख
ञौ । दुष्कुलाड्ढक् । स्वसुश्छः । भ्रातुर्व्यच्च । व्यन्सपत्ने । रेवत्यादिभ्यष्ठक् । गोत्रस्त्रियाःकुत्सनेणच । वृद्धा

ढक्सौवीरेषुबहुलम् । फेश्छच । फाण्टाहृतिमिमताभ्यांणफिञौ । कुर्वादिभ्योण्यः । सेनान्तलक्षणकारिभ्यश्च ।
उदीचामिञ् । तिकादिभ्यःफिञ् । कौशल्यकार्मार्याभ्यांच । अणोद्व्यचः । उदीचांवृद्धादगोत्रात् । वाकिनादीनां
कुक्च । पुत्रान्तादन्यतरस्याम् । प्राचामवृद्धात्फिन्बहुलम् ॥ ८ ॥ मनोर्जातावञ्यतौषुक्च । अपत्यंपौत्रप्रभृतिगो
त्रम् । जीवतितुवंश्येयुवा । भ्रातरिचज्यायसि । वान्यस्मिन्सपिण्डेस्थविरतरेजीवति । वृद्धस्यचपूजायाम् । यून
श्चकुत्सायाम् । जनपदशब्दात्क्षत्रियादञ् । साल्वेयगान्धारिभ्यांच । द्व्यञ्मगधकलिङ्गसूरमसादण् । वृद्धेत्कोस
लाजादाञ्ञ्यङ् । कुरुनादिभ्योण्यः । साल्वावयवप्रत्यग्रथकलकूटाश्मकादिञ् । तेतद्राजाः । कम्बोजाल्लुक् ।
स्त्रियामवन्तिकुन्तिकुरुभ्यश्च । अतश्च । नप्राच्यभर्गादियौधेयादिभ्यः । ङ्याप्‌द्विगोःषिद्गौरादिवाहोदैवयज्ञियञि
ञोर्ध्वचोमहाकुलान्मनोर्जातावष्टादश ॥ इतिचतुर्थाध्यायेप्रथमःपादः ॥ १ ॥ ७ ॥ तेनरक्तंरागात् । लाक्षारोच
नाशकलकर्दमाट्ठक् । नक्षत्रेणयुक्तःकालः । लुबविशेषे । संज्ञायांश्रवणाश्वत्थाभ्याम् । द्वन्द्वाच्छः । दृष्टंसाम ।
कलेर्ढक् । वामदेवाड्ड्यड्ड्यौ । परिवृतोरथः । पाण्डुकम्बलादिनिः । द्वैपवैयाघ्रादञ् । कौमारापूर्ववचने । तत्रोद्धृ
तममत्रेभ्यः । स्थण्डिलाच्छयितरिव्रते । संस्कृतंभक्षाः । शूलोखाद्यत् । दध्नष्ठक् । उदश्वितोऽन्यतरस्याम् । क्षीरा
ड्ढञ् ॥ १ ॥ सास्मिन्पौर्णमासीतिसंज्ञायाम् । आग्रहायण्यश्वत्थाट्ठक् । विभाषाफाल्गुनीश्रवणाकार्तिकीचैत्रीभ्यः ।

सास्यदेवता । कस्येत् । शुक्राद्घन् । अपोनप्त्रपांनपृभ्यांघः । छच । महेन्द्राद्घाणौच । सोमाट्ट्यण् । वाय्वृतुपित्रु
षसोयत् । द्यावापृथिवीशुनासीरमरुत्वदग्नीषोमवास्तोष्पतिगृहमेधाच्छच । अग्नेर्ढक् । कालेभ्योभववत् । महाराज
प्रोष्ठपदाट्ठञ् । पितृव्यमातुलमातामहपितामहाः । तस्यसमूहः । भिक्षादिभ्योऽण् । गोत्रोक्षोष्ट्रोरभ्रराजराजन्यराज
पुत्रवत्समनुष्याजाद्वुञ् । केदाराद्यञ्च ॥ २ ॥ ठञ्कवचिनश्च । ब्राह्मणमाणववाडवाद्यत् । ग्रामजनबन्धुसहायेभ्यस्त
ल् । अनुदात्तादेरञ् । खण्डिकादिभ्यश्च । चरणेभ्योधर्मवत् । अचित्तहस्तिधेनोष्ठक् । केशाश्वाभ्यांयञ्छावन्यतर
स्याम् । पाशादिभ्योयः । खलगोरथात् । इनित्रकट्यचश्च । विषयोदेशे । राजन्यादिभ्योवुञ् । भौरिक्याद्यैषुका
र्यादिभ्योविधलभक्तलौ । सोऽस्यादिरितिच्छन्दसःप्रगाथेषु । संग्रामेप्रयोजनयोद्धृभ्यः । तदस्यांप्रहरणमितिक्रीडा
यांणः । घञःसास्यांक्रियेतिञः । तदधीतेतद्वेद । क्रतूक्थादिसूत्रान्ताट्ठक् ॥ ३ ॥ क्रमादिभ्योवुन् । अनुब्राह्मणा
दिनिः । वसन्तादिभ्यष्ठक् । प्रोक्ताल्लुक् । सूत्राच्चकोपधात् । छन्दोब्राह्मणानिचतद्विषयाणि । तदस्मिन्नस्तीतिदेशेत
न्नाम्नि । तेननिर्वृत्तम् । तस्यनिवासः । अदूरभवश्च । ओरञ् । मतोश्चबह्वजङ्गात् । बह्वचःकूपेषु । उदक्चविपाशः ।
संकलादिभ्यश्च । स्त्रीषुसौवीरसाल्वप्राक्षु । सुवास्त्वादिभ्योऽण् । रोणी । कोपधाच्च । वुञ्छण्कठजिलसेनिरढञ्ण्यय
फक्फिञिञ्ञ्यकक्ठकोऽरीहणकृशाश्वर्श्यकुमुदकाशतृणप्रेक्षाश्मसखिसंकाशबलपक्षकर्णसुतंगमप्रगदिन्वराहकुमुदा

दिभ्यः ॥ ४ ॥ जनपदेलुप् । वरणादिभ्यश्च । शर्करायावा । ठक्छौच । नद्यांमतुप् । मध्वादिभ्यश्च । कुमुदनडवेत
सेभ्योड्मतुप् । नडशादाड्ड्वलच् । शिखायावलच् । उत्करादिभ्यश्छः । नडादीनांकुक्च । शेषे । राष्ट्रावारपारा
द्घखौ । ग्रामाद्यखञौ । कत्र्यादिभ्योढकञ् । कुलकुक्षिग्रीवाभ्यःश्वास्यलंकारेषु । नद्यादिभ्योढक् । दक्षिणापश्चा
त्पुरसस्त्यक् । कापिश्याःष्फक् । रङ्कोरमनुष्येऽण्च ॥ ५ ॥ द्युप्रागपागुदक्प्रतीचोयत् । कन्थायाष्ठक् । वर्णौवुक् ।
अव्ययात्त्यप् । ऐषमोह्यःश्वसोऽन्यतरस्याम् । तीररूप्योत्तरपदादञ्ञौ । दिक्पूर्वपदादसंज्ञायांञः । मद्रेभ्योञ् ।
उदीच्यग्रामाच्चबह्वचोऽन्तोदात्तात् । प्रस्थोत्तरपदपलद्यादिकोपधादण् । कण्वादिभ्योगोत्रे । इञश्च । नद्व्यचः
प्राच्यभरतेषु । वृद्धाच्छः । भवतष्ठक्छसौ । काश्यादिभ्यष्ठञ्ञिठौ । वाहीकग्रामेभ्यश्च । विभाषोशीनरेषु । ओर्दे
शेठञ् । वृद्धात्प्राचाम् ॥ ६ ॥ धन्वयोपधाद्वुञ् । प्रस्थपुरवहान्ताच्च । रोपधेतोःप्राचाम् । जनपदतदवध्योश्च ।
अवृद्धादपिबहुवचनविषयात् । कच्छाग्निवक्रवर्तोत्तरपदात् । धूमादिभ्यश्च । नगरात्कुत्सनप्रावीण्ययोः । अरण्या
न्मनुष्ये । विभाषाकुरुयुगंधराभ्याम् । मद्रवृज्योःकन् । कोपधादण् । कच्छादिभ्यश्च । मनुष्यतत्स्थयोर्वुञ् । अप
दातौसाल्वात् । गोयवाग्वोश्च । गर्तोत्तरपदाच्छः । गहादिभ्यश्च । प्राचांकटादेः । राज्ञःकच ॥ ७ ॥ वृद्धादकेका
न्तखोपधात् । कन्थापलदनगरग्रामह्रदोत्तरपदात् । पर्वताच्च । विभाषामनुष्ये । कृकणपर्णाद्भारद्वाजे । तेनसास्मि

न्ठञ्कमादिभ्योजनपदेद्युप्रागपाग्धन्ववृद्धात्पञ्च ॥ इतिचतुर्थाध्यायेद्वितीयःपादः ॥ २ ॥ ७ ॥ युष्मदस्मदोरन्यतरस्यांखञ्च । तस्मिन्नणिचयुष्माकास्माकौ । तवकममकावेकवचने । अर्धाद्यत् । परावराधमोत्तमपूर्वाच्च । दिक्पूर्वपदाट्ठञ्च । ग्रामजनपदैकदेशादञ्ठञौ । मध्यान्मः । असांप्रतिके । द्वीपादनुसमुद्रंयञ् । कालाट्ठञ् । श्राद्धेशरदः । विभाषारोगातपयोः । निशाप्रदोषाभ्यांच । श्वसस्तुट् । संधिवेलाद्यृतुनक्षत्रेभ्योऽण् । प्रावृषएण्यः । वर्षाभ्यष्ठक् । छन्दसिठञ् । वसन्ताच्च ॥ १ ॥ हेमन्ताच्च । सर्वत्राण्चतलोपश्च । सायंचिरंप्राह्णेप्रगेऽव्ययेभ्यष्ट्युट्युलौतुट्च । विभाषापूर्वाह्णापराह्णाभ्याम् । तत्रजातः । प्रावृषष्ठप् । संज्ञायांशरदोवुञ् । पूर्वाह्णापराह्णार्द्रामूलप्रदोषावस्कराद्वुन् । पथःपन्थच । अमावास्यायावा । अच । सिन्ध्वपकराभ्यांकन् । अणञौच । श्रविष्ठाफल्गुन्यनुराधास्वातितिष्यपुनर्वसुहस्तविशाखाषाढाबहुलाल्लुक् । स्थानान्तगोशालखरशालाच्च । वत्सशालाभिजिदश्वयुक्शतभिषजोवा । नक्षत्रेभ्योबहुलम् । कृतलब्धक्रीतकुशलाः । प्रायभवः । उपजानूपकर्णोपनीवेष्ठक् ॥ ३ ॥ संभूते । कोशाड्ढञ् । कालात्साधुपुष्प्यत्पच्यमानेषु । उप्तेच । आश्वयुज्यावुञ् । ग्रीष्मवसन्तादन्यतरस्याम् । देयमृणे । कलाप्यश्वत्थयवबुसाद्वुन् । ग्रीष्मावरसमाद्वुञ् । संवत्सराग्रहायणीभ्यांठञ्च । व्याहरतिमृगः । तदस्यसोढम् । तत्रभवः । दिगादिभ्योयत् । शरीरावयवाच्च । दृतिकुक्षिकलशिवस्त्यस्त्यहेर्ढञ् । ग्रीवाभ्योऽणच । गम्भीराञ्ञ्यः ।

अव्ययीभावाच्च । अन्तःपूर्वपदाट्ठञ् ॥ ३ ॥ ग्रामात्पर्यनुपूर्वात् । जिह्वामूलाङ्गुलेश्छः । वर्गान्ताच्च । अशब्दे यत्खावन्यतरस्याम् । कर्णललाटात्कनलंकारे । तस्यव्याख्यानइतिचव्याख्यातव्यनाम्नः । बह्वचोऽन्तोदात्ताट्ठञ् । क्रतुयज्ञेभ्यश्च । अध्यायेष्वेवर्षेः । पौरोडाशपुरोडाशात्ष्ठन् । छन्दसोयदणौ । द्व्यजृद्ब्राह्मणर्क्प्रथमाध्वरपुरश्चरणनामाख्याताट्ठक् । अणृगयनादिभ्यः । ततआगतः । ठगायस्थानेभ्यः । शुण्डिकादिभ्योऽण् । विद्यायोनिसंबन्धेभ्योवुञ् । ऋतष्ठञ् । पितुर्यच्च । गोत्रादङ्कवत् ॥ ४ ॥ हेतुमनुष्येभ्योऽन्यतरस्यांरूप्यः । मयट्च । प्रभवति । विदूराञ्ञ्यः । तद्गच्छतिपथिदूतयोः । अभिनिष्क्रामतिद्वारम् । अधिकृत्यकृतेग्रन्थे । शिशुक्रन्दयमसभद्वन्द्वेन्द्रजननादिभ्यश्छः । सोऽस्यनिवासः । अभिजनश्च । आयुधजीविभ्यश्छःपर्वते । शण्डिकादिभ्योञ्यः । सिन्धुतक्षशिलादिभ्योऽणञौ । तूदीशलातुरवर्मतीकूचवाराड्ढक्छण्ढञ्यकः । भक्तिः । अचित्ताददेशकालाट्ठक् । महाराजाट्ठञ् । वासुदेवार्जुनाभ्यांवुन् । गोत्रक्षत्रियाख्येभ्योबहुलंवुञ् । जनपदिनांजनपदवत्सर्वंजनपदेनसमानशब्दानांबहुवचने ॥ ५ ॥ तेनप्रोक्तम् । तित्तिरिवरतन्तुखण्डिकोखाच्छण् । काश्यपकौशिकाभ्यामृषिभ्यांणिनिः । कलापिवैशम्पायनान्तेवासिभ्यश्च । पुराणप्रोक्तेषुब्राह्मणकल्पेषु । शौनकादिभ्यश्छन्दसि । कठचरकाल्लुक् । कलापिनोऽण् । छगलिनोढिनुक् । पाराशर्यशिलालिभ्यांभिक्षुनटसूत्रयोः । कर्मन्दकृशाश्वादिनिः । तेनैकदिक् । तसिश्च ।

उरसोयच्च । उपज्ञाते । कृतेग्रन्थे । संज्ञायाम् । कुलालादिभ्योवुञ् । क्षुद्राभ्रमरवटरपादपादञ् । तस्येदम् ॥ ६ ॥ रथाद्यत् । पत्रपूर्वादञ् । पत्राध्वर्युपरिषदश्च । हलसीराट्ठक् । द्वन्द्वाद्वुन्वैरमैथुनिकयोः । गोत्रचरणाद्वुञ् । सङ्घाङ्कलक्षणेष्वञ्यञिञामण् । शाकलाद्वा । छन्दोगौक्थिकयाज्ञिकबह्वृचनटाञ्ञ्यः । नदण्डमाणवान्तेवासिषु । रैवतिकादिभ्यश्छः । कौपिंजलहास्तिपदादण् । आथर्वणिकस्येकलोपश्च । तस्यविकारः । अवयवेचप्राण्यौषधिवृक्षेभ्यः । बिल्वादिभ्योऽण् । कोपधाच्च । त्रपुजतुनोःषुक् । ओरञ् । अनुदात्तादेश्च ॥ ७ ॥ पलाशादिभ्योवा । शम्याःष्लञ् । मयड्वैतयोर्भाषायामभक्ष्याच्छादनयोः । नित्यंवृद्धशरादिभ्यः । गोश्चपुरीषे । पिष्टाच्च । संज्ञायांकन् । व्रीहेःपुरोडाशे । असंज्ञायांतिलयवाभ्याम् । द्व्यचश्छन्दसि । नोत्वद्वर्ध्रबिल्वात् । तालादिभ्योऽण् । जातरूपेभ्यःपरिमाणे । प्राणिरजतादिभ्योऽञ् । ञितश्चतत्प्रत्ययात् । क्रीतवत्परिमाणात् । उष्ट्राद्वुञ् । उमोर्णयोर्वा । एण्याढञ् । गोपयसोर्यत् ॥ ८ ॥ द्रोश्च । मानेवयः । फलेलुक् । प्लक्षादिभ्योऽण् । जम्ब्वावा । लुप्च । हरीतक्यादिभ्यश्च । कंसीयपरशव्ययोर्यञञौलुक्च ॥ ९ ॥ युष्मद्धेमन्तात्संभूतेग्रामाद्धेतुतेनरथात्पलाशादिभ्योद्रोश्चाष्टौ ॥ इतिचतुर्थाध्यायेतृतीयःपादः ॥ ३ ॥ ७ ॥ प्राग्वहतेष्ठक् । तेनदीव्यतिखनतिजयतिजितम् । संस्कृतम् । कुलत्थकोपधादण् । तरति । गोपुच्छाट्ठञ् । नौद्व्यचष्ठन् । चरति । आकर्षात्ष्ठल् । पर्पादिभ्यःष्ठन् । श्वग

अष्टा. ॥१७॥

णाट्ठञ्च । वेतनादिभ्योजीवति । वस्नक्रयविक्रयाट्ठन् । आयुधाच्छच । हरत्युत्सङ्गादिभ्यः । भस्त्रादिभ्यष्ठन् । विभाषाविवधवीवधात् । अण्कुटिलिकायाः । निर्वृत्तेऽक्षद्यूतादिभ्यः । क्त्रेर्मम्नित्यम् ॥ १ ॥ अपमित्ययाचिताभ्यांकक्कनौ । संसृष्टे । चूर्णादिनिः । लवणाल्लुक् । मुद्गादण् । व्यंजनैरुपसिक्ते । ओजःसहोऽम्भसावर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूलम् । परिमुखंच । प्रयच्छतिगर्ह्यम् । कुसीददशैकादशात्ष्ठन्ष्ठचौ । उञ्छति । रक्षति । शब्ददर्दुरंकरोति । पक्षिमत्स्यमृगान्हन्ति । परिपन्थंचतिष्ठति । माथोत्तरपदपदव्यनुपदंधावति । आक्रन्दाट्ठञ्च । पदोत्तरपदंगृह्णाति । प्रतिकण्ठार्थललामंच ॥ २ ॥ धर्मंचरति । प्रतिपथमेतिठंश्च । समवायान्त्समवैति । परिषदोण्यः । सेनायावा । संज्ञायांललाटकुक्कुट्यौपश्यति । तस्यधर्म्यम् । अण्महिष्यादिभ्यः । ऋतोऽञ् । अवक्रयः । तदस्यपण्यम् । लवणाट्ठञ् । किसरादिभ्यष्ठन् । शलालुनोऽन्यतरस्याम् । शिल्पम् । मड्डुकझर्झरादणन्यतरस्याम् । प्रहरणम् । परश्वधाट्ठञ्च । शक्तियष्ट्योरीकक् । अस्तिनास्तिदिष्टंमतिः ॥ ३ ॥ शीलम् । छत्रादिभ्योणः । कर्माध्ययनेवृत्तम् । बह्वच्पूर्वपदाट्ठच् । हितंभक्षाः । तदस्मैदीयतेनियुक्तम् । श्राणामांसौदनाट्टिठन् । भक्तादणन्यतरस्याम् । तत्रनियुक्तः । अगारान्ताट्ठन् । अध्यायिन्यदेशकालात् । कठिनान्तप्रस्तारसंस्थानेषुव्यवहरति । निकटेवसति । आवसथात्ष्ठल् । प्राग्घिताद्यत् । तद्वहतिरथयुगप्रासङ्गम् । धुरोयड्ढकौ । खःसर्वधुरात् । एकधुराल्लुक् ।

सूत्रपा. ४।४

॥१७॥

शकटादण् ॥ ४ ॥ हलसीराट्ठक् । संज्ञायांजन्या । विध्यत्यधनुषा । धनगणंलब्धा । अन्नाण्णः । वशंगतः । पदम
स्मिन्दृश्यम् । मूलमस्याबर्हि । संज्ञायांधेनुष्या । गृहपतिनासंयुक्तेञ्यः । नौवयोधर्मविषमूलमूलसीतातुलाभ्यस्ता
र्यतुल्यप्राप्यवध्यानाम्यसमसमितसंमितेषु । धर्मपथ्यर्थन्यायादनपेते । छन्दसोनिर्मिते । उरसोऽण्च । हृदयस्य
प्रियः । बन्धनेचर्षौ । मतजनहलात्करणजल्पकर्षेषु । तत्रसाधुः । प्रतिजनादिभ्यःखञ् । भक्ताण्णः ॥ ५ ॥ परि
षदोण्यः । कथादिभ्यष्ठक् । गुडादिभ्यष्ठञ् । पथ्यतिथिवसतिस्वपतेर्ढञ् । सभायायः । ढश्छन्दसि । समानती
र्थेवासी । समानोदरेशयितओचोदात्तः । सोदराद्यः । भवेछन्दसि । पाथोनदीभ्यांड्यण् । वेशन्तहिमवद्भ्या
मण् । स्रोतसोविभाषाड्यड्ड्यौ । सगर्भसयूथसनुताद्यत् । तुग्राद्घन् । अग्राद्यत् । घच्छौच । समुद्राभ्राद्घः ।
बर्हिषिदत्तम् । दूतस्यभागकर्मणी ॥ ६ ॥ रक्षोयातूनांहननी । रेवतीजगतीहविष्याभ्यःप्रशस्ये । असुरस्यस्वम् ।
मायायामण् । तद्वानासामुपधानोमन्त्रइतीष्टकासुलुक्मतोः । अश्विमानण् । वयस्यासुमूर्ध्नोमतुप् । मत्वर्थेमासत
न्वोः । मधोर्ञच । ओजसोऽहनियत्खौ । वेशोयशआदेर्भगाद्यल् । खच । पूर्वैःकृतमिनयौच । अद्भिःसंस्कृतम् ।
सहस्रेणसंमितौघः । मतौच । सोममर्हतियः । मयेच । मधोः । वसोःसमूहेच ॥ ७ ॥ नक्षत्राद्घः । सर्वदेवात्ता

तिल् । शिवशमरिष्टस्यकरे । भावेच । प्राग्वहतेरपमित्यधर्मशीलंहलपरिषदोरक्षोनक्षत्राच्चत्वारि ॥ इतिचतुर्थाध्याये चतुर्थःपादः ॥ ४ ॥ इतिअष्टाध्यायीसूत्रपाठेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ ॥

ॐ ॥ प्राक्क्रीताच्छः । उगवादिभ्योयत् । कम्बलाच्चसंज्ञायाम् । विभाषाहविरपूपादिभ्यः । तस्मैहितम् । शरीरावयवाद्यत् । खलयवमाषतिलवृषब्रह्मणश्च । अजाविभ्यांथ्यन् । आत्मन्विश्वजनभोगोत्तरपदात्खः । सर्वपुरुषाभ्यांणढञौ । माणवचरकाभ्यांखञ् । तदर्थंविकृतेःप्रकृतौ । छदिरुपधिबलेर्ढञ् । ऋषभोपानहोर्ञ्यः । चर्मणोऽञ् । तदस्यतदस्मिन्स्यादिति । परिखायाढञ् । प्राग्वतेष्ठञ् । आर्हादगोपुच्छसंख्यापरिमाणाट्ठक् । असमासेनिष्कादिभ्यः ॥ १ ॥ शताच्चठन्यतावशते । संख्यायाअतिशदन्तायाःकन् । वतोरिड्वा । विंशतित्रिंशद्भ्यांड्वुन्नसंज्ञायाम् । कंसाट्टिठन् । शूर्पादञन्यतरस्याम् । शतमानविंशतिकसहस्रवसनादण् । अध्यर्धपूर्वद्विगोर्लुगसंज्ञायाम् । विभाषाकार्षापणसहस्राभ्याम् । द्वित्रिपूर्वान्निष्कात् । बिस्ताच्च । विंशतिकात्खः । खार्याईकन् । पणपादमाषशताद्यत् । शाणाद्वा । द्वित्रिपूर्वादण्च । तेनक्रीतम् । तस्यनिमित्तंसंयोगोत्पातौ । गोद्व्यचोऽसंख्यापरिमाणाश्वादेर्यत् । पुत्राच्छच ॥ २ ॥ सर्वभूमिपृथिवीभ्यामणञौ । तस्येश्वरः । तत्रविदितइतिच । लोकसर्वलोकाट्ठञ् । तस्यवापः । पात्रात्ष्ठन् । तदस्मिन्वृद्ध्यायलाभशुल्कोपदादीयते । पूरणार्धाट्ठन् । भागाद्यच्च । तद्धरतिवहत्यावह

तिभाराद्वंशादिभ्यः । वस्नद्रव्याभ्यांठन्कनौ । संभवत्यवहरतिपचति । आढकाचितपात्रात्खोऽन्यतरस्याम् ।
द्विगोष्ठंश्च । कुलिजाल्लुक्खौच । सोऽस्यांशवस्नभृतयः । तदस्यपरिमाणम् । संख्यायाःसंज्ञासंघसूत्राध्ययनेषु ।
पङ्क्तिविंशतित्रिंशच्चत्वारिंशत्पंचाशत्षष्टिसप्तत्यशीतिनवतिशतम् । पंचद्दशतौवर्गेवा ॥ ३ ॥ सप्तनोऽञ्छन्दसि ।
त्रिंशच्चत्वारिंशतोर्ब्राह्मणेसंज्ञायांडण् । तदर्हति । छेदादिभ्योनित्यम् । शीर्षच्छेदाद्यच्च । दण्डादिभ्योयः । छन्द
सिच । पात्राद्धंश्च । कडंकरदक्षिणाच्छच । स्थालीबिलात् । यज्ञर्त्विग्भ्यांघखञौ । पारायणतुरायणचान्द्रायणंवर्त
यति । संशयमापन्नः । योजनंगच्छति । पथःष्कन् । पन्थोणनित्यम् । उत्तरपथेनाहृतंच । कालात् । तेननिर्वृ
त्तम् । तमधीष्टोभृतोभूतोभावी ॥ ४ ॥ मासाद्वयसियत्खञौ । द्विगोर्यप् । षण्मासाण्ण्यच्च । अवयसिठंश्च । समायाः
खः । द्विगोर्वा । रात्र्यहःसंवत्सराच्च । वर्षाल्लुक्च । चित्तवतिनित्यम् । षष्टिकाःषष्टिरात्रेणपच्यन्ते । वत्सरान्ता
च्छश्छन्दसि । संपरिपूर्वात्खच । तेनपरिजय्यलभ्यकार्यसुकरम् । तदस्यब्रह्मचर्यम् । तस्यचदक्षिणायज्ञाख्येभ्यः ।
तत्रचदीयतेकार्यंभववत् । व्युष्टादिभ्योऽण् । तेनयथाकथाचहस्ताभ्यांणयतौ । संपादिनि । कर्मवेषाद्यत् ॥ ५ ॥
तस्मैप्रभवतिसंतापादिभ्यः । योगाद्यच्च । कर्मणउकञ् । समयस्तदस्यप्राप्तम् । ऋतोरण् । छन्दसिघस् । काला
द्यत् । प्रकृष्टेठञ् । प्रयोजनम् । विशाखाषाढादण्मन्थदण्डयोः । अनुप्रवचनादिभ्यश्छः । समापनात्सपूर्वपदात् ।

ऐकागारिकट्चौरे । आकालिकडाद्यन्तवचने । तेनतुल्यंक्रियाचेद्वतिः । तत्रतस्येव । तदर्हम् । उपसर्गाच्छन्दसि
धात्वर्थे । तस्यभावस्त्वतलौ । आचत्वात् ॥ ६ ॥ नञ्पूर्वात्तत्पुरुषादचतुरसंगतलवणवटबुधकतरसलसेभ्यः ।
पृथ्वादिभ्यइमनिज्वा । वर्णदृढादिभ्यःष्यञ्च । गुणवचनब्राह्मणादिभ्यःकर्मणिच । स्तेनाद्यन्नलोपश्च । सख्युर्यः ।
कपिज्ञात्योर्ढक् । पत्यन्तपुरोहितादिभ्योयक् । प्राणभृज्जातिवयोवचनोद्गात्रादिभ्योऽञ् । हायनान्तयुवादिभ्यो
ऽण् । इगन्ताच्चलघुपूर्वात् । योपधाद्गुरूपोत्तमाद्वुञ् । द्वन्द्वमनोज्ञादिभ्यश्च । गोत्रचरणाच्छ्लाघात्याकारतदवेतेषु ।
होत्राभ्यश्छः । ब्रह्मणस्त्वः । प्राक्क्रीताच्छताच्चसर्वभूमिसप्तनोऽञ्मासात्तस्यैप्रभवतिननञ्पूर्वात्षोडश । इतिपञ्चमा
ध्यायेप्रथमःपादः ॥ १ ॥ ७ ॥ धान्यानांभवनेक्षेत्रेखञ् । व्रीहिशाल्योर्ढक् । यवयवकषष्टिकाद्यत् । विभाषातिलमा
षोमाभङ्गाणुभ्यः । सर्वचर्मणःकृतःखखञौ । यथामुखसंमुखस्यदर्शनःखः । तत्सर्वादेःपथ्यङ्गकर्मपत्रपात्रंव्याप्नोति ।
आप्रपदंप्राप्नोति । अनुपदसर्वान्नायानयंबद्धाभक्षयतिनेयेषु । परोवरपरंपरपुत्रपौत्रमनुभवति । अवारपारात्यन्तानु
कामंगामी । समांसमांविजायते । अद्यश्वीनावष्टब्धे । आगवीनः । अनुग्वलंगामी । अध्वनोयत्खौ । अभ्यमित्राच्छच ।
गोष्ठात्खञ्भूतपूर्वे । अश्वस्यैकाहगमः । शालीनकौपीनेअधृष्टाकार्ययोः ॥ १ ॥ व्रातेनजीवति । साप्तपदीनंसख्यम् ।
हैयङ्गवीनंसंज्ञायाम् । तस्यपाकमूलेपील्वादिकर्णादिभ्यःकुणब्जाहचौ । पक्षात्तिः । तेनवित्तश्चुंचुप्चणपौ । विन

ञ्भ्यांनानाञौनसह । वेःशालच्छङ्कटचौ । संप्रोदश्चकटच् । अवात्कुटारच्च । नतेनासिकायाःसंज्ञायाटीटञ्नाटज्भ्र टचः । नेर्बिडज्बिरीसचौ । इनच्पिटच्चिकचिच । उपाधिभ्यांत्यकन्नासन्नारूढयोः । कर्मणिघटोऽठच् । तदस्यसंजा तंतारकादिभ्यइतच् । प्रमाणेद्वयसज्दघ्नञ्मात्रचः । पुरुषहस्तिभ्यामण्च । यत्तदेतेभ्यःपरिमाणेवतुप् । किमिदंभ्यां वोघः ॥ २ ॥ किमःसंख्यापरिमाणेडतिच । संख्यायाअवयवेतयप् । द्वित्रिभ्यांतयस्यायज्वा । उभादुदात्तोनि त्यम् । तदस्मिन्नधिकमितिदशान्ताड्डः । शदन्तविंशतेश्च । संख्यायागुणस्यनिमानेमयट् । तस्यपूरणेडट् । नान्ता दसंख्यादेर्मट् । थट्च्छन्दसि । षट्कतिकतिपयचतुरांथुक् । बहुपूगगणसंघस्यतिथुक् । वतोरिथुक् । द्वेस्तीयः । त्रेः संप्रसारणंच । विंशत्यादिभ्यस्तमडन्यतरस्याम् । नित्यंशतादिमासार्धमाससंवत्सराच्च । षष्ठ्यादेश्चासंख्यादेः । मतौछःसूक्तसाम्नोः । अध्यायानुवाकयोर्लुक् ॥ ३ ॥ विमुक्तादिभ्योऽण् । गोषदादिभ्योवुन् । तत्रकुशलःपथः । आकर्षादिभ्यःकन् । धनहिरण्यात्कामे । स्वाङ्गेभ्यःप्रसिते । उदराट्ठगाद्यूने । सस्येनपरिजातः । अंशंहारी । तन्त्रा दचिरापहृते । ब्राह्मणकोष्णिकेसंज्ञायाम् । शीतोष्णाभ्यांकारिणि । अधिकम् । अनुकाभिकाभीकःकमिता । पार्श्वे नान्विच्छति । अयःशूलदण्डाजिनाभ्यांठक्ठञौ । तावतिथंग्रहणमितिलुग्वा । सएषांग्रामणीः । शृङ्खलमस्यबन्धनं करभे । उत्कउन्मनाः ॥ ४ ॥ कालप्रयोजनाद्रोगे । तदस्मिन्नन्नंप्रायेसंज्ञायाम् । कुल्माषादञ् । श्रोत्रियँश्छन्दो

ऽधीते । श्राद्धमनेनभुक्तमिनिठनौ । पूर्वादिनिः । सपूर्वाच्च । इष्टादिभ्यश्च । छन्दसिपरिपन्थिपरिपरिणौपर्यवस्था
तरि । अनुपद्यन्वेष्टा । साक्षाद्द्रष्टरिसंज्ञायाम् । क्षेत्रियच्परक्षेत्रेचिकित्स्यः । इन्द्रियमिन्द्रलिङ्गमिन्द्रदृष्टमिन्द्रसृष्ट
मिन्द्रजुष्टमिन्द्रदत्तमितिवा । तदस्यास्त्यस्मिन्नितिमतुप् । रसादिभ्यश्च । प्राणिस्थादातोलजन्यतरस्याम् । सिध्मा
दिभ्यश्च । वत्सांसाभ्यांकामबले । फेनादिलच्च । लोमादिपामादिपिच्छादिभ्यःशनेलचः ॥ ५ ॥ प्रज्ञाश्रद्धार्चावृत्ति
भ्योणः । तपःसहस्राभ्यांविनीनी । अण्च । सिकताशर्कराभ्यांच । देशेलुविलचौच । दन्तउन्नतउरच् । ऊषशु
षिमुष्कमधोरः । द्युद्रुभ्यांमः । केशाद्वोऽन्यतरस्याम् । गाण्ड्यजगात्संज्ञायाम् । काण्डाण्डादीरन्नीरचौ । रजःकृ
ष्यासुतिपरिषदोवलच् । दन्तशिखात्संज्ञायाम् । ज्योत्स्नातमिस्राशृङ्गिणोर्जस्विन्नूर्जस्वलगोमिन्मलिनमलीमसाः ।
अतइनिठनौ । व्रीह्यादिभ्यश्च । तुन्दादिभ्यइलच्च । एकगोपूर्वाट्ठञ्नित्यम् । शतसहस्रान्ताच्चनिष्कात् । रूपादा
हतप्रशंसयोर्यप् ॥ ६ ॥ अस्मायामेधास्रजोविनिः । वहुलंछन्दसि । ऊर्णायायुस् । वाचोग्मिनिः । आलजाटचौव
हुभाषिणि । स्वामिन्नैश्वर्ये । अर्शआदिभ्योऽच् । द्वन्द्वोपतापगर्ह्यात्प्राणिस्थादिनिः । वातातीसाराभ्यांकुक्च ।
वयसिपूरणात् । सुखादिभ्यश्च । धर्मशीलवर्णान्ताच्च । हस्ताज्जातौ । वर्णाद्ब्रह्मचारिणि । पुष्करादिभ्योदेशे ।
वलादिभ्योमतुवन्यतरस्याम् । संज्ञायांमन्माभ्याम् । कंशंभ्यांवभयुस्तितुतयसः । तुन्दिवलिवटेर्भः । अहंशुभमो

र्युस् ॥ ७ ॥ धान्यानांभ्रातेनकिमोविमुक्तादिभ्यःकालप्रयोजनात्प्रज्ञाश्रद्धास्मायामेधाविंशतिः ॥ इतिपञ्चमाध्याये
द्वितीयःपादः ॥ २ ॥ ७ ॥ प्राग्दिशोविभक्तिः । किंसर्वनामबहुभ्योऽद्ध्यादिभ्यः । इदमइश् । एतेतौरथोः । एत
दोऽन् । सर्वस्यसोऽन्यतरस्यांदि । पञ्चम्यास्तसिल् । तसेश्च । पर्यभिभ्यांच । सप्तम्यास्त्रल् । इदमोहः । किमोऽ
त् । वाहचच्छन्दसि । इतराभ्योऽपिदृश्यन्ते । सर्वैकान्यकिंयत्तदःकालेदा । इदमोर्हिल् । अधुना । दानींच ।
तदोदाच । तयोर्दार्हिलौचच्छन्दसि ॥ १ ॥ अनद्यतनेर्हिलन्यतरस्याम् । सद्यःपरुत्परार्यैषमःपरेद्यव्यद्यपूर्वेद्युरन्ये
द्युरन्यतरेद्युरितरेद्युरपरेद्युरधरेद्युरुभयेद्युरुत्तरेद्युः । प्रकारवचनेथाल् । इदमस्थमुः । किमश्च । थाहेतौचच्छन्दसि ।
दिक्छब्देभ्यःसप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्योदिग्देशकालेष्वस्तातिः । दक्षिणोत्तराभ्यामतसुच् । विभाषापरावराभ्याम् ।
अञ्चेर्लुक् । उपर्युपरिष्टात् । पश्चात् । पश्चपश्चाचच्छन्दसि । उत्तराधरदक्षिणादातिः । एनबन्यतरस्यामदूरेऽपञ्च
म्याः । दक्षिणादाच् । आहिचदूरे । उत्तराच्च । पूर्वाधरावराणामसिपुरधवश्चैषाम् । अस्तातिच ॥ २ ॥ विभाषा
वरस्य । संख्यायाविधार्थेधा । अधिकरणविचालेच । एकाद्धोध्यमुञन्यतरस्याम् । द्वित्र्योश्चधमुञ् । एधाच्च ।
याप्येपाशप् । पूरणाद्भागेतीयादन् । प्रागेकादशभ्योऽछन्दसि । षष्ठाष्टमाभ्यांञच । मानपश्वङ्गयोःकन्लुकौच ।
एकादाकिनिच्चासहाये । भूतपूर्वेचरट् । षष्ठ्यारूप्यच । अतिशायनेतमबिष्ठनौ । तिङश्च । द्विवचनविभज्योपपदे

तरबीयसुनौ । अजादीगुणवचनादेव । तुश्छन्दसि । प्रशस्यस्यश्रः ॥ ३ ॥ ज्यच । वृद्धस्यच । अन्तिकबाढयो
र्नेदसाधौ । युवाल्पयोःकनन्यतरस्याम् । विन्मतोर्लुक् । प्रशंसायांरूपप् । ईषदसमाप्तौकल्पब्देश्यदेशीयरः । वि
भाषासुपोबहुच्पुरस्तात्तु । प्रकारवचनेजातीयर् । प्रागिवात्कः । अव्ययसर्वनाम्नामकच्प्राक्टेः । कस्यचदः ।
अज्ञाते । कुत्सिते । संज्ञायांकन् । अनुकम्पायाम् । नीतौचतद्युक्तात् । बह्वचोमनुष्यनाम्नष्ठज्वा । घनिलचौच ।
प्राचामुपादेरडज्वुचौच ॥ ४ ॥ जातिनाम्नःकन् । अजिनान्तस्योत्तरपदलोपश्च । ठाजादावूर्ध्वंद्वितीयादचः । शेव
लसुपरिविशालवरुणार्यमादीनांतृतीयात् । अल्पे । ह्रस्वे । संज्ञायांकन् । कुटीशमीशुण्डाभ्योरः । कुत्वाडुपच् ।
कासूगोणीभ्यांष्टरच् । वत्सोक्षाश्वर्षभेभ्यश्चतनुत्वे । किंयत्तदोर्निर्धारणेद्वयोरेकस्यडतरच् । वाबहूनांजातिपरिप्रश्ने
डतमच् । एकाच्चप्राचाम् । अवक्षेपणेकन् । इवेप्रतिकृतौ । संज्ञायांच । लुम्मनुष्ये । जीविकार्थेचापण्ये । देवप
थादिभ्यश्च ॥ ५ ॥ वस्तेर्ढञ् । शिलायाढः । शाखादिभ्योयः । द्रव्यंचभव्ये । कुशाग्राच्छः । समासाच्चतद्विष
यात् । शर्करादिभ्योऽण् । अङ्गुल्यादिभ्यष्ठक् । एकशालायाष्ठजन्यतरस्याम् । कर्कलोहितादीकक् । प्रत्नपूर्वविश्वे
मात्थाल्छन्दसि । पूगाञ्ञ्योऽग्रामणीपूर्वात् । व्रातच्फञोरस्त्रियाम् । आयुधजीविसंघाञ्ञ्यड्वाहीकेष्वब्राह्मणराज
न्यात् । वृकाट्टेण्यण् । दामन्यादित्रिगर्तषष्ठाच्छः । पर्श्वादियौधेयादिभ्योऽणञौ । अभिजिद्विदभृच्छालावच्छि

खावच्छमवदूर्णावच्छुमदणोयञ् । ञ्यादयस्तद्राजाः ॥ ६ ॥ प्राग्दिशोऽनद्यतनेर्विभाषाज्यचजातिनाम्नोवस्तेरेको नविंशतिः ॥ इतिपञ्चमाध्यायेतृतीयपादः ॥ ३ ॥ ४ ॥ पादशतस्यसंख्यादेर्वीप्सायांवुन्लोपश्च । दण्डव्यवसर्ग योश्च । स्थूलादिभ्यःप्रकारवचनेकन् । अनत्यन्तगतौक्तात् । नसामिवचने । बृहत्याआच्छादने । अषडक्षाशितं ग्वलंकर्मालंपुरुषाध्युत्तरपदात्खः । विभाषाञ्चेरदिक्स्त्रियाम् । जात्यन्ताच्छबन्धुनि । स्थानान्ताद्विभाषासस्थानेने तिचेत् । किमेत्तिङव्ययघादाम्वद्रव्यप्रकर्षे । अमुचच्छन्दसि । अनुगादिनष्ठक् । णचःस्त्रियामञ् । अणिनुणः । विसारिणोमत्स्ये । संख्यायाःक्रियाभ्यावृत्तिगणनेकृत्वसुच् । द्वित्रिचतुर्भ्यःसुच् । एकस्यसकृच्च । विभाषाबहो र्धाविप्रकृष्टकाले ॥ १ ॥ तत्प्रकृतवचनेमयट् । समूहवच्चबहुषु । अनन्तावसथेतिहभेषजाञ्ञ्यः । देवतान्ताचाद र्थेयत् । पादार्घाभ्यांच । अतिथेर्ञ्यः । देवात्तल् । अवेःकः । यावादिभ्यःकन् । लोहितान्मणौ । वर्णेचानित्ये । रक्ते । कालाच्च । विनयादिभ्यष्ठक् । वाचोव्याहृतार्थायाम् । तद्युक्तात्कर्मणोऽण् । ओषधेरजातौ । प्रज्ञादिभ्यश्च । मृदस्तिकन् । सस्नौप्रशंसायाम् ॥ २ ॥ वृकज्येष्ठाभ्यांतिल्तातिलौचच्छन्दसि । बह्वल्पार्थाच्छस्कारकादन्यतरस्या म् । संख्यैकवचनाच्चवीप्सायाम् । प्रतियोगेपञ्चम्यास्तसिः । अपादानेचाहीयरुहोः । अतिग्रहाव्यथनक्षेपेष्वकर्तरि तृतीयायाः । हीयमानपापयोगाच्च । षष्ठ्याव्याश्रये । रोगाच्चापनयने । अभूततद्भावेकृभ्वस्तियोगेसंपद्यकर्तरिच्विः ।

अरुर्मनश्चक्षुश्चेतोरहोरजसांलोपश्च । विभाषासातिकात्स्र्ये । अभिविधौसंपदाच । तदधीनवचने । देयेत्राच । देवमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येभ्योद्वितीयासप्तम्योर्वहुलम् । अव्यक्तानुकरणाद्व्यजवरार्धादनितौडाच् । कृञोद्वितीयतृतीयशम्बवीजात्कृषौ । संख्यायाश्चगुणान्तायाः । समयाच्चयापनायाम् ॥ ३ ॥ सपत्रनिष्पत्रादतिव्यथने । निष्कुलान्निष्कोषणे । सुखप्रियादानुलोम्ये । दुःखात्प्रातिलोम्ये । शूलात्पाके । सत्यादशपथे । मद्रात्परिवापणे । समासान्ताः । नपूजनात् । किमःक्षेपे । नञस्तत्पुरुषात् । पथोविभाषा । बहुव्रीहौसंख्येयेडजबहुगणात् । ऋक्पूरब्धूःपथामानक्षे । अच्प्रत्यन्ववपूर्वात्सामलोम्नः । अक्ष्णोऽदर्शनात् । अचतुरविचतुरसुचतुरस्त्रीपुंसधेन्वनडुहर्क्सामवाङ्मनसाक्षिभ्रुवदारगवोर्वष्ठीवपदष्ठीवनक्तंदिवरात्रिंदिवाहर्दिवसरजसनिःश्रेयसपुरुषायुषव्द्यायुषत्र्यायुषर्ग्यजुषजातोक्षमहोक्षवृद्धोक्षोपशुनगोष्ठश्वाः । ब्रह्महस्तिभ्यांवर्चसः । अवसमन्धेभ्यस्तमसः । श्वसोवसीयःश्रेयसः ॥ ४ ॥ अन्ववतप्ताद्रहसः । प्रतेरुरसःसप्तमीस्थात् । अनुगवमायामे । द्विस्तावात्रिस्तावावेदिः । उपसर्गादध्वनः । तत्पुरुषस्याङ्गुलेःसंख्याव्ययादेः । अहःसर्वैकदेशसंख्यातपुण्याच्चरात्रेः । अह्नोऽह्नएतेभ्यः । नसंख्यादेःसमाहारे । उत्तमैकाभ्यांच । राजाहःसखिभ्यष्टच् । गोरतद्धितलुकि । अग्राख्यायामुरसः । अनोश्मायःसरसांजातिसंज्ञयोः । ग्रामकौटाभ्यांचतक्ष्णः । अतेःशुनः । उपमानादप्राणिषु । उत्तरमृगपूर्वाच्चसक्थ्नः । नावोद्विगोः । अर्धाच ॥५॥ खार्याः

प्राचाम् । द्वित्रिभ्यामञ्जलेः । अनसन्तान्नपुंसकाच्छन्दसि । ब्रह्मणोजानपदाख्यायाम् । कुमहद्भ्यामन्यतरस्याम् । द्वन्द्वाच्चुदषहान्तात्समाहारे । अव्ययीभावेशरत्प्रभृतिभ्यः । अनश्च । नपुंसकादन्यतरस्याम् । नदीपौर्णमास्याग्रहायणीभ्यः । झयः । गिरेश्चसेनकस्य । बहुव्रीहौसक्थ्यक्ष्णोःस्वाङ्गात्षच् । अङ्गुलेर्दारुणि । द्वित्रिभ्यांषमूर्ध्नः । अप्पूरणीप्रमाण्योः । अन्तर्बहिर्भ्यांचलोम्नः । अञ्नासिकायाःसंज्ञायांनसंचास्थूलात् । उपसर्गाच्च । सुप्रातसुश्वसुदिवशारिकुक्षचतुरश्रैणीपदाजपदप्रोष्ठपदाः ॥ ६ ॥ नञ्दुःसुभ्योहलिसक्थ्योरन्यतरस्याम् । नित्यमसिच्प्रजामेधयोः । बहुप्रजाश्छन्दसि । धर्मादनिच्केवलात् । जम्भासुहरिततृणसोमेभ्यः । दक्षिणेर्मालुब्धयोगे । इच्कर्मव्यतिहारे । द्विदण्ड्यादिभ्यश्च । प्रसंभ्यांजानुनोर्ज्ञुः । ऊर्ध्वाद्विभाषा । ऊधसोऽनङ् । धनुषश्च । वासंज्ञायाम् । जायायानिङ् । गन्धस्येदुत्पूतिसुसुरभिभ्यः । अल्पाख्यायाम् । उपमानाच्च । पादस्यलोपोऽहस्त्यादिभ्यः । कुम्भपदीषुच । संख्यासुपूर्वस्य ॥ ७ ॥ वयसिदन्तस्यदतृ । छन्दसिच । स्त्रियांसंज्ञायाम् । विभाषाश्यावारोकाभ्याम् । अग्रान्तशुद्धशुभ्रवृषवराहेभ्यश्च । ककुदस्यावस्थायांलोपः । त्रिककुत्पर्वते । उद्विभ्यांकाकुदस्य । पूर्णाद्विभाषा । सुहृद्दुर्हृदौमित्रासित्रयोः । उरःप्रभृतिभ्यःकप् । इनःस्त्रियाम् । नद्यृतश्च । शेषाद्विभाषा । नसंज्ञायाम् । ईयसश्च । वन्दिते

श्चातुः । ऋतश्छन्दसि । नाडीतन्त्र्योःस्वाङ्गे । निष्प्रवाणिश्च ॥ ८ ॥ पादशतस्यतत्प्रकृतवृकज्येष्ठाभ्यांसपत्रान्ववतप्तात्खार्यानन्दुःसुभ्योवयसिविंशतिः ॥ इतिपञ्चमाध्यायेचतुर्थःपादः ॥ ४ ॥ इतिपञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥

ॐ ॥ एकाचोद्वेप्रथमस्य । अजादेर्द्वितीयस्य । नन्द्राःसंयोगादयः । पूर्वोऽभ्यासः । उभेअभ्यस्तम् । जक्षित्यादयःषट् । तुजादीनांदीर्घोऽभ्यासस्य । लिटिधातोरनभ्यासस्य । सन्यङोः । श्लौ । चङि । दाश्वान्साह्वान्मीढ्वांश्च । ष्यङःसंप्रसारणंपुत्रपत्योस्तत्पुरुषे । बन्धुनिबहुव्रीहौ । वचिस्वपियजादीनांकिति । ग्रहिज्यावयिव्यधिवष्टिविचतिवृश्चतिपृच्छतिभृज्जतीनांङितिच । लिट्यभ्यासस्योभयेषाम् । स्वापेश्चङि । स्वपिस्यमिव्येञांयङि । नवशः ॥ १ ॥ चायःकी । स्फायःस्फीनिष्ठायाम् । स्त्यःप्रपूर्वस्य । द्रवमूर्तिस्पर्शयोःश्यः । प्रतेश्च । विभाषाभ्यवपूर्वस्य । शृतंपाके । प्यायःपी । लिड्यङोश्च । विभाषाश्वेः । णौचसंश्चङोः । ह्वःसंप्रसारणम् । अभ्यस्तस्यच । बहुलंछन्दसि । चायःकी । अपस्पृधेथामानृचुरानृहुश्चिच्युषेतित्याजश्राताःश्रितमाशीराशीर्तः । नसंप्रसारणेसंप्रसारणम् । लिटिवयोयः । वश्चास्यान्यतरस्यांकिति । वेञः ॥ २ ॥ ल्यपिच । ज्यश्च । व्यश्च । विभाषापरेः । आदेचउपदेशेऽशिति । नव्योलिटि । स्फुरतिस्फुलत्योर्घञि । क्रीङ्जीनांणौ । सिध्यतेरपारलौकिके । मीनातिमिनोतिदीङांल्यपिच । विभाषालीयतेः । खिदेश्छन्दसि । अपगुरोणमुलि । चिस्फुरोर्णौ । प्रजनेवीयतेः । बिभेतेर्हेतुभये । नित्यं

स्मयतेः । सृजिदृशोर्झल्यमकिति । अनुदात्तस्यचर्दुपधस्यान्यतरस्याम् । शीर्षंश्छन्दसि ॥ ३ ॥ येचतद्धिते । अ
चिशीर्षः । पद्दन्नोमास्हृन्निशसन्यूषन्दोषन्यकञ्छकन्नुदन्नासञ्छस्प्रभृतिषु । धात्वादेःषःसः । णोनः । लोपोव्योर्व
लि । वेरपृक्तस्य । हल्ङ्याब्भ्योदीर्घात्सुतिस्यपृक्तंहल् । एङ्ह्रस्वात्संबुद्धेः । शेश्छन्दसिबहुलम् । ह्रस्वस्यपितिकृ
तितुक् । संहितायाम् । छेच । आङ्माङोश्च । दीर्घात् । पदान्ताद्वा । इकोयणचि । एचोऽयवायावः । वान्तो
यिप्रत्यये । धातोस्तन्निमित्तस्यैव ॥ ४ ॥ क्षय्यजय्यौशक्यार्थे । क्रय्यस्तदर्थे । भय्यप्रवय्येचच्छन्दसि । एकःपूर्वप
रयोः । अन्तादिवच्च । षत्वतुकोरसिद्धः । आद्गुणः । वृद्धिरेचि । एत्येधत्यूठ्सु । आटश्च । उपसर्गादृतिधातौ ।
वासुप्यापिशलेः । औतोम्शसोः । एङिपररूपम् । ओमाङोश्च । उस्यपदान्तात् । अतोगुणे । अव्यक्तानुकरणस्या
तइतौ । नाम्रेडितस्यान्त्यस्यतुवा । नित्यमाम्रेडितेडाचि ॥ ५ ॥ अकःसवर्णेदीर्घः । प्रथमयोःपूर्वसवर्णः । तस्मा
च्छसोनःपुंसि । नादिचि । दीर्घाज्जसिच । वाछन्दसि । अमिपूर्वः । संप्रसारणाच्च । एङःपदान्तादति । ङसिङ
सोश्च । ऋतउत् । ख्यत्यात्परस्य । अतोरोरप्लुतादप्लुते । हशिच । प्रकृत्यान्तःपादमव्यपरे । अव्यादवद्यादवक्र
मुरव्रतायमवन्त्ववस्युषुच । यजुष्युरः । आपोजुषाणोवृष्णोवर्षिष्ठेम्बेऽम्बालेऽम्बिकेपूर्वे । अङ्गइत्यादौच । अनुदा
त्तेचकुधपरे ॥ ६ ॥ अवपथासिच । सर्वत्रविभाषागोः । अवङ्स्फोटायनस्य । इन्द्रेच । प्लुतप्रगृह्याअचिनित्यम् ।

आङोऽनुनासिकश्छन्दसि । इकोऽसवर्णेशाकल्यस्यह्रस्वश्च । ऋत्यकः । अप्लुतवदुपस्थिते । ईचाक्रवर्मणस्य । दिव
उत् । एतत्तदोःसुलोपोऽकोरनञ्समासेहलि । स्यश्छन्दसिबहुलम् । सोऽचिलोपेचेत्पादपूरणम् । सुड्कात्पूर्वः ।
अडभ्यासव्यवायेऽपि । संपर्युपेभ्यःकरोतौभूषणे । समवायेच । उपात्प्रतियत्नवैकृतवाक्याध्याहारेषु । किरतौल
वने ॥ ७ ॥ हिंसायांप्रतेश्च । अपाच्चतुष्पाच्छकुनिष्वालेखने । कुस्तुम्बुरूणिजातिः । अपरस्पराःक्रियासातत्ये ।
गोष्पदंसेवितासेवितप्रमाणेषु । आस्पदंप्रतिष्ठायाम् । आश्चर्यमनित्ये । वर्चस्केऽवस्करः । अपस्करोरथाङ्गम् ।
विष्किरःशकुनिर्विकिरोवा । ह्रस्वाच्चन्द्रोत्तरपदेमन्त्रे । प्रतिष्कशश्चकशेः । प्रस्कण्वहरिश्चन्द्रावृषी । मस्करमस्करि
णौवेणुपरिव्राजकयोः । कास्तीराजस्तुन्देनगरे । कारस्करोवृक्षः । पारस्करप्रभृतीनिचसंज्ञायाम् । अनुदात्तंपदमेक
वर्जम् । कर्षात्वतोघञोऽन्तउदात्तः । उञ्छादीनांच ॥ ८ ॥ अनुदात्तस्यचयत्रोदात्तलोपः । धातोः । चितः ।
तद्धितस्य । कितः । तिसृभ्योजसः । चतुरःशसि । सावेकाचस्ततीयादिर्विभक्तिः । अन्तोदात्तादुत्तरपदादन्यतर
स्यामनित्यसमासे । अञ्चेश्छन्दस्यसर्वनामस्थानम् । ऊडिदंपदाद्यप्पुम्रैद्युभ्यः । अष्टनोदीर्घात् । शतुरनुमोनद्यजा
दी । उदात्तयणोहल्पूर्वात् । नोङ्धात्वोः । ह्रस्वनुड्भ्यांमतुप् । नामन्यतरस्याम् । ङ्याश्छन्दसिबहुलम् । षट्त्रिच
तुर्भ्योहलादिः । झल्युपोत्तमम् ॥ ९ ॥ विभाषाभाषायाम् । नगोश्वन्सावर्णराडङ्क्रुङ्कृद्भ्यः । दिवोझल् ।

नृचान्यतरस्याम् । तित्स्वरितम् । तास्यनुदात्तेन्ङिद्दुपदेशाल्लसार्वधातुकमनुदात्तमन्ह्विङोः । आदिःसिचोऽन्यत
रस्याम् । स्वपादिर्हिंसामच्यनिटि । अभ्यस्तानामादिः । अनुदात्तेच । सर्वस्यसुपि । भीह्रीभृहुमदजनधनदरिद्रा
जागरांप्रत्ययात्पूर्वंपिति । लिति । आदिर्णमुल्यन्यतरस्याम् । अचःकर्तृयकि । थलिचसेटीडन्तोवा । ञ्नित्यादि
र्नित्यम् । आमन्त्रितस्यच । पथिमथोःसर्वनामस्थाने । अन्तश्चतवैयुगपत् ॥ १० ॥ क्षयोनिवासे । जयःकरणम् ।
वृषादीनांच । संज्ञायामुपमानम् । निष्ठाचद्व्यजनात् । शुष्कधृष्टौ । आशितःकर्ता । रिक्तेविभाषा । जुष्टार्पितेचच्छ
न्दसि । नित्यंमन्त्रे । युष्मदस्मदोर्ङसि । ङयिच । यतोऽनावः । ईडवन्दवृशंसदुहांण्यतः । विभाषावेण्विन्धान
योः । त्यागरागहासकुहश्वठक्रथानाम् । उपोत्तमंरिति । चङ्यन्यतरस्याम् । मतोःपूर्वमात्संज्ञायांस्त्रियाम् ।
अन्तोऽवत्याः ॥ ११ ॥ ईवत्याः । चौ । समासस्य ॥ १२ ॥ एकाचश्चायोल्यपिचयेचक्षय्यजय्यावकःसवर्णेऽवप
थाहिंसायामनुदात्तस्यविभाषाक्षयईवत्यास्त्रीणि ॥ इतिषष्ठाध्यायेप्रथमःपादः ॥ १ ॥ ७ ॥ बहुव्रीहौप्रकृत्यापूर्वप
दम् । तत्पुरुषेतुल्यार्थतृतीयासप्तम्युपमानाव्ययद्वितीयाकृत्याः । वर्णोवर्णेष्वनेते । गाधलवणयोःप्रमाणे । दाया
द्यंदायादे । प्रतिबन्धिचिरकृच्छ्रयोः । पदेऽपदेशे । निवातेवातत्राणे । शारदेऽनार्तवे । अध्वर्युकषाययोर्जातौ ।
सदृशप्रतिरूपयोःसादृश्ये । द्विगौप्रमाणे । गन्तव्यपण्यंवाणिजे । मात्रोपज्ञोपक्रमच्छायेनपुंसके । सुखप्रिययोर्हिते ।

प्रीतौच । स्वंस्वामिनि । पत्यावैश्वर्ये । नभूवाक्चिद्दिधिषु । वाभुवनम् ॥ १ ॥ आशङ्कावाधनेदीयःसुसंभावने । पूर्वेभूतपूर्वे । सविधसनीडसमर्यादसवेशसदेशेषुसामीप्ये । विस्पष्टादीनिगुणवचनेषु । अज्यावमकन्पापवत्सुभावे कर्मधारये । कुमारश्च । आदिःप्रत्येनसि । पूगेष्वन्यतरस्याम् । इगन्तकालकपालभगालशरावेषुद्विगौ । वह्वन्यतरस्याम् । दिष्टिवितस्त्योश्च । सप्तमीसिद्धशुष्कपक्कवन्धेष्वकालात् । परिप्रत्युपापावर्ज्यमानाहोरात्रावयवेषु । राजन्यवहुवचनद्वन्द्वेऽन्धकवृष्णिषु । संख्या । आचार्योपसर्जनश्चान्तेवासी । कार्तकौजपादयश्च । महान्व्रीह्यपराह्णगृष्टीष्वासजावालभारतहैलिहिलरौरवप्रवृद्धेषु । क्षुल्लकश्चवैश्वदेवे । उष्ट्रःसादिवाम्योः ॥ २ ॥ गौःसादसादिसारथिषु । कुरुगार्हपतरिक्तगुर्वसूतजरत्यश्लीलदृढरूपापारेवडवातैतिलकद्रूःपण्यकम्बलोदासीभाराणांच । चतुर्थीतदर्थे । अर्थे । क्तेच । कर्मधारयेऽनिष्ठा । अहीनेद्वितीया । तृतीयाकर्मणि । गतिरनन्तरः । तादौचनितिकृत्यतौ । तवैचान्तश्चयुगपत् । अनिगन्तोऽञ्चतौवप्रत्यये । न्यधीच । ईषदन्यतरस्याम् । हिरण्यपरिमाणंधने । प्रथमोऽचिरोपसंपत्तौ । कतरकतमौकर्मधारये । आर्योब्राह्मणकुमारयोः । राजाच । षष्ठीप्रत्येनसि ॥ ३ ॥ क्तेनित्यार्थे । ग्रामःशिल्पिनि । राजाचप्रशंसायाम् । आदिरुदात्तः । सप्तमीहारिणौधर्म्येऽहरणे । युक्तेच । विभाषाध्यक्षे । पापंचशिल्पिनि । गोत्रान्तेवासिमाणवब्राह्मणेषुक्षेपे । अङ्गानिमैरेये । भक्ताख्यास्तदर्थेषु । गोविडालसिंहसैन्धवेषू

पमाने । अकेजीविकार्थे । प्राचांक्रीडायाम् । अणिनियुक्ते । शिल्पिनिचाकृञः । संज्ञायांच । गोतन्तियवंपाले । णिनि । उपमानंशब्दार्थप्रकृतावेव ॥ ४ ॥ युक्तारोह्यादयश्च । दीर्घकाशतुषभ्राष्ट्रवटंजे । अन्त्यात्पूर्वंबह्वचः । ग्रामेऽनिवसन्तः । घोषादिषुच । छात्र्यादयःशालायाम् । प्रस्थेऽवृद्धमकर्क्यादीनाम् । मालादीनांच । अमहन्नव न्नगरेऽनुदीचाम् । अर्मेचावर्णंद्व्यच्त्र्यच् । नभूताधिकसंजीवमद्राश्मकज्जलम् । अन्तः । सर्वंगुणकार्त्स्न्ये । संज्ञायां गिरिनिकाययोः । कुमार्यांवयसि । उदकेऽकेवले । द्विगौक्रतौ । सभायांनपुंसके । पुरेप्राचाम् । अरिष्टगौडपूर्वेच ॥ ५ ॥ नहास्तिनफलकमार्देयाः । कुसूलकूपकुम्भशालंबिले । दिक्छब्दाग्रामजनपदाख्यानचानराटेषु । आचार्योपसर्जनश्चान्तेवासिनि । उत्तरपदवृद्धौसर्वंच । बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायाम् । उदराश्वेषुषु । क्षेपे । नदीबन्धुनि । निष्ठोपसर्गपूर्वमन्यतरस्याम् । उत्तरपदादिः । कर्णोवर्णलक्षणात् । संज्ञौपम्ययोश्च । कण्ठपृष्ठग्रीवाजङ्घंच । शृङ्गमवस्थायांच । नञोजरमरमित्रमृताः । सोर्मनसीअलोमोषसी । क्त्वादयश्च । आद्युदात्तंद्व्यच्छन्दसि । वीरवीर्यौच ॥ ६ ॥ कूलतीरतूलमूलशालाक्षसममव्ययीभावे । कंसमन्थशूर्पपाय्यकाण्डंद्विगौ । तत्पुरुषेशालायांनपुंसके । कन्थाच । आदिश्चिहणादीनाम् । चेलखेटकटुककाण्डंगर्हायाम् । चीरमुपमानम् । पललसूपशाकंमिश्रे । कुलसूदस्थलकर्षाःसंज्ञायाम् । अकर्मधारयेराज्यम् । वर्ग्यादयश्च । पुत्रःपुम्भ्यः । नाचार्यराजर्त्विक्संयुक्तज्ञात्याख्येभ्यः । चूर्णादीन्यप्रा

णिषष्ठ्याः । षट्चकाण्डादीनि । कुण्डंवनम् । प्रकृत्याभगालम् । शितेर्नित्याबह्वज्बहुव्रीहावभसत् । गतिकारकोपपदात्कृत् । उभेवनस्पत्यादिषुयुगपत् ॥७॥ देवताद्वन्द्वेच । नोत्तरपदेऽनुदात्तादावपृथिवीरुद्रपूषमन्थिषु । अन्तः । थाथघञ्क्ताजबित्रकाणाम् । सूपमानात्क्तः । संज्ञायामनाचितादीनाम् । प्रवृद्धादीनांच । कारकाद्दत्तश्रुतयोरेवाशिषि । इत्थंभूतेनकृतमितिच । अनोभावकर्मवचनः । मन्क्तिन्व्याख्यानशयनासनस्थानयाजकादिक्रीताः । सप्तम्याःपुण्यम् । ऊनार्थकलहंतृतीयायाः । मिश्रंचानुपसर्गमसंधौ । नञोगुणप्रतिषेधेसंपाद्यर्हहितालमर्थास्तद्धिताः । ययतोश्चातदर्थे । अच्कावशक्तौ । आक्रोशेच । संज्ञायाम् । कृत्योकेष्णुच्चार्वादयश्च ॥ ८ ॥ विभाषातृन्नन्नतीक्ष्णशुचिषु । बहुव्रीहाविदमेतत्तद्भ्यःप्रथमपूरणयोःक्रियागणने । संख्यायाःस्तनः । विभाषाछन्दसि । संज्ञायांमित्राजिनयोः । व्यवायिनोऽन्तरम् । मुखंस्वाङ्गम् । नाव्ययदिक्छब्दगोमहत्स्थूलमुष्टिपृथुवत्सेभ्यः । निष्ठोपमानादन्यतरस्याम् । जातिकालसुखादिभ्योऽनाच्छादनात्क्तोऽकृतमितप्रतिपन्नाः । वाजाते । नञ्सुभ्याम् । कपिपूर्वम् । ह्रस्वान्तेऽन्त्यात्पूर्वम् । बहोर्नञ्वदुत्तरपदभूम्नि । नगुणादयोऽवयवाः । उपसर्गात्स्वाङ्गंध्रुवमपर्शु । वनंसमासे । अन्तः । अन्तश्च ॥ ९ ॥ ननिविभ्याम् । परेरभितोभाविमण्डलम् । प्रादस्वाङ्गंसंज्ञायाम् । निरुदकादीनिच । अभेर्मुखम् । अपाच्च । स्फिगपूतवीणाञ्जोध्वकुक्षिसीरनामनामच । अधेरुपरिस्थम् । अनोरप्रधानकनीयसी । पुरुषश्चान्वादिष्टः ।

अतेरकृत्पदे । नेरनिधाने । प्रतेरंश्वादयस्तत्पुरुषे । उपाद्द्व्यजजिनमगौरादयः । सोरवक्षेपणे । विभाषोत्पुच्छे । द्वित्रिभ्यांपाद्दन्मूर्धसुबहुव्रीहौ । सक्थंचाक्रान्तात् । परादिश्छन्दसिबहुलम् ॥ १० ॥ बहुव्रीहावाशङ्कागौःसादक्के नित्यार्थेयुक्तानहास्तिनकुलतीरदेवताविभाषाननिव्येकोनविंशतिः ॥ इतिषष्ठाध्यायेद्वितीयःपादः ॥ २ ॥ ॥ ७ ॥

अलुगुत्तरपदे । पंचम्याःस्तोकादिभ्यः । ओजःसहोऽम्भस्तमसस्तृतीयायाः । मनसःसंज्ञायाम् । आज्ञायिनिच । आत्मनश्चपूरणे । वैयाकरणाख्यायांचतुर्थ्याः । परस्यच । हलदन्तात्सप्तम्याःसंज्ञायाम् । कारनाम्निचप्राचांहलादौ । मध्याद्गुरौ । अमूर्धमस्तकात्स्वाङ्गादकामे । बन्धेचविभाषा । तत्पुरुषेकृतिबहुलम् । प्रावृट्शरत्कालदिवांजे । विभाषावर्षक्षरशरवरात् । घकालतनेषुकालनाम्नः । शयवासवासिष्वकालात् । नेन्सिद्धबध्नातिषुच । स्थेचभाषायाम् ॥ १ ॥ षष्ठ्याआक्रोशे । पुत्रेऽन्यतरस्याम् । ऋतोविद्यायोनिसंबन्धेभ्यः । विभाषास्वसृपत्योः । आनङृतो द्वन्द्वे । देवताद्वन्द्वेच । ईदग्नेःसोमवरुणयोः । इद्वृद्धौ । दिवोद्यावा । दिवसश्चपृथिव्याम् । उषासोषसः । मातरपितरावुदीचाम् । पितरामातराचच्छन्दसि । स्त्रियाःपुंवद्भाषितपुंस्कादनूङ्समानाधिकरणेस्त्रियामपूरणीप्रियादिषु । तसिलादिष्वाकृत्वसुचः । क्यङ्मानिनोश्च । नकोपधायाः । संज्ञापूरण्योश्च । वृद्धिनिमित्तस्यचतद्धितस्यारक्तविकारे । स्वाङ्गाच्चेतोऽमानिनि ॥ २ ॥ जातेश्च । पुंवत्कर्मधारयजातीयदेशीयेषु । घरूपकल्पचेलड्ब्रुवगोत्रमत

हतेषुङ्योऽनेकाचोह्रस्वः । नद्याःशेषस्यान्यतरस्याम् । उगितश्च । आन्महतःसमानाधिकरणजातीययोः । द्व्यष्टनः
सङ्ख्यायामबहुव्रीह्यशीत्योः । त्रेस्त्रयः । विभाषाचत्वारिंशत्प्रभृतौसर्वेषाम् । हृदयस्यहृल्लेखयदण्लासेषु । वाशोक
ष्यञ्रोगेषु । पादस्यपदाज्यातिगोपहतेषु । पद्यत्यतदर्थे । हिमकाषिहतिषुच । ऋचःशे । वाघोषमिश्रशब्देषु । उद
कस्योदःसंज्ञायाम् । पेषंवासवाहनधिषुच । एकहलादौपूरयितव्येऽन्यतरस्याम् । मन्थौदनसक्तुविन्दुवज्रभारहार
वीवधगाहेषुच ॥ ३ ॥ इकोह्रस्वोऽङ्योगालवस्य । एकतद्धितेच । ङ्यापोःसंज्ञाछन्दसोर्बहुलम् । त्वेच । इष्टकेषी
कामालानांचिततूलभारिषु । खित्यनव्ययस्य । अरुर्द्विषदजन्तस्यमुम् । इचएकाचोऽम्प्रत्ययवच्च । वाचंयमपुरंद
रौच । कारेसत्यागदस्य । श्येनतिलस्यपातेञे । रात्रेःकृतिविभाषा । नलोपोनञः । तस्मान्नुडचि । नभ्राण्नपान्न
वेदानासत्यानमुचिनकुलनखनपुंसकनक्षत्रनक्रनाकेषुप्रकृत्या । एकादिश्चैकस्यचादुक् । नगोऽप्राणिष्वन्यतरस्याम् ।
सहस्यसःसंज्ञायाम् । ग्रन्थान्ताधिकेच । द्वितीयेचानुपाख्ये ॥ ४ ॥ अव्ययीभावेचाकाले । वोपसर्जनस्य । प्रकृ
त्याशिष्यगोवत्सहलेषु । समानस्यच्छन्दस्यमूर्धप्रभृत्युदर्केषु । ज्योतिर्जनपदरात्रिनाभिनामगोत्ररूपस्थानवर्णवयो
वचनबन्धुषु । चरणेब्रह्मचारिणि । तीर्थेये । विभाषोदरे । दृग्दृशवतुषु । इदंकिमोरीश्की । आसर्वनाम्नः । वि
ष्वग्देवयोश्चटेरद्र्यञ्चतौवप्रत्यये । समःसमि । तिरसस्तिर्यलोपे । सहस्यसध्रिः । सधमादस्थयोश्छन्दसि । द्व्यन्तरुप

सर्गेभ्योऽपईत् । ऊदनोर्देशे । अषष्ठ्यतृतीयास्थस्यान्यस्यदुगाशीराशास्थास्थितोत्सुकोतिकारकरागच्छेषु । अर्थेवि
भाषा ॥ ५ ॥ कोःकत्तत्पुरुषेऽचि । रथवदयोश्च । तृणेचजातौ । कापथ्यक्षयोः । ईषदर्थे । विभाषापुरुषे । कवंचो
ष्णे । पथिचच्छन्दसि । पृषोदरादीनियथोपदिष्टम् । संख्याविसायपूर्वस्याह्नस्याहनन्यतरस्यांङौ । ढ्रलोपेपूर्वस्यदी
र्घोऽणः । सहिवहोरोदवर्णस्य । साढ्यैसाढ्वासाढेतिनिगमे । संहितायाम् । कर्णेलक्षणस्याविष्टाष्टपंचमणिभिन्नच्छि
न्नच्छिद्रस्रुवस्वस्तिकस्य । नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनिषुक्कौ । वनगिर्योःसंज्ञायांकोटरकिंशुलुकादीनाम् । वले ।
मतौवह्वचोऽनजिरादीनाम् । शरादीनांच ॥ ६ ॥ इकोवहेऽपीलोः । उपसर्गस्यघञ्यमनुष्येबहुलम् । इकःकाशे ।
दस्ति । अष्टनःसंज्ञायाम् । छन्दसिच । चितेःकपि । विश्वस्यवसुराटोः । नरेसंज्ञायाम् । मित्रेचर्षौ । मन्त्रेसोमा
श्वेन्द्रियविश्वदेव्यस्यमतौ । ओषधेश्चविभक्तावप्रथमायाम् । ऋचितुनुघमक्षुतङ्कुत्रोरुष्याणाम् । इकःसुञि । द्व्यचो
ऽतस्तिङः । निपातस्यच । अन्येषामपिदृश्यते । चौ । संप्रसारणस्य ॥७॥ अलुक्षष्ठ्याजातेरिकोऽव्ययीभावेकोः
कत्तदिकोवहएकोनविंशतिः ॥ इतिषष्ठाध्यायेतृतीयःपादः ॥ ३ ॥ ७७ ॥ अङ्गस्य । हलः । नामि । नतिसृचतसृ ।
छन्दस्युभथा । नृच । नोपधायाः । सर्वनामस्थानेचासंबुद्धौ । वाषपूर्वस्यनिगमे । सान्तमहतःसंयोगस्य । अप्तृ
न्तृच्स्वसृनप्तृनेष्टृत्वष्टृक्षत्तृहोतृपोतृप्रशास्तृणाम् । इन्हन्पूषार्यम्णांशौ । सौच । अत्वसन्तस्यचाधातोः । अनुनासि

कस्यक्किझलोःक्किति । अज्झनगमांसनि । तनोतेर्विभाषा । क्रमश्चक्त्वि । च्छ्वोःशूडनुनासिकेच । ज्वरत्वरस्रिव्यविमवामुपधायाश्च ॥ १ ॥ राल्लोपः । असिद्धवदत्राभात् । श्नान्नलोपः । अनिदितांहलउपधायाःक्ङिति । दंशसञ्जस्वञ्जांशपि । रञ्जेश्च । घञिचभावकरणयोः । स्यदोजवे । अवोदैधोद्मप्रश्रथहिमश्रथाः । नाञ्चेःपूजायाम् । क्त्विस्कन्दिस्यन्दोः । जान्तनशांविभाषा । भञ्जेश्चचिणि । शासइदङ्हलोः । शाहौ । हन्तेर्जः । अनुदात्तोपदेशवनतितनोत्यादीनामनुनासिकलोपोझलिक्ङिति । वाल्यपि । नक्तिचिदीर्घश्च । गमःक्वौ ॥ २ ॥ विड्वनोरनुनासिकःस्यात् । जनसनखनांसञ्झलोः । येविभाषा । तनोतेर्यकि । सनःक्तिचिलोपश्चास्यान्यतरस्याम् । आर्धधातुके । भ्रस्जोरोपधयोरमन्यतरस्याम् । अतोलोपः । यस्यहलः । क्यस्यविभाषा । णेरनिटि । निष्ठायांसेटि । जनितामन्त्रे । शमितायज्ञे । अयामन्ताल्वाय्येत्न्विष्णुषु । ल्यपिलघुपूर्वात् । विभाषापः । युप्लुवोर्दीर्घश्छन्दसि । क्षियः । निष्ठायामण्यदर्थे ॥३ ॥ वाक्रोशदैन्ययोः । स्यसिच्सीयुट्तासिषुभावकर्मणोरुपदेशेऽज्झनग्रहदृशांवाचिण्वदिट्च । दीङोयुडचिक्ङिति । आतोलोपइटिच । ईद्यति । घुमास्थागापाजहातिसांहलि । एर्लिङि । वान्यस्यसंयोगादेः । नल्यपि । मयतेरिदन्यतरस्याम् । लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः । आडजादीनाम् । छन्दस्यपिदृश्यते । नमाङ्योगे । बहुलंछन्दस्यमाङ्योगेऽपि । इरयोरे । अचिश्नुधातुभ्रुवांय्वोरियङुवङौ । अभ्यासस्यासवर्णे । स्त्रियाः । वाम्शसोः ॥ ४ ॥ इणो

यण् । एरनेकाचोऽसंयोगपूर्वस्य । ओःसुपि । वर्षाभ्वश्च । नभूसुधियोः । छन्दस्युभयथा । हुश्नुवोःसार्वधातुके । भुवोवुग्लुङ्लिटोः । ऊदुपधायागोहः । दोषोणौ । वाचित्तविरागे । मितांह्रस्वः । चिण्णमुलोर्दीर्घोऽन्यतरस्याम् । खचिह्रस्वः । ह्लादोनिष्ठायाम् । छादेर्घेऽद्व्युपसर्गस्य । इस्मन्त्रन्क्विषुच । गमहनजनखनघसांलोपःक्ङित्यनङि । तनिपत्योश्छन्दसि । घसिभसोर्हलिच ॥ ५ ॥ हुझल्भ्योहेर्धिः । श्रुशृणुपॄकृवृभ्यश्छन्दसि । अङितश्च । चिणोलुक् । अतोहेः । उतश्चप्रत्ययादसंयोगपूर्वात् । लोपश्चास्यान्यतरस्यांम्वोः । नित्यंकरोतेः । येच । अतउत्सार्वधातुके । श्नसोरल्लोपः । श्नाभ्यस्तयोरातः । ईहल्यघोः । इद्दरिद्रस्य । भियोऽन्यतरस्याम् । जहातेश्च । आचहौ । लोपोयि । घ्वसोरेद्धावभ्यासलोपश्च । अतएकहल्मध्येऽनादेशादेर्लिटि ॥६॥ थलिचसेटि । तॄफलभजत्रपश्च । राधोहिंसायाम् । वाजॄभ्रमुत्रसाम् । फणांचसप्तानाम् । नशसददवादिगुणानाम् । अर्वणस्त्रसावनञः । मघवाबहुलम् । भस्य । पादःपत् । वसोःसंप्रसारणम् । वाहऊठ् । श्वयुवमघोनामतद्धिते । अल्लोपोऽनः । षपूर्वहन्धृतराज्ञामणि । विभाषाङिश्योः । नसंयोगाद्वमन्तात् । अचः । उदईत् । आतोधातोः ॥ ७ ॥ मन्त्रेष्वाङ्यादेरात्मनः । तिविंशतेर्डिति । टेः । नस्तद्धिते । अह्नष्टखोरेव । ओर्गुणः । ढेलोपोऽकद्र्वाः । यस्येतिच । सूर्यतिष्यागस्त्यमत्स्यानांयउपधायाः । हलस्तद्धितस्य । आपत्यस्यचतद्धितेऽनाति । क्यच्व्योश्च । बिल्वकादिभ्यश्छस्यलुक् । तुरिष्ठेमेयःसुः । टेः । स्थूल

दूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्राणायणादिपरंपूर्वस्यचगुणः । प्रियस्थिरस्फिरोरुबहुलगुरुवृद्धतृप्रदीर्घवृन्दारकाणाप्रस्थस्फवर्बं हिगर्वर्षित्रब्द्राघिवृन्दाः । बहोर्लोपोभूचबहोः । इष्ठस्ययिट्च । ज्यादादीयसः ॥ ८ ॥ रऋतोहलादेर्लघोः । विभाषर्जोश्छन्दसि । प्रकृत्यैकाच् । इनण्यनपत्ये । गाथिविदथिकेशिगणिपणिनश्च । संयोगादिश्च । अन् । येचाभावकर्मणोः । आत्माध्वानौखे । नमपूर्वोऽपत्येऽवर्मणः । ब्राह्मोऽजातौ । कार्मस्ताच्छील्ये । औक्षमनपत्ये । दाण्डिनायनहास्तिनायनाथर्वणिकजैह्माशिनेयवाशिनायनिभ्रौणहत्यधैवत्यसारवैक्ष्वाकमैत्रेयहिरण्मयानि । ऋत्व्यवास्त्व्यवास्त्व्यमाध्वीहिरण्ययानिच्छन्दसि ॥ ९ ॥ अङ्गस्यराल्लोपोविड्वनोर्वाक्रोशेणोयणहुझल्भ्यस्थलिचमन्त्रेषुरऋतःपंचदश ॥ इतिषष्ठाध्यायेचतुर्थःपादः ॥ ४ ॥ इत्यष्टाध्यायीसूत्रपाठेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ॥

ॐ ॥ युवोरनाकौ । आयनेयीनीयियःफढखछघांप्रत्ययादीनाम् । झोऽन्तः । अदभ्यस्तात् । आत्मनेपदेष्वनतः । शीङोरुट् । वेत्तेर्विभाषा । बहुलंछन्दसि । अतोभिसऐस् । बहुलंछन्दसि । नेदमदसोरकोः । टाङसिङसामिनात्स्याः । ङेर्यः । सर्वनाम्नःस्मै । ङसिङ्योःस्मात्स्मिनौ । पूर्वादिभ्योनवभ्योवा । जसःशी । औङआपः । नपुंसकाच्च । जःशसोःशिः ॥ १ ॥ अष्टाभ्यऔश् । षड्भ्योलुक् । स्वमोर्नपुंसकात् । अतोऽम् । अद्ड्डतरादिभ्यः पञ्चभ्यः । नेतराछन्दसि । युष्मदस्मद्भ्यांङसोऽश् । ङेप्रथमयोरम् । शसोन । भ्यसोभ्यम् । पञ्चम्याअत् । एकव

चनस्यच । सामआकम् । आतऔणलः । तुह्योस्तातङ्ङाशिष्यन्यतरस्याम् । विदेःशतुर्वसुः । समासेऽनञ्पूर्वेक्त्वो ल्यप् । क्त्वापिच्छन्दसि । सुपांसुलुक्पूर्वसवर्णाच्छेयाडाड्यायाजालः । अमोमश् ॥ २ ॥ लोपस्तआत्मनेपदेषु । ध्वमोध्वात् । यजध्वैनमितिच । तस्यतात् । तप्तनप्तनथनाश्च । इदन्तोमसि । क्त्वोयक् । इष्ट्वीनमितिच । स्नात्व्यादयश्च । आज्जसेरसुक् । अश्वक्षीरवृषलवणानामात्मप्रीतौक्यचि । आमिसर्वनाम्नःसुट् । त्रेस्त्रयः । ह्रस्वनद्यापोनुट् । षट्चतुर्भ्यश्च । श्रीग्रामण्योश्छन्दसि । गोःपादान्ते । इदितोनुम्धातोः । शेमुचादीनाम् । मस्जिनशोर्झलि ॥ ३ ॥ रधिजभोरचि । नेट्यलिटिरधेः । रभेरशब्लिटोः । लभेश्च । आङोयि । उपात्प्रशंसायाम् । उपसर्गात्खल्घञोः । नसुदुर्भ्यांकेवलाभ्याम् । विभाषाचिण्णमुलोः । उगिदचांसर्वनामस्थानेऽधातोः । युजेरसमासे । नपुंसकस्यझलचः । इकोऽचिविभक्तौ । तृतीयादिषुभाषितपुंस्कंपुंवद्गालवस्य । अस्थिदधिसक्थ्यक्ष्णामनङुदात्तः । छन्दस्यपिदृश्यते । ईचद्विवचने । नाभ्यस्ताच्छतुः । वानपुंसकस्य । आच्छीनद्योर्नुम् ॥ ४ ॥ शप्श्यनोर्नित्यम् । सावनडुहः । दृक्स्ववःस्वतवसांछन्दसि । दिवऔत् । पथिमथ्यृभुक्षामात् । इतोऽत्सर्वनामस्थाने । थोन्थः । भस्यटेर्लोपः । पुंसोऽसुङ् । गोतोणित् । णलुत्तमोवा । सख्युरसंबुद्धौ । अनङ्सौ । ऋदुशनस्पुरुदंसोऽनेहसांच । तृज्वत्क्रोष्टुः । स्त्रियांच । विभाषातृतीयादिष्वचि । चतुरनडुहोरामुदात्तः । अम्संबुद्धौ । ऋतइद्धातोः ॥ ५ ॥

उपधायाश्च । उदोष्ठ्यपूर्वस्य । बहुलंछन्दसि ॥ ६ ॥ युवोरष्टाभ्योलोपोरधिशण्ड्यनोरुपधायास्त्रीणि ॥ इतिसप्तमाध्यायेप्रथमःपादः ॥ १ ॥ छ ॥ सिचिवृद्धिःपरस्मैपदेषु । अतोल्रान्तस्य । वदव्रजहलन्तस्याचः । नेटि । ह्म्यन्तक्षणश्वसजागृणिश्व्येदिताम् । ऊर्णोतेर्विभाषा । अतोहलादेर्लघोः । नेड्वशिकृति । तितुत्रतथसिसुसरकसेषुच । एकाचउपदेशेऽनुदात्तात् । श्र्युकःकिति । सनिग्रहगुहोश्च । कृसृभृवृस्तुद्रुस्रुश्रुवोलिटि । श्वीदितोनिष्ठायाम् । यस्यविभाषा । आदितश्च । विभाषाभावादिकर्मणोः । क्षुब्धस्वान्तध्वान्तलग्नम्लिष्टविरिब्धफाण्टबाढानिमन्थमनस्तमःसक्ताविस्पष्टस्वरानायासभृशेषु । धृषिशसीवैयात्ये । दृढःस्थूलबलयोः ॥ १ ॥ प्रभौपरिवृढः । कृच्छ्रगहनयोःकषः । घुषिरविशब्दने । अर्देःसंनिविभ्यः । अभेश्चाविदूर्ये । णेरध्ययनेवृत्तम् । वादान्तशान्तपूर्णदस्तस्पष्टच्छन्नज्ञप्ताः । रुष्यमत्वरसंघुषास्वनात् । हृषेर्लोमसु । अपचितश्च । हृह्वरेश्छन्दसि । अपरिह्वृताश्च । सोमेह्वरितः । ग्रसितस्कभितस्तभितोत्तभितचत्तविकस्ताविशस्तृशंस्तृशास्तृतरुतृतरूतृवरुतृवरूतृवरूत्रीरुज्वलितिक्षरितिवमित्यमितीतिच । आर्धधातुकस्येड्वलादेः । स्नुक्रमोरनात्मनेपदनिमित्ते । ग्रहोऽलिटिदीर्घः । वृतोवा । नलिङि । सिचिचपरस्मैपदेषु ॥ २ ॥ इट्सनिवा । लिङ्सिचोरात्मनेपदेषु । ऋतश्चसंयोगादेः । स्वरतिसूतिसूयतिधूञूदितोवा । रधादिभ्यश्च । निरःकुषः । इण्निष्ठायाम् । तीषसहलुभरुषरिषः । सनीवन्तर्धभ्रस्जदम्भुश्रिस्वृयूर्णुभरज्ञपिसनाम् ।

क्लिशःक्त्वानिष्ठयोः । पूङश्च । वसतिक्षुधोरिट् । अञ्चेःपूजायाम् । लुभोविमोहने । जॄव्रश्च्योःक्त्वि । उदितोवा । सेऽसिचिकृतचृतच्छृदतृदनृतः । गमेरिट्परस्मैपदेषु । नवृद्भ्यश्चतुर्भ्यः । तासिचक्लृपः ॥ ३ ॥ अचस्तास्वत्थल्यनिटोनित्यम् । उपदेशेऽत्वतः । ऋतोभारद्वाजस्य । बभूथाततन्थजगृभ्मववर्थेतिनिगमे । विभाषासृजिदृशोः । इडत्त्यर्तिव्ययतीनाम् । वस्वेकाजाद्घसाम् । विभाषागमहनविदविशाम् । सनिंससनिवांसम् । ऋद्धनोःस्ये । अञ्जेःसिचि । स्तुसुधूञ्भ्यःपरस्मैपदेषु । यमरमनमातांसक्च । स्मिपूङ्रञ्ज्वशांसनि । किरश्चपञ्चभ्यः । रुदादिभ्यःसार्वधातुके । ईशःसे । ईडजनोर्ध्वेच । लिङःसलोपोऽनन्त्यस्य । अतोयेयः ॥ ४ ॥ आतोङितः । आनेमुक् । ईदासः । अष्टनआविभक्तौ । रायोहलि । युष्मदस्मदोरनादेशे । द्वितीयायांच । प्रथमायाश्चद्विवचनेभाषायाम् । योऽचि । शेषेलोपः । मपर्यन्तस्य । युवावौद्विवचने । यूयवयौजसि । त्वाहौसौ । तुभ्यमह्यौङयि । तवममौङसि । त्वमावेकवचने । प्रत्ययोत्तरपदयोश्च । त्रिचतुरोःस्त्रियांतिसृचतसृ । अचिरऋतः ॥ ५ ॥ जरायाजरसन्यतरस्याम् । त्यदादीनामः । किमःकः । कुतिहोः । क्वाति । तदोःसःसावनन्त्ययोः । अदसऔसुलोपश्च । इदमोमः । दश्च । यःसौ । इदोऽय्पुंसि । अनाप्यकः । हलिलोपः । मृजेर्वृद्धिः । अचोञ्णिति । अतउपधायाः । तद्धितेष्वचामादेः । कितिच ॥ ७ ॥ सिचिप्रभाविट्सन्यचआतोजरायाअष्टादश ॥ इतिसप्तमाध्यायेद्वितीयःपादः ॥ २ ॥ ७ ॥

देविकाशिंशपादित्यवाड्दीर्घसत्रश्रेयसामात् । केकयमित्रयुप्रलयानांयादेरियः । नय्वाभ्यांपदान्ताभ्य.पूर्वौतुता भ्यामैच् । द्वारादीनांच । न्यग्रोधस्यचकेवलस्य । नकर्मव्यतिहारे । स्वागतादीनांच । श्वादेरिञि । पदान्तस्या न्यतरस्याम् । उत्तरपदस्यच । अवयवादृतोः । सुसर्वार्धाज्जनपदस्य । दिशोऽमद्राणाम् । प्राचांग्रामनगराणाम् । संख्यायाःसंवत्सरसंख्यस्यच । वर्षस्याभविष्यति । परिमाणान्तस्यासंज्ञाशाणयोः । जेप्रोष्ठपदानाम् । हृद्भगसि न्ध्वन्तेपूर्वपदस्यच । अनुशतिकादीनांच ॥ १ ॥ देवताद्वन्द्वेच । नेन्द्रस्यपरस्य । दीर्घाच्चवरुणस्य । प्राचांनगरा न्ते । जङ्गलधेनुवलजान्तस्यविभाषितमुत्तरम् । अर्धात्परिमाणस्यपूर्वस्यतुवा । नातःपरस्य । प्रवाहणस्यढे । तत्प्र त्ययस्यच । नञःशुचीश्वरक्षेत्रज्ञकुशलनिपुणानाम् । यथातथयथापुरयोःपर्यायेण । हनस्तोऽचिण्णलोः । आतोयु क्चिण्कृतोः । नोदात्तोपदेशस्यमान्तस्यानाचमेः । जनिवध्योश्च । अर्तिह्रीव्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातापुङ्णौ । शाच्छा साह्वाव्यावेपांयुक् । वोविधूननेजुक् । लीलोर्नुग्लुकावन्यतरस्यांस्नेहविपातने । भियोहेतुभयेषुक् ॥ २ ॥ स्फायो वः । शदेरगतौतः । रुहःपोऽन्यतरस्याम् । प्रत्ययस्थात्कात्पूर्वस्यातइदाप्यसुपः । नयासयोः । उदीचामातःस्थाने यकपूर्वायाः । भस्त्रैषाजाज्ञाद्वास्वानञ्पूर्वाणामपि । अभाषितपुंस्काच्च । आदाचार्याणाम् । ठस्येकः । इसुसुक्तान्ता त्कः । चजोःकुघिण्यतोः । न्यङ्क्वादीनांच । होहन्तेर्ञ्णिन्नेषु । अभ्यासाच्च । हेरचङि । सन्लिटोर्जेः । विभाषा

चेः । नक्कादेः । अजिव्रज्योश्च ॥ ३ ॥ भुजन्युब्जौपाण्युपतापयोः । प्रयाजानुयाजौयज्ञाङ्गे । वञ्चेर्गतौ । ओकउ
चःके । ण्यआवश्यके । यजयाचरुचप्रवचर्चश्च । वचोऽशब्दसंज्ञायाम् । प्रयोज्यनियोज्यौशक्यार्थे । भोज्यंभक्ष्ये ।
घोर्लोपोलेटिवा । ओतःश्यनि । क्सस्याचि । लुग्वांदुहदिहलिहगुहामात्मनेपदेदन्त्ये । शमामष्टानांदीर्घःश्यनि ।
ष्ठिवुक्लमुचमांशिति । क्रमःपरस्मैपदेषु । इषुगमियमांछः । पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्तिसर्तिशदसदांपिबजिघ्रधमति
ष्ठमनयच्छपश्यर्च्छधौशीयसीदाः । ज्ञाजनोर्जा । प्वादीनांह्रस्वः ॥ ४ ॥ मीनातेर्निगमे । मिदेर्गुणः । जुसिच । सार्व
धातुकार्धधातुकयोः । जाग्रोऽविचिण्णल्ङित्सु । पुगन्तलघूपधस्यच । नाभ्यस्तस्याचिपितिसार्वधातुके । भूसुवो
स्तिङि । उतोवृद्धिर्लुकिहलि । ऊर्णोतेर्विभाषा । गुणोऽपृक्ते । तृणहइम् । ब्रुवईट् । यङोवा । तुरुस्तुशम्यमःसार्व
धातुके । अस्तिसिचोऽपृक्ते । बहुलंछन्दसि । रुदश्चपञ्चभ्यः । अङ्गार्ग्यगालवयोः । अदःसर्वेषाम् ॥ ५ ॥ अतोदी
र्घोयञि । सुपिच । बहुवचनेझल्येत् । ओसिच । आङिचापः । संबुद्धौच । अम्बार्थनद्योर्ह्रस्वः । ह्रस्वस्यगुणः ।
जसिच । ऋतोङिसर्वनामस्थानयोः । घेर्ङिति । आण्नद्याः । याडापः । सर्वनाम्नःस्याड्ढ्रस्वश्च । विभाषाद्वितीया
तृतीयाभ्याम् । ङेराम्नद्याम्नीभ्यः । इदुद्भ्याम् । औत् । अच्चघेः । आङोनास्त्रियाम् ॥ ६ ॥ देविकादेवतास्फायो
भुजमीनातेरतोदीर्घोविंशतिः ॥ इतिसप्तमाध्यायेतृतीयःपादः ॥ ३ ॥ ७ ॥ णौचङ्युपधायाह्रस्वः । नाग्लोपिशा

स्वृदिताम् । भ्राजभासभाषदीपजीवमीलपीडामन्यतरस्याम् । लोपःपिबतेरीच्चाभ्यासस्य । तिष्ठतेरित् । जिघ्रतेर्वा । उर्ऋत् । नित्यंछन्दसि । दयतेर्दिगिलिटि । ऋतश्चसंयोगादेर्गुणः । ऋच्छत्यॄताम् । शॄदॄप्रांह्रस्वोवा । केऽणः । नकपि । आपोऽन्यतरस्याम् । ऋदृशोऽङिगुणः । अस्यतेस्थुक् । श्वयतेरः । पतःपुम् । वचउम् ॥ १ ॥ शीङः सार्वधातुकेगुणः । अयङ्यिक्‌ङिति । उपसर्गाद्ध्रस्वऊहतेः । एतेर्लिङि । अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः । च्वौच । रीङृतः । रिङ्शयग्लिङ्क्षु । गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः । यङिच । ईघ्राध्मोः । अस्यच्वौ । क्यचिच । अशनायोदन्यधनायाबुभुक्षापिपासागर्धेषु । नच्छन्दस्यपुत्रस्य । दुरस्युर्द्रविणस्युर्वृषण्यतिरिषण्यति । अश्वाघस्यात् । देवसुम्नयोर्यजुषिकाठके । कव्यध्वरपृतनस्यर्चिलोपः । द्यतिस्यतिमास्थामित्तिकिति ॥ २ ॥ शाच्छोरन्यतरस्याम् । दधातेर्हिः । जहातेश्चक्त्वि । विभाषाछन्दसि । सुधितवसुधितनेमधितधिष्वधिषीयच । दोदद्घोः । अचउपसर्गात्तः । अपोभि । सःस्यार्धधातुके । तासस्त्योर्लोपः । रिच । हएति । यीवर्णयोर्दीधीवेव्योः । सनिमीमाघुरभलभशकपतपदामचइस् । आप्ज्ञप्यृधामीत् । दम्भइच्च । मुचोऽकर्मकस्यगुणोवा । अत्रलोपोऽभ्यासस्य । ह्रस्वः । हलादिःशेषः ॥ ३ ॥ शर्पूर्वाःखयः । कुहोश्चुः । नकवतेर्यङि । कृषेश्छन्दसि । दाधर्तिदर्धर्तिदर्धर्षिबोभूतुतेतिक्तेऽलर्ष्यापनीफणत्संसनिष्यदत्करिक्रत्कनिक्रदद्भरिभ्रद्दविध्वतोदविद्युतत्तरीत्रतःसरीसृपतंवरीवृजन्मर्मृज्यागनीगन्तीतिच । उरत् ।

द्युतिस्वाप्योःसंप्रसारणम् । व्यथोलिटि । दीर्घइणःकिति । अतआदेः । तस्मान्नुड्द्विहलः । अश्नोतेश्च । भवतेरः । ससूवेतिनिगमे । निजांत्रयाणांगुणःश्लौ । भृञामित् । अर्तिपिपर्त्योश्च । बहुलंछन्दसि । सन्यतः । ओःपुयण्ज्यपरे ॥ ४ ॥ स्रवतिशृणोतिद्रवतिप्रवतिप्लवतिच्यवतीनांवा । गुणोयङ्लुकोः । दीर्घोऽकितः । नीग्वञ्चुस्रंसुध्वंसुभ्रंसुकसपतपदस्कन्दाम् । नुगतोऽनुनासिकान्तस्य । जपजभदहदशभञ्जपशांच । चरफलोश्च । उत्परस्यातः । तिच । रीगृदुपधस्यच । रुग्रिकौचलुकि । ऋतश्च । सन्वल्लघुनिचङ्परेऽनग्लोपे । दीर्घोलघोः । अत्स्मृदृत्वरप्रथम्रदस्तृस्पशाम् । विभाषावेष्टिचेष्ट्योः । ईचगणः ॥ ५ ॥ णौचङ्युपधाया ह्रस्वः शीङःशाछोःशर्पूर्वाःस्रवतिसप्तदश ॥ इतिसप्तमाध्यायेचतुर्थःपादः ॥ ४ ॥ इत्यष्टाध्यायीसूत्रपाठेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ ॥ ॥

ॐ ॥ सर्वस्यद्वे । तस्यपरमाम्रेडितम् । अनुदात्तंच । नित्यवीप्सयोः । परेर्वर्जने । प्रसमुपोदःपादपूरणे । उपर्यध्यधसःसामीप्ये । वाक्यादेरामन्त्रितस्यासूयासंमतिकोपकुत्सनभर्त्सनेषु । एकंबहुव्रीहिवत् । आबाधेच । कर्मधारयवदुत्तरेषु । प्रकारेगुणवचनस्य । अकृच्छ्रेप्रियसुखयोरन्यतरस्याम् । यथास्वेयथायथम् । द्वंद्वंरहस्यमर्यादावचनव्युत्क्रमणयज्ञपात्रप्रयोगाभिव्यक्तिषु । पदस्य । पदात् । अनुदात्तंसर्वमपादादौ । आमन्त्रितस्यच । युष्मदस्मदोःषष्ठीचतुर्थीद्वितीयास्थयोर्वांनावौ ॥ १ ॥ बहुवचनस्यवस्नसौ । तेमयावेकवचनस्य । त्वामौद्वितीयायाः ।

नचवाहाहैवयुक्ते । पश्यार्थैश्चानालोचने । सपूर्वायाःप्रथमायाविभाषा । तिङोगोत्रादीनिकुत्सनाभीक्ष्ण्ययोः । तिङ्
तिङः । नलुट् । निपातैर्यद्यदिहन्तकुविन्नेच्चेच्चण्कच्चिद्यत्रयुक्तम् । नहप्रत्यारम्भे । सत्यंप्रश्ने । अङ्गात्प्रातिलोम्ये ।
हिच । छन्दस्यनेकमपिसाकाङ्क्षम् । यावद्यथाभ्याम् । पूजायांनानन्तरम् । उपसर्गव्यपेतंच । तुपश्यपश्यताहैःपूजा
याम् । अहोच ॥ २ ॥ शेषेविभाषा । पुराचपरीप्सायाम् । नन्वित्यनुज्ञैषणायाम् । किंक्रियाप्रश्नेऽनुपसर्गमप्रतिषि
द्धम् । लोपेविभाषा । एहिमन्येप्रहासेलृट् । जात्वपूर्वम् । किंवृत्तंचचिदुत्तरम् । आहोउताहोचानन्तरम् । शेषेविभा
षा । गत्यर्थलोटाऌण्नचेत्कारकंसर्वान्यत् । लोट्च । विभाषितंसोपसर्गमनुत्तमम् । हन्तच । आमएकान्तरमामन्त्रि
तमनन्तिके । यद्धितुपरंछन्दसि । चनचिदिवगोत्रादितद्धिताम्रेडितेष्वगतेः । चादिषुच । चवायोगेप्रथमा । हेति
क्षियायाम् ॥ ३ ॥ अहेतिविनियोगेच । चाहलोपएवेत्यवधारणम् । चादिलोपेविभाषा । वैवावेतिचच्छन्दसि ।
एकान्याभ्यांसमर्थाभ्याम् । यद्वृत्तान्नित्यम् । पूजनात्पूजितमनुदात्तंकाष्ठादिभ्यः । सगतिरपितिङ् । कुत्सनेचसु
प्यगोत्रादौ । गतिर्गतौ । तिङिचोदात्तवति । आमन्त्रितंपूर्वमविद्यमानवत् । नामन्त्रितेसमानाधिकरणेसामान्यव
चनम् । विभाषितंविशेषवचनेबहुवचनम् ॥ ४ ॥ सर्वस्यबहुवचनस्यशेषेऽहेतिचतुर्दश ॥ इत्यष्टमाध्यायेप्रथमःपादः
॥ १ ॥ ७४ ॥ पूर्वत्रासिद्धम् । नलोपःसुंप्स्वरसंज्ञातुग्विधिषुकृति । नमुने । उदात्तस्वरितयोर्यणःस्वरितोऽनुदात्त

स्य । एकादेशउदात्तेनोदात्तः । स्वरितोवानुदात्तेपदादौ । नलोपःप्रातिपदिकान्तस्य । नङिसंबुद्ध्योः । मादुपधाया
श्चमतोर्वोऽयवादिभ्यः । झयः । संज्ञायाम् । आसन्दीवदष्ठीवच्चक्रीवत्कक्षीवद्रुमण्वच्चर्मण्वती । उदन्वानुदधौच ।
राजन्वान्सौराज्ये । छन्दसीरः । अनोनुट् । नाद्धस्य । कृपोरोलः । उपसर्गस्यायतौ । ग्रोयङि ॥ १॥ अचिविभा
षा । परेश्चघाङ्कयोः । संयोगान्तस्यलोपः । रात्सस्य । धिच । झलोझलि । ह्रस्वादङ्गात् । इटईटि । स्कोःसंयोगा
द्योरन्तेच । चोःकुः । होढः । दादेर्धातोर्घः । वाद्रुहमुहष्णुहष्णिहाम् । नहोधः । आहस्थः । व्रश्चभ्रस्जसृजमृजय
जराजभ्राजच्छशांषः । एकाचोबशोभष्झषन्तस्यस्ध्वोः । दधस्तथोश्च । झलांजशोऽन्ते । झषस्तथोर्धोऽधः ॥ २ ॥
षढोःकःसि । रदाभ्यांनिष्ठातोनःपूर्वस्यचदः । संयोगादेरातोधातोर्यण्वतः । ल्वादिभ्यः । ओदितश्च । क्षियोदीर्घा
त् । श्योऽस्पर्शे । अञ्चोऽनपादाने । दिवोऽविजिगीषायाम् । निर्वाणोऽवाते । शुषःकः । पचोवः । क्षायोमः ।
प्रस्त्योऽन्यतरस्याम् । अनुपसर्गात्फुल्लक्षीवकृशोल्लाघाः । नुदविदोन्दत्राघ्राह्रीभ्योऽन्यतरस्याम् । नध्याख्यापॄमूर्च्छि
मदाम् । वित्तोभोगप्रत्यययोः । भित्तंशकलम् । ऋणमाधमर्ण्ये ॥ ३ ॥ नसत्तनिषत्तानुत्तप्रतूर्तसूर्तगूर्तानिच्छन्दसि ।
क्विन्प्रत्ययस्यकुः । नशेर्वा । मोनोधातोः । म्वोश्च । ससजुषोरुः । अवयाःश्वेतवाःपुरोडाश्च । अहन् । रोऽसुपि ।
अम्नरूधरवरित्युभयथाछन्दसि । भुवश्चमहाव्याहृतेः । वसुस्रंसुध्वंस्वनडुहांदः । तिप्यनस्तेः । सिपिधातोरुर्वा ।

दश्च । र्वोरुपधायादीर्घइकः । हलिच । उपधायांच । नभकुर्छुराम् । अदसोऽसेर्दादुदोमः ॥४॥ एतईद्बहुवचने । वाक्यस्यटेःप्लुतउदात्तः । प्रत्यभिवादेऽशूद्रे । दूराद्धूतेच । हैहेप्रयोगेहैहयोः । गुरोरनृतोऽनन्त्यस्याप्येकैकस्यप्राचाम् । ओमभ्यादाने । येयज्ञकर्मणि । प्रणवष्टेः । याज्यान्तः । ब्रूहिप्रेष्यश्रौषड्वौषडावहानामादेः । अग्नीत्प्रेषणेपरस्यच । विभाषापृष्टप्रतिवचनेहेः । निगृह्यानुयोगेच । आम्रेडितंभर्त्सने । अङ्गयुक्तंतिङाकाङ्क्षम् । विचार्यमाणानाम् । पूर्वंतु भाषायाम् । प्रतिश्रवणेच । अनुदात्तंप्रश्नान्ताभिपूजितयोः ॥ ५ ॥ चिदितिचोपमार्थेप्रयुज्यमाने । उपरिस्विदासी दितिचँ । स्वरितमाम्रेडितेऽसूयासंमतिकोपकुत्सनेषु । क्षियाशीःप्रैषेषुतिङाकाङ्क्षम् । अनन्त्यस्यापिप्रश्नाख्यानयोः । प्लुतावैचइदुतौ । एचोऽप्रगृह्यस्यादूराद्धूतेपूर्वस्यार्धस्यादुत्तरस्येदुतौ । तयोर्य्वावचिसंहितायाम् ॥ ६ ॥ पूर्वत्राचि षढोर्नसत्त्वैतईच्चिदिदित्यष्टौ ॥ इत्यष्टमाध्यायेद्वितीयःपादः ॥ २ ॥ ७ ॥ मतुवसोरुसंबुद्धौछन्दसि । अत्रानुनासिकः पूर्वस्यतुवा । आतोऽटिनित्यम् । अनुनासिकात्परोऽनुस्वारः । समःसुटि । पुमःखय्यम्परे । नश्छव्यप्रशान् । उभ यथर्क्षु । दीर्घादटिसमानपादे । नॄन्पे । स्वतवान्पायौ । कानाम्रेडिते । ढोढेलोपः । रोरि । खरवसानयोर्विसर्ज नीयः । रोःसुपि । भोभगोअघोअपूर्वस्ययोऽशि । व्योर्लघुप्रयत्नतरःशाकटायनस्य । लोपःशाकल्यस्य । ओतोगार्ग्य स्य ॥ १ ॥ उञिचपदे । हलिसर्वेषाम् । मोऽनुस्वारः । नश्चापदान्तस्यझलि । मोराजिसमःक्वौ । हेमपरेवा । नप

रेनः । ङ्णोःकुक्टुक्शरि । डःसिधुट् । नश्च । शितुक् । ङमोह्रस्वादचिङमुण्नित्यम् । मयउञोवोवा । विसर्ज नीयस्यसः । शर्परेविसर्जनीयः । वाशरि । कुप्वोः ᳲकᳲपौच । सोऽपदादौ । इणःषः । नमस्पुरसोर्गत्योः ॥ २ ॥ इदुदुपधस्यचाप्रत्ययस्य । तिरसोऽन्यतरस्याम् । द्विस्त्रिश्चतुरितिकृत्वोऽर्थे । इसुसोःसामर्थ्ये । नित्यंसमासेऽनुत्त रपदस्थस्य । अतःकृकमिकंसकुम्भपात्रकुशाकर्णीष्वनव्ययस्य । अधःशिरसीपदे । कस्कादिषुच । छन्दसिवाप्राम्रे डितयोः । कःकरत्करतिकृधिकृतेष्वनदितेः । पञ्चम्याःपरावध्यर्थे । पातौचबहुलम् । षष्ठ्याःपतिपुत्रपृष्ठपारपदप यस्पोषेषु । इडायावा । अपदान्तस्यमूर्धन्यः । सहेःसाडःसः । इण्कोः । नुम्विसर्जनीयशर्व्यवायेऽपि । आदेशप्र त्यययोः । शासिवसिघसीनांच ॥ ३ ॥ स्तौतिण्योरेवषण्यभ्यासात् । सःस्विदिस्वदिसहीनांच । प्राक्सितादड्व्यवा येऽपि । स्थादिष्वभ्यासेनचाभ्यासस्य । उपसर्गात्सुनोतिसुवतिस्यतिस्तौतिस्तोभतिस्थासेनयसेधसिचसञ्जस्वञ्जाम् । सदिरप्रतेः । स्तन्भेः । अवाच्चालम्बनाविदूर्ययोः । वेश्चस्वनोभोजने । परिनिविभ्यःसेवसितसयसिवुसहसुट्स्तुस्व ञ्जाम् । सिवादीनांवाड्व्यवायेऽपि । अनुविपर्यभिनिभ्यःस्यन्दतेरप्राणिषु । वेःस्कन्देरनिष्ठायाम् । परेश्च । परि स्कन्दःप्राच्यभरतेषु । स्फुरतिस्फुलत्योर्निर्निविभ्यः । वेःस्कभ्नातेर्नित्यम् । इणःषीध्वंलुङ्लिटांधोऽङ्गात् । विभाषे टः । समासेऽङ्गुलेःसङ्गः ॥ ४ ॥ भीरोःस्थानम् । अग्नेःस्तुत्स्तोमसोमाः । ज्योतिरायुषःस्तोमः । मातृपितृभ्यांस्व

सा । मातुःपितुर्भ्यामन्यतरस्याम् । अभिनिसःस्तनःशब्दसंज्ञायाम् । उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्यच्परः । सुविनिर्दुर्भ्यः सुपिसूतिसमाः । निनदीभ्यांस्नातेःकौशले । सूत्रंप्रतिष्णातम् । कपिष्ठलोगोत्रे । प्रष्ठोऽग्रगामिनि । वृक्षासनयोर्विष्टरः । छन्दोनाम्निच । गवियुधिभ्यांस्थिरः । विकुशमिपरिभ्यःस्थलम् । अम्बाम्बगोभूमिसव्यापद्वित्रिकुशेकुशङ्क्वङ्गुमञ्जिपुञ्जिपरमेबर्हिर्दिव्यग्निभ्यःस्थः । सुषामादिषुच । एतिसंज्ञायामगात् । नक्षत्राद्वा ॥ ५ ॥ ह्रस्वात्तादौतद्धिते । निसस्तपतावनासेवने । युष्मत्तत्ततक्षुष्वन्तःपादम् । यजुष्येकेषाम् । स्तुतस्तोमयोश्छन्दसि । पूर्वपदात् । सुञः । सनोतेरनः । सहेःपृतनर्ताभ्यांच । नरपरसृजिस्पृशिस्पृहिसवनादीनाम् । सात्पदाद्योः । सिचोयङि । सेधतेर्गतौ । प्रतिस्तब्धनिस्तब्धौच । सोढः । स्तम्भुसिवुसहांचङि । सुनोतेःस्यसनोः । सदेःपरस्यलिटि । निव्यभिभ्योऽड्व्यवायेवाछन्दसि ॥ ६ ॥ मतुवसोरुञ्जिचेदुदुपधस्यस्तौतिण्योर्भीरोर्ह्रस्वात्तादेकोनविंशतिः ॥ इत्यष्टमाध्यायेतृतीयःपादः ॥ ३ ॥ ७ ॥ रषाभ्यांनोणःसमानपदे । अट्कुप्वाङ्नुम्व्यवायेऽपि । पूर्वपदात्संज्ञायामगः । वनंपुरगामिश्रकासिध्रकासारिकाकोटराग्रेभ्यः । प्रनिरन्तःशरेक्षुप्लक्षाम्रकार्श्यखदिरपीयूक्षाभ्योऽसंज्ञायामपि । विभाषौषधिवनस्पतिभ्यः । अह्नोऽदन्तात् । वाहनमाहितात् । पानंदेशे । वाभावकरणयोः । प्रातिपदिकान्तनुम्विभक्तिषुच । एकाजुत्तरपदेणः । कुमतिच । उपसर्गादसमासेऽपिणोपदेशस्य । हिनुमीना । आनिलोट् । नेर्गदनदपतपं

दघुमास्यतिहन्तिंयातिवातिद्रातिप्सातिवपतिवहतिशाम्यतिचिनोतिदेग्धिषुच। शेषेविभाषाकखादावषान्तउपदेशे। अनितेः। अन्तः ॥ १ ॥ उभौसाभ्यासस्य। हन्तेरत्पूर्वस्य। वमोर्वा। अन्तरदेशे। अयनंच। छन्दस्यृदवग्रहात्। नश्चधातुस्थोरुषुभ्यः। उपसर्गाद्बहुलम्। कृत्यचः। णेर्विभाषा। हलश्चेजुपधात्। इजादेःसनुमः। वानिंसनिक्षनिन्दाम्। नभाभूपूकमिगमिप्यायीवेपाम्। षात्पदान्तात्। नशेःषान्तस्य। पदान्तस्य। पदव्यवायेऽपि। क्षुभ्नादिषुच। स्तोश्चुनाश्चुः ॥ २ ॥ ष्टुनाष्टुः। नपदान्ताट्टोरनाम्। तोःषि। शात्। यरोऽनुनासिकेऽनुनासिकोवा। अचोरहाभ्यांद्वे। अनचिच। नादिन्याक्रोशेपुत्रस्य। शरोऽचि। त्रिप्रभृतिषुशाकटायनस्य। सर्वत्रशाकल्यस्य। दीर्घादाचार्याणाम्। झलांजश्झशि। अभ्यासेचर्च। खरिच। वावसाने। अणोऽप्रगृह्यस्यानुनासिकः। अनुस्वारस्यययिपरसवर्णः। वापदान्तस्य। तोर्लि ॥ ३ ॥ उदःस्थास्तम्भोःपूर्वस्य। झयोहोऽन्यतरस्याम्। शश्छोऽटि। हलोयमांयमिलोपः। झरोझरिसवर्णे। उदात्तादनुदात्तस्यस्वरितः। नोदात्तस्वरितोदयमगार्ग्यकाश्यपगालवानाम्। अअइति। रषाभ्यामुभौष्टुनोदःस्थाष्टौ ॥ इत्यष्टमाध्यायेचतुर्थपादः ॥ ४ ॥ इत्यष्टाध्यायीसूत्रपाठेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

॥ इतिश्रीपाणिनिमुनिप्रणीतोऽष्टाध्यायीसूत्रपाठःसमाप्तः ॥

इदं पुस्तकं पणशीकरोपाह्वलक्ष्मणशर्मतनुजनुषा वासुदेवशर्मणा गोरेइत्युपनामककृष्णंभट्टसाहाय्येन संस्कृतं तच्च मुंबय्यां **तुकाराम जावजी** इत्येतैः स्वीये निर्णयसागराख्येंऽकनयंत्रालये मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

शाकः १८३७ सन १९१५.

Publisher:—Tukaram Javaji.
Printer:—Ramchandra Yesu Shedge. } the Nirnaya-sagar Press, 23 Kolbhat Lane, Bombay.

॥ इति शिक्षादिवेदषडंगानि ॥

